Retórica

M. TVLLII CICERONIS

RHETORICORVM AD HERENNIVM LIBRI IIII.

alias, Ars noua, siue Noua Rhetorica.

RHETORICORVM DE INVENTIONE LIBRI II.

alias, Ars uetus, seu Vetus Rhetorica.

In Rhetorica ad Herennium, Hieronymi Capiduri Parentini commentaria, Gyberti Longolij Annotationes, Claudij Pontani scholia, Petri Victorij castigatio, Marini Becichemi Scodrensis castigationes.

In Rhetorica de Inuentione, M. Fabij Victorini rhetoris, D. Hieronymi præceptoris, commentariorum libri duo: Marini Becichemi in libros de Inuentione & in ipsos Victorini commentarios castigationes.

Index præterea in utraque hæc Ciceronis Rhetorica, atque in ipsa interpretum Commentaria.

Commentaria hæc diligentissime ex optimis interpretibus selecta, atque omnia ad fidem optimorum & ueterum & recentium codicum castigata, nuncq; à nobis in hunc ordinem primum elaborata.

Venetijs apud Hieronymum Scotum.

M D XLVI.

PRO RHETORICIS M. T. CICERONIS AD C. HERENNIVM,

NICOLAI ANGELII BVCINENSIS

ad Philippum Strozam Desensio.

IBRARIORVM *quidem deprauatione, Philippe Stroza, & temporum uitio, Cicero in hisce Rhetoricorum ad Herennių̃ libris à seipso hactenus per mendas ita sen sim abijt in deformitatem, vix iam vt suorum plerisq; agnoscatur. Vnde incelebres lectionis eius, quibus macularum fœditas diuinæ eloquentię vultum subtraxit; titulum huius operis subdititium esse contendunt; & authoris inopes, Virginio, vel Cornificio cuidã, quem penitus nõ norunt, quod maxime rideas, leuissima quadam, imo nulla coniectura pueriliter tribuunt. Sed quamobrem tam bonas dicendi rationis præceptiones summi opificis artificio surripiant, discas. Primum aiunt Quintilianum cum suas Institutiones oratorias, crebris orationum Ciceronis, & omnium eius de arte rhetorica operum exemplis confirmet, Rhetoricos ad Herennium nusquam citasse; vtiq; citaturum, si Ciceronis esse sciuisset: tum Plutarchũ in Ciceronis vita, enumeratione voluminum quæ Cicero reliquerit, libros ad Herennium tacuisse; nec Hermestem quendam, de quo in illis fit mentio, inter præceptores per quos Cicero profecerit nominasse: deinde legi quædam in his, quę de Oratore ad Q. Fratrem libris magnopere repugnant: nec esse ferendum, quenquam sibi in suis scriptis dissentire. Dicẽdi postremo figuram multo humiliorem ac ficciorem cognosci disputant, q̃ quę Ciceronis sublimitatem atq; opulentiam referat. His tenuibus cõiecturis, hoc opus à suo parente per inscitiam reuulsum, Cornificio, aut Virginio, nec id quidem sibi, si reuiuiscant, asserturis; ridicule addicunt. Verum exigui est negotij, tam est aperta veritas, horum refellere pueriles opiniones. Primo loco aiunt, Ciceronis opus ideo non esse, quòd nusquã à Quintiliano citetur: quasi sit necesse ea oĩa suo authore spoliare, q̃ à Quintiliano nõ citentur. Qđ si ita ẽ, nullius opus eẽ relinquitur, qđ nemini sua citatiõe Quintilianus adiudicet. Locis tñ nõ paucis, horũ librorũ verbis & sententijs vsus, eos Ciceronis esse, grandem coniecturam facit. Eius enim libro primo, de Elocutiõis virtutibus verba hæc sunt. Vsitatis tutius vtimur, noua non sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt orationi: repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamẽ. nãq;, vt Cicero ait, etiam quæ primo dura visa sunt, vsu molliuntur. Cicero in pręfatione lib. 4. Rhetoricorum, hũc sensum his verbis expressit. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse vsitata: ergo hęc asperiora primo videantur necesse est. Eiusdem lib. IX. de Verborum coloribus. Qui sunt qui fœdera sępe ruperunt? Carthaginenses; qui sunt qui bellum crudelissime gesserunt? Carthaginẽses; qui sunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginenses; qui sunt qui sibi ignosci postulant? Carthaginenses. Exemplum hoc est Ciceronis Rhetoricorum 4. de Complexione. Ibidẽ. Amari iucundum est, si curetur, ne quid insit amari. Auium dulcedo, ad auium ducit. Sic Cicero in Rhetoricis de Traductione. Nec obstat, quod Quintilianus subiunxerit paulo post, Cornificius hanc traductionem vocat. Nam ea quæ iocandi causa ferebantur in ore vulgi, obuia erant exemplis pluribus scriptoribus. Plenus est hoc loco Quintilianus exemplis, quibus utitur etiam Cicero de verborum figuris.* Quòd autem hãc Rhetoricen inter cætera M. Tullij volumina negant à Plutarcho enumerari, infirmissimũ sanè est. Quid si Plutarchi memoriam in tanto librorum numero fugit, cuius negligentia super Ciceronis rebus nemini vel mediocriter erudito obscura est: præterijt nãq; & alia multa. Quid si consulto tacuit? ne summi oratoris alia de facultate oratoria diuina opera tractatu tam familiari deformaret? Quid si ea verba apud quem legerũt Plutarchum desunt? multa enim in omnibus scriptoribus & deesse, & superesse passim intelligimus: quale hoc ipsum quod aiunt de Hermeste. nam in vetustissimus ac fidelissimis codicibus, quorum plurimos legendos summa diligentia curauimus, nullum Hermestem inuenient. Leonardus enim Aretinus, summæ eruditionis vir, hoc opusculum cæteris Ciceronis uoluminibus proculdubio annumerat, vbi in ea re Plutarchum Latinum facit. De quo id acceptum ostenditur. Indignum tertio loco clamitant, & nullo animo ferendũ, in suis scriptis sibi quenquam dissentire. Fateor ergo indignum, si loco, tempore, volumine eodem sibi quisquam dissentiat, aut de vniformi scientia. Hic vero non de numeris, aut de terræ mensuris, non de ratione siderum agitur: sed ea de arte, de qua mira est scriptorum traditionis varietas. qua de causa Quintilianus se opus suũ suscepisse scribit, vt in-

ter authores tam varios quid putet sequēdum doceat. Quin Peripateticis nullus est datus labor durior, quàm conari, ne dogmatis princeps sibiipsi in suis libris repugnare videatur. Quaero hoc loco, an libros de Inuētione, & Partitiones ad filium, Ciceronis esse negent, quòd in alijs pariter multa verbis mutatis, quaedam in pauciores species aut plures partita, alia ita dissidentia ab illo diuino de Oratore opere legent, vt vtiq; diuersa cognoscāt. Aliū scriptorē alio loco Cicero secutus ē. Nec eni unus ē ad psuadēdū callis, nec semita eadē; sed quauis rōne qs apposite ad persuasionem dixit, is nimirum functus officio oratoris fuerit. Formam postremo dicendi haud esse Ciceroni similem contendunt. quo equidem multo sum aequior illis, q̄ in caeteris. Ego enim ipse nonnunquam vix in his libris Ciceronis vultum agnoscebam; adeo erant vocum perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, omnia vitio temporum & librariorū culpa inuersa & deprauata; nec suus orationi numerus assurgebat, nec verus ille nitor plurimis in locis renidebat. At nunc opera nostra discecta megna ex parte nebula, iam propemodum aperta est sua Ciceroni facies; iam nulla ibi figurae tenuitas aut exilitas apparet; sed nuda, venusta, pura verborum castitas, ingeniosissima ac lucidissima docendi breuitas, maxima praeceptionum virtus omnibus ingenijs praeterquā vnius Ciceronis erepta vbiq; cernitur. His opinor satis diluimus aduersariorum argumentationes. nunc adiumenta nostra confirmemus; ac veritatem ipsam, q̄ est luce meridiana clarior, paucis tueamur. Qua in re omittimus omnem antiquitatem, cuius maiestati & in fabulosis semper fuit habita multa fides, quae sola grauissimo suo testimonio asserit Ciceroni opus, cuius titulum ab eo acceptum seruat adhuc ad nostra tempora incolumem; nec tam longa seculorum fluxura inuentus est, qui aut ei ademerit, aut de ea re quicquā se dubitare scripserit. Dicant hoc loco isti, si possunt, quae causa hominem, quisquis ille fuit, impulerit, vt titulum authori suo ereptum, Ciceroni adscripserit; vel qua id ratione in tot voluminibus sparsum, facere potuerit. Omitto plurimos & grauissimos testes, Leonardum Aretinum, annumerantem hanc Rhetoricen, vt dictum est, inter alios Ciceronis libros; Trapezuntium, primo Rhetoricorum citantem Ciceronem ad Herennium; Priscianum lib. III. de Superlatiuo, & lib. X. de Praeteritis, saepius confirmantem artem suam verbis Ciceronis ad Herenniū; Hieronymum, doctrina & antiquitate grauissimum; & alios permultos, quorum tenui testimonio multo difficiliorem causam apud seuerissimos iudices tenerem. Quis obsecro est tam hebes, &, ut Graeci aiunt, ἀναίσθητος qui primis statim operis uerbis Ciceronem non agnoscat? cuius plurimam operam defendendis amicorum negotijs periculisq; versatam, multis in locis legimus; quod in praefatione Tusculanarum scribit, & Philippica 7. his uerbis; Omne enim curriculum industriae nostrae in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est. & alibi saepius. Atqui pro foribus Ciceronem astare diximus. Ingredere bone Lector limen; circūspice; totus tibi Cicero aperta facie ad summam regulam, nisi dissimules, passim occurrit. Equidem non grauarer proferre plurimos ubiq; locos eisdem uerbis, cum caeteris de facultate oratoria scriptis, tum praecipue de Inuentiōe libris communes, ut manifestum appareat, hic familiarius perfecisse, quod ibi Cicero iuuenili calore ambitiosius inchoauerat. O ridiculum hominum genus. Tanta'ne ille istorum Cornificius uerborum infelicitate laborauit, vt suam artem alienis verbis vestiuerit? moturus maiores risus, q̄ cornicula Horatiana, furtiuis nudata coloribus; si repetat Cicero, quod ibi suum est. nam nihil ibi relinquetur Cornificio, praeter furti infamiam, quod suū fit. Verum ne in scyrpo nodum inueniri posse arguat defensio nostra; ipse Cicero aduersus istiusmodi calumniā, & plagiariorum iniurias, nullius omnino patrocinio indiget; sui enim est acerrimus defensor, & sibi ipse multis in locis inconuincibilis testis. Nam primo ad Herennium sic scriptum reliquit: Adhuc quae dicta sunt, arbitror mihi constare cum caeteris artis scriptoribus; nisi quia de insinuationibus noua excogitauimus, quòd eas soli nos praeter caeteros in tria tempora diuisimus, ut planè certam viam, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Et libro primo de Inuentione, tripartita est insinuatio, his verbis. Insinuatione igitur vtendum est, cum admirabile genus causae est, hoc est, vt ante diximus, cum animus auditoris infestus est. id autem tribus ex causis maxime fit, si aut inest in ipsa causa quaedā turpitudo: aut si ab his q ante dixerunt, iam quiddā auditori persuasum videtur, aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet defessi sunt audiendo. Quòd si se solum praeter caeteros insinuationem in tria tempora diuisisse profitetur, & est insinuatio utrobiq; in tria tempora diuisa, vtriusq; rhetorices eundem fuisse authorem necesse est. Hic profectò nihil est quod quisquam amplius dubitet, aut quod isti citra sui risum calumnientur. Planius adhuc hoc ipsum praefatione libri quarti ad Herennium

nium

nium facit, his verbis. Postremo hæc quoq; res nos ducit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse vsitata; ergo hæc asperiora primo videantur necesse est. idq; fiet rei non nostra difficultate σχήματα *id est verborum sententiarumq; lumina, quæ latinis vocabulis antea caruerant, à se conuersa esse testatur, quæ & hic, & in tertio de Oratore, Romana ciuitate ab eo donari manifestissimum est: quod à Cicerone alius scribere nullo modo potuit. Insuper pollicetur tertij libri initio, se de Republica, req; militari scripturum: quod vtrunq; postea præstitit. Vereor ne prudentioribus ridear, quòd in sole lucernam afferre laborē. quid istorum cæcitati clarius proferri potest? libro enim primo, ne quid cuiquam addubitationis reliqui faceret, inquit: Tullius hæres meus Terentiæ vxori meæ xxx. pondo vasorum argenteorum dato, quæ volet. Quam hic calumniam isti comminiscantur, equidem non video. Præterea cætera si desint argumenta, unum illud euidētissimum est, quo solo claret, eos libros esse nobis à Cicerone relictos: cuius si non concesserint manu, ętate tamen scriptos, figura in ijs dicendi cæcis clarissimum facit. Nam si veterum monumenta repetas, triplicem præcipue doctissimorum hominum fœturam, varia eloquentiæ & figura & vultu Romanis illuxisse comperies: Vnam Lælij & Scipionis ferè ætate, qua post Liuium Andronicum plurimi & poetę & oratores floruerunt summa eloquentię gloria, de quibus Plauti, Catonis, Terētij, Lucretij, superstes est adhuc illa eloquij veneranda maiestas: Alteram, omnium temporum felicissimam, Iulio & Augusto Imperatore, qua ętate clarissima oratorum & poetarum & historicorum lumina floruerunt: Tertiam sub gente Flauia Cęsarea, sed tum dicendi genus mutatum animaduertimus; quale est vtriusq; Plinij, Taciti, Suetonij, Quintiliani, & reliquorum scriptorum eius ætatis. Faciem vero elocutionis huius voluminis dicendi formę, tum primę, tum tertię fœturę dissimilem, si inspicias, cognosces. At simillimam secundę fœturę, qua nascitur Cicero, felicissimo dicendi generi cognosces. Quòd si hanc argumentationem tenui coniectura colligi dicas, nec quę eam de ratione dicendi pręceptionem à Cicerone ideo compositam confirmet; hoc certe vel si durissimę ceruicis & inauditę peruicacię sis, negare nullo modo potes, necesse esse operis authorem aut ante Ciceronis tempora, aut cum Cicerone simul, aut post fuisse. Eum ante Ciceronis ętatem scripsisse, negant exempla eorum quę proferuntur in ijs libris, vt Cępionis & L. Cassij, & aliorum quos cum Cicerone vixisse manifestissimum est. Infra Ciceronem hos libros editos non fuisse, indicat non modo dicendi figura, nihil à figura secundę fœturę immutata, quam semper cum temporibus immutatā fuisse cernimus, & quod nullum ibi historię aut exempli vestigium citra ætatem Ciceronis progreditur, sed id quod mox subiungam, planum facit. Relinquitur ergo, vt operis author cum Cicerone vixerit, & eum iam grādem, id est, vbi eloquentię splendore, & multis suis scriptis vniuerso orbi factus fuerit illustris, norit, cum Terentiā eius vxorem, & liberos, superiore exemplo norit. Quod cum ita sit, cur in Pręfatione libri quarti, vbi docet, ad comparandam eloquentiam exempla esse sumenda à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio; Ciceronem, Virgilium, Horatium, ne plures commemorem, linguę nostrę lumina vtique tacet? An, si dijs placet, melioribus relictis, quos sibi proponere ad imitandum oportuit, deteriores nominat? Sed agnoscant hi aperte Ciceronem, qui de se vt decuit, prudenter tacuit, & magnos poetas, cęterosq; scriptores, qui mox à se claruerunt, nosse nondum potuit. Quare garrire isti desinent, & ad melioris iudicij sanitatem iam redeant, nec post tot secula, tam graues testes, firmissimas coniecturas, validissima argumenta, fraudent Ciceronem hac tantula industriæ gloriola, nec litem insuper de Caio Herennio intendant, qui cum sibi Cicero in fine operis cognationem fuisse scribit. de quo meminit Sallustius, authore Gellio libro nono Noctium Atticarum. & pro M. Cælio Cicero scribit, L. Herennium sibi esse familiarem.*

QVOD LIBRI RHETORICI AD HERENNIVM A FAMILIA *Ciceronis amoueri non debent; ibiq; confutata illorum opinio, qui de his litem intendunt; probatumq; multis argumentis & authoritatibus, Ciceronis opus esse: Marinus Becichemus Scodrensis ad Ioannem Antonium Montis cognomine iureconsultum, Brix. R. P. legatum.*

NARRAVIT mihi Lucas Tertius collega tuus, & librum Epistolarum mearum, in quibus de literariū quaestionibus agitur, ad coelum extolli, & actionem à te meam ualde probari, qua Raphaelis Regij arrogantiam mirabiliter frangere, penitus conterere tuo iudicio usus sum: quod tanti facio, quanti olim Scaeuolae oraculum faciebant. Addiditq;, te publicis negotijs interceptum, non potuisse, exordio concionis (prout destinaueras) interesse: optare idcirco eam partem legere, quam ab ore meo pendenti audire non licuit: hoc est, disputationem de Rhetoricorum ad Herennium authore. Haec ille, nimis me suis uerbis extollens, simul & tuis: quae neq; admittere possum, neq; reijcere debeo. Facit praeclara humanitas & eruditio uestra, eloquētiae splēdore illustrata; ut nihil antiquius ducam, aut officiosius, quam uestrae morem gerere uoluntati. Curaui illam orationis portiunculam tibi transcribere: orationis dixi, quoniam interruptis sermonibus cum ista hominum intemperie, quam uidebant superioribus diebus docti & indocti, disputare nolui. Quid disputare? immo pudendis conuicijs, tumultuosis congressibus, foemineis contumelijs, ineptis & puerilibus altercationibus: ubi per tot dies omnibus stomachum mouētes non Musis & Apollini, sed illiteratae factioni, & opificum turbae canebant; clamore non ratione, strepituq; non asseueratione utebantur: demum eum molestissimi certaminis exitum sortiebantur, ut plus pertinacia quàm ueritas, plusq; irridentium & insultantium conspiratio quàm aut uniuersae Academiae sententia, aut principū Academiae diffinitio ualeret. Vidisti quantus tumultus imperitae turbae, absonusq; tumultuātiū puerorū clamor, q̄tus strepitus, qualis concionis facies erat, dū rabula iste aduersus cōpetitores, istas insanias studio iactaret inani. Contraq; q̄ mirū silētiū, quàm incredibilis omniū attentio, me disserente, & approbatio fuit. Et qui auditorum, dij boni, coetus? summorum senatorum, doctissimorum patriciorum, clarissimorum ingenuarum artium et omnium doctrinarum professorum: & deniq; quorumcunq; qui aut literati, aut saltem literatores, & haud illiterati Venetijs censentur: qui in maximo dolore, quem concipiebant ex istius barbarie, risum continere non poterant, ex ineptijs, quibus ridens primo aspectu risum captabat: mox deinde uelut furijs agitatus Orestes, insanire uidebatur. Sed tu, clarissisime iurisconsulte, & consultissime orator, quietiore animo hasce nugas. quibus Regulus terram commouit, mare miscuit, coelum perturbauit, uide.

LITEM etiam Ciceroni Raphael intendit, de Rhetoricis ad Herennium, P.C. Vtq; quaestionē pulcherrimam tractatu sibi uisam, uobis pulchriorē uideri faceret, orsus est à Laurentij Vallensis authoritate: quem mendaciter ait, perquam acri iudicio asserere, id opus Cicerone omnino esse indignum: quod Ciceroni non esse ascribendum, ex stili qualitate cōpositionisq; & sententiarum, quae pueriles sint; ex ordine peruerso, & uarietate praeceptorum sit argumentatus. Addidit item & haec argumenta, quòd Hermetis eu iustam doctoris sui meminerit eiusdem operis author, qui nusquā Ciceronis temporibus memoratur: & quòd Fabius Quintilianus nunquam Rhetoricorum ad Herennium meminit; nunquam praeter missurus, si Ciceronis esse putasset, aut certe suo tēpore extitisset, quodq; Gellius scribit, nullum antiquorum usq; ad Augusti tempora, hoc nomine Barbarismo usum fuisse: cum in Rhetoricis ad Herennium barbarismus definiatur, & soloecismus. Cuius autem sit, modo Cornificij somniat, modo Virginij, modo Timolai ad Herennianum cōfingit, qui fratres fuerunt Zenobiae filij, cum qua (ut scribit Treuellius Pollio) superati, & in triumphum ducti, ab Aureliano imperatore, in Tiburti agro otiosam uitam uixerunt. Vnde cōcludit, Timolai rhetoris obscuri in Tullium oratorum clarissimū, & Herennani in Herēnium, nominibus facile commutatis, propter nominum similitudinem ab imperitis rudioribusq; artem Rhetoricam falso Ciceroni fuisse inscriptam. Quae quidem rationes (sic ipse appellauit) uidentur mihi cassae, ut aiunt, puerorum nuces. Nam ut omittam, quod mentitur Vallam id negare, cum uir ille doctissimus sexcentis in locis citet M. Tullij Rhetoricos ad Herēnium, ut palàm omnibus est, notiusq; quàm ut ex eius operibus exempla citentur authoritates & testimonia: ut inquā omittā hoc falsum testimonium, quod ex Laurentio allegat, qui semper & ubiq; Rhetoricos ad Herennium Ciceroni attribuit, dici potest, propter stilum eos libros subrusticos ab ipso Cicerōe appellatos. ex huiusmodi uarietate stili & compositionis, male dijudicari possunt opera Ciceronis: cuius stilus non est idem ubiq;, sed diuersus, pro materiae qualitate, non modo in diuersis operibus, sed etiam in uno eodemq; opere. Quid miraris Raphael? quid subrides? Nónne Plutarchus & alij scribūt, Ciceronē oēs dicendi magistros audiuisse? nec ijs contētum, in Asiam & Rhodum nauigasse, ut conueniret Xenoclē, Dionysium, Menippum, Apollonium Molonis, et alios clarissimos rhetores, ut apud eos se excercendo reformaretur? Nónne ipsemet fatetur, ab Apollonio Rhodio sese in dicendo ita redijsse instructū noua quadam dicendi forma, ut à priore dicendi more mutatus, iam alius esset? Nonne Fabius Quintilianus, cum diuersas oratorum uirtutes, uaria dicendi genera ponat, M. Tullium in omni eloquentiae genere excellere testatur? docetq;, non modo pro causae modo, sed pro partibus causae, faciem eloquentiae & stilum mutari debere? Nónne diuus [illegible]ymus ipsum Ciceronem in Xenophontis interpretation[illegible] non aureo illo suae eloquentiae genere nitescere, sed ad[illegible] turbidētisq; obicibus retardari ait, ut qui interpretat[illegible] Cicerone dicta non credant? Nec mirum. Erat enim [illegible]scens, cum Oeconomicos Rhetoricosq; libros scri[illegible] [illegible]itatus in dicendo nondum in scribendo expolitus, nōdum [illegible] Rhe[illegible]rum gymnasijs excultus, nōdum in tot oratorum eloquentiae uarietate uersatus. Et ipse author in ijs ipsis & in alijs de Oratoria facultate libris docet, qualis figurarum dicendi usus esse debeat: monétque huiusmodi figuras in dicendo ita uariandas, ut non statim ab uno extremo ad aliud ueniamus: ut à graui ad humilem, aut contra ab humili, ad grauem: sed uti grauem mediocris excipiat, mediocrem humilis seu attenuata. Et hoc quidem duabus de causis faciendum: & ut satietas, quae perpetua maxime similitudie aliter, opportuna uarietate uitetur: & non minus, ut suum dicendi genus, rebus de quibus agitur accommodetur. Impossibile namq; est, aut uix contingens, quae perpetua in oratione dicuntur,

ea uniq

ea unius generis esse. Quod exemplo clarius fiet. Certum est, Maronem poetam diuinum, tres illas figuras suo carmine separatim expressisse: humilem Bucolico, ubi simplex illa rusticitas, & pastoralis uita describatur, cui alia dicendi figura non conueniebat: Georgico, mediocrem, quod carmen praecipiendo & docendo ferè consumitur, estq; eius rei materia illi figurae accommodata: heroico illo de Aenea & Romanorum gestis, grauem, quibus rebus alia figura minime conueniebat. At si attenderimus, inspexerimusq; diligentius, facile uidebimus, in quauis materia pro locorum ratione has sibi figuras inuicem succedere: ut post attenuatum illud.

En unquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot mea regna uidens mirabor aristas?

Altius paulo, & ad mediocrem figuram ascendit:

Impius haec tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has segetes?

Hoc quoq; altius, & graui figurae simillimum:

En quò discordia ciues   Perduxit miseros?

Contra in Aeneide, pro ratione negotiorum & personarum, saepe ab heroica grauitate, & alto illo ac florido dicendi genere multum deflectitur. ut de ludis ad Anchisae tumulum, de Didonis amoribus, de ceruo à Syluia nutrito: quae facillime à quouis non omnino imperito dignosci possunt. An stultum, inquit, & dementem Ciceronem fuisse putas, et sibi inconstantem? An prudentem, circunspectum, & in hoc genere literarum summum? Si hoc non illud credis, unde tam uarius praeceptorum ordo peruersus, ac ijs quae à Cicerone ipso traduntur contrarius? Ante de memoria atq; pronunciatione, quàm de elocutione illius natura priore, in eo opere praecepta tradit. Exordiendi narrandiq; rationes ante quàm de constitutionibus praecipit. Nihil ultra affers calumniarum? Docebo ut agmen huiusmodi adhuc cauillationum adducas. Docebit & M. qui adest iudex, qui ut est maxime omnium ingenuus, & ueritatē, non opinionis pertinaciam tuetur, nuper dixit se de hac re sententiam iam mutasse, publiceq; mutaturum. Ad Herennium quisquis author fuit, dānat amphibologias, quas ad Quintum fratrem Cicero probat. Quid quod hic scriptum, & sententias, & contrarias leges, ut diuersa inter se diuisit: inibi unum ait esse genus, quāquam causa duplicetur. Illic sub legitima quaestione omne quod in scripti interpretatione uersatur, ponitur tanquam finitioni agnatum: hic ad qualitatis quaestionē pertinere dicitur. hic oris deprauatio reijcitur, ut oratore indigna: illic praecipitur. Ad Quintum fratrē suasoriam genus ad dignum & honestum refertur: ad Herennium, ad honestum & utile. ad hunc, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, & pronunciatio, oratoris partes dicuntur, quod & Fabius nō probat: ad illum membra eloquentiae nominantur. Ibi docilem fieri auditorem magis in discursu orationis ostenditur, quàm breui explicatione procemij: hic aliter ad Herennium scribitur, officium oratoris esse de his rebus posse dicere, quae res ad usum ciuilem moribus & legibus constitutae sunt. Crassus in primo de Oratore dicit oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accomodate. In Arte ueteri sua ipse persona inquit, Officium eius facultatis esse uidetur, dicere apposite ad persuasionem. Scribitur etiam ad Herennium, enumerationem non plus quàm trium partium numero contineri, quod & periculosum sit, ne quando plus minùsue dicamus, & suspicio afferatur auditori meditationis & artificij, quae res fidem abrogat orationi: quam opinionem improbat Quintilianus, & in suis orationibus Cicero cōtempsit. In libris de Oratore cum omnia dicendi lumina nominatim Cicero expediat, traductionis nullam mentionem facit, quae in quarto ad Herennium ponitur. Alia item inter se re & nomine discrepantia sunt, quae Cicero in alijs libris damnasset, si sua fuissent: aut si damnare noluisset, saltem cur prius aliter scripsisset, aut scripta nō correxisset, testatus esset. O friuolum argumentum, ex tanta congerie formatum. Quasi nesciat hic eruditorum coetus, quasi haec Academia nesciat, Ciceronis morem esse, eadem multis uarijsq; modis praecipere, aliter in Rhetoricis ad Herennium, aliter in illis de Inuentione, aliter in libris de Oratore, in Topicis aliter, in Partitionibus aliter, aliter deniq; in orationib. suis artificio rhetorico uti q̄ in oībus et rhetoricis et oratorijs uoluminibus praecepit. Si q̄dā praecepit in Rhetoricis quae in Oratorijs libris nō inueniūtur, nō ea neglexit q. dānaret, sed q. minora illa eruditiōe & aetate duceret. Proinde Fabius dicit, Post Ciceronē tacere modestissimū fuisse, nisi et Rhetoricos suos ipse adolescēti sibi elapsos diceret: et in oratorijs haec minora, q̄ pleriq; desiderant, sciēs omisisset. In Rhetoricis de Inuētiōe, quatuor status facit: in oratorijs & alijs opibus, quae aetate matura pduxit, tres tātum. In Rhetoricis de Inuentione reprehendit Hermagoram, quòd materiam rhetorices in theses et causas diuiserit, thesimque nihil ad oratorem pertinere contendit, totūq; hoc genus quaestionis ad philosophos refert. In Oratore, atq; his quos de Oratore scripsit libris, & Topicis, praecipit, ut à proprijs personis atq; tpibus auocemus contrrouersiā: neq; tñ alit hic & illic dicit, cur scripserit aliter in Rhetoricis, aut quòd scripserit aliter, aut cur opinionem illā non castiget. Ergo Ciceronis non sunt, libri de inuentione. In rhetoricis ad Herennium de complexione scripsit, antistrephonta Graeci dicunt: in caeteris libris quos de hac arte composuit, nō scripsit: sequitur, ut hi aut illi subditij & nothi sint. In Rhetoricis de Inuentione haec leguntur. Ratio est, quae continet causam. quae si sublata sit, nihil in causa controuersiae relinquitur. hoc modo (ut docendi causam in facili & prouulgato exemplo consistamus.) Orestes si matricidij accusatur, nisi hoc dicat, Iure feci, illa enim occidit patrem meum: non habet defensionem. qua re sublata, omnis controuersia quoq; sublata sit. Ergo eius causae ratio est, quòd illa Agamēnonem occiderit. Iudicatio est, quae ex infirmatione & confirmatione rationis nascitur cotrouersia. nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulo ante apposuimus: illa enim, inquit, meum occiderat patrem. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrē necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. ea est huiusmodi: Rectū ne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, & appositissima ad iudicationem. ut si uelit Orestes dicere, eiusmodi animū matris suae in parentem suum, in seipsum ac sorores, in regnum, & in famam generis & familiae, ut ab ea poenas liberi sui potissimum petere debuerint. In Topicis uero de iudicatione & firmamento haec uerba posuit: Sed quae ex statu contentio efficitur, eam Graeci κρινόμενον uocant: mihi placet id, quoniam ad te scribo, Qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc, Qua de re agitur, continetur, haec continentia uocentur, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. In partitionibus autem sic scribit: Deinde unicuiq; rationi opponendum est ab accusatore id quod si non in accusatione eius, causa omnino esse non posset. Itaq; ea quae sic referuntur, continentia causarum uocentur. quanquam non ea magis quae contra rationem defensionis afferuntur, quàm ipsae defensionis ratio-

nes, continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus, eam quæ affertur à reo ad recusandum. depellẽdi criminis causa: quæ nisi esset, quod defenderet non haberet. Firmamentum autẽ, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem & ex firmamenti conflictatione, & quasi concursu, quæstio quædam exoritur, quam disceptationem uoco: in qua quid ueniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet. Quintilianus de eodẽ Cicerone, in tertio de Orat. instit. Paulum in his secum etiam Cicero dissentit nam in Rhetoricis, quemadmodum supra dixi, Hermagoram est secutus: in Topicis, ex statu effectam contẽtionẽ, κρινόμενον existimat. idq; Trebatio, qui iuris erat consultus, alludẽs, De qua re agitur, appellat. quibus id continetur, continentia, quasi firmamenta, defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. At in Partitionibus oratorijs, firmamentum, quod opponitur defensioni, quia continens quod primũ sit, ab accusatore dicatur, ratio à reo, ex rationis & firmamenti quæstione disceptatio sit iudicationum. Ex his, si tibi credendum, ne Vetus quidem ars ex Ciceronis fetura prodijt. In Partitionibus quatuor orationis partes facit, initium, narrationem, confirmationem, perorationem. in Veteri arte, inq; cæteris rhetoricis præceptionibus, non ita. Num partitiones Ciceronis esse negabimus? an ipsam artem, & cæteros oratorios libros? Partes quoque rhetor in Partitionibus inuentionem esse scribit, elocutionem, & memoriam: resq; ac dispositionem inuentioni, uerba & pronunciationem elocutioni dedit. In lib. de Perfecto oratore ad Brutũ, illis astipulatus est, qui plures quàm quinq; partes esse uoluerint, inuentioni iudicium substituens: quam opinionem tangẽs Quintilianus, memoriæ uitio lapsus est. Et Cicero quidem, inquit, in Rhetoricis iudicium subiecit inuentioni: at in Ciceronis Rhetoricis nihil tale reperitur. Quinimo in illis, ut ex omni constat editione, ex manuscriptis & sinceris exemplaribus hæc leguntur: Partes autẽ hæ sunt quas plerique dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronũciatio. quam lectionem sic approbat & Victorius, & eorum sententiam Cicero secutus quinq; partes esse confirmat: inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem. De iudicio, neq; in authore, neq; in interprete ulla fit mentio, Quid inde? Vetus ars alterius cuiusuis, non Ciceronis est? In ueteri arte est præceptum quoddam, quod & ad Herennium: Cum erit honestum causæ genus, licere nobis præterire, uel usurpare principium. Id ex Hermagora, qui in genere honesto præfandum esse negauit, quod nihil attineat apparare quod est paratum. cum tamen aliàs ex Ciceronis & Fabij non tantum præceptione, sed usu, non incongruum sit, benignos iudices benigniores præfatione facere, & cum offensos aduersarios uideamus, offensionem illam augere Hermagoræ ratio aliquid momenti tum haberet, cum causæ honestas ante auditoribus perspecta esset, quàm cœptum sit agi. Cæterum cum non est honestas hæc prius cognita, primo orationis ingressu eam auditoribus patefacere debemus, Vnde non modo liberum nobis non est, uti uel non uti principio sed utiq; semper, quo causæ honestatẽ ostendamus, præfandum est In hoc genere principia debẽt esse breuiora, paulo erectiora, plena dignitatis sine iactantia, sed cum cõfidentia. Tali proœmio usus est Cicero, cum de coniuratorum animaduersione loqueretur. Video, inquit, P. C in me omnium uestrũ ora atq; oculos esse conuersos. Et deinceps in Veteri arte iubet; narrationẽ magis in breuitate quàm in copia peccare debere, quoniam sæpe res parum est intellecta, longitudine magis quàm obscuritate narrationis. alibi contrarium sentit: contraq; hoc præceptũ aliquid in omni eius narratione redundare, quàm deesse facit: Et Fabius eum secutus, satius ducit aliquid narrationi superesse, quàm deesse, quòd superuacua cum tædio dicantur necessaria cum periculo subtrahuntur. Finis non esset, præstantissimi Patres, si uellem omnia persequi quæ in Rhetoricis de inuentione scripta sunt, quæ aut in alijs Ciceronis libris non reperiuntur: aut si reperiuntur, diuersa & contraria sunt, uarióue modo tradita. Nusquã tamen aut cur ita scripserit in Rhetoricis, aut cur non se emendauerit, aut cur hoc modo non illo præceperit, rationẽ reddit, aut meminit, aut uerbum facit Cicero. Quid iactas igitur, tam friuolum et inane argumentum? Si sua fuissent scripta ad Herennium, damnasset: aut cur non damnasset, testatũ reliquisset. Cur potius hoc in Rhetoricis ad Herennium, quàm in Rheto. de Inuentione facere debuit? Si non in his, cur in illis? Sequitur quod Hermestis præceptoris sui meminit, quo nomine Ciceronis temporibus fuit nemo, quem nec Cicero nec Plutarchus nominat. Quàm audaculus, P.C. homo iste? quàm perturbata mente fertur? Equidem non auderem ego hodie affirmare, non in uniuersa Italia, sed in urbe quauis neminem unum hodie uiuere qui Hermes, cum in principibus unum esse sciam, nominetur. At iste Ciceronis temporibus neminem fuisse clamitat. Quid hominis? ex quo hominum genere? Puto Pythagorei Euphorbij ritu ab ea ad hanc diem iterata generatione, ad nos uitium more propagatum, & ea tempestate diuina quadam nomenclatura inclytũ: aut quod Appion grammaticus scriptum reliquit, ex facie hominũ addiuinantem, quos Metoposcopos uocabant, ut Plinius ait: ex ijs illum esse, qui futuræ mortis annos & præteritæ olim dixerit, nũc autem dicat nomina omnium superiorum, præsentium, posterorum. Sed uere dicit Hermestis nullam fieri in antiquorum monumentis mentionem. Hermes enim, siue Hermetes Hermetis dicitur, Hermestes nusquam legitur, quod sciam: sed Hermes, siue Hermetes. Nescis Plutarchum, cum Ciceronis præceptores nominat excellentiores, deinde addere: Et alios. In quibus nominandis festinans ad lumina artis, noluit immorari. Cur in his Hermestes esse nõ potuit? nec Cicero pueritiæ præceptores, nisi in pueritiæ operibus nominare debuit. Et si nusquam nominasset. quid propterea? Non animaduertis uir docte, Ciceronem in utraq; arte plures & uarios authores secutum. In prologo secundi de Inuentione obseruasti quid dicat? Sed omnibus unum in locũ coactis scriptoribus, quod quisq; commodissime præcipere uidebatur excerpsimus, et ex uarijs ingenijs excellentissima quæq; libauimus. Hermagoram & antiquos in Rhetori. de Inuentione, Hermestẽ & recentiores in Rheto. ad Herennium secutus est. Vnde & tanta præceptionum uarietas orta, & hæc uulgo Noua ars, & illa Vetus, etiam à Hieronymo dicta. Satis fuit Ciceroni utrãq; dãnasse, cum dicat, Rhetoricos adolescenti sibi excidisse, planeq; subrusticos uocet. Nam quod dicis, non esse credendum opus de Inuentione à Cicerone imperfectum fuisse relictum, librosq; de dispositione ac reliquis partibus Rhetorices fuisse amissos: si quem habes huius falsitatis figulum (hui fictorem siue assertorem dicere uolui) manus dabo. Sin autẽ, stultissimus es, qui aduersaris opinioni ipsius Ciceronis. nam in præfatione de Orat. dicit, sibi excidisse commentariola quædam inchoata, non autem perfecta, ut ipse asseris. Inchoata quidem dicuntur, quæ incepta sunt, et non finita. Plinius ex illis nos uelim intelligi, pingiq; conditoribus, quos in libellis his inuenies absoluta opera. & illa quoq;, quæ mirando non satiamur, pẽdẽti titulo inscripsisse: ut Apelles faciebat, aut Polycletus, tãquam inchoata semper arte & imperfecta. Idẽ: Arrepto carbone extincto è foculo, imaginem in pariete delineauit, agnoscente

uit, agnoscente multum plani rege ex inchoato protinus. Et mox paulo: Apelles inchoauerat aliam Venerem Coijs, superaturus ēt suam illam priorem: inuidit mors, peracta parte: nec qui succederet operi, ad præscripta lineamenta inuentus est. Infra: Neq; interpellatus prælijs, inchoata opera intermisit omnino. Omitto Victorini testimonium, qui non semel, sed sæpius affirmauit, duos tantum libros de Inuentione à Cicerone scriptos: At libri ad Herennium ideo Ciceronis non uidentur, quòd Quintilianus id opus nusquam citauit. Quàm fortis ratio, & insolubile argumentum! Nemo certe in tanta uirorum corona nescit, multa fuisse & extare M. Tullij opera, quæ nunquam Fabius Quintilianus nominauit. Quis negetquasi uero hoc Quintiliano propositum fuerit, hoc Orat. institutionum institutum, Tullianos libros omnes & singulos nominare. Si hanc sibi Quintilianus suscepit prouinciam quoscunq; non nominauit, ascititios adulterinosq; iudicare par est. Quid ni? Si non suscepit, cur libros ad Herennium potius quàm cæteros alios, quorum nullam prorsus facit mentionem? Sed satis meminit Quintilianus, qui libros rhetoricos Ciceroni excidisse ait, & ab eo damnatos, & ab adolescente schola deductos: & si qua est in his culpa tradentis esse. Vnde aperte innuit, quod ait Cicero in Rhetor. ad Herennium: Illam ex Hermetis & aliorum præceptorum suorum opinionibus, eos libros confecisse, quas regessit in commentarios. Sunt enim, inquit, uelut regesta in hos commentarios, quos adolescens deduxerat schola. Et si qua est in his culpa, tradentis est. Sed quo modo non fuerunt hi rhetorici libri Quintiliani temporibus? Si idem ait. de nomine Rhetoricæ agens, Denique cum M. T. etiam ipsis librorum, quos de hac re primum scripserat, titulis græco nomine utatur: non titulo inquit, sed titulis. Cum sciret duas artes à Cicerone scriptas, quomodo non fuerunt, si integræ clausulæ, nedū uersus, ad uerbum apud eundem inueniuntur? si multæ authoritates, & exempla, quæ ad literam ex ipsis Rhetoricis in Orat. insti. transumpta sunt? Quædam damnat ipsius operis præcepta, ut in quarto, de Partitione: Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem uetant ultra tris propositiones extendere. Quid ais Raphael? Ne huiusmodi exemplis obstrepam? Quid ita? Quoniam non nego, inquit, hoc: sed fateor. indeq; rationem certissimam elicio ad probādum, quòd Rhetorica ad Herennium minime sit Ciceronis: quoniam authorem Fabius non nominat. non taciturus, si Ciceronis illud esse opus putasset. Puerilis est, mi Raphael, hæc ratio. Solet enim cum aliquam Ciceronis opinionem damnat Fabius, aut ueniam præfari, aut authorem silere, Ciceronemq; dissimulare. Vide in tertio. Statum, inquit, quidam dixerunt primā causarum conflictionem: quos recte sensisse, parum elocutos puto. non enim est status prima conflictio Fecisti, nō feci: sed q̃ ex prima conflictione nascitur. Hoc si non immemores, non nisi in Rhet. de Inuent. legisti: ubi talis est diffinitio status. Constitutio est prima conflictio causarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci. Non nominauit Cic. authorem Fabius: ergo Rhet. de Inuentione libri non sunt Ciceronis? Friuolam rationem, ridiculum argumentum. Quòd si aliquid ualeret ipsius Quintiliani authoritas reijcit, cuius uerba in secundo sunt hæc: M. Tullius ipsis librorum quos de hac re primum scripserat titulis, græco nomine utatur. Hæc, ubi de nomine Rhetorices, quam in latinum transferentes tum oratricem transtulerunt aliqui. Si Cicero unam artem, quam ueterē dicimus, & non duas, hoc est & ueterem & nouam scripsisset nunquam tantus author Titulis, sed Titulo dixisset. Non tu, qui omnia peruertis, diceres Virgilium scripsisse libros titulis Aeneidos, aut titulis Georgicorum, titulisue Bucolicorum: sed titulo. unus est enim titulus Aeneidos, unus Georgicorum, unus Bucolicorum: non duo, non plures. Dixit Fabius Titulis, quoniam & Artis ueteris titulus est Rhetoricorum, & artis ad Herennium titulus est Rhetoricorum Deniq; inquit, cum M. Tullius etiam ipsis librorum, quos de hac re primum scripserat, titulis græco nomine utatur: profecto non est uerendum, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Et non temere dixit Titulis, ut ostēderet se nō temere ipsi Ciceroni quamuis adolescenti, credere, qui non semel ea inscriptiōe fuerit usus. Ait præterea A. Gellium 12. Noct. Atticarum scribere, se non comperisse quenquam ante Augusti imperium, eorum qui integre locuti sunt, dixisse Barbarismum: & in libris ad Herennium esse & barbarismi & solœcismi definitionem: ideo Ciceronis libros non censendos. Minimi certe studij es Rhaphael, si non legisti: aut nullius memoriæ si non te legisse recordaris: Gellium in quinto tradidisse, neminem aut latinum aut græcum, eorum qui facundi haberentur dixisse barbarismum aut solœcismum. Miror etiam te non adduxisse, eundem authorem scribere, Ciceronem abstinuisse hac uoce Nouissimus: unde si in opere ad Herennium reperitur id nomen si illo in opere quod Ciceronis titulum habeat, ea esse subditītia: cū præsertim M. Varro scribat, quod extremum dicebatur, eo tempore dicī cœptum nouissimum: quod sua memoria seniores tanquam nimis nouum uerbū uitabāt. Nam ut tibi censori acutissimo credamus, ut A. Gellius hallucinari minime uideatur, affirmabimus, nec Rhetorica ad Herennium, nec epistolarum ad Brutum, ad Q. Fratrē, ad Atticū, & ad alios, nec orationum uolumina, nec Oratorem ad Brutum, Cic. opera esse. In epistola enim ad Octauium hæc leguntur: Nam ut ordiar ab initio, & perducam ad extremum, & nouissima cōferam primis. Et in oratiōe pro Roscio Comœdo: Itaq; perbreui tēpore, qui in nouissimis quidem erat histrionibus, ad primos peruenit. In Oratore: Nec ī hac modo re quæ ad uulgi sensum spectet, et ad auriū uoluptatē, quæ duo sunt ad iudicādū nouissima. Sanè ī nouissimo errauit, non in solœcismo, quod ego dicere oblitus erā: nō in barbarismo, qd dixi. Sic inquis? Esto, si uerū est, qd Aulus Gellius scribit, respondere possum quod ante dictum est: ideo Cicero nem libros ad Herennium subrusticos dixisse: si falsum est, non esse locum huic calumniæ, & utroq; modo Ciceronis esse fatendum. Verū et ī nouissimo, ut ī plerisq; alijs, lōge à ueritate aberrauit Gell. author alioquin præstabilis. Siquidē et elegātissimi & clarissimi authores ante Ciceronis ætatem, ante Augusti tpa, barbarismum & solœcismum dixerunt Nam Dionysius Halicarnasseus eas uoces protulit, & eo maior & antiquior Aristoteles his usus est in Elenchis: ubi σολοικισμὸς, & σολοικίζειν uerbum, & σολοικισμοὶ pluralis numeri legitur. & in alijs libris suis, ut in Poetica: in qua docet alijs etiam modis barbarismum fieri quàm à grammaticis, quos hactenus uiderim, traditum sit. Laertius Diogenes testatur, Chrysippum scripsisse tres libros de solœcismis ad Dyonysiū, & Theophrastum unū Strabo in 14 docet quomodo antiquitus à Græcis ea nomina conficta fuerint, his uerbis. Nam Cares per totam Græciam errauerunt stipendium merentes. quare barbari ex illo sunt appellati, ex quo in Græciam militarunt. At postea quam apud insulas habitarunt, id multū in eis eminuit. Inde in Asiā profecti, nec ibi sine græcis uiuere potuerunt. nam Iones cum eis ac Dores traiecere. Ab eadem quoq; causa barbarismus dictus est. Eum enim in his dicere consueuimus, qui male græcissant, non autem in his qui Carice loquuntur. Sic etiā Barbariloquos, & barbari ser-

de titulo tituli

de titulo

monis homines, eos accipere debemus, qui male græca pronunciant. Carico autem more Barbarismum ad græcæ orationis artem transtulerunt, et solœcismum, siue id nomen à Solis ductum sit, siue alio modo. Si illi & alij elegantissimi græcorũ authores barbarismum & solœcismum dixerunt, cur non Latinis uti eis uerbis licebit? Si Fabio Quintil. et alijs illius ætatis insigni doctrina, & eloquentia liceat: cur tandem non licebit Ciceroni, qui Latinæ linguæ pomerium protulit, qui Romanum sermonem locupletauit, qui tot græca uocabula latina fecit, qui tot noua excogitauit, qui patrij sermonis pater est? Non licet, talibus nugamentis in bonam, ne secus dicam, partem? Et quoniam modo Cornificio id uendicat opus, modo Virginio, modo Timolao: leuitatem hominis uel ĩ hoc maxime perspicitis. Virginij quidem opus esse minime potest, cum multa à Fabio eius dicta citentur, quæ in Rheto. ad Herẽnium aut non sunt, aut aliena sunt. Fortasse, inquit, alia opera illius extabãt. Tibi certe per Fortasse fides habenda, qui nulli uiuentium, nulli defunctorum, etiam magna authoritate & religione adiuratissimis testibus fidem habendam censes. Cornificium authorem eodem argumento esse haud quaquam posse constat, quãquam quod garris de eo, Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari: sine hoc adiumento ut futile redarguere possum. Quid ni? quasi non eadem sepius à pluribus dicã-tur scriptoribus, & non magis hic author ꝗ ille allegetur, & non fallat homines aliquando memoria: ut quæ scripserit Fabius, ego reminiscar, non quæ eadem Cicero: contra tu quæ Cicero scripserit, recorderis, non quæ eadem Fabius: et nõ decentius sit approbatũ huius scriptoris opus, qualis erat ars Cornificij, cum præsertim Ciceroni contemporaneus fermè fuerit, & rhetor eminentissimus, quàm dãnatum illius citare, qualis est Ars noua. Timolao ascribere Rheto. ad Herẽnium qui potest? qui post Fabium tot annos fuit. Cum confiteatur, multa ad literam transcripta à Fab. ex ipsis rhetoricis. Qui ascribere potest? cum nemo eũ de rhetorica facultate libros edidisse testetur. At Treuellius Pollio, non indiligens historicus, scribit Timolaum unũ è triginta Ro. tyrannis & grammatices et rhetorices fuisse peritissimum. Quid inde? Nunquid ait eum artem rhetoricen scripsisse? Quot sunt hodie eruditi qui nihil scribunt? Quot fuerunt qui nihil unquam scribere uoluerunt? Quæ istæc stultitiæ species? quod istuc temeritatis genus? per somnia ægri hoc & illud asserere, id & istud confingere, in nullo loco pedem sistere, meras insanias, manifesta mendacia impudenter iactare anilia deliramenta effutire, latrare, & contra ueterum fidem contendere, nullo monumento, nullo rationis colore, nulla uel unius argumẽti firmitate: ueritatem, ut aquam rabidi canes, effugere: & quod à Ciceronis ætate ad hunc diem creditum est, firmum & ratum habitum, summorum grammaticorum illustriumq́; scriptorum sententia receptum, authoritate sancitum, testimonio confirmatum, negare. Sunt libri rhetorici non modo qui ex omnibus impressorum officinis exierunt, sed antiqui, sed manu scripti, sed incorrupti, quotquot sunt in omnibus bibliothecis publicis & priuatis, hoc titulo: M. T. Cice. libri Rhetoricorum ad Heren. Titulus autem dictus est quasi tutulus, eo quòd factum nomen & memoriam tueatur authoris: & si quis alterius opus esse contendat, ueri opificis indicet nomen. Apud Ouidium.

Legerat huius Amor titulum nomenq́; libelli.

non libellum, & cognouit authorem, cognouit & bella sibi parari. Iste porro acutus uir ait, quod in quæstione sit, id ratum haberi non oportere. Facileq́; Timolaum rhetorem obscurum in Tullium, & Herennianum in Herennium à posterioribus qui rudibus seculis fuerunt commutari potuisse. Cui nãq; potius lib. de arte Rhetorica scripti quàm M. Tullio eloquentiæ parẽti ab imperitis rudioribusq́; temporum infelicitate hominibus ascribi debuerint? Quis est quæso grammaticorum, rhetorum, cæterorũmue scriptorum ex antiquis à Cicerone, qui hoc in quæstione posuerit? qui ambiguum uel unico uerbo fecerit? Nullus certe, et per tot manus doctissimorum uirorum ad nostra usq; tempora sincerus titulus peruenit. An si, quæ tibi dementia, & mihi foret, ut dubium dicerem mihi esse, an Epistolæ ad Atticum Ciceronis essent: titulus ipsarum epistolarum antiquissimus, & per tot secula probatus, pro nihilo haberetur? Sed per deum, quem titulum supponis? Timolai lib. Rhetorici ad Herennianum. Vnde tibi? A meo ingenio. Quem authorem? Nullum. Quo argumento? Quoniam imperiti homines facile mutare potuerunt Timolaum & Herennianum, in Tullium & Herẽnium. Fac prius constet, Herennianum scripsisse rhetoricam artem, & hanc, non aliam artẽ. Est mihi potestas, inquies, ex nomine ipso, uolo, iubeo, edico, impero, ita fuisse. Regijs edictis, parere necesse ẽ. Adulterinus sit index: qui fuerunt tam temerarij, qui peruerterũt? Cur? quando? profer, si potes? Dixi, imperitos & rudes immutasse. Qui sunt isti imperiti, & rudes? An Marcellus, Seruius, Priscianus? an Hieronymus, Ruffinus, Augustinus? an Plutarchus? qui (ut uidere est in hoc uenerãdæ uetustatis codice manu græca scripto, quem Calphurnius rhetor, si quisquam est hodie, summus, Sabellico huic nostro uidendum ex Academia Patauina misit) præter Aretini Leonardi fidem, in nomenclatura operum Ciceronis Rhetoricen ad Herennium ponit. Quæ res, opinor, fecit, ut de hac re suã improbaret sententiam Imperitissimi sunt, hic & illi? Rudes, hic & illi? Taces? Si non sunt, si hic & illi clarissimi scriptores, Ciceronis id opus esse confirmãt, si omnes ferè testimonia ex eo citãt, quid contendendo insanis? Ridiculam rem, et cachinno dignissimã audite, excellentissimi auditores. Quid mussas Regi? horum & omnium antiquissimorum & clarissimorum uirorum authoritatem tollendam. Satis imperiose, uereq́; non regio, sed tyrãnico more Memento te Venetijs esse, ubi regis nomen, ne dum tyranni inuisum: ubi à primis incunabulis uera dulcisq́; libertas uiguit, Deiq́; munere uiget, uigebitq́; in perpetuum. Neminem inuenies, qui tibi pareat. Sed & literæ ipsæ tibi obedire nolent: non enim es tanti, ut peruertant tuo imperio, quæ à maioribus nostris rectissime posita sunt: quæ ab eminentissimis authoribus nõ sub dubio inuolucro, sed aperte affirmantur, qui quidem Ciceronem ad Herennium allegantes, id esse Ciceronis opus clarissime testantur. Præterea cum Cicero à se ipso lib. I. ad Herennium ducat exemplum tale, Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ triginta pondo uasorum argenteorum dato quæ uolet: post mortem eius uasa pretiosa & cælata magnifice illa petit. Tullius se, quæ ipse uolet, in triginta pondo ei debere dicit, & reliqua (quod est firmissimum argumentum, Ciceronis, non alterius esse) ꝑtinax iste tergiuersator contendit, hoc quidem argumento non modo non probari Ciceronis opus, sed cõtra non esse, proculdubio sibi demonstrari. Nam M. Tullius aut nũquam, inquit, aut certe dum adhuc puer esset, antequam aut uxorẽ duxisset, aut filios sustulisset, Rhetorica ad Herennium scripsit. neq; mihi fieri uerisimile potest, ut eos matura iam ætate cõposuerit libros, in quibus puerilia magis deprehenduntur errata, quàm in his quos sibi ipse puero adhuc excidisse in procemio de Oratore testatur. Non enim de Rhetoricis ad Herennium eo in loco Tullius loquitur, ut quidam omnia temeritate sua peruertentes opinantur: sed eam, in qua Hermagoram ferè est secutus, cuius duo tantũ de

Inuentione

inuẽtiõe lib. extant. Quare exẽplũ illud de Ciceronis filio uxoreq; compositum, facile demonstrat Rhetoricam ad Herennium ab alio quàm Cicerone fuisse conscriptam. Hæc sunt uerba tua Raphaeli Annuit. Hæc ad uerbum dixisti? Etiam. Fatetur, Patres amplissimi: non quòd uelit uerum fateri, à quo semper abhorruit: sed quia hæc ad literam iam pridem scripsit, ediditq;. Attendite quæso uiri eruditissimi, sobrietatem hominis istius. Prima balbutientium elementa puerorum sunt huiusmodi, ut sciant dicendum esse, de Rhetoricis ad Herennium loquitur, sed eos, uel ea, in quibus Hermagoram secutus est, damnat. At iste elementarius senex ait, Non de Rhetoricis ad Herennium loquitur, sed eam, in qua Hermagorã secutus ẽ, damnare uidetur. Eam, hoc est, rhetoricos libros, siue rhetorica. Quid facitis ô Veneti magistri, ô triuiales, ô auditores, siue pædagogi? Cur ferulæ non subijcitis hunc sexagenarium puerum? Si uitiis eius linguæ ui ia, cædite eum, ne Latinam linguam corrumpat. Sin amatis ueteratorem istum, uerberate, ut discat. Scriptum est enim, Qui parcit uirgæ, odit filium. Sed condonemus ei pueritiæ huiusmodi errata, quæ nõ tã ex crassa, ut aiunt, ignorantia, quàm ex desperatione perpetrauit: ut mille alios solœcismos donauimus, & syllabas barbare pronunciatas ignouimus, quod munus hic publice profitendi assequi non potuit. Quid illud, quod totiens dixit, & scripto mãdauit? Rhetoricam ad Herennium, in rhetorica ad Herẽnium apud Quintilianum legis hunc sermonem, uel apud quemuis elegantissimorum scriptorum? Nemo nisi triuialis & barbarus dicit, Cice. sic scribit in rhetorica, in 1. rhetoricæ. Latini dicũt in Rhetoricis, in 1. Rhetoricorum. nam in plurali Rhetoricã, significant libros de arte ipsa: in singulari Rhetorica signat rem ipsam. Vnde Fabius ait, Non omnia nos ducentes ex græco sequi: sicut ne illos quidem, quotiens sua utiq; uerbis signare nostra uoluerunt: & hanc interpretationem, oratoriam & oratricem pro rhetorice non minus duram esse, quàm illam Plauti essentiã atq; entiã. Sed ne propriam quidem esse Nam oratoria sic effertur, inquit, ut elocutoria, oratrix ut elocutrix. Illa aũt de qua loquimur rhetorice talis ẽ qualis eloquẽtia. Sed & incõdita hæc, & alia uitiosa uerba atq; sensa, temere quasi delirãti oborientia, permittamus blatterare. ad rem redeamus. Acutum planè excogitauit argumentum, ideo sibi libros ad Herennium non uideri Ciceronis, quòd ante quàm uxorem duceret, aut filios susciperet, illos scripserit. Si Ciceronis non sunt, quid hæc dicere attinet? si sunt, ut parũ, aut nihil attinet: præterquam si ariolum sese ostentare quærit: qui remota ab omni hominũ & literarũ memoria, sine testimonio tam bene cognoscat & præterita ut præsentia uideat. M. Tullij in præfatiõe de Orat. uerba prius legamus, deinde exponamus. hæc sunt ad literã: Quoniam quæ pueris aut adolescentib. nobis, aut ex commentariolis nostris inchoata atq; rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis tot tantisq; consecuti sumus: & quæ sequũtur. Si correctio tollit & emendat quod prius dictum est, Cicero cũ scripsit hos & illos Rhetoricos libros, adolescẽs erat. Si ignoras in adolescentia procreari filios, hominum naturam & propagationem ignoras. Cum uero dicit Cicero, Aut ex commentariolis nostris inchoata, atq; rudia, uidetur tibi de Rhetoricis de Inuentione, non de Rhet. ad Herennium loqui? Quamobrem? Quid obmutuisti? Ego paulo ante (quod te fugiebat) docui: Ciceronem, cũ ait Inchoata, sentire de Arte ueteri: quoniam inchoata dicuntur, quæ sunt à nobis incœpta, & nõ perfecta. Nunc docebimus, cũ ait Rudia, de Arte noua intelligere: si quidem rude opus dicimus, quod ad calcem deductum est, nondum tamen perfectum, quod non expolitum, castigatũq;, neque ultimam manum sensit. Hoc latinissimi cuiusq; scriptoris usus docet, & latinæ linguæ anchora, hoc est authoritas ueterũ comprobat, & uocabuli proprietas signat. Quid duis Naso de libris Metamorphoseon, quos incorrectos fuisse, & inemendatos ac imperfectos testatur pluribus locis, inquit.

Vel quòd eram Musas, ut crimina nostra perosus:
Vel quòd adhuc crescens, & rude carmen erat,

Et quæ sequuntur, usq; ad illud:

Quicquid in his igitur uitij rude carmen habebit,
Emendaturus, si licuisset, eram.

Versus sunt uulgatissimi. Barbatus Hieronymus in Abdiam, quòd inchoata de Rhetor. de Inuentione. quòd rudia de Rhetor. ad Herennium dixerit Cicero, his uerbis innuit: Dicit & Tullius tuus, adolescentulo sibi inchoata quædam & rudia excidisse. Si hoc ille tam de libris ad Herennium, quàm de Rhetoricis, quos ego uel perfectissimos puto, ad comparationem senilis peritiæ dicere potuit: & reliqua. Quid mussas? illud, Ex commentariolis nostris, quo numero accepisti? nõnne in plurali? Quo sensu? nõnne pro Quintilia ni sententia? quòd hos cõmentarios ẽ schola eduxerit, ut diximus. In Rhet. de Inuentione imitatus est Cicero Hermagoram: ut tute fateris. ẽ schola non eduxit illos. Hic nullum tibi cauillationis confugium relinquitur. nam (ut omnes sciunt, & ipse Cicero fatetur) in Arte ueteri antiquos, eosq; græcos secutus est authores, quos in secundo eiusdem operis commemorat, præter Hermagoram: nullo pacto potest de eo intelligi, quod ẽ schola eduxerit. Sequitur ergo, quòd libros ad Herennium scripserit, qui sibi ex commentariolis, hoc est exceptionibus scholasticis compositi exciderunt. Et continuit, ut supra tetigi, cum illo quod in his est scriptum libris de Hermete, siue Hermeste præceptore suo, quem præfatus est authorem. Id quod declarant sequẽtia Ciceronis uerba: Vix hac ætate digna & hoc usu, quem ex causis tot, & tantis consecuti sumus. Tu, inquit, ô Q. frater, censes & effirmas, ea quæ de arte rhetorica adolescentib. nobis exciderunt ex commentariolis scholicis, uix digna hac ætate matura, in qua sumus, & hoc usu, quem ex assidua exercitatiõe in tot & tãtis causis cõsecuti sumus. Dixisset Cicero uix digna esse quæ scripsit adolescens: sua ætate & authoritate, de Arte ueteri, in qua de Inuentione tantum tractauit? Absit hæc à nobis, ut credamus, demẽtia: absit, ut huius sermonis & inscitiæ notã Ciceroni tã seni inuramus. cũ ipsemet in 2. Rhetorico. reliqua Rhetorices præcepta se deinceps scripturum polliceatur: neque eis tñ libris quicquã addidisse, ut ante disseruimus, constet. Nemo mentis compos ambigere potest, cum scripsisse nõ modo reliquas partes, prout pollicitus est, sed & omnia Rheto. præcepta in libris ad Herennium, quæ quidem uix ætate digna & authoritate sua dicit in libro de Oratore in quibus strinxit Antonij & Crassi de oratore sententias: ut alij oratorij libri alias & uarias de arte rhetorica præceptiones continent. Ipse Cicero, nõnne ait, cum biennium uersatus esset in causis, suumq; nomen in foro celebratum foret, sese Athenas concessisse. & philosophiæ studium semper cultum nunq̃ deseruisse? id quod cum eius operis proœmio planè conuenit, quod etiam respõdet de familiaribus negotijs, his quæ in Epistolis, Orationibus, Tuscu. quæstionibus cæterisq; libris suis frequentissimis scribit. Quid torqueris Raphael? uis tibi concedam familiare uxoris & filij exemplũ ita positum esse, ut hoc? Q. Capio qui per id tempus, ut alia quoq;, quæ in causa nihil ualente, siue ficta, siue ex historijs sumpta? Concedo ea lege, ut ad unum quod te interrogabo, respondeas. In libris ad Herennium, nõnne dixisti exempla esse

de Ciceronis orationibus sumpta? Responde, aut scriptum tuum et ipsa exempla proferam. Et dixi, & scripsi, & hoc uerum esse fateor. Si hoc uerum est, & fateris, lege homo quartum eiusdem operis proœmium. Quid in lapidem factus taces? Vides stupide censor, quid dicat, suis sibi utendum exēplis potius quam Catonis, Gracchorum, Lælij, Scipionis, Galbæ, Porcinæ, Crassi, Antonij? Si suis exemplis utendum probat, & Ciceronis adducit exempla, non Cicero ipse author est? non esse adhuc tibi author uidetur? Rursus si alius est author, dic cur Ciceronis nullam fecit mentionem. Vnde quæso magis quàm à Cicerone ars sumenda? unde magis quàm à Cicerone authoritas petenda? unde magis quàm à Cicerone exempla oratoria adducenda? Quis rhetor melior? quis præstantior orator? quis rationis dicendi accuratior locupletiorq; magister allegari poterat? quæ opera studiosius illi legenda, quàm oratorij Ciceronis libri, de quibus quantum ademptum fuerit, tantundem de sui nominis & ingenij gloria adimi ipse uoluit, quàq; eiusdē orationes, de quibus ipse ait: Nulla est enim illo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atq; adumbratio. Pudet me, Deum testor, uiri eruditiss. istius præstigias & nenias refellere: necesse tamen ē, pertinacis hominis ceruice aliquantisper deprimere, ne sua imperitia teneras mentes imbuat, et à Tulliana lectione auertat. Et quis est non à literis, sed ab humano sensu ita alienus, qui putet authorē Rheto. ad Herennium, quisquis sit, antiquiss. illos & daros oratores, multosq; inferiores uoluisse nominare, unum uero omisisse Ciceronem? qui lux est doctrinarum omnium, parens eloquentiæ, rhetorum omnium, qui apud Græcos pariter & Latinos fuerūt, sunt, & futuri sunt, optimus maximusq;! Scilicet & Ciceronem melius est omisisse. omisisse omnes Ciceronis æquales & æmulos, Hortēsium, Philippum, Cæsarem, Sallustium, Pollionem: quis credat eum authorem non Ciceronem uoluisse, non post Ciceronem quempiam alium adduceret? Facessat hæc non scientia, sed uecordia tua Raphael, facessat: nugæ ne istæ quisquiliæq; tuæ, in adolescentulorum mentes repant. Confer, bone uir, præcepta illa de Inuentione, cum præceptis ad Herennium uidebis sæpijs. eadem esse ijsdemq; uerbis in eisdem clausulis posita. Confer Herennij nomen cum illis qui tē pore Ciceronis fuerunt, deprehendes illum Ciceronis necessarium familiarem'ue fuisse. qui Herennius, is'ne fuerit, cuius meminit Propertius, an cuius lib. IX. Gellius, nescio. Sed si cōiectura iudicare licet, eū reor potius, cuius ipse Cice. in orat. Cælianæ facit mētionē, ubi familiarē fuisse illū suum, ingenioq; et dicēdi genere præstantē ostendit. Hunc an alium ad Atticum (ut sunt hominum ingenia, & uoluntatum mutationes) flagitiosum & temerarium uocet, uos uideritis. Satis est mihi, istius retundere insolentiā: qui (ut solet omnia temere & negare & affirmare) asseruit, non fuisse quenquam Herennium, qui familiaris fuisse Ciceroni usquam memoretur. Patet iam tibi, Nouam quam dicunt artem, Ciceronis esse? An adhuc quæris nodum in scirpo? Adhuc argumentum quæris certum? Certissimum dabo. Certū uis? Certo certius dabo. Vide in I. ad Herennium lib. quid dicit, ubi de insinuatione agit: Adhuc quæ dicta sunt arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptorib. nisi quia de insinuationib nos noua excogitauimus, quòd eas soli nos præter cæteros in tria tempora diuisimus, ut planè certam uiam & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Hæc nónne ferè ad uerbum excerpta sunt ex Rhetoricis de Inuentione? Si inficiaris, audi. si legere piget, ipse legam. Nūc insinuationes quemadmodū tractari conueniat, deinceps dicendum uidetur. Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est (ut ante diximus) cum animus auditoris infensus est. Id autem tribus ex causis maxime fit: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo: aut si ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur: aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Non est hoc argumentum firmissimum? Est: quia taces. Elinguis factus es, qui prius bilinguis. Patet'ne iam Rhetoricos ad Herennium Ciceronis esse? Audebis amplius contendere, negare, tergiuersari? Scriptor alius nunquam se primum faceret, & solum authorem eius rei, quæ à principe Ro. eloquij, à rege eloquentiæ latinæ scripta fuisset tot annis ante. Possem infinita alia huius generis adducere, quibus sole clarius ostenderem, Rhetoricos ad Herēnium libros nō esse cuiusquam nisi Ciceronis, si de hac re quenquam uestrum ambigere uiderem, & non potius cuperē de fœditate pronunciationis Regiæ audire, qua barbarescunt iam hi parietes & marmora. &c.

F I N I S.

IN M. T. CICERONIS RHETORICAE AD Herennium Librum primum Hieronymi Capiduri Parentini Commentarius.

Voniam in cuiuscunq; generis orationis principio haec tria sunt adhibenda, ut auditores faciamus attentos, beneuolos, dociles: hic Cicero beneuolum C Herennium sibi facit, cum dicit familiaribus se districtum negotijs, uix ullum habere otium, & idipsum quod superest otij in scrutandis philosophorũ rationibus libentius, quàm in caeteris quibuscunque studijs se consumere: tamen Herennij uoluntate tantum se affectum, ut id quod postulabat (postulabat autem, ut de ratione dicendi conscriberet) tergiuersari ac subterfugere nullo modo posse uideretur. Attentũ eundem porro reddit, cum non parum fructus copiam dicendi secum ferre dicit, & se decisiorũ quae: ũque superflua Graeci scripsere, pollicetur. Docilem uero, cũ quid sit facturus, ostẽdit. Praeterea cũ in omni exordio, dum auditorem beneuolum, attentum, docilem facimus, quatuor haec adhiberi possint, expositio, ratio, redditio, comprobatio: ex his omnibus Cicero composuit hoc exordium. Rem enim exponit, cum inquit, Et si negotijs familiaribus impediti: & quae sequuntur Ratio autem expositionis est, cum dicit, Et eo studiosius hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa uelle cognoscere rhetoricam intelligebamus. Cõprobatio rationis est, Non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, et definita animi moderatione gubernetur. Redditio autem est, cum infert, Quas ob res illa quae Graeci scriptores inanis arrogantiae causa sibi assumpserunt, relinquimus. Etenim se scripturum rhetorica praecepta rursum refert & quid in eis maxime obseruaturus sit. Ratio redditionis est, Nam illi ne parum multa scisse uiderentur, ea conquisiuerunt, quae nihil ad propositum attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur. Redditionis uero comprobatio, Nos autem ea quae uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus: & quae sequuntur. Denique totum concludens exordium, & se & auditorem ad ea quae sequuntur praeparans, subiungit: Nunc ne nimium longa sumatur oratio, quod datur otij, de re. } subaudiendum quae, tam rerum naturas, quam morum scrutatur rationes. In utraq; enim ciceronẽ scripsisse manifestum est. Vt de ratiõe dicendi conscriberemus. } ut rhetorices praecepta traderemus. Nec dixit de ratione loquendi: siquidem recte loqui grammaticus docet, rhetor autem dicere. loquitur enim is, ut Varro inquit, qui quodq; uerbum sciens ponit. Is autem dicit, ut & Quintilianus inquit, qui dispo site, ornate, copiose dicit.

Non sine causa uelle cognoscere rhetoricam intelligebamus. } Rhetoricam in Latinum aliqui transferentes, tum oratricem, tum oratoriam protulerunt. sed non uideo cur potius oratricem, aut oratoriam isti dicere maluerint, quàm eloquentiam: cum sicut ab eloquor eloquentia inflexa, ita ἀ ῥέρρηται ῥήτωρ. et inde ῥητορική. unde fit ut rhetorica, uerbum è uerbo, à Latinis eloquẽtia expressum, manifestò appareat.

Si recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur } Rectam intelligentiam animi, prudentiam dicit: qua singula metimur, ut suo loco, suo tempore utamur. Definire, partiri ac diuidere, est genus ĩ formas definire, determinare. ut Lactantius definiunt religionẽ esse summum bonum. Definita ergo animi moderatiõe, ne credat rhetoricam artem in infinitum profluere ac omnes ambire disciplinas. sicut existimauit Hermagoras quẽ in libris Rhetoricis, quos de inuentione composuit, ipse incessit. Licet in Libro de Oratore ad Q. fratrẽ & in oratore ad Brutum, eandem quã exp oserat teneat sententiam. De re dicere incipiemus. } quã sũpsimus explicãdã.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM LIBER PRIMVS.

T SI NEGOTIIS familiaribus impediti, uix satis otium studio suppeditare possumus; & id ipsum quod datur otij, libentius in philosophia consumere consueuimus: tua nos tamen C. Herenni uoluntas commouit, ut de ratione dicẽdi conscriberemus; ne aut tua causa noluisse, aut nos fugisse laborẽ putares. & eo studiosius hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa uelle cognoscere Rhetoricam intelligebamus: non enim parum habet in se fructus copia dicendi; & commoditas orationis; si recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Quas ob res; illa quae Graeci scriptores, inanis arrogantiae causa sibi assumpserunt, reliquimus. nam illi, ne parum multa scisse uiderentur; ea conquisiuerunt, quae nihil ad rem attinebant; ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea quae uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus: non enim spe quaestus, aut gloria commoti uenimus ad scribendum, quemadmodum caeteri; sed ut industria nostra tuae morem geramus uoluntati. Nunc ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus: sed, si te unũ illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum iuuare; ut intelligas hanc praeceptionis rationem ad exercitationem accommodari oportere.

IN RHETORICORVM AD HERENNIVM obscuriora aliquot loca Gyberti Longolij Annotationes.

In Librum primum.

ETSI negotijs familiarib } Procemium nuncupatorium est, quo captat beneuolentiam à persona & sua et Herēnij: sua, quia amico tantum tribuit, quantum putat maximum: Herennij, quòd illius causa de arte scribat. Negotijs familiaribus. } Cōqueritur id, alibi ad Atticum, se à familiaribus negotijs & amicorū clientelarumq; appellationibus, propèmodum & animo & corpore labefactari.

Non enim parum fructus. } Approbatio prioris rationis, ob artis utilitate. Commoditas orationis. } Commoditas dicta pro facultate, siue commoda usurpatione. ut Cæs. de bello ciuili, Commo-

dum pro

dum pro facile dixit. Definita animi moderatione. } Lege procemium libri primi de inuentione. Quas ob res. } Antisagoge per apodioxin: Græcos reijcimus, quod sine moderatione scripserint.

Sumpsimus } Non adsumpsimus, ut arrogantes Græculi. Significat autem hoc uerbum, ex uarijs authoribus electionē. Nō enim spe quæstus. } Captat beneuolentiam à sua persona. Nunc ne nimium. } Admonitio sui, uice epilogi. De re dicere. } Peculiaris loquendi formula, pro de instituto & proposito: quod procemia parum ad rem ueluti facere uideantur. Sed si te illud. } Claudit admonitione procemium, idq; per locum ab omnium artium natura, quæ exercitatione acquiruntur. Ad exercitationem. } Artiū enim pater, ut iactatum est, senario peruetusto, usus est: & Græci exercitationem omnia posse dixerunt.

CAPIDV. ORatoris officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad ciuilem usum, moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. } In libris quos de inuentione cōscripsit, oratoris officium, dicere apposite ad persuasionem: esse uoluit sed si hoc & illud recte contemplamur, inter se nobis differre minime uidebuntur. Oratoris officium. } Officium, inqt ipse de Finibus bonorum et malorum libro tertio, est, quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit. unde & Officiorum liber ipsius inscriptus: sed hæc philosophorum officij definitio est. Possumus autem, ut hic intelligitur, ita definire: Officium est, uniciuque personæ congruēs et debita actio, attributa secundum ciuitatis et domus mores, ac uniuscuiusque delecti sibi uitæ cursus intentionem siquidem & boni & mali uiri officium hoc & illud dicere consueuimus. Quæ res ad usum ciuilem. } Non enim sibi orator cōcionatur, sed ciuibus, siue in foro, siue in senatu, siue in campo Martio dicat: hoc est in omni causarū genere. Moribus ac legibus. } Mos est, ex quauis consuetudine usurpata actio. Lex est, ut hic inquit, ratio summa, insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetq; contraria. Eadem ratio cum est in hominis mente confirmata & confecta, lex est. itaque arbitrantur prudentiam esse legem, cuius ea uis ut recte facere iubeat, uetet delinquere. Eamq; rem illi Græco putant nomine, suum cuique tribuendo appellatam. Ego nostro à legēdo. Nā ut illi æquitatis, sic nos intellectus uim ī lege ponimus.

& proprium

& proprium tamen utrunque legis est. Quòd si ita recte dicitur, ut mihi quidem plerunque uideri solet, à lege ducendum est iuris exordium. Ea est enim naturæ uis, ea mens ratioq; prudentis, ea iuris atque iniuriæ regula: sed quoniā in populari ratione omnis nostra uersatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit, et eā legem, quæ scripto sancit quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus, appellare. Hæc Cicero in libro eius mlex de Legibus est. Cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. } Nam cum finis sit oratoris, ut ipse alibi dixit, psuadere dictione, qui poterit nisi auditores dicenti assentiantur, id faceret

Quoad eius fieri poterit. } ἐλλειπτικῶς dictū, ut in Plutarchi figuris, quas cōuertimus in Latinū, scripsimus. Nā quoad eius uim uel facultatem fieri poterit, plenū fuit. Ergo ita dictum sit intelligamus. Est autem horum uerborum hic sensus: Orationis officium est, de his rebus, quæ res ad ciuium utilitatem, pro consuetudine ac rogationibus. quæ leges appellantur, cōstitutæ sunt dicere, quātum in ipso fuerit, ad persuadendum. Quod enim facere debet orator, officium dicimus oratoris: finē uero, persuadere dictione. sicut medici officium, curare apposite ad sanandum: finem, sanare curatione. Tria genera sunt quæ recipere debet orator, demōstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. } Id enim eruditissimi, qui de hac facultate precepta dederint, penè omnes fatentur. sed cur ea, & tot sint causarum genera, alij alias afferunt rationes. siquidem alij unum, quod ad delectationem conueniat, esse

aiunt:

DE ORATORIS OFFICIO, ET GENERIBVS CAVSARVM.

RATORIS officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator; demonstratiuum, deliberatiuū, iudiciale. Demonstratiuum est quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, uel uituperationem. Deliberatiuum, est quod in consultatione positum, habet in se suasionem & dissuasionem. Iudiciale, est quod positum in controuersia habet accusationem aut petitionem cum defensione. Nūc quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quomodo causas tractari conueniat, ostēdemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Inuentio, est excogitatio rerum uerarum aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio, est ordo & distributio rerum, quæ demonstrant quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio, est idoneorum uerborum & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum, & uerborum dispositiōis perceptio. Pronunciatio, est uocis, & uultus & gestus moderatio cum uenustate. Hæc omnia tribus modis assequi poterimus; arte, imitatione, exercitatiōe. Ars, est præceptio, quæ dat certam uiam rationemq; dicendi. Imitatio, est qua impellimur cum diligēti ratione,

ut aliquorum similes in dicendo uelimus esse. Exercitatio est assiduus usus consuetudoq; dicendi. Quoniã igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quasq; res habere conueniret: nunc, quemadmodũ ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum uidetur. Inuentio in sex partes oratiõis consumitur, in exordium, narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium est principium orationis per quod animus auditoris, uel iudicis constituitur, uel apparatur ad audiendũ. Narratio est rerũ gestarũ aut perinde ut gestarũ expositio. Diuisio est p quã aperimus qd cõueniat, quid in cõtrouersia sit, & p quã exponimus quibus de rebus sumus dicturi. Confirmatio est nrorũ argumẽtorũ expositio cum asseueratione. Confutatio est contrariorũ locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniam una cum oratoris officijs, quo res cognitu facilior esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentiõis rõnẽ accõmodaremus, de exordio primo dicẽdũ videt.

aiunt: alterum, quod consilium accipiat: tertium, quod de causis iudicet. Alij, quòd cum omne oratoris officium aut in iudicijs sit, aut extra iudicia: eorum de quibus iudicio quaeritur, manifestum esse genus iudiciale. Ea quae ad iudicem non ueniant, aut praesens tempus, aut futurũ habere aiunt. Atqui praesentia laudamus, aut uituperamus: sicut de praeteritis iudicamus, de futuris deliberamus. Tria ergo tantum uideri possunt. Item, oĩa de quibus dicendum est, aut certa sint necesse est, aut dubia. Certa, ut cuique est animus, laudat, aut culpat. Ex dubijs, partim nobis ipsis ad eligendũ sunt libera de his deliberatur: partim aliorũ sententiae commissa, de his lite contenditur. Nam hortari, dehortari, queri, mitigare, concitare, consolari, desolari, cocõiliare, terrere, confirmare, praecipere, obscure dicta interpretari, narrare, deprecari, gratias agere, gratulari, obiurgare, maledicere, describere, mandare, renunciare, optare, opinari, docere, delectare, augere, minuere, & id genus alia, quibus componendis concitandisue affectibus animos audientium fingere consueuimus, tribus illis causarum generibus communia esse cognoscuntur. Tria genera sunt quae recipere debet orator: deliberatiuum, demonstratiuum, iudiciale. } Causa, ut Apollodorus definit, est negotium omnibus suis partibus spectans ad quaestionem: aut, causa est negotium, cuius finis est controuersia. Negotium porro sic definit: Negotium est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum scriptorum, & non scriptorum. Isocrates ait causam esse aut quaestionem finitam ciuilem, aut cõtrouersiam in personarum factorumq; complexu. Cicero autem in Topicis inqt: Causa certis personis, temporibus, locis, actionibus, negotijs cernitur: aut in omnibus, aut in plerisq; eorũ. Huiusmodi igitur causarum, quas suscipere oratorem oportet, tria omnino sunt genera: Demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Demonstratiuum genus est, quod tribuitur in alicuius certae personae laudem uel uituperium } Demonstratiuum genus causarum, in quo laus uituperatioq; continetur: Laudatiuum tum Cicero alibi, tum & alij appellarunt: sed utraque huius rei appellatio ex Graecis effluxit. Illi enim id genus modo ἐγκωμιαστικὸν, modo ἐπιδεικτικὸν appellarunt. Demonstratiuum quidem, quòd multum ostentationis habere uideatur: Laudatiuum autem quòd in laudibus plurimum habeat operae. Deliberatiuum est, quod positum in cõsultatione habet in se suasionem & dissuasionem. } In praeceptis de Inuentione, hoc genus ita definit: Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione ciuili habet in se sententiae dictionem. Sensu tamen inter se nõ differunt. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationem in se, aut petitiõem cum defensione } In Rhetoricis de Inuentione definit hoc modo: Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationẽ. Ex his autem tribus causarum generibus, materia cõstat oratoris. Siquidem aut auscultator est rei, sententiaeq; moderator, ita ut delectetur, quod demonstratiuum genus est: aut ita, ut statuat aliquid. statuit autem de praeteritis, ut iudex: hinc iudiciale aut de futuris, ut senatus, hinc deliberatiuum genus appellatur. Quaecunque enim res sibi proponit orator, eae in his tribus generibus inueniuntur. Delectationem in exornatione, quae demonstratiui est generis: in iudicio aut seuitiam, aut clementiã iudicis: in suasione, aut spem, aut reformidationem deliberãtis habet. Itaq; cum in his singulis rhetorica tota sit, quia & inuẽtionem & dispositionem & elocutionem & memoriam uniũquodque horum desiderat: non fortassis absurde quidam genera ea tria Rhetorices dicere, quàm causarum maluerunt. Oportet igitur in oratore esse inuẽtionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem } Omnis orandi ratio, ut plurimi maximiq; authores tradiderunt, quinq; partibus constat, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronunciatione, siue actione: utroq; enim modo dicitur. Omnis uero sermo, quantũcunque habere uis, quo quidem uoluntas nostra explicatur, habeat rem & uerba necesse est. At oratio longior, plura exigit non enim tantum refert quid aut quomodo dicas, sed etiam quo loco. Opus ergo est & dispositione. sed neq; omnia quae res postulat dicere, neque suo quaeque loco poterimus nisi adiuuante memoria. quapropter ea quoq; pars quarta erit. Verum & haec cuncta, corrumpit, ac propémodum perdit, indecora uel uoce uel gestu pronunciatio. huic ergo tribuendus fuit necessario quintus locus. His adiecerunt quidam sextam partem, ita ut inuentioni iudicium subnecterent: quia primum esset inuenire, deinde iudicare. Sed quo pacto inuenisse quispiam dicetur, si contraria, communia, stulta, iudicio euitare nesciuerit? Itaque sicut alij iudicium inuentioni subijciunt, ita alij tribus permixtum partibus esse uoluerunt: quod neque dispositio sine eo, neque elocutio aut pronunciatio sine iudicio esse possit.

Oratoris officium. } Quod Cicero officium, id Aristoteles ἔργον id est opus appellat. Sed longe amplius officium Aristoteles oratori adsignauit, tradita definitione, ab effectibus & fine, cum diceret, Rhetoricen esse uim quandam artificiosam persuadendi in unaquaque re. Sed nos cum Halicarnasseo dicimus officium Rhetoris uel oratoris, ut hic à Cicerone definitum est, esse maxime proprium & principalissimum officium. Nam etsi philosophus artificiosa quadam facultate persuadet, id non ut rhetor agit, sed ut philosophus. Tria sunt genera causarum. } De horum differentia, post Fabium eleganter disserit Laur. Valla, in Apologia contra Raudensem. Libet tamen obiter & aliud di- LONGO.

scrinen perelegans, à Græcis animaduersum addere. Aiunt enim, iudicialem speciem ex irascibili parte animæ prodiisse, cum scilicet qualibet homo uel accusetur, uel excusetur: deliberatiuam ex appetibili, cum scilicet deliberare uolens de re aliqua ut plurimũ in eam deliberationem feratur, quam mouerit appetitus, persuasus à ratione: demonstratiuam ex rationabili, cum uidelicet quicunque utitur laude uel uituperatione, afferat è utroque rationes. Sed & ut singula hæc genera suos fines habent, iudiciale quidem æquum & iustum (iudex enim ad æquitatem respectum habens sedet & iudicat) deliberatiuum autem utilitatem, demonstratiuum autem bonum: ita & sua loca habent, prætorium iudicialis species, deliberatiua senatum, demonstratiua theatrũ uel ecclesiã.

Quod

Quod attribuitur, etc.} Attribuitur, inqt: ob id q tota in attributis, hoc est, circunstantijs consistit eius tractatio. Oportet igitur} Transitio ad partes officij. Acommodatio.} id est, commoda ordinatio. Pronunciatio est, &c.} Prorũciationem uideri poterat non satis perfecte definijsse, cum id non solum agat, uerum in proferendo, ut & nomen testatur, tota propemodum consistat, nisi præcipuas in gestibus moderamnis partes haberet. quare pleraq; omnia exemplaria & Vocis in definitione addunt.

Quasq; res habere conueniat.} Aliàs, Oporteat. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio.} Addunt aliqui, Cum destructione: ignorantes, et Græcis διαλύειν, & Romanis dissoluere idem significare subinde quod destituere.

Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ est considerandum.

Genera causarum sunt quatuor: honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendẽdum uidetur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari debere, ut pro uiro forti cõtra parricidam. Turpe genus causæ intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causa honestatis & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Cum hæc ita sint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus causæ accommodari.

CAPIDV. *Causa posita, genus causæ est considerandum. Genera causarum sunt quatuor, honestum turpe, dubium, humile.} In libris de Inuentione, Sex inquit esse omnino partes orationis nobis uidentur, Exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio: sed ab hac diuisione non differt. At subiungit: Genera causarum sunt, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum, id est ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον, id est, honestum, humile, dubium uel anceps, admirabile, obscurum. Hic admirabile, quod & obscurum, tacuit turpe autem adiecit. Hoc autẽ ideo fecit, quòd diuersos sequebatur authores, & utraq; per generum enumeratio ei probabilis uisa est. Hermagoram enim in illis, in his iuniores secutus est Cicero. Vnde & illa uetera, & hæc noua à uulgarib. Rhetorica nominatur. Admirabile genus causæ uocant, quod est præter opinionem hominũ constitutum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem, in obscuro docilem, in humili attentum parare debemus. Nam honestum est, quod ad cõciliationem satis per se ualet. admirabili & turpi remedijs opus est. Sed hic iam aliquibus succurram oportet, qui quærent quid sit, quod suprà Cicero dixit, genera causarum tria esse, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale: hic rursus genera causarum quinque esse dicat. Hic Victorinus: Res multæ, inquit, sunt, quarum una substantia: reliquæ accidunt. Itaq; cum substantiæ acciderit una qualitas, potest et alia accidere: sed quæ non sit in eodem genere, ĩ quo prima qualitas fuit. utputa si dicas, foliorum genera duo sunt, de mẽbrana & de charta. Hic solum substantia est: accessit ei una qualitas, membrana et charta Potest tamen eidem substantiæ, uel folio, alia qualitas accidere, quæ non sit in eodem genere, in quo prima qualitas: ut si dicas, foliorum genera sunt tria, est oblongum, est latũ, & est quadratum. Quare si circa primam qualitatem numerus diuisiõis uarietur, uitium est: sin autem in eadem substantia circa alias qualitates numerus diuisionis uarietur, non est uitium, ut hic ait. Primum causarum tria genera sunt. Causa hic substantia est, accidit ei una qualitas, ut sit demõstratiuum genus, deliberatiuum iudiciale. Deinde ait, quinque causarum sunt genera: Licet eadem sit substantia, alia*

tia, alia

tia, alia tamen ei qualitas accidit. In iudiciali enim, siue alio quocunque genere causæ, inuenitur & honestum causæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, et obscurum. Sed Victorinus id mihi non admodum, quid sit, aperuisse quidẽ uidetur. Nam omnis causa aut in lite est, aut extra litem est. Si in lite, iudicialis: si extra litem, aut in consultationem uenit, quod est deliberationis: aut prout nobis libido fuerit laudamus uituperamusue, quod ẽ generis demonstratiui. At illa alia siue quatuor, siue quinque sint, non sunt nisi procemij, quæ est una pars oratiõis: nec cõmunia ambarum partium, ueluti tria illa, quæ prius recensuimus. Est enim iudicialis communis actoris & rei, ut Milonis & Clodianorum: utraque siquidem iudicialis nominatur. Similiter deliberatiua, ut Creandus'ne sit Cos. Augustus, an nõ, qa puer. Communis quoque demonstratiua, ubi Catonẽ Cicero laudat, C. Iulius Cæsar uituperat. At in exordio secus quodammodo fit: ut pro uiro forti contra parricidam, causa erit iudicialis: & hæc tam ad parricidam pertinet, quàm ad uirum fortem. ergo una erit amborum. In procemio autem diuersa nam sua cuiusq; erit: altera uiri fortis altera parricidæ. Illa quidem honesta, quæ p uiro forti: & eo honestior, quòd contra parricidam. hæc uero turpis, qđ pro parricida: & eo turpior, quòd contra uirum fortem. Sũt itaque duæ causæ, & inter se plurimum differentes, ut communes nullo modo eẽ possint. Nec uero hæc causæ honestas, aut turpitudo, ad causam illam quæ lis est, & controuersia, in qua iudicium pendet, aliquid pertinet. Sed est quædam hominum habita opinio de actoris parte, uel rei: quod partem hanc honestam esse existimant, illam turpem. ideo quòd orator, cum intelligit partem quam tuetur laborare infamia, apud iudices cæterósue expurgat infamiã, conciliatq; eorum animos ad bene sperandum de causa quã acturus est. Et quantum fieri potest, contrahit in exordio beneuolentiã sibi, & ab aduersario alienat: quo de probatione ipsius causæ, in qua iudicium omne pendet, de iure nostro bene, de aduersario male opinentur.

Genera causarum sunt quatuor.} Et supra Cicero genera causarum quædam recensuit: sed illa ut præcipuas materiam & LONGO.

negotiorum

negotiorum partes, hæc uero ut partium illarum partes. Qua de re lege Victorinum. Quidam uero ut hanc amphiboliam fugiant, superiora ista non causarum, sed dicendi & ciuilium quæstionum genera uocant.

CAPIDV. EXordiorum duo sunt genera. } Quod principium Latine, uel exordium dicitur, maiore quadam ratione Græcos προοίμιον nominasse Quintilianus putat quòd nostri initiũ tantummodo significent, illi satis clare partem hanc esse ante ingressum eius de quo dicẽdum est ostendant. Nam siue propterea quòd οἴμη cantus est, & citharœdi pauca illa, quæ ante quàm legitimum certamen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, prooemium cognominarunt, oratores quoque ea quæ priusquam causam exordiantur, ad conciliandos sibi iudicum animos præloquũtur, eadem appellatione signarunt: siue quod οἶμον uiam Græci appellent, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutum. Est etiam ubi prooemium uniuscuiusque rei uocemus principium. Sic Iuuenalis in primo Satyrarũ: Miseræ cognosce prooemia rixæ. Nam quod iam penè in omnibus legitur codicibus, Cognosce præmia rixæ: corruptum est, ut facile est lectu cognoscere. Et insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. } Epos, ut in Artis poeticæ Horatij commentarijs scripsimus, carmen dicitur heroicũ, et declinatur sicut Chaos. Epodi autem dicuntur uersus, quolibet metro scripti, & sequentes clausulas habentes particulam ipsorum uersuum: quales sunt Epodi Horatij, in quibus singulis uersibus singulæ clausulæ adijciuntur: Vt, Nox erat, & cœlo fulgebat luna sereno. Deĩde, Inter minora sidera. &, Altera iam teritur bellis ciuilibus ætas. Deinde Suis et ipsa Roma uiribus ruit. et quæcũq; sunt similes. dictiq; epodi συνεκδοχικῶς, à partibus uersuum, quæ legitimis uersibus ἐπᾴδονται, id est, accinũtur. Est etiam epodos, ut et Demetrius Triclinius exponit, cantus apud Græcos, uno in loco consistens: cum strophe à dextro, antistrophe à sinistro fit. cuiusmodi est apud Pindarũ. Epodos etiam insinuatio nominatur, ab ἐπὶ propositione effictum nomen, quod est supra, & ᾠδή cantus: siquidem penultima pducta est. Nã si sit correpta, ephodos diceretur. Exordiorum duo sunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur: & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. } In præceptis de Inuentione inquit: Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, et insinuationem. Principium est oratio, perspicue & protinus perficiẽs auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio, quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum. Id ita sumitur, ut attentos, ut beneuolos, ut dociles auditores habere possimus. } Principium, inquit, ẽ, ubi statim quæ dicuntur, & ex personis sumuntur, & ex rebus ipsis. Rerum autem tria sunt genera, ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum est, quibus initia beneuolẽtiæ cum laudæ causa cõparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, et maxime generalis officij, iustitiæ, fidei: contrarijsq; rebus in aduersarios conferendis, & cũ his qui disceptãt aliqua coniunctionis causa, aut spe significãda: et si in nos aliqua odia offensiõis sint collata, ea tollendo, minuendóue aut diluendo, aut extenuãdo, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem, ut audiamur etiã attente, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, & quid agatur intelligit, si complectare à principio genus naturamq; causæ, si diuidas, si definias, si neq; prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriam multitudine. Vt attente etiam audiamur, trium rerum aliquam sequemur: nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis apud quos res agitur. Si genus causæ dubiũ habebimus, à beneuolentia principium constituemus, nequid turpitudinis pars illa nobis obesse possit. Si humile erit genus causæ, faciemus attentos. Si turpe erit genus causæ, insinuatione utendum est, de qua posterius dicemus: nisi quid nacti erimus, quare aduersarios criminando, beneuolẽtiam capere possimus. Si honestum genus causæ erit, licebit recte uel uti, uel nõ uti prĩcipio. } Vbi de Inuentione disserit, quinque illa genera ita tractat. In admirabili, inquit, genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam cõparare licebit. Sin erũt uehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicue pax & beneuolentia appetitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, conceptionis tollendæ causa necesse est attentum efficere auditorem. Anceps genus ẽ causæ, si dubiam iudicatiõem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendũ est: sin autem partem turpitudinis, partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. Cum autem erit honestum causæ genus, uel præteriri principium poterit:

DE EXORDIIS.

XORDIORVM duo sunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur, & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere poßimus. Si genus causæ dubium habebimus, à beneuolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars, nobis obesse poßit. Sin humile genus erit causæ, faciemus attentos. Sin turpe genus causæ erit, insinuatione utemur, de qua posterius dicemus: nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminando beneuolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit recte uel uti, uel non uti principio. si uti uolemus; aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breuiter, quibus de rebus simus dicturi, exponere: si principio uti nolemus; à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principiũ capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem uolumus; quomodo quidq; eorum confici poßit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. nam docilis est is, qui attente uult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos

de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad rempub. pertineant, aut ad eos ipsos, qui audirent, aut ad deorum immortalium religionem, pietatē: & si rogabimus ut attente audiant, & si numero exponemus res de quibus sumus dicturi. Beneuolos auditores facere quatuor modis possumus: à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A' nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in rempub. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiunt, aliquid referemus; dum modo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem. Et si orabimus, ut nobis sint auxilio, & si simul ostendemus i alijs spem nos habere noluisse. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose factum proferemus. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem affinitates aduersariorū proferemus, & his adiumentis magis, quàm ueritati eos confidere aperiemus. In cōteptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus, & si quę de his existimatio, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A' rebus ipsis beneuolum efficiemus auditorem si nostram causam laudando extollemus, & aduersariorum per contentionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendum est.

Tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus, quæ diligenter sunt consideranda, aut cum turpē causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat, aut cum animus auditoris persuasus esse uidetur ab his, qui ante contradixerunt, aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus, hominem non rem, aut rem, non hominem spectari oportere, non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs, & esse indigna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, nihil simile à nobis factū ostendemus, aut aliquorū iudiciū de simili causa, aut de eadē, aut de minore aut de maiore proferemus.

uel si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratiōe nostræ dictiōis. sin uti principio placebit, beneuolētiæ partibus utendum est, ut id quod est honestum augeatur. In obscuro causæ genere, per principiū dociles auditores efficere oportebit. Dociles auditores habere poterimus, si summā causæ breuiter exponemus: & si attentos eos faciemus. nam docilis est is qui attente uult audire. } In libris de Inuentione. Dociles auditores, inquit, faciemus, si aperte & breuiter summam causæ exponemus: hoc est, in quo consistat controuersia. Nam & cū docilem uelis facere, simul attētum facias oportet. Nam is est maxime docilis, qui attentissime est paratus audire. Dociles auditores facere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus. & si attentos eos faciemus. nam docilis est ille. } hoc ē, ea in quibus consistit cōtrouersia, de qua dicturi sumus: quod poetæ etiam, tum docilitatis, tū attentiōis causa obseruant Hac enim ratione & Homerus in Iliade & Odyssea, & Virgilius in Georgicis & in Aeneide, cæteriq; poetæ insignes exordia composuerunt. Attētos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis, uerba facturos } In libris d' Inuentione: Attentos, inquit, faciemus si demonstrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse: aut ad oēs, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reipublicæ pertinere: & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis. } Vt Virgilius: Maius opus moueo.

Nouis, inusitatis, uerba facturos. } Si noua, inquit, nos dicturos esse dicamus. Vt Virgilius:

Tentanda uia est; qua me quoque possim
Tollere humo, uictorq; uirū uolitare per ora:

Et totus ille locus qui sequitur.

Aut de rebus his quæ ad rēpublicam pertinent, aut ad eos ipsos qui audirent. } Quod sæpe Cic. facit, ut dicat id de quo agatur, non solum ad reum, sed ad omnium fortunas pertinere.

Ad deorum immortalium religionem. } Vt cum ipse Cicero dicit: Iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio diuino, immortaliq; uestro, maxime lætor Quirites. Ad deos enim pertinere, quòd tū expulsus esset, dicebat.

Aut si rogabimus ut attente audiant. } Vt rursus Festus:

Indefessa tuæ sint mētis acumina Lector,
Sudorisq; mei patulo cape carmina rictu.

Et pulcherrime in quarto Georgicôn Virgilius.

-Hanc etiam Mæcenas aspice partem.
Admiranda tibi leuium spectacula rerum,
Magnanimosq; duces, totiusq; ex ordine gentis
Mores & studia & populos & prælia dicam.

Et si numero exponemus res de qbus dicturi sumus. } Vt in superiore Virgilij exēplo patet, ut & ipse quoq; Cicero in Cluentiana, cum inquit. Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: quarum altera inniti & magnopere confidere uidebatur inuidia inueterata iudicij Iuniani, altera tantummodo consuetudinis causa timide & diffidenter attingere rationē beneficij terminum. Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus: à nostra, ab aduersariorū, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. } In libris de inuentione, Beneuolētia, inquit, quatuor ex locis comparatur: à nostra, ab aduersariorum, à iudicum persona, ab

sona, ab ipsa causa. A' nostra, si de nostris factis et officijs sine arrogantia dicemus. si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si quae cōmoda acciderint, aut quae instent difficultates, proferemus, si prece & obsecratione humili ac supplici utemur. Ab aduersariorum autē, si eos aut in odium, aut inuidiā, aut in contemptionem adducemus. In odium ducentur, si qđ eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur: In inuidiam, si uis eorum, potentia, diuitiae, cognatio, pecuniae proferentur, atque eorū usus arrogans & intolerabilis, ut his rebus magis uideantur q̃ causae suae confidere: In contemptionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestae proferentur, ut neque assentatio nimia significetur: & si de his quàm honesta existimatio, quantaq́; eorum iudicij & authoritatis expectatio sit ostēditur. A' rebus ipsis, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptionem deprimemus. Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus.} Beneuolentiam aut à personis ducimus aut à causis accipimus. Sed personarum est, ut plerique crediderunt, triplex ratio: ex nobis, ex aduersario ex iudice. A' nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus} Quale illud pro A. Licinio. Si quid est in me ingenij iudices, quod sentio quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua non inficior mediocriter me esse uersatum; aut si huiusmodi rei ratio aliqua, ab optimarum artium studijs ac disciplina perfecta, à qua ego nullum confiteor aeta-

Deide ad nostrā causam pedetētim accedemus, et similitudinē conferemus. Item si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re dicturos & tamen occulte dicemus, interiectione uerborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum auditoribus fecerit fidem: neque enim non facile scire poterimus, quoniam non sumus nescij, quibus rebus fides fieri soleat. Ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam, si de eo, quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putarint, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus cū admiratione. Si defessi erunt audiendo, exordiri poterimus ab aliqua re, quę risum mouere possit, ab apologo, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, ambiguo, abiectiōe, suspicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collatione, literarum mutatione, praeterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, uersu, aut ab alicuius interpellatione aut irrisione: & si promiserimus aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, ut caeteri soleant, uerba facturos, quid alij soleant, quid nos facturi sumus, breuiter exponemus. Inter insinuationem & principium hoc interest, quòd principium eiusmodi debet esse, ut statim apertis rationibus, quibus praescripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At insinuatio eiusmodi debet esse, ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicēdi opere uenire possimus. Verum hae tres vtilitates tametsi in tota oratiōe sunt comparandę, hoc est, ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos praebeant; tamen id per exordium causae maxime comparandum est. Nunc ne quādo uitioso exordio utamur, quae uitia uitanda sunt, docebo. In exordienda causa seruādum est, ut lenis sit sermo, ut usitata uerborum consuetudo, ut non apparata esse uideatur oratio.

Vitiosum exordiū, est quod in plures causas potest accommodari, quod uulgare dicitur. Item uitiosum est, quo nihilominus aduersarius potest uti, quod commune appellatur. Item illud, quo leuiter commutato aduersarius poterit uti ex contrario. Item uitiosum est, quod nimium apparatis uerbis compositum est, aut nimis longum est: & quod non ex ipsa causa natum uidetur, quod separatum uocatur: in quo & translatum concluditur, ut proprie cohaereat cum narratione: &

tis meae tempus abhorruisse: earum rerum omnium uel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere proprio iure suo debet. Aut in rempublicam, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiunt.} Quales fuerimus ostendemus, dum haec quae omnia nostro officio facta commemoramus, ad causam pertineant. Quale illud pro L. Flacco: cum in maximis periculis huius urbis atque imperij, grauissimo atque acerbissimo reipublicae casu socio atque adiutore consiliorum periculorumq́; meorum L. Flacco, caedem à nobis, coniugibus, liberis nostris, uastitatem à tēplis, delubris, urbe, Italia depellebam, sperabam Iudices honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum, quàm miseriarū deprecatorem. Quod enim esset praemium dignitatis? quod P. R. cum huius maioribus semper detulisset, huic denegaret.

Aut in rempublicā quales fuerimus.} Quodq́; nostra intersit & necessitate cōmotos, ad hāc rem accessisse dicamus. Vt pro C. Rabirio. Et si Quirites non est meae consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quenque defendam, propterea quòd cum omnibus ciuibus in eorum periculis semper satis mihi iustam causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famae, fortunarumq́; omnium C. Rabirij, ponenda ratio uidetur officij mei, propterea quòd quae iustissima causa est mihi, eadem uobis ad absoluendum uideri debet. nam me tum amicitiae uetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meae uitae perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata. At uero ut id facerem, salus reipublicae, consulare officium, consulatus denique ipse mihi una nobiscum cum salute reipublicae cōmēdatus, cogit. Item si nostra īcommoda proferemus, inopiā solitudinem, calamitatem, &c.}

quod neq; beneuolum, neque docilem, neque attentū facit auditorem. De exordio satis dictum est. deinceps ad narrationem transeamus.

quibus per cōmiserationem beneuolentia captatur: quod tamen sine nimia amplificatione faciemus. In hoc enim exordiū ab oratione differt, quod quæ in exordio attinguntur, in oratione amplissime exaggerātur: idq; aut à persona alterius, quem defendimus, fiet: aut nostra. alterius persona, huiusmodi pro P Sylla est exordium. Maxime uellem iudices, ut P. Sylla & antea dignitatis suæ splendorem obtinuisset, & post calamitatem acceptam modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. Sed quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo in honore tum communi ambitionis inuidia, tum singulari Antronij odio uerteretur, & in his pristinæ fortunæ reliquijs, miseris & afflictis, tamen habe et quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset, quanquam huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in cæteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni uiri lenitatem, misericordiamq; notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam agnoscerent. Aut si orabimus, ut nobis sint auxilio, & simul ostendemus, nos in alijs spem noluisse habere } Quale illud Ciceronis exordium ad Equites, antequam pelleretur in exilium, in quo etiam à persona sua beneuolentiam captat. Si quando inimicorum impetum propulsare ac propellere cupistis, defendite nunc uniuersi unum, qui ne omnes occideritis, ardore flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. nam quē uirtutis gloria cum summa laude ad coelum extulit, eūdem inimicorum inuidia indignissime oppressum deprimit ad supplicium. Si liberorum conceptam dulcedinem animo inclusam continetis, nolite eo uelle carere, qui charissimā uestram procreationē sibi esse duxit. Est enim liberale officium, serere beneficium, ut metere possis fructum fidei Conducit in loco debitum retribuere illic enim animi uolūtas propensa comprobatur, hic memoria collaudatur. Itaque si omnibus graue seruitutis iugum esse debet, in libertate educatis, sit is animis uestris acceptissimus, qui à uestro corpore iugum acerbissimum repulit seruitutis. Et si maiores uestri eos imperatores, q militum uirtute hostium fregerunt furorem, iucundiss. fructu libertatis reconciliato, nō solū statuis dignos putauerunt, sed ēt æterna triumphi laude decorarunt: tum uos eum consulem, qui non militū præsenti fortitudine, sed sua eximia animi uirtute hostilem ciuium mētem senatus authoritate uindicauit, existimate uobis retinendū esse in ciuitate Si quæ beneficia singulis ciuibus priuatimq; dantur, ea solent his esse fructuosa à quibus sunt profecta, uere & merito possum ego uos ad defensionem meæ salutis adhortari, quos conseruaui uniuersos. Ab aduersariorum persona beneuolentiā captabimus, si eos in odium & inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurce, supbe, perfidiose, crudeliter, confidēter, malitiose, flagitiose factum proferemus } Velut ipse in Salustium. Ea demum magna uoluptas est tibi, Crispe Salusti, æqualem ac parem uerbis uitam agere, neque quicquā tam obscœnum di ere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respondeat, ut omnis oratio moribus consonet. Neque enim qui ita uiuit ut tu, aliter ac tu loqui potest: neque qui tam illoto sermone utitur, uita honestior est. Quò me uertam P. C. unde initium sumam? maius enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior est uterq; nostrûm. Quod si autem de mea uita atque rebus nostris huic conuiciatori respondebo, inuidia gloriam consequitur: aut si huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in idē uitium incidam procacitatis, qđ huic obijcio. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, si factionem, diuitias, incontinentiā, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitium, affinitatem aduersariorum proferemus. } Quale illud pro P. Quintio. Quæ res in ciuitate duæ plurimum possunt, hæ contra nos ambæ faciunt hoc tempore: summa gratia, & eloquentia. quarum alteram C. Aquili uereor, alterā metuo: eloquentia Q. Hortensij, ne me dicendo impediat, nonnihil uereor: gratia Sexti Neuij, ne Quintio noceat, id uero non mediocriter pertimesco. nec hoc tantopere querendum uidetur, hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria. Verum ita res se habet, ut ego qui nec usu satis, & ingenio parum possum, cum patrono disertissimo comparer: & P. Quintius, cuius tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum aduersario gratiosissimo contendat. In contemptionem adducemus, si ignauiā, inertiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus. } Quale illud in Vatinium testem principium est. Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postularet, spectare uoluissem, fecissem id quod his uehementer placebat, ut te, cuius testimonium propter turpitudinem uitæ, sordesq; domesticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum te refutandum, ut grauem aduersarium: aut ita rogandum, ut religiosum testem arbitrabatur. sed fui paulo in te intemperatior fortasse quàm debui: odio enim tui, in quo etsi omnes propter tuum in me scelus superare debeo, tamen ab omnibus penè uincor, sic sum incitatus, ut cum te non minus contemnerem, quàm odissem, tamen uexatum potius quàm despectum uellem, dimitterem. Ab auditorum persona beneuolentia captatur, si res illorum fortiter, sapienter, &c. } Quale Darij illud apud Q. Curtium: Si cum ignauis & plurimis, qualemcunq; uitam honesta morte æstimantibus, fortuna uinxisset, tacerem potius quàm frustra uerba consumerem. sed maiore quàm uellem documento, & uirtutem uestram expertus, magis etiam cō niti debeo, ut dignus talibus amicis sim, quàm dubitare an uestris similis adhuc sitis. Si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus. } Vt ipse Cicero. Si Patres Conscripti, uestris in me immortalibus, fratremq; meum liberosq; nostros meritis parum uobis cumulate gratias egero, quæso obtestorq;, ne uitæ nostræ potius quàm magnitudini uestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ tanta enim potest existere ubertas ingenij? quæ tanta dicendi copia? quod tam diuinum atq; incredibile genus orationis? quo quisquam possit uestra in nos uniuersa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere enumerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse iucundius; qui deniq; nosmetipsos nobis reddidistis. Quod enim tempus erit unquam, quo uestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriantur? Si quæ de his existimatio, quæ iudicij expectatio sit aperiemus. } Quale Apuleij illud de Magia. Certus equidem eram, proq; uero obtinebā maxime, Claudi, quiq; in consilio estis, Sicinium Aemilianum sanè notissimæ temeritatis accusationem nostri prius apud te cœptam, quàm apud se cognitam, penuria criminum solis conuicijs impleturum: quippe insimulari quiuis innocens potest, reuinci nisi nocens nō potest. Quo ego uno præcipue confisus, gratulor mediusfidius, quòd mihi copia &

facultas te iudice obtigit purgandæ apud imperitos philosophiæ.

A' rebus ipsis beneuolum faciemus auditorem, si causam nostrã laudando extollemus, & aduersarium per contemptionem deprimemus. } *Quale quarti est huius libri totum omnino exordium.*

Tria sunt tempora, quibus uti principio non possumus, quæ diligenter sunt consideranda. aut cum turpẽ causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris alienat à nobis: aut cum animus auditoris persuasus uidetur ab his esse, qui ante contra dixerunt. } *In alijs præceptis Rhetoricis: Insinuatione igitur utendum, inquit, est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime. si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo: aut ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur: aut eo tempore locus dicendi nõ datur, cum iam illi quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re nõ minus quàm ex primis duabus, in oratore nonnunquam animus auditoris offenditur. Docuit supra Cicero, in principijs tria à nobis adhibenda esse, ut aut beneuolos, aut attentos, aut dociles faciamus auditores. Idem & in insinuatione faciendum est sed secus. in principijs enim id aperte faciemus: in insinuatione autem occulte, & quibusdam circuitionibus, nec in alio causæ genere, nisi in admirabili. per quod etiã turpe datur intelligi, ut supra ex eius interpretatione colligi satis potuit, & tunc cum audientium animi erunt uehementer offensi: ostenditq; quibus potissimum rebus offensos iudicum animos possimus agnoscere. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: & quæ sequũtur.* } *In alijs præceptis: Si causæ, inquit, turpitudo contrahet offensionem, aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem qui diligitur interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliam rem quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo quod odit ad id quod diligit, auditoris animus traducatur: & dissimulare id te defensurum qđ æstimeris. Deinde cum iam melior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere ea quæ indignentur aduersarij, tibi quoque indigna uideri. Deinde cum lenieris eum qui audiet, demonstrare nihil pertinere eorum ad te. & negare te quicquam de aduersarijs esse dicturum, neq; hoc, neque illud, ut neque aperte lædas eos qui diliguntur: & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem, & aliquorum iudicium simili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem, in præsenti demonstrare. Hic, Turpis aut res erit, inquit, aut persona. si persona turpis fuerit, aut alium hominem subijcies, qui amatur: aut rem pro persona. Deinde si res turpis fuerit, aut aliam rẽ quæ honesta est subycies, aut pro re homines. Illic uero dicit, si genus turpe sit, hominem non rem, aut rem non hominem spectari debere, dicendũ nobis. Hæc igitur præcepta ab illis penè nihil in hoc differunt: sed nobis subaudiendum est, si utrunque turpe fuerit, & res & persona, commodum esse causas non suscipere: tamen si qđ leuiter turpe fuerit, posse suscepi: deinde adijcere, ea quæ aduersarijs displiceant, tibi etiam displicere: sed nihil horum ad tuum negotium pertinere, mirariq; te dicas, cur tam fœtida dicant: & occulte de aduersarijs detrahendo rem amplificabimus. Deinde, inquit, de simili negotio aliquorum iudicium afferre oportebit exemplum, ne nouum id esse uideatur. Animaduertẽdum hic est, ut in insinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam cõparari posse: id est, ab ipsa causa, à nostra persona, ab aduersariorum, à iudicum. A' causa dixit posse beneuolentiam comparari, ubi ait hominem, non rem, aut rem, non hominem spectari oportere. A' nostra persona, cum ait: aut non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs, & esse indigna, aut nefaria. Deinde pedetentim cũ rem auxerimus, nihil simile nobis factum esse ostendemus. Ab aduersariorum uero persona quemadmodum beneuolentiam comparemus ostendit, cum ait: Item si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Postremo docet, ut à iudicum persona beneuolentiam comparemus, cum ait: Aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minori, aut de maiori proferemus. Verum quod ait, de simili causa, aut de minori, aut de maiori, imitatione dignum ẽ, ut post exemplum facienda sit comparatio. Comparatio porro nunc à pari, nunc à maiori, nunc à minori fiat necesse est. His igitur rationibus ostendit, si per causæ turpitudinem auditores offensi extitissent, quibus modis ab his possit beneuolentia comparari. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum auditoribus fidem fecerit: neque enim non facile scire poterimus, quoniam non sumus nescij quibus rebus fides fieri soleat. Ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam, de eo quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putarint, pͬ inde nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime quod ille nuperrime dixerit: et qđ sequitur.* } *In alijs præceptis ita reliquit. Sin oratio aduersariorum fidẽ uidebitur auditoribus fecisse, idq; ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduersarij sibi firmissimũ putarint, & maxime hi qui audient probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduersarij dicto exordiri, ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum quem aduersarij perturbatum putant oratione, uidet animo firmissimo contradicere paratum, plerũq; se potius temere assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur Hoc dicit. si oratio aduersariorum dictis fidem fecerit, & ideo iudices uidentur abalienati, tribus modis beneuolentiam comparamus: si aut ab eo argumento quod sibi firmissimum crediderant aduersarij, te dicturum esse promittas: aut si ab eo dicto incipias, quod aduersarius nuper dixerit: aut si, inquit, cum admiratione dubites, cui potissimum respõdeas quæstioni nec enim, inquit, cognitu difficile erit, an persuasus iam sit auditor: aut, inquit, cum risu respondentes, hominis admirabimur audaciam. Hic Ciceronianis uerbis Quintiliani adijciam sententiam: Par est, et quid in hac re summi scripserint senserintq; oratores, auditores quoque mecum intelligant, qđ utilissimũ fore censuimus: Insinuatio, inquit, surrepit animis maxime, ubi frons causæ nõ satis honesta est, uel quia res sit improba, uel quia hominibus parum probetur, aut facie quoq; ipsa prænitur, uel inuidiosa consistentis ex diuerso patroni aut patris, uel miserabilis senis, cæci, infantis. Et quidam, quibus aduersus hæc modis sit medendum, uerbosius tradunt, materiasq; ipsi sibi fingunt, & morem actionum persequuntur. Sed hæc cum oriantur ex causis, quarum species consequi omnes non possumus, nisi generaliter comprehendantur, in infinitum sint extrahenda. quare singulis consilium cum propria ratione nascetur. Alijs in uniuersum præceperimus, ut ab his quæ lædunt, ad ea quæ prosunt cõfugiamus. si causa laborabimus, persona subueniat: si persona, causa: si nihil quod nos adiuuet erit, quæramus quid aduersarium lædat. nam ut optabile est, plus fauoris mereri: sic proximum, odij minus. In his quæ negari non potuerint, elaborandum, ut aut minora quàm dictum*

est, aut alia mente facta, aut nihil ad præsentem quæstionem pertinere, aut emendari posse pœnitentia. aut satis iam punita uideantur: Idq; agere aduocato quàm litigatori facilius, quia & laudat sine arrogantiæ crimine, & aliquando etiam utiliter reprehendere potest. Nam se quoque moueri interim finget, ut pro Rabirio Posthumo Cicero, dum aditus sibi ad aures faciat, & authoritatem induat uera sentientis, quo magis credatur uel defendenti eadem, uel neganti. ideoq; hoc primum inuenitur, litigatoris an aduocati persona sit utendum, quotiens utrunq; fieri potest. His etiam de causis insinuatione uidetur opus esse, si aduersarij actio iudicũ animos occupauerit. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum mouere possit, exordiemur, & quæ sequuntur.} In alijs præceptis ita reliquit: Sin auditoris studium defatigatio abalienabit à causa, te breuius quàm paratus fueris eẽ dicturum, commodum est polliceri, non imitaturum aduersarium. Sin res dabit, non inutile ẽ ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit, quod genus strepitu, acclamatione: aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulam, uel aliquam contineat irrisionem. aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouũ, horribile, non incommodũ est statim inijcere. Nam ut cibi satietas, et fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Si forte iudices defatigati fuerint multos audiendo, primum, inquit, captare beneuolentiam oportebit, rebus nouis, uel ridiculis, risum iudicibus mouentibus, sicut ab apologo, uel quacunque fabula, quæ proposito conducat nostro. Et hoc duplici modo: aut ex tempore, si forte clamor aut strepitus aliũde fuerit exortus: aut cogitatis, paratisq; literarum inuersiõe, & immutatione uerborum, cæterisq; rebus quæ nouitate aut iucunda inuentione animi quoquo modo suscitent audiẽtes. Vrbanitas enim opportuna reficit animos, & undecunq; petita iudicis uoluptas leuat tædium. Præterea si pollicebimur, nos breuius quàm futuri eramus, esse dicturos, & aliter ac alij soleant. Exordiemur ab apologo, fabula, uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione. } Fabulæ sunt, quas ferè uidemus extitisse ex Phœdris, Medeis, Clytemnestris, alijsq; similibus. Apologi sunt ex rebus humilibus compositæ quædam formæ ac species ad uiuendum: quales Aesopieæ fabulæ sunt, uelut de mure & leone fabula. Verisimili.} quia sunt & nullo modo uerisimiles. Imitatione.} Si nos aliquem imitari, aut non imitari aduersarium detestando dicemus. Deprauatione.} deprauando quæ ab aduersarijs dicta uel facta sunt. Inuersione.} Inuertemus uerba: ut, Pudicamne uocem quem nos impudicam nostis? Ab ambiguo.} quod utroque uersus capi possit: ut, insignis hic hodie factus est, nam ab hoc & clarum et infamem possimus amotare. Suspicione.} Vt si dicas, quot hic doli lateant adhuc nescitis? Irrisione.} cum aduersarij obiecta irridemus. Stultitia.} cum eosdem uideri stultos, quod minus prudenter quæ dixerint excogitarint, uideri uolumus. Exuperatione } cum quæ ipsi fecerint mala nostris antecedant, aut quæ dixerunt longe exuperent quæ facta sunt, ac per hoc falsa esse deprehendantur. Collatione.} cum conferimus nostra cum aduersarijs. Literarũ mutatione.} ut, Beneficium se contulisse refert, quod huic grande ueneficium fuit. Præterea expectatione.} Si expectandum aliquam tum esse. Abiectione.} Si quid abijciendum, quod minus uerum sit. Similitudine.} Si simile, quod dicimus, alicui contigisse dicamus. Nouitate.} Si nouum & inusitatum, inauditumque item dicas quod aduersarij obijciunt, aut quod poscãt sibi. Historia.} alicuius rei lepida narratione. Versu.} Vtpote in soluta oratiõe inusitato, neq; noua, euigilanter erigetur auditor. Aut ab alicuius interpellatione.} si quis loquentem interruperit. Aut arrisione.} si exhilarati consurgamus in aduersariũ. illudq; planè tenẽdum in primis erit, si negotij dignitas patietur, risum uel iocum moueri oportere. Sin tale fuerit negotium, ut nec iocandum, nec ridendum sit, à re aliqua tristi seueraq; incipere commodissimum esse. nam ut cibi fastidium, nunc dulci re nunc subamara releuatur: ita audiendi studium apud iudices nunc ridiculis rebus, nunc asperioribus redintegratur. sed iam quo insinuationis tractatio clarior fiat, exẽplis, ut de principijs fecimus, quo mõ id poterimus, illustremus: idq; à principio ordiamur. Ait enim Cic. hominẽ non rẽ, aut rem nõ hominem. huiusmodi apud ipsum pro M. Cœlio est. Si quis iudices forte nunc adsit ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis nostræ, miratur profecto quæ sit tanta atrocitas huius causæ quod diebus festis, ludisq; publicis, omnibus negotijs forensibus intermissis, unũ hoc iudiciũ exerceatur: nec dubitet qn tãti facinoris reus arguatur, ut eo neglecto ciuitas stare nõ possit. idẽ cũ audiat esse legẽ, quæ de seditiosis consceleratisq; ciuibus, q armati senatũ obsederint, magistratibus uim attulerunt, rempublicam oppugnarunt, quotidie quæri iubeat, legem non imploret: crimen quod uersetur in iudicio requirat, cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam uim in iudicium uocari: sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia accusari ab eius filio, quem ipse in iudicium & uocet & uocarit, oppugnari autẽ opibus meretricijs. Hic licet animaduertere, ut à principio iudices occuparit, ne diebus festis, ludisq; publicis, turpe de aliquo fieri iudicium putent, & quàm res turpis sit, tam honestum de quo diceretur uideri posse: deinde ut docilitatem cum attentione captet, cum & crimen & criminis pondus explicet. Cum autem subijcit, Aut aliquorum iudicium de simili causa: huius apud ipsum, exemplum pro L. Cornelio hoc luculẽtissimum est si authoritates patronorum in iudicijs ualent. ab amplissimis uiris dicta L. Cornelij causa defensa est: si usus, à peritissimis uiris: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cum beneficijs cũ L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctus. Quæ sunt igitur meæ partes authoritatis tãtæ, quanta uos in me esse uoluistis? usus mediocris ingenij, minimè uoluntati parens, nam cæteris, à quibus est defensus, hunc debere plurimum uideo. Ego quantum ei debeam, alio loco ostendam. principio orationis hoc oppono, me omnibus qui amici fuerunt saluti meæ & dignitati, si minus ad ferendam gratiam satisfacere potuerimus, ad prædicandam et habendam certe satis esse facturum. Quæ fuerit hesterno die Cn. Pompei grauitas in dicendo iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita uestrorũ animorum, sed perspicua admiratione declarari uidebatur, nihil enim unquã audiui, quod mihi de iure subtilius dici uideretur: nihil de memoria, nihil de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil de illustriore authoritate, de bellis, nihil de republica grauius, nihil de seipso modestius, nihil de causa, de crimine ornatius, ut iam mihi uerum uideatur illud esse, quod nonnulli literati ac studijs doctrinisq; dediti, quasi quoddam incredibile dicere putabantur, ei qui omnes animo uirtutes comprehendisset, omnia quæ uellet facile tractaret. Quæ enim in L. Crasso potuit homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, maior esse ubertas, uarietas, copia, quàm fuit in eo qui tantum impartire huic studio temporis, quantum ipse qui à pueritia usq; ad hanc ætatem à cõtinuis bellis et uictorijs conquieuit, quo

uit, quo mihi difficilior est hic perorandi locus. Etenim ei succedo orationi, quæ nõ præteruecta sit aures uestras, sed in animis oĩum penitus insederit, ut plus uoluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modo è mea, sed ex cuiuscũq; oratione capere possitis. sed mos est gerendus non modo Cornelio, cuius ego uoluptati in eius periculis nullo modo deesse possum: sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui beneficij uoluit me esse, ut apud eosdem uos iudices nuper alia causa fuerim, & prædicatorem & auctorem.

Longiores in horũ exemplis exordiorum sumus, non quin intelligeremus, neminem qui præcepta det eloquentiæ, id prosequi: siquidem modo suum ostendant ingenium, satis esse fortassis ducunt, cæterorum curã linquentes discentibus: sed ut rudibus adhuc hanc præceptionem oculis subijciamus, & plus utilitatis quam ostensionis afferamus, aut uoluptatis. Ex hoc enim Ciceronis initio, ante causæ expositionem, quanta iudicum ex Pompeij laudibus attentio comparata sit, ut se nõ male fecisse, si eam, quam Pompeius, defendendam causam complectatur, facile cognosci potuit. Itẽ si negabimus, nos aduersarijs aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interdictione uerborũ.} Quale illud apud Q. Curtiũ ad Alexandrum Tum Pœnus, Dij prohibeant, inquit, à nobis impias mentes. & profecto prohibent. idem animus est tuis, qui semp fuit, ire quò iusseris, pugnare, periclitari, sanguine nostro commendare posteritati tuum nomen. Proinde si perseueras, inermes quoque & nudi, & exangues, utcũq; orbi, cordi est, sequimur, uel antecedimus. sed si audire uis non fictas tuorũ militũ uoces, uerum necessitate ultima expressas, &c. hic Pœnus nolle se contra Alexandri sententiam dicere professus, latenter tamen id insinuat.

Aut ab aduersarij dicto exordiemur, aut ab eodẽ maxime quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur quid potissimum dicamus.} Tale Ciceronis pro Q. Ligario exordium est. Nouum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te, Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse, idq; C. Pansa præstanti uir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate quæ est ei tecum, ausus est confiteri itaq; quò me uertam nescio. paratus enim ueneram, cum tu id neq; per te scires, neque aliunde audire potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed quoniam diligẽtia inimici inuestigatum est, id quod latebat, confitendum est, ut opinor, præsertim cum meus necessarius C. Pansa fecerit, ut id iam integrum non esset: omissaq; controuersia omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conseruati, cum à te non liberationem culpæ, sed errati ueniam impetrauissem. habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum: sed hoc confitentem, se in ea parte fuisse, qua te uirum omni laude dignum patrem tuum. Itaq; prius de uestro delicto confiteamini necesse est, quàm Ligarij ullã culpam reprehendatis. Videmus quàm se imparatum ad hanc causam accessisse Cicero dissimulauerit, & quod in causa potissimũ fuit, primum sumpserit confutandum, precibusq; et miseratione diluendum ad dubitationes præmittens. Ab aliqua re quæ risum mouere possit incipiemus.} Quale illud ipsius Ciceronis est, in Clodium. Hesterno die P.C. cum me & uestra dignitas, & frequẽtia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere cõmouisset, putaui mihi reprimendam esse P. Clodij impudicam pudicitiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogatiõibus impediret, P. Tullioni Syro nauaret operam: atq; ei se, cui totus uenierat, etiam uobis inspectantibus uenditaret. Itaq; hominem furentem exultantemq; cõtinui, simulac periculum iudicij intẽdi duobus ineptis uerbis omnem impetum gladiatoris, ferocitatemq; cõpressi. Attamen ignarus ille qui consules essent, exanguis atque æstuans, se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis iam atque inanibus minis, et cum illis Pisoniani temporis Gabinianiq; terroribus, quem cum egredientem in se quod cepissem, cepi equidem fructum maximum & ex consurrectione omnium uestrum, et ex comitatu publicanorum. Sed uecors repente, sine suo uultu, sine colore, sine uoce constiterat, deinde respexit, & simul ad Cn. Lentulum consulem aspexit: cõcidit in curiæ penè limine. Videris quãta arte, dum artem fugere uideri uult, hæc enarrat: uulgari, eaq; humilitate cõpositionis, ut rem ipsam intueri nos quoq; uideamur.

Irrisione, stultitia.} Cuiusmodi illud. Iam'ne sentis bellua, iam'ne sentis quæ sit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrũ nescio quem de grege nouitiorum factum esse consulem: non enim color iste seruilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt, oculi, supercilia, frons, uultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in errorem homines impulit: hic eos quibus erat ignotus, decepit, hos fefellit. hic in fraudem induxit, pauci ista tua lutulenta uitia noramus, pauci tarditatem ingenij, stuporem, debilitatemq; linguæ. nunquam erat audita uox in foro, nunquam periculum factũ aut militiæ, aut domi. obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem. Collatione.} Vt illud: Si quantum in agris locisq; desertis audacia potest, tantum in foro atq; in iudicijs impudentia ualeret, non minus in causa cederet A. Cecinna Sex. Ebutij impudentiæ, quantum in ui facienda cessit audaciæ.

Historia.} Quale est. Cum multa, Pontifices, à maioribus nostris diuinitus inuenta atque instituta sunt, tum nihil præclarius, quàm quod uos eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reipublicæ præesse uoluerunt, ut amplissimi & clarissimi ciues rempublicam bene gerendo, Pontifices religiones religionibus sapienter interpretando, rempublicam conseruarent. Quod si ullo tempore magna causa sacerdotum, P.R. iudicio ac potestate uersata est, hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium ciuium salus, uita, libertas, aræ, fasces, dij penates, bona fortunæ, domicilia uestræ sapientiæ fidei potestatiq; commissa credita q; esse uideantur. Aut si pollicebimur aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos.} Quale Ciceronis pro Ligario supra recensuimus exordium, quo præcepta de exordiendi rationibus clariora fierent, exempla non quidem omnium subiecimus. qđ cum immensa res sit, fieri non potest: & si fieri etiam possit, hoc onus hic sumere non liceat. satis enim unicuiq; factum est, si iter commonstratum, cum perpetuo dux & præuius esse non possim.

Inter insinuationem & principium hoc interest.} Hoc dicit, principium ab insinuatione hoc differt, quod per principium aperte beneuolentiam attentionemq; captamus, & docilem facimus auditorem: insinuatione autem hæc omnia occulte, & per dissimulationem. denique hæc tria in exordio fieri diximus, non quin in tota oratione id fieri oporteat, sed quòd in exordio plus cæteris partibus desideretur. In exordienda causa est obseruandum, ut lenis sit sermo, ut usitata uerborum consuetudo, ut non apparata oratio esse uideatur.} In alijs præceptis rhetoricis, inquit: Exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem, in se continere: propterea q; id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendat, splendoris & festiuitatis & concinnitudinis minimum, proptèrea quòd ex his suspicio quædam apparationis

atq; artificiosæ diligentiæ nascitur: quæ maxime orationi fidem, oratori adimit authoritatē. In exordio, inquit, nihil splendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipsa dicendi diligentia diffidentiam negotij demonstremus. Veruntamen sententiarum grauitate refertum esse oportebit. Sed hic Quintiliani non prætereribo sententiam, cum & ipse orator sit non contemnendus, & dicendi magister eruditissimus, ac præceptionum acutissima diligētia sua tantum emineat, quantum fortasse ipse Cicero dicendi facultate antecedat: Multum, inquit, gratiæ exordio inest, quod ab actione diuersæ partis materiā trahit, hoc ipso, qđ nō cōpositū domi, sed ibi atq; tūc natū, et facilitate famā ingenij auget, & facile simplicis sumptiq; ex proximo sermonis fidē quoq; acquirit, adeo ut ēt si reliqua scripta atq; elaborata sint, tū plerūque uideatur tota esse temporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuisse manifestum est frequentissime uero procemium decebit, & sententiarum, & compositionis. & uocis, & uultus modestia, adeo ut in genere causæ etiam indubitabili fiducia se ipsa nimium exercere non debeat, odit enim iudex litigantis securitatem, cumq; ius suum intelligat, tacitus reuerentiam postulat Nec minus diligenter, ne suspecti simus ulla parte, uitandum est: propter quod minime ostentari debet in principijs cura. quia uidetur omnis ars docentis contra iudicem adhiberi: sed istud ipsum curare, summæ artis est. nam id sine dubio ab omnibus, & quamoptime præceptū est: uerum aliquatenus temporum conditione mutatur quia iam quibusdam iudicijs, maximeq; capitalibus, aut apud centumuiros ipsi iudices exigunt solicitas & accuratas actiones, cōtemniq; se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, sed etiam delectari uolunt & est difficilis huius rei moderatio: quæ tamen tentari ita potest, ut uideamur accurate, non callide dicere. Illud ex præceptis ueteribus monet, ne quod insolens uerbum, nec audacius translatum, néue aut obsoleta uetustate, aut poetica licentia sumptum in principio deprehendatur. Vitiosum exordium est quod in plures causas potest accommodari, quod uulgare dicitur. } Vitia, inquit, certissima exordiorum sunt, quæ summopere uitare oportebit, uulgare, cōe, cōmutabile, apparatū, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, idq; generale dicitur principium, & quod non unius, sed omnium potest esse causarum. si sic incipias: Deum ego optimum maximumq; aut uellem: si fieri posset, iudices. Item uitiosum est quo nihilominus aduersarius potest uti, quod commune appellatur } Commune est, inquit, quod nihilominus in hanc quàm aliam contrariam partem causæ potest conuenire. Inter uulgare & commune hoc interest, quòd uulgare omnium controuersiarum est, commune in eadem controuer

fia utrisq;

sia utriusque partis. itaq; commune, uspote species, includitur: uulgare autem, generale est. Item id, quo ex contrario leuiter commutato, aduersarius potest uti. } Est, inquit, commutabile exordium, quod ab aduersarijs commutato uerbo uel addito possit in parte contraria commutari. Item uitiosum est, quod nimium apparate compositum est. } De hoc longius supra disputatum. Aut nimium est longum. } Quod pluribus uerbis aut sententijs, ultra quàm satis est labitur, ne oratio in caput surrexisse uideatur. Et quod ex ipsa causa natum non uidetur. } Vt proprie cohæreat cū narratione Vitiosum, inquit, est, quod separatum nominatur, cum non proprij negotij, neq; eius causæ de qua agitur sit. Vt si homicida tibi accusandus sit, & tu ab adulterij facinoribus exordium sumas. Aut quod neq; beneuolum, neq; docilem, neq; attentum facit auditorem. } Hoc duobus modis fieri potest. Primum, cū aliud conficis quàm genus causa postulat. Vt si attentum facere uelis auditorem, et causa primum beneuolentiam desideret: aut cum res insinuationem postulet, & exordio utaris. idq; translatum nominatur. Deinde cum omnino nec docilem, nec attentum, nec beneuolum facis auditorem: quod contra præcepta nominatur.

L O N G O L I V S.

Quod Græce προοίμιον. } Græcarum uocum etymon & proprietatē exponit docte Fabius, cap. eod. Si turpe genus. } Vt si pro ebrietate dicatur. Vel nō uti principio. } Negant hoc oratorum præcipui, qui non putant ita rude irrumpendum ad orationes, sine præparatione auditorum: quod & ignauiam dicentis, & confidentiam eius designet. In foro tamen & iudicijs locum aliquem habere uidetur, quoties tanta iudicis festinatio est, ut moram nullam patiatur: aut auditorum animi tales sunt, uel ira, uel odio, ut mox caput causæ audire se uelle conclament. In scholasticis aūt disputationibus et declamationibus secus fieri debet, quòd auditores habemus dicto audientes. Sed & hoc admonendū duxi, in quo pleriq; omnés nostro seculo qui declamāt, peccant: exordiū non in principio, sed post reliquas partes absolutas esse conscribendum. Nam & Cicero, quod primum esset dicendum, postremo solet cogitare, quo ineretur exordio. Qua de re longe doctissima quædam in secundo de Oratore. Tria sunt tempora. } Tria insinuationis tempora. Si causa turpitudinem. } Vt si pro stultitia dicamus. Interiectione uerborum. } id est ἐπιβολῇ quæ uox clancularium & quasi insidiatricem uerborum rerumq; machinationem significat. Tamen hoc per exordium, &c. } Addunt aliqui & epilogum, quod utriusque partis eadem sit intentio saltem quod ad beneuolentiam. Item uitiosum est. } Vide Lucianum, quo pacto scribere historiā oporteat. In quo etiā trāslatum. } de causa in causam.

D E N A R R A T I O N E.

NARRATIONVM tria sunt genera. Vnū est, quo exponimus rem gestā, & unūquodq; trahimus ad utilitatem nostram, uincendi causa, quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus est narrationis, quod intercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis causa. Tertium genus est id quod à causa ciuili

CAP.IDV. Narrationū tria genera sunt. } De Inuētione scribēs, Narratio, inqt, est rerū gestarū, aut ut gestarū expositio. Narrationū genera tria sunt. unū genus est, in quo ipsa cā, & oīs rō cōtrouersiæ continetur: alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio quo de agitur, aut amplifi-

amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cū exercitatione dicitur & scribitur. Definit narrationem hoc modo: Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarū expositio. Alij addunt, & dicunt: Narratio ē rei factæ, aut ut factæ, utilis ad persuadendum expositio. Apollodorus autem sic finit: Narra-

nit: Narratio est oratio, docens auditorem quid in controuersia sit. Quintilianus narrationem diuidit, inquiens. Haec est narratio, in qua sciens transcurram subtiles nimium diuisiones quorundam, plura eius genera facientium. Non enim solum uolũt illam esse negotij, de quo apud iudices quaeritur, expositiõem, sed Personae: ut, M. Acilius Palicanus humili loco natus, Picens, loquax magis quàm facũdus. Loci: ut, Oppidũ est in Hellesponto Lampsacum, iudices. Temporis: ut, Vere nouo gelidus canis cum montibus humor Liquitur. Causarum, quibus historici frequentissime utuntur, cum exponunt unde bellum, caedes, pestilentia: praeter haec, alias perfectas, alias imperfectas uocãt: quod quis ignorat? Apollonius autem Tyaneus, qui philosophus fuit, quinq; narrandi fecit species. Primam, quam philosophorũ esse refert: secundam, quam historicorum dicit: tertiã, quae ĩ iudicijs adhibetur: quartam, quam epistolarem nominat: quintam, qua nos aliqua re ficta commoneri & moratos fieri ait. Hermogenes autem, praeter eas quas Quintilianus decurrit, species alias, uel potius narrationum modos in Praeexercitamentis subiungit: nempe solere fieri narrationes per rectum indicatiuum, per indicatiuum inclinatiuum, per coniunctiuum, per dissolutum, per comparatiuum. Rectum indicatiuum: ut, Medea Aeetae filia, quae prodidit aureum uellus, secuta Iasonem est, & sequentia. Rectum autem indicatiuum nominatur, quod per totam penè narrationem casum seruat nominatiuum, cum uerbo indicatiuo. Indicatiua inclinatiua dicitur, in qua obliquis utimur casibus: ut, Medeam Aeetae filiã Iasonem ferunt adamasse, & reliqua: ubi obliquos assumat casus. Coniunctiua uero figura est, qua arguẽtes utimur: ut, Quod enim non fecit Medea

remotum est, in quo tamen exerceri conuenit quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera, unũ, quod in negotijs, alterũ quod in personis positũ est. Id quod in negotiorum expositione positum est, treis habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula, est, quae neque ueras neque uerisimiles continet res, ut eae quae tragoedijs traditae sunt. Historia, est gesta res, sed ab aetatis nostrae memoria remota. Argumẽtum, est ficta res, quae tamen fieri potuit, uelut argumẽta comoediarũ. Illud genus narrationis, quod in personis positũ est, debet habere sermonis festiuitatẽ, animorũ dissimilitudinẽ, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationẽ, misericordiam, rerũ uarietates, fortunae commutationem, insperatũ incommodum, subitam laetitiam, iucundum exitum rerum. uerum hoc in exercendo trãsigetur. Illud, quod ad ueritatẽ pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus.

Treis cõueniũt res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerisimilis sit, quae quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est.

Rem breuiter narrare poterimus; si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, & si non ab ultimo initio repetere uolemus, & si summatim, non particulatim narrabimus, & si non ad extremum, sed usque eò, quò opus erit, prosequemur, & si transitionibus nullis utemur, & si nõ deerrabimus ab eo, quo coepimus exponere, & si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque quae facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus est, si dicam, me ex prouincia redijsse, profectum quoq; in prouinciã intelligatur. & oĩno nõ mõ id quod obest, sed etiã id quod neq; obest neq; adiuuat, satius est praeterire. & ne bis aut saepius idẽ dicamus, cauendum est, etiam ne id quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram uesperi aduenit Simo; ubi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini; insidias postquam fecit, uim in loco attulit.

Rem dilucide narrabimus, si ut quicque primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum, ac temporum ordinem conseruabimus, ut gestae res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid noue dicamus, ne quam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe prosequamur, ne quid quod ad rem pertineat, praetereamus; et si persequemur ea, quae de breuitate praecepta sunt, nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet

malum: hospitem turpiter adamauit, aureum uellus prodidit, fratrem occidit, & similia. Dissolutum autem hoc ẽ, cum sine copulis incisa proferuntur: ut, Medea Aeetae filia fuit, prodidit aureum uellus, Absyrtum interfecit: & cum similiter caetera proferuntur. Comparatiuũ hoc pacto fit: Medea Aeetae filia, quae seruare pudicitiam debuit, amoris turpitudine eam cõmaculauit: & quam aeternae salutis custodẽ esse oportuit, ea ultro ipsam crudeliter laniauit, et quae tutari domum debuit, aureum uellus insidiatori dedit: & quam patre iuuare oportuit, ea peregrino hospiti postposuit. Rectum quidem historiae conuenire, quod sit planius: Inclinatiuum uero, magis rhetoricis controuersijs. Coniũctum quoque ad arguendum accõmodatius esse existimat: dissolutũ uero, conclusionibus, quod affectus commoueat, quadrare melius putat Quintilis. Adijciunt, inquit, et praeteritorum esse temporũ narrationem, quae est frequentissima: & praesentiũ, qualis est Ciceronis de discursu amicorum, pro Roscio: Chrysogonus postquam est nominatus. et futurorum, quae solis dari uaticinantibus potest. nã hypotyposis non est habenda narratio. Sed iam ad Ciceronis diuisionẽ redeo. Tria, inquit, narrationũ cum sint genera, unum genus ẽ, in quo res gestae, et omnis ratio controuersiae continetur, ad eas pertinens causa de quibus futura iudicatio est. Aliud genus narrationis est, quod extra causam est: sed ad causam facit: ut illud Virgilianũ, Pater ipse colendi Haud facilem esse uiam uoluit, & totus ille locus, ubi institutũ suum egreditur. Verũ haec narratio extra causam quinque modis fit, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparatus, aut laudationis causa. Ad fidem faciendam, quale in Verrẽ illud: Nónne ita, ut omnibus nobis tacẽti-

Verisimilis narratio erit;si,ut mos,ut opinio,ut natura postulat,dicemus;si spatia temporum, personarũ dignitates,consiliorum rationes,locorum opportunitates cerstabunt,ne refelli possit,aut tẽporis parũ fuisse, aut causam nullam,aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere aut pati non potuisse.Si uera res erit,nihilominus hęc omnia narrãdo cõseruanda sunt. nam sæpe ueritas,nisi hec seruata sint,fidem nõ potest facere.Sin erunt ficta,eo magis erunt conseruanda. De his rebus caute confligendum est, quibus in rebus tabulę,aut alicuius firma authoritas uidebitur ĩterfuisse. Adhuc quæ dicta sunt,arbitror mihi constare cũ cæteris artis scriptoribus,nisi quia de insinuatione noua excogitauimus,quòd eam soli præter cęteros in tria tempora diuisimus,ut planè certam uiam,& perspicuã rationẽ exordiorũ haberemus.Nunc, quod reliquum est,quoniam de rerum inuentione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium;dabimus operam, ut nihilo minus industriæ,quàm rei utilitas postulabit,quæsisse uideamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

bus ipsæ te tuæ tabulæ condẽnare possent?cedò quæso codicem,circumfer, ostende. Videtis'ne totum hoc nomen, eorùm ubi facit delatum esse in litura? quid fuit istbic antea scriptum? quod mendum ista litura correxit?qđ à nobis iudices expectatis argumenta huius criminis? nihil dicimus:tabulæ sunt in medio,quæ se corruptas atq; interlitas eẽ clamãt.Illud ĩ Vatiniũ: Repente enim te tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo,tumidis ceruicibus intulisti. Aut transitionis.} Vt illud in Verrem.Est consuetudo Siculorum,singulorumq; Græcorũ,quod suos dies mensesq; congruere uelint cum solis lunæq; ratione:uel nonnunquam,siquas discrepet, eximant unum aliquem diem, ad summum biduum ex mense, quos illi exheresimos dies nominant. item nonnunquam uno die longiorem mensem faciunt, aut biduo: & quæ sequuntur. Alicuius apparatus. } Vt pro Archia Cicero. Patiamini de studijs humanitatis ac literarum loqui liberius,& eiusmodi persona,quæ propter otium ac studium minime in iudicijs periculisq; tractata est,uti ppè nouo quodam & inusitato genere dicendi.Quod si mihi à uobis tribui concediq; sentiam,perficiam profecto,ut hunc A.Licinium non modo non segregandum, cum sic ciuis, à numero ciuium, uerumetiam si non esset,putetis asciscendum fuisse. Nam ut primum à pueris excessit Archias: & quæ subiungit. Aut laudationis causa. } Velut hoc: Themistoclem ipsum summum uirum Athenis dixisse aiunt,cum ex eo quæreretur,quod acroama,aut cuius uocem libẽtissime audiret?Eius,inquit, à quo sua uirtus optime prædicaretur.In præceptis autem de Inuentione ait,narrationem extra causam quatuor modis fieri:aut criminationis causa,aut similitudinis aut delectationis,aut amplificationis.De criminatione exemplum supra dedimus.Similitudinis causa fit,ut est illud:si iste multo sceleratior & nequior,quàm ille Adrianus,aliquãto etiam infelicior fuit:Delectationis causa,ut si prata,si nemora,si fontes riuosq;, & quiduis aliud describas,& hanc ipsam descriptionem ad causam applices.ut in Verrem Cicero.Capta Carthagine Himera deleta est,in qua erant signa ex ære compluria, in his eximia pulchritudine ipsa Himera in muliebrem figuram habitumq; formata,ex oppidi nomine & fluminis.erat etiam Stesichori poetæ statua,senilis,incurua,cum libro,summo,ut putant,artificio facta,ab eo qui fuit Himera,sed est,& fuit tota in Græcia summo propter ingenium honore & nomine. hæc iste ad insaniam concupierat. Erat etiam,quod penè præterij,capella quædam,ea quidem mire, ut etiam nos qui rudes earum rerum sumus intelligere possimus, scite facta & uenuste.In alijs descriptionibus,quanta uis cuiusuis sit eloquentiæ,ostenditur,cum rerum natura ita exprimitur, ut rẽ præsentem plerunq; uideamur intueri. qualis est illa M.Cælij in Antonium descriptio: Namque ipsum offenderunt temulento sopore profligatũ,totis præcordijs stertẽtem,ructuosos spiritus geminare,præclarasq; cõtubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circumiacere passim.quo tamen exanimatæ terrore,hostium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur,nomen inclamabãt,frustra ceruicibus tollebant, blãdius alia ad aurem inuocabat, uehementius etiã alia feriebat:quarũ omniũ cum uoce tactuq; oscitaret proxime cuiusque collum amplexu petebat:neque dormire excitatus,neq; euigilare ebrius poterat,sed semisomno sopore inter manus Centurionum concubinarumq; iactabatur. Nihil his neque credibilius fingi,neq; uehementius exprobrari,neque manifestius ostendi potest. Amplificationis causa fit. } Vt illud de Eriphila, quæ uisum ornamentum adamauit,amplificat crimen Verris,quod cum illa rem uisam adamauerit, Verres multa etiam non uisa concupiuerit. Tertiũ genus est id,quod à causa ciuili remotum est: & quæ sequuntur.} Tertium,inquit,narrandi genus est,à causa ciuili remotum. est autem poetarum,uel historiographorum. dat tamẽ cursim etiam in hanc narrationem præcepta.Hæc,inquit,narratio remota à ciuilibus causis duas habet formas.nam aut propter negotia exponenda sumitur,quod est comœdias aut tragœdias scribentium: uel propter personas sed de hac posterius dicetur. est tamẽ uidere, poemate esse quæ mixta uel communia dicuntur,ut in cõmentarijs artis poeticæ Horatij diximus:in quibus utrunque inuenitur.siquidem ut Virgilius Aeneæ & mores & facta describit,personasq; loquentes inducit,idem multi effecerunt.Hoc autem dicit:narratio quæ ad oratorem non attinet,in duo diuiditur.in negotia,et in personas.Verum illa narratio quæ in negotijs est, tres habet partes: fabulam,historiam,argumentum. Fabula est,quæ res neque ueras neq; uerisimiles continet,ut hæ quæ tragœdijs traditæ sunt } In præceptis de Inuentione: Fabula,inquit,est,in qua nec ueræ nec uerisimiles res continentur:cuiusmodi est, Angues ingentes alites iuncti iugo Est ergo fabula eiusmodi narratio,ut cum describitur Cadmus in anguem uersus, uel quiduis aliud quod nec uerum nec uerisimile est:cuiusmodi tragœdiæ scriptæ sunt. qualis illa Amphitruonis apud Plautum est,quam argumentum appellat tragœdiæ: Amore captus Alcumenæ Iupiter, mutauit sese in formam eius coniugis, pro patria Amphitruo dum certat cum hostibus, habitu Mercurius ei subseruit Sosiæ:& quod sequitur. Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. } Nam quæ nostra ætate quasi diaria referuntur,tum annales, tum commentaria nominantur.In præceptis de inuentione: Historia,inquit,est

gesta

gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Est autem historia narratio, ubi iampridem præteritam rem enarraueris. ut si Annibalem uenisse in Italiam scribas, & qualia cõtra Romanum imperium bella gesserit narres, & id genus alia. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumenta comœdiarum.} In alijs libris Rhetoricis, Argumentum, inquit, est ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia. Est igitur argumentum, fabularis narratio, quæ tamen uera uideri potest: cuiusmodi comœdiarum sunt argumenta, quale, ne sine exemplo quicquam doceamus, Plauti illud est: Captus est in pugna Aegionis filius, alium quadrimum fugiens, seruos uendidit. Pater captiuos commercatur alios, tantũ studens ut gnatum recuperet: & inibi emit olim amissum filium. Is suo cum domino ueste uorsa, ac nomine, ut amittatur fecit, ipsus plectitur. Et is reduxit captum & fugitiuum simul, indicio cuius alium agnoscit filium. Sed cui dubium uideri potest, quid sit quod argumentum Cice. dixerit non ueram, licet uerisimilẽ narrationẽ? cũ Plautus, ut supra ostendimus, argumẽtũ tragœdiæ in Amphitryone esse protulerit? quod facile diluitur. Enimuero Plautus comœdiam scripturus Amphitryonem, quoniam, ut ipse in prologo profitetur, multos eam narrationem tragœdiæ locos uidit occupare, & rursum comœdiæ quoq; multas habere partes animaduertit, mixtam ex tragœdia facturum comœdiam pollicetur. quamobrem & tragœdiam nominauit. & rursum, argumentum comœdiæ, cũ eam uelle uideri comœdiã, uellet, se proloquuturum dixit: Nisi dicamus, raro nisi in comœdijs argumenta fieri. Illud genus narrationis, & quæ sequuntur.} In præceptis de Inuentione: Illa autẽ, inquit narratio, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspici possint, hoc modo: Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adolescentem nobis? cur amat? cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris? uestitu nimio indulges, nimium ineptus es: nimium ipse durus es, præter æquum & bonum. Hoc ergo dicit: Narratio, quæ uersatur in personis exprimendis, talis esse debet, ut in narratione rerum personæ agentis animos ostendat. & Terentij exemplo explicat. Debet habere festiuitatem sermonis.} Cuiusmodi infinita apud Plautum exempla sunt: sed nos quo quale id sit ostendamus, uno contenti erimus in Curculione, cum inquit: Date uiam mihi noti atq; ignoti. dum ego hic officium meum facio fugite omnes, abite, & de uia secedite, ne quem in cursu capite, aut cubito, aut pectore offendam, aut genu: ita nunc subito, propere & celere [illegible] est mihi negotium nec quisquam fuerit tam opulentus. qui mihi obsistat in uia: nec Strategus, nec Tyrannus quisquam, nec Agaranomus, nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tanta gloria, quin' cadat, quin capite sistat in uiam de semita: & denique totus ille locus. Animorum dissimilitudinem.} Vt idem in eadem: Quó te hoc noctis dicam proficisci foras cum istoc ornatu, cumq; hac pompa Phædrome? Quó Venus Cupidoq; imperant, suadetq; amor, si media nox est, sine est prima uespera si status condictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundum quó imperat ingratus. At tandem es odiosus mihi. Istuc quidem nec bellum est, nec memorabile. Tute tibi puer es lautus, luces cereum. & quæ sequuntur. Grauitatem.} Quale illud in Captiuis: At scire memento, quando id quod uoles habebis. nam ferè maxima pars morem hunc homines habent: quod sibi uolunt dum id impetrant, boni sunt: sed id ubi iã penes sese habent, ex bonis pessimi & fraudulẽtissimi fiunt. Lenitatem.} Vt in Amphitryone: Iup. Te uolo uxor alloqui. quó te auertisti? Alc. Ita ingenium meum est, inimicos ossa sum semper obuerier. Eia autem inimicos? Sic totus ille locus, in quo Iupiter Alcumenam mitigat.

Spem.} Vt in Captiuis. Iupiter supreme seruas me, measq; auges opes, maximas opimitates opiperasq; offers mihi, lucrum, ludum, iocum, festiuitatem, ferias, pompam, penum, potationes, saturitatem, gaudium nec cuiquam hominum supplicare nunc certũ est mihi: nam uel prodesse amico possum, uel inimicum perdere. ita hic dies amœnitate amœna amœnus onerauit me. sine sacris hæreditatem sum adeptus offertissimam. nunc cursum ad senem capessam hunc Aegionem, cui boni tantum affero, quantum ipse à dijs optat, atq; etiam amplius. nunc certa res est eodem pacto, ut comici serui solent, conijciam in collum pallium, primo ex me hanc rem ut audiat: speroq; me ob hunc nuncium æternum adepturum cibum. Metũ.} Vt in Casina. Nulla nulla sum, tota tota occidi, cor metu est mortuũ, membra miseræ tremiũt: nescio unde auxilij, præsidij, perfugij mihi, aut opum nũc copiam comparem, aut expetam. tanta facta modo mira ueris modis intus uidi, nouam atq; integram audaciam Caue tibi Cleostrata, abscede ab ista obsecro ne quid ĩ te mali faxit ira percita eripite quæso isti gladium, quæ sui est impos animi. Suspicionem.} Vt in Pseudolo. Peiorem ego hominem, magisq; uersute malum, nunquam edepol quenquam uidi, quàm hic est Simia. nimisq; ego illum hominem metuo & formido male, ne malus item erga me sit, ut erga illum fuit: ne in re secunda nunc mihi obuertat cornua, si occasionem ceperit. nam cautio est, qui sit malus. Desiderium.} Vt in Epidico: Expectando exedor miser, atque excrucior, quo mihi Epidici blanda dicta eueniant, nimis diu maceror: sit'ne quid, nec ne sit, scire cupio. Dissimulationẽ.} Vt in Bacchidibus: Chrysale ades dum has ego pellego. quid me tibi adesse opus est? Volo ut quod iubeo facias, ut scias quæ hic scripta sint Nihil moror, neque scire uolo. & totus ille locus, ubi Chrysalus dissimulanter omnia loquitur. Errorem.} Vt in eadem comœdia. Quicunq; ubi ubi sunt, qui fuere, quiq; futuri sunt posthac stulti, stolidi, fatui, fungi, bardi, blẽni, buccones, solus ego omnes anteeo stultitia et moribus indoctis. perij, pudet, hoccine ætatis ludum his factum esse indigne? quàm magis id repeto, tam magis uror, meus quem filius turbauit. perditus, atque etiam eradicatus sum, omnibus exemplis crucior, omnia me mala consectãtur, omnibus exitijs interij. Chrysalus me hodie lacerauit, Chrysalus me miserum spoliauit. is me scelus auro usq; attondit, doctus indoctum dolis, ut libitum est. Misericordiam.} Quale in Captiuis illud: Dij nostram fidem, hominum ingenium liberale, ut lacrymas excutiunt mihi. uideas corde amare inter se. quantis laudibus suũ herũ seruus collaudauit! Rerũ uarietates.} Cuiusmodi luculẽtissime illud in Bacchidibus platũ est. Atridæ duo fratres dicũtur fecisse facinus maximum, cũ Priami patriam Pergamũ diuina mœnitũ manu, armis, equis, exercitu atq; eximijs bellatoribus, mille cũ numero nauiũ decumo anno post subegerunt. non Pelides tormẽto fuit, prout ego herum expugnabo meũ sine classe, sineq; exercitu, & tanto numero militũ. Cepi, expugnaui amãti herili filio aurũ ab suo patre. nũc prius quàm huc senex uenit, libet lamẽtari dũ exeat: ô Troia, ô Patria, ô Pergamũ, ô Priame, nũc periisti senex, qui misere male mulctabere quadringẽtis Philippis aureis. Nã ego has tabellas, obsignatas cõsignatas quas fero, nõ sunt tabellæ, sed equus, quẽ misere Achiui ligneũ. Epeius est Pistoclerus, ab eo hæc sumpta, Mnesilochus, Sinõ est relictus. ille non in

busto Achillis, sed lecto accubat: Bacchidem habet secum. ille olim habuit ignem, qui signum daret. hunc ipsum exurit. ego sum Vlysses, cuius consilio hæc geruntur. tum quæ hic sunt scriptæ literæ, hoc in equo insunt milites armati, atque animati probe ita res successit, n. eiusq; adhuc atque hic equus non in arcem, uerum in aream faciet impetum: & quæ sequuntur, tanto uerborum cultu, ut ipsa Musa loqui uideatur: tam mira rerũ uarietate, ut meliora aliunde exempla adhibere nõ possimus. uariam siquidem esse expositionem oportet, quo tædium effugiat, & mutationibus animum leuet: quandoquidem ceteris caret lenocinijs. & nisi hac uenustate commendetur, iaceat necesse est. credit enim & tractationes facilius iudex nescio quo pacto, quæ iucundæ sunt, & uoluptate illectus ad fidem delabitur. Nolim tamen figuras poetarum more, quæ fidem tollant. purissimum siquidem sermonem esse oportet, nec ut consumantur affectus, sed uelut primis lineis designentur, ut qualis sit rei imago statim appareat. Sed ad hæc exornanda, loci, inquit Cicero, ex eloquutionis præceptis deposcentur. Fortunæ commutationem.} Vt in captiuis. Aegio, nunc quando patriam & libertatem perdidi, nõ ego isthunc me potius quàm te metuere æquum censeo, uis hostilis cũ istoc fecit meas opes æquabiles. memini cum dicto haud audebat, facto nunc lædat licet. Sed uiden'? fortuna humana fingit, artatq; ut lubet. me qui liber fuerã seruum fecit, è summo infimum: qui imperare insueram, nunc alterius imperio obsequor. Insperatum incommodum.} Vt in eadem comœdia. Quanto in pectore hanc meo magis rem uoluto, tanto mihi ægritudo auctior est in animo. ad illum modum sublitum os esse hodie mihi. neq; id perspicere quiui! quod cum scibitur, per urbem irridebor: cum extemplo ad forum aduenero, omnes de me loquentur: hic ille est senex, doctus cui uerba data sunt. Subitam lætitiam.} Vt in Rudente illud. Pro dij immortales, quis me est fortunatior, qui ex improuiso filiam inueni meam? satin' si cui homini dei esse benefactum uolent, aliquo illud pacto obtingit optatum pijs! Ego quod hodie neq; speraui, neq; credidi, is improuiso filiam inueni tamen, & eam de genere summo adolescenti dabo ingenuo, Atheniensi, & cognato meo. Iucũdum exitum rerum.} Cuiusmodi in omnibus fieri comœdijs solet, ut in Amphitryone, Bono animo es, adsum auxilio Amphitryo tibi, & tuis. nihil ẽ quod timeas. ariolos, aruspices mitte omnes: quæ futura, & quæ facta, eloquar multo adeo melius, quàm illi, qui sum Iupiter: & quæ sequuntur.

Verum hæc.} Id est, scribendo hæc consequemur. Illud uero qđ ad uarietatem pertinet.} Subaudi, ubi de elocutione conscribemus.

Tres res conuenit habere narrationem.} In libro de inuentione: Oportet igitur, inquit, eam tres habere uirtutes, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Ad præceptum igitur narrationis illius reuertitur, quæ ipsam causam continet, & totius controuersiæ expositionem Tres, inquit, res narrationẽ habere oportet, ac ita ut semper omnia sint non unum aliquod ex tribus. & licet alijs partibus orationis conueniant, tamen narrationis magis propriæ sunt. Sed ad Ciceronis præcepta Quintiliani adijciamus, qui de narratione loquens, inquit: Eam plerique scriptores, maximeq; qui sunt ab Isocrate, uolunt esse lucidam, breuem, uerisimilem. neq; enim refert, an pro lucida perspicuam, pro uerisimili probabilem, credibilémue dicamus. eadem nobis placet diuisio: quanquam & Aristoteles ab Isocrate parte in una dissenserit, præceptum breuitatis irridẽs, tanquam necesse sit longam aut breuem esse expositionem, nec liceat ire per medium. Theodorei quoq; scholæ solam relinquunt ultimam partem, quia nec breuiter utiq;, nec dilucide semper sit utile exponere, quo diligentius distinguenda sunt singula, ut quid quõque loco prosit ostendam. Narratio est aut tota pro nobis, aut tota pro aduersarijs, aut mixta pro utrisq;. Docet autem paulo longius Quintilianus, quo pacto singula hæc spectanda tractandaq; sint: quæ hic mihi referre nunc non libet. Satis sit itaq;, dubiũ locum uobis ostendisse, quo sibi quisq; subueniat, si quid dubitationis occurrerit. Rem breuiter narrare poterimus, si tantum incipiemus narrare unde necesse erit.} Supra memorauit narrationẽ oratoriam tres habere uirtutes debere, ut sit breuis, ut lucida, ut probabilis: nunc docet, quemadmodum breuis esse possit. Narratio breuis, inquit, erit, si à rebus necessarijs sumas initium, hoc est, si inde cœperis rem exponere, unde ad iudicem pertinet. Aut si nõ ab ultimo initio repetere uolemus.} Verbi gratia, cum uelis Troianum bellum scribere, non à Læde compressa, sed ab Helena rapta initium sumas. non enim Liuius cum res gestas Romanorum scripturus esset, a Troia cõdita potius quàm Roma inchoauit. Cũ ergo præcepta det Cicero, in breuem narrationem, quæ initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio seruare debeamus, hæc initio præcepta fuere. Aut si summatim, non particulatim narrabimus.} Solet enim, ut uerbis utar Quintiliani, quædam esse partium breuitas, quæ longam tamen efficit summam: ut, In portum ueni, nauem prospexi, quanti ueheret interrogaui, de pretio conuenit, conscendi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus oram, profecti sumus. nihil horum dici celerius potest: sed tamen sufficit dicere, è portu nauigaui. Possumus autem & ab ultimo initio, hoc modo quo diximus enarrare. Sed quia & alijs modis concisim id facere possumus, non est idem cum superiori exemplum. Aut si transitionibus nullis utemur.} Hoc est, si ipsius causæ neruos non egrediemur, licet etiam ad causam faciant. multa enim quæ sunt in re, quia remota sunt à causa, omittenda erunt. Aut si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere.} Hoc est, si extra causam nihil dixerimus, quod ad causam non attineat quam cœperimus, id est, breues erimus, si reciderimus omnia, quibus sublatis neque cognitioni quicquam neq; utilitati subtrahatur. Et si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque quæ facta sint, sciri possint tametsi ea nos reticuerimus: quod genus est, si dicam me ex prouincia redijsse, profectum quoque in prouinciam intelligatur.} Id est, breues esse poterimus, si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo quod dictum sit, id quod non sit dictum intelligatur. ut si dicas, Inde cum reuersus essem è prouincia. cum enim dicis Reuersus, ostendisti te profectum in prouinciam, & peruenisse, postremo reuersum. Et omnino non modo iam quod obest, sed etiam id quod neque adiuuat, satius est præterire.} Etenim qui breuitati studet, non modo illa in narratione præterire debet, quæ obfutura sunt, uerum etiam illa quæ nihil prosunt. Sanè Græci eam narrationem σύντομον, id est, concisam, cum necessaria deessent, appellarunt: illam autem βραχὺν, id est breuem, ubi nec minus, nec plus dicatur quàm oporteat. oportet igitur ut breuis, non tamen concisa sit. Et ne bis aut sæpius idem dicamus.} Vt non modo illa prætereantur quæ aut obfutura sunt, aut nihil profutura: uerum etiam illa quæ prosunt, ut ne bis aut sæpius dicantur, & ijdem sensus reiterentur: hoc est, uitandæ ταυτολογίαι & περισσολογίαι. Cauendum est etiam, ne id quod supra diximus, deinceps dicamus.} Et si, inquit, non ab eo quo proxime desitum erit, deinceps incipietur, & eadem repetentur uerba, sed ne κλίμακα figurã, quæ à quibusdam gradatio appellata est, quæ fit, ut si dicas, Ex prudentia uirtutem, ex uirtute dei

dilectionem,

dilectionem, ex dei dilectione coelum sibi comparauit: ne hanc inquam figuram damnasse crederetur, exemplo quid intelligat illustrauit, hoc modo: Athenis Megaram uesperi aduenit Simo: ubi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini: insidias postquam fecit, uim in loco attulit. Cauenda tamen, ut etiam Quintilianus docet, omnia corrumpens obscuritas, satiusq; est narrationi superesse quam deesse. nam cum superuacua cum tædio dicãtur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare uitanda etiam illa Salustiana, quanquam in ipso uirtutis obtinet locum, breuitas, & abruptũ sermonis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus fallat, auditorẽ transuolat. itaque media tenenda uia est, ne plus minúsue sit quàm opus est. Nolim tamẽ breuitatem inornatam esse, alioqui esset indocta, cum & uoluptas ipsa fallat, & minus longa quæ delectant esse uideantur: ut amoenum ac molle iter, etiam si spatij amplioris est, minus fatigat quàm durum aridumq; compendiũ. Simplex enim & undique concisa, non tam expositio uocari potest, quàm confusio. Partitio autem tædium leuat, ut quæ longa sint, breuiter dici plerunque uideantur. Dicam, quæ acta sint ante ipsum rei contractum, dicam quæ in re ipsa, dicam quæ postea. Ita tres potius breues uideri poterunt narrationes, quàm una quæ longa sit. Expediet quoque expositiones breuiter inserendo, quod leues prosequi hoc genus: Audistis quæ ante acta sunt, accipite nunc quæ insequuntur. Reficietur enim auditor priorum fine, & se rursus ad nouum initium præparabit. Et si longius ordo exierit non inutile erit in fine commonere, ut Cicero pro Ligario: Adhuc, Cæsar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo est egressus, non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem belli suspicionem. [Rem dilucide narrabimus, si id quod primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem seruabimus, ut res gestæ erũt, aut ut potuisse geri uidebũtur.}

[Dixit quemadmodum breuis narratio, nunc quemadmodum dilucida esse possit. Illud hic quoque perspicere debemus, ordinem illum tenuisse Ciceronem, quem et in breui tenuit. nam quid in principio dilucidæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, ostendit. Hoc ergo nunc dicit: dilucida esse poterit narratio, si ut quicque primum gestum erit, ita primum exponetur, ne peruerso narrandi ordine iudicibus in cognitione confusio fiat. Et rerum ac temporum ordo seruabitur, ne id primum narres, quod postea factum est. quod si facis, & in rerum & in temporum ordine deliquisti. Huic tamen sententiæ non omnes accedunt, ut eo ordine quo quid actum sit narrandum existiment: sed potius narrandum quẽadmodum expedit. nam aliquando excidisse simulamus, cum quid ulteriore loco reducturi sumus, & reliquum ordinem reducturos testamur: quod sic futura sit causa dilucidior. neq; enim unam defensionis legem esse, certumq; præscriptum. Proinde ut res, ut tempus poscet, exponendum: atque ut erit uulnus, ita uel curandũ protinus: uel si curatio differri potest, tantisper deligandum. Nec etiã sæpius narrare nefas esse putent, quod ipse Cicero pro Cluentio fecit. idq; non concessum modo esse, sed aliquando necessarium. Quin & quædam repetita narratio est, quam ἐπιδιήγησιν Græci uocant: ideo reperta, ut quia narratio breuis debet esse, fusius & ornatius res possit exponi. quod fit uel inuidiæ gratia, uel miserationis. Id non raro faciendum, neq; sic unquam, ut totus ordo repetatur. Cæterũ qui ἐπιδιηγήσεις uti uelit, narrationis loco rẽ stringat, & contentus indicare quid factum sit, quo sit modo factum, plenius se loco suo expositurum esse promittat. Amentis igitur esse existimatur, superstitione præceptorũ cõtra rationem causæ tibi narrationem. Neq; tamen id non facere alias oportebit, ut rerum sequamur ordinem. quædam enim turpiter conuertuntur. ut si peperisse narres, deinde concepisse: decessisse aliquem, deinde filios aduocasse, ut testamento adsint. in quibus si id quod posterius est dixeris, de priori tacere non erit inutile. Nec equidem dubito, quin id Cicero dicere uoluerit. Quod autem subiungit, aut ut potuisse geri uidebuntur: ita accipiendum, ac si dixisset, sunt plerunque & falsæ expositiones, in quibus prima sit cura, ut quod fingamus fieri potuerit, deinde ut & personæ & loco & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat. Hic erit cõsiderandum, ne quid perturbate, ne quid ambigue dicamus: & quæ sequuntur.} Sicut in præceptis breuis narrationis, primum penè perpetuo ostendit, quid faciendum esset: deinde, quid non faciẽdum: ita hic primo simul ostendit, quid omnino faciendum sit, tum quid non faciendũ. Considerãdum, inquit, erit ne quid ꝑturbate dicatur, utrũ perturbate succenso aliquo in affectu animo: an certe perturbate, inuolute, ne res obscura uideatur. quod si fiat, dilucida nullo modo esse possit. Licet quidam in nonnullis causis obscurandam esse ueritatem dixerint: quod ridiculum sibi uideri dicit Quintilianus. Qui obscurare, inquit, uult, narrat falsa pro ueris: & in his quæ narrat, debet laborare, ut uideantur quàm euidentissima. Deinde inquit M. Tullius, ne quid ambigue dicamus, hoc est contorte: ut quò uersus, quod dicimus, non intelligatur. Neq; in aliam rem transferamus.} Ne omissis rebus ad præsens negotium pertinentibus, non narranda atque aliena narremus. Neque ab ultimo repetamus, neq; longe prosequamur.} Quæ inquit, cum de breui narratione scripsimus, effugienda esse docuimus. uerum quod inquit, Neq; in aliam rem transferamus: hoc in media narratione effugiendum. sicut in principio, cum ait, Neq; ab ultimo repetamus: & in fine, cum dicit, Neq; longe prosequamur. deniq;, inquit, quo breuior fuerit, modo non sit implexa, dilucidior utiq; erit narratio. Sané quam dilucidam uelit Quintilianus dici narrationem, ne quenquam summum utri iudicio fraudem, eius sententiam ad uerbũ referam: Erit autem, inquit, narratio aperta ac dilucida, si fuerit primum exposita proprijs uerbis, & id significantibus, & non sordidis quidem nec tamen exquisitis, & ab usu remotis, tum distincta rebus, personis, temporibus, locis, causis: ipsa etiam pronunciatione in hoc accommodata, ut iudex quæ dicuntur quamfacillime accipiat. quæ quidẽ uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem dispositæ uel etiam forte circumfusæ multitudinis compositi, non ferunt illud intentiõis silentium, nec sibi diserti uidentur nisi omnia tumultu ac uociferatiõe cõcusserint. rem indicare, sermonis quotidiani, & in quẽcunq; etiam indoctiorũ cadentis existimant, cum interim quod tanquam facile contemnunt, nescias præstare minus uelint an possint. Neq; enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperient, quàm id quod se dicturos fuisse omnes putant, postquam audierunt, quia non bona iudicant esse illa, sed uera. Tum autem optime dicit orator, cum uidetur uera dicere. At nunc uelut campum nacti expositionis, hic potissimum & uocem flectunt, & ceruicem reponunt, & brachium in latus iactant, totoq; & rerum & uerborum & compositionis genere lasciuiũt. deniq; quod sit monstro simile, placet actio, causa non intelligitur. Hæc ideo à me longius relata sunt, quo non minus effugienda esse, quàm ipse reprehendat Quintilian. intelligatur. [Verisimilis narratio erit, si ut mos, ut opinio, ut natura postulat dicemus.} In alijs de Inuentione præceptis, Probabilis, inquit, erit narratio, si in ea uidebuntur inesse, quæ solent apparere in ueritate, si perso-

narum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciendi uidebuntur, si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus ad eandē rē qua de re narrabitur fuisse ostendetur, si res & ad eorū q agēt naturā, & ad uulgi rumorem, & ad eorū q audient opinionē accōmodabitur. ac ueri quidē similis ex his rōibus esse poterit. In Partitionibus aūt de narratione disserens, Probabilis aūt, inquit, erit, si psonis, si tpibus, si loco ea quæ narrabuntur consentient, si cuiusq; facti et euenti causa ponetur, si testata dici uidebuntur, si cum hominū opiniōe, authoritate, si cū lege, cum more, cum regione uincta, si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis ueritas, & uitæ fides. secundum ordinem igitur suæ diuisionis, postquā de breui & dilucida narratione tractauit, nunc de narratione uerisimili incipit disserere: Verisimilis, īquit, erit narratio, si ut mos postulat dicamus. ut si apud Romanos narres, non contra iustitiam: & si apud Scythas Barbaros, non reprehēdas eorum mores. Vt opinio.} Res enim multæ opinione ueræ esse creduntur nam si uelim Iudæum Christiano grauiter infensum, & lenonem periurum ostendere, quis est qui non crediturus sit? cum sit iam id opinione persuasum. & de cæteris idem est intelligendum. Vt natura postulat.} Si id quod dicimus, à nostra natura non abhorreat, uel eorum pro quibus, uel contra quos agimus. Non enim consentaneum est ut de pudicitia agat leno, de castitate meretrix. quod si fiat, uerisimilis nō erit narratio. Cauendum itaq;, ne quid naturæ dicamus aduersum.

Si spatia temporum.} Si tantum temporis spatium nactus fuerit, ut id efficere potuerit. Personarū dignitates.} Non honores, sed prout quæq; loqui aut agere credibile sit: hoc est, si personas conuenientes his quæ facta credi solemus, constituerimus. ut furti reum, cupidum: adulterum, libidinosum, homicidam, temerarium. uel his cōtraria, si defendemus. Consiliorum rationes.} Vt, necasti: nam sæpe fueras comminatus. hæreditatem expectabas: eum odio habebas. Locorum opportunitates constabunt.} Quod in uasta solitudine index erit, unde scelus perpetratum nullus scire posse uideretur. Ne refelli possit, aut temporis parum fuisse.} Supra accusantis, nunc defendentis locos uerisimilis narrationis ponit. Itaq; aut nō tantum fuisse temporis dicemus, ut id fieri potuerit. Aut causam nullam } Vt dicas, causam esse nullam, cur ea de reo suspicio habenda sit. Aut locum idoneum non fuisse.} Vt dicas, non fuisse locum eiusmodi ut id fieri potuerit. Aut homines ipsos facere aut pati non potuisse.} Si uera res erit, nihilominus hæc omnia in narrando conseruanda sunt. nam sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint, fidem facere non potest. Aut homines eius fuisse prudentiæ, aut probitatis, ut nescisse, aut pati potuisse uiderint non possint. Deinde subdit, siue uera res sit, siue ficta, id esse obseruandum. Siquidem multa sæpe licet uera, uix credi possunt, nisi his utamur adminiculis: & quæ ficta sunt, nisi hoc pacto adiuuentur, facile confutari poterunt. Itaq; callide, inquit, in his rebus cum aduersario erit confligendum, & præsertim in quibus aut tabulæ, aut firma alicuius scripti authoritas, iam fidem fecisse uidebitur, quo minus possit confutari. Aliqua etiam naturaliter sequuntur, & cohærent: ut si bene priora narraueris, iudex ipse q̄ postea sis narraturus expectet. Et licet narrationem hanc esse meminerimus, non probationem, nonnunquam tamen etiam argumento aliquo cōfirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici breuiq;, ut in ueneficijs, sanus bibit, statim concidit: liuor ac tumor confestim est insecutus: & denique, quæ in probationibus tractantur, persona, factum, causa, locus, tempus, modus, facultas, opinio, natura, iudicium, mos, instrumentum, quibus si aliquando destituti simus, fatebimur uix eē credibile, sed tamen uerum, nescireq; nos qūo factum sit, aut quare, mirariq;, sed pbaturos. Optimæ aūt pbationes erunt, quæ latuerūt ut à Cicerone usurpantur. Sunt enim utilissime prædicta omnia q bus Miloni Clodius, non Clodio Miloni insidiatus esse uideatur. plurimumq; facit illa calidissima simplicitatis imitatio. Milo autem cum in senatu eo die quo à senatu est dimissus, domum uenit, calceosq; & uestimenta mutauit, paulisper dum se uxor, ut fit, cōparat, commoratus est. quàm nihil festinus, nihil properans fecisse uidetur Milo? quod non solum rebus ipsis uir eloquentissimus, quibus moram & lentum profectionis ordinem dicit, sed etiā uerbis uulgaribus & quotidianis & occulta arte consecutus est. Hæc de uerisimili narratione dicta sint. His tribus narrandi uirtutibus ipse Cicero in Partitionibus suauitatem adijcit. Suauem autem esse narrationē dicit, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, scilicet interpositos motus animorū, amicorum colloquia, personarum dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. In Topicis autem scripsit, narrationes oportere etiam esse euidentes, moratas, & cum dignitate. præterquàm quòd sit plana breuis & credibilis: sed morata debent esse omnia, & cum dignitate, quæcunq; potuerint. Pleriq; etiam præter Ciceronem, euidentiam, quàm Græci ἐνάργειαν uocant, narrationē dixere: quæ quidem uirtus nō inter minimas est, cū quid sit non dicēdum modo, sed quodammodo ostendendum est. Alij autem perspicuitati euidentiā subijciunt. Alij adijciunt magnificentiam, quā μεγαλοπρέπειαν illi uocant: quam respuunt alij, quòd non sit omnibus communis iudicijs. Ac ne se supra modum tollat oratio, cauendum sit. ueluti in proximo de Milone exemplo patet. Quare non magis proprium narrationis uideri debet magnifice dicere, quàm miserabiliter, inuidiose, grauiter, urbane. quæ cum suo loco laudabilia sint, non sunt tamen huic parti proprie assignata, & uelut peculiaria. Diximus quid sit narratio, narrationum genera & uirtutes enumerauimus & singularum uirtutum tractationes exposuimus. Nunc uero dicēdum est, si narrandum, an ubiq; narrandum. & si non semper, quid faciendum, & quomodo intelligatur id quod dicitur narratio, & quo narrandum loco sit. & si ita narrandum, ut causa postularit. postremo, unde narratio inchoanda, & ubi terminādа sit. ad quæ omnia explicanda in primis Ciceronem ex alijs quos in Rhetorica composuit libris, & Quintilianum euocabo. Pleriq; igitur semper narrandum putauerunt: quod falsum esse à pluribus coarguitur. Obest siquidem narratio, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando & causam agendo leniri oportebit quod cum accidit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquamq; confestim rationem accommodare, ut uulneri præsto medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil etiam prodest narratio tum, cum aut ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest, iterum aut alio modo narrare: aut ab his qui audiunt ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. quod cum accidit, omnino narratione supersedēdum est. Præterea sunt quædam tam breues causæ, ut propositionem potius habeant quàm narrationē. idq; accidit aliquando utrique parti, cum uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure quæritur: ut apud Centumuiros, filius an frater debeat esse intestati hæres, pubertas annis an habitu corporis existimetur. Plerique etiam fuere, qui non existimarunt esse narrationem, cum reus quod obijcitur tantum negat. in qua opinione est Cornelius Celsus. Non enim putant esse narrationis, nisi quod sum

man

mam criminis, de quo iudicium est, continet: ut deinde fatetur ipse, pro Rabirio Posthumo narrasse Ciceronem: atq; ille negauit, peruenisse ad Rabirium pecuniam: de re erat quaestio constituta, & in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego aũt, inquit Quintilianus, magnos alioqui secutus authores, duas esse in iudicijs narrationum species existimo: alteram ipsius causae, alteram rerum ad causam pertinentium. Non occidi hominem, nulla narratio est. Conuenit sed erit aliqua, & interim etiam longa contra argumẽta eius criminis de anteacta uita, de causis propter quas innocẽs in periculum deducatur ab his: quo incredibile id quod obijcitur, fiat. Neque enim accusator tantum hoc dicit, Occidisti: sed quibus id probet, narrat, ut in tragoedijs cum Teucer Vlyssem reum faciat Aiacis occisi, dicens inuentũ eum in solitudine iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruento. Vlysses respondet, non esse id facinus admissum, & sibi nullas cum Aiace inimicitias fuisse: de laude inter ipsos certatum. deinde subiungit, quomodo in eam solitudinem uenerit, iacentem exanimem sit conspicatus, gladium è uulnere extraxerit. Hic confirmatio & confutatio, coeuntibus utrinque argumentis, subtexitur. haec sunt duo orationum genera, quae ad oratorem tantum attinere supra docuimus: quarum alteram, quae nihil de obiecto crimine exponat, si orationi ascijscamus, non erit sine narratione, ut Celsus uoluit, dicenda oratio. Non suo loco narratur, cum post exordium non collocatur narratio. Enimuero à ueteribus quaesitum fuisse constat, an procemio subijcienda narratio sit. Nam cum procemium idcirco comparatum sit, ut auditor ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, intentior, & probatio nisi causa prius cognita, non possit adhiberi, protinus iudex rerum notitia instruendus uidetur. M. Tullius tñ in oratione quam pro Milone scriptam reliquit, maluit differre narrationem, tribus praepositis quaestionibus. pro Vareno similiter postea narrauit, cum obiecta diluit. quod fiet utiliter, quotiens aut non repetendum; aut si repetendum, quo facilius intelligatur, ordine meliore digerendum, si causa paulo obuolutior sit. Erũt praeterea quaedam causae, neq; id raro, ne crimini quidem de quo cognitum erit faciles ad diluendum, sed multis ante actae uitae flagitijs & grauibus oneratae, quae prius amouenda sunt, ut propitius iudex defensionem ipsius negotij, cuius propria quaestio est, audiat. Vt si defendendus sit M. Caelius, nónne optime patronus occurrat prius conuitijs luxuriae, petulantiae, impudicitiae, quàm ueneficij? in quibus solis omnis Ciceronis uersatur oratio. deinde totam explicet causam, quae est ipsius actione defensa. Est ergo rei habenda ratio, ac prout causarum conditio poposcerit, mutanda narratio: ut posterius, ubi de dispositione differit Cice. explicabit. Non ut causa postulat narrandum est, cum aut id quod aduersario prodest, dilucide & ornate exponitur: aut id quod ipsum quod dicit adiuuat, obscure dicitur, & negligenter. quare ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suae causae: cõtraria, quae praeteriri poterunt, praetereundo: quae illius erunt, leuiter attingendo: sua diligẽter & enodate narrando. Nec hoc quidem simpliciter accipiendũ, quod pene praeterieram, quod est à me positum, superuacuam esse narrationem rei quam iudex nouerit. quod sic intelligi uolo, si nõ omnino factum quid sit sciet: sed ita factum etiam, ut nobis expedit opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta est, ut tantum cognoscat iudex; sed aliquanto magis ut consentiat. quare etiam si non erit docendus, sed aliquo modo afficiendus: narrabimus cum praeparatione quadam. propter quod mimus Homerum, aut Virgilium, uel quemuis alium egregium eloquentia poetam legere grauamur, licet eam omnem materiam saepe legerimus, quod dictionis quadam uoluptate à fastidio releuemur. Scire quidem in summa quid actum sit, iudicem dicemus: tamen rationem quoque facti cuiusque cognoscere ne grauetur, idq; nos propter aliquem in consilium adhibitum repetere simulemus, & ut rei quae ex aduerso proponatur iniquitatem etiã omnes circumstantias intelligant. in quo plurimis figuris erit narianda nota expositio, ad fugiendum taedium audientis: sicut meministis, & fortasse fuerit superuacuũ hic commorari. Sed & quid ego diutius? cum optime noueritis, quale sit, & his similia. Sed hoc hactenus dictum sit. Initium narrationis quidam utique faciendum à persona putant; eamq;, si nostra sit, ornandam; si aliena, infamandam statim. Sed hae quoq; cum suis accidentibus ponendae, cum id profuturum est: ut, A. Cluentius Habitus fuit pater huiusce iudices, homo non solũ municipij Larinatis, ex quo erat, sed regionis illius & uicinitatis uirtute, existimatione, nobilitate facile princeps. Aliquando sine his: ut, Q. Ligarius cum esset: & quae sequuntur. Frequenter uero à re sicut p Tullio Cice. Fundũ habet in agro Thurino M. Tullius paternũ. Demosthenes p Ctesiphonte, τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου, οὐ δι' ἐμὲ, οὐ γὰρ δὴ ἔγωγε ἐπολιτευόμην πω τότε, πρῶτον μὲν ὑμεῖς οὕτω διέκεισθε, ὥστε φωκέας μὲν βούλεσθαι σωθῆναι. Finem autem narrationis perduci uolunt quidam eò, unde quaestio oritur. cuiusmodi est: His rebus ita gestis, P. Dolabella praetor interdixit, ut est cõsuetudo de ui hominibus armatis, sine ulla exceptione, tantum ut unde deiecisset restitueret: deinde restituisse dixit, sponsio facta est, hac sponsione uobis iudicandum est. Id ab accusatore semper fieri potest, à defensore non semper, Sed ad Ciceronem iam redeo. Quid dicit praecepta se dedisse, quae ab alijs minime adhuc abhorreant, praeterquam quòd insinuationem, quo clarior fieret praeceptio, in tria tempora diuisit, quod nullus antea unquam fecerit: hinc se de inuentione rerum disputaturum pollicetur, si prius de causarum diuisione pauca memorauerit.

Vincendi causa quod pert.} Medium est, nam & accusator uincit, qui reum peragit: & uincit defensor, qui causam aduersarij labefactat. Primum autem narrationis genus, oratorium appellant, qd' in causae expositionem inuentum est: qd' post exordiũ poni solet. Alterũ apparatũ, quod nõ est pars oratiõis, sed in cõfirmatione, aut confutatione interseritur, asseuerandi aut destruendi gratia: quod ipsum & probatiuum appellarũt. Postremum, grammaticum uocarunt, quod rarius in oratoris usurpatione ueniat. LONGO.

CAPIDV. Causarum diuisio in duas partes distributa est. } Posteaquam de narratiõe abunde supra dictum est, sequitur ut de partitione dicendum sit. siquidem recta habita in causa partitio, illustrẽ et perspicuam totam efficit orationẽ. Eius autem partes, inquit, duae sunt: Vna pars ẽ, quae quid cum aduersarijs nobis conueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit. ex qua certum qdam designat auditori, in quo

DE DIVISIONE CAVSARVM.

CAVSARVM diuisio in duas partes distributa est. Primum, perorata narratione debemus aperire quid nobis conueniat cum aduersarijs, si ea, quae nobis utilia erunt, conuenient,

quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse ab Oreste matrem conuenit mihi cum aduersarijs. iure fecerit, & licuerit'ne facere, id est in controuersia. Item e cōtrario: Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum confitentur. cum id ita sit, me ulcisci parentem negat oportuisse. Deinde, cum hoc fecerimus, distributione debemus uti. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, et expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. eam plusquam trium partium numero esse non oportet. nam & periculosum est, nequando plus minusue dicamus, & suspicionē afferet auditori meditationis, & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expositio est cum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

DE CONFIRMATIONE ET CONFVTATIONE.

TOTA spes uincendi, ratioq; persuadendi posita est in confirmatiōe, et cōfutatione. Nam cum adiumenta nostra exposuerimus, contrariaq; dissoluerimus absolute nimirum munus oratoriū confecerimus. Vtrūq; igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus.

animum debeat habere occupatum. In narratiōe igitur aperitur causa, in partitiōe uero causa cōstituitur. ut, Quæstor Verres fuit, legatus, prætor urbanus, prætor Siciliensis. cum hoc dicit, causam tantum aperit. at uero cum adiungit, Quare hæc erit quadripartita distributio totius accusationis meæ: hoc est iam constituere controuersiam. Sed in duas, inquit, diuisio causarum partes distributa est. unam dicit esse, quæ quid cum aduersarijs conueniat, docet, et quid sit ī cōtrouersia. alteram, quæ distributionem habet mēbrorum, quæ confirmanda confutandaue sunt. illa superior, cū supposuerit species qd cōueniat in ipsum ad se inclinat quod pro se facit, si aduersarius confiteatur. Vt pro M. Tullio Cicero fecit: Dicam, inquit, uim factā à P. Fabij familia. hoc aduersarij non negant. hoc pro ipso facit, cum aduersarij confiteātur. Damnum datū esse M. Tullio, concedis. iam unum uici. Subiungit alterum, Vi, hominibus armatis non negas, & hoc uici. Post, quid in controuersia relinquatur, proponit. Dolo malo factum negas: de hoc futurum est iudicium. sed quoniam non in omni negotio ponitur quod aduersarius fateatur ultima illa particio adhibenda est, quæ distributio nuncupatur: ubi totius causæ, de quo controuersia est, membra ponuntur. et si ea membra in causa non inueniat, ipse ingenio orator inuenit, & sibi ipse dicenda constituit, quæ uideat causam facere superiorem, & ueris facta, quæ uerisimilia uideantur commiscet. Aut nō mēbratim secabit, sed quid sit ut sibi uidebitur exponet: idq; argumentis omne comprobabit, unde & confirmatio partitionem sequitur. Sed quoniam prima pars exemplo explicata est notissimo, ipse eam longius omittam interpretari. Verum quod ait, secundam distributionem, si membratim secetur, eam plusquā trium partium esse non oportere, ut non periculum sit ne membrorum multitudinem nō memoria satis teneat: ac per hoc ne aut desit ex his aliquid, ac memoria elabatur: aut sui oblitus, alia addat, ac ne in tam longa diuisione se artificio capi iudex metuat, & insidias effugiat oratoris. Quintiliano displicuisse manifestum est, cum de partitione differens inquit: Rursus quidam periculosum id oratori arbitrantur, duabus ex causis: Quod nonnunquam excidere soleant quæ promisimus, & si quæ in partiēdo præterimus, occurrere. quod quidem nemini accidet, nisi qui planè uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendum nihil cogitati præmeditatiq; detulerit, alioqui quæ tam manifesta & lucida ratio est, quàm rectæ partitionis? sequitur enim naturā ducem, adeo quoque ut memoriæ id maximum sit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem uetant ultra tres propositiones extendere: quæ sine dubio si nimium, si multiplex sit, fugiet memoriam iudicis & turbabit intentionem. Hæc alio tamen numero, uelut lege non est alligāda, cū possit causa plures desiderare. Alia sunt magis, propter quæ partitione non semper sit utendum. primo, quia pleraque gratiora sunt, si inuenta subito, non domo allata, sed inter dicendum è re ipsa nata uideantur. Vnde illa non iniucunda schemata, penè excidit mihi, & fugerat me, & recte admonet. Expositio est, cum res de quibus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolute. } Nam omnis propositio, quæ utiliter adhiberi uelit, debet esse aperta atque lucida. Quid enim turpius est, quàm id ipsum obscurum esse, qd' in eum solū adhibetur usum, ne sint cætera obscura? Breuisq; debet esse, hoc ē, nullo superuacuo onerata uerbo. Non enim quid dicamus, sed de quo dicturi sumus ostendimus. Obtinē: dū quoq;, ne quid in ea desit, neq; supersit. Superest aūt sic ferè, cum aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis: aut genere posito, subijciatur species, qd' et ipse alijs præceptis Rhetoricis docet, inquiens: Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbū. hæc in hoc genere idcirco est utilis, quòd rebus ipsis & partibus causæ, non uerbis nec extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia quæ incidunt in causam genera de quibus dicendum est, amplectimur. In qua partitione uidēdum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut sero extra partitionē id quod uitiosissimum aut turpissimum est inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permixte cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal: pars est quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alij genus, alij pars est. nā hoc modo animalis pars est homo, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitiōe seruari possit. Nā qui ita partitur: Ostēdam propter cupiditatem & audaciam & auaritiam aduersariorum, omnia incommoda ad rempub. peruenisse: is non intellexit, in partitione exposito genere partem se generis admiscuisse. nam genus est, omnium nimirum libidinum cupiditas. Eius autem generis sine dubio pars est auaritia. Hoc igitur uitandum est, ne cuius genus posueris, eius secum aliquam diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione. Quod si idem in genus plures incidunt partes, id cum in prima causæ partitione erit simpliciter

expositum

expositum, distribuetur tempore eo commodissime, cum ad ipsum uentum erit explicandum, in causæ dictione post partitionem Atque illud quoq; pertinet ad paucitatem, ne aut plura quàm satis est demostraturos nos esse dicamus hoc modo: Ostendam, aduersarios quòd arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, & fecisse, nam fecisse satis est ostendere. Aut cum in causa partitio nulla sit, & cum simplex quiddam agatur, tamen utamur distributiõe. idq; perraro potest accidere. Ac sunt alia quoq; partitionum præcepta, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertineant, quæ uersantur in philosophia: ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire uidebantur, quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de partitione peceptis in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæq; pars exposita est in partitione sua, ordine transigatur. & oibus explicatis perorata sit hoc modo, ut ne quid posterius præter conclusionem inferatur. partitur apud Terentium breuiter & commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum uelit: Eo pacto & gnati uitam, & consilium meum cognosces, & quid facere in hac re te uelim. Itaq; quemadmodum in narratione proposuit, ita narrat primum gnati uitam: Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia. Deinde suum consilium, Et nũc id operam do. Deinde quid uelit Sosiam facere, id quod extremum posuit in partitione, postremũ dicit: Nunc tuũ est officium. Quemadmodum igitur hic, & ad primam quanq; partem primum accessit, & omnibus absolutis perorauit. Hæc in libro de inuentione Cicero Hic autem subiungit, quoniam in confirmatione confutationeq; tota uincendi spes est, id procurare in primis oportet, quo & confirmata nostra, & confutare aliena possimus. Quod si consequemur, nimirum munus oratorum confecimus. Id autem efficere nequaquam speremus, nisi prius cognita causæ constitutione. De constitutione igitur prius dicēdum, post quomodo confirmandum, confutandumq; erit, docebitur.

LONGOLIVS.

PRimum perorata narratione.} Sunt qui hoc ipsum non partem, sed figuram orationis esse contendant: quod & alibi Cicero approbare uidetur. Cum dicemus numero.} Id est, aut breuiter, aut certo numero. ut Cicero pro Sex. Roscio: Tres sunt res, de quibus me arbitror dicere oportere. Nam cum adiumenta.} Aliàs, argumenta.

CAPIDV. C Ausarum constitutiones alij quatuor fecerunt.} Quam Cice. Constitutionem uocat, id quidam statum uocãt: alij quæstionem, alij quod ex quæstiõe appareat. Theodorus caput, id est, κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referuntur omnia, quorum uerborum eadem propè est mens, nec discentium interest quibus quodq; nominibus appelletur, dum res manifesta sit. Fuerint igitur qui duas facerent constitutiones, sicut Archidemus, coniecturalem & finitiuum, exclusa qualitate. fuit & alia huic diuersa sententia, eorum qui duos quidem status esse uoluerũt: sed unum inficialem, alterum iuridicialem. Inficialis est, quem dicimus coniecturalem, cui ab inficiando nomen alij in totum dederunt, alij in partem, qui accusatorem coniectura rerum inficiatione uti putauerunt. Iuridicialis est, qui Græce dicitur δικαιολογικός. Itaq; quemadmodum ab Archidemo qualitas exclusa est, sic ab his repudiata finitio est: qui eam iuridiciali subijciunt. Quærendũ enim inde, iustum sit nec ne: quid autẽ sit, nõ magni pendendũ existimant. In qua opinione Pamphilus fuit. proinde qualitatẽ, hoc est iuridicialem, in plures partes partiti sunt. Plurimi autem status diuiserunt in rem de qua constet, et in rem de qua non cõstet. Idq; uerum ẽ, nec aliter fieri potest, quàm ut aut certũ sit factum esse, aut non sit. Si nõ est certum, coniectura ut sit: sin certum, ut reliquæ sint constitutiones. Sed quoniam longissimum esset cunctorum afferre opinionem, siquidem & uarie alij interpretati sunt, & nominibus alij discrepantes, alij addentes usque ad summã constitutionum produxerunt, de partitione constitutionũ hactenus dictum sit. Quidam in idem penè tandem recidũt. quin et ipse Cice. sibiipsi hoc pacto ēt dissidet, cũ alijs in locis, tũ in alijs præceptis Rhetoricis inquiēs: Omnis res quæ habet in se positam in dictione aut disceptatione aliquã cõtrouersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Facti, ut coniectura: nominis, ut finis: generis, ut qualitas: actionis, ut præscriptio. Hic autem eidem, tres esse magis placuit. sed ut antea diximus, diuersos secutus authores, uaris sentire plerunq; uisus est. Hic igitur ait, Hermen doctorem suum ita cõstituisse tres, ut nihil tamen detraheret ex eis quas alij plures constituissent. Sed ut ostenderet id quod oportuisset simpliciter ac singulari modo, hoc est, unica tantum appellatione complectendum, illos distribuisse dupliciter & biparti to, quod cum unam cõiecturalẽ & finitiuã satius fuerit appellare, diuiserint ita ut singulas per se potuerũt idem, ut Cicero dicit, Cornelius Celsus fecit: nisi quòd duos fecit status generales, an sit, quale sit. Priori subiecit finitionem. quia quæratur, an sit sacrilegus qui ētā

DE CAVSARVM CONSTITVTIONIBVS.

AVSARVM *constitutiones, aly quatuor fecerunt; noster doctor Hermetes tres putauit esse, non ut de illorum quicquã detraheret inuentione, sed ut ostenderet id, quod oportuisset simpliciter, & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter, & bipartito.*

Constitutio, est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaq;, ut diximus, tres sunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis, est cum de facto controuersia est, hoc modo. Aiax in sylua, postquam resciuit quæ fecisset per insaniam. gladio incubuit. Vlysses interuenit. occisum conspicatur. è corpe cruentũ telũ educit. Teucer interuenit, cum fratrem occisum, & inimicũ fratris cũ gladio cruento uidet, capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit cõtrouersia; & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Legitima constitutio est cum in scripto, aut ex scriptis aliquid controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in partes sex, scriptum & sentẽtiã, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controuersia, cum uidetur scriptoris uoluntas cũ scripto ipso dissen-

plo pecuniam se sustulisse negat, priuatam confiscatur. Qualitatem deinde in rem & scriptum diuisit. Constitutio est prima deprecatio defensoris & accusatoris, insimulatione coniuncta.} Aliqui constitutionem ita definierunt, ut dicerent primam eius cum quo ageretur depulsionem: cui rei præcipue repugnat Cornelius Celsus, dicens, non depulsione sumi, sed ab eo qui propositionem suam confirmet: ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur. Hermagoras statum uocat, per quem subiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referãtur. Quintil. uero: Nostra, inquit, opinio semper hæc fuit, cum essent frequenter in causa diuersi quæstionum status, in eo credere statum causæ, quod esset in ea potentissimum, & in quo maxime res uersaretur. Id si quis generalem quæstionem uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis quàm si aliud adhuc quo idē intelligatur, eius rei nomen inuenerit. Cicero autem multum à se differt. Etenim in alijs præceptis rhetoricis: Constitutio, inquit, est prima conflictio causarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci. Hic autem, quod ex accusatione depulsioneq; nascitur, constitutionem dici uoluit. Inquit enim, Constitutio est prima deprecatio defensoris & accusatoris, insimulatione coniuncta. Deprecatio, id est, refutatio, deprecor enim, refuto significat: quicquid dicat Gellius. Virgilius, Equidem merui, nec deprecor inquit. Lucanus, Non deprecor hosti Seruari, dū me seruet ceruice recisa. Statius, Nec deprecor umbram. Accipere Ouidius in Fastis.

Ille metu pauidus, mortem
non deprecor, inquit,
Sed liceat sumpta pauca re
ferre lyra.

tire hoc modo. Si lex sit, quæ iubeat eos, qui propter tempestatem nauim reliquerint, omnia perdere, eorū nauim, cæteraq; esse si nauis conseruata sit, qui remanserint in naui. Magnitudine tempestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, & in scapham conscenderunt, præter unum ægrotum. Is propter morbum exire & fugere non potuit. casu, & fortuitu nauis in portum incolumis delata est. illam ægrotus possidet. nauim petit ille, cuius erat. Hæc constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrarijs legibus controuersia constat cum alia lex iubet, aut permittit. alia uetat quidpiam fieri, hoc modo. Lex uetat eum, qui de pecunijs repetundis dãnatus sit, in concione orationē habere. Altera lex iubet, augurem, in demortui locum qui petat, in cōcione nominare. Augur quidã dãnatus de pecunijs repetūdis, ĩ demortui locū q petat noĩauit, petitur ab eo multa, constitutio hæc est, legitima ex cōtrarijs legibus. Ex ambiguo cōtrouersia nascitur, cū scriptum duas, aut plures res significat, hoc modo. Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, testamento uasa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ triginta pondo uasorum argenteorum dato quæ uolet. Post mortem eius uasa pretiosa, & cælata magnifice, illa petit. Tullius se quæ uelit ipse triginta pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione causa constat, cum in controuersia est, quo nomine factum apelletur, ea est huiusmodi. Cum Lucius Saturninus legem frumentariam de semissibus, & trientibus laturus esset, Q. Cepio, qui per id temporis Quæstor urbanus erat, docuit senatum, ærarium non posse pati largitionem tantam. Senatus decreuit, si eam legem ad populum ferat, aduersus Remp. uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit, collegæ intercedere: ille nihilominus cistellam detulit. Cepio, ut illum contra senatusconsultum, intercedentibus collegis, aduersus Remp. uidit ferre, cum uiris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deijcit, impedimento est, quo secius feratur: lex accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. uocabulum enim definitur ipsum, cum quæritur, quid sit minuere maiestatem. Ex trãslatione controuersia nascitur, cum aut tempus differendum aut accusatorē mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerūq, utimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. In iudicijs tamen nonnihil ea utimur, ut hoc modo. Si quis peculatus accusatur, quòd uasa argentea

Est ergo sensus, constitutio est, quod primum à se defensor depellit, coniunctum cum accusatoris criminatione. Coniecturalis constitutio.} Et hæc in omnia potest tēpora distribui, siue ad animum, siue ad rem pertineant: ut in Commentario Topicorum Ciceronis dixisse nos meminimus. Nam ut de re nunc dicamus, cum ad oratorem maxime pertineat, quod factum sit potest quæri, hoc modo, Occiderit ne Aiacem Vlysses. & quid faciat. hoc modo: Bono ne animo sint erga nos Veneti & quid futurum sit, hoc modo: Si prouocantem uniuersam Italiã ad arma Parthum reliquerimus incolumem, numquid sit incommodi ad rem Christianam peruenturum? Capitis arcessit.} Inuenit etiam accessit, sine r. sed interest, quia accessere euocare intelligitur: arcessere autē proprie accusare significat, & ab arceo nascitur. etenim alium accusare, à maleficijs arcere est. & cū r ante s, accerso accersi, inqt Donatus, dicitur. Arcessit igitur capitis, accusat. & quoniam se Vlysses necasse inficiatur, coniecturis id ab eo factum nitemur comprobare, ut quod diffitetur, fateri compellatur. Legitima constitutio est, cum de scripto, aut ex scriptis aliquid controuersiæ nascitur. } Quam Cicero hic legitimam uocat constitutionem, eius genera quæ separata sint à constitutionibus, quinq; sint. Nam cū uerba ipsa uidentur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges aut plures discrepare. tū id quod scriptū est duas aut plures res significare, tū ex eo qđ scriptū ē, aliđ quoq; quod nō scriptū est inueniri, tū uerbi quasi in definitiua cōstitutiōe in quo posita sit quæri. Quare primum genus de scripto & sententia, secundum ex contrarijs positum sit quæri legibus. tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintū definitiuum nominamus. In Topicis autē

publica de loco priuato dicatur sustulisse, poßit dicere, cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: secū furti agi, nō peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ cōstitutionis his de causis raro uenit in iudicium, quod in priuata actione prætoriæ exceptiones sunt, & causa cadit is, qui non quēadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut ante si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, nec ne.

Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandā aucupatur. Ea est huiusmodi: Lex est: Si furiosus existat, agnatorū gentiliūq; in eo pecuniaq; eius potestas esto. Et lex: Qui parentē necasse iudicatus erit, is obuolutus & obligatus culeo deuehatur in profluentem. Et lex: Paterfamilias uti super familia pecunia'ue sua legauerit, ita ius esto. Et lex: Si paterfamilias intestatus moritur familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei dānato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt, & in carcerē ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerē afferunt, testamentū ipso p̄sente conscribunt, testes rite affuerunt, de illo supplicium paulo post sumitur. Ii qui heredes erant, testamento hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli qui eum oppugnauerat in eius periculo, suam uocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit aut non potuerit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimę constitutionis ostendimus, nunc de iuridiciali constitutione dicamus. Iuridicialis constitutio est, cum factum conuenit: sed iure, an iniuria factū sit quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta, est, cum id ipsum quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. Ea est huiusmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in scena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cū per se defensio infirma est, sed assumpta ex extranea re cōprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, translatio criminis, compararatio. Concessio est, cum reus postulat sibi

cis autem nouos appellat status, & legitimas disceptatiões, his uerbis. Sed quoniam lege firmius in controuersijs disceptandis esse nihil debet, dāda est opera, ut legem adiutricem & testem adhibeamus. In qua re alij quasi status existunt noui, quæ appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defendetur, non id legem dicere quod aduersarius uelit, sed aliud. Id autem contingit, si scriptum ambiguū est: aut duæ sententiæ differentes accipi possunt. tum opponitur scripto uoluntas scriptoris, ut quæratur uerbáne plus an sententia ualere debeant, tum legi lex contraria affertur. ita sunt tria genera, quæ cōtrouersiam in omni scripto facere possunt: ambiguum, discrepantia scripti & uoluntatis, scriptura contraria. Hic autem ex tribus quas fecit cōstitutiōibus hāc uocat legitimā. Sed iā id agamus, ut ostendamus Ciceronem sibi non esse contrarium. Primum sciamus, quadripartitam omnibus in causis esse rationē, quam primum debeat intueri qui acturus est. Longe fortissimā tuēdi se rationem esse oportet, si negari potest quod cōmissum dicitur, unde coniecturalis nascitur status. Proximum est, si nō id quod obijcitur factum esse dicitur: quod quia diffinitione explicatur, diffinitiuus status nominatur. Sed ex ijs duobus unū hic ad Herēnium statum facit, quem cōiecturalem uocat. Tertium genus est, quo recte factū defenditur. id quoniam quale sit quæritur, qualitas nominatur, uel generalis constitutio: quia de genere, hoc est qualitate controuersia est. eandem iurisditialem appellat, quod iure ne factum an iniuria, in controuersia positum sit. His si deficiamus, ultima quidem, sed iā sola superest salus, aliquo iuris adiumento à crimine elabendi, ut ab aliquo legis loco adminicula petere posimus. Hac de causa legitimā, quòd legibus roboretur, constitutionem Cicero nominauit. Deinde intelligēdum ex his illud etiam est, hos quatuor status in duo genera descēdere, rationale, & legale. Rationale ē, quòd ipsius tantum naturæ cōtemplatione constat. legalium plures sunt species, propterea quod multæ sunt leges, & uarias habent formas. Licet enim tres species dixerimus, coniecturalem, finitiuam, & generalem, rationale genus conficere, tamen quoniam in naturæ contēplatione & ui atque ingenio actoris sunt, unū genus possunt appellari. Quæ autem in legū forma quæruntur. quoniam inter se diuersa sunt, plures uidentur habere formas. id est quod Cicero nouos status conficere dixit, quod extrinsecus ab oratore ad causam adhibeātur, nec ita sibi hæreant inter se, sicut superiores status. Rursum cum hæc uelut simulacra ex illis tribus nascantur, aliquando simplicia, aliquando cum illis mixta esse uideri uolunt. nam scriptum & uoluntas, si recte pensitemus, sine dubio aut qualitate aut coniectura contineri uidebitur, et ratiocinationem qualitatis esse maxime inueniemus, legis contrariæ isdē qbus scriptum & uoluntas est: ut liquido infra apparebit, cū hæc tractabimus. Amphibologia autē, siue ambiguum malis dicere, semper coniectura explicatur. Finitio quoq; utriq; generi qđ' q; rerum quodq; scripti contemplatione constat, communis est. Hæc omnia etsi in illos tres status ueniunt, tamen quia, ut dixi, habent aliquid uelut proprium, discentibus demonstranda fuere, & permittendum ea dicere uel status legales, uel quæstiones, uel capita quedam minora, uel legitimas constitutiones, dum fateamur nihil uel' his quidem præter tria quæ diximus quæri. Quādo ergo expositum, ut opinor est, quid sit quod Cicero modo status hos per se ponit, modo status non

esse, sed quaestiones quae ad status referantur scribat, ad ipsius uerba interpretanda iam redeo. Inquit autem legitima est constitutio, cum de scripto, hoc est, de eo aliquid quaeritur, aut ex scripto cum ex eo quid eliciendum sit inuestigatur. in altera uerba interpretamur; in altera non uerba tantum, sed et rationem quid intelligendum eius qd' in quaestionem positũ est. Ea diuiditur in sex partes, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, diffinitionem, translationẽ, ratiocinationẽ. } Hic translationem legitimae cõstitutiõis speciem subijcit, quam in Rhetoricis praeceptis de Inuentione actioni subiecit, inquẽs: In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus, eius constitutionis controuersia, cũ aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure agere oporteat quaeritur: aut omnino aliquid de commutatione aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non quod non usi sint ea ueteres oratores saepe multi, sed quia nõ animaduerterint artis scriptores eam superiores nec retulerint in numerum constitutionum Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderũt, quos non tam imprudentia falli putamus, res enim perspicua est, quàm inuidia atq; obtrectatione quadam impediri. Ante enim dixerat; Omnis res quae habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis cõtinet quaestionem. Deinde paulo post subiunxerat: At cum causa ex eo pendet quod non aut is agere uidetur quem oportet, aut non cum eo cum quo oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oportet; Translatiua dicitur constitutio: qd' actio translationis & commutationis indigere uidetur. Manifestum igi

ignosci. Ea diuiditur in purgationem et deprecationẽ.

Purgatio, est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitudinem. Fortunã, ut Cepio ad Tribb. pleb. de exercitus amissione. Imprudentiam, ut ille, qui de eo seruo qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit, cum is seruus testamento manumissus esset. Necessitudinem, ut ille qui ad diem commeatus non uenit, quòd eum aquae interclusissent.

Deprecatio, est, cum & peccasse & consulto fecisse cõfitetur, & tamẽ postulat ut sui misereantur. Hoc, in iudicio non ferè potest usu uenire nisi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta constant. Hoc, modo in loco cõmuni per amplificationẽ inyciemus. quod si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficijs ignosci conueniret, uerum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium uenit, aut in senatum, aut ante imperatorem, aut in consilium talis causa potest uenire.

Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes, cum se defendit, in matrem confert crimen.

Ex remotione criminis causa constat, cum à nobis non crimen sed culpam ipsam amouemus, & uel in hominẽ transferimus, uel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur, ut si accusetur is, qui P. Sulpitium se fatetur occidisse, & id iussu consulum defendat, & eos dicat nõ modo imperasse, sed rõnẽ quoq; ostẽdisse quare id facere liceret. In rẽ cõfertur, ut si qs ex testamento qd' facere si iussus ex plebiscito uetet.

Ex comparatione causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est. C. Põpilius, cum à Gallis obsideretur, neq; effugere ullo modo posset, uenit cum hostium ducibus in collocutionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, & exercitum educeret; satius esse duxit amittere impedimenta, quàm exercitum: exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accersitur maiestatis.

Quae cõstitutiones, & quae constitutionũ partes sint, satis uideor ostendisse. Nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonstrãdũ est, si prius aperuerimus, qd oporteat ab ambobus in causa destinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quaerenda est ratio. Ratio est, quae causam facit, & continet defensionem, hoc mo.

tur est, ut actionis constitutionem translationem appellari ille hic uoluerit, cum transfertur crimẽ, cum aut pro alio nos accusari ostendimus quàm debuerimus: aut non apud hos, sed illos: nec hac lege, sed illa: nõ hoc crimine, sed illo: non hac poena, sed illa. quae posterius ipse tractabit, & exemplo illustrauit. Manifestum uero fuit ex superioribus uerbis Ciceronis quae retulimus, legitimas quaestiões, siue status libet appellare, quinque dũtaxat ab eo numerari, non sex, ut hic. Sed Hermagoram secutus illic, translatiuam actioni subiecit constitutionem, quam inter legitimas hic cõstitutiones collocauit. Sed in his libris Ciceronis iudicium, in aliquibus non magnipendendum magnopere est. Sunt enim regesta in hos commentarios, quae adolescens olim didicerat: et si quae in his culpa est, tradentis fuit. Nam his praeclaros de Oratore libros substituit, & Oratorem ad Brutum, et Partitiones ad filium, ad Trebatium autem Topica: quibus iam senex iuueniles correxit errores: sicut & alios libros quosdam iam editos, alijs postea scriptis damnare non dubitauit, uelut etiã Hippocrates medicinae clarissimus author honestissime fecisse uidetur, cum quosdam errores suos, ne posteri errarent, confessus est: quandoquidem superuacuus in studijs fuisset labor, si nihil liceret melius inuenire praeteritis. Sed de hac re iã satis. Ex scripto & sententia controuersia nascitur, cũ uidetur scriptoris uoluntas cum scripto dissentire. } Lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet aut propter seipsam, aut propter alteram quaestionẽ, aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto, aut apertum est, aut obscurum, aut ambiguum: quod de legibus, idem Cicero in Topicis uult intelligi, de testamẽtis, pactis, stipulationibus & omni

deniq;

do, ut docendi causa in hac potissimum consistamus. Orestes cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem: ergo affert eam, quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meū occiderat. Ergo, ut ostendi, ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua nec parua quidē dubitatio potest remorari damnationē.

Inuenta ratione, firmamentum quærendum est, id est quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo. Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto: Iure occidi, illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamēto, hoc modo: Sed non abs te tamen occidi, neq; indēnatā pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamēto accusationis, iudicij quæstio nascatur oportet, quā nos iudicationē, Græci κρινόμενον appellāt. Ea constituetur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione hoc modo. Cum dicat Orestes se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectum'ne fuerit à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem reperire conuenit. Reperta iudicatione, omnē rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus & partibus constitutionum hac uia iudicatiōes reperientur, præterquàm in coniecturali constitutione. Nam in ea nec ratio quare fecerit quæritur, fecisse enim negatur; nec firmamentum exquiritur, quoniam non subest ratio. Quare ex intentione, & ex inficiatiōe iudicatio cōstituitur, hoc modo.

Intentio est, occidisti Aiacē. Inficiatio, non occidi. Iudicatio, occideritne. Ratio utriusq; orationis, ut ante dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur.

Sedulo dedimus operā, ut breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc q̄m huius uoluminis magnitudo satis creuit, cōmodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum possit animū tuum defatigatio retardare. Sed si quo tardius hæc quàm studes, absoluentur, cum rerum magnitudini, tū nostris quoq; occupationibus assignare debebis. Verum tamen maturabimus, & quod nostro negotio diminutū fuerit, exæquabimus industria; ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur uoluntati.

deniq; scripto, idem de uoce intelligendum est. Cum igitur de scripto et uoluntate quæstio ē, id tum accidit, cum est in lege aliqua obscuritas. ī ea aut uterque suam interpretationem confirmat, aut aduersarij subuertit ut lex est, qui fur sit quadruplū soluat: duo surripuerunt pariter decem milia, petuntur ab utroque quadragena. illi satis eē dicunt, ut uicena conferant. Nam & actor dicit hoc esse quadruplum, quod lex uelit, & ipsi petant. contra reus, hoc quod offerant. Infinita huiusmodi exempla esse possunt. Sed quoniam posterius hæc genera Cicero lōgius tractat, hic satis sit, quo pacto & scriptum & sententia aliquando sibi occurrant, commonstrasse: quando & Cicero ipse claro satis hoc illustrauit exemplo. inquit enim, Si sit lex quæ iubeat eos qui propter tēpestatem nauim reliquerint oīa perdere, eorum nauim cæteráq; esse, si nauis conseruata sit, qui remanserunt in naui. Hoc dictat iubetq; lex. Magnitudine tempestatis omnes, etc. } Scaphæ sunt nauiculæ, quæ maiores naues consequuntur, à σκάπτω fodio dictæ: hinc etiā scaphæ dictæ, quòd parum defossæ, exiguiq; fundi sint. Præter unum ægrotum. } cum alijs in scapha. Casu & fortuna. } Est autem tam Aristotelico quàm Platonico dogmate casus diffinitus, ut quæ rebus uel uita carentibus, uel sine ratione uiuētibus animalibus accidunt, non ex natura uel arte, ea omnia casu facta dicantur. Item quæ hominibus accidant, uel fauentia negotijs eorum, uel aduersantia, fortuita, & ex fortunæ arbitrio putentur. Quod ergo nauis in portum incolumis tempestate deuecta sit, casu factum est. quod ægrotus incolumitatē consecutus, quod minime opinabatur, fortuna est: etenim fautricem fortunam consecutus ē. Non enim hic exigit locus, ut de casu fortunaq; plura dicamus. difficilis enim & paulo lōgior est de hac re quæstio: sed consulto in aliud tempus tractādum dimittimus. Illam ægrotus possidet. } legem quæ id dicat, obijciens. Aduersarius uero non uerba legis, sed sensum esse attendendum contradicet, et quoniam id casu fortunaq; factum est, multa ex casu fortunaq; argumentabitur. & exemplis uim & sensum legis extorquebit. Quæ ad casum fortunā que argumenta pertineāt, in cōmentarijs super Topicis Ciceronis à nobis abunde dicta sunt. Hæc, inquit Cicero, ex scripti, & sententiæ constitutio nominabitur, quod ex scripto sententiáque quæstio oriatur. Ex contrarijs legibus controuersia } Posteaquam scripti et uoluntatis constitutionē aperuit, proximum fuit, ut de legibus diceret contrarijs. cum igitur lex lege obsistit, & utrinq; contra scriptum dicitur, quæstio de uoluntate est. Exequēda ergo scribentis est uolūtas. manifestum siquidem omnibus uideri debet, legem legi nunquam esse cōtrariam, iure ipso: quæ si diuersum iussissent, altero alterū abrogaretur. sed eas casu collidi, & euentu, uelut in Cic. exemplo. inquit autem, lex uetat eum qui de pecunijs repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Repetundarum damnabitur pecuniarum, qui rationem sui magistratus reddere nō poterat iustā, quòd multa ex subditis iniuste extorsisset. Concio, quasi conuocatio dicta, quàm δημηγορίαν Græci uocāt: triáque ut Verrius Flaccus existimauit, significat. Nam sicut senatum & homines, & locum, & deliberationē ipsam dici uoluit: ita & locum, suggestūque unde uerba fierent, & homines, & oratoris actionem omnem, concionē uoluit nominari. Hoc ergo dicit: Vetat lex, ne quis pecuniarum repetundarum dānatus sit, in concione orationem habeat. altera lex ē quæ iubet,

aut permittit augurem nominare eum in concione, qui mortui auguris locum sibi deposcat augur itaq; de pecunijs repetundis tam dãnatus in concione, eum qui auguris locum poscebat, mortuo eum esse sufficiendum oratione dixit, nominauitq; quinam is esset. petitur ab eo mulcta, cum orationem habere non debuerit. Mulcta, inquit Varro, à pecunia, quæ à magistratu petebatur, dicta ut exigi posset ob peccatum à singulis. dicitur nomen habuisse, quod mulctã olim unum dicebant, sed hæ mulctæ mulctarum. Petitur ergo mulcta, petitur pecunia, ut hæc ei pœna irrogetur: unde & mulcto uerbum. hæc constitutio ex contrarijs legibus nominatur. Ex ambiguo controuersia nascitur, cum scriptum duas aut plures sententias significat.} Quod Cic. ambiguum, Græci amphibologiam nominant. Sed cum pluribus modis amphibologia intelligatur, id nũc dicere, supsedebimus, qñ in 2. lib. ut id exponamus, locus uidetur efflagitare Exẽplũ aũt ambigui scripti hmõi ẽ, Terẽtiæ uxori meæ triginta põdo. i. triginta libras et tãtũ pluralr afferuntur. Vnum enĩ põdo nõ dici, sciamus: sed in librã efferri, si singulr uelimus enumerari. duo aũt, & tria pondo, & deinceps obseruabimus. nec me fugit Duapondo & trepondo dicendũ esse, placuisse Quintiliano, inqt enim: Duapondo, et trepõdo, ad nostrã usq; ætatẽ ab oĩbus. dictũ ẽ, & recte dici Messala cõfirmat. Est ergo amphibolon, ubi ait, Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ trigĩta põdo uasorũ argẽteorũ dato, q̃ uolet. Dubiũ. n. ẽ an itelligẽdũ, q̃ ipse hæres, an q̃ uxor uolet. & quoniã id in cõtrouersiã uenit, q̃ri uerũq; utrius potior sit sñia, constitutio nascitur q̃ ex ambiguo noiatur. Ex definitiõe cã cõstat, cũ ĩde cõtrouersia ẽ, &c.} Definitionũ duo sunt genera, unũ qđ disputatiõis & cognitiõis tãtũ cã sumitur: alterũ, quod litigationis & actionis gratia comparatur. Enumerarem hic multos definiendi modos, nisi in Cõment. super Topicis Cic. recensuissemus. & si multum ad oratorem attinerent, & si non superflua audientibus uideri possent. quæ cum parui momenti, & in cauillationibus esse posita uideã, siue ad uerba obscura sensu interiore interpretãda attineant, ut quid sit anima, siue extrinsecus, qđ à cõsuetudine remota sint, ut quid susq; deq; significet: siue dubia, cũ plures habeant significationes, quid potissimũ significent, ut canis: siue cõtrouersiã possint efficere, ut quid sit Pœnus, & quid lætus esse dicatur, & huiusmodi alia, dicere prætermittã, qñquidem ad oratoris causas cognoscẽdas tractãdásue nihil attinent. Cum L. Saturninus legẽ frumẽtariam de semissibus &c.} L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, cum Mario cõsul fuit seditiosus. ut aũt gratiã Marianorũ militũ sibi cõpararet, legem tulit, ut ueteranis cẽtena agri iugera in Africa diuiderẽtur, intercedentẽ Bebiũ collegã facta per populũ lapidatiõe summouit: Glauciæ prætori, q. is eo die quo ipse cõcionẽ habebat, ius dicẽdo partẽ populi auocasset, sellã conscidit, ut magis popularis uideretur Saturninus. rursum A. Mumio cõpetitore interfecto, tribunus plebis refectus, aurũ, incertũ dolo an scelere Cepionis partũ, ad emptionẽ agrorũ cõuertit, aqua et igni interdixit ei qui in leges suas nõ iurasset. Huic legi nobiles multi abrogãtes. cũ cõuenissent, clamauit: Iã, inquit, nisi quiescitis grãdinabit. Metellus Numidicus exulare q̃ iurare maluit, Saturninus tertio trib. pleb. refectus, ut satellitem suum Glauciã pretorẽ, Mumiũ cõpetitorẽ eius in cãpo Martio necãdum curauit, hominẽ integrũ: ibiq; ab alijs Impator, ab alijs Rex appellatus est, Marius senatuscõsulto armatus, neqd respublica detrimẽti caperet, Saturninũ et Glauciã in Capitoliũ psecutus obsedit, maximoq; questu effractis foribus ĩ deditionẽ accepit: Nec deditis fides seruata ẽ. Glaucia trucidatus est, Dolabella Saturnini frater p forũ olitoriũ fugiens est interfectus. Apuleius cũ in curiã fugisset, lapidibus et tegulis desup infusis obrutus interijt. caput eius Rabirius quidã senator p cõuiuia in ludibriũ circũtulit. Hæc de L. Saturnino Plin. & multi alij scribũt: uerũ Cice. hoc dicit: Cũ L. Saturninus legẽ frumẽtariã de semissibus & triẽtibus laturus esset. Quod ita intelligendũ arbitror, cũ legẽ in populũ laturus esset de frumẽto nouis colonijs, quas in Sicilia, Achaia, & Macedonia fecerat, tradẽdo, ut alij semisses, alij triẽtes ex Ro. pplo exoluerent. Nisi uelimus, fuisse edictũ p legẽ, ut ex semissibus singulis singulos triẽtes exoluerẽt. qđ nisi ita intelligatur, mihi qđ sibi uoluerit nõ liquet. Sed an uoluerit hoc uel aliud, mihi nõ multũ allaborandũ ẽ, mõ qđ hoc exẽplo uoluerit intelligamus, Cepio inqt Cic. q p id tẽpus quæstor urbanus erat, mouit senatũ, ut populus Ro. tãta largiri haudquaquã posset. Senatus decreuit, si eã legẽ promulgaret, ut contra rempub. egisse uideretur, ac p hoc lueret pœnas. Cum igitur legem ferre Apuleius cœpisset, collegis non assentientibus et ille tamen cistellam cum legibus in campum Martium deferret, Cepio uidens nec illi collegas assentiri et contra rempub. rẽ aggredi facinorosam, cũ boni uiris ĩpetũ faciẽs medios disturbat põtes, ne in cãpũ iret Martiũ, qui põtibus muniebatur. & arcis custos abijcit, ĩpedimẽto est, quo lex ad populũ non pferatur: accusatur læsæ maiestatis Cepio, an læserit quæritur. diffiniẽdum enim est, qđ sit maiestatẽ minuere. Cõstitutio igitur diffinitiua nominabitur. Semissibus.} à semis & as. Fuit aũt as libra à ueteribus appellata, & tota cõstituit ex asse hæreditas. As quoq; nummi ma. Iuuenalis: Vno partã colit asse Mineruã. Et erit noiatiuus semissis, ut decussis, tressis, cẽtussis. Et triẽtibus,} Triẽs quatuor unciæ dr. Triens, calix. Persius: Calidũq; trientẽ Excutit ẽ manibus. Triens, nũmus, Iuuenalis: Non habet quem porrigat ore triẽtem. Hic semisses & trientes nũmorum species accipiendæ. Cepio per id tẽpus questor urbanus erat.} Quæstores, inquit Varro, à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia quæ triumuiri capitales nunc conquirunt: ab his qui postea quæstionũ iudicia exercent, quæstores dicti. Docuit senatum ærariũ nõ posse pati largitionẽ tantã.} Aerariũ à fisco ita distinguitur, ut Pædianus inquit, ut p censu priuato ærariũ dicatur. qđ & Cic. ad Augustũ ostẽdit, cũ inqt, publicã dilapidabat pecuniã ærarium exhauriebat, minuebat uectigalia, donabat ciuitates, p sacculo ipsi adijcit fiscus. unde fiscus pecunia publica, et cõfiscare dici solet. Hoc ergo dicit, cũ Apuleius Saturninus ex ppli priuata pecunia erogari hãc uellet pecuniã, et p quæstorẽ id fieri oporteret, quæstor Cepio docuit senatũ, ut Romanus Po. tãtã nõ posset pati largitionẽ.

Saturninus ferre.} Propter tribunitiã, quã cõsecutus fuerat, potestatẽ, quæ ad defensionẽ plebis in secessiõe Crustumeriã adhibita ẽ. Cistellã deferre.} in qua leges seruabãtur. Quo secius.} quo minus, ut nũ. Arcessitur maiestatis læsæ.} Maiestatis accusatur: qñquidẽ ut questor tribuno plebis, utpote summo magistratui obtẽperare debuit. sed cũ p tutela Reip. id effecisse se defendat, minuisse maiestatẽ nõ uidetur. Diffinitione ergo opus ẽ, ut qđ nã sit minuere maiestatẽ intelligatur. Ex trãslatiõe cõtrouersia nascitur.} Ita legitimã cõstitutionẽ supra Cicero diuiserat, ut trãslatio nẽ partẽ eius qntã faceret. sed cũ trãslatio qõnẽ non hẽat, de qua cõtẽdat orator, sed pp quã cõtẽdat, cõstitutio eẽ nullo mõ uidetur. Nã occidisti hominẽ, nõ occidi, quæstio an occiderit, status ẽ cõiecturalis. Hunc illđ nõ sile ẽ. Habeo ius actiõis, nõ habes, ut quæstio sit, an hẽat, et ĩde status. Accipiat enim actionẽ, nec ne, ad euẽtũ ptinet, nõ ad causã. Sile aũt hoc illi ẽ, Puniẽdus es, nõ sum uidebit iu

dex ipse an puniendus sit. Non ergo hic erit quæstio, qđ si nō sit quæstio, ne quē status erit ullus. Erit aūt status in hoc: Puniendus es, hominē occidisti: puniē ius nō sum, nō occidi: an occiderit quæritur, & qōnē & statū habet. Melius ergo fecisse Quintilia uidetur, q ex cōstitutiōibus summouit trāslationē. Sed quale iudiciū de his libris Ciceronis habuerit, supra retulimus. à Quito fratre submissitios dixit appellari. Hoc ergo dicit Cicero, quotiens reus immutandam esse ducet actionem & translationem controuersia nominatur. hac Græci, inquit, controuersia in iudicijs utuntur, ut oratores de hac re sæpe in iudicijs contendant, ac litigent. Nos autem num de iure ciuili id facere possimus, contendimus. quod cum legibus probandum sit, iuris ciuilis scientia necessaria erit. aliquando tamen & de hac re iudicium effertur. Vt si quis peculatus accusatur.} Est autem peculatus, ut Festus Pompeius inquit, furtū publicum. dici autem ceptum ait à pecore, tunc cum Romani præter pecudes nihil haberent. hoc ergo dicit, si quis sic accusetur peculatus, quòd uasa argentea publica de loco priuato sustulerit, potest, inquit, usus primo definitione quid sit furtum, quid peculatus ostendere, & secum agendum furti, non peculatus. Sed cur hæc definitiua constitutio non uocetur, non uideo: sicut cum furti sacrilegijq; agitur, utrunq; definitur, nisi quòd definitiua in eo quod definitur quæstionem & constitutionem habet: hæc, quam translatiuam uocat in hoc exemplo, post ipsam definitionem male secum agi de peculatu potius quàm furto, nec quæstionem, nec statum habet, qđ & ipse Cicero penè confitetur: sed Hermen secutus, eius sententiā referre cōpellitur. Hæc partitio.} Partitionē pro parte posuit. hoc dicit, raro hæc pars legitimæ constitutionis, quæ translatio nominatur, uenit in iudicium, ut de ea litigari necesse sit. Quòd in priuata.} Scilicet quòd hæ nascantur cum in dicēdo quæ ad eos attinent, dūtaxat tunc potissimum cū iam causa ipsa proferri cœpit, ad prætorem attineant, & ad eū deferantur, ut quæ uelit ipse aut iubeat, aut permittat, aut coerceat. Et à causa cadit.} Id est, amittit causam, qui hæc non obseruauerit. qđ si ita sit, contentione non opus est, ubi persona, locus, tempus, & hoc genus cætera seruata non sunt. idq; publicis cautum esse legibus asserit, ut contendere non sit opus. idq; debet reus obseruare, quia si ab accusatore rite non sit seruatū, ante de ipso accusatore fiat quàm de se iudiciū, num licuerit accusare, an non: ut si seruus dominum in iudicium uocet, quæratq; qui accusatur, nū id ab eo fieri iuste potuerit, & cætera quæ in id genus cadere possunt. Ex ratiocinatione controuersia constat.} In sex partes supra legitimam Cicero partitus cōstitutionem est: Scriptum & sententiam, quàm Græci κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, alij κατὰ ῥητὸν καὶ ὑπεξαίρεσιν, hoc ē, contra dictum & exceptionem nominarunt: contrarias leges, quā illi ἀντινομίαν dicunt: ambiguum, quod illi ἀμφιβολογίαν. definitionem, quam illi ὁρισμὸν, licet nonnulli ὑπαλλακτικὴν nominarint translationem: alij transumptiuam, alij transpositiuam, Græcorum alij μετάληψιν, alij ὑπαλλακτικὴν nominauerūt. Ratiocinationem uero Cicero uocat. alij ratiocinatiuū, alij collectiuam. Græci uero συλλογισμὸν, Cum igitur de cæteris legitimæ constitutionis partibus dictum sit, de ratiocinatione ultimo loco concludendum est. Ex ratiocinatione igitur controuersia, inquit, constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudine quadam occupatur.} Controuersia, inquit, ex ratiocinatione nasci dicitur, cum res de qua futurū iudiciū est, propriam non habet, quā ob causam ueniat in iudiciū, legē, sed eam similitudine ad aliā trahere necessariū sit. quod quoniam ratione colligitur, ratiocinatiua constitutio nominatur. ut si sit lex, uenefica capite puniatur: amatoriū dedit mulier marito poculum, eandem repudiauit, per propinquos rogata ut rediret, non est reuersa: suspendit se maritus, mulier ueneficij rea est. si quis sit uenenū, idq; amatorium poculū diffiniatur, definitiuus status nominabitur: si parū ualebit, fiet syllogismus, & à similitudine puniendam esse mulierē pbabimus, priore remissa, quæ diffinitionis fuit, contentione: ut perinde puniri debeat ea, cuius amatorio poculo maritus perierit, ac si ueneno necasset. Hic ergo status ducit ex eo qđ scriptū est. Lex enim est, ut uenefica capite puniatur: at id incertū est, quod enim non scriptum, incertū de eo futurū uidetur iudicium. Sed syllogismo, id est, ratiocinatione id fieri debere demonstratur. Constitutio igitur ratiocinatio erit. Non differt aūt à scripto & uolūtate syllogismus, qđ in scripto & uolūtate pars semp altera scripto nititur, sicut in syllogismo: sed hoc īterest, qđ in scripto & uoluntate contra scriptum dicitur, in ratiocinatione supra scriptū adijcitur. quæ aūt uerba defendit in statu scripti & sententiæ, hoc agit, ut fiat utiq; quod scriptum est in ratiocinatione, nec aliud quàm scriptū est, uelut utrūq; iam exemplo manifestum fuit. Proxima ē diffinitioni ratiocinatio est. qđ si finitio parum firma sit, in syllogismum sæpe delabitur, ut proximo iam memorato exēplo ostendimus. Quāobrem, ut supra etiam diximus, si bene aduertimus legitimæ constitutionis partes, inueniemus omnes ad rationales referri status, ut non plures rationalibus esse uideantur, An sit, Quid sit, & Quale sit. Ea est huiusmodi lex: Si furiosus existat, agnatorū gentiliūq; in eo pecuniaq; eius ius ē.} Est, inquit, lex, ut furiosus & furiosi bona sint in potestate eius agnatorum & gentiliū. Agnati, qui ex eodē descendunt germine. Gentiliū.} Gentiles ita Cice. in Topicis diffinit: Gentiles, inquit, sunt inter se, qui eodē nomine sunt, qui ab ingenuis oriūdi sunt, quorū maiorum nemo seruitutē seruiuit, qui capite non sunt diminuti. Ergo q furiosi cōsequi uelint bona, hæc omnia habuisse eos oportuit. Et lex, qui parentē necasse iudicatus erit, is obuolutus et ligatus corio.} Subaudi, bubulo. in culeo enim obuoluebatur, ligabaturq;, qui parentē occiderat. Deuehatur in profluentē.} Hoc est, in decurrentem aquam iaciatur. Et lex, paterfamilias uti super familia pecuniaue sua legauerit, ita ius esto.} Sit ius, īquit, ut paterfamilias toti familiæ, uel cui ex familia usum fructū uel pecuniā legauerit, ue. quis in familia statuerit, fiat. & adiungit. Sit lex, si paterfamilias intestatus moritur, ut eius pecunia agnatorū gētiliūq; sit.} Nō ut supra dixit, familiæ, in qua ēt serui & ancillæ eē intelliguntur, nā, ut Festus inqt, famuli origo ab Oscis dependet, apud quos seruus Famel noīabatur, unde et familia uocata. Malleolus, ciuis Romanus. alioq enim malleolus in modū mallei plāta ē, rostrū habēs aptus ut plātetur. & malleoli, instrumēta ēt bellica sunt, uelut sagittæ, & ubi adhæserint, qa ardētes uenīūt, uniuersa cōflagrāt; Hoc ergo dicit: Malleolus, q malē necasse ī iudicio cōuictus erat, in eū aīaduertitur. itaq; dānatus, folliculoq; obuolutū os lupino ē, hoc est, corio lupi, ut tūc mos fuit, ligatus: et soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt. id genus calceorū, qbus plātarū calces tātū in fine teguntur, cætera ppè nuda, et teretibus ligulis tanq̄ habenis iūcta soleas ueteres dixerūt. nōnūq̄ uoce græca crepidas, quodq; à pedū digitis ad talū duobus quasi cornibus ī modū lunæ porrigeretur, luna dicta, Iuuena. in. 3. Saty. Lunā subtexit alutæ. Et lunata planta: Martialis, Lunata ligula plāta Coccina nō læsum pingit aluta pedē. In modū ergo solearū pedicas pedibus inieceerāt, q̄ uteunq; ita laxarēt pedes, ut incederet: & uincirēt, ne se in pedes daret. Ipso

præsente. } ac testamētũ, subaudiendũ, faciente. *Testes rite affuerunt.* } Prout testamētorũ mos exigit, testes aderāt: alioq testamētũ eum nullā hēre posse uideretur. *De ipso supplicium paulo post sumitur.* } Hoc est, obuolutus in culeo in pfluētē demittitur: hæredes qui eũ defenderant, sunt constituti testamēto in carcere facto. quamobrem & hæreditatem adeunt. *Malleoli autem minor frater qui eum oppugnauerat.* } de cæde matris, iure agnat onis suā esse oportere hæreditatem dicit. *Hic certa lex nulla affertur.* } siquidem nec conuinci potest, ut furiosus Malleolus fuerit, quo iure agnationis ad fratrem cuncta bona debeant confluere: nec omnino sanæ mentis usus fuit, cum matrem occiderit. rursum ut paterfamiliâs uidetur legare sua cui uellet potuisse, damnatus fortassis non potuisse. si non potuit testari, perinde habebitur Malleolus, ac si non fecisset testamentum. syllogismo ergo utatetur Malleoli frater, ut ex uicino probet, quod quærit. ut dicat: si testamentum nullum fecisset Malleolus, meum futurum erat quod testamento legauit. Sed cum testari non potuerit, aut quia furiosus, aut quia utrũq; fuit: perinde est ac si intestatus obijsset. hæreditatem ergo meam esse oportet. Lex contra hōc est, quòd paterfamiliâs cui uelit possit sua bona legare testamento. *Nulla igitur lex hic certa est,* inquit Cicero: *multæ tamen afferuntur, unde ratiocinatio nascatur,* quare Malleolus testamentum potuisse facere, & non potuisse, uideatur. Hinc cōstitutio legitima ex ratiocinatione merito nominata est. *Iuridicialis constitutio est, cum factum conuenit, sed iure an iniuria factum sit quæritur.* } *Eius constitutionis partes sunt duæ, quam Latini absolutam. Hermagoras* κατὰ δίκαιον *appellant, quam uero assumptiuā Latini, Græci* κατὰ ἀντίθεσιν *nominarunt. Absoluta est, cum id ipsum quod factũ est, ut nihil aliud foris assumatur recte factũ esse dicemus.* } Hoc dicit: absoluta est, quæ in se continet iuris & iniuriæ quæstionem, nihilq; extrinsecus petimus auxilij, sed intra sui ambitum tota concluditur, Velut cum mimus quidam in cœnaculo Accium tragœdiarum scriptorem proprio nomine appellauit: Accius autem noīe poetæ debuisse uocari, & adiecto honoris uocabulo, ut publico aut quouis sibi uerbo noīari, nō noīatim ut quiuis è plebe debuisse accusat. Mimus se defendit: licuisse eum quidem nominare, cuius scripta in scenis dentur recitanda. Cum igitur hic extrinsecus nihil assumatur, assumptiua dicta est. Mimus græce is dicitur, qui ad imitandos humanos actus, ad poemata recidanda adhibetur: unde & nomen habet. μιμέομαι enim, imitor significat. Cœnaculũ, ut inquit Varro, ubi cœnabāt: sicut ubi cubabāt, cubiculũ uocitabāt. hinc domus uniuersa cœnaculũ dicta. *Assumptiua est, cũ p se defensio infirma ē, sed assumpta ex cōtraria re cōprobatur.* } Assumptiua, inquit, quæ ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Hic uero illud debemus tenere compendium, quod in absoluta qualitate factum ipsum asserimus: in assumptiua uerò qualitate non factum iustum, sed causam facti iustam fuisse contendimus. Itaq; in absoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in assumptiua uero præmij & pœnæ ratio deposcitur. *Re extraria.* } Id est, extrinsecus petita & aliena. Licet Festus Pompeius dicat, extrarium ab extraneo sic distinguitur, quòd extrarius sit, qui extra focum, sacramentum, iusq; sit: extraneus, ex altera terra, quasi exterraneus. i. ex terra noua: externus aũt alienus. *Assumptiuæ ptes sunt quatuor, &c.* } Singularũ defensionum locum considerare debemus, Primo innocentis est hominis, ut dicat, Non feci: deinde, Feci, sed non sic uocatur: tertio, Feci, & sic uocatur, sed iure feci. deinde hoc ipsum Iure feci, aut licuisse sibi, debebit ostendere: quæ qualitas absoluta est. aut si non licuit, debet sibi extrinsecus assumere aliquid, quo id probet quod iniuste factum uidetur. Videamus nunc de his quatuor assumptionis partibus, quæ sit acrior. Primo dicet Feci, sed profui: & probabit, plus se profuisse quàm obfuisse. Deinde dicet, Feci quidem, sed ut hoc facerem ante prouocatus sum: quæ est relatio criminis, aut, Feci quidem, sed id facere ab alio coactus sum: quæ est remotio criminis. Quod si nec profuit, nec ab alio prouocatus aut impulsus est, cum nihil sit quo se defendat, factum fateri debebit, sed ueniam postulare: hanc Cicero concessionem uocat. *Concessio, inquit, est cum reus postulat sibi ignosci: ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum consulto negat reus se fecisse. ea diuiditur in imprudentiam, fortunam & necessitatē.* } Criminis, inquit, concessio in purgationem & deprecationem diuisa est. Purgatio est, cum dedita opera se id cuius arguatur non fecisse dicit: sed imprudentiam causatur, ac se lapsum errore, non mētis flagitio, aut fortunam ita uoluisse, se autem non fuisse in causa. uel factorũ necessitate, in quibus loci à causis ut ab effectibus uberem argumentandi præbebunt copiam. *Fortunā, ut Cepio ostendit, ad tribunũ plebis, de exercitus amissione.* } Nēpe non sua culpa factum, sed fortuna, ut amitteret exercitum. *Imprudētiam, ut ille qui de seruo, qui dominum occiderat, suppliciũ sumpsit, cui frater esset, antequā tabulas testamenti aperuerit, cuius seruus testamento manumissus esset.* } Et per imprudentiā se fecisse defendet, qui se de eo sumpsisse supplicium profitebitur, qui fratrē ei occidisset: seruum aũt eum crediderat, de quo sumere impune poterat supplicium. sed apto testamento manumissus inuētus est. *Necessitudinem, ut ille qui ad diē cōmeatus non uenit, quòd eũ aquæ interclusissent.* } Necessitate se adductum excusabit. qui ferens commeatũ, quo fame laborātibus suppetias occurreret, plenis fluminibus torrentibusq;, plene decurrentibus alueis, interclusum detētumq;, quominus ferre cōmeatus posset se defendet. aut certe cũ miles ad cōmeatus diem non affuit, dicit se fluminibus interclusum, aut ualetudine aduersa, quo minus cũ cæteris ire potuerit. *Deprecatio est, cum & deprecasse se, & consulto fecisse reus confitetur, & tamē postulat ut sui misereatur.* } Deprecatio inquit, est cum & peccasse reus confitetur, & tamen ut sibi ignoscatur postulat. In purgatione factum conceditur, sed facientis animus excusatur. In deprecatione uero & factum & culpa conceditur, sed tamen ueniā deprecatur reus. *Hoc in iudicio ferè non potest usu uenire, nisi in loco cōmuni per amplificationem iniiciemus.* } Vt ipse Cice pro Ligario, cum dixit: Causas egi Cæsar multas equidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam, hoc modo: Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit se unquā posthac, &c. *Nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta constant.* } Planè defendi poterit, si aut propter se, aut propter alios faciendum dicamus. Propter se, si innocens, si benemeritus, si spes in futurum innocenter acturi, & in aliquo usu futuri: Præterea si uel alijs incommodis, uel præsenti periculo, uel pœnitentia uideatur satis pœnarum dedisse. Propter alios, ut si ob nobilitatem, dignitatem, propinquos, amicos ei indulgendum esse dicamus. *Verum nihil postulat ignosci.* } Cum dicit, si hoc fecisset, ob beneficia sibi ignosci conueniret: nihil est quod sibi ignosci postulet: quod cum ita sit, in iudicium non uenit. non enim de hac re quicquam iudicandum iudicibus permittitur. *Aut in senatum, ante imperatorem.* } In senatu, inquit, & ante imperatorē, & apud populum, & ubicunque iuris clementia est, habet locum

deprecatio. Ex translatione criminis causa constat. } Relatio, inquit, criminis est; quod ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria lacesserit. Est relatio criminis, si in eo quod fecimus, uicē nos reddidisse dicamus: ut puta, Occidi, quia ille me uolebat occidere. hoc ego feci, sed meruit ut facerem. ut Orestes, qui ideo se matrem occidisse dicebat, quòd illa eius patrem maritum suum occidisset. Ex remotione criminis causa constat, cum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amouemus. } Remotio criminis est, cum id crimen quod infertur, à se & à sua culpa in aliū reus remouere conatur. Et uel in hominem transferimus, uel in rem quampiam. In hominem transfertur culpa, ut si accusetur is qui P. Sulpitium se fatetur occidisse, & id iussu consulum defendat, & dicat eos non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse. Criminis remotio dupliciter fieri poterit, si aut causa aut factum in alium transferatur. Causa transfertur, cum dicitur, aliena ui & potestate factum: ut qui Sulpitium, inquit, se occidisse cōfessus est, idq; iussu se consulum fecisse dicat, qui non modo id imperarunt, sicut poterant, uerumetiam rationem reddiderunt cur id liceret facere. In rē confertur, ut si quis ex testamento qđ facere iussus sit, ex plebiscito uetetur. } In rem factum crimen transfertur, ut si quis ex alicuius testamēto quippiam facere compelleretur, quod facere plebis sanctione aliqua prohiberetur. Hoc ergo dicit, assumptiuae constitutionis pars quae ex criminis translatione constat, quam Graeci μετάθεσιν nominarunt, aut fit cum in hominem culpa relegatur, qui id quod reus factum confitetur, mādare potuerit: aut in rem, ut si is qui testamentum quod iussus nō fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse, quippe quod iubebant contra fieri, aut id fieri prohibebant. Ex comparatione causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id quod fecerimus satius fuisse facere. } Inter comparationem & confessionem hoc interest, quòd in comparatione de eadem re comparatio est: ut, Dissipasti muros, hostibus iter urbem ingrediendi dedisti. Ille contra: Disturbaui quidem muros, sed hostes in fugam uerti. Ecce in eodem est comparatio. Concessio autem criminis in diuersis rebus fiet: ut cum Verres multa signa & uasa ex Sicilia sustulit utitur hac defensione, quòd à bellis totam Siciliam redimerit ac ob id sibi indulgendum, si quid deliquerit, cum multo maius sit in quo profuerit: nec poterit dicere, ideo signa sustuli ut prouinciam defenderem. Neque enim propterea signa exportauit ex Sicilia, ut prouinciam defenderet. Itaque assumptiua quidem utitur constitutione, sed concessione per deprecationem. Ergo in comparatione id quod intenditur, ideo à nobis factum dicere debemus, ut ex eo ipso bonum illud quod contingit, fluxisse dicamus.

Ea causa huiusmodi est: Cn. Pompeius, inquit, cum à Gallis obsideretur, neque fugere ullo modo posset, uenit cum hostium ducibus in colloquium ita discessit, ut impedimenta linqueret, exercitū educeret. } Perquam idoneo exemplo utitur. Pompeius, inquit, cum à Gallis obsessus effugere nusquam posset, in colloquium ueniens impetrauit, ut impedimenta relinquens tute abire posset: praestare id arbitratus, ut impedimenta, quàm exercitum relinqueret. Arcessitur. } Id est, accusatur maiestatis: quòd maiestatem tum suam, qui esset imperator: tum populi Romani, qui eam dignitatem non ut effugeret, sed ut fortiter cum hoste confligeret, tradiderat, minuerit. & quoniam in his omnibus memoratis quid denique faciendum sit, aut apud populum, aut senatum, aut iudices quaeritur, cōstitutiones exinde ex eis quaestionibus oriuntur, quas protulimus. Quae constitutiones, et quae constitutionum partes sint, uideor ostendisse: nunc quomodo eas, & qua uia tractari cōueniat, demonstrandum est. } Posteaquam constitutionum, inquit, partes omnes, & quid esset constitutio ostendimus, superest ut quomodo eas, & qua ratione tractari conueniat, dicamus. hoc est, constitutione inuenta, quo pacto argumentis utrunque quod in quaestione positum fuerit, probandum sit: si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari: id quidem, inquit, faciemus, si prius quid in causa litigantibus, utrique decerni oporteat ostenderemus. Destino enim, aliquando mitto significat, ut Iuuenalis: Destinat hoc monstrum cymbae linique magister Pontifici summo. Aliquando decerno, uelut idem: Laudo tamen, uacuis quòd sedem figere Cumis destinet. Quo ratio omnis totius orationis conferatur. } Ad quod referatur, & unde tota pendeat oratio, quod paulo post docebitur. Constitutione igitur reperta, statim quaerenda est ratio. } Constitutione inuenta, Hermagorae quaerendum uidetur, quid sit quaestio, ratio, iudicatio, & firmamentum sed in libris de Inuentione, aliquanto plura Ciceroni quaerenda eē uisa sunt. quippe qui inquit. Constitutione causae reperta, statim placet cōsiderare utrū causa sit simplex, an cōiūcta & si cōiuncta erit, utrum sit ex pluribus q̄onibus iūcta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quae absolutam in se continet unam quaestionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus an non. Coniūcta ex pluribus q̄onibus, in qua plura quaeruntur, hoc pacto: utrū Carthago diruatur, an ex Carthaginiensibus reddatur, an eò Colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrū potius, aut quid potissimum sit quaeritur, ad hunc modum: utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quā maximae cōtra Annibalē copiae sint. Deinde considerandū est, an in ratione, an in scripto sit cōtrouersia. nā scripti cōtrouersia est ea quae ex scriptiōis genere nascitur. Eius aūt genera quae separata sunt à cōstitutiōibus, quinq; sunt. Nā tū uerba ipsa uidentur cū sententia scriptoris dissidere, tū inter se duae leges aut plures discrepare: tum id quod scriptum est, duas aut plures res significare uidetur: tū ex eo quod scriptum ē, aliud quoq; quod non scriptum est inueniri: tum uis uerbi quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quaeri. Quare primum genus de scripto & sententia, secundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum diffinitiuum nominamus. Ac tum considerato genere causae, & cognita constitutione, cum simplexne an coniuncta sit intellexeris, & scripti an rationis habeat controuersiam uideris, deinceps erit uidendum, quae quaestio, quae ratio, quae iudicatio, quod firmamentum causae sit quae omnia à constitutione proficiscantur oportet. Quaestio est ea, quae ex conflictione causarum gignitur, controuersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci. Causarum autem haec est conflictio, in qua constitutio constat. ex ea igitur nascitur controuersia quam quaestionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Cum igitur quaestio latius intelligatur, omnis de qua in utranq; partē uel in plures dici credibiliter possit, in iudiciali materia dupliciter est accipienda. uno quidem modo, quo dicimus multas quaestiones habere controuersiam, quo etiam minores omnes complectimur: altero, quo significamus summam illam in qua causa uertitur, hanc Graeci ζήτημα nostri principalem quaestionem uocāt, quod ex ea status nascatur, ut an matrē Orestes occiderit: qui cū se occidisse fatetur, quaeritur an iuste occiderit. Ex hac constitutio nascitur. Cū igitur de ijs inter se litigātes uiderimus hoc pacto prius cum in quo cōsistatur uiderimus, quaerimus quid id sit in

quo litigēt: hæc est quæstio, quā Cicero ante rōnem merito quærendam dicit. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimum causa consistamus. } In ratione declaranda, penè Orestis omnes utuntur exemplo, uelut ipse in libris de inuentione: Ratio est, quæ continet causam. quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ relinquetur: hoc modo, ut docendi causa in facili & peruulgato exemplo consistamus: Orestes, si accusetur matricidij, nisi dicat Iure feci, illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem: qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit, Ergo eius causæ ratio est, quòd illa Agamemnona occiderit. Nec non Quintilianus, inquiens: Ratio autem est, qua quod factum esse constat, defenditur: & cur non utamur eodem, quo sunt usi omnes ferè exemplo? Orestes matrem occidit, hoc constat: dicit se iuste fecisse, status erit qualitatis: quæstio, an iuste fecerit? Ratio, quia Clytemnestra Agamemnonem maritum suum, patrem Orestis occidit. hoc αἴτιον dicitur. Sine qua ne parua quidem dubitatio remorari potest damnationem. } Hoc dicit, Si factum fuisse constet, nec cur fecerit ratio in medium proferatur, licet an damnandum sit, pusilla occurrerit dubitatio, sequetur tamen damnatio. Remorari. } Et remoro & remoror, teste Donato dicimus: quod uerbum retardo & retineo significat, à remora pisce minutissimo, qui naues retinet, quem Græci ἐχίνον uocant. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est, id est, quod accusationem continet, & quod affertur contra rationem defensionis, de qua antea dictum est. } Quod Græci συνέχον, alij continens, alij firmamentum nominarunt. Sic in primo Rhetoricorum de Inuentione: Firmamentum est, inquit, firmissima argumentatio defensoris, & appositissime ad iudicationem, ut si uelit Orestes dicere eiusmodi animum matris fuisse in patrem suum, & in seipsum, & in sorores, in regnum, in famam generis & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Quintilianus autem, Firmamentum, inquit, quibusdam id esse uidetur, post quod nihil quæritur: quibusdam id, quod ad iudicationem firmissimum affertur. Cicero autem secum in his multum dissentit. nam in præceptis Inuentionis, sicut supra dictum est, Hermagoram secutus, firmamentum defensoris esse dixit. in Topicis, ex statu confectam contentionem κρινόμενον appellat, idque Trebatio qui erat Iurisconsultus alludens, qua de re agitur appellat, qbus id contineatur. cōtinētia, quasi firmamēta defensionis, qbus sublatis defensio nulla sit. At in Partitionibus oratorijs, quod opponitur defensioni: quia primum quod ab accusatore afferatur, dicatur ratio: quod autem ab accusatore secundo loco contra rationem afferatur, firmamentum nominetur. Idem hic sentit. inquit enim: cum usus fuerit Orestes defensione hoc pacto, Vere occidi, illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo: Sed non abs te occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Sed Quintilianus concludit, uerius & breuius sensisse, qui statum & continens, quod ab alijs firmamentum diximus appellari, & iudicationem, idem esse uoluerunt. continens autem id esse, quo sublato, lis esse non possit. Ex ratione defensionis, & firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. } Dictum est, constitutione inuenta quærendam esse quæstionem, rationem, firmamentum, & iudicationem: quæ omnia exposita sunt, præter iudicationem, quam nunc dicit ex ratione defensionis nasci, & accusationis firmamento: ut, Orestes iuste occidit matrem, status est qualitatis: an iuste occiderit, quæstio: ratio autem, quia patrem meum occiderat. Firmamentum uero, non tamen abs te indemnatam interfici oportuit. Iudicatio, an oportuerit. Quot igitur erunt in causa constitutiones, aut earum partes, totidem necesse erit quæstiones, rationes, firmamenta iudicationes reperiri. Veruntamen unus erit principalis status, una quæstio, una ratio, unum firmamentum, una iudicatio in unaquaq; causa, siue ea sit simplex siue multiplex. nam cum dicitur, etiamsi occidi, iuste occidi: prius an occiderit, erit excutiendum, ubi status coniecturalis omnem argumentationis uim primum sibi deposcet. sed quoniam factúmne sit quæritur, nulla ratio est: & ubi nulla ratio, nullum firmamentum sit necesse est. Sin autem occidisse quidem fateatur, sed iuste, omissa cōiecturali quæstione, illud potissimum quæritur, an iuste occiderit: unde ratio, firmamentum & iudicatio nascantur oportet. Hoc modo, inquit Cicero, cum dicat Orestes se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectúmne fuerit sine iudicio à filio Clytemnestram occidi: Sēsus est, cum rationem suæ defensionis Orestes tulit, ideo occidi, quia patrem meum illa occiderat: & accusator contra firmamento innixus, dixit, Recte tamen non factum est, ut à te filio sine iudicio Clytemnestra mater occideretur: iudicatio inferatur oportet, rectúmne fuerit sine iudicio à filio Clytemnestram occidi. Patris ulciscendi causa, puniendi matrem. } Nam, ut etiam Asconius Pædianus inquit, ulciscor & punio & uindico significat. Ergo hac ratione. } quam Orestis protulimus. Iudicationem. } Cuius exemplum rationi subiecimus, reperire conuenit. Reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. } Inuento, inquit, de quo in causa iudicandum sit, ad id omnem orationem accommodare oportebit. Vnde ipse supra īquit, Si prius aperuerimus quid oportet ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur, sed tamen non id perpetua oratione intendimus, sed cupiditate laudis uel dicendi uoluptate euagamur. Quandoquidem uberior semper extra causam materia est, quia intra causam haud sanè multa sunt: extra autem, penè infinita: & in causa quæ accepimus dicenda, extra causam quæ uolumus. Quod autem ad statum, quæstionem, firmamentum, & iudicationem attinet, sanè breue est, & facilius quàm ut uehementer intueri conueniat. nec quisquam ferè tam stultus est, aut ab usu dicendi ita remotus, quin sciat quid litem faciat, quod causa uel continens appellatur, & quæ inter se litigantes quæstio: ex qua oportet iudicari. In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionum, hac uia iudicationes reperientur. } Subaudi, quæ iam exposita est. Præterquam in coniecturali constitutione. } Hoc dicit, in cæteris quidē constitutionibus, mō quo diximus, iudicatiōes reperientur. In coniecturali autem constitutione, quia ratio non est, factum enim non conceditur; non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. quare necesse est eandem esse quæstionem & iudicationem: ut, Clodium occidit Milo, non occidit, occideritne. id est, quod dicit. Ex intentione. } Id est, accusandi perseuerantia. Et inficiatione. } Hoc est, defensionis negatione, iudicatio cōstituitur.

Ratio omnis utriusq; orationis. } Hic ratio animaduersio, non quæ ex quæstione nascitur. Vtriusque orationis. } Accusatoris & defensoris. Iudicationes quoque plures erunt in una causa. } Sed una tamen, quæ caput nominatur: unde lis nascitur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fiat, diceremus. } Hic primi libri concludens M. Tullius

materiam

materiam.hactenus illud,inquit,peruruimus, ut breuiter et aperte quae doceremus,complecteremur. Nunc ne longius quàm oporteat primum librum produxisse uideamur,caetera quae dicenda nobis sunt, in secundum librum mittere mihi commodius esse uidetur. Ne qua propter multitudinem literarum possit animum nostrum defatigatio retardare. } Ordo est: Ne qua defatigatio possit animum nostrum retardare, propter multitudinem literarum. sensus est: Ideo hic finem primo libro uolumus, ne si multam simul scripturam aggeramus, longitudine ipsa defatigati torqueamus, & à scribendi hoc munere deterreamur.

Sed si quo tardius haec quae studes absoluentur, tum rerum magnitudini, tum nostris occupationibus assignare debebis. } Sensus est: sed si inhis praeceptis paulo tardior, quàm ipse affectes & concupiscas, ero, tum rerum magnitudini(quid enim maius poterat Cicero quàm praecepta rhetorica complecti, & uelle dicendo illustrare!) tum nostris assignes occupationibus. Nam & supra in huius editionis principio, se detentum occupationibus,et quicquid otij daretur, in philosophia libentius consumere uoluisse memorauit. Veruntamen maturabimus. } Mire Herennium sibi Cicero & conciliat, & attentum facit: cum ob negotia quidem detineatur, sed nihil praetermissurum polliceatur: quandoquidem si quid ex longiore detractum fuerit, se industria exaequaturum,ac per hoc uenustius & gratius se facturum quàm caeteri,qui de ea re conscripserunt,dicat. Quamobrem & significantissimo eius rei uerbo. Maturabimus ut usus.siquidem matura re,ut Nigidius iquit,est,neq; citius neq; serius, sed medio quodam quasi temperamento aliquid trăsigere. sicut in frugibus maturae dicuntur, quae nec crudae & immites sunt, nec rursum caducae & decoctae, sed tempore suo adultae ac maturae. Vt pro tuo in nos officio, &c. } Hoc dicit: Id certe efficiemus, quandoquidem & tuum erga nos officium, quo tibi deuincti beneficio sumus, & nostrum erga te studium, quod sicut tu non precipuum poscere,ita nos gratuitum reddere debere uidebamur, poscit. Itaque in tuam gratiam ita meus propensus animus est, ut quae uelis, accumulatissime de industria facere desideret.

LONGOLIVS.

Noster doctor Hermetes.}In quibusdam antigraphis Hermagoras scribitur:ut non dubitem,Hermagoras esse legĕdū. Prima deprecatio.}Non concessio,& per preces auersio, sed aduersariorum illationis depulsio, quod ipsum significat et deprecor. In demortui locū quī petat,etc.}Ob legis breuitatem obscurior redditur locutio,propter eclipsim reciproci pronominis. Eum qui petat, id est quemq; petierit sufficisse debere,&c. De fenestibus,&c }Ducendis scilicet,in capita omniū ciuiū. Pontes disturbat.}Pontes lignei trabes transuersim positae, & altius collocatae,contectaeq; tabulis unde à populo legislator uideri posset,Cistellam autem, publicarum literarum scrinium denotat, in quo tabulae legum continebantur. Praetoriae exceptiones. } Praetor enim,cum expositā illi causa esse,actiōis formulam praescribebat,secundum quam ageretur, ut in iure ciuili usquam non occurrit.Causa autem cadere dicitur, qui rem amittit, & causam perdit ut uulgo dicimus. Culeo deuehatur }Cicero pro Roscio Amerino.Quanto maiores nostri sapientius, qui cum intelligerent nihil esse tam sanctum,quod non uiolaret aliquando audacia, supplicium in parricidas excogitarunt,ut quos natura retinere in officio non potuisset,magnitudine poenae à maleficio summo arcerentur.Insui uoluerunt in culeum uiuos, atq; ita in flumen deijci. O singularem sapiētiam iudicum Nónne uidentur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse,cui repente coelum,solem, aquam terramq; ademerunt:ut qui eum necasset, unde ipse natus esset,careret iis rebus omnibus,ex quibus omnia nata esse dicuntur.Est autem culeus saccus coriaceus cui reus insuebatur, simul intrusa uipera & gallo gallinaceo. Hunc ipsum uocat & folliculum lupinum, paulo post. Vbi animaduertendum, quanta fuerit legis seueritas, qui non bouis, non equi corio ad supplicium utebantur, sed lupi, bestiarum omnium rapacissimi. Intestatus. } Non condito testamento. Statim folliculo lup. } Quòd indignum iudicabant, qui solem, lunam, elementa,caeterosq; homines inspiceret. Et soleae ligneae. }ne pedibus terram contingeret. De Malleoli autem facinore scribit Eutropius, de bello Cymbrico. Cum eo Accius iniuriarum agit. } Poetarum enim authoritatem minui arbitrabantur, si scenicis aduenissent. Itaq; quoties in proscenium prodibant, personam inducere solebant.

Vt Cepio ad tribun }Qui Martem dicebat communem:& fortunam accusabat, quòd subito aquis exercitum suum clausisset,irruentibus Cymbris. Nisi quando pro eo dicimus, &c. } Vt Cicero pro Milone. Aut ante imperatorem. } Ex hoc loco sunt qui conuincere studeant,non esse Ciceronis hoc opus, quòd postea ad imperatores iudicia peruenerint.Sed hi ignorant,& Ciceronis temporibus imperatores quoque fuisse, qui causas militum cognoscerent. Cum à nobis non crimen. } Crimen, facinus: Culpa, facinoris causa. Ex cōparatione. } Haec est pars compensatiui status, quoties minore incommodo maiori prospectum esse dicimus. Nunc quomodo eas. } Transitio ad constitutionis inuentionem. Ratio est. } αἴτιον,proprius accusatoris locus. Peruertit defensionem. } id est, defensionis rationes oēs destruit, nec causam dat qua se defendat. Firmamentum quaerendum. } συνέχον.defensoris locus. Graeci κρινόμενον.} Κρινόμενον, examinatio huius ipsius, quod ad defensionem reus attulit. Locus est communis & accusatoris & defensoris. Intentione. } Id quod prima parte proponitur, quod Graeci κατάφασιν dicunt. Inficiatione. }Id quod secunda parte respōdetur. aliqui depulsionem, Graeci ἀπόφασιν appellant. Intentio, Occidisti Aiacem: Inficiatio, Non occidi. Sedulo dedimus operam. } Epilogum, qui per breuem enumerationem rem tractat, in principium libri subsequentis differt. Sed hic transitione ad secundum librum uiam sibi parat.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM Librum secundum Hieronymi Capiduri Commentarius.

N PRIMO Libro Herenni breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, &c. } Cicero quid primo libro complexus sit, aperit paucis, quidque in secundo sit traditurus. Causarum tria sunt genera, Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale. } Ita enim apud omnes iam receptum est, ut neque plura neque pauciora sint genera causarum, uel ipso simul docente, simulque commonente Quintiliano, & ubique Cicerone: quod diuidendi genus ab Aristotele uidetur sumpsisse mutuum.

Quas argumentationes, quæ Græci epicheremata appellant. } Arguere dixerunt ueteres, ostendere: unde & argumentum, dicitur ostensio. Argumentorum autem alia necessaria, ut mathematica: alia credibilia, ut reliquarum disciplinarum, sicut & non repugnantia. Argumentatio autem, tanquam corpus est argumenti: sicut argumentum animæ uicem gerit. Format enim argumentum, formatur uero argumentatio: quæ aut est syllogismus, aut inductio. De syllogismo emergit enthymema, & epicherema: sicut de inductione, exemplum & similitudo. Quanquam pugna inter multos est. Epicherema enim Valgius aggressionem uocat: Celsus autem iudicat, Quintiliano teste, non nostram administrationem, sed ipsam rem quam aggredimur, id est argumentum, quo aliquid probaturi sumus, etiamsi nondum uerbis explicatum, iam tamen mente conceptum, epicherema dici. Alijs uidetur, non destinatam uel inchoatam, sed perfectam probationem, hoc nomen accipere, & ultimam speciem. Ideóque propria eius appellatio, & maxime in usu posita est, qua significatur certa quædam sententiæ comprehensio, quæ ex tribus partibus minime constat. Quidam epicherema rationem appellauerunt, Cicero melius ratiocinatiuũ: quãquam & ille nomen hoc duxisse magis è syllogismo uidetur. Et quoniam est quædam inter syllogismum & epicherema uicinitas, potest uideri hoc nomine recte abusus: quoniam syllogismus ἀπόδειξις est, id est, euidens & quæ falli non potest probatio, quæ apud mathematicos γραμμικὴ ἀπόδειξις appellatur. hanc ab epicheremate putat Cecilius differre, solo genere conclusionis. est enim ἀπόδειξις imperfectum epicherema, eadẽ causa qua diximus enthymema à syllogismo distare. Nam & epicherema syllogismi species est. Quidam inesse epicheremati apodixin putant, & esse partem eius confirmantem: quod tñ apud mathematicos minime receptũ ẽ.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICÆ AD HERENNIVM

LIBER II.

N PRIMO libro Herẽni breuiter exposuimus, quas causas oratorem recipere oporteret, & in qbus officijs artis elaborare cõueniret, et ea officia qua rõne facilime cõsequi posset. Verũ qa neq; de omnibus simul rebus dici poterat, & de maximis primum scribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur; ita nobis placitum est, ut ea quæ difficilima essent, potissimum scriberemus.

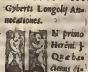
Causarũ tria sunt genera, Demõstratiuũ, Deliberatiuũ, Iudiciale. Multo difficilimum est iudiciale: ergo id primũ absoluemus. Hoc & priore libro egimus, cũ de qnq; oratoris officijs tractaremus, quorum inuentio & prima & difficilima est. Ea quoq; nobis erit hoc in libro propémodum absoluta, sed paruam partẽ eius in tertiũ uolumen transferemus.

De sex partibus orationis primum scribere incepimus.

In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus uerbis, quàm necesse fuit; nec minus dilucide, quàm te uelle existimabamus. Deinde coniũcte de confirmatione, et confutatione dicendum fuit. Quare genera constitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionum, & partes constitutionis causa posita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniret; qua inuenta, curãdum est ut omnis ratio totius orõnis ad eã cõferat. Postea admonuimus eẽ causas cõplures, in qbus plures cõstõnes, aut partes cõstitutionũ accõmodarent. Reliquũ uidebat' esse, ut ostẽderemus, q̃ rõ posset inuentiones ad unãquãq; constõnẽ, aut partẽ constõnis accõmodare. Et itẽ quales argumẽtatiões, quas Græci ἐπιχειρήματα appellãt, seq, et quales uitari oporteret, quorũ utrũq; ptinet ad cõfirmationem & confutationem. Deinde ad extremũ docebimus, cuiusmodi cõclusionibus orationum uti oporteat. qui locus erat extremus de sex partibus orationis.

Primum ergo quæremus quemadmodum quanq; causam tractari conueniat: & nimirum coniecturalẽ eam, quæ prima, quæq; difficilima est, potissimum consideremus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM II. Gyberti Longolij Annotationes.

N primo Herẽni. } Quæ hactenus dixerit, breuiter recensẽt oia. Deinde docuimus, iudicationẽ, &c. } Quæ facit scilicet constitutionem: unde à quibusdã tã ipsa, q̃ status ipse, caput causæ, summa, orationis scopus, & intentio uocatur. Reliquum uidebatur. } Quæ deinceps dicturus sit recenset.

CAPIDV. IN causa coniecturali narratio accusatoris suspiciones interiectas & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur: & quae sequuntur. } Posteaquam supra in huius secundi libri exordio, & quae in primo docuerit, & quae deinceps in hoc edocturus sit, ostendit Cicero, à coniecturali constitutione confirmationis confutationisq; argumentationes inchoat: tum quòd ex ordine prima est, tum q. obscuritate caeteras antecedit.

In causa cõiecturali narratio accusatoris suspiciones interiectas et dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur. } Recte suspiciones: siquidē coniectura & suspicione confe qui accusatorem oportet, quicquid reus factum diffiteatur. ut nihil actum, nihil fecisse reum: nihil dictũ, nihil dixisse: nusquã uentum, in nullum locum accessisse: aut abitum, aut abijsse. Nihil denique factum sine causa. } Omnia simul nunc complectitur. Debebit, inquit, accusator, modo possit, reum quicquid fecerit cogitare, ut uisus fuerit ostendere nihil sine causa fecisse. Defensoris narratio simplicem & dilucidam expositionem debet habere, cũ attenuatione suspicionis: ne se arte defendere uelle uideatur. } Simplicē, nõ multis implexã sententijs et dilucidã, ne qđ dicetur iudicũ aures effugiat. Cũ attenuatiõe suspiciõis, ut qcqd suspiciõis fuerit interiectum, si non possit amouere, attenuet, & debile & paruı esse momenti ostendat. Huius constitutionis ratio. } Hoc est, tractation s animaduersio, in sex partes est distributa, quas ex ordine cunctas prosequitur: à probabili, ut liquet, incipiens. Probabile est, quod probatur expedisse reo peccare. } In praeceptis Inuentionis, ubi argumentationes generaliter complectitur: Probabile autem, inquit, est id quod ferè solet fieri, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad haec quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. Verum in eo genere quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium. Si auarus est, negligit iusiurandum. in eo autem quod in opinione positum ē, huiusmodi sunt probabilia. Impijs apud inferos poenas esse praeparatas, eos qui philosophiae dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & paribus, & in his rebus quae sub

sub eandem rationem cadunt, maxime spectatur In contrarijs hoc modo: Nam si his qui imprudentes laeserunt ignosci conuenit, his qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam ut locus sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In his rebus quae sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. haec tum uera sunt, hoc pacto. quoniam cicatrix est, fuit uulnus. tum uerisimilia, hoc modo: si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenisse oportuit. Omne autē, ut certas quasdam in partes distribuamus, probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signũ est, aut credibile, aut iudicatum, aut cõparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddã significat, quod ex ipso profectum uidetur, quod aut ante ea fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis: ut, Cruor, fuga, pallor, puluis. & quae his sunt similia. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit. quinq; sensus sunt in homine: Visus, auditus, odoratus, sapor, tactus. Credibile, est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatũ, est res assensione aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum cõprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Cõmune, est, quod omnes uulgo probarunt, & secuti sunt huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum ē, quod homines, cũ dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituere authoritate. Cõparabile aũt, est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem cõtinet. Eius partes sunt tres: Imago, collatio, exēplum. Imago, est oratio, demonstrãs corporum aut naturarum similitudinem. Collatio, est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum, est, quod rem authoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotijs confirmat. Horum exēpla & descriptiones in praeceptis elocutionis cognoscentur.

IN causa coniecturali. } Narratio in coniectura qualis esse debeat. LONGO.

DE CAVSA CONIECTVRALI.

N CAVSA coniecturali, narratio accusatoris, suspiciones interiectas, & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum, aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur. Defensoris narratio, simplicem, & dilucidam expositionem debet habere cum attenuatione suspicionis. Huius cõstitutionis ratio in sex partes est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. Horũ unũquodq; quid ualeat aperiemus.

CAPIDV. PRobabile est, per quod probatur expedisse reo peccare: & à simili turpitudine hominem nunquam abfuisse. } Probabile, inquit, est, cum in coniecturali constitutione dicimus, uideo id nobis uideri factum à reo esse, quod id facere expedierit: & ostendemus, eum hominem à tali crimine nunquam abfuisse. Id diuiditur in causam, & in uitam. } Hoc est, personam & factum: uelut ipse alibi dixit. uel, ut alij: Coniectura omnis aut de re, aut de animo est. Sed ad haec oĩa, de causã ne prius an de persona dicendũ sit, quaesi ũ est, uarieq; ab oratoribus factum est, à Cicerone prelate

prelate frequenter sunt causae. Sed mihi, inquit Quintilianus, si sine ullo litis conuicio praeponentur, secundum naturam uideretur incipere à persona: nam hoc magis generale est. Causa est, quae cum induxit ad maleficium, commodorum spe: & quae sequitur. } In secundo de inuentione, coniecturalem tractaturus Cicero constitutionem, inquit: ois igitur ex causa, ex persona, et facto ipso cõiectura capienda est. causa distribuitur in impulsionem et ratiocinationem. Impulsio est, quae sine cogitatione, per quandam adfectionē, facere aliquid hortatur: ut amor, iracũdia, aegri

DE PROBABILI.

PRobabile, est per quod pbatur reo expedisse peccare, & à simili turpitudine hominem nunquam abfuisse. Id diuiditur in causam, & in uitam. Causa est ea quae induxit ad maleficium cõmodorum spe, aut in-

cōmodorum euitatione :ut cum quæritur, nū quod cō modū maleficio acquisierit, nū honorē, nū pecuniā, nū dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uoluerit explere. Aut num quod incommodum uitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator ī spe commodi cupiditatem ostendet aduersarij, in uitatione incōmodi formidinem augebit. defensor autem negabit fuisse causam si poterit, aut eam uehementer extenuabit. deinde iniquum esse dicet, omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primum considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando uenerit in similem suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit, uita hominis possit accomodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper auarū fuisse: si honoris, ambitiosum: ita poterit animi uitium cū causa peccati conglutinare. Si nō poterit par animi uitiū cum causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarum demonstrare, demōstret corruptorem, uel pfidiosum, si quo modo poterit. Deniq; aliquo aut ꝓ plurimis uitijs contaminabit personam, deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hoc tam perperam fecisse non esse mirandū. Si uehementer castus, & integer existimabit aduersarius, dicet facta nō famā spectari oportere, illum ante occultasse sua flagitia, se planum facturum ab eo maleficium non abesse. Defensor primum demonstrabit uitam integram si poterit: id si nō poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, uim, persuasionem: quibus de rebus uituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur & infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, & utetur loco communi rumoribus credi non oportere. Sin nihil eorum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores. sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere.

tudo, uiolentia, & omnino oīa in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit: & id quod fecit, impetu quodam animi potius quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio est autem, diligens & considerata faciendi aliquid aut nō faciendi excogitatio. ea dicitur interfuisse tum, cum aliquid faciendi, aut non faciendi certa de causa uitasse, aut secutus esse animus uidetur. si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denique, ut oīa generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscēdi commodi, aut contra reijciē di, diminuendi, deuitandiue incō modi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoq; incident, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiscēdi causa: aut maioris uitandi incommodi suscipitur: aut aliquid commodum maioris adipiscendi commodi, aut maioris uitandi incō modi præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamētum est huius constitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid quare factum sit ostē ditur. Causa est, quæ induxit ad maleficium, commodorum spe, aut incommodorum euitatione. } Hoc dicit: Quem accusaturi sumus obiectum crimē in sucpitem, causam afferimus cur eum deliquisse arbitremur, & aut commodorum spe illectum fuisse, aut quod incommoda subterfugere uoluerit. commodorum spe ut si eū quispiam, qui ad hereditatem accedebat, sustulerit. incommodorum uitatione: si nouercam occiderit, ne dura sub eius custodia amplius premeretur. Nunquid cōmodum maleficio appetierit. } nunquid male quicquam egerit, quod ex eo commodum speraret, aut honorem, aut pecuniam, aut dominationem. nam ob hæc plerunque cædes fecisse multi inuenti sunt.

Num aliquam cupiditatem amoris. } ueluti ob libidinis satiandæ appetitum pocula amatoria, quæ philtra uocant, data, & incantamenta facta, cæteraq; huiusmodi commisisse flagitia homines deprehensi sunt. Num aliquā cupiditatem amoris. } sunt enim multæ amorum cupiditates.

Aut huiusmodi libidinis uoluerit explere. } Subaudiendum cupiditatem, hoc est, siue amoris, siue cuiuslibet libidinis, id est, appetitus, nam cuiuslibet rei appetitum, libidinem tunc ferè dicimus semper, cum cuius rei sit libido adijcitur. sin nihil adijcias, intuum significat, quo obscœnæ partes excitantur. Aut nū quid incommodi uitauerit. } Nā si commodum consequendi causa flagitium committitur, par etiam est, ut ob effugienda incō moda, scelera subeamus, id aut propter inimicitias uitandas, aut infamias, aut dolores, aut supplicium fieri solet. Hic accusator in spe commodi ostendit cupiditatem aduersarij. } In secundo aliorum Rhetoricorum præceptorum: Accusator ergo, inquit, cum impulsione aliquid factum esse dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemq; uerbis & sententijs amplificare debebit, & ostendere quanta uis sit amoris, quāta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, in similitudinem collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandū est, ut non mirum uideatur si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Eum autem non impulsione, uerum ratiocinatione aliquē commisisse quid dicet, quid commodi secutus sit, aut quid incommodi fugerit demonstrabit: & id augebit quam maxime poterit ut quoad eius fieri possit, idonea q̄maxime causa ad peccādum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, et omnino quicquid erit quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit. & hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in ueritate modo, uerumetiam uehementius quid in opinione eius quem arguet fuerit. Nihil enim refert non fuisse aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi possit ei uisum esse qui arguatur. nam

opinio

opinio dupliciter fallit homines: cum aut res aliusmodi est ac putatur, aut non is euentus est quem sunt arbitrati. Res aliusmodi est tum, cum aut id quod bonum est, malum putant: aut contra quod malum est, bonum. aut quod nec bonum nec malum est, malum aut bonum, aut quod malum aut bonum est, nec malum nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit esse ullam pecuniã uita fratris aut amici, aut denq; officio suo antiquiorem aut suauiorem, non hoc erit accusatori negandum. nam in eum culpa & summum odium transferetur, qui quod tam uere et pie dicetur negabit. Verum illud dicendum erit illi ita non esse usum: quod sumi oportet ex his quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atq; hi qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur. ut si quis dicatur alium occidisse, ac noluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse cuius testamento non sit hæres, quod eo testamento se hæredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem expectari, sed qua cogitatione animus & spe ad maleficium sit considerare: quo animo quid quisq; faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco caput erit illud accusatori, si demonstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciundi: secũdarium, si tantam aut tam idoneam nemini. Hic accusator in spe cõmodi, cupiditatem ostendet aduersarij: in euitatione incommodi, formidinem augebit.} In probatione enim causarum maxime spectatur ira, odiũ, metus, cupiditas, spes. nam reliquæ in has species cadunt: quorum si quid in reum conuenerit, accusatoris est efficere, quicquid facere pro causa uidetur, causasq; quæ in argumentum sumet augere. si minus, illuc conferenda est oratio, ut aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere dicat, cur fecerit: aut etiam dignum esse odio scelus, quod non habuerit causam cur id faceret. In euitatione incommodi formidinem augebit, defensor autem negabit: ostendet quanta ni id fecisset, immineret formido. idq; per singula exemplis & cæteris dicendi ornamentis amplificabit accusator. Defensor autem negabit causam fuisse si poterit.} In libris de Inuentione: Denfensor autem, inquit, ex contrario, primum impulsionẽ aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit: aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. quo erit in loco demonstrandum, quæ uis & natura eius sit affectionis. qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur. in quo & exempla & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quàm lenissime quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accõmodetur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis quàm alijs, aut incommodum sibi maius quàm commodũ dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod subeatur comparanda. qui omnes loci similiter incommodi quoq; uitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum quod ei usum sit commodum, aut id fugisse quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione, demonstrandum erit defensori, neminem tanta esse stultitia qui tali in re ueritatem possit ignorare. quòd si id concedatur, illud nõ concessum iri, nec dubitasse quidem hunc, quod eius iuris esset, sed id quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod uerum pro uero probasse. Quòd si id dubitarit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator cũ ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis utetur: sic his qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen uolet transferre. Defensor autem negabit causam fuisse si poterit.} Hoc est, patronus quoties poterit, instabit his locis: ut cur factum ab re esse arguatur, causam fuisse nullam, aut falsam. Aut causam uehementer extenuabit.} Patronus, inquit, tenuem aut ignotã fuisse pro reo causam, si negare non poterit, dicet. si accusator sine causa scelus arguet factum, patronus contra, aut credibile esse, ut quicquam sine causa factum sit. Quod Cicero ipse multis ĩ orationibus uehemẽtissime tractat, præcipue pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nam & damnatus est. Deinde iniquum esse dicet, omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari.} Hoc dicit, si alia defecerint, non uniq; spectandas esse causas dicet. nam quis potest, inquit, inueniri, qui non metuat aut oderit suspecta, aut cupiditate aliqua moueatur: plurimos tamen saluos facit innocentia. Quamobrem iniquum esse, si ad quos emolumenta peruenerint, maleficij putabimus accusandos. Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur.} Quæ de uita hominis dicuntur, de habitu, de animo, de studio, de consilio intelligendum, cæterisq; quæ subijciuntur: hunc locum Cicero in 2. Rhetoricorum de Inuentione tractaturus, inquit: Ex persona autẽ coniectura capietur, si res quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus. Fuerunt autem, nomen, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studia, consilia, facta, casus, orationes. Sed hæc infra à nobis abũde explicabuntur, interim ad ipsum Ciceronem redeo, qui subiungit: Nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomẽ quoq; intelligatur oportet: de hominis enim certo & proprio uocabulo agitur. Vt si dicamus, iccirco aliquem callidum uocari, quòd temerario & repentino consilio sit: aut si ea re hominibus græcis imperitis uerba dedisse, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocaretur. & huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore. quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Ex uictu multæ trahuntur suspiciones, cum quemadmodum, et apud quos, & à quibus eductus & eruditus sit quæritur: & quibus cum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domestico utatur. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum seruus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, cõsideratur, aut denq; aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. habitus autem, quã do in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolutione consistit, quo in genere est uirtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa causa posita docebit, & quid hic quoq; locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet per se gerere cõiecturam: ut, amor, iracundia, molestia: propterea quòd & ipsorum uis intelligitur: & quæ res harum aliquam rem consequatur, faciles cognitu sunt. studium autem, quoniam est assidua & uehemens aliquam ad rem applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio eius quod res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. non consilium est, aliquid faciendi non faciendiue excogitata ratio. Iam facta & casus & orationes, quæ sunt omnia, ut in confirmationis præceptis dictum est, in tria tempora distributa, faci-

le erit uidere, & quid afferant ad confirmandam coniecturam suspicionis. Deinde post paulum adijcit, Quare uitam eius quem arguit ex ante factis accusator, improbare debebit: & ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. si id non potuerit, si quam in similem ante suspicionem uenerit. ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi in causa aliqua commotum peccasse: aut in æque magna re. aut in maiore, aut ĩ minore, ut siquidem pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni causa naturã, aut uictum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ personis attributa sunt, ad eam causam qua commotum peccasse dicet, adiungere debebit: atq; ex his pari quoq; genere culparum, si ex pari sumenda facultas non erit, improbari animũ aduersarij oportebit. si auaritia inductum arguas fecisse, & si auarum eum quem accuses demonstrare non possis, alijs affinem esse uitijs doceas: & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliquisse, Quantum enim de honestate & authoritate eius qui arguitur detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. si nulli affinis poterit uitio reus ante admissio demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putẽt pertinere, nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri. quare non oportere honorem ex superiore uita spectari, sed superiorem uitam ex hac re improbari: & aut potestatem ante peccãdi non fuisse, aut causam. aut si hæc dici non poterunt, dicendũ erit illud extremum, Non esse mirum si nunc primum deliquerit: nam necesse est eum qui uelit peccare, aliquando primum delinquere, sin uita antehac ignorabitur, hoc loco præterito, et cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationem confirmare statim oportebit. Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur.} Accusator illud aget, inquit, ut uitam rei anteactam diligenter cõsideret, quæ si uitiosa fuerit, eam incesset. Primum considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. si non inde reperiet, quæret num quando uenerit in similem suspicionem, & in eo debebit esse occupatus.} Hoc dicit: primum qui accusat, considerabit, num tẽpus fuerit, cum simile quicquam fecerit reus eius cuius arguatur: si simile fecisse dicere non poterit, quæret num in suspicionem saltem uenerit. utrum autem horũ poterit asserere, in eo debebit maxime esse occupatus, ut quamuehementissime poterit accuset.

Idq; faciet, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit.} Subaudi in narratione. nam expositionem orationis, quã narrationem nominamus, diximus partitionem, deinde confirmationẽ sequi: in qua argumentationes & causæ probationes adhibentur. Id igitur faciet, ut quare ita in narratione suspicatus sit, argumẽtis anteactæ uitæ possit ostendere, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse.} Hoc est, deliquisse, quod ad se peruenturam ob eam causam crederet pecuniam, non mirum id cuiquam uideri debere dicet, quando & semper habitus sit auarus. Si honoris.} Subaudiendum, causa fecisse, aut deliquisse, in narratione causæ dixerimus, ne id quidem mirari debere quenquam, quando & ambitiosus semper habitus sit. Hoc modo poterit animi uitium cũ causa peccati conglutinare.} Poterit, inquit, accusator cum causa, quã exposuerit, eius insitum animo uitium coniungere, ut ostendat, quod deliquerit, animi illud uitium fuisse in causa. Et si non poterit.} Hoc est, nõ sit curæ, si uitium quo aut infamatus quondã est reus, aut in suspicione habitus, multo maius fuit, quàm quod affertur, aut minus, modo eum peccasse possimus ostendere. Si non poterit auarum.} Quem pecuniæ causa dicet fecisse. Demonstret eũ corruptorem, uel perfidum, si quoquo modo poterit.} Sensus est: Si animi uitium cum causa, quam in narratione complexus sit, coniungere nõ queat, non magni pendat, modo aut corruptorem, uirginumue uiolatorem, aut qui pecunia quempiam seducere tentauerit: aut perfidum, hoc est, qui datam uiolauerit fidem, aliquo pacto possit demonstrare. Denuq; aliquo, aut quãplurimis.} Quot quot poterit, inquit, uitijs inquinabit rei personã accusator: quod genus etiam confirmationis est. Omnes siquidem res argumentando confirmantur, ut Cicero in libris de inuentione docet: aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotijs ẽ attributũ. Personis res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectationem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuiq; personæ tribuitur, quo suo quæque proprio & certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam diffinire difficile est Partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. Et aut partim diuino, partim immortali genere uersantur. Mortalium autẽ pars in hominum, pars ĩ bestiarum genere numerantur: atq; hominum genus, & in sexu consideratur, uirile an muliebre sit: & in natione, patria in cognatione, ætate: natione, Græcus an Barbarus: patria, Atheniensis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis, ætate, puer an adolescens, natu grandior an senex. Præterita commoda & incommoda considerãtur, ab natura data animo, aut corpori hoc modo: Valens an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, uelox an tardus sit, acutus an hebetior sit, memor an obliuiosus: comis, officiosus, prudens, patiens, an contra, & omnino quæ à natura dantur, animo & corpore considerabũtur in natura consideranda. nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius est dicendum. In uictu considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, Seruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate. Si cum potestate, iure an iniuria. felix, clarus, an contra, liberos habeat an non. aut si nõ de uiuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum appellamus, animi aut corporis constantem & absolutam aliqua in re perfectionem: aut uirtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quamuis scientiam, & item corporis aliquã commoditatem, non natura datam, sed studio & industria partã. Affectio est animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio: ut, lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, et alia quæ genere in eodem inueniuntur. Studium autem est, animi assidua & uehemens ad aliquam rem applicata, magna cum uoluntate occupatio: ut philosophiæ, poeticæ, geometricæ, literarum. Consilium est, aliquid faciendi non faciendiue excogitata ratio. Facta autem & casus & orationes tribus ex temporibus considerabuntur: quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit: & quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usurus oratione. Ac personis quidẽ hæc uidentur attributa esse. Vitijs cõtaminabit personam.} Personam, quam pronominibus me, te, illo exprimimus, esse intelligamus. Deinde qui illud fecerit tam nequiter.} Sensus est: Qui accusabit, cum personam aliquabus uitijs contaminarit, adijciat, non mirum utiq; uideri debere, si qui antea multa nequiter egerit, spurce

uixerit

uixerit, hoc uitio existimetur inquinatus. Qui fecerit illud tam nequiter.} Tam male egerit, quàm egisse conuictus sit. Eundem tam perperam fecisse.} Id est, tā peruerse egisse, quàm accusetur.

Si uehementer castus, & integer existimabitur aduersarius, dicet facta, non famam spectari oportere. &c.} Ordo est, si uehementer existimabitur castus & integer: Sensus est, si à cunctis & continens, & nulla ex parte scelere obuolutus existimabitur, dicet accusator facta, non famam spectari oportere: aut famā quæ de eo suscitata sit, fictam esse eum autē sua, quàm diu potuerit, occultasse flagitia, nunc se planum factum, hoc est, liquido cognouisse, ut nullo modo possit dubitari, maleficium ab eo non abesse.

Vehementer castus et integer.} Castus à pudico differt, quòd pudicus est turpium libidinum liber, castus ab iis continens & remotus præterea religiosus, mundus. Virgilius in 2. Georgicorum: Casta pudicitiam seruat domus. Integer, purus insonsq; nominatur. Vt Horatius in libro carminum: Integer uitæ scelerisq; purus, Nō eget Mauri iaculis, nec arcu. Illum occultasse ante sua flagitia.} A' flagitio facinus distat, ut de doctrina Christiana dicit August. quòd indomita ad animum corpusq; suum corrumpendum cupiditas, flagitium uocatur: quod autem agimus, ut alteri noceamus, facinus appellatur. Et hæc sunt suo genera omnium peccatorum: sed flagitia priora sunt, quæ cum exinaniuerunt animum, in facinora prosiliunt. Defensor primum demonstrabit: & quæ sequuntur.} In secundo autem de Inuentione: Defensor autem, inquit, primum si poterit, debebit uitam eius qui insimulabitur, quàm honestissimam demonstrare. Id faciet si ostendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios etiam: quæ magis rara et eximia sunt, si ab eo cū magno aliquid labore, aut periculo, aut cum utraque re, cum necesse non esset, officij causa, aut in rempublicā aut in parentes, aut in aliquos eorum qui modo expositi sunt, factum esse dicet: deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse: quod eo confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi, minus honeste fuisse dicetur, uoluntas faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur. ut si cum auaritiæ causa fuisse arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur. Vt cum animus in uita fuerit omni à uitijs remotissimus, eam causam putare quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non uitam honeste actam tali in tempore quàm plurimum prodesse: sed subita rerum criminatione, quæ confingi facile possit, non ex anteacta uita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo mutari possit, facere iudicium. Sin autem in anteacta uita aliquæ turpitudines erūt, aut falso uenisse in eā existimationē dicentur, ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ necessitudine, aut persuasione adolescentiæ: aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur: aut dissimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, sed ab tali culpa remotus esse uideatur. At si nullo modo uitæ turpitudo aut infamia leniri poterit, oratione negare oportebit, de uita eius & de moribus queri: sed de eo crimine, de quo arguatur. quare ante factis omissis illud quod instat, agi oportere. Defensor autem primum demonstrabit, uitam integram si poterit.} Quod in huiusmodi defensione potissimum erit. Si id non poterit confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, &c.} Proximum enim est si obiectum crimen negare non possit, ut se imprudentia deceptum dicat, & stultitia recuset crimen, aut adolescentia. Vim persuasionem.} Vt ui, & necessitate se fecisse compulsum dicat: aut cuiuspiam, cui fides uideretur adhibēda, persuasione. Quibus de rebus uituperatio eorū, quæ extra id crimen erunt, &c.} Ordo et sensus est: patronus dicat, de quibus rebus, subaudi, quæ aliàs actæ, ad præsentem non attinent quæstionem, non debeat assignari uituperatio, non debeat assignari crimē, ut uituperetur eorum qui extra id crimen erunt, tam eius qui uocatus in iudicium est, quàm eorum qui ui, aut persuasione olim peccare cōpulerunt. nec enim attinet, ut qui extra hoc iudiciū sint, in ius aduocētur. Falsos rumores.} Falsas calumnias, quæ rumore, hoc est, uulgaris & imperitæ multitudinis uoce suscitatæ sint: à ruendo enim rumor uulgi, de aliqua re recenti, repentina cum uoce, opinio nominatur. Dissipatos esse dicat.} Dissipatos, id est abolitos. & erit sensus, ut dicat, Falsos rumores, id est, qui falso fuerant excitati, iam esse abolitos. aut ut dicat, rumores falso dissipatos, disparsos per urbem, ac per hoc illis non esse credendum, quoniam falsi fuerint. Et utetur loco cōmuni.} quo in omni causa uti possumus. Rumoribus.} Hoc est, nouæ & popularium famæ credi non oportere. Dicat se nō de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere.} Dicat locum illum non exigere, ut de moribus rei quicquam dicat quandoquidem apud iudices, non nisi de criminibus contendatur: apud censores uero, uel de moribus contendere cuiquam conueniat. à moribus enimuero Censor, ut Varro inquit, iudex morum dictus: quòd ad eius censionem, id est, arbitrium censeretur populus.

LONGOLIVS.

Causa est ea.} Hoc loco meminisse oportet, causam esse duplicem: quod quàm non aperte, satis tñ Cicero hic expressit. Est enim alia impulsiua, ut ira, odium: hanc Græci ὁρμητικὴν αἰτίαν uocant: alia uero ratiocinatiua, ut lucrum, hæreditas: & hæc ipsa ab illis λογικὴ αἰτία appellatur. Reperiat dispar, Dispar, hoc est, loquendi rōne, sed ab ipsa re quam quærimus parum abludens. Non enim facile quispiam corrumpitur, nec perfide agit, aut aliū corrumpit, nisi pecuniæ gratia. quantulum ergo hæc ab auaritia distant! Igitur dispar non reipsa, sed nominis similitudine et significatione. Stulti enim foret, cum pecuniæ gratia aliquem aliquid fecisse dicere intendat, eum aut prodigum, aut timidū dicere. Vtatur extrema defensione.} Hoc est, trāslatione, qua iudicium differtur, non tamen aufertur.

DE COLLATIONE.

Collatio, est, cum accusator id quod aduersarium fecisse criminatur, aly nemini nisi reo bonum fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse

CAPIDV. Collatio est, cū accusator id quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini nisi reo bonum fuisse demonstrat.} Cōiectura omnis, aut de re, aut de animo est. Vtriusque tempora tria sunt, præteritum, præsens, & futurum utraq; itidem aut in lite, aut extra litem sunt, quæ ad animum referuntur. & extra litem sunt, uelut qua mente Origenes fuit, quo nostris

perficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum alijs rationibus, aut non potuisse, aut non æque commode potuisse: aut eum fugisse alias rationes cõmodiores propter cupiditatẽ. Hoc loco defensor ut demonstret oportet, *aut alijs quoq; bonum fuisse, aut alios quoq; id quod ipse insimuletur, facere potuisse.*

potius quàm extrarijs exemplis utar, cum dixit Deum saluos omnes nos futuros uelle: hoc præteriti temporis. Præsentis, qua mẽte Parthus Chrysitas nos inuadat, Futuri, quid sit idẽ cogitaturus, si inseparatas uires omnes senserint Italiæ. In lite, an parricidium commiserit Roscius? an Parthus summum Italiæ affectet imperium? an tantum facinus cuncti Italiæ principes perficere permissuri sint. Ad rem pertinentes coniecturæ, & quadẽ extra litem: Qualis in carne Christus fuerit: an Ioannes Euangelistes adhuc uiuat, quale mundi totius Christi futurum iudicium sit. Hæc autem quæ in lite uersantur, præteriti temporis maxime ualent: nemo enim accusat nisi quæ facta sunt. nam quæ fiunt, & quæ futura sunt, ex præteritis colliguntur. Præteritorum igitur tria sunt genera, aut de facto, & authore quæritur: uelut cum aut utrunq; pariter negatur, aut cum separatim & factum sit nec ne: & si factum esse constet à quo factum sit ambigatur. Et factum aliquando simplicem habet quæstionem, an homo perierit: aliquando duplicem, ueneno an crudelitate perierit. Alterum est genus de facto tantum, cum si id certũ sit, non posit de authore dubitari. Tertiũ est, cũ de authore tantũ cõstet, sed à quo sit factũ, in cõtrouersiã uenit. Sed ne id qdẽ simplex est. aut enim reus fecisse tãtũ nõ se negat, aut aliũ fecisse dicit. Sed ne id alterum qdẽ transferẽdi criminis una forma est. Interdũ enim substituitur mutua accusatio, quã Græci ἀντικατηγορίαν uocant, nostrum quidam concertatiuam interdum in aliquam

quã personã, quæ extra discrimen iudicij est, transfertur, & alids certam, alids incertam. Hic accusator, inquit Cicero, demonstrabit, alij nemini quod criminatur bonum esse potuisse, idq; genus collatio nominatur: quòd qui accusetur, cum alijs, an id fecisse potuerint, conferatur, id est, comparetur. Aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersariũ, si in certa persona proferatur. Aut enim ipsum alijs rationibus non potuisse. } Si certam personam nominarit reus, quam deliquisse dicit, nõ se. Est enim sensus, si in quẽpiam quod commisisse criminetur, reus transferat, accusator eum ipsum quem in crimine arguat, reus alijs rationibus non potuisse, aut non æque commode potuisse ostendet: aut eum fugisse alias rationes commodiores, propter cupiditatem. Amphibologia in uerbis est. est enim uerborũ ordo, & sensus: aut accusator dicet alias rationes commodiores, quæ plus utilitatis afferebant, effugisse eum, subaudi reum, quem ipse criminetur, propter cupiditatẽ: hoc est. ita cupiditate affectum fuisse reum, ut deliquerit, cũ essent aliæ rationes commodiores, ob quas peccare non debuerat: sed eas rationes ipsum latuisse, uehementer affectum. Hoc loco defensor demonstret oportet, si reum accusatum iri nolit. Aut alijs quoq; bonum fuisse. } Id est, cõmodo cedere potuisse. Aut alios quoq; id de quo ipse insimuletur, facere potuisse. } hoc est, ut alij, de quo ipse accusetur, fecisse uideri possint, quo minus ipse in culpa esse uideatur.

CAPIDV. Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita } Signum, quod supra in diuisione rationum coniecturalis constitutionis tertio loco positum est, inquit, per quod ostenditur idonea quæsita esse ad aliquid perficiendum facultas. Id diuiditur in partes sex: Locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. } Omnis, ut supra diximus, coniectura, aut de animo, aut de re est. Quæ de re est, aut ad personã, aut ad negotium causamue, aut ad coniunctum negotio attinet. Quæ ad personam referuntur, queq; ad causam, abunde supra docente ipso Cicerone protulimus. Quæ autem negotijs attributa sunt, ut idem in primo de Inuentione inquit, quæruntur: Locus, tempus, modus, occasio, facultas Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negotium administrandum, ea autem opportunitas, quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis. ex his attributionibus, sacer an profanus, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur, locus sit, aut fuerit. Tempus aũt est, id quo nunc utimur (nam ipsum quidem generaliter diffinire difficile est) pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, menstrui, diurni, nocturniue spatij certa significatione. In hoc & quæ perierint considerantur, et eorum ipsorum, quæ aut propter uetustatem obsoleuerunt, aut incredibilia uidentur, ut iam in fabularum numero reponantur, & quæ iam diu gesta, & memoria nostra remota, tamen faciãt fidem uere tradita esse. quod eorum monumenta certa in literis extãt, et quæ nuper gesta sint: quæ scire plerinq; possint: & item quæ instẽt in præsentia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur: in quibus potest considerari, & quod serius futurum sit. Et item communiter in tempore, perspiciendo longinquitas eius est cõsideranda. Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotiũ, & uidere, potuerint'ne, aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus, & anni, & mensis, et diei, et noctis, et uigiliæ, et horæ, et in aliqua

DE SIGNO.

SIGNVM *est per quod ostenditur idonea perficiẽdi facultas esse quæsita. Id diuiditur in partes, sex, locum, tps, spatium, occasionẽ, spẽ pficiẽdi, spẽ celãdi.*

Locus quæritur, celebris, an desertus; an semper desertus, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo; sacer, an profanus; publicus; an priuatus fuerit; cuiusmodi loci attingunt, num qui est passus, perspectus, aut exauditus esse posit. Horũ quid reo, quid accusatori conueniat, perscribere nõ grauaremur, nisi facile quiuis causa posita posset iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci, cætera facile comparabit exercitatio.

Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu, qua die, quota hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus.

Spatium ita consideratur, satis'ne longum fuerit

ad eam rem transigendam, & fuerit'ne satis ad id perficiendum spatij futurum. Nam parui refert satis spatij fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri, & ratione prouideri non potuit,

Occasio quæritur, idonea ne fuerit ad rem adoriēdam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata.

Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo, si quæ supradicta sunt signa, concurrerint: si præterea ex altera parte uires, pecunia, consilium, scientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia inapparatio demonstrabitur fuisse. Per quā rem sciri potuerit, utrum diffidendum, an confidendū fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut utrisq;.

} aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut non faciēdi opportunitatem. quare cum tēpore hoc differt. Non genere quidem uerum id esse intelligitur, uerum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adiūcta: quare cum genere idē sit, fit aliud quod parte quadā & specie, ut diximus, differat. hoc distribuitur ĩ tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequētat: ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem ferè tempore: ut messis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim alicui accidere solet: ut, nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuium. Modus est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex his, quæ clam, palam, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autem, in purgationem confertur, cuius partes sunt, scientia, casus, necessitudo, et in affectionem, hoc est, molestiā, iracundiam amorem, & cetera quæ in simili genere uersantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Hic uero sex enumerat, locum & tempus, hoc est, deductum spatium. Tempori subijciemus occasionem, spem perficiendi, quæ in modo finitur, spem celādi in facultate. Ergo nec plura, nec pauciora sunt quæ ad negotium, & coniecturam capiendam, generalia quasi elementa referantur. Locus quæritur. } in quæstionem uenit. Celebris an desertus. } An illic multi uersari, uel nulli omnino consueuerint. Semper desertus. } Vt, nemus, sylua. An tum cum id factum sit. } Quia sunt loca quæ bis aut ter singulis annis, multa hominum consuetudine celebrantur: uelut aliqua in alijs locis templa, alioqui tamen deserta. In eo loco solitudo fuerit. } quo nulli accesserant. Profanus. } nullo modo sacer, quasi procul à fano: hoc est, quod longe à tēplorum absit ceremonijs. Cuiusmodi loca attingant. } Subaudiendum, longe animaduertendi. Sensus est: Considerādum quidem, quales sint qui rem ipsam attingant & complectantur loci, quo coniecturæ melius inde eliciantur. Num qui est passus, perspectus, & exauditus esse possit. } Num qui in huiusmodi locis quicquam perpessus est, uisus sit, aut à quoquam clamitans audiri potuerit. Quia si locus sit frequēs, potuit uideri: si in sublimi specula, audiri facile potuit à quopiam. Horum quid reo, quid accusatori conueniat, præscribere nō grauaremur, nisi facile quiuis causa posita posset indicare. } Hoc dicit, quot nam modis ex signis coniectura capiatur, monstrauimus. nunc autem quid accusatori, quidue defensori tenendum, nos præcepta dare non pigeat, nisi quis fortassis existimet causa exposita, quid possit, quidue non possit, uel accusare, uel defendere, se facile intellecturum. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci. } Ordo uerborum est: Non grauemur præscribere, quid horum reo, quid accusatori conueniat. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci: nisi quis facile causa posita posset indicare, cætera facile comprobabit exercitatio: id est, inuentionis quidem principia docere necesse est, nisi sit aliquis qui causa posita id facile possit indicare. nam cætera exercitatiōe facile poterunt cōparari. Horū quid accusatori conueniat, præscribere non grauemur. } Præscribere, præcipere. Cæsar in Commentarijs: Non minus cōmode ipsi sibi præscribere, q̃ ab alijs doceri poterant. Inde præscripta, quæ ludi magistri dabant pueris, ueteres appellabant: & præscripta, quæuis præcepta. Cicero in Oratore: Quid est quod præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, cū in suo quodq; genere præstet. Cæsar in Commentarijs: Atq; imperatoris alter agere ad præscriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet. Non grauemur. } Id est, non grauiter feramus. nunc absolute positum est, aliquando transitiue, Grauor hanc rē: ut dicas, grauor aduentum tuum, grauor præsentiam tuam, id est, grauiter fero. & grauor hac re. Virgilius:

Quid sit qua uoce grauaris Mente Dares.

Quicquid dicat Seruius, qui hac elocutione non nisi per actiuum nos uti uoluit. Nam hæc res grauat me, aliud uerbum est, alterum enim deponens, alterum actiuum & passiuum est, quale apud Curtium illud in octauo. Cæterum cum crus saucium pēderet, & Cruore siccato frigescens uulnus aggrauaret dolorem. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci. } Multo enim cōmodius scribemus, si quæ nobis ex initia arte tradita sint, ad quæ exercitationē omnē accommodemus, quàm si prout casus tulerit, usq; ut ratio dictauerit scripserimus. Cætera facile cōprobabit exercitatio. } Iudicium enim exercitatione firmatur magis: nec speremus nos ex arte præceptoribusq; consequi posse omnia. Faciēda enim est unicuiq; uis sua, & exercendum ingenium: siquidem præceptor satis habet, cū artis præcepta posuit in medio, ut discipuli sit, inde scribēdi sumere initium. Noctu an interdiu. } Vtraque aduerbia sunt.

Et qua die. } Festáne, an profesta uel intercisa sit. Et scierit ne satis. } Et si spatij satis fuerit, quo facinus potuerit transigere, num id scisse uideatur. non enim credendum uidebitur id aggressum, qđ transigere non posse crediderit. Aut prouideri non potuerit ratione, quo minus quod aggressus sit absoluerit. Ad rem adoriendam. } Aggrediendam, inchoandam. Aut non expectata. } ut sequeretur. Si quæ dicta sunt supra signa concurrunt. } Si quæ supra signa memorauimus: locus, tempus, spatium, occasio, uel horum aliquæ partes concurrunt. Ex altera parte. } ab accusatore. Vires, pecunia, consilium. } Hæc enim spem perficiendi uideri possunt præstitisse reo, quæ sibi uoluerit. Ex altera parte. } Id est, à defensore, imbecillitas, inopia: imprudentia. stultitia in apparatu demonstrabitur fuisse, quæ omnia spem perficiendi habere non potuerunt. Quare scire potuerit, utrum diffidendum. } Ex quibus rebus potuerit colligere, num sibi fuerit fidendū, si hæc ad-

sint: diffidendum autem, si absint. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut seruis, aut utrisq; &c.} Hoc dicit, Nunquid occultandi spem habuerit, ex eius conscijs scire poterimus, cæterisq; qui cum eo aut fuerint, aut degerint perpetuo. Argumentum est per qđ res coarguitur certioribus argumētis, & magis firma suspitiōe.} Partitio illa ab Aristotele tradita, cōsensum ferè oīum meruit, alias eē pbatiōes, quas extra dicēdi rōnē acciperet orator: alias, quas ex causa traheret ipse, et quodāmō gigneret Ideo illas ἀτέχνους i. inartificiales uocarunt. Ex illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iusiurandum, testes: in quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Artificialis uero omnis probatio constat aut signis, aut argumentis, aut exemplis: licet pleriq; signa partem argumentorum esse noluerint. Signum Græci σημεῖον uocant. hoc in duas species diuiditur: alia ē eorum quæ necessaria sunt, quæq; aliter se habere nō possunt. hæc Græci τεκμήρια uocant, quæ uix pertinere ad artis præcepta uidentur: nam ubi signum aliquod inuiolabile, ibi necessitas quædam est. hoc genus per omnia tempora perpendi solent: ut coisse cum uiro quæ peperit, quod est præteriti: & fluctus esse, cum magna uis uenti in mare incubuit, quod est præsentis: & eum mori, cuius cor est uulneratum, quod futuri ē. Alia sunt signa nō necessaria, quæ Græci εἰκότα uocant: quæ etiamsi ad tollendā dubitationē sola non sufficiunt, tamen adiuncta cæteris plurimum ualent. ea autem sunt, per quæ alia res intelliguntur: ut per sanguinem cædes. at sanguis uel ex cæsa belua respersisse uestem potest, uel è naribus profluxisse. ac non utiq; qui uestem cruentam habuerit, is homicidium continuo fecerit: sed ut per se non sufficit, ita cæteris adiunctum, testimonij loco ducitur: si inimicus, si ante minatus, si eodē loco fuit. quibus signū cū accessit efficit ut quæ suspecta erant, certa uideantur. Sunt enim multa hu-
iusmodi

iusmodi signa utriq; parti communia, ut liuores, tumores. nam uideri possunt ueneficij, & cruditatis: & uulnus in pectore, sua manu & aliena perisse. hæc tam firma habebuntur, quàm extrinsecus adiuuabuntur. Quod Græci σημεῖον, Latini signum: id quidam indicium, quidam uestigium nominarūt. Quamobrē eorum in genere, quo signa quidem sunt, sed nō necessaria, quidam pronostica, q. sint futurorum quædam indicia, esse putauerunt: ut, Vento semper rubet aurea Phœbe: Et Cornix pluuiam uocat improba uoce. & cætera quæ ab Arato sumpsit Virgilius. Item futuræ alicuius mētis signa in hoc genere posuerunt: ueluti cum Areopagitæ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem: quòd aliud indicasse non uisi sint, quàm id signum esse perniciosissimæ mentis, multis aliquando futuræ malo & clari, si adoleuisset. quare neutra inter argumenta ullo modo ponenda uidentur. Illa quidem non necessaria signa, cruenta uestis, & clamor, & liuor, & talia, sunt penè ex illis inartificialibus, qualia sunt tabulæ, rumores, testes: nec ab oratore inueniuntur, ut argumenta diei possint, sed ad eum cum ipsa causa deferuntur. Altera quoq; necessaria signa, si indubitata sunt, quæ possunt esse argumenta? quando ubi illa sint, quæstio esse possit. Argumento enim, nisi in re controuersa, locus esse non potest. sine dubio igitur argumenta non sunt, sed ipsa argumentis egent, si dubia sint: sin necessaria, ut demonstrentur. Quæ igitur hic Cicero enumerat, signa unde argumentationes fieri possint, dicenda potius quàm argumenta sunt. Quæ ideo argumenta ipse Cicero nec id quidem dubito, nominauit, quod sui ita ipsum docuerint præceptores.

LONGOLIVS.

NAm parui refert, satis spatij fuisse. Quare rectè dixit alibi, Custodis spatij considerationem in deliberatione futuri temporis consistere.

DE ARGVMENTO.

ARGVMENTVM, est, per quod res coarguitur certioribus argumētis & magis firma suspicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritum, instans, consequens.

In præterito tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi uisus sit, quicum uisus sit, num quid appararit, num quem conuenerit, nū quid dixerit, nū quē habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quid in loco præter consuetudinem fecerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num uisus sit cū faciebat, nū qui strepitus, clamor, crepitus exauditus, aut deniq, num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustu. nam quiuis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempo-

ARgumentum est, per quod res coarguitur.} Coarguitur, id est, ostenditur. Arguere enim, ueteres ostendere, unde argumentum, præmonstrationem futurarum rerum, & illarum quæ nō uidentur significat. Certioribus argumentis.} Nunc propriè sumit argumentum, quod rei dubiæ facit fidem: unde magis firma suspicione, inquit. Quocum uisus sit.} Per anastrophen, quocum, & quibuscum: sicut mecum, tecum, secum dicitur. Nunquid apparatit.} Non enim frustra uideri debet factus apparatus. Nunc quem habuerit de conscijs.} Num quibus cum uisus ē. aliquem de his habuerit, qui ei fuere conscij. De adiumētis} De his rebus quas sibi adiumē to fore arbitrabatur. Nunquid in loco.} Scilicet, in quo suspectus erat. Aut alieno tempore.} Nunquid noctu, quod in die fieri posse commodius uidebatur. Nunquid strepitus.} Nullum ex ijs uerbum redundat: nō enim est in idē strepitus & crepitus. est siquidem crepitus, sonitus uiolētus: à quo increpo uenit, quod est eruptione uocis et
immani

immani sonitu reprehendo. Persius, Si increpui cesses nugator, seruitium acre Te nihil impellit. Cymbala, tympanaq;, tubæ, cornua, & similia, crepant & crepitant. unde et crepitus, uentris turpis sonus nominatur. Plautus Curculione: Ex unoquoq; eorum eijciam crepitum polentariū. Hinc ēt crepitaculū. Strepitus ꝓpriè sonus est pedum ambulantis. ponitur tñ aliqñ ꝓ sonitu. ut Persius:

Atq; marem strepitum fidis intendisse Latinæ.

& pro pompa diuitum, à multorum comitantium pedum sonitu. Iuuenalis:

Et strepitu maioris uiuere census.

Fremitus est, indignātis animalis stridor. Iuuenalis:

In caueam magno fremitu leo tollet alumnus.

uel inter se corrixantium quasi clamor. Virgilius:

Quò tristis erinnys
Quò fremitus uocat, et sublatus ad æthera clamor.

Fragor duorum est, aut plurium, collisorum inter se corporum excussus sonitus, à frangendo dictus. Lucretius:

Perflant

Perflant, dant sonitum frondes, ramiq; fragorem.
Sonus, qui è fistulis elicitur: Sonor, quasi tinnitus quidam longior. Lucretius:
Sollicitæ porro, plenæq; sonoribus aures.
Sonitus, est aer quoquo modo uerberatus, quem aures mente percussa suscipiunt. Lucretius.
Nec mirum cum plenæ animæ uesicula parua,

re spectabitur, nū quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factū. Factum esse, hoc modo. Si tumore, aut liuore decolora tum corpus est mortui, significat eum ueneno necatū. A quo factum sit, hoc modo. Si telum, si uestimētum, si quid eiusmodi relictū sit, aut si uestigium rei fuerit repertum, si cruor in uestimētis, si in eo loco depreben sus, aut uisus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur.

Et cōflaui æs alienum dicimus id est, contraxi: idemq; est qd', sum debitor factus aliunæ pecuniæ sicut dissoluo æs alienum, idem est quod es alienum resisti tuo, & exoluo quibus debeo. Cōflare potest suspicionem.} Quia quicquid sensu aliquo perceptum fuerit, facit facinoris habebo suspitionem. Nunquid re trāslata relictū sit.} Si iner transferendum aliquid aut ex-

Sæpe ita dat paruum sonitum displosa repente.
Est etiam ratio, cum uenti nubila perflant.
Vt sonitus faciant. Virgilius:
Concurritur, æthere in alto Fit sonitus. Idem alibi:
Clarescunt sonitus, armorumq; ingruit horror.
Stridor, uis quædam acrior est, & quasi sibilans collisio. Iuuena.
Qui sudet iuuenis lætus stridore catbenæ.
Nā quis bonum sensum potest conflare suspicionem.} Conflare, id est, conficere aliter conflare, id est, metallum quodlib. in aliam quàm sit formam redigere. Virgilius,
Et curuæ rigidum falces conflantur in ensem.
Et conflaui

ciderit imprudenti, aut sit is oblitus, unde manifesto deprehendatur in crimine: aut si quid etiam uisum, per quod, quæ præcesserint iudicari possint. Aut uestigium repertum sit.} pedis signum, ut illō accessisse manifesto aliquis deprehēdatur. Quo in loco res gesta dicitur.} Vt nunquid ex eo loco aliquid elici queat, quo magis fecisse argui possit.

Argumentum est.} Oportet hic argumentum intelligere pro LONGO. statùs ratione, quæ est coniecturalis. alioquin semper est certa probatio. Nam quiuis bonum sensus potest coflare susp.} Recte autem scholastici rhetores dixerunt, gustus sensum nunquā incidere posse in instanti, nisi ac lamationibus ut cæci et uenenti.

CAPIDV. Consecutio est, cum quæritur, quæ signa nocentis & innocētis cōseq soleant.} Confingit sibi Cicero uerba, put res quā nominaturus est, poscit: uelut hic. consequentia enim sunt, cum quærimus præteriti signa & quasi impressa facti uestigia, quæ quidē maximam suspicionem mouent: & sunt quasi tacita criminum testimonia, q. facti crimen consequantur. Consecutionem uocat aliter in libro de Oratore, cum quodcunq;, quod rem aliquam consequatur, quærimus, si id ad rei alicuius attineat cogni ionem, consecutionem nominare formidauit, eum inquit. Neque res est ulla, quæ non aut ad cognoscendū, aut ad agēdū uim ratiōēq; efferatur. Nam aut ipsa cognitio rei scientiaq; perquiritur, ut uirtus sua n e propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut sit'ne sapienti capessenda Respub. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, & ut ita dicam, consecutio. Deinde subiungit: Consecutio autem tractatur, cum quicquam quod rem sequatur, acquiritur: ut illud, sit'ne aliquando mentiri boni uiri. Eadem penè igitur ratione hic consecutionem dixit. nam cum quæ signa nocentes

nocentes & innocentes sequantur, excutimus, id consecutionem nominauit. Accusator dicet, si poterit: & quæ sequuntur.} Accusatoris locos tractat cōsecutionis. hoc enim dicit: Accusator apud iudices contra reum causam acturus dicet, ut telum, ut uestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid quod ereptum ablatum'ue uidea tur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, & cū aliquo uisus, ex quo uisus ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco uisus, in quo facinus peractum sit, ut pallor, ut tremor scriptū aut obsignatū, aut depositum quippiam. Inconstanter locutum esse.} Vt quæ dixerit, non sibi conueniant. Concidisse.} Præ metu lapsum in terram dicat. Si reus nihil borū fecerit, & cætera quæ sequuntur.} Hoc dicit, si nihil horum accusator in reo poterit arguere, dicet ipsum præmeditatum, quid futurum uoluntati esset, ac confidentissime locutum, ut innoxius uideretur. Si non

DE CONSECVTIONE.

CONSECVTIO, est, cum quæritur quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium cum ad eum uentum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, icōstāter locutū eē, cōcidisse, pollicitū esse aliqd, q̄ signa cōsciētię sunt. Si reus borū nihil fecerit, accusator dicet eū usqueadeo p̄meditatū fuisse qd sibi esset usu uēturū, ut cōfidentissime consisteret & responderet, quę signa sunt confidentiæ, non innocentiæ. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi non conscientia peccati se commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum.

pertimuerit.} Id est, exhorruerit magnitudinem periculi, quod immineat, si noxius iudicetur. Fretum innocentia.} Quod esset innocens, periculum non formidasse dicet.

CAPIDV. Approbatio est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione.} Supra quomodo suspicionem multifariam confirmare conueniat, docuit

DE APPROBATIONE.

APPROBATIO, est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos proprios atq; communes. Proprij, sunt ij, quibus nisi accusator,

docuit Cicero, nunc quónam pacto inuecta in mentem auditorum suspicione approbare possimus, docet: quoq; suspicionē habitam probet, approbationē Cic. Rhetori. D iii

& ij, quibus nisi defensor, nemo potest uti. Communes, sunt, q alia ĩ causa ab reo, alia ab accusatore tractant.

In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat: & cum accusatorem ca lũniari criminatur. Communes loci sunt, cum accusatoris, tum defensoris: à testibus, contra testes, à quæstio nibus, contra quæstiones; ab argumentis, contra argu gumenta; à rumoribus, contra rumores.

A' testibus dicemus, secundum authoritatem & ui tam testium, & constantiam testimoniorum.

Contra testes, uitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam, si aut fieri nõ potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari. Hæc & ad impro bationẽ & approbationem testium pertinebunt.

A' quæstionibus dicemus, cum demonstrabimus; maiores ueri inueniendi causa, tormentis & cruciatu uoluisse quæri, et summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iysdem uys, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad uerisimilem suspicionem, idemq; hoc in testimonys facere oportebit.

Contra quæstiones hoc modo dicemus. Primum maiores uoluisse certis in rebus interponi quæstiones: tum quæ uere dicerentur, sciri; quæ falso, in quæstione pronunciarentur, refelli possent hoc modo. Quo in lo co quid positum sit, & si quid esset simile quod uideri, aut aliquo signo simili percipi posset: deinde dolori cre di non oportere, quòd alius alio sit recẽtior in dolore, quòd ingeniosior ad comminiscendum, quòd deniq; sæpe scire, aut suspicari posit, quid quæsitor uelit audi re: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hęc disputatio comprobabitur, si refellemus quę in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatiõe, idq; partibus coniecturæ quas ante exposuimus, facere oportebit.

Ab argumentis & signis, & cæteris locis, quibus augetur suspicio dicere, hoc modo conuenit: Cum mul ta concurrant argumenta, & signa quæ inter se consentiant, rem perspicuam non suspicio sam uideri oportere. Item plus oportere signis & argumentis credi quàm testibus. Hæc enim eo modo exponi, quo modo re uera sint gesta: testes eorũ corrumpi posse, uel pretio, uel gratia, uel metu, uel simultate.

nominauit. Ea habet locos p prios atq; communes.} Locus, ut Cicero diffinit, ab Aristotele sumens, sedes est argumenti: Locorum qui in coniecturali cõstitutione tractantur, alij sunt proprij, alij communes. Proprij sunt, quibus nisi accusator nemo uti potest. & in præceptis de Inuentione hos discernit locos, in quiẽs. Nunc exponemus in cõiecturali constitutione, qui loci cõ munes: suspicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & nõ oportere: testibus credi oportere, & non oportere: quæstionibus credi oportere, & non oportere: uitam anteactam spectari oportere, & non oportere: eiusdem esse qui in illa re peccarit, & hoc quoq; admisisse, & nõ esse eiusdem causæ: maxime spectari causam oportere, & non oportere: atq; hi quidem, & si qui huiusmodi ex proprio argumento cõmunes loci nascentur, in cõ trarias partes diducuntur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat, malorũ misereri oportere, defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum cõ quæstione misericordia captatur. Hic & cæteri loci omnes communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & subtilius, & acutius tractantur: in his autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiã sententijs excellentibus. in illis enim finis est, ut id quod dicitur, uerum esse uideatur: in his, tametsi hoc quoq; uideri oportet, tamen finis est amplitudo.

In causa cõiecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere.} ideo proprius locus accusatoris, quia in omni causa, solus eo uti accusator potest. Locus est, ubi locatum quid esse potest: ut nunc dicimus, collocatum. Ex hoc argumentorum sedes, loci quoq; dicti. nam sicut in terra non omni generantur omnia, nec auem aut feram reperias ubiq; nasci aut morari. & piscium quoq; genera alia alijs gaudent locis. nec omnibus locis omnes arbores arbusta aut herbæ nascuntur: ita non omne argumentũ undiq; ueniet: ideo nõ passim quærendum est. multus alioqui error esset, & in uehementi labore. quod enim in oratione scrutabimur, inueni re non poterimus, nisi causa cognita. At si sciremus ubi quæq; nascantur, cum ad locum uentũ erit, facile quod in eo, est uidebimus. hic autem locus dupliciter accipitur, aut maxima dicitur propositio, quæ nullius indigeat probatione: aut, ab imparibus si imparia demas, quæ restant sunt paria: aut propositionis maxima differentia: ut, definitio, genus, species, differẽtia, proprium, & similia, quæ alibi longe uberius tractauimus. Cũ igitur omnis locus sit argumẽti sedes, & argumentum fidem faciat eius quod in quæstione positum est, si de quo quæritur approbare uolumus, locos nosse necesse est. Quæstionum autem duo sunt genera: alterum infinitum, definitum alterum. Definitum Græci ὑπόθεσιν, Cicero causam: infinitum θέσιν illi, Cicero propositum nominauit. Infinitum genus quæstionis est sine ullo personarum, temporum, locorum, & similium complexu. Definitiuum autem est è diuerso, personarum, locorum, & eiusdem generis aliorum cõplexu. Infiniti generis quæstionis loci ab Aristotele, à Theophrasto, à Themistio, et à Cicerone in Topicis latissime explicati sunt, sicut & à cæteris ẽt philosophis. at definiti generis quæstionis loci à Rhetoricis. Sunt enim oratorum proprij. hos Græci περιστάσεις, nostri circunstantias nominarunt. Hi autem in proprios & communes diuiduntur locos, qui cuiuscũque sint constitutionis, infinitæ

Contra argumenta & signa, & cæteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus nullam rem esse, quam non suspicionibus quiuis possit criminari: deinde unãquãq; suspicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam quàm in alium quempiam conuenire: indignum facinus esse, sine testibus coniecturam & suspicionem firmamenti satis habere.

A' rumoribus dicemus, si negabimus temere famam nasci solere quin subsit aliquid, & si dicemus causam non fuisse quare quispiam confingeret, & comminisceretur. Et præterea si cæteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse uerum.

Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit, & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos, & maledicos confinxisse dicemus, & aliquam aut fictam fabulam in aduersarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse, aut uerum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neq; tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo possit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor uehementer probabilis esse uidebitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficilima tractatu est constitutio coniecturalis, & in ueris causis sæpissime tractanda est, eo diligentius omnes eius partes perscrutati sumus, ut ne paruula quidem titubatione, aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodassemus. Nũc ad legitimæ constitutionis partes transeamus.

finitæ quæstionis, quæ thesis nominatur, subijciuntur locis: qui quónam pacto inter se differãt, unius exemplo aperiamus. in causa coniecturali, inquit Cicero, prius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri nõ oportere. Hic locus ab infinitæ quæstionis loco, qui à contrarijs ducitur, profluit. Misereri enim oportere, & non misereri oportere, inter se cõtraria sunt. Distant autem, qui tantum in causa adhibẽtur, à theticis: hoc est, & indefinitis, quod thetici habent ex utraq; parte tractatus, & in contrarium suggerunt nobis argumẽta: hi autem unius tantummodo partis sunt, & aut indignationem solã, aut solam exprimunt conquestionẽ, uel id genus aliud. Quod autẽ dicit, malorũ misereri non oportere, sine complexu personarũ est, id ita esse necesse est. Non enim aliter locus est, nisi generaliter enuncietur, unde multa profluere argumenta possint. sed eo inde personam in approbatione complectimur, ut si dicas: Malorũ misereri non oportet, Verrem malum esse hominem iam ostendimus, quid ergo eum damnare dubitatis? Deinde subiungit, & cum auget peccati atrocitatem. hoc enim distãt à theticis, hoc est, philosophorum argumentationibus, quòd hic sola ueritas quæritur. In causa autem licet ueritas asseratur, tñ qđ est illorũ pprĩu, rei .platæ amplitudo captãda ẽ. Cũ misericordiã captat. } Hoc est, cũ dicit unũquenq; hominẽ alij misericordiam esse oportere. Cũ accusatorẽ criminatur. } incusat. Calũniari. } qđ calũnietur, callide ea quæ dicat inuenerit. nã calleo, omni astu aliquid inuenio, est: callui callitũ, unde calũnia, Albino teste. Communes loci sunt tum accusatoris, tum defensoris. } Et ob id communes dicuntur loci, quòd tam defensori quàm accusatori conueniant. A' testibus, cõtra testes. } Supra suspicionum captandarum rationes Cicero aperuit, quæ si uelimus recte intueri, loco thetico subijciuntur, qui ab adiunctis à Cicerone in Topicis nominatur: sicut à testibus, contra testes, & quæ sequuntur. ex his esse quos assumi extrinsecus idem dixit, quod non inquit, ab argumentis contra argumenta supra abunde docuimus, ea signa potius quàm argumenta nominari debuisse. A' testibus secundum authoritatem. } A' loco communi testium dicemus: si authoritatem eis adhibendam ostẽderimus: ut pro Archia, Ipse adest uir summa authoritate & religione ac fide, M. Lucullus, qui se nõ opinari, sed scire, non audiuisse, sed uidisse, nõ interfuisse, sed egisse dicit. adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines. Et constantiam. } Si non inter dicendũ titubasse uisi sunt. Aut cupide dicere. } Quod uellent. Factum esse. } Non ut fuerit dicant, & argumentationibus utantur calumniosis. Hæc & ad improbationem } contra testes. Et probationem testium pertinebunt. } quæ à testibus dicta sunt referri posse. Inueniẽdi causa. } dicendi ueri causa ab his, qui se id fecisse, cuius accusarentur, irent inficias. Tormentis & cruciatu. } τὸ αὐτὸ aut, tormentis & cruciatu, instrumentis ad cruciandum. nam & bellica sunt tormenta, ut machinæ, balistæ, arietes, & similia. Confirmatior erit hæc disputatio. } Hoc est, indubitatius erit, quod in controuersia positum confirmabitur, aut refelletur. Eisdem ijs quibus omnis coniectura tractatur. } Hoc est, eodẽ modo, quo supra diximus, suspicionem aliquam posse suscitari. Id in testimonijs fieri oportebit. } ut ea aut pbemus, aut improbemus. ut aliqua causa antecedente, quod habuerit odio quem accuset: cum ipso teste, si titubet cum dicat: q; postrem sequatur, quod sibi peruenturum aliquod ex hoc speret emolumentum, & similia. Cõtra quæstiones. } Contra id qđ per suspiciones, an sit uerum, quæritur. Certis in rebus. } De quibus, an essent facta, nulla dubitatio possit oriri: ut si mortuum fuisset constituisset aliquem, & suspicio haberetur, quod signa essent in corpore ueneni dati, non statim torsissent eum qui suspectus habitus esset, potius quàm diligẽtius uidissent, an uenenum datum esset. item, non qui suspectus habitus esset, sed qui certo dedisse uenenum sciretur: torqueretur autem, quod id se fecisse diffiteretur. Hæc contra quæstiones dicet defensor. Quæ uere dicerentur. } Tam ab accusatore quàm defensore. Quæ falso ĩ quæstione pronunciarẽtur. } Aut quæ insimulasset accusator, aut reus falso inficiaretur. Quo in loco quid positum sit. } Vt si cruentus inuentus sit gladius, aut quiduis aliud eius suspicionis arguatur alicuius manifesto occisi: uel quiduis simile. Dolori credi non oportere } Si quid sit reus per tormenta fassus. Alius alio recentior in dolore. } ad sufferendos dolores uegetior uiridiorq;. Ingeniosior ad comminiscendum } Id est, ad fingendum: cuius præteritum, commentus sum. unde commenta, figmẽta. est autem proprie com-

minifcor, mente uoluto: ac per hoc recordor aliquando significat, ut apud Plautum in Amphytrione: Fac sis commentus. unde à cōmenior commentarij dicti, in quibus aliqua breuius, quàm ut narrari potuerint, continentur: & aliquorum librorum interpretamēta, commentarios & commenta nominamus, sicut in usu clarorū authorum inuenimus. Ad comminiscēdum } quod denique, scire aut suspicari posfit. sensus est: Dicet defensor, ideo reum, qui insimuletur, accusatori fassum ex ordine omnia, quod putauerit quæsitorē hæc ab eo scire cupiuisse, & in hac re multa finxisse, quo protinus cruciatibus exolueretur. Quæ ī quæstiōibus sunt dicta, } Quæ enam confessus fuerit, dum ab eo quæritur, reus. Idq; partibus cōiecturæ. } quæ tribus distinguuntur temporibus: aut certe, quæ in sex partes supra diuisa est, quorum si singula contēplabimur, multa quæ nobis suffragabūtur inueniemus. Plus oportere signis & argumentis credi q̄ testibus. } Plus, inquiet accusator, si testes eius sententiæ aduersabuntur, & signis & argumentis esse credendum, quàm testibus, modo signa & argumenta referre sibi conferentia posfit. Quàm in aliam quempiam conuenire. } Dicet defensor, quæ protulerit signa & argumēta accusator, tam posfunt in alio quouis, quàm in hoc quem accusat inueniri. Indignum facinus. } factum detestabile esse. Sine testibus coniecturam & suspitionē firmamenti satis habere. } subaudiendum, quenquam credere. ut sit ordo: Indignum facinus esse dicet defensor, quēquam credere coniecturam & suspiciones sine testibus habere satis firmamēti. Ita temere } sine causa. Quin subsit aliquid. } ut si quod dicitur, etiā uerum sit, aliquid tamen subesse negari minime queat. Confingeret. } apud alios. Et comminisceretur. } intra se prius uero confingeret protulit, quod prius rem nos confictam intueamur, deinde intra se qui confinxerit ea meditatur. Hunc uerum esse. } Subaudi, rumorem. Et exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit. } Quæ infinita sunt. ostendet igitur, se non solum fuisse. de quo rumor falsus sit per aliquos suscitatus maleuolos ac timidos, sed plerosq; id etiam fuisse passos. Et aliquam fictam fabulam afferemus, quam dicemus omnibus in ore esse. } Hoc dicit, notissimum aliquod exemplum, siue fabula, siue historia sit, quæ in aduersarios ū opprobrium uentura sit, uelut illud apud Apuleium. Verēcunnuero & coruus & psitacus, nihil aliud quàm quod didicerunt pronunciant: si conuicia docueris: conuiciabitur, diebus ac noctibus perstrepens maledictis, hoc illi carmen est, hanc putat concionem ubi omnia quæ didicit maledicta percensuit. Deinde repetit eādem cantilenam: si carere conuicio uelis, lingua excidenda est, aut quàm primum in syluas suas remittendus est. Poterit ergo hoc in aduersarios dicere, assuetos quidem eo modo ad maledicēdum esse, ut laudatum iri tunc demum se arbitrentur, cum in quenquam qualibet confinxerint. & hanc malorum hominum naturam esse, ut in quem uis etiam optimum dicant Fictam ergo fabulam, sermonem quem sibi ipse confinxerit. sic Iuuenalis: Il noua, nec tristis, per cunctas fabula cœnas: id est, sermo. Aut certe fictam ab alijs, quoniam sequutur, Quam dicemus omnibus in ore esse: ut fabulam intelligere posfimus, quæ olim ab aliquo iam poeta ficta sit: eāq; ad quoquo modo eludendos aduersarios proferemus. Cōfictam fabulam dissipare. } Id est, fictum sermonem disseminare. Argumentando famæ fidem poterimus abrogare } Argumentando rationes quas poterimus afferendo. Poterimus abrogare. } Infirmare. Fidem. } firmam persuasionem. Famæ. } quæ de fama res habita sit: & est casus datiuus.

Quid quæsitor uelit audire. } Quæsitor, qui in crimina inquirit, & in tormentis de maleficijs cognoscit. Sic Virgil. Quæsitor Minos urnam mouet. Quod & difficilima tractatu est constit. coniect. } Transitio ad aliam constitutionem. LONGO.

CAPIDV. Cum uoluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur. } Legitimam constitutionem in primo libro ita diuisit, ut sex ei tribuerit partes. quarum prima scriptum fuit & sententia. In hac igitur quibus uti posfimus argumentis docet, deinceps in ordine cætera expositurus. Hoc ergo dicit, cum uoluntas scriptoris cum scripto non conuenire uidebitur, si scriptū defendamus, alijs: alijs, si sententiam, uti debere uidemur locis. Secundum narrationem. } pro ut poposcerit narratio. His locis utemur. } Ex quibus proscripto argumēta-tiones eliciemus. Primum scriptoris collaudatione uerba defendat, ut dicat. scriptori neque ingenium, neq; operam, neq; id lam facultatem defuisse, quo minus aperte posset perscribere id quod cogitaret. nō fuisse ei grane aut difficile eam causam excipere, quàm aduersarij proferant, si quicquam excipiendum putasset. confiteæ eos qui lege scribant, exceptionibus uti. deinde ut leges recitentur, cum exceptiōibus scriptæ: ut apud eūdem legislatorem, num sit aliqua exceptio. Scriptores collaudatione. } Laus est, quam ob bene gesta promeremur: laudatio uero, quæ uerbis habetur alicuius. est tamen aliquando, ubi laus pro laudatione ponatur. Deinde scripti recitatione. } Quo uehementius & significātius quicquid interpretaturus est, dicere uideatur. Deinde percunctatione, sciretne aduersarij id scriptum fuisse, in lege aut testamento, aut stipulatione, aut quolibet scripto, qd ad eam rē pertinebit. } Deinde qui scriptum, inqt, defendet, percunctabitur, numquid aduersarij eam quam proferant sententiam, quæ nusquā scripta apparet in lege, legerint, aut testamento, aut stipulatione, aut in alio quocunq; scripto, quod ad id negotium iudiciumq; attineat. Percunctatione, } Et percontatum, inquit Donatus in Hecyra, & percunctation scribitur. si percontation, à cōto dicitur, quo nautæ utuntur ad loca nauibus opportuna: si uero percūctatum, ab eo quod à cūctis perquiratur, dicitur. Nonius Marcellus autem de doctorum uirorum indagine: Percontari, inqt, diligenter

CONSTITVTIONIS LEGITIMAE PARTES.

CVM uoluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebit', si à scripto dicemus, his locis utemur secundum narrationē. Primū scriptoris collaudatiōe. Deinde scripti recitatiōe. Deīde pcōtatiōe, sciret'ne aduersary id scriptū fuisse ī lege, aut testamēto, aut stipulatiōe aut quolibet scripto, qd ad eā rē ptinebit. Deīde collatione quid scriptū sit, quid aduersary se fecisse dicant, quid iudicem sequi conueniat, utrum id quod diligenter perscriptum sit, an id quod acute sit excogitatum. Deinde ea sententia quæ aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa, cōtemnetur, & infirmabitur. Deinde quæretur quid ei obfuerit, si id uoluisset ascribere,

aut num non potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa proferet, quare id scriptor senserit quod perscripserit, & demonstrabitur scriptũ illud esse dilucide, breuiter, cõmode, perfecte, certa cũ ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res cũ ab aduersarijs sententia redderetur, & uoluntas afferretur, à scripto potius iudicatæ sint. Deinde ostendetur quàm periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eũ, qui cum fateatur se cõtra id quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit fecisse, tamen facti quærat defensionem.

A' sententia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris commoditatem atq; breuitatem, qui tantum scripserit quod necesse fuerit, illud quod sine scripto itelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium uerba, & literas sequi, negligere uoluntatem. Deinde id quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, nõ natura, non æquo & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem noluisse quàm rectissime fieri nemo dicet; at ea quæ à nobis facta sint, iustissime facta. Deinde cõtrariam sententiam, aut nullam esse, aut stultam, aut iniustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sentẽtijs, aut cum iure communi, aut cũ alijs legibus cõibus, aut cũ rebus iudicatis dissentire. Deĩde exẽplorũ à uolũtate, et contra scriptũ iudicatorũ enumeratiõe utemur. Deĩde legũ & stipulationũ breuiter exceptarũ, ĩ qbus intelligatur scriptorũ uoluntas, & expositio. Locus cõis contra eum, qui scriptũ recitet, & scriptoris uoluntatem non interpretetur.

diligenter inquirere. Et est proprietas uerbi, quòd uada in fluminibus contis exquirant nautæ. Nec me præterit, ineruditos quosdam grãmatistas hæc differre inter se uoluisse, ũ per o ante t, & cum u, ante ct, scriberetur: sed nihil mihi cum illis. plana sunt, Sciscitor, rogo interrogo, pcũctor: sed ex his alia inter se nõnihil, alia nihil prorsus differre uidentur. Nã rogo, interrogo, & sciscitor, inter se nihil differunt: nisi dicamus sciscitari esse, ut sciamus idem sæpe potius exquirere quam interrogare: rogare uerba nulla uel pauca antecessisse significat, ut Plautus in Curculione, Rogant serui quò eam, dico me ire quò saturi solent. interrogo autem inter multa uerba, sciscitor & exquiro, ut apud Iuuenalem, Bene habet, nil plus interrogo. pusilla tamen hæc differentia est. Maior autem est multo inter percunctor & interrogo differentia, uel quàm uoluit Quintilianus, ut interrogare nos dicat sciendi aliquid causa: & percunctari, arguendi. Quid enim tam commune, inquit, quàm interrogare, uel percũctari? nam utroque utimur indifferenter, quorũ cum alterum noscendi, alterum arguẽdi gratia uidetur adhiberi: uelut Augustinus in lib. quẽ de doctrina Christiana ĩscripsit qui ita reliquit: Inter percunctationem, & interrogationem hoc ueteres interesse dixerunt, quòd ad percunctationem multa responderi possunt: ad interrogationem uero aut non, aut etiam pronuntiabitur. Ergo ita ut post percunctationem, qua dicimus, Quis accusabit aduersus electos dei? illud quod sequitur, sono interrogantis enunciatur: Deus qui iustificat? ut tacite respondeatur, non. & iterum percunctemur, Quis est qui condemnat? rursusq; interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est? magis adhuc qui resurrexit? qui est in dextra Dei? qui interpellat pro nobis? ut ubique tacite respondeatur, non. At cum dicit Cicero, Deinde percunctatione, scirent' ne aduersarij. ea significatio, quam uoluit in percunctor uerbo esse Quintilianus, hic magis conuenit. est tamen inueniri, ubi percunctor ad rerum attineat cognitionem. Horat.

Inter cuncta leges, & percunctabere doctos.

Deinde collatione quid scriptum sit. } Id est, si aduersarij scriptum aliquod proferent, conferatur: hoc est, comparetur illud, & de quo controuersia est. Quid aduersarij se fecisse dicant. } Subaudiendũ, percunctemur: hoc est posteaquã si protulerunt scriptũ uiderimus, exquiramus nunquid quod se fecisse fatẽtur aduersarij, eo scripto tollatur quod esse poterit, ut minime fiat. Quid iudices sequi conueniat, utrum id quod diligenter præscriptum sit, an id quod acute sit excogitatum. } Hoc dicit, Qui defendit scriptum, quod accurate, inquiet, scriptum est à conditore legis, non oportet aliter quàm scriptum sit interpretari, quod si accipiatur, nihil aliud erit q̃ legem tollere. Nihil enim attinere dicet, causam ex lege considerare: quippe quæ in lege scripta non sit, si prout libuerit quisque interpretabitur. quare iudices, sicut scriptum est, iudicare debere. Quæ sit scripto attributa. } Prout libido tulerit, non ut nos interpretabimur.

Aut non potuerit scribi. } qđ contra fas, iustum et æquum esset. Amentiam enim esse, si eius qui peccarit potiusquam legis ipsius uerba cognoscẽtur. Scriptum illud esse dilucide. } aperte. Breuiter. } non pluribus quàm cõueniret. Commode. } ut utilitatem communẽ omniũ spectauerit. } Perfecte. } cui in ea sententia nihil admodum deesset. Cum ratione. } certa, non ut quisque, prout libido tulerit, possit interpretari. Deinde exẽpla proferentur } Subaudiendum earum rerũ. Quæ res. } Ordo est, quæ ab scripto potius iudicatæ sunt. Cum ab aduersarijs sententia redderetur, & uoluntas afferretur. } Sensus est: eadem quæ aduersarij, cum sententiam plerũq; non uerba spectanda esse dicerent, exempla proferemus: sed ipsis uoluntatem, nobis uerba ipsa id dicere uidere afferemus. Deinde ostẽdetur. } Hoc dicit, si ex ingenio delinquentis inquiet, qui scriptum defendit: qui contra legem fecerit excusabitur, non ex lege peccandi cuilibet potestas uulgo dabitur. deinde adijciet, ex ipsis iudicibus iudicandi, et cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum est nam & iudices neq; quid sequantur habituros, si ab eo quod scriptum si recedant: neq; quo pacto alios improbare possint, quod contra legem iudicarint, & cæteros ciues quid agãt ignoraturos, si ex suo quisq; consilio, & ex ea ratione quæ in mẽtem aut in libidinem uenerit, non ex communi præscripto ciuitatis unãquãq; rem administrabit. Locus communis est, cõtra eum qui quod cum fateatur se contra id quod legibus sancitum aut testamento præscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat defensionem. } Locus eius qui à scripto dicet, erit, inquit ipse in secundo de Inuentione, leges ex se non eius qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, et legibus antiquius haberi nihil oportere. Locus hic, in-

qui, scripto communis erit: ut dicatur, fecisse te contra id quod lege sancitum est, & testamento praescriptum fateris, & tamen facti huiusmodi quaeris defensionem: at qui contra legis sanctionem praescriptum'ue testamenti fecerit, puniendus est: igitur delicti poenam te subire oportebit. Itaq; ab hoc loco deducetur argumentū, Quod legibus sancitum. } Veteres grammatici unà omnes sancio uerbum sanxi mittere praeteritum, & supinum sanctum, uolūt, licet priscae linguae secus protulisse authores dicant. Sed mihi pace eruditissimorum uirorum dicere liceat, cur non potius sancitum dicemus, & sancitum? cum Cice. Romanae eloquentiae author eminētissimus ita locutus sit. sicut & multi alij, ut Pomponius ad Trafeam: Sanciverat, inquit. & in passiuo Cassius Seuerus, Lege Sancitum est, ait. & Lucretius, Quandoquidem sancitum extat. quin & ipsi iurisconsulti sancitum, appellationem, non participium esse uoluerunt: quippe qui à sanguinibus herbis sanctum fluxisse dicāt, quas legati deferentes, se sanctos, id est inuiolabiles esse facile ostēderent. Non ego tñ sanxi sanctū dici negauerim: sed mallē ipsum Ciceronē sequi. A' sentētia si dicemus, primū laudabimus scriptoris commoditatē atq; breuitatē. } Cōmoditatē, q. ita praescripserit, sic ut ei utile & honestū iustūq; esse uidebatur. Breuitatē. } ut non plura cōplexus sit, quàm opus esset. Dicemus deinde calūniatoris esse officium uerba & literas sequi, negligere uoluntates. } dicemus illum non uideri nobis habere quid dicat, qui uerba & notas elementorum sequi malit, et sententiam nihili pendere. Leges enim charas esse oportere, non propter literas, quae tenues & obscurae notae sint uoluntatis, sed propter earum rerum, quibus describuntur, utilitatem, & eorum qui scripserint sapientiam & diligentiā: ut quid sit lex describat, quo uideatur in sententijs, non in uerbis consistere: & iudex is uideatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Enimuero si uoluntas tacitis nobis intelligi posset, uerbis omnino non uteremur: quia non potest, uerba reperta sunt, non quae impedirent, sed quae indicarent, uoluntatem. Deinde id quod scriptum sit, aut non posse fieri. } Subaudi. aut his rationibus quae sequuntur, aut quibuscunq; alijs. Non lege. } Quod de ea nulla sit lex. Non more. } Quod id facere moris non sit. Non natura } Quod naturae leges huic repugnent sententiae. Non aequo & bono posse fieri. } Contra scriptum qui dicet, primum eum locum iudicet, per quem aequitas suae causae demonstretur: & ostendet quo animo, quo consilio, qua

causa

causa fecerit. Dicat igitur, contra aequum & bonum facturum, quicunq; secus egerit. quae omnia rectissime fieri & sanctissime à scriptore legis, omnes affirmabunt. Aut non posse fieri. } Si aequum bonumq; uelimus inspicere. Aut non constare. } quippe quòd sententijs illis repugnet. Aut cum iure communi } quo oēs utuntur populi. Aut cum alijs legibus. } Differunt leges & iura: quòd leges sunt aut principis, aut liberi populi. quae à rege conduntur, alterius consensum non requirunt: quae ad populum feruntur, sine eius iussu ratae nō sunt. & quoniam rogari, id est interrogari populus de his solebat, rogationes dictae. Iura autem magis generalia sunt. Ius aliud gentiū, aliud ciuile dicitur. Ius ciuile dicimus tam leges quàm plebiscita, senatusconsulta, decreta principum, responsa prudentium, &c. quae in Topicis sumus interpretati: quae sunt legum communium interpretamenta quaedam. Aut cum rebus. } Cuiusmodi sunt responsa prudentium. Et stipulationum. } Stipulatio per interrogationem sponsio est. Breuiter exceptarum. } Hoc ad utrunque refertur. In quibus intelligatur, } Vt scriptarum uoluntatem probemus interpretando, non quid dicant uerba, spectandum. Locus cōis. } Sensus est: Locus communis contra eum qui scripto innitetur erit, ut dicas eum scriptum recitare, & scriptoris uoluntatem negligere: quod utiq; stultum sit. perinde ac si dicas, stulte eum agere qui scripta cuiusquam suspiciat, qui sit sensus uerborum negligat. In secundo autem de Inuentione idem: Contra scriptum, inquit, leges in consilio scriptoris & utilitate communi, non in uerbis consistere: quod indignum sit aequitate literis urgeri, quae uoluntatē eius qui scripserit defendat.

LONGOLIVS.

DEinde dicemus. &c. negligere uoluntatem. } Quae sanè uoluntas tribus modis consideratur. Primo, qñ cum legis scripto aut uerbis apparet, eā impossibile esse seruari. ut lex est: Qui parentes non aluerit, uinciatur. certum est iuxta hanc legem liberos infantes, aut debiles alere non posse. Secundo consideratur, cū certum est uel omnibus. ex uerbis legis, intelligi aliud uoluisse latorem eius: ut qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, uinciatur: annulum ferreum uir ferens noctu inuentus, à magistratu caedis alligatur. Hic sane apparet, legislatorem de telo, non de annulo intellexisse. Postremo, cum exemplo multarum legum probamus praesentis quoq; legis uoluntatem talem, qualem nos defendimus, ut Cicero pro A. Ceicinna fecit.

CAPIDV. CVm duae leges inter se discrepant. } In secundo de Inuentione: Ex contrarijs autem, inquit legibus controuersia nascitur, cum inter se duae uidentur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, qui tyrannum occiderit, Olympiorum praemium capito, & quam uolet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. & altera lex: Tyranno occiso, quinq; eius proximos cognatiōe magistratus necato. Alexādrum, qui apud Phereos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui nomen Thebe fuit, nocte cū simul cubaret, occidit. haec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi in praemij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. res in iudicio est. In hoc genere ijdem loci, atq; eadem praece

pta

pta conuenient: ideo quòd uterq; suam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur oportet contendere, considerando utra lex ad maiores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat: ex quo conficitur, ut si duae leges, aut plures, aut quotquot erunt, conseruari non possint, quia discrepent inter se, ea maxime conseruanda putatur, quae ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit: nam postrema quaeque grauissima ē. Deinde, utra lex iubeat aliquid, utra permittat. nam id quod imperatur, necessarium: illud quod permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, poena afficiatur: aut in utra maior poena statuatur. nam ma

xime

DE CONTRARIIS LEGIBVS.

CVM duae leges inter se discrepent, uidendum est primum, num quae abrogatio, aut derogatio sit. Deinde, utrum leges ita dissentiant, ut altera iubeat, altera uetet, an ita ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse qđ cogeretur, cū altera lex permitteret. Plus enim ualet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est,

cum ostenditur id factum esse quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum, aut derogatum sit: id quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata; statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus uoluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationem iuris, & quæremus partes iuris, utrum cum ea faciant, de quibus posterius dissermus.

xime conseruanda est ea, quæ diligẽtissima et sancta est. Deinde, utra lex iubeat, utra uetet. nam sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione corrigere uidetur illam quæ iubet. Deinde, utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plurimis, utra in aliquam certã rem scripta, promptius ad causam accedere uideatur, et ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliquã moram, & sustentationem. nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet: deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto uideatur uti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem iudicij sanctus & firmius quod apertius scriptũ sit, id esse uideatur: deinde suæ legi ad scriptum, ipsam sententiam quoque adiungere. cõtrariam legem item ad aliam sententiam transducere ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideãtur inter se postremo facere, si eam facultatem dabit, ut nostra ratione utraq; lex conseruari uideatur. aduersariorum ratione altera sit necessario negligenda. Locos autem communes & quos ipsa causa det, uidere oportebit, & ex utilitatis, & ex honestatis amplissimis partibus sumere. demonstrantẽ p amplificationẽ, ad utrã potius legem accedere oporteat. Videndũ et primum an abrogatio aut derogatio sit.} Rogare, precari: rogare interrogare: rogare, accumulare significat. Vnde rogus, strues noĩatur ab hoc composita, abrogo & derogo Derogari, est in calumniam & uituperationem uenire. Abrogari, est totam penitus legem tolli. Aut ergo derogatur, aut abrogatur, aut aliqua parte commutatur & uertitur. infirma enim erit defensio. Negabit se ideo quod facere cogeretur non fecisse, quoniam alia lex permittebat, quo minus id faceret uerendum erat. Plus enim ualet sanctio permissione. } Sanctio, qua facere cogebatur: à sancio, sancis, facta concisione, factum uideri potest, ab eo quod est sancitum sanctum: unde sanctio. nisi à sancto sanxi, factum esse uelimus. Id uero quod posteriori. } Cum longe preponi deberet, quod primum abrogatum derogatumue fuerat. Trahemus ad nostræ causæ commodum. } Vt non uerba, sicut nostri aduersarij. sequamur: sed sententiam, quæ nobis conferet. De iuridiciali absoluta sumemus rationem. } Iuridiciales constitutiones supra ita diuisimus, ut eius partes assumptiuam & absolutam faceremus. Ab absoluta itaque parte sumemus pro sententia adminiculum. ut iure factum esse dicamus, quicquid à nobis factum sit; & cætera, quæ posterius in iuridiciali absoluta applicabuntur.

RECITATIONE.} Non est idem quod expositio, recitatio: nec etiam simplex propositio, cum ita præcedere deberet. Sed recitationem intelligito, exemplorum subiectionem, aut rerum iudicatarum per legem & approbatarum enumerationem. LONGO.

DE AMBIGVO.

SI ambiguum est scriptum, ut puta, quod in duas, aut plures sententias trahi poßit, hoc modo tractandũ est. Primum sit ne ambiguum, quærendum est. Deinde quomodo scriptum est, & si id quod aduersarij interpretantur, scriptor fieri uoluisset, ostendẽdũ est. Deinde id quod nos interpretemur, & fieri posse, & honeste, & recte, & lege, & more, & natura, bono & æquo fieri poße.

Quod aduersarij interpretantur, è contrario. Nec eẽ ambigue scriptũ, intelligat' utra sentẽtia uera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam, uehementer pertinere cognitionem amphibologiarũ eã, quæ à dialecticis profertur. Nos uero arbitramur, nõ modo nullo adiumento esse, sed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias aucupantur, etiam eas quæ parte ex altera sententiam nullam poſ-

CAPIDV. SI ambiguum esse scriptũ putabitur, quod in duas aut plures sententias trahi posfit, hoc modo.} Vt si fieri poterit, demonstrandum est non esse ambigue scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis, sic uti soleant eo uerbo uno pluribusue, in ea sententia, in qua is qui dicet accipiendum esse demonstrabit. Deinde quomodo scriptum est, et si id quod aduersarij.} Vt pro Cecina Cicero, cum sententiam contra scriptum defendit. Nónne si uerbum, inquit, sequi uolumus, hoc intelligamus necesse est, eũ detrudi, cui manus afferantur? necesse est inquam, si ad uerbũ rem uolumus attingere, neminẽ statu detrusum, qui non adhibita ui, manu demotus, & actus præceps intelligatur. deiectus uero qui potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus? potest pulsus, fugatus eiectus denique. Illud uero nullo modo potest, deiectus esse quisquam, non modo qui tactus non sit, sed ne æquo quidem & plano loco. Id quoque superiore Ciceronis exemplo in legitima constitutionis diuisione esse manifestum potest. Nam cum Tullus heres meus, inquit, Terentiæ uxori: Vxori meæ triginita pondo uasorum argenteorum dato, quæ uolet. Hic enim poterit mulier dicere. nihil attinuisse ascribi quæ uolet, si hæredis uolũtati permitteret. Eo enim adscripto, nihil inesse dubitationis, quin hæres, quæ ipse uellet daret. Amentiam igitur fuisse, cũ hæredi uellet cauere id adscribere, quo non ascripto, nihilominus hæredi caueretur. quare ex isto uerbo sententia scriptoris maxime p spicitur. Necesse ambigue scriptum, cum intelligatur utra sententia uera sit.} Adijcietur, illud ambiguum uideri debere, cuius sententia an uera sit dubitatur. hoc autem, quando sentẽtia uera esse deprehendatur, non esse ambiguum. Postremo, in secundo de Inuentione ipse inquit, ex deliberatiõis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi ascribendum, et his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his si quid amplificatiõis dabitur, communibus utrunque locis uti oportebit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractã dam uehementer pertinere cognitionem amphibologiarum, tam quæ à dialecticis proferatur.} Sex modis dubium nasci

sunt interpretari. Itaq; & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt, & dum caute & expedite loqui uolunt, infantissimi reperiuntur. Item dum metuunt in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomẽ suum pronunciare nõ possunt. Verum horum pueriles opiniones, rectißimis rationibus cum uoles, refellemus. In pręsentia hæc interim dicere non alienum fuit, ut huius infantię garrulam disciplinam contemneremus.

posse sermonem, in primo ἐλέγχων docet Aristote. Cũ pluribus rebus eadem appellatio ẽ, quod Græci ὁμώνυμον dicũt: in latinum autem transferẽtes, aliqui æquiuocum nominare nõ timuerunt, cum id quod ab ipso proprio nomine amphibologia nuncupatur, à nostris ambiguũ incidit. Per compositionem, per diuisionem, per accentum, per figuram dictiõis. Ambiguũ igitur in nominibus est, ut Taurus. utrum enim brutum significes animal, an uiri nomen proprium, an mõtem, an sidus, an radicem, incertum est. Simile huic est Gallus: quo utrum gentem, an auis nomen, an corporis fortunam, aut fluuium uoces, dubiũ uideri potest. & in nominibus proprijs tantum, ut Aiax, Telamonius'ne an Oilei filius: Et Eurymedon, Agamemnonis'ne an Nestoris auriga: Eurybates, præcóne Vlysis an Agamemnonis intelligatur. Verba quoque quædam diuersos intellectus habent, ut cerno, utrum uideo an certo significet In uerborum diuersorum diuersis temporibus: ut putes, an à puteo secunda præsentis indicatiui persona sit, uel subiunctiui modi, à puto deflexa, potest dubitari: nisi quòd alterum primam producit, alterum eandem corripit. In nominum quoque casibus eadem solet esse differentia. Velut Cato, an ultimam habeat communem, hoc est, sit nomen uiri proprium, an eandem producat, ut sit datiuus uel ablatiuus. Et similiter desinentibus casibus, diuersis tamen: ut si dicas, flentes illos uidimus. Eadem rursus differentia inter nomina & uerba quoque plerunq; est: ut lege, sit'ne imperatiui modi à lego inflexu, an ab eo quod est lex, casus ablatiuus, quantitate discernitur. Sunt quæ sola significatione discernãtur: ut armis. datiuus enim ne sit, uel ablatiuus ab eo quod est armus armi, an ab eo quod arma dicimus, discerni non poterit, nisi ab eo quod sequitur aut antecedit. Est ubi aliquid, utra magis duarum appellationum noceatur, incertum est, uelut apud iurisconsultos, quæ pro Murena Cicero ipse posuit, inquiens: Iã illud mihi quidẽ mirum uideri solet, ut homines ingeniosos, per tot annos etiã nunc statuere non potuisse, utrum diem tertium an perendinũ iudicẽ an arbitrum, rem an litem dici oporteret. Nascitur ab integro & composito uerbo aliquando dubium: ut si dicas, Ingenua hodie in foro ceciddit mulier. Nam ab eo quod est ingenuus ingenua, & ab eo quod est genu adiecta præpositione In, intelligi poterit. & apud Græcos αὐλήτρις si sit unum uerbum, tibicinam: sin duo, αὐλὴ aulam, & τρὶς ter significat. Quæri igitur potest, si dicatur αὐλήτρις cõcidisse, utrum debeat publicari aula quæ ter ceciderit. an tibicina debeat publicari. hæc & similia sunt quæ sub eadem appellatione esse uidentur. Quæ autem proprio nomine amphibologia nominatur in eisdẽ casibus ferè fieri solet, ut, Dico te Aeacida Romanos uincere posse. & Audiui Lachetẽ percussisse Demeam. & illud, Quidam testamento iussit poni statuam auream hastam tenentem. Quæri potest, an statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua. & in pronoīe possessiuo tertiæ psonæ Sui, cũ à tertia in tertiã fieri personam retransitio uidetur, in dubium uenit possessio, ad quem potius eorum pertineat: ut, Rogat Cicero Varronem, ut suum erudiat filium: & obsecrat Pompeius Cæsarem, ne suo noceat filio Ambiguum enim est, cuius filio, Cæsaris'ne an Pompeij, & quæ

Quintilianus annotauit, Heres meus dare illi damnatus esto omnia sua. in quod genus incidit Cicero in Bruto, loquens de C. Fannio. Is soceri instituto, quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille quidem Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset. nã Sibi, ut ipse inquit Quintilianus, ad socerũ referri, & ad Fãnium potest, At si dixisset, cũ ille quidem Quintũ Scæuolam illi, uel ei, uel ipsi: de Fannio utique locutus intelligeretur. Solet illud esse ambiguum, cum possessio, quæ pluribus accommodari potest, absolute profertur: quale illud, Perdet Crœsus Halyn transgressus maxima regna. In ablatiuo etiam naturalis quædam inuenitur amphibologia: ut, Cœlo decurrit aperto. utrum per apertum cœlum, an cum apertum esset. Per compositionem uero, & diuisionem: uelut si dicas, Aristoteles inquit, quenquam sedentem ambulare & scribentem non scribere. nam si ea simul posita intelligas, id fieri impossibile sin autem per se, id posse fieri manifestum est. nam & is q sedet. potest ambulare si uelit: & qui scribit, non scribere. Et illud, Quinquaginta uirorum centum occidit diuus Achilles, dubium enim est, an ex quinquaginta uiris dicatur centum Achilles occidisse, quod factu impossibile esse quisque uidet: an ex centum uiris quinquaginta occidisse, quod uerum esse potuit. Respiratione igitur suspendenda est omnis oratio, quoties per compositionem diuisionémue dubia intercidit oratio, sicut & illo Virgiliano, de Troilo.

Fertur equis, curruq; hæret resupinus inani,
Lora tenens tantum: huic ceruixq; comæq; trahuntur
Per terram.

hic enim utrum quod teneat tantum lora, an quamuis teneat ceruix & comæ tamen trahantur per terram, quæri potest. Accentuum amphibologia à Dialecticis, ut Aristoteles inquit, explosa est. ut si dicas, falso hic se uerba dedisse autumat: uideri ambiguum potest, utrum falso homini dedisse uerba, an autumet falso. itaque accentu distingui poterit. nam si sit nomen, acuetur in prima: sin aduerbium, in ultimo circumflectetur. Per figuram dictionis dubitatio oriri poterit, uelut immutato genere. ut, Præneste sub ipsa Stratam: Scelus est quem hic laudat. nã & sub ipsa uidetur ad aliud aliquid quàm ad Præneste, qđ generis est neutri, referẽdum. Licet Seruius ex Prænestis fœminino ẽt genere dici crediderit. et Quẽ referre aliud quàm scelus uidetur, cum genere discrepent: Idem de cæteris mutationibus intelligendum, quæ aut numerorum, aut temporum. uel quibuscunque alijs uarietatibus lectionem reddant ambiguam, quam ambiguo colligi sermone diximus. Cognitionẽ amphibologiarum.} Idem enim est amphibologia, quod ambiguus sermo, id est qui utroq; uersus uel multis modis accipi potest. Ea quæ à dialecticis profertur.} De quibus quantum Aristoteles tractauit, diximus. A' dialecticis.} Dialecticen in latinum uertẽtes, artem disserendi nominauerunt. Sed maximo potius impedimento.} Quod nullus in scripto ullo eis utatur: dialectici autem eas ideo ponant, quòd eos cum quibus disputemus, plerunque inuolutæ orationes, quas nobis arguendi causa confinximus, fallant. Amphibologias aucupantur.} sermones conquirunt dedita opera ambiguos.

ra ambiguos. Translatio ab ijs, qui in insidijs auiculas captant: ab auibus et capio, fictum uerbum. Eas etiam quae parte. } Eas, inquit, amphibologias sibi aliquando confinxerant, quae parte altera significent, altera quicquam significare non queant: hoc est, ut uerus aliquis sensus elici non possit. uelut, nil enim prohibet eodem uti nos exemplo, illud quo usi supra sumus, Quinquaginta uirorum centum Achilles occidit. Absurdi sermonis. } Cum amphibologias inuenerint, eas in aliena scripta afferũt, ut eo modo uelint interpretari. Molesti interpellatores. } Id est, interruptores. Interpello, ab interpolo distat: quòd interpellare sit, interrumpere, & sese ingerere ubi non opus sit. ut apud Plautum in Amphitryone, Ne interpella. Interpollare est interponere, ad nouam formã auertere fingere. Marcus Tullius in Verrem actione secunda: Aliquid demendo, mutando, interpolando. Et est tractum ab arte fullonica, quae poliendo diligenter uetera queq;, quasi in nouam speciem mutat: Proinde dubium uideri potest, interpellatores' ne, an interpolatores legendum sit. Et scripti cuiuscunq;. } siue legis, siue testamenti, siue cuiusuis alterius rei. Tum obscuri interpretes. } quòd quae longissime ueniunt, ad scriptum poscant. Tum odiosi. } quòd quae necessaria non sunt, conquirant. Et dum caute. } ut singula pensitare uideantur. Et expedite. } ut quicquam inuolutum. Infantissimi reperiuntur. } Qui nullo modo loqui ferre uideantur, quod saepissime illis accidit, qui in singulis nolunt uerbis inmorari. Nomen suum pronunciare non possunt. } Quod cum aliqua de causa

positum uideri potest, aliter tamen interloquendum accipi posse uidcatur. quale apud Martialem illud:

Sotae filia Clinici Labulla,
Deserto sequeris Clitum marito,
Et donas & amas, ἔχεις ἀσώτως. & rursum illud,
Digna tuo cur sis, indignaq; nomine dicam:
Frigida es, & nigra es: non es, & es Chione.

Aut certe nomen suum pronunciare non possunt, quãdo & alij eo fuere non appellati. & ne dubium sit, an praeter se quenquam aliũ dicant, cum ambiguum sit nomen, ut supra diximus, quod multis simul appellatione imponitur: ut Cato Cẽsorius, Cato Porcius, Cato Vectius, & Cornelius Cato: malunt silere, quàm nomen suum pronũciare. Hoc interdicere. } Vt dum de ambiguo disputamus, non sint alienum inserere. Huius infantiae. } elocutionis inscitiae: quod qui de his minutissimis disputant, fari penè nesciant. Garrulam disciplinam. } Sermonem inanem: quae dum omnia dicere uideri, uult nihil dicit. Sanè γαρύειν Graeci dicũt: ut Pindarus in primo Olympiõn hymno, εἰδ' ἄεθλα γαρύεν ἔλδεαι φίλον ἦτορ. Ab hoc, uerso γ, in u, Latini garrulum deduxerunt.

LONGO. Svnt qui arbitrantur. } Confutat quorundam opinionem, qui ambiguitatem uerborum ediscendam praecipiebant, sed eam quae à dialecticis profertur, hoc est, superstitiose curiosis, & cauillatoribus, Secus autem iudicandum de proprietate & differentia uocum, quae à grammaticis docetur.

DE DEFINITIONE.

Cvm definitione utemur, primũ afferemus breuem uocabuli definitionem, hoc modo. Maiestatẽ is minuit qui ea tollit ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat, quę sunt ea quae capiunt suffragia populi & magistratus consilium. Nempe igitur tu & populũ suffragio, & magistratum cõsilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario. Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimẽto afficit, sed prohibui detrimentum. Aerarium enim conseruaui, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur uocabuli sententia breuiter & ad utilitatem causae accommodate describetur, Deinde factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur. Deinde contrarię descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis aut turpis, aut iniuriosa. Id quoq; ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta, de qua iam loquemur.

CAPIDV. Cvm definitione utemur. } Definitionũ genera in Topicis Ciceronis abunde exposuimus. Primum afferemus breuẽ uocabuli definitionem. } Primus, inquit ipse in secundo de Inuentione ubi definitiuam tractat constitutionem, accusatoris locus eius nominis, cuius de ui quaeritur. breuis & aperta ex opinione hominũ definitio, hoc modo. Maiestatem minuere est, de dignitate aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum quibus potestatem populus dedit, derogare. hoc sit breuiter expositũ, pluribus uerbis est & rationibus confirmãdum, & ita esse ut descripseris ostendendum postea ad id quod definieris, factum eius qui accusabitur adiungere oportebit, & ex eo quod ostenderis esse, uerbi causa, maiestatem minuisse, & hunc totum locum cõmuni loco confirmare, per quẽ ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatiõe augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. ea autem infirmabitur si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur, cũ quemadmodum & quibus in rebus homines in cõsuetudine scribendi, aut sermocinandi eo uerbo uti soleant, cõsiderabitur. Itẽ infirmabitur, si turpis, aut si inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio: & quae in-

commoda consecutura sint, eo concesso ostendetur. id autem ex honestatis & ex utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis praeceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, & nostram ueram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Inde post paululum subiungit. Locus autem communis in eius malitiã, qui non modo rerum, uerum etiam uerborũ potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod uelit, & id quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Qui ea tollit. } Tollit, aufert. Haec sunt ea quae capiunt suffragia. } Ordo est, & sensus: Quae, subaudiendum ex quibus ciuitatis cõstat amplitudo: sunt ea suffragia. i. fauores: quae populi capiunt, cum legi promulgandae assentiuntur, aut non assentiũtur, uel cum ad dignitatem quem uelint prouehunt. Et consilium. } magistratus, subaudiendum est, id quo ciuitatis cõstat amplitudo. Igitur tu et populũ suffragio. } Exẽplum, quod in primo libro de L. Apuleio Saturnino posuit tractat. Populum suffragio. } quod cum populum nolis quas uelit ipse leges approbare, suo priues suffragio. Et magistratum cõsilio priuasti } Qui quã L. Saturninus suo consilio legem laturus erat, in magistratu con-

ſtitutus, quippe qui tribunus plebis erat promulgare non ſciuiſti, cum pontes deieceris: ſuo igitur eum conſilio priuaſti. ut ſi ita te- xas argumentationem. Quicunq; ciuitatis amplitudinem, quæ ex populi ſuffragio magiſtratusq; conſilio conſtat, aufert, is maieſtatem minuit: Atqui tu populum ſuffragio, quippe quód quas uolebat leges comprobare non permiſiſti, & magiſtratum conſilio qd' ſcripſerat ne ederet, prohibuiſti: maieſtatem igitur minuiſti. Item è contrario.} Id eſt, ab ipſo defenſore contradicentur. In ſecundo de Inuentione: Defenſoris, inquit, primus eſt locus. Item nominis breuis & apta ex opinione hominum deſcriptio, hoc mõ: Maieſtatem minuere eſt, aliquid de re prima cum poteſtatem non habeas adminiſtrare, poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas et boneſtas adaugetur deinde ſequitur, aduerſariorum definitionis reprehenſio. Locus autẽ erit defenſoris, per quem indignabitur: accuſatorẽ ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, uerum etiam uerba commutare conari. Qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit.} qui ciuitatis ſplendorem aliqua ex parte minuit. Differt autem, ut Pædianus inquit, ab intertrimento detrimentum: quod detrimentum uel

unius partis dici poteſt, dantis: intertrimentum uero, ad utriusque partis ſpectat, dantis et accipientis. Cicero in Verrem: Pratores, niſi decreuerit, de hac re minus laborant, ſine ullo intertrimento. Varro autem, Detrimentum, inquit, à detritu, quód ea quæ detrita, minoris ſint pretij. ab eadem mente intertrimentum, ab eo quod duo, quæ inter ſe ſint & diminuta, damnum, à demptione, cum minus re factum eſt, quàm quanti conſtat. Ego nõ affeci. Ordo eſt, Ego non affeci detrimento, ſed prohibui: ſubaudiendum, detrimentũ fieri. Aerarium enim conſeruaui.} Hoc ſupra in primo libro expoſitum eſt. Vocabuli ſententia.} Quid ſit maieſtas. Deinde factum noſtrum} Quod nos fecerimus. Cum uerbi deſcriptione.} Interpretatione.} Contrarie.} Quæ ab aduerſarijs illata ſit.

Si aut falſa erit.} Quod aliter uulgo accipiatur, &c. Aut inutilis.} Quod ea expoſitio, nulla in parte utilitatem præſtet. Aut turpis.} Quæ turpitudinem ciuitati afferat. Aut iniurioſa.} Quod ſi ita accipiatur, de ea multi conqueri poſſint.

LONGO. *Item ex contrario.} Quam uocant ἀντιθετικὴν definitionẽ, qua non tantum crimen negamus, uerum etiam commodum aliquod afferimus.*

CAPIDV. *Quæritur in tranſlationibus primum.} In ſecundo de Inuentione, tranſlatiuam conſtitutionem tractans: In omni autẽ, inquit, cauſa, ab utroq; quæri oportebit, à quo, & p quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat. Et uidetur, utrum malitia quidem aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, q alio modo agi nõ poſſit: an occaſione agendi, ſic ſit iudicium aut actio conſtituta. Locus autem communis contra eum qui tranſlationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. à tranſlatione autem omnium fore perturbationem, ſi non ita res agantur, & in iudicium ueniant, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, qui cum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore, atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Num aliquis eius rei.} De qua controuerſia, hoc eſt, de ea ius dicere. Petitionem.} Vt præmium dari, aut pœnam inferri alicui poſcat. Aut executionem habeat.} Vt exequi, id eſt, trãſigere, quod in cõtrouerſia ſit, pro altera parte poſſit: hoc eſt, ut ſit aut patronus, aut aduocatus, aut procurator, aut cognitor: qui inter ſe ita differunt, ut Aſconius Pædianus inquit, ut quicunq; alterum in iudicio defendit, aut patronus dicatur, ſi orator eſt: aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut præſentiã ſuã cõmodat amico: aut pcurator, ſi negotiũ ſuſcipit: aut cognitor, ſi præſentis cauſã nouit, & ſic tuetur ut ſuam, qui familiariſſimus defenſor ſit. Modo.} Nunqd non ea actione. Tempore.} Nunquid alio quàm eo tempore, uel quod feriæ ſint, uel ſimile aliquid. Nũ alia lege.} Nunquid ea lex, quã protulerit, contra ſe nõ faciat. Num alio quærente.} Nunquid eam cauſam alius quærere debuerit. Aut agente.} Nunquid eam agere alium oportuerit: quorum ſi quid factum eſſe inuenietur, qui ita accuſarit, cadet à cauſa. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur.} Hæc, inquit, omnia his rebus poterunt inueniri, male acta eſſe, quas in abſoluta cõſtitutiõe iuridiciali iã tractabimus.*

LONGO. *Num alio modo.} Alibi negat modi eſſe præſcriptionem, ſeu tranſlationem, Sed hic modum pro re accipiamus.*

DE TRANSLATIONE.

QVÆRITVR *in trãſlationibus primum: nũ alius eius rei actionẽ, petitionẽ, aut executionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, tempore; loco; num alia lege; num alio quærente, aut agente.* Hæc *legibus & moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta.*

CAPIDV. *In cauſa rationali.} In ſecundo de Inuentione, ratiocinationis exemplum tractans: Locos autem communes, inquit, in hoc genere argumentandi hos, & huiuſmodi, quoſdam eſſe arbitramur. primum eius ſcripti quod proferas, laudationem & confirmationem: rei de qua quæratur, cum eo de quo conſtat, collationem euiuſmodi, ut id de quo quæratur, rei de qua conſtet ſimile eſſe uideatur: poſtea admirationem per contemptionem, qui fieri poſſit, ut qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere, deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quod cum de illa eſſet ſcriptum, de hac is qui ſcribebat dubitaturum neminem arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus, multa præterita eẽ, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſit. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, ut in negotiali abſoluta. Contra autem qui dicet, infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, & quo in loco illud cuius cauſa affertur, opiniõe, ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem*

DE CAVSA RATIONALI.

IN *cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus, ſimiliter ſcriptũ aut iudicatũ ſit.* Deĩde *utrũ ea res ſimilis*

sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis. Deinde, *utrum cõsulto de ea re scriptũ non sit, quòd noluerit cauere, an quòd satis cautum putarit propter cęterorum scriptorum similitudinem.* De *partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicialem reuertemur.*

litudinem affertur, conueniat, ostendatur: deinde quod res cũ re differat, demonstrabitur, ut nõ idẽ de utraq; existimari oportere uideatur. ac si ipse quoque poterit rõcinationibus uti, iisdẽ rõcinationibus, quibus ante prædictũ est, utetur. Si non poterit, negabit oportere quicquã, nisi quod scriptum sit, considerare. multis de similibus rebus in unamquãq; rem tantum esse, singulas leges omnia posse inter se uel similia. demonstrat locos communes à ratiocinatione oportere coniectura ex eo quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum peruenire, & neminem posse oẽs res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiusmodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse de omnibus rebus cauere quibus uelit.

Quæritur quid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus scriptum aut iudicatum sit.} Quæretur subaudi, aut ab eo qui ratiocinatione innitetur, aut ab eo qui ratiocinationẽ infirmabit: sed quo pacto suis uterq; locis utatur, ipso Cicerone docente iam ostẽdimus. Deinde utrum ea res similis sit ei rei de qua agitur, an dissimilis.} Quòd si is qui ratiocinationi locum nullum dat, inspiciat si simile uideat, nũ id aliqua lege sancitum: sin dissimile, an aliquo ex his quæ iam memorauimus, differre uideatur, quo ualidius id possit infirmare. Vtrum cõsulto.} Vtrum dedita opera prætermiserit. quod intelligi per se poterat: an quòd cauere, hoc est prouidere de ea re factu idoneum non satis censuerit, & qui defendet ratiocinationem, & qui eam infirmabit, hoc ad suæ causæ commodum reuocabit. Quod satis cautum putarit, propter cæterorum scriptorum multitudinem, hoc qui ratiocinationem inducet, affirmabit, ut dicat non opus fuisse de ea re quenquam scribere, quando quidem cæterorum multitudo scribentium hoc dixisse, ob ea quæ scripsit, satis uisa sit. Sanè inter oẽs status legitimos, præter translationem, quam statum non esse supra ostẽdimus, quædam cognatio est.

tio est. Nam & in diffinitione quæ sit uoluntas nominis quæritur, & in ratiocinatiõe quid sibi uoluerit spectatur, & ex cõtrariis legibus duos esse scripti & uoluntatis status apparet. Rursum & diffinitio quodammodo est ambiguum, quæ amphibologia nominatur, cum in duas partes intellectus nominibus diducatur. Scriptum & uoluntas habet in uerbis uocis quæstionem, quod idem in contrariis legibus quæritur. Ob hanc causam non defuerunt, qui omnia hæc scriptum & uoluntatem esse dicerent, alii in scripto & uoluntate amphibologiam esse: sed distincta sunt. aliud enim est obscurum ius, aliud ambiguum. Definitio igitur in natura ipsa nominis quæstionem habet generalem, & eorum quæ circa causam esse possunt. scriptum & uoluntas de eo disputat uerbo, quod non est in lege: at ratiocinatio, de eo quod nõ est. Amphibologiæ ius in diuersum trahitur legum contrariarum ex diuerso pugna est. Hæc à doctissimis, neq; immerito, recepta differentia est, & apud plurimos & prudentissimos etiam durat.

IN causa rationali.} Cũm rationalẽ Græci συλλογιστικὴν *appellant, quo quidam Latini uertentes, collectionem & statũ collectiuum interpretati sunt. Fit modis quinq; A` simili. Qui patrem pulsat, rapitur ad pœnam. quidam matrem pulsauit, reus fit facti. A` consequẽti. Adulteros deprehensos, liceat cæcare. quidam deprehensus excæcatus est: postea per famulum ad adulteram reductus, excæcatus famulus est minister adulterii: consequens enim est, ut eius oculi eruãtur, cuius ministerio adulterium perpetratũ est. A` cõtrario. Desertor capite plectatur. desertor quidam fortiter fecit, petit præmium, & contradicitur. A` maiori ad minus. Exulem intra fines deprehensum liceat occidere. quidam exulem deprehensum tantum uulnerauit, & petitur ad pœnam. A` minori ad maius. Qui cõmilitonem in acie protexit, petat præmium. ipsum imperatorem quidam protexit, petit præmium, & contradicitur.*

CAPIDV. *ABsoluta iuridiciali constitutione utemur.} Iuridicialis est, ut ipse in II. de Inuẽtiõe inqt, in qua æq et iniq natura, et præmii aut pœnæ rõ q̃ritur. Huius partes sunt duæ, quarũ alterã absolutam, assumptiuam alteram nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se recti & nõ recti quæstionem cõtinet. Ea est huiusmodi. Cũ Theban Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Graiis, cũ inter se bellum gessissent, ut hi q uicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent, uictoriæ in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt trophæum: accusantur apud Amphictyonas, id ẽ, apud cõmune Græciæ cõciliũ. intẽtio ẽ, nõ oportuit. depulsio ẽ, oportuit, qõ ẽ, oportueritne? Rõ est: Eã enim ex bello gloriã uirtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris relinquere uellemus. Infirmatio ẽ: attamẽ æternũ inimicitiarũ monumẽtũ, Graios de Graiis statuere non oportet. Iudicatio est: cum summæ uirtutis concelebrandæ causa, Graii simul æternum inimicitiarũ monumentum statuerint, rectène an secus fecerint. Hanc ideo rationẽ subiecimus, ut hoc causæ genus ipsum de quo agitur cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt, non enim iuste, neq; pie bellum gessistis: in rationem criminis delaberemur. de qua post loquemur. Inde post paulo subiungit: Locos autem communes, & ex causa ipsa, si quid inerit indignationis aut cõquestionis, & ex iuris utilitate & natura multos & graues sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas uidebitur postulare. Sine ulla assumptione.} Contrariæ defensionis, ut extrinsecus nihil assumas, quo tua causa probabilior fiat: ut si dicas, licuit Miloni Clodium occidere, quando & Clodius ei parauit insidias. Cõstat igitur ex his partibus natura.} Naturæ ius esse*

DE IVRIDICIALI ABSOLVTA.

ABSOLVTA iuridiciali constitutione utemur, cum ipsam rem quam nos fecisse cofitemur, iure factã dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. In ea quæri conuenit, iure'ne sit factum. De eo causa posita dicere poterimus, si ex quibus partibus ius constet, cognouerimus.

Constat igitur ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto.

Natura ius est, quod cognationis, aut pietatis causa obseruatur, quo iure parentes à liberis, & à parenti-

bus liberi coluntur. Lege ius est id quod populi iussu sancitum est: quod genus, ut in ius eas cum uoceris.

Consuetudine ius est id quod sine lege æque ac si legitimũ sit usitatũ est; quod genus est id, quod argẽtario obtuleris expensum, à socio eius rectè repetere posis.

Iudicatum est id de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut prætori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicarit. quod genus M. *Drusus prætor urbanus, quòd cum hærede mandati ageretur, iudicium reddidit. Sext. Iulius non reddidit. Item,* C. *Cælius iudex absoluit iniuriarũ eũ qui Luciliũ poetã in scena nominatim læserat,* P. *Mutius eum, qui* L. *Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id usu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tpe, numerum cũ numero iudiciorũ proferemus.*

Ex æquo & bono ius constat, quod ad ueritatẽ, & utilitatem communem uidetur pertinere: quod genus, ut maior annis L X. *& cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate.*

Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerunt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Rẽ ubi pagunt, oratione pagunt. In comitio, aut in foro ante meridiem causam conijcito. Sunt item pacta quæ sine legibus obseruãtur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari cõuenit, idq; in absoluta iuridiciali faciendum uidetur.

ueteres, referente Cicerone, dixerunt, quod nobis non opinio, sed quædam nata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. religionem e.m quæ in metu & in cerimonijs deorum fuerit, appellarunt pietatẽ, quæ erga patriam, aut parẽtes, aut alios sanguine coniunctos, officium conseruare moneat. gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum & honoris et amicitiarũ obseruantiã teneat. uindicationẽ, per quã uim et contumeliã defendendo, aut ulciscẽdo propulsamus à nobis et à nostris, q nobis chari eẽ debẽt, & per quam peccata punimus. obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecuntes ueremur & colimus, ueritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quàm confirmauerimus fiat, aut factum, aut futurũ sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc cõtrouersiam, quod neq; in hoc ciuili iure uersantur, & à uulgari intelligentia remotiora sunt. ad similitudinem uero aliquã, aut ad rem amplificandã sæpe sunt hæc inferenda. Lege. } Iura legitima legibus constant: leges sunt, quæ populi iussa sancitæ sunt: ex legibus igitur iura legitima cognoscere oportebit.

Cõsuetudine, iudicato, æquo et bono, pacto. Natura ius est, quod. } Consuetudinis autem ius esse putatur, id quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobauit: in ea autem quædam sunt iura, ipsa iam certa propter uetustatem. quo in genere multa sunt, & eorum multo maxima pars, ut inquit ipse quam prætores edicere consueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt, quod genus iudicatum, par, pactum. Iudicatum est, de quo iam ante sententiam alicuius, aut aliquorum constitutum est Par, quod hic æquum & bonum Cicero uocat, est, quod in omnes æquabile est, Pactum, est quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, ut iure præstare dicatur: initium ergo iuris, ab ipsa natura profluxisse manifestum est. Quedam autẽ ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura aliquanto à natura quodammodo longius in consuetudinem uenisse uidetur. Post approbata quædam à consuetudine, aut à uero ipsa utilia uisa, legibus firmata eẽ perhibentur. Constat igitur ius omne his tribus, natura deinde consuetudine, quæ naturam sequitur ducem: postremo lege, quæ iam consuetudine aut uero firmatur.. sed. ipsam consuetudinem ita diuisit, ut eius partes, iudicatum, æquum & bonum & pactum esse dixerit. Cognationis aut pietatis causa obseruatur. } Cognationis, affinitatis. pietatis, quam erga deum et parentes habemus.

Aeque ac si legitimum sit. } Perinde ac si legibus sancitum sit, usurpatum est. Quod genus est. in quo genere exemplũ est. } Id quod argẽtario tuleris expensum. } Quod dinumeratum argentario dederis. nam expendebant omnem ueteres pecuniam potius quàm dinumerabant, unde libra, assis, talentum, & militum stipendia, hoc est, stipes ponderandæ, ut Plinius inquit, appellantur: & pensatores libripendes dicti. A' socio eius recte repetere posis. } Hoc est, nihil obstat, quin quam expensam argentario pecuniam dederis, si is cui dinumeraueris eam pecuniam nominatur, aut quoquo modo absit, tibi reddi reposcas ab alio qui tunc eius fuerit socius, cum eam cõcredidisti pecuniam. Vt decretum. } Vt id de quo, cum in controuersia esset, iam lata sententia sit. Interpositum. } Quod insertũ ad supplementũ alicuius scripti est, de quo quæreretur, ne amplius in quæstionem ueniat. Iudici aut prætori. } Veteres, ut tam Varro quàm Asconius Pædianus dicit, omnem magistratum cui pareret exercitus, prætorẽ à præeundo appellauerunt. unde Lucilius: prætor est. ergo præire oportet. Vnde & prætorium, & præfectus prætorio. Aut consuli. } Consul nominatus, quòd consuleret populum & senatum, cũ quippiam transacturus esset: unde Actius in Bruto, qui recte consuluerat. Aut tribuno plebis. } Quia & tribuni erãt militum: Tribuni, quòd iura tribuerent plebi, id est, plebem defenderent. Nam cum ob truculentissimas olim inter patricios & plebeios seditiones plebs armata, maximo cum terrore nobilium in Auentinum, & ut alijs placet in Sacrum collem secessisset, unde prius abduci non potuit, quàm ad fauorem sui tribuni plebis primi crearentur.

Decreuerit. } Quod lite caruerit. Aut iudicauerit. } quod in controuersiam uenerit. M. Drusus prætor urbanus cum in hæredem mandati ageretur, iudicium reddidit. } Reddidit in hæredem contra hæredem iudicium mandati parẽtis, aut alterius, cuius fuerat hæres: hoc est, cum hærede sibi constituto quidam in testamento mandasset quid fieri uellet, & hæres facere recusaret, contra ipsum Drusus iudicauit, quod Sextus Iulius Cæsar consul in bello sociali designatus facere noluit. In scena ubi poemata publice re

citabantur

tabantur nominatim.} Nomine suo compellando, non prænomine aliquo cum honorando. Iudex cum iudice.} Vter eorum sit clarior. Tempus cum tempore.} Quod alio tempore licuisse poterit, alio minime. Numerum cum numero iudiciorum.} Vt si plura iudicia adiecta sint proferemus. Ad ueritatem & utilitatem cōmunem.} Quod æqualiter apud omnes uere & utiliter enunciari potest. Vt maior sexaginta annis, & cui morbus causa est, cognitorem det.} Sensus est, ut qui sexaginta annos iam excesserit, si aduersa ualetudine correptus sit, in exitu iudicij familiarissimum aliquem, quem cognitorem dicimus, ut paulo ante ostendimus, pro se dare possit, qui causæ suæ præsit. Nouum genus constitui conuenit.} Si id ante ea cautum non sit. Ex tempore.} Sine temporis ulla mora: uel certe ex eo tempore, quo id fieri cōuenit. Et ex hominis dignitate.} Vt hominis dignitatis ratio habeatur. Si quid inter se pepigerunt.} Pepigi nonminus anomalū esse, quàm memini, odi, et cœpi, quidam sicut Phocas, putauere Grammatici. quód pango, ut Diomedes inquit, pegi & panxi præteritum mittat: paciscor autem, pactus sum. Quintilianus igitur positionē huius uerbi primam Pago fuisse putat: unde secundum analogiam pepigi præteritum, qui ita reliquit: Memoria repeto conuictos á me qui reprehenderant, qui hoc uerbo usus essem pepigi: nam id quidē dixisse summos authores confitebantur, rationem tamen negabāt permittere, quia prima positio paciscor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito pactus sum, nos præter authoritatem oratorū atq; historicorū, analogia quoq; dictū tuebamur. Nam cum legeremus in duodecim tabulis, Ni ita pagunt, inueniebamus, simile huic cadunt. Inde prima positio etiāsi uetustate exoleuerat, apparebat, Paco, ut cado: unde non erat dubium, nos pepigi sic dicere, ut cecidi. Si quid inter se pepigerint.} Legimus & cum ablatiuo: ut si dicas, Pepigi hac re. Catullus:

Quò pepigere uiri, pepigerunt ante parentes.

Et cum accusatiuo & ablatiuo, ut pepigi hanc rem decem nummis. Plautus in Bacchidibus: Ducentis philippis rem pepigi. & paciscor, ut in eadem comœdia. Pacisci cum illo paula pecunia potes. Hem ula, paciscere si potes, perge obsecro, paciscere quid uis. Rē ubi pangunt, oratione pangunt.} Hoc est, ubi rē pactis firmat, oratione pangunt.} Hoc est, ubi rem pactis firmant, orationem quoq; inter se pactis roborant: ut, quoties dixeris aut scripseris, hoc uel illud faciam, modo iubeas, uel simile aliud. In comitio, aut in foro ante meridiem causam conijcito.} Et hoc pactum est. Comitium, ut Varro inquit, ab eo quod illuc coibat populus, aut creandarum dignitatum, aut litiū causa. Hinc Plautus in Curculione: Qui periurum conuenire uult hominem, mitto in comitiū. Aut in foro.} Forum, ut idem inquit, quo conferrent suas controuersias: & quo quæ uendere uellent, ferrent, forum appellarunt. Nec nos præterit, Festum Pompeium sex modis accipi forum posse scripsisse.

Causam conijcito.} Iudicato, coniectura quid tenendum sit consequitor, ac inde iudicato. hoc modo somniorum coniectores nominamus, qui quid somnia portendant, coniectura consequentes diiudicant. Sunt item pacta quæ sine legibus obseruantur, ex conuentu, quæ de iure præstare dicuntur.} Sensus est, sunt inita inter aliquos ex solo conuentu pacta, quæ licet nullis sint legibus obnoxia obseruantur tamen, & dicuntur iure ipso ualere ut nūc loquimur.

Ex conuentu.} Conuentus, inquit Festus Pompeius, quatuor modis intelligitur. Vno, cum quemlibet hominem ab aliquo conuentū esse dicimus. Altero, cū significatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in unum locum. Tertio, cum á magistratibus iudicij causa populus congregatur. Quarto, cum aliquē in locum frequentia hominum supplicatiōis aut gratulationis causa colligitur. Sed hic Ex conuentu, ex mentis uerborumq; conuenientia quadā, & ut ita dicam, concordantia. Præstare.} Vt nunc uulgus loquitur, ualere dicuntur. His igitur partibus iniuriam demōstrari.} Si contra ius naturæ, legis, aut consuetudinis fecerimus.

Ius confirmari.} Si ab his partibus, quas memorauimus non sit alienum. Denique in Rhetoricis de inuentione: Locorum autem, inquit, communium, quoniam duo genera sunt, quorum alterū dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, et quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci perscribi non possunt. In plerisq; fortasse ab authoritate iurisconsultorum, & contra authoritatem dici oportebit. Attendendum autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes præter eos quos nos exposuimus, ipsa res ostendat.

Natura ius est.} Sciendum autem longe latius hoc naturæ ius patere, quàm hic exemplis declarauit. quare ad eam rē cognoscendam inspiciantur iurisperitorum commentarij. LONGO. Quod cum hærede mandati ageretur.} Cum hærede mandati agere, est actionem intendere in eius hæredem, cui mandaueras ut hoc uel illud pficeret, uēderet, expediret. qđ quia ab eo factū non est eo discedēte, ī hæredes actionē pducis. Cognitorē det.} Cognitorē dare est, substituere aliquē qui in iudicio uices tuas suppleat, quem aliàs procuratorem uocat, nempe quod causam tuam omnem cognitam habeat per tuam instructionem, non de causa, cognoscat, quod est iudicis tantum. Rem ubi pagunt.} Lex est ex Tab. xij. huc allata, ex cuius forma pacta fiebant, hoc modo. Verbis pepigi cum aduocato meo, ut causam meam differret in comitio aut foro, et illic ante meridiem adesset. Assensit ille, nec adfuit. Ago cum illo de pactis, & hinc crescit status.

CAPIDV. Cum ex comparatione quæritur.} Iuridicialem constitutionem supra ita diuisimus, ut eius partes, absolutam & assumptiuam quæstionem esse diceremus. quam nostri absolutam, Hermagoras κατὰ ἀντίθεσιν. quam nostri assumptiuam, Græci κατ' ἀντίληψιν nominarunt. Absoluta est, cum iure factum ipsum defenditur. quapropter & iuris partes esse cognoscendas diximus. Assumptiua autem est, cum factum per se non probabile est, assumptis autem extrinsecus auxilijs id tuemur. Huius sunt partes quatuor: Compatio, relatio criminis, remotio criminis concessio criminis. Cōparatio est, cū aliquid factū, qđ p seipsum nō sit pbandum, ex eo cuius id causa factum est, defenditur. ea est huiusmodi: Quidam imperator cum ab hostibus obsideretur, neque effugere ullo modo posset, pactus est cum hostibus, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itaq; fecit, armis & impedimentis amissis, præter spem milites conseruauit. accusatur maiestatis. Hunc īcurrit definitio. Sed nos hūc locum, de quo agimus, consideremus. Intentio est, non oportuit arma & impedimenta relinquere: Depulsio est, oportuit: Quæstio ē, oportu[illegible]

DE COMPARATIONE.

CVM ex comparatione quæretur, utrum satius fuerit agere id quod reus dicat se fecisse, an id qđ accusator dicat oportuisse fieri, primum quæri conue-

Ratio est, milites enim omnes perissent: Infirmatio est, aut cõiecturalis, non perissent: aut altera coniecturalis, non ideo fecisti. ex quibus iudicationes, perissent'ne, et ideóne fecerit. aut haec comparatiua, cuius nũc indigemus: At enĩ satius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta concedere hostibus. ex qua iudicatio nascitur, Cum omnes milites perituri essent, nisi ad hanc pactionem uenissent, utrum satius fuit amittere milites, an ad hanc conditionem uenire. Vtrum satius fuerit. } Vtrũ id quod uerbi causa dicat Imperator fecisse, cum impedimenta hostibus reliquerit, aut quòd eum accusans dicat, & potius milites occumbere oportuerit, quàm id pactum inire cum hostibus. Ex contentione. } Ex ea controuersia, quae inter hos fuerit. Conducibilius. } Quod plus conducere, hoc est, utilitatis adferre potuerit.

nit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum facilius, uenustius, cõducibilius. Deinde oportebit quęri, ipsum'ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit utilius statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione coniecturali, quare putetur nõ ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negocium gestum. Deinde quęretur, potuerit'ne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili causa, de qua ante dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum qui inutile utili pręposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor, contra eos qui aequũ censeant rem perniciosam utili praeponi, utetur loco communi per conquestionẽ: & simul quęret ab accusatoribus & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos.

Vtrum'ne oportuerit iudicare. } Vt hostibus impedimenta relinquerent. An aliorum fuerit utilius statuẽdi potestas. } Vt potius hoc alij iudicare debuerint, ne ipse timore perculsus, effugere periculum uideretur. Interponetur ab accusatore suspicio. } Vt dicat suspicari posse, ab hostibus munera eum suscepisse occulta: & ne ea suscepisse uideretur, impedimenta reliquisse. Quod melius ut praemia consequeretur. } Cum adhuc dubium bellum traheretur.

Deteriori anteponeretur. } ne dedecus cum damno subiret. Sed dolo malo. } Negotium gestum dolo, malitia. Sunt enim media uerba, tempestas, ualetudo, facinus, dolus, malitia, gratia, industria, periculum, uenenum, contagium, & honos, teste Gellio. Haec enim ferè uulgatum est, ancipitia esse, & utroq; uersus dici posse. Sed dolus à Graecis, à Latinis, ut opinor, malitia, quae bona & mala est. unde

est. unde Plautus in Aulula. Senex ẽ, sine omni mala malitia.

Deinde quaeretur, potuerit'ne uitari, ne in eum locum ueniretur. } Subaudiẽdum, ne ab hostibus obsideretur. Refelletur argumentatio coniecturalis. } Vt dicat se aliter facere nõ potuisse, quo minus subiret periculum.

Qui inutile. } Quòd impedimenta hostibus reliquerit. Vtili praeposuerit. } Quod consequi de hostibus potuerit uictoriam, cum statuẽdi nõ habuerit potestatẽ: ut optionem sibiipse praescripserit, potius quàm senatus expectarit consiliũ. Contra eos. } Subaudiendum, dicet.

Rem perniciosam. } Quae futura erat, nisi ad pactionem descendisset, cum periculũ esset ne exercitum amitteret. Et tempus. } Quod id fecit. Locũ. } Quo obsidebatur ab hostibus. Rem. } Quantum immineret periculum, ni id effecisset. Deliberationem suam. } Quid secũ ipse statueret. In libro de Inuentione: Loci communes, inquit, inerunt accusatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut in utrunq; fateatur, quaerat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem aut turpitudinem cum indignatiõe proferre. Defensionis est, nullum factum, neq; turpe, neq; inutile, neq; bonestum putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit intelligatur: qui locus ita communis est, ut bene tractatus, in hac causa magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti ex necessitudine demonstratur: ut tertius, p quẽ res expressa uerbis, ante oculos eorũ qui audiunt ponitur: ut ipsi se quoq; idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atq; ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

CAPIDV. Translatio criminis est. } Translatio criminis, inqt ipse alibi, est, cum reus id quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat. ea est huiusmodi: Horatius tribus Curiatis, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem sponsi autem nomen appellantẽ identidem Curiati. cum gemitu & lamentatione, indigne passus, uirginem occidit: accusatur. Intentio est, iniuria sororem occidisti.

Depulsio est, iure occidi. Quaestio est iure'ne occiderit: ratio, illa enim hostium mortem lugebat, fratrem negligebat me, & populũ Rom. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est, tamẽ à fratre indemnatã necari non oportuit, ex qua iudicatio fit: Cum Horatia mortem hostium lugeret, fratris & populi Ro. uictoria non

ria non gauderet, oportuerit'ne eam à fratre indemnatam necari. Veré'ne in alterum. } Vt, iure'ne potuerit Horatius sororem occiderere, quòd mariti lugeret mortem, potius quàm de uictoria fratris exultaret. Spectandum est, num aeque magnum illud peccatum quod in alium transferatur. } Num aequale crimen sit sororis, quod de fratris populiq; Romani uictoria est, fratris crimini, qui eam occidit. Ac illud. } Ordo est, num aeque magnum atq; illud, id est, quàm illud, quod reus cõmiserit. Susc
episse dicatur de alio. } Vt cum in sororẽ animaduertit. Oportuerit'ne in ea re peccare, in qua ante alius peccauerit. } Vtrum ante alius peccauerit, si afferat exemplũ de aliquo, qui simile crimen commiserit, et tamẽ sit absolutus, aut certe, quòd si etiam mulier in ea re deliquerit,

DE TRANSLATIONE CRIMINIS.

TRANSLATIO *criminis, est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum quęrendum est, veré ne in alium crimẽ transferatur. Deinde spectandum est, an aeque magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atq; illud quod reus suscepisse dicatur. Deinde oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius añ peccarit. Deinde oportue*

rit'ne iudiciū añ fieri. Deinde cū factū iudiciū non sit de illo crimine, qđ in aliū transferat, oporteat'ne de ea re iudicium fieri, q̄ res in iudiciū nō uenerit. Locus cōis accusatoris, contra eū q censeat uim plus q̄ iudicia ualere oportere, & ab aduersarijs percontabitur accusator, quid futurum sit, si idem cęteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quòd eos idem fecisse dicat. Quid si ipse accusator idē facere uoluisset? Defensor eorū peccati atrocitatē pferet, ī quos crimē trāsfertur: rē, locū, tp̄s ante oculos ponet, ut ij q audient, existimēt aut nō potuisse, aut inutile fuisse, rē in iudiciū uenire.

querit, num debuerit tū ob hoc ipse deliquisset. Deinde oportuerit'ne iudicium ante fieri.} Subaudiendum, qua hæc mulier occideretur: quo an mori nec ne debuerit, prius disceteretur. Deinde factum iudicium non sit, & quæ sequuntur.} Sensus est, utrū sicut de crimine sororis Horatij factum nullum iudicium est, ita de fratris in sororem crimine faciendum nullum iudicium sit: an ita hic sine iudicio puniendus sit, sicut & illa sine iudicio punita est. Qui plus censeat uim.} Quam sorori intulit. Quàm iudicia.} Quæ sequi debuit. Percunctabitur accusator.} Subaudi, iudices. Quod eos fecisse dicat.} Quod scilicet accusator idem facere uoluisset. Ordo uerborum est, & sensus: percunctabitur iudices accusator, quid futurum erat, si ipse uoluisset facere idem, quod dicat fecisse eos, subaudi, quos accusat. Eorum in quo.} Animaduersum sit. & est ordo, Defensor proferet atrocitatem peccati eorum in quos trāsfertur crimen. Rem, locum, tempus.} Vbiq; subaudiendum, ponet ante oculos. Rem,} amplificādo. Locum.} Vt in propatulo, quo ad mariti cædem aliorum exciret lacrymas, uel, quibus simile. Tēpus.} Vt noctu, quo crimini facilo exaudire possent. Aut nō posset.}

posse.} Ne si dilatū sit tēpus, periculum ex hoc aliquod immineat. Aut inutile.} Nullam ex hoc futuram reipub. utilitatem. Alibi hunc locum tractans: Locus, inquit, communis accusatoris in eum, qui cum id quo arguitur negare non possit, tamē aliquid sibi spei comparet ex iudiciorū perturbatione. atq; hic utilitatis iudiciorū demōstratio & de eo cōquestio, q suppliciū dederit indēnatus, in eius aūt q suscepit audaciā & crudelitatē indignatio: à defensore ē, in eius quē ultus sit audaciā sui cōquestione rē, nō ex noīe ipsius negotij, sed ex consilio eius qui fecerit, & causa & tpe considerari oportere. quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem caram omnibus, ut necesse sit, & ut oporteat, fuerit iudicata.

LONGO.

Translatio criminis est.} Hic status à plerisq; relatiuus uocatur, cum reus culpam refert in eum, propter quem arguitur: Vt miles in acie exclamauit, Vincimur: occisus est ab imperatore reus sit imperator læsæ reipub. Cōtradicit: dicit enim militem peccasse, & ideo occidi debuisse, quod hic clamauerit, &c.

DE CONCESSIONE.

CONCESSIO est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea diuiditur in purgationē & depcationē. Purgatio est cum cōsulto à nobis factū negamus. Ea diuiditur in necessitudinē, fortunā, imprudētiā. De his primum partibus ostendendum est, deinde, ad deprecationem reuertendum uidetur. Primum considerandū est, num per culpam uentum sit in necessitudinem, nū culpam ueniendi necessitudo fecerit. Deinde q̄rēdū est ecquo modo uis illa uitari potuerit ac leuari. Deinde is qui in necessitudinem causam conferet, expertus ne sit quid cōtra facere, aut excogitare posset. Deinde num quę suspiciones ex coniecturali constitutiōe trahi possint, quæ significent id consulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur. Deinde si maxime necessitudo quæpiam fuerit, conueniat'ne eam satis idoneam causam putari.

Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, pri-

CAPIDV.

Concessio est.} In secundo de Inuentione, Cōcessio, inquit, est, per quam non factum ipsum improbatur ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur. cuius partes sunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio est, per quam eius qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. ea habet tres partes, imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat. ut, apud quosdā lex erat, ne quis Dianæ uitulum immolaret. nautæ quidam cum aduersa tempestate in alto iactarentur, uouerunt, si eo portu quem conspiciebat potiti essent, ei deo q ibi eēt, se uitulum immolaturos. casu erāt in eo portu fanū Dianæ, eius cui uitulū immolare nō licebat. imprudentes legis, cum exissent, uitulum immolauerunt: accusatur. Intentio est, uitulum immolastis deo cui non licebat. Depulsio est in concessione posita: ratio est, nesciui nō licere. Infirmatio est, tamen quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Indicatio est, cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit. sit'ne supplicio dignus. Casus autem infertur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obstitisse: ut in hac. Cum Lacedæmonijs lex esset, ut hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset. Hostias is qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere. Tum subito magnis cōmotus tempestatibus fluuius Eurotas, is qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & uehemens factus est, ut eo traduci uictimæ nullo modo possent. Redemptor suæ uoluntatis ostendendæ causa, hostias constituit omnes in litore, ut qui trans flumen essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidā capitis accerserunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti ad sacrificiū, præsto non fuerunt. Depulsio est, cōcessio primum, tum ratio, flumē enim subito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio, tamen quoniam quod lex iubet factum non est, supplicio dignus est. Indicatio est, cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecerit, qua ī re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicijs dignus'ne sit. Necessitudo autem infertur, cum ui quadam reus id quod fecerit, fecisse defenditur: hoc modo; Lex ē apud Rhodios, ut si qua

mum quæretur utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa. Nam qui se propter uinum, aut amorem, aut iracũdiam fugisse rationem dicet; is animi uitio uidebitur nescisse, non imprudentia. Quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabit personam. Deinde, coniecturali constitutione quęretur, utrum scierit, an ignorauerit, & considerabitur, satis'ne imprudentia præsidij debeat esse, cum factum esse constet.

Cum in fortunam causa conferetur, & ea re defensor ignosci reo dicet oportere, eadem omnia uidentur consideranda quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem ferè possint accommodari. Loci communes in his causis. Accusatoris contra eũ, qui cum se peccasse confiteatur, tamen oratione iudices demoretur. Defensoris locus, de humanitate, misericordia, uoluntatem in omnibus rebus spectari conuenire, & quę cõsulto facta nõ sint, ea fraudi eẽ nõ oportere.

rostrata in portu nauis deprehẽsa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, uis uentorum inuitis nautis in Rhodiorum portum nauem coegit. quæstor nauem populi uocat. nauis dominus, negat oportere publicari. Intentio est, Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio, concessio, ratio, ui et necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Nauem ex lege tamen populi essent oportet. Iudicatio est, cum rostratã nauẽ in portu deprehensam lex publicarit, cũq; hæc nauis inuitis nautis ui tẽpestatis ĩ portũ cõiecta sit, oporteat'ne eam publicari. horum trium generum idcirco in unum locum contulimus exẽpla, quòd sic his in ea præceptio argumentorum traditur. Nuper culpam. } subaudiẽdum eius qui accusatur. Ventum sit in necessitudinem. } Ad id ut necessario facere cogeretur. Et necessitudo & necessitas dicitur, nisi quòd necessitudo ad affinitatem plerunque refertur. Num culpam ueniendi necessitudo fecerit. } Hoc est, num huiusmodi fuerit necessitudo, ut culpam sequi oportuerit. uelut de eo cuius nauis in Rhodiorum portum delata est, si nauim aliorsum uertisset, potuerit effugere, ne in eum portum decurreret. Est ordo, nũ necessitudo ueniendi, subaudiendũ, q. uenit, fecerit culpã. Num quæ suspiciones. } Nũquid aliquæ suscitari suspiciones possint, ob quas in eum portum conuehi maluerit, ostendatur. Conueniat'ne eam satis idoneã causam putari } Subaudiẽdum, quæ id facere compulerit, nec quouis modo euitari potuerit. Vtrum potuerit scire, an non potuerit: deinde utrum data sit opera ut sciretur, aut non, deinde utrum id noluisse scire uideatur. Cãsu nescierit. } Quod ita acciderit, ut nesciret. An culpa: nam qui se propter uinum, aut amorem, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, non imprudentia. } Quod id scire non uehementer elaborarit. Quare non imprudentia se defendat. } Quandoquidem mentis morbo, qui ex propria effluxerat culpa, purgare se contendet, sed nequicquam. culpa enim contaminabitur. Deinde coniecturali constitutione quæretur. } Inquinabitur culpa, quando ex proprio commissa uitio est. Vtrum scierit an ignorauerit, & considerabitur, satis'ne in imprudentia. } Coniectura consequi enitemur. Satis ne in ĩprudentia præsidij debeat esse. } Nam quòd imprudentia se lapsum quispiam dicat, ob hoc euadere iudicium debeat, cum factum fuisse constiterit. Etenim omnes hæ tres. } Vt locos quos enumerauimus tribus illis partibus possimus accommodare. Tamen oratione iudices remoretur. } In mora teneat, quo minus iudicationem efferant. Quæ consulto facta non sunt, in eius fraudẽ esse non oportere. } Qui debita opera non fecerint, quãdo in eis fraus nulla sit quo puniri debeant, nõ haberi perinde ac si peccarint, quando nullus sit, qui hoc pacto aliquando non delinquat: & homines quod sibi fieri uelint, alijs facere debere. Alibi: Loci autem, inquit ipse, communes accusatoris in confessionem quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit: ut non de facto, sed de facti causa quæratur: defensoris conquestio est calamitas eius quæ non culpa, sed ui maiore quadam acciderit: & de fortunæ potestate & hominum infirmitate, & uti suum animum, non euentum considerent. In quibus orationibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit: ac neminẽ mirari cõueniet, si aut in his, aut in alijs exemplis scripti quoque controuersiam adiunctam uidebit. in his exemplis cõcessionis inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur.

LONGO. Concessio est. } Eadem & uenia, & uenialis status appellatur. Ea diuiditur in necessitudinem. } De necessitudine exẽplum sit. Orator ab hostibus captus eorum laudes conscripsit, in hemibus hostibus, & publice recitauit, gratuitoq; dimissus est: ad suos reuersus læsæ reipub. reus damnatur. Hic dicit, nõ uoluntate, sed necessitate fecisse. Si autem imprudentia. } Exemplum esto legis, Exulem intra fines deprehensum liceat occidere. Ex duobus geminis fratribus similibus alter exulabat: fratrem eius non exulem quidam interfecit, reus fit cædis. Hic dicit, se errore fecisse.

Cum in fortunam causa conferetur. } Venator quidam hastam in feram misit, in hominem incidit, eo uulnere homo perijt, reus fit cædis. hic enim dicit: se non uoluntate, sed casu fecisse.

CAPIDV. Deprecatione utemur. } Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio in iudicio probari potest. Quare ut & ipse dicit, si pro aliquo claro & forti uiro dicendum sit, cuius in rẽpub. multa sint beneficia, uti deprecatione ad hũc modũ licebit. Quòd si iudices hic p suis beneficijs, pro suo studio, quod in uos semper habuit, multorum suorũ rectè factorũ causa uni delicto ut ignoscatis postulat, dignum uestra mansuetudine, dignum uirtute huius est iudices, à uobis hanc rem hoc postulante impetrari. deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi uoluntatem deducere. Oportebit igitur, inquit ipse in secundo de Inuẽtione, eum qui sibi ut ignoscatur postulabit, cõmemorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit ostendere ea esse maiora quã hæc quæ deliquerit, ut plus ab eo boni

DE DEPRECATIONE.

DEPRECATIONE utemur, cum fatebimur nos peccasse, neq; id imprudenter, aut fortuitu,

aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæretur ex ijs locis, si plura, aut maiora officia quàm maleficia uidebūtur cōstare: si qua uirtus, aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit, si qua spes erit, usui futurum si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea quæ peccauit, nō odio, neq; crudelitate, sed officio, & recto studio commotus fecit: si tali de causa alijs quoque ignotum sit: si nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur, si cum missum fecerimus: si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea suscipietur re.

Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex cōtrario utetur is qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, ut in libro primo ostēdimus; sed quòd potest uel ad senatum, uel ad consilium uenire, non uisa est supersedenda.

eo boni quàm mali profectum esse uideatur: deinde maiorum suorū beneficia si qua extabunt proferre, deinde ostendere non odio neq; crudelitate fecisse qđ fecerit, sed imprudentia aut impulsu alicuius, aut ab aliqua honesta aut pbabili causa: postea polliceri & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficiorum eorum qui sibi ignoscerent confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum: deinde spem ostendere, aliquo se in loco magno, his qui sibi concesserint, usui futurum. Postea si facultas erit, se aut consanguineū aut iam à maioribus, aut in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinem suæ uoluntatis, nobilitatem generis, eorum qui se saluum uelint dignitatem ostendere, & cætera ea quæ p̄sonis ad honestatem et amplitudinem sunt attributa, cum con

let habuerit. Si ea quæ peccauit. } in quibus deliqsse p se, an p alios, ignotū, accusetur. Alijs quoque ignotum est. } utrum scilicet ita sit. Si eum missum fecerimus. } Si non damnemus. Ex ea re. } in qua deliquisse arguitur. Loci communes de humanitate. } Quòd humanos se iudices debeant exhibere. Fortuna. } ut huius fortunas respiciat, quando & ipsi in simile la bi crimen aliquando possent. Misericordia. } Quæ infelicibus habenda est. Rerum commutatione. } Ne si damnetur, aliquādo ipsi luant pœnas iudices. Qui contradicet. } Qui accusabit, contrarijs his quos enumerauimus utetur locis, enumerando in quibus deliquerit.

Hæc causa iudicialis. } Hoc dicit, quanquam hæc causa in iudicijs uelut supra monuimus nō uersatur, tñ quia nonnunquā

quæstione sine arrogantia in se esse demōstrabit, ut bonore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde cæteros p ferre, quibus maiora delicta concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, propensum ad ignoscendū fuisse ostēdet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quamminimum obfuisse uideatur: & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet, ipsum immisericordem, superbum fuisse: & si poterit, ostēdet semper inimicum fuisse, & amicum nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiā, demonstrabit: aut postea odium esse hæc re susceptum, aut illa omnia maleficijs esse deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia: aut cū beneficijs honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere.

Videbuntur constare. } Subaudiendū, quæ accusati fecerimus. In potestatibus. } Hoc est, ubicūq; potestatē aliquis agēdi quid uel let habuerit

est in senatu, aut in concilio principis sæpe tractanda, de hac præcepta dare non fuit alienum. Vel ad senatum, uel ad concilium. } Velut de Syphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius consilium diu ductum est, & magis quidem in hoc ignoscendi quàm cognoscendi postulatio ualuit. Nā semper bono animo se in populum Rom. fuisse, non tam facile p̄babat, cum coniecturali constitutione uteretur, ipsi ut ppter posterius beneficium sibi ignosceretur, cum deprecationem subiungeret. Locus autem, ut ipse alibi inquit, communis erit indignatio maleficij. Et alter eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miserijs sint, tamen id fortunæ factum ostendere non queant. quod si fiat, erit purgatio, non deprecatio.

Quæritur ex ijs locis. } Qui sanè ab alijs traduntur in comperatiuo uocato statu, quoties delicto meritum compara mus, aut quando maiori incommodo prospectum esse per facinus dicimus. LONGO.

CAPIDV. Cum à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam. } Ipsius rei fit, ut etiam ipse inquit alibi, remotio, cum id quod datur crimini negat ad se neq; ad officium suum reus pertinuisse. Nec si quid eo fit delictum, sibi attribui oportere. Id causæ genus est huiusmodi. in eo fœdere quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis, portam sustinuit iussu imperatoris, Fœdere autem à Senatu improbato, & Imperatore Sānitibus dedito, quidam in Senatu, eum quoque dicitur qui portam tenuerat, dedi oportere. Depulsio est: Non oportet: Quæstio est, Oporteátne. Ratio est, Nō enim meum fuit officiū, nec mea potestas

potestas, cum & id ætatis non haberem, & cum priuatus essem, & esset summa cum authoritate & potestate Impator qui uideret, ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio ē, At enim quoniam tu particeps factus es, in turpissimo fœdere summæ religionis dedi te cōuenit. Iudicatio est, Cum is qui potestatis nihil habuerit, iussu Imperatoris in fœdere & in tanta religione interfuerit, dedendus sit hostibus, nécne.

DE REMOTIONE CRIMINIS.

Cum à nobis crimen remouere uolemus; aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potuerit'ne tantum quantum reus demōstrabit, is, in quem causa conferetur: & quònam modo

Aut in hominem nostri peccati causam conferemus. } In quo hoc nobis exēplo fit. Rhodij quosdam legauerunt Athenas: legatis quæstores sumptū quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. accusantur. Intentio est, Proficisci

aut honeste, aut sine periculo potuerit obsisti. Si maxime ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quòd alieno inductu fecerit. Deinde in cōiecturalem trahetur cōtrouersiā, & quæretur, num consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè & omnia quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

oportuit: Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est: Sumptus enim, qui de publico dari solet, is à quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamē id quod publice uobis erat negotij datum, conficere oportebat. Iudicatio est: Cū his qui legati fuerāt sumptus, qui debebat, de publico non daretur, oportuerit'ne eos conficere nihilominus legationem. Is in quem causa confertur.} Is in quem crimen transfertur, num tantum potuerit, ut id reum facere compellere potuerit. Potuerit obsistere ei.} In quem culpa transfertur, ne in id crimē reus ipse incideret. Ita sit.} Sicut reus refert. Concedi reo conueniat.} Quo pœnam ullam non subeat. Et disseretur.} Disputabitur. Si causa in rem quandam conferetur.} Diximus enim, criminis remotionem bipartito fieri. nam tum causa in alium quempiam hominem, tum in aliud quod in criminis causa fuisse ostendemus, transferendo remouetur. Quæ de necessitudine præcepimus.} Subaudiendum, cum concessionis partes tractauimus. Hic communes erunt loci: accusatoris, facti indignatio: ac ex ipsa re si quid cōquestionis habebit, sumi oportebit. Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Hic Cicero constitutionum tractationem concludit Sed in Partitionibus oratorijs ad filium, iuridicialem constitutionem ita primū partitus est, ut alteram partem æqui & boni ratione defendi dixerit, alteram ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinere dixerit. In beneficio autem gratiam, in iniuria punitionem dixit nominari. Idem in secundo de Inuentione, Iuridicialem causam, inquit, esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Deinde post paulum subiungit, nunc de præmijs cōsideremus L. Licinius Crassus Consul, quosdam in citeriore Gallia nullo illustri neq; certo duce, neq; eo nomine neq; numero præditos, ut digni essent qui hostes P.R. esse dicerentur, qui tunc excursionibus & latrocinijs infestam prouinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam redit, triumphum à Senatu postulat. hic & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponēdis, ad iudicationem peruenire, propterea quòd nisi alia quoq; incidet constitutio, aut pars cōstitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi: Oporteat'ne pœna affici. In hac huiusmodi. Oporteátne dari præmium. Subiungit inde ad hanc constitutionem tractandam proprios & cōmunes locos: quos qui scire uelint, ipsum in secundo de Inuentione illic legant. In hoc aūt illud miratus sum, quòd cum se de præmio & pœna explicaturū prius pollicitus sit, cum præmium exposuerit, de pœna nullam prorsus fecit mētionē, nisi ex ijsdem locis è cōtrario comparatis pœnam uelit intelligi. quod multis rationibus, quas nunc referre ne longum faciam superuacuum esse arbitror, nullo modo mihi persuadeo. His autem iuridicialis constitutionis partibus, Quintilianus multorum opinione quantitatem subiungit. quem tamen raro tractari dicit, inquiens: Quantitas quoq; plerunq; ēt, si nō semper, plerūq; tū recte subiacet, seu modus est, seu numerus sed modus aliqū constat æstimatione facti, quanta sit culpa, quantūue beneficium: aliquando iure, cum id in controuersiam uenit, qua quis lege puniendus, uel honorandus sit. Illa quoque quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thrasibulo triginta præmia debeantur. Licet hic mihi quæ pluribus supra explicauimus, quo omne quod diximus cognitu facilius uideatur, in breuem summam contrahere. Genus igitur rhetoricæ facultas est, cuius trinæ sunt species: Demonstratiua, quæ laude ac uituperatione constat: Deliberatiua, quæ suasione dissuasioneq; conficitur: Iudicialis, quæ in intentione depulsioneq; consistit. Demonstratiuæ tempus præsens est, locus ubi totus coit populus, auditor ipse populus. Deliberatiuæ tempus futurum, locus est Senatus, uel ubi qui Reipublicæ gubernandæ præsunt, coire consueuerunt, qui & ipsi auditores. Iudicialis, tempus præteritum, locus forum, auditor iudex. Demonstratiuæ finem honestatem quidam dixere. Sed alij non circa solam honesti quæstionem esse putarunt, qui uoluptatem adiecere. Deliberatiuæ finē utilitatem: sed dignitatem alij etiam subiecerunt. Iudicialis finem iustū & æquum esse: sed in omnibus spectandum apud quem quid aliquis sit dicturus. Partes rhetoricæ quinq; sunt, Inuentio, Dispositio, Memoria, Pronunciatio, Elocutio. Nam cum omnis oratio rebus & uerbis constet, in rebus intuenda inuentio, in uerbis elocutio est: in utraq; autem, quam dispositionem appellamus, quæ omnia complecti debet memoria, & actio, quæ uoce motuq; concinno corporis constat, debet commendare Rhetoricæ materia, omne quod dicendo possit illustrari: quod omne aut demonstratiuo, aut deliberatiuo, aut iudiciali genere comprehenditur. Materiæ partes sunt constitutiones. nullam enim orationem inuenias, quæ non constitutione aliqua constet. Est autem constitutio, quod potissimū in oratione esse oportet, ad quod omnia referuntur, siquidem & firmamentum, & iudicationem nihil aliud esse quàm constitutionem uideo. Nam cum sit constitutio, id quod in controuersiam uenit; & de eo quod in controuersiam uenit quæstio sit, idq; & ratione firmetur & infirmetur firmamento, & de eodem de quo quæstio est iudicetur: nullo modo diuersa hæc mihi esse uidentur. Constitutionum uero genera aut in scripto sunt legitimæ, aut extra scriptum, quæ rationales constitutiones appellantur. Quæ in scripto sunt, quinq; modis fieri possunt. Vno, cum hic scriptum, ille defendit sententiam: quæ constitutio scriptum & uoluntas nominatur Alio, cum duæ inter se leges contrariæ sunt. tertius modus, ambiguum: quartus ratiocinatio: quintus definitio nominatur. nec refert. si etiā in his ordinem hunc non tenueris. Translationem autem, quam legitimarum constitutionum hic unam fecit, & quam alicubi quartam in ordine constitutionem numerauit, & de qua alibi nullam fecit mentionem, supra etiam constitutionem esse non posse ostendimus. Aliarum uero constitutionum quæ rationales, quod in rerum ipsarum quæstione positæ sint, dicuntur. Prima est coniecturalis aut inficialis nominata, cum an sit aliquid, in quæstione positum est. Secunda, cum quid sit quæritur, quia definiēdum est, de quo quæritur, diffinitiua constitutio nominatur: quam Cicero, sicut alibi, post coniecturalem constitutionem enumerauit: ideo hic non posuit quòd in legitimis definitiuam posuerat, licet tamen inter se ita differant, ut quæ rationalis definitiua nominatur, ea rem quæ non sit in scripto, quæ autem legitima, quòd in lege scriptum uerbum est, de quo ambigatur, definiat. Tertia rationalis constitutio, quæ qualitas appellatur, hic iurisditialis à Cicerone nominatur, alibi

generis

generis, quam in negotialem & iurisditialem partitur. Negotialem graeci πραγματικὴν uocāt. in hac de rebus ipsis quaeritur, remoto personarum complexu. ut sit'ne liber qui liber esse asseritur: an opes superbiam pariant: an quod iustum est, idem bonū sit. Iurisdicialem, cui tamen in Topicis hoc nomen Cicero ueretur tribuere, dicūt, in qua fere eadem, sed certis destinatisq; personis quaeruntur: An ille iuste hoc fecerit, uel bene. Cicero autem negotialē secus definit, quippe qui inquit: Negotialis, in qua quid iuris ex ciuilis more & aequitate sit, consideratur. cui diligentiae praeesse apud nos iurisconsulti existimantur. Vt sit, uelut Cicero sentit, Iurisditialis de praeterito semper, negotialis semp de futuro. quod Quintilianus improbat, cum ita scriptum reliquit: Sed quod ipsius de his libris iudicium fecerit, supra dixi sunt enim uelut regestae in hos commentarios quos adolescens deduxerat scholae, & si qua est in his culpa, tradentis est, siue eum mouit id quod Hermagoras prima in hoc posuit exēpla ex quaestionibus iuris, siue qd Graeci πραγματικοὺς uocāt iuris interpretes. Sed Cice. qdē his pulcherrimos illos de Oratore substituit: ideoq; culpari tanq̃ falsa praecipiat, nō potest iurisditialē Cice. ita definit. Iurisditialis est, in qua aequi & recti natura, aut praemij aut poenae ratio cōquiritur. Alij sic definiūt: Iurisditialis est, in qua aequi & recti, iniquiue aut iniusti natura, aut praemij aut poenae, aut utriusque quantitatis ratio quaeritur. Iurisditialis quidem ipsa in duas distribuitur omnium consensu partes, absolutam & assumptiuam. Absoluta est, quae in se continet iuris & iniuriae quaestionem, in quibus recti & aequi, iniusti & iniqui natura, praemij aut poenae, aut quātitatis, quae aut in numero aut in modo esse demonstrata est, ratio quaeritur. Et cū intra se quaestio continet. nec aliunde quo id probet sumi', absoluta dicitur constitutio. Assumptiua autem, quae haec eadem quaerit, sed ex seipsa nihil dat firmi ad recusationem, foris quidem aliquid assumit defensionis. Huius partes sunt quatuor, Concessio, remotio criminis, relatio criminis, criminis comparatio: praeter id quod de praemio aut poena, aut praemij uel poenae quantitate quaeritur. Concessionis partes sunt duae, Purgatio & deprecatio. Purgationis tres sunt partes, Imprudentia, casus, necessitas. Remouetur crimē aut in rem, aut in hominem. Haec fuit omnium constitutionum quas supra tractauimus partitio: quas in breuiorem adhuc summā possumus colligere, & tres omnino esse constitutiones ostēdere. siquidem omne quod in controuersiam uenit, de quo quaeri solet, aut an sit, aut quid sit, aut quale sit quaeritur. An sit quidem, in id quod ad rei rationem attinet, & in id quod in scripto est, diuiditur: in id quod in ratione positum est, Coniecturalis aut inficialis est constitutio: quod in scripto est, ut amphibologia, quae coniectura semper explicatur. Quid sit autem, quod secundo loco sequitur, siue cum uerbum quod à causa ipsa feratur, siue quod scriptum ferat, intellectus quaestionem habet, definitur, definitiua constitutio nominatur. Hoc tamen quod scriptum est, quod rerum quoque scripti contemplatione constat, coniecturalis etiam & qualitati commune est: sicut scriptum & uoluntas. quae sine dubio aut qualitate aut coniectura continentur. qualitate quidem, cum alterutrum, aut iure aut iniuria defendi ostenditur: coniectura autem, cum illud demum inuestigamus, quibus possumus uestigijs signisq;, utrum potius tenēdum sit, an quod scriptum est, an quod scriptoris fuisse uoluntas perhibetur. Legis quoque contrariae ijsdem quibus scriptum est, et uoluntas constat. communis enim tam coniecturae, quam qualitatis ijsdem rationibus est. Nam si ius aut iniuriam fieri ex alterutra harum legum demonstres, qualitatis erit status: sin autem quid sibi utraque tandem uoluerit inuestiges, coniecturalis. Si itaque quale quid sit quaeratur, aut quod in ratione sola positum est quaeritur, aut quod in scripto, quod ratione sola perpenditur, generalis qualitas, uel iurisdicialis status nominatur: aut quod in scripto, cū nullam legem habemus, quae quid tenendum in aliqua re de qua lis sit significet, multas tamen afferimus, ut ex similitudine aliarum rerum quas leges creuerunt, ius aut iniuriam esse, quod in controuersia est ostendamus. Haec proprio nomine syllogismus uel ratiocinatio nominatur. sed nihil aliud est, q̃ qualitas. Aut ius ipsum uel iniuria excutitur, ubi scriptum & uoluntas opponuntur, ut iā dictum est: aut ubi contrariae sunt leges, aut ubi aliquod diffinias uerbum quod in lege scriptum sit. Sunt igitur, si accuratius inspicias, tres omnino status, An sit, quid sit, & quale sit: nec plures. Sed ut res discentibus breuior fiat, à summis authoribus ita diuisa est, ut primum genera duo esse dixerint, rationale & legale. Dein de rationalis partes essent coniectura & inficialis: diffinitiua & qualitas, generalis. Legalis autem partes, scriptum & uoluntas, ambiguum, diffinitio, leges contrariae, ratiocinatio fuerunt. Sunt qui status ad iudicialem materiā tantum pertinere dicerent, quorū inscitiam res ipsa per se satis arguit: & nos posterius, cum deliberatiuum demonstratiuumq; genus exposuerimus, paucis demōstrabimus. Rhetoricae autē facultatis actor, orator: quia Latine oratoria, quae Graece rhetorica dicitur, nuncupata est. Orator optimus est, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium. Officium oratoris est, bene dicere. Finis, bene dicere ad persuadendum. ad id autem transigendum instrumento utitur, hoc oratio nominatur. Oratiōis partes sunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, confutatio, peroratio. Exordiorum duas esse species ostendimus: alteram quae principium, alteram quae insinuatio diceretur: in utroque conciliandos auditores procuratum iri, ut attente audirent: atque dicturi essemus, ut breuiter eos doceremus. & in exordijs conficiendis, quinque causarum genera longe animaduertenda esse, honestum, turpe, dubiū, humile, admirabile. Narrationum autem genera, quae ad oratorem pertineant, duo esse diximus: unum, quod ad eas causas attinet, de quibus futurum iudicium est: alterum, quod aliquando intercurrit uoluptatis plerunque nostrae, aut recreationis audientium causa magis quàm quod omnino necessaria uideatur. Narrationū partitio sequitur, de qua abunde supra diximus. partitioni confirmatio & refutatio subiungitur. At de quo controuersia est, quodq; in causa potentissimum est, quod constitutionem nominari diximus, id maxime confirmandum refutandumq; est. Constitutiones exposuimus, & constitutionum partes, ac singulis quinam proprij communesq; loci accommodati essent, unde argumentationes elicerentur, ostēdimus. Nam non satis fuit, quod in quaestione poni posset, nosse, nisi quo pacto quod in controuersiam ueniret, utrinque defendi posset, cognosceretur. Nunc quo pacto absolutas liceat à nobis argumētationes comparare, hinc docturus, unde Quoniam satis ostendisse, inquit, uidemur: & quae sequuntur.

AVt in rem, aut in hominem } Addunt aliqui, in legem: sed idē LONGO.
est, quod in hominem. Exemplum personae sit. Legatus intra xxx. diem nauiget: legatus nō accepto à quaestore uiatico, non nauigauit intra xxx. diem: reus sit male gestae legationis. Hic enim remouet crimen in quaestorem, à quo uiaticum non accepit. In rē uero esto hoc. Missus est cum exercitu ad expugnationem ciuitatis imperator: postquam accesisset, inuenit pestilētia eam labora-

re à quo supplicium uerebatur; & consuetudo peccandi, maleficij suscipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim cum minima peccata cum aliqua causa suscipiunt, tum uero illa quę multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si complures se scelere contaminauerunt imperij cupiditate, si multi leue compendium fraude maxima commutarunt, cui mirum uidebitur istum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum iniuria lacessitum, ira excitatum; homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit, cui tandem hoc mirum uidebitur? Nam cum feras bestias uideamus alacres, & erectas uadere ut alteri bestiæ noceant; non est incredibile putandum, istius quoq; animum ferum, crudelem atq; inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: prę sertim cum in bestijs nullam neq; bonã neq; malã rationẽ uideamus, in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum me daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium, & si inimicitiarũ acerrimam rationem, & periculi metũ intercessisse demonstraui, nõ est dubiũ, quin confiteatur causam maleficij fuisse.

Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinq; partibus constat, sed ea non semper necesse est uti. tum enim complexione supersedendum est, si res breuis est, quę facile memoria comprehendatur; tum exornatio prętermittenda est, si parũ locuples ad amplificandũ & exornandum res uidetur esse. sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum & exornatione & complexione superdendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hęc quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima argumentatio est quinquepartita. Breuissima est tripartita: Mediocris, sublata aut exornatione aut complexione, quadripartita.

ro duæ sunt species, uelut Aristoteles scripsit: syllogismus, quẽ ratiocinationẽ. & ἐπαγωγὴ, quam inductionem Latini trãstulerunt. Ex his duobus argumentandi principijs, duo alij argumentationis nascuntur modi, unus quidẽ syllogismo, alter uero inductioni suppositus. syllogismo quidẽ enthymema, quod commentũ à Latinis dictum: inductioni uero exemplum, quod à Græcis παράδειγμα nominatur. hæc duntaxat decurrisse hic nobis satis sit: nam post paulum, ubi syllogismi partes enumerãdæ sunt, quo pacto hæc inter se differant, abunde aperiemus. Hoc ergo dicit, quibus argumentationibus, id est orationibus, quæ nobis probare aliqd posse uideantur. In unoquoque genere causæ. } Siue legitima siue rationalis sit. Iudicialis, non quin in deliberatiuo demonstratiuoq; hæc eadem tractari & scire conueniat, sed quòd iudiciale genus longe plus habeat difficultatis. Ornate, } Ornate, qđ oratorum id proprium sit. nam dialectici argumentationibus qdem utuntur, sed incomptis. Et absolute. } Vt nulla desit pars, cum nimia breuitate, qua dialectici concise nimium argumẽtari uideantur. id paulo post exẽplis edocebimus, ubi quo modo dialectici, & quo modo rhetores aliquid probent, apparebit. Inuentum expolire. } Argumẽtari enim haud difficile est: sed argumentationes exornare sententijs, longe difficilimum. Et expedite pronunciare. } Ne quicquam quod ad eam rẽ attineat, prætermissum, nec superflua & redundantia inserta esse uideantur. Hæc enim res facit. } Expoliendo & expedite pronunciando. Neque eodem. } identidem, quasi idem & idem: hoc est, sæpius inculcando quæ dicta sunt. Reuoluamur. } Inconnexi & uagantes quodammodo loquamur. hoc dicit, quoniam argumentatio nexibus quibusdam certis contexitur, efficit, ut interloquendum inani quodam uerborum tinnitu spatiantes, nõ euagemur. Neq; inchoatam argumentationem relinquamus. } Prius quàm eam absolueri mus. quando certis partibus eam constare necesse est. Neq; incõmode. } Quando & ea potuit mentem audiẽtium subrepsisse, quia expolita, nec nimium longa esset: nec etiam indoctos præteruolasse, ut nimis concisa posset. Ad aliam deinceps transeamus. } Subaudiendum, argumentationem. Itaq; hac ratione. } Hoc pacto ergo absolutissima & pfectissima est narratio et argumentatio, ea quæ in quinq; partes est distributa. Diximus supra, omnem argumẽtationem, aut per inductionem tractandã esse, aut per ratiocinationem. Inductio, ut Cicero inquit, est oratio, quæ rebus nõ dubijs captat assensionem eius, quicum instituta est, quibus assensionibus facit ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerũ quibus assensit, probetur: uelut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam. Dic mihi quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurũ, quàm tu habes. utrũ illius an tuum malis? Illius, inquit. Quid si uestem & cæterũ ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuumne an illius: malis? respondit, illius uero: Age si, inquit, uirum illa meliorem habeat quàm tu habeas, utrum'ne tuum urũ malis, an illius? hic mulier erubuit, merito. male enim rñderat, se malle aurum alienum quàm suum: nam est in id hoc improbum. at si respondisset, malle se uirum suum talem esse, qualis esset, potuisset pudice respondere Est igitur inductio, oratio, quæ rebus non dubijs quæ proponũtur, captat assensiones eius, siue is philosophus, siue iudex, siue quiuis alius, quicum instituta est. Fit ergo inductio, ut primo proponamus, illa, quæ extra negotium sunt, sed tamen ad negotium per similitudinem spectent, & talia, inquit, esse debent illa quæ proponimus, ut necessario is cum quo agas ita esse fateatur atque consentiat. quod cum consenserit, paulatim ad id unde dubitatur descendes, & his quæ supra concessa sint simile esse confirmes. Quare ratione rogatidis imprudens, ab eo quod concessit, ad id quod non uult concedere deducendus est. Extremum autem, aut taceatur oportet aut conceedatur, aut negetur: si negabitur, aut ostendenda similitudo est earũ rerum quæ ante cõcessæ sunt, aut alia utendum inductione. si concedatur, concludenda est argumentatio: si tacebitur, aut eliciẽda re-

sponsio est, aut quoniam taciturnitas comitatur confessionē, pro eo ac si concessum sit concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum prima pars ex similitudine constat, una pluribúsue. altera ex eo quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. tertia ex conclusione, quæ aut confirmat confessionem, aut quid ex ea conficiatur ostēdit. Et in genere ciuili causarum Cicero etiam exemplum, quo res cognitu facilior fieret, dedit inquiens: Ergo ī hac causa, quæ apud Græcos est peruagata, cum Epaminundas Thebanorum Imperator, quód ei qui sibi ex lege prætor successerat exercitum nō tradidit, & cū paucos ipse dies contra legē exercitū tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit: poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiā defendat ad hunc modum: Si iudices id quod Epaminundas ait legis scriptorem sensisse ascribat ad legē, et addat hanc exceptionem, extra quā siquis Reipub. causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. quod si uosmetipsi, quod à uestra religione & sapientia remotissimū est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legem ascribi iubeatis, populus Thebanus id patietúrne fieri? profecto non patietur. quod ergo ascribi ad legem nefas est, id sequi quasi ascriptum sit, rectum uobis uideatur? nom uestram intelligentiam, non potest ita uideri iudices. quód si literis corrigi neq; ab illo neque à uobis scriptoris uoluntas potest, uidete ne multo indignius sit, id re & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem cōmutari potest. Apparet ergo uno semper modo & philosophos & oratores usos esse inductione, nec utriusuis differre præceptionem. Ab inductione exemplum nascitur. differt uero ab eadem, q. inductiōe interrogatur, in exemplo ferè sumitur. ut si dicas. Quod est pomum generosissimum? nónne quod optimum. concederetur. quis equus generosissimus? nónne hic optimus? & plura in eūdem modum: deinde hic cuius rei gratia rogatum est, quod homo nónne is generosissimus, qui optimus? fatendum erit. In oratione aūt perpetua plerunque sibi respondet orator, quod pomum generosissimum? puto quod optimum. & equus? qui uelocissimus. ita hominem, non qui celebritate nascendi, sed qui uirtute maxime excellit. hæc inductione probari manifestum est. Exemplo autem dices, Vt pomum generosissimum putatur, quod optimum: ita homo nō qui genere, sed qui uirtute excellit, optimus putandus est. Sed hæc potius similitudo est, ut paulo post apparebit. in quo et illud licet animaduertere, quod cum in inductione plura assumantur, in exemplo solum uno contenti simus. Vnica enim re posita, rem unicam ostendere contendit, siue quod assumas fictum, siue uerum sit, non refert. Quapropter & sic diffiniri etiam inter magnos authores conuenit. Exemplum est rei gestæ, aut ut gestæ, utilis ad persuadendum id quod intenderis commemoratio. & licet Græci omnium similiū appositionem generaliter uocent παράδειγμα, & specialiter ea in quibus rerum gestarum authoritate nituntur, nostri tamen similitudinem hoc uocari maluerunt, q. proprio ab illis uerbo παραβολὴ dicitur illud autem exemplū, aut sibi simile erit suis partibus, ut iure occisus est L. Apuleius Saturninus, sicut Grachi: aut dissimile, ut Brutus occidit liberos proditionem molientes, Manlius uirtutem filij morte mulctauit: aut contrarium, ut Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit, Verres eosdem socios expoliauit Ex maioribus ad minora exēpla efferuntur: ut, si propter matrimonia uiolata urbes euersæ sūt, quid fieri adultero par est? A minoribus ad maiora: ut, Tibicines cū ab urbe discessissent, publice reuocati sunt: quanto magis principes ciuitatis, & uiri bene de repub. meriti, cum inuidiæ cessérint, ab exilio reducendi? Similitudo enim, quam Græci παραβολὴν, Cicero collatioēm uocat: longius res quæ comparantur solet repetere Neque hominū modo inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro Sextio Roscio facit: Anseribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures uenerint: at fures internoscere non possunt, significant tamen si qui noctu in Capitoliū uenerint, & quia hæc animalia facile suspicantur, in eam partem potius peccant, quæ est cautior: quod si luce quoque canes latrent, cum deos salutatum aliqui uenerit, non opinor his crura suffringi oportere, q. acres sint etiam tum cum suspicio nulla sit. Simillima est accusatorum ratio: alij uestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt: alij canes, qui & latrare & mordere possunt, cibaria uobis præberi uidemus: uos autem maxime debetis in eum impetum facere qui meretur. Est & breuis similitudo: ut, Eunt populabundi per urbem, ceu raptores lupi. Est ergo exemplum ubi opera hominum similia conferuntur, quæ breuibus solent enunciari. cum secus fit, similitudo nuncupatur. Sed de inductione & exemplo hactenus dictum sit. De syllogismo & enthymemate iam breuiter dicendum est. Syllogismum his uerbis diffinit Aristoteles, συλλόγισμος δὲ ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι. & cætera. quod ita quidam in latinum uertere. Syllogismus est oratio, in qua positis quibusdam & concessis, aliud quiddam per ea quæ concessa sunt euenire necesse est, quàm sint ea quæ concessa sunt. ut si dicas: Omnis homo est animal, omne animal substantia est, omnis igitur homo substātia est. Syllogismorum tres figuræ, tanquam tria sunt genera. Prima figura modos tanquam species syllogismorum, authore Aristotele, quatuor continet: sed Theophrastus & Eudemus his quatuor quinq; addiderunt, principium tamen inueniendi ab Aristotele in secundo priorum Analyticorum uolumine capientes. Secūda figura quatuor modos, Tertia sex, docēte Aristotele, habet. addunt alij unum, ut Porphyrius. nec me præterit, alios plures ad hunc figuras, quippe qui quatuor esse uoluerunt, alios plures modos effecisse: sed hæc mittimus nunc excutienda dialecticis, siquidem ad institutum nostrum non attinent Ex omni igitur syllogismo nasci enthymema potest. ut de enthymemate paucis prius, post de syllogismi partibus longius disputemus. Enthymema, imperfectus est syllogismus, id est oratio, in qua non partes eæ quibus syllogismus constat adhibentur, sed īfertur festina conclusio. ut si dicatur: Omnis homo animal est, substantia igitur est. Quale illud pro Ligario, Causa tum dubia, quòd erat aliquid in utraq; parte quod probari posset, & nunc melior ea iudicanda est, quam etiam dij adiuuerunt: habet assumptionem & assumptum, conclusione uero non habet: ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus uero quidam solum uocant enthymema, tale Ciceronis est pro Milone. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius uitam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Optimum autē enthymematis genus merito Quintilianus putat, cum proposito dissimili uel contrario, ratio subiungitur. quale est Demosthenis: Non enim si quid unquā contra leges actum est, idq; tu es imitatus, idcirco te conuenit poena liberari, cum contra damnari multo magis. nam ut si quis eorum damnatus esset, tu hæc non scripsisses: ita dānatus tu si fueris, nō scribet alius. Plura ex enthymemate nō adijciā, qm ī Topicis Cice. de hoc abunde diximus: quæ si qs legat, hæc cursim recensa melius intelliget: & si quid cuiq; hic minus erit obuiū, illic certior fiet,

quando

quando ad syllogismi partes explicandas in præsentia festinamus. Syllogismum igitur, siue ratiocinationem, quę, ut Cicero inquit, est oratio, ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum & per se cognitū sua semet ratiōe cōfirmet, alij sex partibus, alij quinq; alij quatuor, alij tribus, duabus alij constare uoluerūt: & qui unica posse etiam parte consistere, non defuere: qui sex partes esse uoluerunt, pauci sunt: & hi quidem propositionem primā, cui subiungentes rationem secundam, deinde assumptionem tertiam, & assumptionis rationem subiungentes quartam esse partem uoluerunt. postremo conclusionem, deinde conclusionis rationem. Cicero autem quinq; partes esse maxime defendit, cum inquit: Qui putant in quinq; partes distribui oportere, aiunt primum conuenire exponere summam argumentationis. ad hunc modum melius accurantur quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur, hanc primam partem numerant. eam deinde rationibus uarijs, & quàm copiosissimis uerbis approbari putāt oportere, hoc modo: Domus ea quæ ratione regitur, omnibus est instructior rebus, & apparatior, quàm ea quæ temere & nullo consilio administratur: exercitus is cui præpositus est sapiens & callidus imperator omni modo commodius regitur, quàm is qui stultitia & temeritate alicuius administratur: eadem nauigij ratio est. nam nauis optime cursum conficit ea, quę scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt quod ostendere uelis, id ex ui propositionis oportere assumere, hoc pacto: nihil autem rerum omnium melius quàm omnis mundus administratur. huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: nam & signorum ortus & obitus, definitum quendam ordinem seruant, & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, uerum ad utilitates quoq; rerum omnium sunt accommodatæ. nam diurnæ nocturnæq; uicissitudines nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt: quę signo sunt, omnia non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem, eam quæ aut id infert solum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo, Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit, breuiter propositionem & assumptionem adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea quæ consilio quàm quę sine cōsilio administrantur, si nihil autē omniū rerum melius administratur quàm omnis mundus, consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putāt esse argumentationem. In iudicijs autem idem, quo hoc apertius fiat, exemplum ponit: ut si quis Epaminundam, quòd succedenti sibi exercitum ilico non tradiderit, uelit defendere, dicat: Omnes leges iudices ad commodum reipub. referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione quæ in literis est interpretari: ea enim uirtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud nisi salutē atq; utilitatē reipub. poponerent: neq; enim ipsi quòd obesset scribere uolebant: & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant: nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed reipublicę, quod et legibus omnes rēpub. optime putāt administrari: quamobrem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit. hoc est, quoniam reipub. seruimus, ex reipub. commodo atq; utilitate interpretemur: nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam eius causa est instituta: sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod reipub. conducat, proficisci quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio desinite literas legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex utilitate reipub. considerate. Quid magis utile fuit Thebanis, quàm Lacedæmonios opprimi? quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem, quam uictoriæ Thebanorum consulere decuit? quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo, carius atque antiquius habere conuenit? scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. ad hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam: summam igitur amentiam esse existimabat, quòd scriptum esset reipublicæ salutis causa, id non ex reipublicæ salute interpretari. quòd si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri conuenit, hic autem saluti reipub. profuit, profecto non potest eodem pacto & communibus fortunis consuluisse, & legibus obtemperasse. Quatuor ergo partibus constat argumentatio: cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua ē, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices qui ex lege iurati estis, iudicatis legibus obtēperare debetis, obtemperare autem legibus non potestis, nisi id quod scriptum est in lege sequamini. quod enim certius legis scriptor testimonium uolūtatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cum cura atq; diligentia scripsit? quòd si literæ nō extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntas cognosceretur. nec tamē Epaminūdæ permitteremus, nisi extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur: nedum nunc, cum patiamur ipsum nō ex eo qd apertissime scriptū est, sed ex eo quod suæ causæ conuenit, scriptoris uolūtatem interpretari. quòd si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi id qd scriptū est in lege sequamini, quin istum contra legem fecisse iudicatis? Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio. Qui sæpenumero non per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus, si quid enim perfidia illorū detrimenti acceperimus, nemo erit præter nosmetipsos quem iure accusare possimus. ac primo quidem decipi, incommodum est: iterum, stultum: tertio, turpe. Carthaginēses autem persæpe iam nos fefellerunt: summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia deceptus sis totiēs. utraque approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginenses oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus: at metuere quidē nō oportet: restat igitur ut urbē diruamus. Sunt autem qui putant, nōnunquam posse complexione, & oportere supersederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod si fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo. Si peperit, uirgo non est. peperit autem. hic satis esse proponere & assumere, quod conficiatur: quoniam perspicuum sit, complexionis rem non indigere. Ciceroni tamen uidetur inferri conclusio debere, uel si nolis, ut inferas quod sequitur, ut dicas: peperit autem, fecit igitur incestum. Qui autem ex unaquaque parte putant constare argumentationem, dicūt satis esse, hoc modo argumentationem facere, quoniam peperit, cum uiro concubuit. Sed hanc argumentationem ab oratore Cicero propulsat, quòd expolitione careat. nam si solum inuentum spectetur, ac nihil quo pacto tractetur, quod sit excogitatum referat, nequaq̄ tantū inter summos et mediocres interesse existimabitur. Variare

igitur orationem etiam magnopere oportebit: nā omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Hoc autem facere poterimus, si modo inductione, modo exemplo, modo similitudine modo syllogismo, aliquando enthymemate utamur. deinde in ipsa argumētatione non semper à propositione incipere debemus, quod ne ipse quidem Aristoteles facit: neque semper omnibus uti syllogismi partibus, quas Cicero quinque omnino esse uoluit, idq; multis nititur rationibus cōprobare. cui sententiæ maxime repugnat Quintilianus, ingens, ἐπιχειρήματος & quatuor & quinq; et sex factæ sunt partes à quibusdam, Cicero maxime quinq; defendit. inde post paulum subiungit, Mihi & pluribus nihilominus authoribus tres summi uidentur. nam ita se habeat ista natura, ut si de quo quæratur, & per quod probetur, tertium addi potest, uelut ex consensu duorum antecedentium, ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac secundæ partis exornatio, & eisdem cedere possunt, quibus subijciuntur. Sumamus ex Cicerone quinq; partium exemplum: Melius gubernātur ea quæ cōsilio reguntur, quàm quæ sine consilio administrantur. hanc primā partem numerant, eam deinceps rationibus uarijs & quàm copiosissimis uerbis approbari putant oportere. Hoc ego totum in sua ratione unum puto: alioqui si ratio pars est (est autem uaria ratio) plures partes esse dicentur. Assumptionem deinde ponit: Nihil autem omnium rerum melius quàm omnis mundus administratur. huius assumptionis quarto in loco iam porro inducunt approbationem, de quo idem quod supra dico. Quinto inducunt loco cōplexionem, quæ aut id fert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur. aut unum in locum cum conduxit, breuiter expositionem. et assumptionem adiungit, quid ex his conficiatur, cui parti consentio. Quid summi authores de syllogismi partibus senserint, iam satis, ut opinor, dictū. Nunc quo pacto singulæ uocentur partes, quando inter summos id authores non conuenit, dicam. nam sunt qui primam partem syllogismi, uelut si ita contexas, quicquid ex seipso mouetur immortale est, maiorem uocent propositionem. Sunt qui propositionem solum, alij intentionem, alij assumptionem. secundam partem, aliqui minorem propositionem, alij assumptionem, quidam rationem, alij rationis confirmationem, quod ex ea parte quod antecessit comprobatur, nominarunt, quæ est ut hoc, anima autē ex seipsa mouetur. tertiam partem alij conclusionem, complexionem alij, alij connexionem appellarunt, quòd duas superiores connectat partes, uelut hoc: immortalis igitur est anima. ut sit explicata argumentatio, quicquid ex seipso mouetur, immortale ē: Anima autem ex seipsa mouetur, immortalis igitur est anima. Postremo ne illud quidem prætereundum est, fuisse quosdam qui inter syllogismum & ἐπιχείρημα hanc esse differentiam putauerunt, quòd syllogismum tribus tantum partibus & in ordinem digestis cōstare dixerint, huic uero si partes aut demantur, aut addantur aliæ, aut eædem immutentur, epicherema nuncupari existimarunt. Sed Quintilianus, epicherema, inquit, in nullo differt à syllogismis, nisi quòd illi & plures habent species, & uera colligunt. ueris epicherematis frequētior est usus circa credibilia. His intellectis, nihil erit iā, ut opinor, quòd Cicero suspensam alicuius hic teneat mentem, quo minus quæ dicat quilibet sit percepturus, cum inquit: Ergo absolutissima & perfectissima est narratio & argumentatio ea quæ in quinque partes est distributa.} Hoc iam expositum est, ut syllogismus quinque partibus à Cicerone fiat. Narratio & argumentatio.} Nam narratio causæ expositio est, sed quod narratur & inseritur, locupletandi causa argumentationem ipsam inseritur, uerum id esse quod intendimus, si uera accusamus: nam iudiciale genus intentione & depulsione constat, cum certe quod intendimus probare uolumus. Etenim & syllogismo non minus in reprehensione, quàm in confirmatione defensioneq; uti possumus. Locupletandæ.} refarciendæ, ornamentis imbuendæ. Confirmata argumentatione.} Nam cum assumptio prolata est, iam confirmata uidetur argumentatio. Vt absolutissime.} Quo nihil ad modum desit. Inimicum enim acerrimum de medio tollere uolebat, quo sibi non iniuria summum periculum metuebat.} Hæc propositio est epicherematis, quam tamen si rectius ostendemus, fiet assumptio.

De medio tollere.} Id est, quoquo modo ab aliorum Græcorum conuentu eximere, ac per hoc occidere. Non iniuria.} Nō ab re, nō sine causa. Summum periculum.} Ne ipse ab eodem occideretur. Videbat illo incolumi.} Hæc propositionis est ratio. sed cum sit coniecturalis constitutio, à probabili, de quo supra in eius constitutionis locis abunde diximus, omnis hæc deducitur argumētatio. Iniuria quauis.} Id est, qualibet. Inimico exitium machinari.} Exitium, inquit Festus Pompeius. antiqui pro exitu ponebāt, nunc pessimum exitium dicimus. Machinor à græco μηχανάω, unde et μηχανὴ ab illis dicitur, quæ à nostris machina. Est aūt machinari, struere: ergo machinari exitium, struere, & per insidias moliri interitum est. Cui rei mors indigna Palamedis testimoniū dat.} Nota est de Palamedis interitu historia, ut Vlysses extinctus sit insidijs. Metus periculi.} Ne ab Aiace interimeretur. Oēs enim cum minima de causa peccata suscipiunt.} Hæc est rationis confirmatio, siue assumptio. Si multos, & quæ sequuntur.} Hæc est ornatio, Si multi leue compendium fraude maxima commutarunt.} Hoc est, si ob leue commodum fraudem moliri maximam non timuerunt. Fraude maxima commutarunt leue compendium, qui fraudulentissimi ex eo dicti sunt, ob minimam quam consecuti fuere utilitatem. Compendium, à con præpositione & pendendo, q. appenderent omnem ueteres pecuniam. Vnde etiam dispensator dictus: & hinc dispendium, damnum, quod dispendendo pecunia minor fieri soleat. Virum fortissimum integerrimum.} Ordo est & sensus, homo timidus, subaudiendum Vlysses, nocens, conscius sui peccati, qui se sciebat contra Aiacem deliquisse. Insidiosus, inimicum.} Subaudiendum, Aiacem. Incolumem esse noluit.} Virum integerrimum bello, inimicitiarum persequentissimum, qui quos odio prosequebatur, eisdem hostis esset infestissimus. Iniuria lacessitum.} Id est, prouocatum. Ita exuscitatum.} Id est, uehementer commotum. Videamus alacres.} Alacris inquit Asconius, siue alacer, utrunque enim dicitur, is appellatur, qui sensibus uniuersis, quod est indicium erecti animi atque sublimis, consurgit, & cui omnis sensus in loco suo quisque degat. & econtrario lacer, inquit, dicitur amputatis in corpore sensuum membris. Ad animum sæpe transfertur, ut si quis uultu indicat adesse animum non sincerum, sensibus suis animo solo intentus. Sunt qui alacrem, festinantem & properantem dici putant, quasi alis acrem. Virg. Alacris cunctosq; putans excedere pugna. Donatus uero: alacris, inquit, L pro D litera posita. Feras bestias.} Nam domesticæ cicures nominantur.

Ferum.} Agrestē. Crudelem.} Trucem. Cupide.} ad inimici Aiacis. Perniciem.} Exitiū. Profectū.} Quādo ubi Aiax gladio traiectus inuentus est, ibidē Vlysses cōmoratus est. Neq; bonam, neq; malā rationē uideamus.} Ratio, quam uulgus imperitū respectum dicit. Sic Iuuenalis (Est spes & ratio) caput rationem.

Superfluum

Superfluum autem putandum nunc de ea ratione disputare, unde homo animal rationale dicitur, & de qua sanctus Thomas lõgius differuit fortasse quàm fuit necesse, cum differentiam inter essentiam, ut eius uerbo utar, substantiam, subiectum, rem, naturam & rationem facit. nam Augustinum in libro quem de Spiritu & anima inscripsit, longe melius exposuisse manifestũ est. Si ergo pollicitus sum.} Hæc complexio est argumentationis, ut si tres tantũ partes principales iungas, hoc pacto: Omnes minima peccata cũ causa, tum uero maxime illa que multo maxima sunt maleficia aliquo certo emolumento inducti suscipere conãtur. ut sit hæc propositio, qua probamus quod in quæstionem uenit. quam Cicero secundo loco posuit. deinde assumatur: At si Aiacem Vlysses occidebat multum sibi commodum, si incolumem sinebat, incommodũ & metus ingruebat. cui complexio subijciatur necesse est: Ergo Vlyssi causa fuit, cur Aiacem occideret. quod epicherema ita etiam componi potest, ut dicas, Quicunque ex alterius morte commodũ consecuturus est, uel in nimũ, is causam habet, cur eum è uita tollat: At Vlysses de Aiacis morte multum consecuturus erat commodi, causam igitur habuit Vlysses cur Aiacem occideret. Quin confiteatur causam maleficij fuisse.} Quãdo & eum grauiter habebat inuisum, & illum sibi hostem infestissimũ. Parum locuples.} Parũ copiosa. Locuples, diues, ab agrorum locis dictus, ut Plini. lib. 18. Naturalis historiæ: Locupletes, inquit, dicebãt loci, hoc est, agri plenos. pecunia ipsa à pecore appellabatur. Ouidius in Fastis. Cætera luxuriæ nondum instrumenta uigebant, Aut pecus, aut latum diues habebat humum. Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est. Et res tenuis.} Parui momenti. Et humilis.} Abiecta.

Hæc quã compositi ratio est habenda.} Hoc est, si humilis fuerit & tenuis, non ita dicere procures, perinde ac si sit ampla, & quæ multis ornamentis possit illustrari. Breuissima tripartita.} quæ propositione, ratione propositionis, & assumptione colligatur.

Ergo absolutissima.} Argumentationis pfectæ partes. Causam ostẽdimus.} Propositio. Inimicũ enim.} Rõ ppõnis. Videbat illo incolumi:} Rõnis cõfirmatio, ex uarijs locis sũptis argumẽtis. Primũ à pbabili causa, quæ tractatur p antithesin mortis et salutis: deĩde ab anteacta uita, qđ exẽplo facti seu mortis Palamedis confirmatur. Forma pfectæ argumentationis rhetoricæ, quæ uerborum & sententiarum copia uestita, ostendit quantum à dialectica breuitate oratoria maiestas recedat. Quod ut clarius patefiat, hanc ipsam argumentationẽ syllogismo breui perstringamus, Omnes qui ab aliquo periculum metuunt, eum interfectum cupiunt: A' Palamede Vlysses sibi metuebat, utpote à probissimo improbus: Igitur probabile est, ab Vlysse interfectum Palamedem. Omnes enim cum minima pec.} Exornatio primum à minore ad maius. Virum fortissimum.} A' collatione. Nam cum feras.} A' simili. Si ergo pollicitus.} Complexio. LONGO.

DE ARGVMENTATIONIBVS VITIOSIS.

DVO sunt genera uitiosarum argumentationum: Vnum, quod ab aduersario reprehendi potest, id quod pertinet ad causam: Alterũ, quod tametsi nugatorium est tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione confutari conueniat, q̃ tacite contemni, atque uitari sine reprehensione; si exẽpla subiecero, dilucide intelligere poteris. Hæc cognitio uitiosarũ argumentationum duplicem utilitatem afferet. Nam & uitare uitium in argumentatione admonebit, & ab alijs non uitatum commode reprehendere docebit.

Quoniam igitur ostendemus plenam & perfectã argumẽtationem ex quinq; partibus constare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia euitanda sunt consideremus: ut & ipsi ab his uitijs recedere, ac aduersariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus.

CAPIDV. Dvo sunt genera uitiosarum argumentationum.} Omnis argumentatio (per argumentationem & argumentum, quod in species supra plures diuisimus, uolumus intelligi) reprehẽditur, si aut ex his quæ sumpta sunt non conceditur unũ pluráue: aut his concessis, complexio ex his confici negatur: aut si genus ipsum argumentationis uitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Sed Cicero qđ in epicheremate tantum reprehendi possit, quod id solũ argumentationis genus hic docuit, & expositurus. Vnum, quod ab aduersario reprehendi potest, idq; pertinet ad causam. alterum disputandi quatuor, docente Aristotele, sunt genera: unum quod doctrinale, aliud dialecticũ, tertium tentatiuum, quartum litigiosum uocat. Doctrinale nominat, cum ex proprijs cuiusq; disciplinæ principijs aliquid pbare enitimur, idq; demonstratiuum nominatur, qđ ipse in Analyticis posterioribus docuit. Dialecticum est, cum ex probabilibus tam nobis quàm aduersarijs, aliqua oppugnare concludimus. Tẽtatiuum autem, cum ex eis quæ respondenti probabilia uidentur, aliquid arguimus, qđ nolint respondentes. tam de dialecticis autem quàm de tentatiuis, ipse in Topicis late disputauit. Litigiosum uero, quod ἀγωνιστικὸν appellauit, cum ex his quæ probabilia quidem uidentur, sed non sunt, id colligitur, quod nullo modo probabile uideri potest. id genus in libro quem ἐλεγχῶν inscripsit, late ipse etiam tractauit. Per hoc genus arguendi modi sunt duo, unus, qui per dictionem: alter uero, extra dictionem nominatur. Per dictionem quidem numero sex sunt: Aequiuocatio, amphibologia, compositio, diuisio, accentus, figura. Extra dictionem uero, paralogismorum species sunt septem: una quidem per accidens, secunda autem in eo quod simpliciter, uel non simpliciter, & quod aut ubi, aut quando, aut aliquid dicitur. tertia autem elenchi ignorantiam, quarta uero per consequens, quinta autẽ per id quod in principio sumere cõtingit, sexta qđ non est causa ut causa ponẽda, septima uero ubi plures interrogationes ut unam ponimus. Non dubito quin hæc multi obscura iudicaturi sint, cũ species has arguendi exemplis nullis illustrauerim. qđ ideo facere non curaui, tum ne commentarij modum excederem, tum etiam qđ ad præsens Ciceronis locus hoc non exigebat, quodq; apud dialecticos quisque hæc discere poterit. sed hæc uberius omnia, si dabitur ut possim aliquãdo, sincut & cætera rhetorices præ-

cepta, ita digeram, ut multis non displicere posse putem, quod si q suæ imperitiæ solatium quærentes, ne hoc quidem à me recenseri debuisse, utpote non necessaria, arbitrentur: Aristotelem, si re ipsa quam non intelligant iactantiam suam redarguere possint, audiāt, qui à consequentibus elenchum tractans inquit: Sæpe enim mel, fel suspicati sunt, eo quòd sequatur ruber color: & quoniam accidit terram pluuia fieri madidam, & si sit madida opinantur pluisse. hoc autem nec necessarium, ad rhetoricos attinet, quod per signū sint demonstrationes, idemq; & Cicero tum alibi, tum etiam hic, cum inquit: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen indiget reprehensione. hoc enim dicit, unum est genus uitiosæ argumentationis, quod ad causæ probationem attinens, ab aduersario reprehendi potest, sed quo pacto id fiat, paulo post aperietur. alterum est, cuius si fallendi modum species, utpote nugatorium reprehēdas: sin autem ut in aduersarium tractatum, multum fauoris sæpe & commodi compareret, non indigebit reprehensione, sed probabitur. Quod tamen nugatorium est, ob hoc enim reprehēdi debuit apud uirum grauem. Nugatorium omnes, ut Aristoteles inquit, q in disputationibus certant & corrixantur, se superiores esse coniectant, ac ut id consequantur pro uiribus moliūtur. sed quinq; modis uelut arguendum imperitiæ aduersarium ostendant, uel ut falsum, uel quod præter opinionem omnium sit fateri compellant, uel ut in solœcismum grammaticæ uitium nihil tale cogitantem detrudant,

dant, uel quinto loco et nugari eum cogant, qui contra aget. Id autem faciet si frequenter idem dicat quod nusquam sit: quapropter & Cicero nugatorium dixit, hoc est, quod nugari aduersarium cogat. Tamen non indiget reprehensione quæ sunt.} Quoniam aliquando iuuat oratores, non ergo omnino repudiandum, licet, utpote nugatorium, non admittendum esse uideatur. Reprehensione confutare conueniat.} Confutari, cum manifesto falsa deprehenduntur. Quæ tacite contemni.} Vt friuola. Atque uitari sine reprehensione, nisi exempla subiecero, dilucide intelligere non poteris.} Hæc cognitio uitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. Nam & uitare in argumentatione uitium admonebit: & ab alijs non uitatum, commode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaq; parte argumentatiōis quæ uitia uitanda sint consideremus: ut et ipsi ab his uitijs recedere, ac aduersariorum argumētationes hac præceptione, num eam argumentationis formula uinciantur, an certe cum aliquid quod illud infirmet opponitur, intelligere possimus. In omnibus partibus.} Nam quinque constare partibus supra commonuit. Num possimus aliquam partem labefactare. Labe aliqua commaculare, ac per hoc reprehensum risu & conuitijs dissoluere.

LONGOLIVS.

Duo sunt genera.} Argumentationes uitiosæ.

CAPID V. Expositio uitiosa est: & quæ sequuntur.} Expositionem dicit, quam supra propositionem, hoc est, totius argumentationis partem primā noīant: cum ab aliqua aut à maiore parte ad oēs confertur, id quod non necessario est omnibus attributū. Ordo est: Vitiosa est expositio, cum id quod non necessario est omnibus attributum, confertur ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes. Est autem sensus: uitiosa est argumentationis expositio, cū quod aliquibus, aut maiori hominum parti tribuitur, id esse omnium dicimus, cum id haud necesse sit, sed potius facile secus enunciari possit. Ad omnes confertur.} In omnes infertur. Quam officio.} Virtute. Non curat.} Quærere qualis ratio. Quia sunt aliqua quibus si ratio subijciatur, probabilia uideri possint, alioqui falsa. Nemo uno aspectu neque præteriēs.} Aut uno tantum aspectu, aut præteriēs, etiamsi crebro aspiciat, in amorem incidisse nemo poterit: quod fieri tamen posse, etiam si nunquam antea fuerit, facile datur intelligi. Non nemo.} Aliquis. Quoniā alteri nō erāt.} A' quibus occidi potuerit, prædones. Alteros.} Hoc est, inimicos non habebat. A' cohæredibus.} Ab his qui nobiscum hæreditatem eius adiuerint. Latiorem locum defendēdi reliquerimus

liquerimus

liquerimus } Nam quod aduersarij iam explosi uideantur, & nostræ supersint argumentationes explicandæ, multū adiumenti hinc causa nostra capere posse uidebitur. Luxuries & auaritia.} Et luxuries & luxuria rerum immoderatus per uoluptatem usus dicitur: auaritia rerum immoderatus appetitus, ab auido & ære ducta appellatio. Quid amor.} Amorem libidinem dicit. Quid ambitio } Honoris, non de uirtute potius quàm de uitio manans cupiditas. Quid irreligio.} Sanè religio, quam Græci θρησκείαν dicunt, quædam erga deum obseruātia uinculo aliquo alligata dicitur, quæ si spōte à nobis fiat Græce εὐσέβεια latine pietas nominatur. Quāobrem per iocū Plautus in Curculione: Vocat me, inquit, ad cœnam, religio fuit: denegare nolui. perinde ac si promittere coactus esset, religio, inquit, fuit. huius duo sunt extrema, defectus quidem irreligio, excessus uero superstitio. Est enim religio dicta, ut Ser. Sulpitius tradit, quòd propter sanctitatē aliquam remota ac seposita à nobis sit, quasi à relinquendo, ut à carendo cerimoniæ. Cicero autem à relegendo dictam putat, qui in libro de Natura deorum secundo ita dicit: Non enim philosophi solum, uerumetiam maiores nostri superstitionē à religione

ligione

DE VITIOSA EXPOSITIONE.

EXPOSITIO uitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id quod non est necessario omnibus attributum: ut si quis hoc modo exponat; Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatē tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere qualis ratio aut ratiōis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem; cum ostendemus id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes, falso & iniuria conferri.

Item uitiosa est expositio, cū id quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorem incidere. nam cum non nemo deuenerit in amorem uno aspectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt, raro id fieri, dummodo aliquando fieri aut posse fieri intelligatur.

Item uitiosa expositio est, cum omnes res ostendemus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo. Quoniam igitur hominem occisum cōstat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis

ligione separauerunt. nam qui totos dies precabantur & immolabant, ut sui sibi filij superstites essent, superstitiosi sunt appellati: qui autē omnia quae ad cultum deorum pertinent retractarent & tanquam relegerent, hi sunt dicti religiosi, à relegendo, tanquam ex legendo legentes, & diligendo diligentes. his enim uerbis oibus inest uis legendi, eadem in religioso. ita factum est, ut in superstitioso & religioso, alterum uitij nomen, alterum laudis esset. Lactātius autem Institutionum diuinarum lib. 4. non à relegēdo, ut Cicero, sed à religando dictam religionem putat, quod hoc pietatis uinculo obstricti Deo & religati simus: sicut & superstitionem, non cum filios optamus superstites (omnes enim optamus) dici uoluit: sed cum hi qui superstitem memoriā defunctorum colunt, ut qui parentibus suis superstitibus colebant imagines eorum domi, tanquā deos penates, atque nouos sibi ritus assumebant, ut in deorum uice mortuos honorarent, quos ex hominibus in coelum receptos putabant: hos, inquit, superstitiosos uocabant. eos uero qui publicos & antiquos deos colerent, religiosos nominabant. unde Virgil. Vana superstitio ueterumq; ignara deorū. Nec me praeterit qd dixit Nigidius Religentē esse oportet, religiosum nefas. quod religiosum, triste et ominosum significet. M. Cicero ad Atticum. Maiores, inquit, nostri funestiorem diem esse uoluerunt Alliensis pugnae, quàm urbis captae, quòd hoc malum ex illo prouenerit. itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter uulgo ignotus. Sed non semper religiosum diem tristi omine infamem dicimus, nec semper religiosus appellatur, uelut alij dicunt, qui nimia & superstitiosa religione sese alligauerit, ut uitio asignetur. Inuenimus enim religiosum pro casto & obseruante, cohibenteq; sese certis le-

occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. Praedones in illo loco nunquam uisi sunt; inimicum nullum habebat: relinquitur, si neque à praedonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros non habebat; ut abs te sit interemptus. Nam *in huiuscemodi expositione utemur reprehensione, si quos praeter eos, quos ille collegerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus, uelut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse, aut à praedonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse; dicemus potuisse uel à familia, uel à cohaeredibus nostris.* Cum *hoc modo illorum collectionē disturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus.* Ergo *hoc quoq; uitandum est in expositione, nequando, cum omnia collegisse uideamur, aliquam idoneam partem reliquerimus.*

Item uitiosa expositio est, quae constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo: Duae *res sunt iudices, quae homines ad maleficiū impellunt, luxuries & auaritia.* Quid *amor, inquit quispiam; quid ambitio; quid irreligio; quid metus mortis; quid imperij cupiditas; quid denique alia permulta?*

Item falsa enumeratio est, cū pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres *res sunt, quae homines solicitant, metus, cupiditas, aegritudo.* Satis *enim fuerat dixisse metum, & cupiditatē: quoniam aegritudinem cum utraq; re coniunctam esse necesse est.*

Item uitiosa expositio est, quae nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium *malorū stultitia est mater, quae prae caeteris parit immensas cupiditates: immensae porro cupiditates, infinitae et immoderatae sunt: hae pariūt auaritiā: auaritia porro hoīem ad quoduis maleficiū impellit: ergo auaritia inducti aduersarij nostri, hoc in se facinus admiserunt.* Hic *id quod extremum dictū est, satis fuit exponere: ne* Ennium & *caeteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.*

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Caesa cecidisset abiegna ad terram trabes,
Ne ue inde nauis inchoandae exordium
Cepisset, quae nunc nominatur nomine
Argo, qua uecti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem auratam arietis
Colchis, imperio regis Peliae, per dolum,
Nam nunquam hera errās mea, domo efferret pedē
Medea, animo aegra, amore saeuo saucia.

Nam *hic satis erat dicere (si id modo, quod esset satis curasset poeta)*

gibus finibusq;: unde & religiosa delubra legimus, non ominosa sed maiestatis uenerationisq; plena. quapropter & Massurius, Religiosum, inquit, est, quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum à nobis est, uerbum à relinquendo dictū. Manifestum igitur ex his, religionem non omnem cultum diuinum dici, quando à nobis longe semota esse dicatur, sed nexum quendam esse, quem dei mysterijs deuouimus. quem cum obseruamus, religio: cum id facere negligimus, irreligio noiatur. nā quem sponte cultum nostrū deo offerimus, pietatē nuncupamus.

Quid metus mortis. } Nam & haec animi perturbatio est, quam in sapientem cadere posse Stoici negauerūt. Quid imperij cupiditas. } Id est, libido dominādi. haec ab ambitione differt, quod ambitio ī populo maxime cupit eminere, & cunctos se populares sequi affectat. Cupiditas autem dominari, in oēs habere imperium. Quid denique alia permulta. } Cum penè infinitae animi sint perturbationes. Quando aegritudinem cū utraq; coniunctam esse necesse est. } Aegritudo siquidem, quae & aegrimonia nominatur, cum sit & ipsa animi perturbatio, neque magis metum quàm cupiditatem contineat, utrunque pariter complectitur. siquidem & cum metuimus, & cū cupimus, aegritudine laboramus. Oīum malorū stultitia mater est, atq; materies. } Hoc expositione indiget: paulo enim obscurius est quàm ut omnium mētes possint capere. ueruntamē id, quàm breuiter ac dilucide à nobis poterit fieri, explicabitur, ut quantum ad Ciceronis sententiam attineat, nihil ultra pro ut ualuerimus dici desideretur: dabimusque operam, ut quicquid redundans & superfluum uideri possit, ne praetermittamus, sed prius uerbum ipsum, deinde quid sit hoc, quam materiā Cicero nominauit: postea quod reliquum

Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ęgra, amore sęuo saucia.

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendum est. Non enim reprehensione eget, sicut alię complures, sed sua sponte uitiosa est.

erit ,psequemur, ac diffiniemus. Quam Graeci hylen, nostri modo syluam, modo materiam nominant, idq; significatione gemina. nam cum ὕλη saltus, id est, ubi arbores multa caedantur, sit nominata, & materiam significet, quae rerũ omnium nutricula quaedam est: ita sylua à Latinis, non modo saltus caeduus, unde ligna deportentur, etiam uulgo nominatur, sed & pro materia nõnunquam ponitur, ut apud Ciceronem: Hoc in genere, nã quasi syluam uides, omnis eluceat oportet eloquentię magnitudo. & rursum: Cui loco omnis & uitiorũ sylua est subiecta. E diuerso & materia pro sylua & arboribus ponitur, ut apud Q. Curtium: Vehemens Fauonius erat, & multam materiam ceciderat miles, aditum per saxa molitus, haec uapore torrida iam inaruerat. Et materies & materia pro re aliqua tractanda ponitur. permittamus nobis, ut hoc uerbo utamur subiecto, quod Graeci ὑπόθεσιν uocãt cum iam omnium ore uersetur. hoc enim intellectu forte facilius erit, quàm ut quidẽ causam nominemus. Verbũ igitur uerbo Graeco reddentes, subiectum alij, alij materiam. ut Horatius: Sumite materiam uestris qui scribitis aequam Viribus. Sed proprium tenet materia significatum, cum rerum omnium humanarum principiũ à deo creatum significat. Nec audiendi qui inter materiam & materiem differentiam esse uoluerunt: ut sit quidem materia proprie, quam Horatius intellexit: haec autem materies. cum non magis inter se differant, quàm luxuries & luxuria, auarities & auaritia: quãdo etiam per similitudinem, quod prius posuimus, ab hoc quod secundo loco positũ est, liquido deduci intelligatur. Est igitur ὕλη siue syluam, siue materiam libeat nobis appellare, ex qua rerum omnium humanarum est genitura, & cunctorum corporum indissolubilis inuisibilisq; origo prima, à qua qualitates & quãtitates, et omnia quae accidunt proueniunt: quae licet à propria natura nõ recedat, diuersis tamen & contrarijs speciebus eorum quae inter se recipit, uariatur. Hanc melius adhuc explicare conabimur. sed quo res manifestior fiat, quid de rerum principijs multi, qui demum aliquid dicere uisi sunt, sentiant, decurremus. Fuerunt qui nunquam genitam materiem esse dicerent, ut Democritus & Epicurus: quippe qui textum eius & quasi continuationem quãdam corpusculis quae intelliguntur potius, quàm sentiantur, connexis sibi inuicem, aliquo modo positis, figuratisq; omne corpus generari: sed qualitates, quas corporibus ex ea materie non tribuerunt, Anaxagoras dedit. Thales de septẽ sapientibus unus, quẽ ferunt ante oẽs naturalia secreta rimatũ esse rerũ oĩum initiũ eẽ aquã dixit: ideõq; & Homerus, cum Oceanũ & Thetym parẽtes oĩum esse dicat. At uero Anaximenes rerum initium aera iudicauit, Heraclitus ignẽ. Sunt etiam qui immobilem materiam quandam esse dicant, & candem ex omnibus in unam molem redactam, unum omnia esse consentientes, sine ortu & sine occasu: ut, Xenophanes, Melissus, Parmenides. sed Parmenides unum omne perfectum & definitum pronunciat, Melissus infinitum & indeterminatum, Empedocles uariũ & multiforme quiddam. Aristoteles autem tria rerum naturaliũ initia constituit, syluam siue materiam speciem quam alij formã, & carentiam quam alij priuationem in Latinum transtulerint. idem sine genitura & sine interitu dicit mundum esse, diuina prouidentia perpetuitati propagatum. Plato autem rerum initia tria esse arbitratur, deum, materiam, rerumq; formas, quas Ideas uocat. Deum autem, inquit, inuenire facile, cognoscere autem impossibile est: materiam uero improcreabilem incorruptamque commemorat, non ignem, neque aquam, nec aliud de principijs quae elementa dicuntur esse: sed ex omnibus primam figurarum capacem formationique subiectam, rudem, & figurationis qualitate uiduatam. Ideas uero, id est, formas omnium simplices & aeternas, nec corporales, & eẽ earum rerum quae deus simpserit exempla, quae sunt eruntue, & omnium quae gignit Deus corporum instar cerae formas. Proinde Platoni quidem uidetur Deus initium esse, & causa bonorum, materia autem malorum. Idem sensit Pythagoras, qui Deum summum & praecellens bonum esse, materiam autem malorum omnium seminarium quoddam: quae licet indistincte fluctuet, tamẽ quia intimo proprioq; motu mouetur, uiuat & cum animis uegetetur necesse est. cum igitur in materie multa sit intemperies, & improuidus impetus & casus, atque ut libet exagitata praesumptio, & pecudum ritu homines ob eam incondita & turbulenta iactatione moueantur: anima autem, quippe quòd ex Deo sit, salubri homo uigeat sapientia, ex materia uitiorum incentiua omniũ hominum titillant animos, & quasi in meditullio nostrum iudicium est, uel abijcere cogitata, uel recipere. si abijcimus, uincatq; ratio Deo proximi sumus, qui superiorem esse animam uelimus. sin autem recipimus, superior materia est. quam si perpetuo sequimur, cum sit ea coeno foedior, post corporis interitum in coelum migrare non possumus, sed hic immergamur ad inferna mundi loca, & à conspectu diuino longissime remoueamur necesse est: ut haec nos gremio suo materies complectatur. Proinde ex ui animae, quae ex Deo est, sapientia prudẽtiaq; nascitur. Est autem sapientia, ut tam Aristoteles quàm Plato senserunt, rerum diuinarum prudentia autem, humanarum cognitio. Vt igitur ex anima, ita ex materie, quam syluã diximus appellari, omnis emanat stultitia. Sed ex materie cupiditates suscitantur, quae cum rationis dominio cohibentur, prudentiq; rationi adijciuntur, uirtus dicitur. cum autem ab eis praecipitamur, peccati nomen sibi uendicant. sunt igitur ex animae uigore nata. Prudentia uirtutes generat: ita ui materiae titillatio, ac de scelere cognitione quaedam uoluptas, quae stultitia nominatur, ortum habens, futuris cupiditatibus dat infinitis exordium. Iam puto in Marci Tullij uerbis nihil obscuritatis relictum, quod dixerit omnium malorum matrem stultitiam esse atque materiem. Hoc enim dicit, omnium malorũ, id est uitiorum, unde mala proueniunt hominibus, stultitia mater. prius stultitiam posuit, quod ex ea cupiditates omnes oriantur: deinde materiem secundo loco, quod ex materia, ut dictum est, stultitia capiat exordium. quae tunc uere stultitia nominatur, cum rationi nullus distribuitur locus, sed quasi medijs in uitijs mersa suggillatur.

Caeteris parit immensas cupiditates: infinitae porro hae et immoderatae sunt, quae pariant auaritiam. } Quid cupiditates? nunquid cupiditates sola mala esse dicentur, quae ex materie deducuntur? cũ sint & aliae animi perturbationes, metus, dolor, gaudium, ut Stoici uoluerunt. hoc igitur ita accipiendum: cũ auaritia cupiditas sit quaedam, & auaritiam tantum uellet incessere, non conuenit alias animi perturbationes nominare. Auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur aduersarij nostri inducti auaritia, hoc

tiła hoc inter se facinus admiserunt. Hic id quod extremū dictum est, fuit satis exponere ne Ennium & cæteros poetas imitemur. } *Intelligi enim facile potest, nullum esse officium tam sanctum, quod nō auaritia comminuere atque uiolare soleat. hæc enim amicitias falsimonijs exterminat, societates perfidijs sibi grauiter reddit infensas, propinquos & Deum ipsum impietate aggrediēs, omnibus flagitijs se singularem & insignem reddit. Vtinam ne in nemore Pelio.* } *Pelion Thessaliæ mons, ubi arbores cæsæ sunt ad Argonauim construendam. Abiegnæ* } *Ex abiegno. Quæ nunc nominatur Argos.* } *Ab Argo constructore, Argos nauis dicta. Sed uiri proprium Argos ultimam corripit, declinaturq; Argos Argi, sicut cestos cesti, & Delos Deli. Argos autem nauis propriū, eandem producit syllabam, ab Argo constructore dicta. & declinationem habet Græcam, Argos, Argoos. Argiui delecti uiri.* } *Nota est historia, quā apud Græcos Orpheus primū, post Apollonius scripsit, apud Latinos autē Valerius Flaccus. Pellem inauratam arietis.* } *Cuiusmodi hæc pellis esset, ambigitur, aliter de ea Diodorus, aliter Strabo scripsere, quorum opiniones, ne longum faciam*

faciam prætereo: satis esse ratus, si ubi legi id possit, commonstrauerim. Imperio regis Peliæ. } *Per dolum. ut hoc apud Orpheum Apolloniūq; ac Pindarum in Pythijs intelligi abūde possit. Nam nunquam hera.* } *Vtrum hera domina, an certe sicut ab eo quod ē heros ueteres Roman Herus inuenisse referuntur, ita secundum analogiam Heram pro heroum dixisse uideri potest. Domo ex Colcho Iasonem secuta amore saucia.* } *Subaudiendum, Iasonis: ut apud Orphea et Apollonium in manifesto deprehenditur. Amore saucia* } *id est, quod animo ægro dixit.*

LONGO. OMnes qui in paupertate sunt.} *Expositio plerunq; teste Aristotele, uniuersalem quandam sententiam, & communem approbationem habet: quæ tum uera est, cum in necessaria materia expeditur. Verum si quando eam contingentem esse contigerit, tū quia tantum probabilis est, nunquā non poterit subuerti. Nemo potest uno aspectu.* } *Cōtrarium est de Chærea Terentiano. Itē uitiosa expositio est* } *Hæc est ratio, quæ imperfectæ inductiones dissoluantur. Lege Trapezuntium. Vtinam ne in nemore Pelio.* } *Vide Crinitum lib. 15 cap. 6, et Politianum in Miscell. cap. 27.*

CAPIDV. VItiosa ratio.} *Supra quo pacto propositionem noscamus uitiosam, edoctum est: nunc quomodo propositionis rationē uitiosam esse possimus cognoscere, edisserit: duabusq; de caussis uitiosam uideri posse, aut si sit infirma & debilis, aut si sit stolida et insulsa. Immane facinus est.* } *Nequiter factum est. In ætate.* } *Si totius ætatis curriculum inspiciamus aliquando, si castiges, cedet ei utilitati & conducet.*

Conducibile. } *Quod ad aliquid tractandum, nonnihil commodi sit allaturum. Nam ego amicum meum.* } *Ab eo quod dixit. Nam, rationem expositionis reddit, quoniam, nam, enim, siquidem, rationales sunt coniunctiones, in quo Plautus loquentis personam obseruauit: ut in Dialogis fieri etiam solet.*

Pro commissa noxa. } *Pro admissa culpa. Vtile quid sit ratiocinatur.* } *Est enim, ut Augustinus inquit, ratio mentis aspectus, quo bonum malumq; animus discernit: ratiocinatio autem rationis inquisitio. Vtile ergo quid sit ratiocinatur.* } *Per rationem inquirit. Vana ratio.* } *Vanum, fatuum & stolidum & ratione carens dicitur. Socordiam.* } *Mentis soporationem. Et desidiam.* } *Corporis segnitiem. Et brutam.* } *Perhibent Philosophi Brutum detracta aspiratione, & uerso y, in u, factum à βρύθυ scilicet. Est autem βρύθυ mole sua in terram pressum, ob hāc rationem etiam bruta animalia, quorum sensus terram*

DE VITIOSA RATIONE.

VITIOSA *est ratio, quæ ad expositionē non est accōmodata, uel pp infirmitatē, uel pp uanitatē.*

Infirma ratio est, quæ non necessario ostendit ita esse, quemadmodum expositum est, uelut apud Plautū:

Amicum castigare ob meritam noxam
Immane est facinus, uerum in ætate utile
Et conducibile.

Hæc expositio est: uideamus quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxa.

Ex eo quod ipse facturus est, non ex eo quod fieri cōuenit, utile quid sit, ratiocinatur.

Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo: Amor fugiēdus nō est, nā ex eo uerissima nascitur amicitia. Aut hoc modo: Philosophia est uitāda, affert enim socordiam atq; desidiam. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expōnes quoq; earū ueras eē cōfiteremur.

Item infirma est ratio, quæ non necessariā causam affert expositionis, uelut Pacuuius:

Fortunā esse insanam & cæcam & brutam perhibent philosophi.
Saxiq; instar globosi prædicant uolubilem.
Quò saxū impulerit fors, cadere fortunā autumant.
Cæcam ob eam rem autumant, quia nihil cernat quò sese applicet,

non excedat dicta. Sors. } *Casus. Cadere fortunam autumāt.* } *Aiunt ipsam labi sine ratione fortunam atque rotari in saxi ritū. Inter fortunam & fors fortunam facit Donatus differentiam: ut dicat fortuna Dea, incerta est fors fortuna, id est euentus fortunæ. Ob eam rem iterant* } *Asserunt. Quia atrox.* } *Quæ nihil timeat, nam ab à priuatoria particula & τρεῖν quod est timere compositum uerbum est, Festo Pompeio teste. Incerta.* } *Incertum Græci, ut & Cicero, in Hortensio inquit ἄδηλον: dicunt ergo incerta, quæ se nulli cognoscenda præbeant. Instabilisq; sit.* } *Vnde & apud Q. Curtium, Scythæ nostri sine pedibus dicunt esse fortunā, quæ manus & pennas tantum habeat: cum manus porrigit, pēnas quoque comprehendere nō patitur. Ex quo datur intelligi fortunam nulli unquam tantum aspirare, ut eam tenere sibi possit. Pollicem brutam.* } *Quia dignum ab indigno nequeat internoscere, nō minus, quàm unum aliquod brutum animal.*

Sunt item alij philosophi qui contra. } *Id est è diuerso fortunam negant ullam esse. Fuerunt qui fato omnia fieri crederent, ut Stoici cum dicerent, quid est tandem quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? Nihil est tam contrarium rationi & constantiæ q̄ fortuna, ut ne in Deū quidē cadere uideatur: ut sciat qd casu fortuitòue futurū sit. Si enī scit, certe illud eueniet: sin certe eueniet nulla est fortuna, atque*

Insanā aūt aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.
Brutā, qa dignū atq; indignū nequeat internoscere.
Sunt autē alij philosophi qui contra, fortuna negent
Vllam esse miseriā, sed temeritate oīa regi: id magis
Verisimile aiunt, qđ usus re ab se experiūdo edocet,
Velut Orestes modo fuit rex, mō mēdicus factus est:
Naufragio res cōtigit: nēpe ergo haud fortūa obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur cum ait, uerius esse temeritate quàm fortuna res geri. Nam utraq; opinione philosophorum fieri potuit, ut is qui rex fuisset, mendicus factus esset.

Item infirma ratio est, quę uidetur pro ratione afferri, sed idem dicit quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est hominibus auaritia, idcirco quòd homines magnis & multis incommodis conflictātur propter immensam pecunię cupiditatem. Nam hic alijs uerbis idē per rōnē dicit, qđ dictū est p expōnem.

Item infirma ratio est, quę minus idoneam quàm res postulat, causam subijcit expositionis, hoc modo: Vtilis est sapientia, propterea quòd qui sapientes sunt, pietatem colere consueuerunt. Item: Vtile est amicos ueros habere: habeas enim quibuscum iocari possis. Nam in huiusmodi rationibus nō uniuersali neque absoluta sed extenuata ratione expositio confirmatur.

Itē infirma ratio est, quę uel alij expositioni potest accommodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationē, quare cęca: eandē, quare bruta fortuna dicatur.

scit omnia nihil ergo est, quod præsensum non sit. Aliqui alia fato, alia casu, alia fortuna agi dixerunt, ut Democritus, Heraclitus, Empedocles, Plato & omnes peripatetici, quorum princeps fuit Aristoteles. aliqui casu fieri omnia contenderunt, uelut Epicurei: sicut apud nos Lucretius. Temeritate.} Hoc est casu, & sine causa omnia regi autumāt. hūc inferiorem mundum existimant nullum habere regimen, sed omnia prout casus tulerit in eo fieri. Quod usus re ipsa ab se experiendo edocet.} idq; ideo uerum esse aiunt, quod usu experientiaque esse uerum intelligatur. Re ipsa ab se.} Sine alterius adhibito extrinsecus adiumento edocet, demonstrat. Naufragio.} Nempe, res ista contigit: ut mendicaret. Non forte.} Euentu fortunæ. Aut fortuna.} Quam Deam illa coluit uetustas. Vtrunque secundum philosophos fieri potest, ut temeritate factum esse, & fortuna iudicetur.. Quod in expositione dictum est.} Quod supra dum expositionem tractabamus dictum.

ctum. Non uniuersa.} Quia & multæ aliæ subiūgi possunt multo ualidiores rationes. Neq; absoluta.} Quia & utraque deficit ratio, nec ullo modo perfecta dici potest. Eandem affert rationem.} Quare cæca eadem, & quare bruta fortuna dicatur. Cæcam.} Ob eam rem fortunam Pacuuius dicit, quòd nihil cernat, quò sese applicet: rursum brutam, quia dignum nesciat internoscere. Sed nihil cernit, hoc est, uidet quò se applicet, ne internoscere quidem id potest, qđ dignū uel īdignū sit. Item si dignum ab indigno nequit discernere, necesse est non cernat, quò se applicet. uitiosa ergo harum altera ratio est: quod cum expones, licet diuersa sint, una tamen ratio sit: quòd igitur bruta sit: altera fuit subijcienda ratio, quæ ei propositioni accommodatior uideretur.

SAxiq; instar.} Aliàs, saxoq; instare globoso, &c. LONGO.

CAPIDV. *IN confirmatione rationis.} Supra diximus argumentationē, quod epicherema nominatur absolutissimā, ut Ciceroni usum est, quinque constare partibus, propositione, propositionis ratione, assumptione, exornatione, complexione. Duas supra partes tractauimus, sequitur tertia, quam hic Cice. rationis confirmationem nominat: quæ actæ rei ratio quædam potius esse uidetur, ut exempla ipsa Ciceronis edocent. nos tamen supra de hac re longius tractauimus: idcirco hic nihil adijcere uolumus. Et obseruanda in.} Vt reprehendi queant. Comprobat argu.} Videri facit probabilem. Duplici cō.} Duobus comprobandi quod uolumus modis. Si impro. esse Cres.} maritum meū, apud Ennium dicit filia ad patrē. Cur me hu. nuptijs.} Cur me Cresphonti despondebas uxorem. Locabas.} Pro, collocabas. Sic enim ueteres Varrone teste locuti sunt, sicut etiam apud Plautum Filiam habeo grandē dote cassam atque illocabilem, neque eam queo locare cuiquam. Nam nummo locare, pensioni aliquid dare, sicut conducere, pensione accipere, significat. Cur, ta.} Tam probam. Inuitam.} Me filiam tuam. Inuitum} Maritum cogis relinquere, quppe qui diuortium nos iubes facere. Quæ hoc modo concludentur.} Hoc ē, conclusa argumentatione refellentur. Sin autem est improbus, diuortio liberabo te incommodis.} Diuortium factis nuptijs, ante nuptias repudium appellatur. Ex simplici parte.} Nam pars superior duplex fuit, cum dicebatur, si improbū Cresphontem, & quæ sequuntur. Deinde, si probus est, & reliqua. Acutior illa superior.} Quando non facile inuenitur, nec ubique potest accommodari. Certe signa non.} Habent certa, necessaria. Non nihil huiusmodi.} De his signis abunde supra in coniecturalis constitutionis tractatione dictum est. Huiusmodi deprecationes.} id est, refutationes.*

DE CONFIRMATIONE VITIOSA.

IN CONFIRMATIONE rationis multa & uitanda in nostra & obseruāda in aduersariorum ratione sunt uitia: proptereaq; diligētius cōsiderāda sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam uehementissime comprobat argumentationem. Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater,
Nam si improbum esse Cresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quę hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria:
Si probus est, bene locaui; sin est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Cresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? duxi probum,
Erraui, post cognoui, & fugio nunc cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est, acutior illa superior, facilior hęc posterior ad excogitandũ.

Itẽ uitiosa est confirmatio rõnis, cum ea re quę plures res significat abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut necesse ẽ peperisse, quoniam sustinet puerum infantẽ. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si nõ cætera quoq; similia concurrant: quòd si concurrerint, nõ nihil huiusmodi signa adaugent suspicionem.

Item uitiosum est cum uel in alium uel in eũ ipsum qui dicit, id quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo: Miseri sunt qui uxores ducunt, at tu in duxisti alteram.

Item uitiosum est id quod uulgarẽ habet defensionem hoc modo: Iracundia inductus peccauit aut adolescentia, aut amore. Huiusmodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur.

Item uitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo: Eho tu, dij, quibus est potestas motus superum atq; inferum,

Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exemplo usum Cresphontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationis ita esse demonstrasset.

Item uitiosum est quod iam quasi sero atq; acto negotio dici uidetur, hoc modo: In mẽtem mihi si uenisset Quirites, non commisissem ut hunc in locum res ueniret, nã hoc aut hoc fecissem; sed me tũ hæc ratio fugit.

Item uitiosum est cũ id quod in aperto delicto positum est, tamẽ aliqua leui tegitur defensione, hoc modo:

Cum te expetebant omnes florentissimo
Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam paro.

Item uitiosum est quod in aliam partem ac dictum sit, potest accipi. Id est huiusmodi: ut si quis potens ac fa

tiones. Si approbabuntur. } admittentur. Impune. } Sine causa aut sine pœna. Maxima peccata. } Num dilabãtur, qui adolescentia iracundia aut amore lapsi sunt, ĩ maxima peccata, an ipsa peccata dilabantur in omnes. Conferunt concordiam. } Cõcordes fiunt. Ita esse demonstrasset. } Vt dijs cẽt potestas ĩferorũ supiorũq; motus: ut deorũ potestate oĩa mouerentur: cum id dubium uideri potuerit. nõ enim, ut alia taceamus, hominum mentes saltẽ deorum potestate moueri concedimus. deos enim astra uocat, aut dæmonas: nec inter se hæc sibi conueniunt, ut non aliquatenus dissideant. Nunc desertum ab omnibus sũmo. } Paro ut restituam: hoc est, in tuum te pristinum reducam statum. Nec tam defensio hæc dicenda, quàm defensionis iactatio, & quædam ostẽtatio. Ac dictum sit. } Ac, quàm hic significat. Potens ac factiosus. } Qui uideri inter primos in urbe comitum turba uelit. Sine atroci. } Maxima suspicione. nisi quæ ex pulsatione aut conuitio constet. Ex pulsatione. } Cum quis uapulat. Cõuitio. } Cum maledictis & obscenis alicuius uerbis ĩcessitur. Vt Cicero ꝑ M. Cœlio: Aliud est male dicere, aliud accusare, accusatio crimen desiderat, rẽ ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. Maledictio huius nihil habet propositi præter contumeliam: quæ si petulantius iactatur, conuicium: si facetius, urbanitas nominatur. dictũ uero cõuicium, Nonius Marcellus existimat, quasi ẽ uicis, qui secundũ ignobilitatem loci, maledictis & dictis turpibus cauillentur.

Quæ nihilominus. } Nihilo secius. In aliam rem transferri possint. } Subaudiendum, non in eam, quam uelit sibi aliquis cõcedi. Quadruplator, ut breuiter dicã, capitalis est. } Quadruplatores dicebantur, inquit Festus Pompeius, qui eo quæstu se tenebant, ut eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. Sed Quintus Pædianus, quadruplatores, inquit, delatores erant criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerãt, consequebãtur. Alij dicunt quadruplatores esse eorum reorum accusatores qui conuicti quadrupli damnari solẽt, aut aleæ, aut pecuniæ grauioribus usuris fœneratæ.

Quàm furis, quàm sicarij. } Fures, inquit Nonius Marcellus significantiam habere à furuo, quod Romani ueteres atrũ appellauerunt, & quòd per obscuras atq; atras noctes opportuna sit eis mali effectio, eo dictos fures. Varro rerum diuinarum libro 13 furem ex eo dictũ quòd furuum atrum appellauerint, & fures per obscuras noctes atq; atras facilius furẽtur. Alij quòd à ueteribus Græcis φωρ diceretur, quem nunc κλέπτην uocant. Sicarius autem, à sica: quòd eo telo nefarij homines per auias fauces & desertas solitudines, in quoscunq; possint, grassentur. Pro argumento. } Loco demonstrationis.

Quod in disquisitione. } quod à duobus inter se diuersis exquiritur. Nã id disquirere est: sicut dijudicare ĩter duos, aut plures, cui acquiescere debeant, efferre sententiam. Quod sibi furtũ. } Hoc enim probandum fuerat, et poterit hoc modo in argumẽtatione fieri assumptio, ut dicas quicunq; alienum furatur, is improbus, auarus, fraudulentusq; est: sed mihi furtum fecit. inferetur deinde complexio, uel reticebitur, quod sit aperta satis. Hoc pacto multa quæ hic Cicero ponit exempla, assumptiones fieri possunt, multa etiã non possunt.

Quod si ad exercitum. } Si uidelicet adesse non potuisset, cum se uenturum iurasset, cur id tribuno militum diceret? quãdo sciret nihil hoc profuturum, sed se daturum pœnas. Quia non expedita & iudicata res. } Vt

proferri debuit, non exemplo, quod quæstionem habet, an comprobet. Parum expeditur.} expedite explicatur. Aperte fatur dictio.} Exēplum est de Achillis armis, Vtrum Aiaci an Vlissi traderentur: consultum autem Apollinem, respondisse aiunt, esse adiudicanda ei qui talis esset, qualis ille qui gesserat, fuit. Fatur dictio.} Loquutur, qđ Apollo dixit. Hoc iubet.} Subaudiendum, ut dentur tali, qualis fuit qui ea gessit. Potiri si studeamus.} Si troiam cupiamus subigere. Celsa Iouis ædificia.} Pergama, ut Suidas, inquit, ita nominarunt. Quare Troia hoc sibi nomen uindicauit, q. celsis exurgeret mœnibus. Duris tamen Cretensis, de Palladio Aiace & Vlyssem contēdisse asserit, ac post Ilium captum, ob eā rem Aiacem occubuisse: nū dolore proprio conflictatum, an p insidias occisum incertum est. Quæ ego profiteor mea esse.} Perinde ac si hæc Aiacis sint uerba. Quæ, subaudiēdū arma. Profiteor.} palam dico: unde pfessores alicuius disciplinæ, qui eam se docere posse palam enunciant. Me enim est æquum.} tanquam fratrem. Nā Aeacus Iouis & Aegines filius, ex Aeneide Chironis filia duos suscepit filios, Peleum et Telamonem. Peleus ex Thetide Achillem, Telamon ex Euryboea Alcathoi filia Aiacem, ut Græca narrat historia, filium habuit. Ergo quia ex duobus nati fratribus sanguine essent cōiuncti, rečte scilicet amoris etiam affectu Achilles & Aiax cohæsisse uideri possit.

Vel quòd propinquus, uel q. eius uirtutis æmulus sum.} Hæc sunt quæ Cicero quasi trāsacta dicit esse, ac per hoc nullam penè uim præstare argumenti.

Virtutis æmulus fui.} Eius, Achillis, roboris, corporis, fortitudinis et animi. nam si Homero credimus, post Achillē Aiax omnium Græcorū fortissimus fuit, quem bis cum Hectore

ctiosus in cōcione dixerit: Satius est uti regibus quàm malis legibus. Nam & hoc tametsi rei augendæ causa potest sine malitia dici, propter potentiam tamen eius qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione.

Item uitiosum est falsis aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam, esse nullam, nisi quæ expulsatiōe aut conuicio constet. Vulgares sunt quę nihilominus in aliam rem transferri possunt: ut si qs dicat, Quadruplator, ut breuiter describam, capitalis est. Est enim improbus & pestifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris ꝗ̃ furis, ꝗ̃ sicarij aut proditoris attulit definitionem.

Item uitiosum est pro argumento sumere quod in disquisitione positum est: ut si quis quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbū, auarum, fraudulentum, ei rei testimonium esse quòd sibi furtum fecerit.

Item uitiosum est controuersiam cōtrouersia dissoluere, hoc modo. Non conuenit censores istum nobis satisfacere, ex eo quòd ait se non potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat: quòd si ad exercitum non uenisset, id ne tribuno militū diceret. Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita exempli loco profertur.

Item uitiosum est cum id de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo.

Aperte fatur dictio, si intelligas.
Tali dari arma, qualis qui gessit fuit,
Iubet, potiri si studeamus Pergamo.
Que ego profiteor esse mea: nam me æquum est frui
Fraternis armis mihiq; adiudicarier,
Vel quòd propinquus, uel quòd uirtute æmulus.

Item uitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra quæ ante dixerit, dicere, hoc modo.

Qua causa accusem hūc, nequeo exponēdo euoluere.
Nam si ueretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem qui id parui auditu existimet?

Non incomoda ratione uidetur sibi ostendisse quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est quod dicitur contra iudicis uoluntatem, aut eorum qui audiūt, si aut partes in quibus illi studeant, aut homines quos illi charos habent lædantur, aut aliquo huiusmodi uitio lędatur auditoris uoluntas.

Item uitiosum est, non omnes res confirmare, quas

congressum, superiorem fuisse scribit. Tum id disputādo euoluere} disputando ad id peruenire, ut dicatur. Nam si ueretur.} Si delinquere ob uerecundiam non potest. Id parui auditu.} Quippe qui inuerecundus sit, & in omne facinus exultante libidine audeat prosilire.

Quid postea?} Cum commode, satis'ne accuset, ostendisse ut sus sit. Quod ait.} Num quod adijciet idem quod dixit confirmabit. Nunc ego te à summo detexam exordio.} Hoc est, nūc tua ordiar scelera, à summo exordio, ab initio uel exordij, aut eorum quæ gessisti principio.

Te à summo detexam.} Te omnibus cōmonstrabo, & quasi textum per fila discindam.

Quibus illi} Iudices, uel quicunque audiunt. Student.} Studiose fauent. Non omnes res confirmare.} Quas pollicitus sis in expositione, si proposueris te aliqua probaturum, & deinde è memoria eorum aliquid exciderit: aut si aliquid adieceris. Sed hæc nō tam argumentatio, quàm argumentationum multarum contextus quidam est: nisi partium, aut specierum fiat enumeratio, quæ ad totum genusq; referatur. Nam unum per se, quod in argumentatiōe probare uelis, esse in singulis argumentationibus oportet. Non omnes res confirmare.} Quas pollicitus sis in expositione, siquidem ab initio te confirmaturum dixeris, deinde ex eis aliquid excipias, quod te neutiquam posse confirmare fatearis. Ne addatur ad rē quiddam.} Vt si quem furem uelis ostendere, eundem ambitiosum dicas, & quod ad tuam rem minime attineat. Aut quidpiam de re.} Vt si cum sicarium, furem, & libidinosum uelis ostendere, unum ex his reticeas. In aliam causam.} In aliam litem cōcludatur. Vt ille, qui cum ambitus accusaretur, manu se fortem esse defendebat: & ut Aristoteles in Elenchorū libro scribit fecisse

bit fecisse Lycophrona, cum de quo disputaretur, non intelligeret, lyram cœpit extollere. Vt apud Pacuuium Zethus cum Amphione } Apud Euripidem & Pacuuium pretermissa musica, unde sumptum erat disputandi initium, sapientiā laudat.

Zethus cũ Amphione. } Qui Iouis ex Antiope nati, Thebas Bœotias construxere: ut Homerus in 11. Odysseæ.

τὴν δὲ μετ' ἀντιόπην ἴδον
ἀσωποῖο θύγατρα,
Ἧ δὴ καὶ διὸς εὔχετ' ἐν
ἀγκοίνῃσιν ἰαῦσαι.
καὶ ῥ' ἔτεκεν δύο παῖδας
ἀμφίονάτε ζῆθόντε,
οἳ πρῶτοι θήβης ἕδος ἔκτι
σαν ἑπταπύλοιο.

Quando multi sæpe. } Verum id dici uelint de se, reum sæpe consulant, idq; faciunt angustijs causæ coacti, quòd de causa tam pauca dici possint, ut nimium festinās causam egisse uideatur: quod cum nos facere deprehenderimus, dicimus ideo id fecisse, q ad causæ defensionem nihil habuerit. Ex eo quod putare ostendi à quo homine factũ ē. } Sēsus ē: Vitiosũ ē, cũ aliqd iniq factũ iā cōstet, & queratur tātummō à quo factũ sit. Si uelit al quis non tam ostendere, à quo factum idipsum sit, q̃ nequiter id factum esse, cum de eo dubitet nullus. Non enim ex eo qđ neqter factũ eē ostēditur, ēt demōstratur qs quid cōmiserit. Id deniq; non mediocri dabitur uitio, si i ea re multũ fuerit occupatus. Vituperare alterā, cũ alterā laudes. } qđ genus si quæratur, utris maior honor habendus sit. Albensibus. } cũ duæ, ut & Varro inquit, Albæ fuerint, ab una dicuntur Albani, ab altera Albenses: sicut Lucenses & Lucani, Rhegini & Rheginenses, Pergameni & Pergamenses, Cumani & Cumenses. Est etiam ubi eadem gens alia appellatione nominetur, licet aliquatenus differat, ut Romani & Romanenses, Siculi & Siculenses, Hispani &

pollicitus sis in expositione.

Item uerendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuersia sit: in'q; huiusmodi uitio considerandũ est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata in aliam causam deriuetur. Vti apud Pacuuiũ Zethus cũ Amphione; quorum controuersia cum de musica inducta est, disputatio in sapientię rationē et uirtutis utilitatē cōsumitur.

Item considerandum est ne aliud accusatoris criminatio cōtineat, aliud defensoris ratio purget, quod sępe consulto multi ab reó faciunt angustijs causæ coacti. Vti qui cum accusetur ambitu magistratũ petijsse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorum oratiōe obseruauerimus; sæpe deprehendemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus eos de ea re quid dicāt non habere.

Item uitiosum est artem, aut scientiam, aut studium quodpiam uituperare propter eorum uitam, qui in eo studiosi sunt; ueluti qui rhetoricam uituperāt propter alicuius oratoris uituperandam uitam.

Item uitiosum est ex eo quod perperā factum esse constat, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo: Mortuum deformatũ, tumore præditum, corpore decoloratũ fuisse cōstat; ergo ueneno necatus est.

Deinde si sit usqueadeo in eo occupatus, ut multi faciunt, uenenum datum, uitio nō mediocri conflictetur. Non enim factum'ne sit quæritur, sed à quo factũ sit.

Itē uitiosum est in comparandis rebus alteram rem efferre, de re altera mentionē non facere, aut negligētius disputare: ut si cōparetur; utrum satius sit populũ frumentum accipere, aut non accipere: quæ commoda sint in altera re uitet aut curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, uelut depressa prætereat; aut ea quæ minima sunt, dicat.

Item uitiosum est, in rebus comparādis necesse putare alteram rem uituperari, cũ alterā laudes, Quod genus, si quęratur, utris maior honor habendus sit. Albensibus, an Venusinis, quòd Reip. & populi Roma. præsidio profuerunt; & is qui dicat alteros lędat. Nō enim necesse est si alteros præponas, alteros uituperare. Fieri enim potest, ut cũ alteros magis laudaueris, aliquam alteris laudis partem attribuas; ne cupide pugnasse contra ueritatem puteris.

Item uitiosum est de nomine & uocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem consuetudo potest

Hispanienses, Piceni & Picentes, Iliaci & Ilienses, Rhodij et Rhodienses, et id genus alia, ut Festus Pōpeius putat. An Veientinis. } Et hi populi etiam Veij dicti sunt, ab oppido Veijs. sicut illud ostēdit in Neronem Epigramma:

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites,
Si non & Veios occupat ista domus.

Qui reipub. & populo Romano profuerunt. } Subaudiendũ, in bellis socialibus. Velut Sulpitius. } Hic Sulpitius Gallus oratorum in numero habitus, ornatus atque elegans, quo pratore ludos Apollini faciente, cum Thyestem fabulam docuisset, Q. Martio, Cn Seruilio consulibus mortem obijt Ennius. Quasi fuisset id in controuersia. } Cum omnes uno nomine exules, extra solum patriam eiectos appellarent, licet ipse pro Cecinna dicat: Exilium enim, non supplicium est, sed perfugium portusq; supplicij. Nā qui uolūt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum uertunt, hoc est, sedem ac locum mutant. Itaq; nulla in lege nostra reperitur, apud cæteras ciuitates maleficium exilio esse mulctatum. sed cum omnes uincula, neces, ignominiasq; uitant, quæ sunt legibus constitutæ, confugiunt quasi ad securitatem, in exilium: qui si in ciuitate legis uim subire uellent, nō prius ciuitatem quàm uitā amitterent. quia nolunt, non adimitur his ciuitas, sed ab his relinquitur, ac deponitur. Sed quare hic Cicero dixerit, satis apparet. Aut proinde. } Ideo quasi non omnes quibus interdictum est, ne aqua igniq; utantur, exules nominētur. Verum illi. } Subaudi Sulpitio Gallo, cuius iam meminimus. Simile uitiosũ ē, qđ aliqua pte dissimile est. } Simile uitiosum ostendi poterit, si id quod conferetur ei qui cum cōferetur, demonstrabitur esse diuersum genere, natura, ui, ma-

gnitudine, tempore, loco, persona, opinione: & si hoc in numero illud erit q. per similitudinē afferetur, & si hoc in loco illud erit q. ius causa, quomodocunque afferetur. Deinde uero quid res cum re differat demonstrabimus, ex quo docebimus aliud de eo quod cõparabitur, & de eo qui cum cõparabitur existimari oportere. et hoc maxime reprehendi poterit. cum per inductionem tractanda erit argumentatio.

optime iudicare. Velut Sulpitius qui intercesserat ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur; idem posterius immutata uoluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominũ commutationem: nam non exules, sed ui eiectos se reducere aiebat. perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à Po. Roma. aut perinde quasi non omnes quibus aqua & igni interdictum est, exules appellentur.

Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit, nos tamen intelligimus uitiosum esse intendere controuersiam, propter nominum commutationem.

tus in ædibus uideris medicum, nisi amicorum solicitudinem & tristitiam, nisi uota dijs facta, non facile fidem dabis, cum multi ex scelerosa conscĩẽtia in pallorem inciderint. Si quis dicat iniuriam esse nullam, &c. } Cũ quodus contra ius factum, iniuria uocetur. Aperte fatur dictio. } Aiax pro Achillis armis adipiscendis, exponit in Græcorum concilio Apollinis oraculũ. Audisu existimēt. } Alias, auditum. Vti apud Pacuuium Zetus. } Inducti sunt et eadē ratiõe in Tragœdia Euripidis cõ

LONGO. IN cõfirmatiõe rõnis. } Cõfirmatio uitiosa. Nã si ipro bũ eē Cresphõtē. } Alias, Threspontē. Aut ex contrario conuertẽtur. } Sed hæc cõclusio ex cõtrario fieri nõ põt, nisi sit falsa prior confirmatio. Necesse est, quoniam pallet ægrotasse. } Potest enim uel animi affectibus pallere. Quoniam sustinet puerum. } Sed & nutricula, quem non peperit infantem, brachijs sustinet.

Si non cætera quoque similia concurrant. } Eiuscemodi signorum multitudinem ob id recte συνδρομὴν Aristoteles appellat, quod ubi simul concurrant, aliquam probationem efficere possunt: ut in priore exemplo, Pallet, ergo ægrotauit. Nisi enim frequentius in

certantes, ut testatur Athenæus in encomio musices. Itẽ uitiosum est artem, aut scientiam, &c. } Quãobrem qui uanitatem artium, quod professores earum plerũque uani essent, nostro seculo asserere studuit, non immerito ab omnibus quoque doctis uanissimus iudicatus est. Sed hoc non ignorandum est, quód multa sint quæ per artem ita scribuntur, ut uel expositiones, uel rationes, uel confirmationes uitiosæ, alijs uideri possent, cum id diligentia uel necessitate callidi oratores faciunt: quale & in hoc exemplo uitium esse, & non esse potest.

CAPIDV. QVoniam exornatio constat ex similibus & exemplis & amplificationibus. } Comparationis uitium, si inter ea quæ comparata sunt, ratio non est cur comparari debeant. Aut sibi ipsi obest. } Qui affert, si imprudenter simile afferat aliquid quod aduersarius, in ipsum qui protulit retorqueatur. Exemplum uitiosum est. } Docuimus supra aliud esse exemplum, aliud similitudinem. Si aut falsum est, ut reprehẽdatur. } Atqui apud ipsum de Claris oratoribus Atticus: Concessum est, inquit, rhetoribus ementiri in historijs, ut aliquid dicere possint argutius. Exempla autem sunt, ubi actus humanos conferimus. Recte igitur Aut reprehẽdatur, adiecit. Dicit enim, uitiosum tunc uideri debere exemplum, cũ ita falsum effertur, ut statim ab aduersario reprehendi possit. Aut si improbum. } Non enim quæ ueteres fecerũt, omnia debemus imitari, sed ea duntaxat quæ probari possint. Aut inane. } Insulsum, quod nihil honoris aut utilitatis afferat. Aut maius aut minus. } Quàm res postulabit, si de plebe aliquis & gregarius cum tribuno prætoréue cõparet, uel è diuerso. Res iudicata uitiose pfertur, si aut dissimili de re profertur. } Cũ enim

iudicatum proferimus, ut id causæ nostræ prosit, necesse est primum à laude eorum qui iudicarunt, id quod iudicatum profertur, ordiamur. per iudicantium enim authoritatem iudicandi authoritas confirmatur. deinde ut id quod iudicatum proferimus, simile ei de quo agatur esse monstremus. tum demum enim iudicatum nos iuuabit, si huic simile demonstretur. & hæc similitudo octo illis supradictus modis fieri potest, genere, natura, ui, magnitudine, loco, persona, tempore, opinione. Aut de ea re d qua cõtrouersia non est. } Quæ licet eodem in genere sit, tamen quia probare per simile aliquod uelis, cum probatione non indigeat, uitiosum est. Aut si improba. } Si res quæ iudicata est, improbe iudicata intelligatur. Vitiosa quoq; erit, si ab aduersarijs firmiores res iudicatæ proferri poterunt. Item uitiosum est. } Ordo est, uitiosum est argumentari de eo, et planum id facere, quod aduersarij factum esse cõfiteantur. Si enim confitentur aduersarij, nihil est quod in eo amplius nobis cupiamus. Nam id augeri tantum oportet. } Non ẽt ostendi, uelut ipse pro Quintio, qui mœror dignus inueniri in calamitate tanta potest? miserum est exturbari fortunis omnibus.

DE EXORNATIONE VITIOSA.

QVONIAM exornatio constat ex similibus et exemplis, & amplificationibus, & iudicatis rebus, & cæteris quæ pertinent ad exaggerandam & locupletandam argumentationem; quæ sint his generibus uitia consideremus.

Simile uitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert.

Exemplum uitiosum est, si aut falsum est, ut reprehẽdatur; aut si improbum, ut nõ sit imitandũ; aut maius, aut minus, quàm res postulabit.

Res iudicata uitiose proferetur, si aut dissimili de re proferetur, aut de ea re de qua controuersia nõ est; aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures aut magis idoneę res iudicatę ab aduersarijs proferri possint.

Item uitiosum est, id quod aduesarij factũ esse con-

fiteantur, de eo argumentari. & planum facere factũ esse. nam id tantum augeri oportet.

Item uitiosum est id augere quod conuenit doceri, hoc modo: Vt si quis arguat hominem occidisse, & ante quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat nihil indignius esse quàm hominem occidere. Non enim utrum indignum sit an non, sed factum'ne sit quæritur.

bus, miserius est iniuria, acerbũ est ab aliquo circũueniri, acerbius à propinquo: calamitosum è bonis euerti, calamitosius cũ dedecore. Funestum est à forti atque honesto uiro iugulari, funestius ab eo cuius uox in præconio quæstu perstitit. indignũ est à pari uinci, à superiore indignus. Ab inferiore atque humiliore, luctuosum est tradi alteri cum bonis, luctuosius inimico: horribile est causam capitis dicere, horribilius priore loco dicere, Omnia circumspexit Quintius,

omnia

omnia periclitatus est. Talem poterunt accessum habere quæ alteri conferentur, aut quoquo modo aliter.

LONGO. QVoniam exornatio.} Ex ornatio uitiosa. Quod ex aliqua parte dissimile est.} Nec quicquam facilius reprehendi potest, quàm hoc ipsum: propterea quòd, authore Aristote, nihil est tam simile undecunque quod, non aliquid dissimilitudinis, acriter cum alio collatum obtineat.

CAPIDV. COmplexio est uitiosa.} Hæc fuit totius argumentationis Ciceronianæ pars ultima. quam dicit uitiosam esse, si nõ quod primum dictum est complectitur. Diximus supra duobus modis cõplexionem fieri solere: aut ex enumeratione eorum quæ dicta essent, aut si quod sequeretur tantũ complexi essemus. Proinde uitiosa, inquit, ea erit, quæ ordinem in enumeratione non tenuerit, & quæ longius quàm oporteat euagabitur. Et quæ non ex numeratione certum & constãs aliquid relinquit, ut intelligatur, quid positum sit in argumẽtatione.} Vitiosa quoque, inquit, illa est complexio, quæ confusa, quicquam certi nõ adfert, ut planè quid uelimus probare, non intelligatur. Quid deinde.} Ratione facti, ꝓpositio lata sit. Quid confirmatione.} Quid confirmare uoluerimus. Quid tota argumentatione demonstratum.} Et cum omnes complexi partes fuerimus, quid per totam argumentationem sit demonstratum, repetemus. Non sum hactenus equidẽ ueritus in hoc commentario non tantum uerba et sensum interpretari Ciceronis, & tam aliorum quàm ipsius alibi, sed meam quoque (nec hoc arroganter dictum uelim) qualemcunque efferre sententiam, idq; factum est, quo ipsius præcepta Cicero, cognitu faciliora uiderentur: & quantum in nobis est, non esset quicquam, in quo ambigere posset quisquam. Id non sumus consecuti: non fortasse sumus: at ut consequeremur, tum sedulo elaborauimus, idemq; in his quæ sequuntur facere studebimus. Nam cũ in primo libro orationem in sex partibus consumari ostenderit, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, confutationem, conclusionem: de quinque iam dictum partibus est. de conclusione autem tractandum restat, si tamen de confutatione pauca prius tractauerimus. Nam cum cæteræ partes perspicuè satis tractatæ uideri possint. hæc obscurius fortasse quàm ut omnes capere possint, tractata ẽ. Proinde de hac iam dicere aggrediamur. Confutatio igitur, siue refutationem siue reprehensionem meam libeat appellare, non refert. quæ orationis (ut hic Cicero uoluit) quintum, & ut alij asserunt, qui propositionem, partem orationis esse negauerunt, quartum sibi uendicauit locum, difficilis non sine causa semper credita est: quòd defendere quàm accusare difficilius sit. nam cum proponitur uel uno modo tantũ accusatio, uarie dissoluitur. Quod enim obiectum est, patronus negat, defendit, transfert, excusat, deprecatur, lenit, minuit, auertit, despicit, deridet. Vnde fit, ut hinc mille fle

xus &

DE COMPLEXIONE VITIOSA.

COMPLEXIO uitiosa quæ non id quod primũ dictum est complectitur, & quæ non breuiter cõcludit, & quæ non ex enumeratione certum & constãs aliquid relinquit, ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum.

xus & artes desiderentur. Omnis autem reprehensio. ut iã de hac disseramus, tribus modis fieri solet: siquidem aut actor ipse, aut qđ extrinsecus ab actore proferri solet, aut eiusdem oratio reprehẽditur. Actor ipse, si in actione deformis erit, uelut Curio, cuius motus erat (ut Cicero refert) is quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utranque partem uacillante quæsiuit, quie loqueretur è lintre, & Cn. Sicinius, tribunus plebis cum Curionem & Octauium cõsules produxisset, Curióque multa dixisset, sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fascijs, & multis medicamentis propter dolorem aurium delibutus: an unquam, ĩquit, Octaui collegæ tuo gratiã referes? qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Vel si quouis alio pacto ridiculi simus. quod tunc grauissimum erit, cum causæ fidem minuet. Reprehendetur item actor, si temerarie, si ineptè, si denique quoquo modo imprudenter ab eo agi causa uideatur. Nec oratio tantum, sed uita etiam, uultus denique incessus, habitus, rectè incusari solet. Aduersus Quintium enim Cicero ipsam quoq; prætextam dimissam ad talos insectatus est. Defensionis sane permutatio sæpe reprehenditur: ut Aeschines aduersus Ctesiphõtem facit, cum minime de lege dicturum Demosthenem queritur. Reprehenditur quoq;, cum de quo controuersia est prætermittitur, & de quo controuersia non est agitur. Vt si quis cum Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam: utrène an iniuria: non dicat. Et ille actor reprehenditur, qui in eo de quo constat, diutius immoratur. ut si quis cum Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo, uirũ fortissimum Aiacem necatum esse. Item potest reprehendi, si quod dicitur inhonestum, aut hominibus qui audiunt, aut eo loco, aut eo tempore, uel si non accommodatum dignitati uideatur. Incusatur etiam actor, si eorum qui audiunt uoluntatem lædit, uel contradicitur, atque hi qui audiunt fecerunt: ut si apud Alexandrum Macedonem dicens cõtra aliquem urbis expugnatorem, diceret nihil esse crudelius quàm urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas et Tyrum diruisset. & ille incessitur, cum ad alicuius defensionem, suam potius fidem iactat, quàm illum defendat: ut cũ te spectabant omnes florentissimo in regno reliqui, nũc desertum ab omnibus, solus ut restituam paro. non enim tam eius sensus, quàm quæ dicit

carpitur, quod suo loco id minime dicat. & cum debeat defendere, se iactet: & qui hostium uim & copias & felicitatem augeat cum ad pugnandum milites adhortetur. Et cum de aliqua re una disputari cœperit, nondum illa absoluta, in aliam ob ea diuersam transiliat. Aut si rem cum re comparans, alteram laudet, alterã uituperet, aut alterius mentionem non faciat. aut si cum deliberatur, bellũmne an non gerãt, pacem laudet, nec illud improbet bellum. Quæ extrinsecus etiam ab actore proferuntur, reprehendi possunt: ut, si signum quod facile conuinci posit, diuersumq; esse ab aliquo horum ostendatur: natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Et in hoc genere quoque sunt præiudicia, fama, rumores, tormẽta, tabulæ, iusiurandum, testes, in quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Tertio reprehẽdi oratio potest, cum aut uerba, aut sensus incessitur. uerba reprehenduntur, ut si ponantur pro eo quod, cur dicere uolebat, ipse p. ius irridebat. ut cum Chirtilium Sisenna defendens dixisset, C. Rusciũ accusantis quædam sputatilica esse crimina hi·. C. Ruscius: Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna quid dicas nescio, metuo insidias: quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. maximi risus inde excitati sunt. ita adhuc sunt aliquã, qui recte loqui esse putant, inusitate loqui sicut Balthasar Rasinus, qui collega noster quondam fuit. Nouimus tamen nullum esse, qui aliquando nõ erret. Nã & Demosthenis, qui summus orator ab omnibus facile esse conceditur, quædã etiam Aeschines exagitat, illudẽs, quæ dura, odiosa, intolerabilia esse dicit: & ipsum beluam appellans, quærit utrũ illa uerba an portenta sint. Itaque se purgãs Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Græciæ. Proinde ubi plura nitent, non ego paucis offendor maculis, quas aut incuria effudit, aut humana parum cauit natura. reprehendi tamen ab aduersarijs ea simul solent: itaque non negligenda quidem, qualiacunque sint. Sensus autem, aut aliquid referens, aut probans reprehenditur. Referens, ubi imprudenter aliquid clauditur, sicut à Cicerone Triarius. nã cum Scauri columnas plaustris uectas esse dixisset: Ego porro, inquit, Albanas ab eo colũnas clitellis apportaui, Item, ut cũ quẽdã, qui scire se id dicturos aduersarios, et ita causam persecuturos, retulisset, Iunius Crispus elusit: Ego uero, inquit, ista non dico. quid enim attinet, illa bis dici? & Cassius dicentem adolescentulum, ridiculum fecit, cum, Quid me toruo uultu intueris? diceret. non mehercule, inquit, faciebam, sed ita uidisti. sic & Ciceronem illusum fuisse aiunt. Nam cum callidissime se dicere putaret, & cũ illa uerba grauissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite, iquit, hominum fortunas, respicite C. Fabricij senectutem. cum hoc respicite, ornandæ orationis causa, sæpe dixisset, respexerunt ipsi, et ecce Fabricius à subsellijs demisso capite iam discesserat. contra & ipse Cicero in quendam de minoribus annis multa mentientem: Ergo, inquit, cum unà Romam ibamus: nondum natus eras? Repugnans quoque reprehendi sermo solet, ut si quis cum dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendum indigere neget postea, sine bona ualetudine posse bene uiuere, aut se amico adesse propter beneuolentiam, sperare aliquid commodi ad se peruenturum. Cum autem sensum ex sensu probare contendimus, aut inductione, aut exemplo, similitudineue, aut syllogismo utimur, aut enthymemate: quibus omnia quæ complexi fuerimus, reprehendi debent. si aut falsa, aut non credibilia, aut non necessaria fuerint, aut si contra firmam argumentationem æque firma ponetur. Sed hoc genus posterius positum, in deliberationibus maxime uersabitur, cum aliquid quod contradicatur, æquum esse concedimus: sed id qđ nos defendimus, necessarium esse demonstramus. In his igitur rimandum omnibus, quæ falsa sint. ut illud pro Cluentio, Cicero falsum inuenit, quem dixerant poculo epoto concidisse. rogat enim de eodem die Martium. Nam contraria & superuacua & stulta reprehendere, nullius artis est. ideo hic ea ponere non curauimus: licet in ea plerique incidant aliquando cum cupidi sententiarum, data dicendi occasione, minus quid dixerint respicientes, dum locum præsentem, non totam causam intuentur. Velut illud, cum Tubero Ligarium accusat, quòd is in Africam fugerit, & queritur, quòd ab eo ipse in Africam non sit admissus: & in causa Cæliana, Clodia aurum se Cælio commodasse dicit, quod summæ familiaritatis signum fuit. Deinde eadem uenenum sibi paratum affirmat. Id uero summi odij in Cælio argumentum orator probat. In inductione & exemplo, similitudine reprehenditur dissimile aliquod eorum octo modorum. quos supra memorauimus. Epicherema, quod quinque partibus constare Cicero uoluit, nos tribus partibus, nec pluribus supra docuimus, constare: siquidem nec rationem à propositione, nec ab assumptione approbationem abesse ostendimus. Aut ergo epicherematis pars prima reprehenditur, si uitiosa constat enumeratione, hoc pacto: hunc equum aut emeris oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit. at neque emisti, neque hereditate uenit, neque domi natus est: surripueris ergo necesse est. Hoc commode reprehenditur, si dici possit, ex hostibus est captus equus. & quiduis huic simile, est quãdo propositio multis constat nominibus, ad idem uerbum relatis. Ita Plato Atheniensis philosophus disputat, q̃ aliqñ res uera esse potest, hæc quæ uel una uel pluribus partibus falsa sit. ut si dicatur: Plato Thebanus philosophus, uel, Plato Thebanus Poeta, et alia generis eiusdem. Potest etiam reprehendi propositio, quæ unico constet nomine, cum ἀμφίβολον sit: ut, Aiax post Achillẽ Græcorum fortissimus fuit nam siue de Oileo intelligatur, siue de Telamonio, uerum esse constabit. Est & propositio, quæ coniunctione duo uerba coniungit: ut, si mater est, diligit. quæ & reprehendi potest: ut si dicas, Si mater est, non peperit, & similia. In quæ et reprehendi possunt ea, quæ supra de categorica propositione diximus, id est, quæ unico constat uerbo. de qualitatibus autem propositionum locus mihi hic differendi non est, sed quæ reprehendi possint duntaxat decurrẽdo, nec ita ut omnia complectamur, aperuisse satis sit. Cõiunctiua itaq; ꝓpositio, & ipsa ambigua eẽ poterit: ut illa, Si indigetis pecunia, pecuniã certe nõ hẽtis. potest enim intelligi, nã si pp inopiã in egestate estis, oportet ut pecuniã non hẽatis, At indigetis: hoc, si ad appetitũ referas, falsum erit, qđ illi cõnectitur, pecuniã nõ habetis. Est ubi propositionẽ uerã, ratio sequitur falsa: ut uirtus bonum est, nam locupletes facit. Est aliquando falsa propositio, & ratio uera: ut uirtus quidem misera est, nã licet laudetur, à pluribus tamen deseritur. De assumptione quoque, & approbatione assumptionis, idem intelligendum est. Complexio interdum ex ueris partibus antecedẽtibus falsa colligitur. ut, si ad illum hæreditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatum: ueniebat autem ad illum hæreditas: ab illo igitur necatum esse constat. Non enim hæc fuit complexio, sed ea quæ dicit, ab illo igitur uerisimile est esse necatum. Ex syllogismo enthymema nascitur, si talis est syllogismus: id solum bonum est, quo nemo malus uti potest: id autem uirtus est: bonum ergo solum est uirtus. Sic, inquam, enthymema nascitur: bonum est summum uirtus, quia hac uti nemo malus potest. Quicquid igitur in enthymemate reprehẽdi potest, idem et in syllogismo. Sed hæc omnia latius patent, quàm hic ex-

poni

poni possint. & huius etiam artificij cognitio eiusmodi est, ut hic adiungi non queat, cum longi temporis & magnæ atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare alio tempore, si facultas erit, explicabitur. nunc his præceptionibus ad usum oratorium contenti esse debemus, quandoquidem oratoriam non decet orationem syllogismis, ita confertam esse, ac enthymematum stipatione concludi, ut à dialogis & dialecticis disputationibus differre non uideatur. Philosophi enim, uel quicunque docte disserentes, uerum quærunt, non nimium & scrupulosius scrutantur omnia lenocinia in compositione, sed rerum ueritatem simplicem rudemq; perscrutari malunt. Oratori, ait Cicero, ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum loquendum est, qui nisi delectatione alligentur, & nonnunquam turbentur affectibus, ipsa quæ iusta ac uera sunt, tenere non possint, locuples & copiosa uult esse eloquentia: feratur ergo non semitis, sed campis, non uti fontes angustis fistulis colligitur, sed ut latissimus amnis totis diffluat & efferatur campis, ac sibi uiam,

si quando

si quando non acceperit, faciat: & ut Græci dicere solent, quemq; mater amictum dedit, sollicite non custodiat: & propositiones, rationes, assumptiones, approbationes, conclusiones, & omnia argumentationum genera augeat, transmutet, uariet figuris, ac uerset: ut modo conquestione, modo interrogatione, modo admiratione, & cæteris figuris proponat, assumat, concludat, ut magistrumq; ea fateri quasi cogat. Hæc sunt quæ de reprehensione paucis eligenda putauimus. Sequitur autem reprehensionem conclusio, sed Hermagoras digressionem primum, post conclusionem ponendam esse arbitratur. In digressione autem putat ille, oportere quandã referri orationem à causa atque à iudicatione remotam, quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat: aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo, per quandam amplificationem. quod Ciceroni minime placuit, cui laudes & uituperationes non separatim tractari placuit, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas.

DE CONCLVSIONIBVS.

CONCLVSIONES, q̃ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ sunt. nam constant ex enumeratiõe, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus; in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione.

Enumeratio, est per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur non redintegretur ratio; et ordine, ut quicquid erit dictum referamus; ut auditor si memoriæ mandauerit, ad id quod ipse meminerit, reducatur. In qua curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratiõe repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera comparata oratio uidebitur esse artificij significandi, ingenijq; uenditandi, & memoriæ ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis est à diuisione sumendum. Deinde ordine breuiter exponendæ sunt res quæ tractatæ erunt in confirmatiõe & confutatiõe.

Amplificatio est quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur.

LOCI communes ex decem præceptis commodissime sumuntur adaugendi criminis causa.

Primus locus sumitur ab authoritate, cũ commemoramus quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut

CAPIDV. CONclusiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ sunt. } QUAM Græci partem orationis ultimã ἐπίλογον nominant, Latini perorationem, quidam cumulum, alij conclusionem uocant. Huius duplex est ratio, posita aut in rebus, aut in affectibus. Rerũ repetitio & congregatio græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις, à Cicerone enumeratio. Affectuũ porro duæ sunt species: alterã Græci πάθος, quam nos: uertẽtes proprie affectum dicimus, alij passionem nominarunt: alteram ἦθος, cuius nomine Romanus sermo carere uidetur: à quibusdã enim mos appellatur. sed si rei naturam sequi uolumus, non tã mos significari uidebitur, quàm morum quædam proprietas. Itaq; cautiores, quòd Græci πάθος concitum affectum, & uehemẽter commotum appellare maluerunt, & ad probationẽ magis accommodatum: itaque Cicero hoc amplificationem uocat, quod autem illi ἦθος dixerunt, nostri mitem & sedatum compositum & lenem affectũ, Cicero commiserationem nominauit. In principio. }. Subaudiendum, conclusione utemur. nam exordij terminus, quẽ ingressum ad narrationem esse oportet, conclusio potest nominari, sed tãtũ exordij eo mõ, cum narratio, argumentatio, cõclusioq; iã pficitur. Quoniã si nihil artis adhibitum est, qua partes illæ sint terminandæ, hoc nomen non obtinet. Breuiter ut renouetur, non integretur oratio. } Decurrendum enim per ca-

pita.nam

pita. nam si morabimur, non iam enumeratio, sed quasi altera fiet oratio: & quæ enumeranda uidebuntur, cum pondere aliquo dicẽda erunt, & aptis excitanda sententijs, & figuris uarianda: alioqui nihil odiosius erit repetitione. Sunt autem apud Ciceronem complures, & in Verrem optimæ: nec modo referenda nostra sunt, sed postulandum etiam ab aduersarijs, ut ad quædam respondeant. idq; faciemus, si ea quæ proposuerimus refelli non poterunt. quod epilogi genus multis utile uisum est, si multiplex causa sit. & pluribus argumentis defensa. Sunt etiam multæ causæ, in quibus nullo modo uideri necessarium possit, si breues uidelicet & simplices. et hæc pars perorationis accusatori patronoq; æquè communis est: ubi breuissimum præceptũ dari utriq; parti potest, ut totas causæ suæ uires orator ponat ante oculos. Et ordine quicquid erit dictum referamus. } VT nos reminisci melius possimus, & in memoriam audientibus reducere, idq; figuris crebris disponere: ut ab his qui audiunt, quærere quid sit quod sibi uelle debeant demonstrari hoc modo docuimus, hoc illud planũ fecimus, ita simul in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea quod debeat desiderare. In qua curandum est, ne ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. sed aliquam inducere personam, aut rem & enumerationẽ oportet, eiq; totam tribuere personã, hoc modo: nam si legis scriptor

existat, & quaerat sic, idne uos dubitatis? quid possimus dicere, cum nobis hoc & hoc simul demonstraret, & à contradicentibus rationes requireret, quas habere nos uix ullas possemus: Res autem inducetur hoc modo quid si leges loqui possent, nónne haec apud nos quererētur? Artificij significandi. } Videbimur uelle, qua arte composuerimus orationē ostendere, potius quàm in memoriam necessaria uelle reducere. Amplificatio est res. } Quā hic Cicero amplificationē, in primo de Inuentiōe idignationem nominat. De qua ita differit: Indignatio, inquit, est oratio per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio cōcitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus posse ex omnibus his locis, quos in cōfirmandis praeceptis posuimus, tractari indignationem: nam ex his rebus quae personis aut quae negotijs sunt attributae, quaeuis amplificationes & indignationes nasci possunt: sed tamen ea quae separatim de indignatione praecipi pūt, cōsideremus. Amplificatio ē. } Quam Latini amplificationem, Graeci αὔξησιν nominarunt. amplificatione accusator, commiseratione defensor utitur. Quantae curae ea res fuerit dijs immortalibus. } Qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, uatibus, ostētis, prodigijs, responsis, & similibus rebus. Nationibus. } Id est, gentibus. Senatui. } Ac populo & legum scriptoribus. Ad quos pertineant. } Cum amplificatione per indignationem ostenditur. A quibus authoritatis. } Locus communis sumitur, quia ex eorum authoritate indignatio sumitur, p id quod indignissimum sit. An ad pares. } Animo, fortuna & corpore, quod iniquissimum existimabitur. Partibus animi. } Vt eisdem disciplinis. Corporis. } Eadē aetate. Fortunarum. } Diuitijs, uel paupertate. } An ad in-

maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Item maxime quo modo de his rebus legibus sancitum sit.

Secundus locus est, cum consideramus, illae res de q bus criminamur, ad quos pertineant, utrum ad omnes, quod atrocissimum est: an ad superiores, quod genus hi sunt, à quibus authoritatis locus communis sumitur: an ad pares, hoc est in eisdē partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui his omnibus rebus antecelluntur.

Tertius locus est, quo pcontamur quid sit euenturū si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus quid periculorum aut incommodorū cōsequatur.

Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur.

Quintus locus est, cum ostendemus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore quae incommodo mederi, aut perperam factum, aut erratum iudicium corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit uti caeterarum rerum comparatione, ut ostēdamus alias res posse aut uetustate sedari, aut cōsilio corrigi: huius rei aut leniendae aut corrigendae nullam rem adiumento futuram.

Sextus locus est, cum ostendemus ex cōsulto factū, & dicemus uoluntario facinori nullam excusationem, imprudentię iustam deprecationem paratam.

Septimus locus est, cum ostendemus tetrū facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse; quod genus iniuria mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerū causa bella suscipiūntur, & cum hostibus de uita dimicatur.

Octauus locus est, quo ostendimus nō uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, & inusitatum: quo maturius & atrocius uindicandum sit.

Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus maius esse maleficium stuprare ingenuam quàm sacrum laedere, quod alterum propter egestatē, alterum propter intemperantiā superbiā fiat.

Decimus locus est, per quem omnia quae in negotio gerendo acta sunt, quaeq; rem consequi solent, exponemus acriter & criminose & diligenter, ut agi res, & geri negotiū uideatur rerū cōsequentiū enumeratiōe.

MISERICORDIA *cōmouebitur auditoribus, si uariam fortunarum commutationem dicemus. Si ostendemus in quibus commodis fuimus, & quibus*

feriores. } Quod superbissimū. Quid periculorum atque incommodorum consequatur. } Si id ostendemus, hac si concessum sit, multos aemulos eiusdē audaciae futuros, ex quo quid mali sit euenturum demonstrabimus. Si huic remissum sit. } Hoc dicit, si demōstramus multos alacres expectare, ut quid ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoq; tali de re liceat, intelligere possint. Si semel aliter iudicatum. } Subaudiēdum, quā nos iudicari oportere dicamus: Et est sensus: Ostendemus caeteras res perperam & nequiter constitutas, intellecta ueritate commutatas corrigi posse: hāc esse rem quae si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neq; ulla potestate corrigi posse. Imprudentiae iustam deprecationem paratam. } Hoc ē maleficio quidem uoluntario ueniam dari non oportere: imprudentiae concedi nunquam conuenire. Non uulgare, sed singulare maleficium. } Id est tale esse facinus ostendemus, quod ne ab audacissimis quidem hominibus factitatum sit, atque id à feris quoque hominibus, & barbaris gentibus, & immanibus bestijs esse remotum: haec erunt quae in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicētur, & deinceps si qua proferātur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos, in eos quibuscū uitam egerint in eos apud quos educati sunt, ī eos à quibus erudici, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honoribus usos in eos qui neq; laedere aliū nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres, quibus ex omnibus acriter excitata indignatio, summū in eos qui uiolarint horum aliquid, odium commouere poterit. Quàm laedere sacrum. } sacrilegium committere. Alteram stuprare. } Ingenuam. Propter intēperantiam, luxuriam. } Nā ex

in incommodis simus comparatione. Si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordia captabimus, potestatem subyciemus. Si quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessarys casurũ sit propter nostras calamitates aperiemus, & simul ostendemus illorum nos solitudine & miseria, nõ nostris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostẽdemus. Si nostrum fatum aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incõmodorum ostendemus futurum. Commiserationẽ breuem esse oportet. Nihil enim lacryma citius arescit.

Ferè locos obscurissimos totius artificy tractauimus in hoc libro: quapropter huic uolumini modus hic sit, reliquas præceptiones quoad uidebitur, in tertium librũ transferemus. Hæc si ut conquisite conscripsimus, ita diligenter fueris consecutus; & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuaq; perceptione lætaberis: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verum hæc futura satis scio; te enim non ignoro: nos deinceps ad cętera præcepta trãseamus, ut quod libentissime facimus, tuæ uoluntati rectissimæ morem geramus.

luxuria, id est nimia rerum affluentia, libido nascitur. Quæq; rem consequi solent } Quæ post negotium consecuta sunt.

Vt agi res & geri negotium uideatur. } Vt rẽ uerbis quàm maxime ante oculos eius apud quem dicitur ponamus, ut id qđ indignum est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens uiderit, hi sunt, amplificationis, quos hic enumerat, loci. in primo autem de Inuentione his quinque adijcit. Vndecimus locus, inquit, est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo alius ne faceret prohiberi debuisset. Duodecimus autem locus est, per quem indignamur quòd nobis hoc primũ acciderit, neq; alicui unquã usu uenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quẽ petimus ab his qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoq; & hostibus ea quæ acciderunt nobis, indigna uideri solere, & indignatio quidem his ferè de locis grauissime sumetur. at ne hos quidem tantum locos existimet quisquam inueniri posse: sed unicuiq; uis sua facienda est; nec tanquam legem quandam immutabilem, genus, hoc est, aliud quodcunq; esse præceptionis existimet, sed iudicio acri pensanda sunt, ubi scribat omnis. quod si qs ob ineruditionẽ iudicio metiri nõ queat, tamen ipse per hæc sequatur; quoad cum lectione tum nonnulla exercitatione sibijpsi præscribere iam securus, & præcipere ualeat. Misericordia commouebitur. } Quam hic misericordiam, in primo de Inuentione conquestionẽ uocat. atq; de hac ipsa ita inquit: Conquestio, est oratio auditorum misericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitem & misericordem conficere oportet, quo facilius cõquestionem commouere possit. Si ostendemus in quibus fuimus commodis, & quibus incommodis simus, comparatione. } Hoc est, cum fortunæ uim in omnes, & hominum infirmitatẽ ostenderimus, qua oratione habita, grauiter & sententiose maxime demittitur animus hominum, et ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo nostram infirmitatem cõsiderabimus, hinc per quem in bonis fuerimus, & per quem in malis simus ostendemus. uelut ipse pro lege agraria: è fundo ornatissimo eiectus, ignominijs omnibus appellatus, cum illum in paternis bonis dominari uideret, ipse filiæ nobili dotem conficere non posset, nihil tamen alienum uita superiore commisit. Et pro P. Sylla: O miserum, ô infelicem illum diem, quo cõsul omnibus Centurijs P. Sylla renunciatus est: ô falsam spem, ô uolucrem fortunam, ô cæcã cupiditatem, ô præposteram gratulationẽ, quàm cito omnia illa ex lætitia & uoluptate in lacrymas reciderunt! Si quæ nobis futura sint, nisi causam } At ipse pro Milone: ô me miserum, ô infelicem, reuocare tu me in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdẽ retinere non potero? quid respõdebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? et quæ sequuntur. Supplicabimus & nos } Velut ipse pro se ad Equites Romanos: Nunc uos equites Romanos obtestor, quorũ uirtute nomen Romanum uictoriam cum laude possidet coniunctam, quorum factis gloriantur ciues, gemunt hostes, lætantur socij, ut si erga uos omni tẽpore optime fui animatus, si mea pericula neglexi dum timorem à patria propulsarem, si æque liberis uestris prospexi ac uos parentibus consueuistis, ut nunc me uelitis uestris opibus defensum, incolumem in hac ciuitate retinere. Si quid proximis nostris parentibus. } Vt pro L. Flacco: Huic misero puero uestro, ac liberorum uestrorum supplici, iudices, hæc uiuendi præcepta dabitis, cui si patrem conseruatis, qualis ipse debeat esse ciuis, præscribitis: si eripitis, ostẽditis bonæ rationi & constanti & graui nullum à uobis fructum esse propositum. inde subiungit: Miseremini familiæ, iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini filij. Nomen clarissimæ familiæ, generis nobilissimi reipub. conseruate. Sed ne omnium me credat aliquis posse exempla proferre, sunt & alia, & ex infinitis penè locis erui alia adhuc possunt. nobis autem satis fuerit, ex aliquibus tanquam formam quandam cæterorum ostendisse. Si animum nostrum fortem. } Hoc dicit, misericordiam quoq; captabimus, si animum nostrum in alios misericordem esse ostendemus, & tamen eundem amplum, excelsum, & patientem incommodorum esse, futurũq; simul si quid accidat aduersi demonstrabimus. Nam sæpe uirtus & ingens animi fortitudo, in quo grauitas & authoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quàm humilitas & obsecratio. Commiserationem breuem } Hoc dicit, commotis animis diutius in eo morari non oportet nam quemadmodum rhetor Apollonius dixit, nihil citius arescit lacryma. Proderunt autem hæc omnia multum, ante oculos singillatim incommoda omnia ponentur, ut uideatur is qui audit uidere, & re quoque ipsa quasi adsit, intueri ut si dicas: Non adfui, non uidi, non postremam uocem eius audiui, non extre

mum spiritum eius excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, eructus, à feris diu uexatus, tractus, discerptus, communiq; honore ĩ morte caruit. Nec solum dicendo, uelut Quintilianus etiam inquit, sed etiam fauendo quedam lacrymas mouent. Vnde & producere ipsos qui periclitẽtur, squalidos atque deformes, & liberos eorum ac parentes con suetum est. & ab accusatoribus cruentum gladium ostendi, & lecta è uulneribus ossa, & uestes sanguine perfusas, & uulnera resolui, & uerberata corpora nudari. Exemplum huius in C. Cęsaris funere scriptores commemorant. sciebatur ibi interfectum eũ, at uestis tamẽ illa sanguine madẽs, ita repraesentauit sceleris imaginem, ut nõ occisus esse Cęsar, sed tum maxime occidi uideretur. quam ostendens Antonius, uerbis populum excitans, id egit, ut uniuersi per urbem palantes decurrerent, & parricidas perquirentes ex senatoribus etiam ipsis multos innoxios trucidarent. Et nos industriae fructus ex tua scientia capiemus.} Cum scierimus te haec praecepta cum exercitatione coniungere: quoniam frustra ea ad te scripsisse non uidebimur, fructum utique capiemus. Ex tua scientia.} Quoniam quantum tibi prosint, conscientia indicabit.

Tuaq; perceptione laetaberis.} Tu scientior eris praeceptorum artificio. Nos alacriores ad reliquum persoluendum.} Quòd haec omnia perceperis. Verum haec futura satis scio, te enim.} Nam dixerat, si ut conquisite cõscripsimus: quasi de Herẽnio dubitaret. parum enumuero scientia & labor fecerit praeceptoris, nisi exercitatio & diligentia affuerit discipuli, & quae tradita sunt à praeceptore uelit imitari. Quod si facere recusauerit, satius fuerat quod praeciperetur, nec legere, nec audire, ac potius aliud sequi. Sciendum autem, nihil unquam praeclari sine labore maximo uitam dedisse mortalibus. Verum haec futura satis scio. Noui laborem nullum te ab hoc meo posse officio deterrere, quippe qui te noui.

LONGOLIVS.

IN quatuor locis uti possumus conclusionibus} Sciendum autẽ est, quod epilogo et in alijs orationis partibus uti liceat, sed tũ praecipue, quando aut partitionem facimus, aut quando in multas quaestiones causa processit. Deinde ẽt, ubicũq; iudicis memoria retinenda est. Sed plerũq; tũc ab artificib. non ἐπίλογος, sed ἐπιμερισμός appellatur. Enumeratio est.} Quae ἀνακεφαλαίωσις Graecis dicitur. Vt renouetur, nõ redintegretur oratio.} Renouãtur aedes, quae lõga uetustate ppemodũ absumptae restaurantur. Redintegrãtur uero, quae penitus collapsae, oĩno nouae fiũt. Sic & oratio renouatur, quae propemodũ in obliuionẽ ueniens, ad memoriam reuocatur: redintegratur uero, cuius oĩno oblitae, tanquam ab integro nouam audimus. Loci communes.} Loci communes δεινώσεις id est amplificationis per quas orationem reddimus ex uehemente uehementissimam, & uerborum sententiarumq; magnitudine ad augendum efficacissimam. Quod genus unius mulierum.} Vt Helena, fax Troiani belli. Commiserationem breuem esse oportet.} Quoniam iudex commotus, statim dimittendus est ad sententiam ferendam, cum aduersario irascitur, & cum in nostram misericordiam prouocatus est lacrymis, & commotus statim debet ferre sentẽtiã, dum pro nobis mouetur. Nihil enim lacryma citius arescit.} Addit Cicero dictum Appollonij rhetoris, οὐδὲν θᾶττον ξηραίνεσθαι δακρύου. Nihil enim qđ uehemens est, diutius in uno statu durare potest: praesertim iis affectib. qui alioqui sunt momentanei & fugaces.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM

Librum tertium Hieronymi Capiduri Commentarius.

AD omnem iudicialem causam.} Post tractatum in superioribus libris iudiciale genus, in deliberatiuo demõstratiuoq;, quae duo genera paucis absoluit, quod reliquum inuentionis est, hic explicat. sed deliberatiui prius, deinde generis demonstratiui praecepta dabuntur. Primum autem quinã in hoc genere status eẽ possint deinde quod officium, post qui finis sit, exinde quales oratõis partes esse cõueniat, postremo quae orationem sequuntur. paucissimis uerbis percurremus. Status coniecturalis primum tractabitur, ut cum quaeritur, an Alexander ultra Occeanum terras sit inuenturus, an futurum sit ut Carthaginem superent Romani. Nonnunquam de finitio aliqua tractatur, ut apđ Cice. in Philippicis, quid sit tumultus. Legales quoque aliquando constitutiones incidere possunt, quod qui Philippicas Cicero. oratiões leget, facile animaduertet. Ergo deliberatiuum genus, quod idem suasorium dicitur, de tempore ut plurimum futuro consultat, nonnunquam tamen etiam de praeterito. Officijs autem hoc genus duobus constat, suadendi ac dissuadendi. Finem uero sicut in iudiciali genere aequitatem multi esse uoluerunt, ita in deliberatiuo Aristo. placet utilitatem. At Cice. sicut in demõstratiuo honestatẽ tũ utilitatẽ finẽ esse placuit. Alij honestum, utile ac necessarij existimauerũt: sed Quintilianus, ego nõ inuenio, inquit, huic tertio locum, quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. quod si hanc uocant necessitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, utilitatis erit quaestio: ut si obsessi & impares et aqua ciboq; defecti, de facienda ad hostes deditione deliberent, & dicatur hoc facere necesse est, alioqui pereundũ est: ita propter idipsum non est necesse, quia perire potius licet.

M. TVLLII CICERONIS

RHETORICAE AD HERENNIVM.

LIBER III.

AD OMNEM *iudicialem causam quemadmodum cõueniret inuẽtionem rerum accõmodari, satis abũdãter, ut arbitror, in superioribus libris demõstratum est. Nunc earũ rationẽ rerũ inueniendarũ, quae ptineant ad causas deliberatiuas & demõstratiuas, in hũc librũ transtulimus: ut omnis inueniendi praeceptio tibi q̃primum persolueretur. Reliquae quatuor partes erãt artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronunciatiõe, et memoria. De elocutione quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem ut arbitror tibi librum celeriter absolutũ mittemus, ne qđ tibi rhetoricę artis deesse possit.*

Interea prima quæq; & nobiscum cũ uoles, & interdum sine nobis legendo consequere, ne quid impediare, quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac ut attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus.

licet. denique non fecerunt Saguntini nec Ciziceni circumuenti. igitur in his quoque causis, aut de sola utilitate ambigetur, aut quæstio inter utile atq; honestum consistet. At enim, si qs liberos procreare uolet, necesse habet ducere uxorem. quis dubitat? Itaq; mihi ne consilium quidem uidetur, ubi necessitas est, non magis, quàm ubi constat, quid fieri omnino debeat dicere. Omnis enim deliberatio de dubijs est, melius igitur qui tertiam partem dixerunt δυνατὸν, quod nostri possibile nominant. Quibusdam etiam uidetur esse nonnunquam de iocunditate sola consultatio: ut si de ædificando theatro instituendis ludis deliberaretur. sed neminem adeo solutum luxu esse putandum est, ut nihil in causa suadendo sequatur, præter uoluptatem præcedat enim semper aliquid necesse est, ut in ludis honor deorum, in theatro enim est utilis laborum remissio. Illud nunc dicendum restat, quales deliberatiui generis orationis partes esse cõueniat. Procemio igitur, quale in iudicialibus oportere esse diximus, ubiq; hoc genus non indiget quia conciliatus est iam ei quisq; qui consulit. initium tamen debet habere aliquam procemij speciẽ. neque enim abrupte, mihi libet incipiendũ: quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. In senatu uicq; & in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices, apud quos dicendum, acquirendæ beneuolentiæ. Aristoteles autem non sine causa putat, & à nostra, & ab eius qui dissentiat persona, duci frequenter in consilijs exordium. Narrationem uero exiget priuata deliberatio eius duntaxat rei, de qua dicenda sententia est: quia nemo ignorat id de quo consulit: extrinsecus, pertinentia ad deliberationem posse multa narrari. Concitanda quoq; frequenter & leuienda est ira, et ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquã etiam mouẽda miseratio, siue ut auxilium obsessis feratur suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euersionem deflebimus. Valebit autem authoritas plurimum in consilijs. Confirmationis autem & confutationis argumenta, ex his quæ supra memorauimus, ubi cõstitutiones singulas tractauimus, sumere poterimus Epilogi quoq; eis partibus, quas iudiciales habent, constabunt. Tota autem deliberatiua oratio simplex sine uerborum floribus, & lõge grauior & sententijs debet ornatior esse, quàm uerbis. Vsum autem exemplorum nulli materiæ magis conuenire merito omnes consentiunt. Quare historiarum & ueterum institutionum peritos esse oportet. Item cum in suasorijs de pace, bello, copijs, operibus, uectigalibus agitur, uires ciuitatis & mores nosse oportere Cicero dicit: ut

cit: ut ex natura cum ipsarum rerum, tum audientiũ, ratio suadẽdi ducatur. At Quintilianus nobis, inquit, maior iure uidetur uarietas nam & consultantiũ, & consiliorũ plurima sunt genera. quare in suadendo & dissuadendo tria primum spectanda erunt: quid sit, de quo deliberetur; qui sint, qui deliberent; qui sit, qui suadeat rem, de qua delibe ratur. Quid sit de quo deliberetur: ut an certum sit posse fieri aut incertum. si incertum, hæc sola erit quæstio & potentissima his rationibus tractanda, quas in coniecturali statu aperuimus. qui autem sint qui deliberent, multum refert Nam consultant aut singuli, aut plures, sed in utrisq; differentia: quia & in pluribus multũ interest: senatus sit an populus, Romani an Gabij, Græci an Barbari, & singulis, num Catoni petendos honores suadeamus, an Cato maior. Scipio prior, an Fabius deliberent. Proinde intuenda sexus dignitas, ætas: sed mores præcipue discrimen dabunt, & honesta quidem honestis suadere facillimum ẽ, si uero apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuersam uitæ sectam cauendum. Et animus deliberantis, non ipsa honesti natura, quam ille non respicit, permouendus, sed laude, uulgi opinione, & si parum proficeret, consecutura ex his utilitate. Interdum uero magis obijciendo aliquos si diuersa fecerit, metus. Refert quoq; multum, quæ nam suadentis persona sit: quis ante acta uita si illustris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna affert expectationem. Nunc ad Ciceronis exponenda uerba redeamus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIB. III. GYBERTI LONGOLII

annotationes: quibus Claudij Pontani quoque Scholia inseruimus, præmisso tamen ubique * signata.

AD omnem iudicialem causam.} Transitio per breuem dictorum dicendorumq; enumerationem, quæ Ciceroni perfamiliaris est in hisce libris. Reliquæ quatuor partes erant artificij.} Non hoc ita intelligas, ut inuentionem ab artificio remotam existimes (cum ea uel maxime τεχνικὴ sit) ut pleriq; uoluerunt: sed simpliciter ut uerborum per se sensus apertus ẽ Reliquas esse, pro superesse: quod tñ familiarius est apud Ciceronem. Rideo cõmentum eorum, qui inuentionem extra artificium omne existimabãt, quos solummodo naturæ sit inuenire, artificij uero iudicare.

CAPIDV.

DE GENERE DELIBERATIVO.

DELIBERATIONES partim sunt huiusmodi, ut quæratur utrum potius faciẽdum sit: partim huiusmodi, ut quid potissimum faciendum sit, cõsideretur, hoc modo: Vtrum potius Carthago tollenda, an relinquenda uideatur, Quid potissimum, hoc pacto: ut si Annibal consultet cum ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item

DEliberatiões partim sunt eiusmodi, ut quæratur utrum potius faciẽdum sit, partim huiusmodi quid potissimum faciendum sit, consideretur hoc modo, utrum potius.} Nam oĩs suasoria nihil aliud est quàm cõparatio: nec utrum melius, sed quid sit optimũ quæritur. Carthago tollenda.} Diminuenda, ut Carthaginẽses alio loco habitare compellamus. Cum ex Italia Carthaginem.} Reuocatur. An domum.} Carthaginem redeat. Occupet Alexan.} Aegypti quondã Metropolim, & regiam dicit. Vt si deliberet.} Cum enim Fuluius Flaccus consulatum gerens primus Italos instigasset, ut in urbem tanquam ciues assumi uellent, & ex subditis participes fierent dignitatum, Liuius Drusus tribunus plebis uir illustris, rogantibus Italis, legem ut ciuitate donarentur, se laturum

promisit. Quãobrem cũ Druso multi mortẽ interminarentur, raro pdibat ĩ publicũ. itaq; domi oĩbus ius dicebat, ubi sicoris gladio traiectus occubuit. Itali, Drusi cæde pcepta, à Romanis desecere, bellũq; in eos acre suscitarunt Italorũ aũt exercitus ex oĩbus q conuenerãt urbibus, fuit peditũ eqũq; ad cẽtũ milia. Contra Romani parem illis parauere undecũq; potuerunt exercitũ. Romanis Sextus Iulius Cæsar, & P. Rutilius Rufus consules præerant. Prætores autem Rutilij Rufi, Cn. Pompeius, illius Pompeij pater qui magnus cognominatus est, ac Q. Cepio, C. Perpenna, C. Marius, Valerius Messala. Sexti Cæsaris autẽ prætores, P. Lẽtulus, ac frẽr ipsius Cæsaris. Titus Didius, Licinius Crassus, Cornelius Sylla, et Marcellus, Italorũ at duces, T. Afranius, C Pontilius, Marius Ignatius, Q. Pompedius, C. Bebius, M. Lãponius, C. Iudacilius, Erius Asinius, ac Vectius Cato, aduersũ Romanos cõstitere. Quibus confligentibus, magna cædes utrinque facta. Romani primo quidem afflicti, cum etiam Hetrusci bellum moli-ẽtur, ne multis uno tempore bellis corruerent, fœdera cum Italis iniuerunt, & Italos ciuitate donauerunt: eo tamen pacto, ut non in earum tribuũ numero quæ 35. ad creandas dignitates admittebantur, essent: sed cum ex illis tribubus alias legissent, ĩ earum numero Italis continerentur. Vnde factum est, ut hæ nullius haberentur authoritatis. Quod primum Itali non aduerterunt, sed inde re cognita dissensio noua oriri cœpit, sedati tamen eorum animi sunt. Hoc igitur dicit Cicero, ut si deliberet senatus bello Italico, an socijs ciuitatem det, hoc est, eos ne in populum Romanũ ascis cat ad danda suffragia, an nõ. In quibus causis rei natura faciet deliberationem. } Hoc est, ubi & utilitas & honestas deliberan-

deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt; ut si deliberet senatus, captiuos ab hostibus redimat an non: partim propter aliquam extraneã causam ueniũt in deliberationem & consultationem; ut si deliberet senatus bello Italico soluat'ne legibus Scipionẽ, ut eum liceat ante tps consulem fieri. partim & pp se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem, ut si deliberet senatus, bello Italico socijs ciuitatem det an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis oratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ipsa erit causa adaugenda aut deprimenda. Omnes orationes eorum qui sententiam dicent, finem sibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis eo totius orationis ratio conferatur.

Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione diuiditur; tutam, & honestam. Tuta est quæ conficit instãtis aut consequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in uim & dolum: quorum alterũ separatim, aut utrunq; sumemus coniunctim.

Vis discernitur per exercitus, classes, arma, tormẽta, reuocationes hominum, & alias huiusmodi res.

Dolus consumitur in pecuniam, pollicitatiões, dissimulationes, maturationes, mentitiões, et cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reipublicæ scribere uelimus.

Honesta res diuiditur in rectũ, & laudabile. Rectum est quod cum uirtute & officio fit. Id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinẽ, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratiõe quadam potest delectũ habere bonorum & malorum. dicitur item prudẽtia scientia cuiusdam artificij: appellatur item prudentia multarum rerum memoria, & usus plurium negotiorũ. Iustitia est æquitas ius unicuique tribuens pro dignitate cuiusque. Fortitudo est rerum magnarũ appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cũ utilitatis ratione pppessio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo si commoda cum incommodis conferemus, cum alterum sequi, alterum uitari cohortabimur. Aut si qua in re cohortabimur aliquid cuius rei aliquam disciplinabilem scientiam poterimus habere, quo modo aut quæ quicq; ratione fieri oporteat ostendemus. Aut si suadebimus quippiam cuius rei gestæ præsentem aut auditam memoriam poterimus habere; qua

dum aliquid, quod rei ipsius ratio poscat, commouerit, suadentis ars illic omnis ad rẽ ipsam erit accommodanda. In quibus extranea causa conficiet deliberationem. } Vt non tam rei ipsius natura queratur, q̃ ut altera pars magis probanda aut deprimenda proferatur. In his ipsa causa erit adaugẽda. } Vt si petemus Italos in urbem ascisceñdos. Aut deprimẽda. } Si id nullo modo faciendũ existimemus. Omnes rationes eorum qui sententiam dicent. } Qui orationem suadebunt, aut dissuadebunt. Vt omnis eò totius orationis ratio conferatur. } Subaudiendum utilitatem. Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione. } Vbi de ciuitatis utilitate deliberatur. Alias enim perpetuo uerum non erit. Quæ conficit } Absolut. Instantis. } Imminentis. Aut consequentis } Quod sequi debeat. Qualibet ratione. } Quocunque modo, sicut ui & dolo. Quorum aut alterũ separatim. } Aut altero ex his per se conficietur. Aut utrũque sumemus coniunctim. } Aut coniungemus & uim & dolũ, quo tutiores esse ualeamus. Vis discernitur. } A dolo separatur, per exercitus, classes, nauium multitudinem, arma, quibus nos tuemur. Tormenta. } Quæ in hostes libramus, aut quæ hostiũ muris diruendis admouemus. Reuocationes hominum } Vtrum cum receptui canitur, in hostes impetu maiore inuehebantur milites. An certe reuocatiões, ut discernãt alios. Dolus consumitur in pecunia. } Omnis enim penè fraudis causa pecunia est. Maturationes. } In longum productiones, quo aliquam melius struamus fallaciam. Si quando de re militari, aut de administratione. } Veluti in libello de re militari postea scripsit. Rectum est quod cum uirtute. } Virtus est animi habitus, modo, ratioui, naturæ consentaneus, ut Plato definit.

in re facile id quod uelimus, exemplo allato persuadere poterimus.

Iustitiæ partibus utemur, si aut innocentū, aut supplicum dicemus misereri oportere. Si ostendemus bene merentibus gratiam referri cōuenire. Si demōstrabimus ulcisci male meritos oportere. Si fidem magnopere censebimus conseruandam. Si leges & mores ciuitatis egregie dicemus seruari oportere. Si societates atq; amicitias studiose dicemus coli conuenire. Si quod ius in parentes, deos, patriā natura comparauit, id religiose colendum demonstrabimus. Si hospitia, clientelas, cognatiōes, affinitates caste colendas esse dicemus. Si nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à uia recta ostēdemus oportere deduci. Si dicemus ęquale ius in omnibus statui conuenire. His atq; huiusmodi partibus iustitiæ si quam rem in concione, aut in concilio faciendam esse censebimus; iustam esse ostēdemus: contrarijs iniustam. Ita fiet ut eisdem locis ad suadendum, & ad dissuadendum simus comparati.

Sin fortitudinis retinendę causa faciendū quid esse dicemus, ostendemus res magnas & excelsas sequi & appeti oportere: & item res humiles indignas uiris fortibus uiros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item à nulla re honesta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi, nullo dolore cogi ut ab officio recedatur, nullius pro rei ueritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus quas iustitia colere cogit, adire periculū, et quemlibet suscipere laborem.

Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecunię, similiumq; rerum uituperabimus. Si unāquanq; rē certo naturæ termino definiemus. Si deniq; quid cuiq; satis sit ostendemus, & nimium pgredi dissuadebimus, & modū unicuiq; rei statuemus. Huiusmodi partes sunt uirtutis, amplificandę si suadebimus, attenuandæ si ab his dehortabimur; ut hæc attenuentur quę supra demōstraui. Nam nemo erit qui sentiat à uirtute recedendum. Verum aut res huiusmodi nō dicatur esse, ut uirtutem possimus egregiam experiri, aut in contrarijs potius rebus quàm in his uirtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus; quam is qui contradicet iustitiam uocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse & inertiam ac prauam liberalitatem. Quam prudentiam appellarit, ineptam & garrulam & odiosam scientiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam & dissolutam negli-

to definit, ἀρετὴ διάθεσις. ἡ μὲν τις ἕξις ἑκάστων ζώων καθ' αὑτὴν ἐπαινετωτάτη ἕξις καθ' ἣν τὸ ἔχον ἀγαθὸν λέγεται. Aristote. autem, ἡ ἀρετή, inquit, μεσότης δοκεῖ τις εἶναι τῶν παθῶν. Officium uero est, ex uirtute actio probabilis. Id diuiditur in prudētiam, iustitiam, fortitudinem, & temperantiam. Cum ex duabus tātum constet homo substantijs, anima & corpore: anima rationem, corpus sibi sensus uendicat. Ratione idoneus est illuminari ac ītelligere aliquid supra se, in se, et īfra se. supra se Deū, in se angelum & hominis animam, infra se quicquid cœli ambitu continetur. Rerum quidem immortalium cognitio sapientia, mortalium autem prudētia nominatur. Cum sensibus uero cōcupiscibilis & irascibilis homo est, per concupiscibilitatem & irascibilitatem apta est anima ut afficiatur, affectus autē quadripartitus eē dignoscitur, dū de eo qd' amamus iā uel gaudemus, uel gaudēdū eē speramus: & de eo quod odimus iam uel dolemus, uel dolendum metuimus: & ob hoc ex concupiscentia gaudiū & spes, de irascibili parte dolor et metus oriuntur. Cum primū igitur quatuor hæ animi perturbationes cōtra rationem surgunt, à Græcis πρόπαθη uocantur, nos uerbum è uerbo uertentes, antepassiōes possumus appellare. His hominem carere impossibile est. nā sine uitijs nemo nascitur, optimus ille qui minimis urgetur. si autem tantum potuerint ut rationi dominentur, ac prudentiā omnem suis illecebris subijciāt, sui ēt uitij nomē habent. Quod autem animum aut mentem p se corrumpit, flagitium nominatur. Sed quod uitium id agit, ut alteri noceat, facinus appellatur: quæ duo omnium peccatorum genera sunt. Cæterum per prudentiam, quæ & ipsa per sapientiam perficitur, superātur. abijciunturq;. Hæc semel atque iterum, sed semper, quoad mentis bene compositæ habitus stabilis manet. Reliqua uirtutum nomina sunt hæc, primariarum duntaxat, fortitudo, temperantia, iustitia. Quandocunque igitur gaudiū, dolor, metus, à prudentia, temperantia, fortitudine, iustitia, quæ uidelicet oīum uirtutum origines et quasi cardines sunt, coercentur, in uirtutes consurgūt, quamobrem nec in eo uirtus esse ulla potest, quando ne ulla quidem perturbatio in eo suscitatur. Prudentia est ea.} Hanc alibi ita definit: prudentia est rerum bonarum malarumq; ac utrarunq; sciētia. Plato autem hoc modo: φρόνησις δύναμις ποιητικὴ καθ' αὑτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας διάθεσις, καθ' ἣν κρίνομέν τι πρακτέον, καί τι οὐ πρακτέον. Hanc ita distinguit a sapiētia, sicut nos supra. siquidem sapiētiam ita definit, σοφία ἐπιστήμη τῶν ἀεὶ ὄντων, ἐπιστήμη δὲ θεωρητικὴ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας. idem quoque Aristot. sensit. nam in primo libro qui ἠθικῶν μεγάλων inscribitur, ἡ μὲν γὰρ σοφία, inquit, ἐστὶν, περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα. ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταυτά, ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. Hieronymus autem sup Pauli epistola ad Ephesios, sapientiam inquit, et prudentiam esse propemodum eadem. Stoici quidē sic opinantur, dicentes, sapiētia est rerum diuinarum humanarumq; cognitio: prudentia uero tantum mortalium. Humanarū igitur rerum cognitionem Stoici sapientiæ addiderunt. In quo Augustinus ab Hieronymo dissentit, qui ita scriptum reliquit, Est itaq; in ratiōe quiddam ad superna & cœlestia intendens, & id dicitur sapientia: & est quiddam ad transitoria & caduca respiciens, & id uocatur prudentia. Nō defuerunt qui dubitarent, num tam sapientia q̄ prudentia

prudẽtia uirtutes essent: rationemq́; suæ dubitationis attulerunt, quòd cũ sapientia & prudentia rerum quædam sint sciẽtiæ, ut docuimus scientia autem (ut ipse Aristoteles inquit) oẽs in parte intellectiua & rationali consistant, uirtutes uero irrationali in parte animæ sint (ob quam causam Socratem etiam incusat, qui uirtutes scientias facit) rectè neutram existimari posse uirtutem. Aristoteles tamen ipse uirtutem utrãq; esse ostendit, inquiens, εἰ γὰρ ἡ φρόνησις ἀρετή ἐστιν, ὡς φαμεν, τοῦ μορίου τοῦ ἑτέρου τῶν λόγον ἐχόντων, ἔστιν δὲ χείρων ἡ φρόνησις τῆς σοφίας, περὶ χείρω γάρ ἐστιν, ἡ μὲν σοφία περὶ τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ θεῖον, ὡς φαμέν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ. εἰ οὖν τὸ χεῖρον ἀρετή ἐστιν, τό γε βέλτιον εὔλογός ἐστιν ἀρετὴν εἶναι ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἀρετή ἐστιν. Prudentiæ est calliditas.} Hoc est, per experiẽtiam peritia. Callidus enim, ut ipse Cice. putat, à callo nomẽ habet, cuius longo quasi usu mẽs ipsa ex corporis occalluerit laboribus. Quæ rationem quãdam potest habere bonorum & malorum, dicitur item prudentia.} Potens est, ut habeat delectum, electionem. Scientia cuiusdam artificij, & appellatur prudẽtia multarum rerũ memoria.} Vt ex arte humana & rerum tractatione, scientia. prudentia sit. Et usus plurium negotiorum.} Id est multorum. nam positiuum, non comparatiuum nomen est. nemo enim complus dicit, sed compluris & complure in ueterum usu fuit. Vnde complures locos, ut cõpluria fana, Cato in originibus dicit. Et Cicero, in Protagora confirmationis genera compluria. Hinc compluriũ genitiuus. Errat autem Gellius, qui plura nullo modo dicendum esse existimauit. Nã poetarum exempla in-

gentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem.

Laudabile est quod conficit honestam & præsentem & consequentem commemorationẽ. Hoc nos eo à recto separauimus, non quòd hæ quatuor partes quæ subyciuntur sub uocabulo recti, hanc honestatis cõmemorationem dare nõ soleant, sed quanq̃ ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandũ est hoc ab illo. Neq; enim solum laudis causa rectum sequi conuenit; sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas.

Cum igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demõstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placet, quæ à deteriore ordine improbetur, aut aliquibus socijs, aut omnibus ciuibus exteris nationibus, posterisq; nostris. Cum huiusmodi locorum diuisio fit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione, uel ysdem rationibus quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atq; honestam; si utrunq; poterimus ostendere, utrunq; pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus; simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur in uim & consilium. (Nam quod in docendo rei dilucidandæ causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius cõsilium appellabimus.) Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & oẽs ptes recti incidẽt; quadripartita diuisione utemur: si non incident; quot erunt, tot exponemus in dicendo. In cõfirmatiõe & cõfutatiõe utemur locis, quos ante oñdimus, nr̃is cõfirmãdis, contrarys confutãdis. Argumentationis artificiosæ tractãdæ ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit ut in cõsultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta sentẽtia sit, ut in deliberatiõe eorum qui à Pœnis circumsessi deliberãt quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur, nullam rem utiliorem esse incolumitate: uirtutibus uti neminem posse qui suas rationes in tuto non collocarit: nec deos quidem esse auxilio ys, qui se inconsulto in periculum mittant: Honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: Virtutem

finite aliter docent. Prudentiæ uero partes sunt, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea prospicit quæ sunt. Prouidentia est, per quam aliquod futurum uidetur antequam factum est. Huic tria beatus Ambrosius tribuit officia, Deum uenerari, bene uiuere, & benemerita apud Deum collocare. ita enim dicit: quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hæc ẽ, ut agnitus honoretur creator, ne eius claritas & maiestas alicui à creaturis deputetur: secunda pars est moralis, hoc est, ut bene uiuatur modestia gubernante. Congruit enim homini habenti notitiam creatoris, uitam suam lege moderari, ne frustretur summum illud initium. tertia pars docilis, ut notitia creatoris Dei et exẽplum morum cæteris tradatur, ut discant quemadmodum apud creatorem meritũ collocatur. hæc ẽ uera & Christiana prudentia. Hoc ideo subiecimus, qđ ab hoc loco non alienum esse existimauimus. & quoniã hæc demõstratiuo deliberatiuoq́; generi communia præcepta sint, satius fuerit hic omnia simul cõmonuisse, quàm eadem sparsim pertractasse. Iustitia est æquitas, ius unicuiq; tribuens pro dignitate cuiusq;.} Hanc ita definit Plato, δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτὴν καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, πρὸς ἄλληλά τε καὶ περὶ ἄλληλα ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ, ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων προαιρετικός ἐστιν τῶν φαινομένων αὐτῷ δικαίων, ἕξις ἐν βίῳ νόμου ὑπήκοος, ἰσότης κοινωνική, ἕξις ὑπηρετικὴ νόμων. Aristoteles autem bipartitam esse iustitiam putat, alteram quæ in nobis ipsis, alterã aduersus alios. In primo enim eius libelli, quem μεγάλων ἠθικῶν inscripsit, ita dicit.

nullo tempore relinquendã; uel dolorẽ, si is timeatur; uel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse: cõsiderare quę sit turpitudo consecutura. At non immortalitatem, neq; æternam incolumitatem consequi, nec esse exploratum illo uitato periculo nullũ in aliud periculum uenturos, uirtute uel ultro ad mortem proficisci esse prȩclarum. Fortitudini fortunam quoq; esse adiumento solere: eum tute uiuere qui honeste uiuat, nõ qui in præsentia incolumis sit: & eum qui turpiter uiuat, incolumẽ in perpetuum esse non posse.

Conclusionibus ferè similibus in his et iudicialibus causis uti solemus, nisi quòd his maxime cõducit quamplurima rerum ante gestarũ exẽpla proferre. Nũc ad demonstratiuum genus causę transeamus.

dicit. περὶ δὲ δικαιοσύνης λοιπὸν ἂν εἴη εἰπεῖν τί ἐστι, καὶ ἐν τίσι. καὶ περὶ ποῖα. πρῶτον μὲν, εἰ λάβοιμεν τί ἐστι τὸ δίκαιον; ἐστὶν δὴ δίττον. τὰ δίκαια γάρ φασιν εἶναι, ἃ ὁ νόμος κελεύει. ὁ δὲ νόμος κελεύει, τ' ἀνδρεῖα πράττειν, καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγεται. διὸ καί φασιν δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετὴ εἶναι. εἰ γὰρ δίκαια μὲν ἐστὶν ἃ ὁ νόμος κελεύει ποιεῖν, ὁ δὲ νόμος κελεύει ποιεῖν. ὁ δὲ νόμος τὰ κατὰ πάσας ἀρετὰς ὄντα προστάττει, ὁ ἄρα τοῖς κατὰ νόμον ἐμμένων δικαίοις, τελείως σπουδαῖος ἔσται ὥστε ὁ δίκαιος καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετή ἐστιν, ἓν μὲν δή τι δίκαιον ἔντε τούτοις ἐστὶ, καὶ περὶ ταῦτα. ἀλλὰ μὴν οὐ τοῦτο τὸ δίκαιον, ἡ οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν. κατὰ μὲν γὰρ ταῦτα τὰ δίκαιά ἐστιν καθ' ἑαυτὸν ὄν τὸ δίκαιον εἶναι. ὁ γὰρ σώφρων, καὶ ἀνδρεῖος, καὶ ἐγκρατὴς, καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι δίκαιον. τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ ζητοῦμεν δίκαιον, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα. τὸ τοίνυν δίκαιόν ἐστιν, τὸ πρὸς ἕτερον, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ ἴσον. τὸ γὰρ ἄδικον τὸ, ἄνισόν ἐστιν. Iustitia igitur est habitus animi, communi utilitate conseruata, suam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium est à natura profectũ deinde quedam in consuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt: postea res à natura profectas, & à consuetudine probatas, forte religio auxit. Naturæ ius est, quod non opinio genuit, sed quedam innata uis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationẽ, obseruantiam, ueritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ, quam diuinam uocamus, curam cerimoniasq; affert. Pietas est, per quam sanguine coniunctis, patrieq; beneuolis, officium & diligens tribuitur cultus. Gratia est, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio est, per quam uis aut iniuria & omnino omne quod obfuturum est, defendẽdo aut ulciscendo propulsatur. Obseruantia, per quam homines aliqua dignitate antecedẽtes, cultu quodam & honore dignantur. Veritas, per quam incõmutata ea quæ sunt, aut quæ fuerunt, aut futura dicuntur. Ex consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum, aliud & maius fecit usus, ut religionem: aut si quid eorum, quæ ante diximus à natura profici sci, in maius factum per consuetudinem uidemus: aut quod in morẽ uetustas uulgi approbatione perduxit, quod genus pactũ est, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. par, quod inter omnes æquale est. iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum sententijs iam constitutum est. Lex ius est, quod scriptum populo expositum est, ut obseruetur. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & humilium rerum.} Ipse alibi ita definit. Fortitudo, est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Plato ita. ἀνδρεία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ φόβου, θάρσος πολεμικὸν, ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων, ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ δεινά. Aristotelis de fortitudine ĩ primo μεγάλων ἠθικῶν hæc uerba sunt. ἐπεὶ οὖν ἐστιν ἡ ἀνδρεία περὶ θάρρη, καὶ φόβους, σκεπτέον ἂν εἴη περὶ ποίους φόβους καὶ θάρρη ἄρα ὤν, εἰ μέν τις φοβεῖται, μὴ ἀποβάλλη τὴν οὐσίαν, οὗτος δειλός. εἰ δέ τις θαρρεῖ περὶ ταῦτα, ἀνδρεῖος, οὐχ ὁμοίως δ' εἴ τις φοβεῖται μόνον, ἢ θαρρεῖ. οὔτε δειλὸν φατέον εἶναι τὸν φοβούμενον, οὔτ' ἀνδρεῖον τὸν μὴ φοβούμενον. οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάρρεσιν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς, οἷον εἰ μή τις φοβεῖται βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν, οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μαινόμενός τις, ἐν φόβοις ἄρα καὶ θάρρεσιν ἐστὶν ὁ ἀνδρεῖος, τοῖς κατ' ἄνθρωπους. Fortitudinis partes sunt magnificẽtia, fidẽtia, pseuerẽtia. Magnificẽtia ẽ, magnarũ rerũ et excelsarũ, cũ aĩ ampla quadã et splẽdida pro rõne cogitatio atq; administratio. Fidentia est per quam magnis & honestis in rebus multũ ipse animus in se fiduciæ, certa cum spe collocauit. Patientia est, honestatis aut utilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium uoluntaria ac diuturna perpessio, perseuerantia stabilis, & perpetua permansio. Modestia est, in animo continens. Nonius Marcel. de doctorum uirorum indagine, Modestia, inquit, moderatio, modus, modicum, mediocre, hunc habent ordinem, quòd modestia fundamentum, soliditas, & basis ipsa uirtutum est, è qua gignitur moderatio, quæ temperat modos, quibus morati discipuli in factis & in dictis & cæteris talibus agendi officijs reguntur. Modicũ uero, moderatum est: mediocre, idem quod medium. ita sæpe positum in magnis authoribus, annotauimus. M. Cato de liberis educandis. Omnia, inquit, in docendis pueris quæ uirtutem ueram informant, mediocria & modica sint. Inter modestiam autem & cõtinentiam, ut Hieronymus inquit, hoc interest, quòd modestia in uiris pfectis est, consummatæq; uirtutis. Continẽtia uero, in uia quidem uirtutis est, sed nec dum ad id peruenit, ut sit uirtus. Quia cupiditates adhuc in eius, qui se continet, cogitatione nascuntur, & mentis puritatem polluunt, principale licet superent, nec ad opus protrahant cogitationem. Non solum autem in desiderijs & cupiditate continentia necessaria est, sed etiam in reliquis tribus perturbationibus, dolore lætitia & timore. Ipse tamen Cicero modestiam & continentiam, temperantiæ partes esse existimauit. Cuius hæc sunt uerba. Temperantia est, rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. eius partes, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Clementia est, per quam animi in odium alicuius concitati, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus claram & stabilem comparat authoritatem. Modestiam Plato ita definit. σωφροσύνη μετριότης τῆς ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομέ-

νας ἐπιθυμίας τε καὶ ἡδονάς, ἐναρμονία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονὰς καὶ λύπας, συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. Aristoteles uero ἡ σωφροσύνη, inquit, μεσότης ἂν εἴη ἀκολασίας. μεσότης μὲν οὖν ἂν εἴη τούτων. ἔστι δὲ ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, οὐ πάσας δέ, οὐδὲ τὰς περὶ πάντα. οὐ γὰρ ἔστις ἥδεται θεωρῶν γραφὴν ἢ ἀνδριάντα ἤτι, ἄλλο τῶν τοιούτων; καὶ δὴ οὗτος ὁ ἀκόλαστος, ὁμοίως δὲ οὐδὲ περὶ ὀσφρήσεως, ἀλλ' ἐν ἡδοναῖς ταῖς περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν. εἰ δὲ δὴ περὶ ταύτας ἀνὴρ σώφρων ἔσται οὕτως ἔχων, ὥστε μηδ' ὑπὸ μιᾶς τῶν τοιούτων ἡδονῶν, μηθ' ὧν πάσχειν. ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος ἀναίσθητος. Prudentiæ partibus utemur. } Non tantum prudentiæ cæterarumque cardinalium uirtutum partes nosse oratorem oportet, sed & uitia, ut quid improbandum etiam, ac quo pacto improbandum sit, possit nosse. Ea qui uelit omnia intelligere, Platonis dialogos & Aristotelis ethica legat, discatq;. Nobis autem satis fuit, ad hunc Ciceronis locum attinentia exposuisse. Si commoda cum incommodis conferemus. } Si inter suadendum ea comparabimus, quæ commoda sint, cum incommodis. & omnia ad utilius honestiusq; reuocabimus, munere utemur prudentiæ. Aut si qua in re cohortabimur, ad aliquid. } Vt in grammatica facultate, cæterisue disciplinis in urbe edocendis, si populum huc adhortati fuerimus, præclarum aliquem populum pro exemplo deligamus, uel simile aliquid aliud constituamus. Disciplinabilem scientiam poterimus habere. } Scientiam, qua multi possint eruditi discipuli. Si suadebimus. } Quippiam, cuius rei gestæ, hoc est cuius aliquod simile extet apud alios documentum, id ut auditores intueantur referemus, in eoq; prudentia utemur. Sed si quid suadendum, in quo nos exemplum ita commemoremus, similitudinemue, sit omnino plena suauitate, & uaria, ad extremum usque & barbarum genus oratio. Veluti sic, Dux Dacorum cum sciret dissociatum armis ciuilibus populum Romanum, non tamē tentandum arbitratus est, quia externo bello posset concordia inter ciues coalescere. duos ergo canes in conspectum popularium commisit: hisq; acerrime de proiecta carne pugnantibus, lupum ostendit, quem protinus canes omissa inter se ira aggressi sunt. Eo ille exemplo prohibuit barbaros ab impetu nouo, Romanis nempe profuturo. Memoriam poterimus habere, qua in re facile id quod uolumus. } si ueterum a'i quo exemplo cultuo adhortabimur. Exemplo allato persuadere poterimus. } Nam exemplorum maior plerumque est usus, & melius persuadetur, quam luculentissima quacunque alia oratione. Iustitiæ partibus utemur, si aut innocentum aut supplicum dicemus misereri oportere. } Innocētum, utrum q delinquerint, & imprudentiam, casum, aut fortunam in causa dicāt fuisse: an certe innocētum, qui cum aliàs non deliquerint, semel tātum lapsi sint, uelut Cicero, dubium est. Aut supplicum dicemus misereri oportere, si ostēdemus merentibus gratiam referri conuenire, si demonstrabimus ulcisci. } nam non semper æquum est peccantem punire, & ius est iustitiā summam non sequi. summum siquidem ius summa iniuria factum, ut Cicero inquit, iam tritum sermone prouerbium est. Præterea, quoniam homini non peccare impossibile est, eo magis diuinam abundasse gratiam dicemus. Item, Quanto magis carere uitijs sit impossibile, tanto nos oportere ei qui sibi remitti culpam cupiat, plus indulgere. Male meritos. } qui sunt mala promeriti. Hoc tamen non tantum Ambrosius in libro officiorum, cæterique Christiani non faciendum putant, sed ne quidem ethnicorum multi. Vnde Iuuenalis, Semper & infirmi est animi, exiguiq; uoluptas, Vltio. Et sic collige, quòd uindicta nemo magis gaudeat quàm fœmina. Si fidem quam dederimus magnopere censebimus conseruandam. } iustum erit. Hospitia } Vbi nos hospitati fuerimus, ea loca caste coli debere à nobis ostendamus. Clientelas } est multitudo eorum qui potentem aliquem colunt, ciuem, principemue fauore prosequuntur, & eius dignitatem factionemq; tutantur, ducti uel mercede uel beneficio: nec seruum clientem nominare licet. quod autem Lucanus inquit, Emptiq; clientes: non de seruis loquitur. Non enim in seruis spem sibi Pompeius posuerat, sed in libertis & ciuibus, seruilem tamen, non liberalem animum habentibus, quia uenalem haberent ingenuitatem. nam cum dicimus seruos, non addimus emptos: sic ergo ne emptos quidem clientes dixisset. Cognationes. } Hoc est, per sanguinis coniunctiones, tam uirilis quàm fœminini sexus. siquidem uirilis tantum sanguinis agnati, ex iureconsultis intelliguntur, ut in tertio Institutionum Iustiniani imperatoris de legitima agnatorum successione patet.

Affinitates. } ubi etiamsi sanguinis nulla deuinciat nos copula, intercedat tamen aliqua coniunctio. Caste colendas. } incorrupte, sine ulla uitij labe. nam uitiorum omnium abstinentia, castitas potest appellari. Virg. Casta pudicitiā seruat domus. Nec gratia. } Nec beneuolentia moueri nos oportere, quo minus peccata puniamus. Intelligendum autem, eorum qui plurimum deliquerint: ne uideatur sibi contrarius, ubi dixit Supplicū misereri oportere. Nec periculo. } quod etiā nobis immineat, si secus iudicauerimus. Simultate. } Si simultatē latēs simul subrepat odiū. His aliq; huiusmōi } Nā nō hæ sunt solæ iustitiæ partes, et si soli loci, unde iustā rē, aut his cōtrariā iniustā, possimus ostēdere. In cōcione aut consilio. } In cōcione, ubi laudemus aut uituperemus: hoc est, p demōstratiuū genus. Aut in consilio. } ubi de aliqua re consultetur, id est, per deliberatiuum genus. Ad suadendum. } ut fiat aliquid. Ad dissuadendum. } ne fiat. Nam persuadere, est suadendo consequi quod uelis. Item ostendemus, antiquiorem mortē turpitudine haberi. } Est enim fortis uiri, mortem honestati postponere: minoris æstimare mori, quàm ullam subire turpitudinem. Antiquiorem } præclariorem. Nullo dolore cogi ut ab officio recedatur. } nullum dolorem tam sæuum esse debere, ut fortem hominem ab officio uirtuteque dimoueat. Pro rei ueritate } ut uerum dicat. Si unamquamque rem certo naturæ termino definiemus. } si in rebus expetendis finē aliquem nobis imponendū dicemus, nec libidines nostras infinitas esse oportere pferemus. Definiemus. } determinabimus. Quod satis est ostendemus. } si quousque nobis cupere liceat aperiemus.

Huiusmodi partes sunt omnibus uerbis amplificandæ. } si suadebimus: uelut ipse pro Publio Sextio fortitudinem extollens. Amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis, præsentes fructus negligamus, posteritati & gloriæ seruiamus, id optimum putemus quod erit rectissimum: speremus, quod uolumus: sed quod acciderit feramus. Cogitemus denique corpus uirorum fortium, magnorum hominum, esse mortale: animi uero motus, & uirtutis gloriam, sempiternam neq; hanc opinionem, si in illo sanctissimo Hercule cōsecratam uidemus, cuius corpore ambusto uitam eius & uirtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus eos, qui hanc tantam rempublicam suis consilijs, aut laboribus auxerint, uel defenderint, uel seruauerint, esse immortalem gloriam consecuturos.

Attenuandæ, si ab his dehortabimur. } uelut pro M. Cælio ipse, Si quem forte inueneritis, qui aspernetur pulchritudinem rerum, nō

odore

odore ullo, non tactu, non sapore capiatur, excludit hic auribus omnẽ suauitatẽ, cui ego fortasse & pauci deos propitios, plerique autem iratos putauerũt. Ergo hæc deserta uia, & inculta, atque interclusa iam relinquatur, detur aliquid ætati, sit adolescentia liberior, non omnia uoluptatibus denegentur, non semper superet uera illa & directa ratio, uincat aliquando cupiditas uoluptasq; rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio moderatioq; teneatur: parcat iuuentus pudicitiæ suæ, ne spoliet aliena, ne effundat patrimoniũ, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domũ atq; famã, ne probrũ castis, labẽ integris, infamiã bonis adferat, ne quẽ ui terreat, ne intersit insidijs, scelere careat. Hæc attenuentur, quæ supra demõstraui. nã nemo erit, q sentiat à uirtute recedẽdũ: uerũ aut res nõ eiusmodi dicãtur. } Quæ supra demõstraui, subaudiẽdũ extollendo, ut quæ de prudentia, iustitia, fortitudine, & modestia diximus. Vt uirtutem possimus egregiam experiri. } Dicamus, quam laudant aduersarij uirtutem, non esse huiusmodi, ut egregia uirtus dici possit. Aut in contrarijs potius rebus } Virtutem esse, quam in his rebus quas dixerunt ipsi. Et hoc generaliter de oĩbus uirtutibus dictum est. Nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiam. } Ignauiam esse & inertiam, uelut si innocentium supplicióq; misereri oportere dicat aduersarius. ignauiam animi, inertiam corporis uoluit intelligi. Ac prauam liberalitatem. } Si male meritos ulcisci oportere dixerunt. Quam prudentiam appellarit, ineptam & garrulam & odiosam scientiam esse dicemus: quã ille modestiam dicet esse. } Ineptam, si suo loco & suo tempore referri non uideantur, quæ prudenter dicta sunt: garrulam, si exempla uideantur insulsa proferre: odiosam, si erunt huiusmodi quæ dicta sunt, ut contemni posse uideantur. Eam nos inertiam & dissolutam negligentiam dicemus esse: quam ille fortitudinẽ nominarit, eam gladiatoriam & incõsideratam appellabimus temeritatem } Quam modestiam aduersarij dixerunt, cõtemnere pecunias, honores, & similia, non ob continentiam id facere dicemus, sed p inertiam, & uagam negligentiam. Laudabile est, quod conficit honestam & præsentem & consequentem commemorationem. } Diuisit supra Cicero honestum, & rectum, & laudabile. Rectum dixit, quod cum uirtute & officio esset coniunctum. Virtutes & uirtutum partes ostendimus. Officiorum autem alia uirorum, alia mulierum, alia iuuenum, alia senum. & prout uniuscuiusque fuerit conditio, quoniam personæ conuenientia reddere conuenit, ac uirtutes ei congruas prout conditio poposcerit accommodare, quæ tum sua prudentia, tum aliorum admonitione quisque poterit intelligere: sic ex uirtute officioq; eius de quo consultabimus, aut concionabimur, efferre semper orationem oportebit. Nunc sequitur laudabile, quod ex officio uirtuteq; nascitur. Hoc nos tum dignitate, tum fructu suo ducit ad se. Quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est, frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas est, alicuius honesta & cultu, et honore, & uerecundia digna authoritas. Amplitudo, est potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquem honesta, illius ipsius causa quem diligit, cum eius pari uoluntate. Laudabile est, quod conficit honestum. Honesti enim speciem, laudabile esse ostendimus. Et præsentem & consequentem commemorationem hoc nos à recto separauimus, non quod. } Laudabilis enim partes, aut propter id quod intuemur, aut propter id quod sequi confidimus, ob fructum scilicet honestatemq; extolli possunt. Hæ quatuor partes quæ subijciuntur sub uocabulo recti. } Virtutes recti partes, quas supra recensuimus, dicit. Hãc honestatis commemorationem dare non soleant, sed quanquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsim tractandum ẽ, ab illo. neque enim solum laudis causa rectum sequi conuenit. } Sensus est, Rectum à laudabili certe diuisimus, non ut uirtutem quoque laudabilẽ esse nolumus intelligi, diximus enim ex officio uirtuteq; nasci laudabile, sed quod qualitate diuersum, seorsim etiam tractari debeat. Neque enim solum laudis causa rectum sequi conuenit. } Non enim amplectendæ uirtutes sunt solum propter laudẽ, sed quia magis uirtutem quàm uitium sequi decet. Verũtamen laudem duobus modis possumus intelligere, & quam uirtus præ se ferat, ut sit quasi finis ac præmium ipsius, quod è medijs ut ita dicã uisceribus uirtutis emicat, & necessario uirtutem ipsam semper comitatur. Alia laus, quæ extrinsecus ab hominibus ad uirtutem defertur, quæ in laudantium potestate est, quæq; tam falsa quàm uera esse potest. de hac nunc Cicero loquitur. Siquidem ea quæ uirtutem perpetuo comitatur, huiusmodi est, ut propter se (utpote uirtutis quidam finis) expeti debere uideatur. Sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas. } Hoc est, si uirtutem ipsam secuturam hominum laudationem uideamus, crescit uoluntas amandi rectum: tum quod non sine laude id nos facturos speremus, tum quod fructus & emolumenta etiam cõsequamur. Cum igitur erit demonstratum rectum, esse laudabile demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat. } Hoc est, cum gloria, cum dignitate, cum amplitudine, cum amicitia laudabile esse coniunctum. Quæ omnia, aut propter se solum, aut propter se & utilitatem expeti posse manifestum est. quæ etiam cõsideranda, num religionibus adiũcta sint, & id ex nostro officio, aut alieno, & ex omnibus, quas opportunitates, quæ commoda secum ferãt: & utrum ea commoda mentis sint, ut scientiæ: an corporis, ut incolumitas. Incolumitas est, salutis tuta atque integra conseruatio. aut ab extrinsecus positis, ut potentia. Est autem potentia, ad sua conseruanda, & alterius opprimenda, idonearum rerum facultas. Esse laudabile demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat. } Hoc dicit, cum rectum esse, hoc est cum uirtute coniunctum id ostenderimus, superest, ut laudabile esse ostendamus. quo facere poterimus, ab idoneis hominibus: in quo etiã, quod difficulter fieri, & qd' facile fieri possit, oportebit cõsiderare. Facile id fieri dicimus, quod sine ullo, aut magno labore, sumptu, molestia, quàm breuissimo tempore confici potest: difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis, tamen his uictis difficultatibus compleri, atque ad exitum perduci possit, uerumtñ idoneæ in hoc personæ multũ ad id persuadendum, quod in consultatione positum erit, proficient: quippe quæ plus authoritatis habẽtes, plus etiã sapere uideãtur, quam deteriori ordini placeat } id est opulentiori, ampliori placeat. Quæ à deteriori ordine improbetur. } Inferiori in conditione posita. Improbetur. } damnetur. Aut aliquibus socijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris. } Aut omnibus ciuibus, subaudiendum laudabile esse ostendemus. Et est sensus, ostendemus laudabile esse, cum rectum ostẽderimus, aut ab honestioribus, aut à socijs, aut ab omnibus, ciuibus nostris exterisq; natiõibus, et ijs etiam qui post nos nascantur, & si ab his, qui nascentur laudari poterunt, demonstrabimus. Cum huiusmodi diuisio sit locorum in cõsultatiõe, breuiter aperienda est totius tractatio causæ, exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione. } Hoc est, cum gene

ris deliberatiui, quod in consultatione positum esse diximus, locorum, unde argumenta causarum nasci possunt, duasio sit, cuiusmodi ostendimus, breuiter aperiēda ē totius tractatio causæ. Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatiōe } Paucis à me aperietur, quo pacto deliberatiui generis causam tractari cōueniat. Vel ijsdē rōnibus, qbus in iudiciali causa. } Vt opus exordio ne sit an nō, & quo genus causæ egeat cōsideremus, et cætera, quæ comitātur exordiū. Si cuius rei narratio incidet, eadē ratione narrari oportebit. quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honestam. } Si cuius, si alicuius: & est utrunque unius partis. Flectitur enim, si quis. si qua, si quod, uel si quid. ut Ne quis, ne qua: et aliquis, aliqua. nam si sint duæ partes, si quæ, non si qua, ultima correpta, proferetur. Nam quod Virgilius, Si qua fata sinant, scripsit, non si aliqua fata, sed si fata parte aliqua sinant, intelligendum esse, quiuis uel mediocriter eruditus facile uidet. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit, quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem. } Si de aliqua re narrare proponet, eadem narratione utetur, qua diximus in iudiciali genere narrandum esse. Si utrunque poterimus ostendere. } In confirmatione. Vtrūque pollicemur. } Dum narrabimus. Simpliciter. } Vno modo, siue illud tutum, siue honestum sit. Rei dilucidandæ. } Aperiendæ.

Et magnificandæ. } Vt maiorem faceremus rem. Dolum appellauimus. } At actor non utique dolum, sed consiliū nominabit, quo facilius possit persuadere. Rectam esse dicemus. } Hoc est, cum uirtute cōiunctam. Omnes partes recti. } Hoc est, uirtutes, quas supra quadrifarie diuisimus. Quos ostendimus. } De quibus supra locuti sumus. Argumētationis artificiosæ. } Quam supra in secundo libro in quinq; partes diuisit. tutum alter, alter honestum defenset. Quid agant. } Velut Cannenses, qui nisi Annibali se dedere maluissent, fame perijssent, alter enim qui tutum defendet, in hac rerum necessitate dicet, si incolumes esse uolumus, aut si sine incommodo uiuere uolumus, necesse est nos ipsos dedamus Annibali. Sin autem alter honestatem defendat, necesse est, inquiet, hoc faciamus, si honeste uiuere uolumus. Ac summa quidem necessitudo honestatis esse uidebitur: huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima commoditatis. Virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit. } Virtutibus, inquiet, nemo uti potest, nisi sit incolumis. at si simus incolumes, industria nostra, qd' de honestate amissum sit, facile recuperaturos. Loci ab honesta ratione. } Itaq; honestatis rationem habere oportere, quam sine incolumitate nullo tempore possumus adipisci. quare in præsentia cedere rebus tutis oportere, atque aliud tempus magis congruum esse expectandum. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur, uirtutem nullo tempore relinquendam, uel dolorē si timeatur, uel mortem si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse, considerandum quæ sit turpitudo consecutura, at non immortalitatem. } Hoc est, qui uirtutes uolet rem tutam antecedere. Neq; æternam incolumitatem consequi, nec esse exploratum illo uitato periculo, nullum in aliud periculum esse nos uenturos. } Inde consequi hoc dicet, qui uirtutē uolet defensare, si tuta sectabuntur, turpitudinis eius maculam amoueri nunquam posse. nec ob id etiam futuros perpetuo incolumes, aut futurum ut nunquam intereant. Virtute ultro ad mortem proficisci esse præclarum, fortitudini fortunam. } Mortem ipsam transcendere uirtute, & memorari nostrum nomen, præclarum putari debere. Eum tuto uiuere qui honeste uiuat. } Satis fautorum habere, eum qui recte faciat. Incolumem in perpetuum esse non posse. } Nam licet fortuna ei uideatur aspirare, futurum tamen aliquando dicemus, ubi ingemat & luat pœnas: & si cæteras effugiat pœnas, sua fraude, suo terrore maxime uexari oportere. quod suum quenq; scelus agitet, amentiáque afficiat: nec quenquam esse quem nō suæ malæ cogitationes conscientiáq; animi terreāt. Nisi quod hic maxime. } Suasorius conclusionibus. Conducit. } Confert, commodum est.

Quam plurima rerum ante gestarum exempla proferre. } Conclusiones hic, nō argumentationum, quæ græce ἀποδείξεις nominantur, sed quæ ἐπίλογοι apud illos, à nostris perorationes uocātur, intelligēdæ sunt, pluratiuum enim numerum pro singulari posuit. Et intelligamus, deliberatiuæ, orationis conclusionem, exemplis abundare debere. Commodissimum etiam in hoc, ut exemplis rerum ante gestarum, quibus futura præmonstratur, utamur.

* DEliberatiōes partim. } De genere deliberatiuo lege Fab. lib 3. ca. x. Cice. de Inuentione. lib 2 sub finem. & in Partitionibus, Trapezon. lib. 4. In qbus causis rei natura faciet deliberationem. } Tunc res deliberationem facit, cum per se inspecta sola ipsa in causa est, cur hoc uel illud fieri, aut non fieri debeat. Vt si senatus deliberet, captiuos ab Annibale liberet, an non. Cōsultatio est duplex, & rei circumstantia exquirenda est. primum captiuitatem esse seruitutem, qua nihil miserius, turpius, dānosius. deinde uidendum, an sic captiuos relinquere debeant, sub illo imperatore crudeli, quiq; exitium populo Ro. meditetur. deinde illo tēpore, cum eorum opera Respub. maxime indigeat. deinde illo loco, in Italia, ut ignominia ppetuo ante oculos præsto sit. deinde illo modo, ut sint in pœnis, in laboribus, & similia. Sciendum autem est, me multa etiam extra causam adiecisse, quæq; non sunt propriè ex ipsius rei natura, quoniam ostendere uolui, quomodo ex thesi subinde fiat hypothesis. Propria enim consideratio rei thesis est: quæ ē de natura captiuitatis. In quibus extranea causa. } Extranea causa est, quæ non ex ipsa rei natura, sed aliunde adiungitur. hæc uel adaugeri, uel deprimi potest, prout ipsa considerata, utilis aut inutilis, leuis aut grauis, magni momenti aut parui existimatur. ut in Scipionis exemplo, ubi extranea causa legum ē authoritas. quæ considerata deliberationem facit. Finis autem legū est, utilitas reipublicæ. Iam si lex seruata inutilis deprehendatur, ob maiorem utilitatem illi aliquid derogari potest: Nempe præter Scipionem uix ullum esse, qui cum hoste cōfligere audeat. Hæc breuiter addidi, ut lucis aliquid loco nō omnino obscuro propter imperitiores adderem. * Bello Italico. } Hispanico legendum uidetur. Cum Annibal ad tertium ab urbe lapidem supra Anienem castra posuisset, & P. & Cn. Scipiones in Hispania cum exercitibus cæsi essent, quæsitum in Senatu est, cui imperium mādaretur: nullo id suscipere uolente P. Cornelius Scipio P. filius, qui in Hispania ceciderat, se iterū professus est, & suffragio populi consensuq; omnium solutus est lege, & consul creatus uno anno ante legitimum tempus. 24. n. annum tum agebat. Vide Liuium de bello Punico lib. 6. * Socijs ciuitatem. } Lege Florum lib. 3. capi. 8. & Abbreuiatorem Liuij lib. 7 1. Vtilitas in duas partes. } Hic locus multis non satis placet, & propter rei diuisionem, & quod in alijs libris artis horum locorum omnino non meminit, nec frequētia argumenta ex ipsis ducantur. Itaq; non displicet, quod alibi honestatem, quam & dignitatem uocat, & utilitatem, consultationis fines esse dicit. Sed utilitatem quidem præponere uidetur, quòd sine ea dignitas seruari uix potest. Loci autem pro utilitatis defensione sunt, enumeratio commodorum, pacis, opum, potentiæ, pecu-

LONGO.

nia,

niæ, uectigalium, præsidij, militum, et utilitates cæterarum rerum, quarū fructum utilitate metimur: itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem gloriam augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cū dignitate esse coniunctā. ✱ Vtilitas in duas partes. } Vtilitas an ab honestate separari possit, disputat in officijs Cicero. Porro ad præsentem authoris diuisionem faciunt, quæ scribit Fabius lib. 3. Dictum, inquit, in concilio bonorum & sapientum, nihil utile existimabimus, nisi quod honestum. Verū apud imperitos, apud quos frequenter dicenda sententia est, populumq; præcipue, qui ex pluribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum communes magis intellectus loquēdum. Sunt enim multi qui etiam quæ credūt honesta, non tamen satis eadem utilia quoque existiment: quæ turpia esse dubitare non possunt, utilitatis specie ducti probent. ut fœdus Numantinum, iugumq; Caudinum, &c. ✱ Vtilitas tuta. } Exēplum est in oratione pro Pomp. Ab omnibus enim ferè locis iam enumeratis bellum suscipiendum suadet. A' ui, cum significat potentiss. reges magnis uiribus Asiæ incumbere, & propter periculum deposci atq; expeti Pompeium ducem, & periculum esse pro ditionis uectigalium, &c. Porro uis aperta est: dolus autem occultus cū fraude. ✱ Reuocationes. } Vt Camilli, de quo Liuius lib. 5 et Annibalis ex Italia. ✱ Pollicitationes } Vt Catilina apud Salustiū magnis præmijs inuitat cōiuratos. ✱ Dissimulatiōes. } quæ strategematis constant, de quib. Frontinus & Valerius lib. 7. capi. 4. ✱ Maturationes. } Vt Cl. Drusus Nero, qui breuissimo tempore ex Apulia clām in Vmbriam uenit, ut collegæ Liuio Salinatori se coniungeret. Liuius & Frontinus lib. 1 cap. 1. ✱ Prudentia ē calliditas. } Callidos appello, inquit Cicero, quorum tāquam manus opera, sic animus usu concalluit. ✱ Disciplinabilem. } Vt Annibal cum apud Prusiam exularet, & regi, ut prælium iniret, suaderet, rexq; facturum se negaret, quod periculum portendere exta uiderentur: Ergo uitulinæ, inquit, carūculæ credes, ueteri Imperatori non credes? Val. lib. 3. de fiducia sui. ✱ Cuius rei gestæ aut præsentem, etc. Vt si suadebimus, Heluetijs non esse faciendum negotiū, ab exemplis, quæ patrum memoria cōtigerunt. ✱ Item si quo pacto. } Huc faciunt quæ apud Salustium ait Cato: Iam pridem, inquit, nos uera rerum uocabula amisimus, quia bona aliena Lōgiri liberalitas, malarum rerū audacia fortitudo uocatur. Lege Fabium lib. 2. cap. 13. ✱ Cum igitur erit demonstratum. } Sic Ciceroni non satis fuit ostendere quàm honestum sit pro ulciscendis iniurijs, & sociorum salute conseruanda, bellum contra Mithridatē suscipere, sed id etiam cum alijs locis à laudabili ductis, tum illic præcipue, cum ait, Et quoniam appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque auidi laudis fuistis, delenda est uobis illa macula bello Mithridatico superiore suscepta. Sic et Ilioneus apud Virgilium septimo Aeneid.

Dijs sedem exiguam patrijs, littusq; rogamus.
Innocuum:
Non erimus regno indecores, nec uestra feretur
Fama leuis, tantiq; abolescet gratia facti.

✱ Exordiri licebit. } In deliberatione principia sunt, uel non longa, uel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, sua causa parati. Vide Ciceronem in partitionibus, & Fabium lib 3. ✱ Si cuius rei narratio. } Non enim semper narratur, ut inquit Cicero utuntur autem ferè propositionibus uice narrationum: ut uindicare Germaniam à pontificia tyrannide, & pium & necessariū est, hoc tempore. Nonnunquam breuibus narrationibus utuntur, ut cum aliquid ante ea de re gestum est, de qua deliberant. ✱ Qui à Pœnis circumsessi. } Aut eos intelligit, qui Casilini, qđ est Campaniæ oppidum, obsessi à Pœnis fuerūt, quod à Liuio lib. 3. belli Punici describitur, & ita fame uexati sunt, ut lora & pelles scutis detractas, item mures ederint. Aut Saguntinos, qui nouē mensibus fessi fame, machinis, ferro, & igne, uersa denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum, &cæ. Vide Florum lib. 2. capi. 6. & Liuium.

CAPIDV. QVoniam hæc causa diuiditur in laudem & uituperationē, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrarijs rebus. } ipsi laudi contrarijs. Dignitas ualetudo, & quæ contraria sunt, si uituperare uoluerimus. Erit igitur hæc confirmatio & confutatio nobis. } Id est, ex his locis confirmationis & confutationis licebit nobis sumere argumenta, sicut paulo post ostēdetur.

Ab nostra, si laudabimus. } Si nos ipsos mediocriter, & quātum locus ipse exposcet, laudabimus. Aut officio facere os, ostendemus. } Si nos officiosos esse demonstrabimus. Quod causa necessitudinis intercedat. } Quod ad laudandum uenerimus, ob necessitudinem & affinitatem, quæ uidelicet nobis intercedat. Aut studio. } Aut quòd talis sit eius quem probare uelimus uirtus, ut ab omnibus eam probari maxime conueniat. Qualis ipsius animus sit. } Quia dū probādos maxime laudare uideri uolumus, nostram personam reddimus gratiorem, et eo magis, si animum aduersum omnes huiusmodi esse ostendamus. Quòd ita tractati simus. } Vt de eis bene loqui nobis non conueniat, & ad nos maxime de eis dicere attineat. Vnicam malitiam. } Quæ in uno solo quem uituperemus sit. Aut quod placeat ostendi. } Quod ei delinquere placeat, & postquam deliquit, ut sciatur quod nobis id sicut & cæteris, uehementer displiceat. Ea quæ uidebimus. } Contraria, subaudiendum his quæ iam retulimus. Paucis rebus commutatis. } Dici posse dicemus, sed non dicemus uerbis paucis posse dici, dicemus autem posse dici ea quæ uidebimus contraria. Paucis uerbis cōmutatis. } Hoc est, cum pauca ex superioribus laudibus uerba commutauerimus. Ordinem eum in uituperatione teneamus, quem in laudatione tenendum esse diximus. Vt paulo supra, exempli causa. } Quo res fieret clarior, exēpla subiecimus.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

QVONIAM hæc causa diuiditur in laudē & uituperationem, quibus ex rebus laudem cōstituerimus, ex contrarijs rebus erit uitupatio cōparāda.

Laus igitur potest esse rerum externarum & corporis & animi. Rerum externarum sunt ea quæ casu aut fortuna secunda aut aduersa accidere possunt, ut genus, educatio, diuitiæ, potestates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, & ea quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea quæ natura corpori attribuit commoda aut incommoda, ut uelocitas, uires, dignitas ualetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea quæ consilio & cogitatione nostra constant, ut prudentia, iustitia, fortitudo mode-

quo pacto reprehendere oporteret. Vt enim nobis uituperandum esset, cum à nostra persona locos ostendimus, exemplo demonstratum est. Quoniam nõ apud ignotos laudemus, nos monẽdi causa pauca dicturos.} Cuiusmodi in Cluentiana ferè illud est. quis P. Octauio ingenio prudentior? iure peritior? fide, religione, officio diligẽtior aut sanctior commemorari põt? qs consilio constantior? quis iudiciorum, aut eius dignitatis quã in iudicijs publicis præstare oportet colentior? Longum est de singulorum uirtute ita dicere. quæ quia cognita sunt ab oĩbus uerborum ornamenta non querũt. nisi quod hic Cicero de exordio loquitur, illic in confirmatione illa refert. Vnde etiam breuiter P. Octauij decurrit laudes, quod in exordio non refert. In eodem uirtutis studio sint.} Eodem studio detineantur uirtutis, illi, apud quos laudemus: siue literarium illud studium sit, siue quodcunq; aliud. His quibus uelimus.} Apud quẽcunq; huius facta uelimus memorare. Quoniam norint.} Quia eius scelera cognouerint. Et quæ similes sentẽtias habebunt, quibus sententijs contraria sumuntur à uituperatione. Principio ab aliqua harum tractata, quas ante commemorauimus rationum, narratio nõ erit ulla, quæ necessario.} Eas rationes, et in orationibus aliorum, & per se poterit quilibet inuenire. Ab externis rebus quidem genus est in laude, quibus maioribus natus sit.} Scire illud hic oportet, nõ omnia quæ extra nos posita sint, quæq; accidere hominibus soleãt, necessario laudari, q̃ habuerit ea, sed q̃ his honeste aliquis usus sit, & quòd hæc certissimum morum faciant experimẽtum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus: ut Salustius in M. Tullium: Leges, inquit, iudiciaq; Rom. po. defendit, atq; ita moderatur, quasi unus sit reli-

stia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, confutatioq; nobis.

In huiusmodi igitur causa principium sumetur aut nostra, aut ab eius de quo loquemur, aut ab eorum qui audient persona, aut ab re. A` nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere quod causa necessitudinis intercedat: aut studio, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes commemorare debeant uelle: aut quod rectum sit, ex aliorum laude ostendere qualis ipsius uel noster animus sit.

Si uituperabimus, aut merito facere, quòd ita tractati sumus: aut studio, quòd utile putemus esse, ab oĩbus unicam malitiam, atq; nequitiã cognosci: aut quòd placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum uituperatione.

Ab eius persona de quo loquimur, si laudabimus, uereri nos dicemus, ut illius facta uerbis consequi non possimus, omnes homines illius uirtutes pdicare oportere, ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si uituperabimus, ea quæ uidebimus contraria paucis uerbis commutatis dici posse, dicemus, ut paulo supra exempli causa demonstratum est.

Ab auditorum persona si laudabimus, quoniã nihil noui, nihil apud ignaros laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignari, ut talem uirũ uelint cognoscere petemus, quoniam in eodem uirtutis studio sint apud quos laudemus, atq; ille qui laudatus fuerit, sperare nos facile ijs, quibus uelimus, huius facta probaturos. Cõtraria uituperatio, quoniã norint, pauca de nequitia eius nos esse dicturos. quod si ignorẽt, petemus ut cognoscant, uti malitiã uitare possint, quoniam dissimiles sunt qui audiunt, atq; ille qui uituperatur, nos sperare illius uitam uehementer improbaturos.

Ab rebus ipsis, incertum esse quid potissimum laudemus: uereri nos, ne cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quę similes sententias habebunt: quibus sententijs contraria sumuntur à uituperatione.

Principio tractato, aliqua harũ, quas ante commemorauimus, rationum, narratio non erit ulla, quę necessario consequatur: sed si qua inciderit, cum aliquod factum eius de quo loquemur, nobis narrãdum sit cũ laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur.

Diuisione hac utemur. Primo exponemus quas res laudaturi sumus, aut uituperaturi. Deinde ut quæq; quód ue tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut quid,

ctus è familia uiri clarissimi Scipionis Africani, ac non repertus accitusq;, & paulo ante insitus huic urbi ciuis. Pro se ipse respõdet Cicero: Ego meis maioribus uirtute mea præluxi, ut si prius noti non fuerint, à me recipiant initium memoriæ suæ. Tu tuis uita, quã turpiter egisti, magnas effudisti tenebras, ut etiam si fuerint egregij ciues, certe uenerint in obliuionẽ. Quare noli mihi antiquos uiros obiectare. satius est enim me meis rebus florere, quàm maiorum opinione niti, & ita uiuere ut sim posteris meis nobilitatis initium, & uirtutis exemplum. Illud etiam in hoc est considerandum, non ea quæ à nobis effertur laus, alicui accidat personæ generaliter: aut certo alicui generaliter, Vt si laus, hominis laus, religionis, iustitiæ, prudentiæ, ingenij, & similium, certo alicui, utputa Socratis, Aristotelis, Platonis est. Loci laudis & uituperationis rerum externarum sunt gens, ut Latinus, Græcus, Barbarus: ciuitas ut Romana, Atheniẽsis, et quæuis clara domus, ut Aemiliana, Cæsariana. dicemus: etiam si quid euenit uel ex somnijs, uel signis, uel huiusmodi prænunciationibus. Victus laudabitur. ut in Achille quòd ferarum pastus sit crudis uisceribus. Item laudare possumus à iusto, utili, possibili, decenti. A` iusto, ut iustum est ducere uxorem, & quod à parentibus accepimus reddere utile. multa enĩ commoda ex nuptijs accidere ostẽdemus. Possibile, Quod ante nos omnes fecerunt, & nunc faciunt, nos quoque posse facere. Decens, quod non more ferarum in latebris, & sine lege nobis degere liceat. Ab eisdem locis hæc acute refellere poterimus. Per comparationem ẽt quæcunque dicemus, augere poterimus. ut si urbẽ urbi, genus generi, uictum uictui, & similia compares. Comparantur item animi bona inter se, ut uirtutes,

quamq; tute cauteq; egerit intelligatur.

Sed exponere oportebit animi uirtutes aut uitia. Deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerũ externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare.

Ordinem hunc adhibere in demonstranda uita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, quibus maioribus natus sit: si bono genere, parem, aut excellentiorẽ fuisse: si humili genere, ipsum in suis, nõ in maiorũ uirtutibus habuisse præsidium. In uituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse, si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude, quòd bene, honeste in bonis disciplinis educatus tota pueritia. In uituperatione fuerit, inde se aperte retraxisse.

A' corporis cõmodis. A' natura, si sit dignitas atq; forma, laudi fuisse eam, nõ quemadmodum cæteris detrimẽto, atq; dedecori. Si uires atq; uelocitas egregia, honestis hæc exercitationibus, & industrijs dicemus cõparata. Si ualetudo, ex perpetua diligentia, & temperantia cupiditatum. In uituperatione, si erunt hæc corporis commoda, male his usum dicemus, quæ casu, & fortuna tanquam quilibet gladiator habuerit. Si non erunt, præter formam omnia ipsius culpa & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad externeas res, & in his animi uirtutes, aut uitia quæ fuerint, considerabimus.

Diuitię an paupertas fuerit, & quæ potestates, quę gloria, quæ amicitię, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias, qua fide, beneuolentia, officio gesserit amicitias. In diuitijs qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res in quibus animus hominis maxime consideratur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accommodandę: ut si laudemus; aliud iuste, aliud modeste, aliud fortiter, aliud prudenter factum esse dicamus.

Si uituperabimus; aliud iniuste, aliud ignaue, aliud immodeste, aliud stulte factum eẽ dicemus. Perspicuũ est iam nimirum ex hac dispositiõe, quemadmõdum sit tractanda tripartita diuisio laudis, & uituperationis: si illud etiam assumpserimus, nõ necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut uituperationem transferre, propterea quòd sæpe non incidunt, aut ita tenuiter, ut non sint necessariæ. Quapropter eas partes, quæ fir-

tutes cum uirtutibus, professiones cum professionibus. Corporis quoq; bona, ut ualetudo cũ opibus. Corporis bona cum animi bonis, ut robur cum ingenio, uel rerum scientia, ut si Achillem cum Homero compares, animi bona cum externis: ut si iustitiam uel scientiam aliquam cum opibus, cũ nobilitate. Est etiam ubi amplitudo plus dedecoris attulerit, ut Galbæ Romanum imperium, quòd priuatus maior uisus est, & capax imperij. Nam quod prius sapiẽtia esse & ob natalium claritatem metusq; temporũ in eo putabatur, segnities comperta ẽ. Idem de cæteris bonis, ne singula enumerare laborem, intelligẽdum est. Si bono genere parem, aut excellentiorem fuisse.} Subaudiendum, quàm eius maiores extiterint. Ipsum in suis non in maiorum uirtutibus habuisse præsidium.} Sicut Ciceronis ipsius exemplum supra retulimus. Si malo.} Subaudiendum genere. Non quemadmodũ cæteris.} Nã multis, sicut Paridi, forma detrimento fuisse scribitur. Vires.} Corporis robur. Honestis.} Quando non omnino honestis quidẽ, sed cogentibus alienis præceptis, comparata esse dici possunt.

Si ualetudo.} Bona intelligatur, nam medium uerbum est.

Et perpetua diligentia & tẽperãtia cupiditatum.} Quod, quia cupiditates suas diligentia & temperantia compescuerit, bonam conseruauerit ualetudinem. Quæ casu & natura.} Quòd non sua diligentia & tẽperantia ualidus sit, sed quòd ita casus tulerit, ita natura eũ produxerit, quemadmodum & gladiatores & multos alios esse uidemus. Sin erunt præter formam omnia.} Sit formosus, sed dicatur imbecillus, idq; ipsius culpa & intemperantia. tũ non culpandam esse naturam, et similia. Est enim ubi forma uituperetur, si uidelicet quoquo modo intemperantiæ iuncta sit, & imbecillitati. ut apud Homerũ in Paride, Δύσπαρι εἶδος ἄριστε γυναιμανὲς, ἠπεροπευτά. Est etiam ubi forma iuncta simpliciter imbecillitati etiam naturali culpetur, ut de Nireo rursum apud Homerum. Νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα πηλείωνα ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην. Et quid fortiter in amicitijs gerendis.} Sustinendis. Nam, ut Varro inquit, cum imperator res gerere dicitur, in eo neque agit neq; facit, sed gerit, id est, sustinet. translatum ab his, qui onera gerunt, cum sustinent.

Cuius causa susceperit inimicitias.} Vt tamen probari, uel id improbari sciamus. In diuitijs qualis.} An munificus, liberalis, aut secus. Aut in paupertate fuerit.} Num continenter uixerit, nec aliena rapere affectauerit. Cuiusmodi mors fuerit.} Num eius mortem res aliqua secuta sit, unde possit laudari aut uituperari. si quæ forte, ut in Cæsaris morte, portenta apparuerint. Vt si laudemus aliud iuste.} Vt si tribuat unicuique quod suum est. Et quoniam iustitiam sequuntur, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, obseruantia, humanitas, & similia, eos partes tractari cõueniet. Aliud fortiter.} Vt si animum supra omnia gessit pericula, nihilq; nisi turpe timuerit, in secũdis rebus cupiditatibus resistere potuerit, & aduersa constanter tolerauerit, & quæ fortitudinem sequãtur decurramus. ut magnanimitatẽ, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tolerantiam, sanctum & inuiolabile recti propositum. Aliud modeste.} Vt si nihil occuluisse, quod pœnitendum esset, ostendemus, & in nullo moderationis legem excessisse, & sub rationis iugo cupiditates domuisse, & quæ modestiam comitantur percurramus, abstinentiam, temperan-

missimæ uidebuntur, legere oportebit.

Conclusionibus breuibus utemur, enumeratiõe ad exitum causæ, i ipsa causa crebras, & breues amplificatiões interponere oportebit per locos communes. Nec hoc genus causæ eo quòd raro accidat in uita, negligentius considerandum est. Neq; enim id quod uideri potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet uelle quàm accommodatissime posse facere. Et si separatim hæc causa minus sæpe tractatur; at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. Quare in hoc quoq; genere causæ nonnihil industriæ conferendum putauimus.

Nunc absoluta nobis difficilima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atq; ad omne causæ genus accommodata; tempus est ad cæteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

tiam, continentiam, uerecundiã, castitatem, pudicitiam, honestatem, moderationem, parsimoniam, sobrietatem. Aliud prudenter.} Vt prouidisse prius omnia, & intellexisse eũ, quam quicquam ageret, dicamus, & quæ prudentiam sequuntur, oĩa perspexisse. Velut si circumspectus sim, si prouidus, si doctus, si cautus, si cõsilio plenus ad agẽdum uenit. Si uituperabimus aliud iniuste, aliud immodeste.} Omnia superioribus contraria afferemus uitia, ut dolori cupiditatiq; cognatas consentaneasq; passiones, emulationem, inuidiam, maleuolentiam, obtrectationem, & similia in eum proferemus: uoluptati autẽ, in alienis malis ei semp gaudium fuisse: iactantiam de se, & gloriæ uanitatem: fugam sæpe ob scelera meditatum: formidine metuq; concussum: & nihilominus sæuitiam, feritatemq;, & his proxima, in eum quem uituperare uolemus, congeremus. Vbi custodiendũ, ne fortiori coniungatur infirmius, ut sacrilego, furi, homicidæ, corruptor. nanq; sensus hominis à paruo in maius debet insurgere. Sed hæc ad elocutionis præcepta attinẽt. Non necesse est nos omnes partes has in laudem, aut uituperationem transferre.} Monet Herennium, quid sit in hac præceptione tenendũ. dicit enim, non oportere eum existimare, quæ de laude & uituperatione dixit, omnia unam in orationem transferenda simul esse: sed ea duntaxat, quæ uiderit congruere. Quæ firmissimæ uidebuntur.} Ad laudãdum uituperandumue. Legere.} Colligere oportebit } in ipsa causa.} Propter quam ad uituperandum uenimus. Crebras & breues amplificationes interponere oportebit per locos cõmunes.} Velut si in sacrilegum commune ex loco dicas, deorum enim placatorũ prouidentia custoditur respublica, uiolatorum uero ira corrumpitur: & sic progrediemur: Quæ cum ita sint, quantum iste scelus admisit! Vt nimirum rem exponamus, non quasi docentes, sed quasi exaggerantes: quo l uniuersæ nocuerit ciuitati, & communibus & priuatis rebus. & timendum, ne tale scelus consequatur sterilitas frugum, ne hostium superemur armis, & similia. Velut in Salustium ipse Cicero, Desine bonos petulantissima consectari linguа, desine morbo procacitatis isto uti, desine unumquenq; moribus tuis existimare. His moribus amicum tibi efficere non potes, uideris enim uelle inimicum habere. Per locos communes.} Vide similiter nobis dicere tali in re conuenit. De his supra abunde dictum. Raro accidit in uita.} Quod nunc raro accideret, aut laudare, aut uituperare quenquam nunc sæpissime. Vt faciendum sit aliquando.} Siquidem aliquando, non sæpe, in genere demonstratiuo sic consummentur orationes: quod licet raro fiat, non oportet tamen id negligere. Hæc causa demonstratiua minus sæpe tractetur.} Non admodum frequenter agitetur. At in causis iudicialibus, & in deliberatiuis sæpe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoque genere causæ.} Probat, demonstratiuam tum propter se, tum propter iudicialem & deliberatiuam causam esse necessarium: quod in eis generibus sæpe laudanda multa nobis occurrant.

LONGO.

* DE Genere demonstratiuo.} Vide Fabium li. 3. cap. 9 Rodolphum lib. 3. cap. 13. Trapezontiũ lib. 4. Laus igitur potest esse rerum externarum et corporis & animi.} Mirum est, cur hũc ordinem in recensendis bonis seruet, cum inter triplicia bona uel maxime excedant quæ sunt animi, quæ & uera esse, & sola ab Aristotele recte existimata sunt. Nisi ob id dicamus hæc duo et fortunæ & naturæ bona præcedere, quòd ipsa uirtus in earum rerum usu & moderatione maxime cernitur. * Dignitas.} τὸ ἀξιωματικὸν græci uocant, id est uenerandam oris maiestatem, qualis in Pompeio fuit, & quàm Cicero etiam dignitatem uocare solet. * A nostra si laudabimus dicemus.} Vt est Nazanzeni in Basilium, debere se laudare, tum propter amicitiæ rationes, tum propter memoriam pulcherrimarum uirtutum, tum ut habeat ecclesia exemplum optimi & sanctissimi episcopi. Cæterum narratio, sicut nunquam ferè incidit, cum laudamus cuius facta nota sint, ac sola amplificatione indigent: sic semper inuenitur, cum quod fecerit ignotum sit: quæ non uno in loco tota, ut in alijs generibus cogitur, sed passim, ut quicquam amplificandum est, breuiter narratur. hæc Trapezontius lib. 4. Petemus ut cognoscant.} Aliàs, ignoscant. * Diuisione utemur.} Ea utemur commode, si naturam eius rei, quam laudamus, diligenter quibus consistat, considerabimus. Non enim oportet. ut plurimi putant, quoniam omnis demonstratio aut ex rebus, quas externas appellant, aut ex ijs quæ corpori aut animo attribuuntur, in has partes semper orationem distribuere. Nam & fastidiũ auditoribus pareret, si sæpius fieret: & ignorãtiæ uitiũ non euitaret, si quis re naturã relinqueret, & his cõmunibus semp esset occupatus. Quare optimũ factu erit, cũ omnia, quib. facile absolui possit causa, cõsiderauerimus, ea reducamus ĩ pauciss. quædã genera. Vt si poeta aut orator laudandus ẽ dãda est opera ut intelligamus, quibus rebus poeta eximius, aut eloquentiss. orator ad tantã facultatem profectus sit, quæ omnia ad quàm pauciora maxime possumus, reducemus. Deinde unumquodq; eorum, si in plura diuiditur, suis locis distribuemus. Sic pro Pomp. fecit Cicero, in qua summas imperatoris laudes persecutus ẽ. Vide Trapezontium. * Quomõ ab aĩo tractata sint.} Huc faciũt quæ scribit Fabius. Omnia, inquit, quæ extra nos bona sunt, quæq; hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, quod habuerit quis ea, sed quòd his honeste sit usus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimũ uirium dent in utranque partem, certissimum faciunt morum experimentum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus, Animi semper uera laus est. Sed non una per hoc opus uia ducitur. Nanque aliàs ætatis gradus gestarumq; rerum ordinem sequi speciosius fuit: ut in primis animi laudetur indoles, tum disciplinæ,

post

post hoc operum, id est factorum dictorumq; contextus, aliàs in species uirtutum diuidere laudem fortitudinis, iustitiæ, cõtinentiæ, cæterarũq;, ac singulis assignare, quæ secundum quanq; earum gesta erunt. Hæc ille. Ab extremis rebus. } Miror autem cur non addat & nomen, ut Cato sapiens: & nationem: ut Græcus, & patriam, ut Atheniensis: affectionem, ut equorum, canum, armorum; studium, studium, ut medicus, orator: conditionem, ut seruus, addictus: conditionẽ aliã quæ ad liberos spectat, ut nupta, adoptiuus, abdicatus et cæteras circũstãtias. q̃ subinde oratori aptissima uel ad laudẽ uel ad uituperationẽ argumẽta subministrãt. * Cõclusionibus breuibus p enumerationẽ. } id est, ut breuiter quæ in tota oratiõe dicta sunt, colligãtur. Nũc absoluta nobis. } Trãsitio ad alia præcepta.

LONGOLIVS.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM dispositio est, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuncietur uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionum sunt duo; unum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus: hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quẽadmodũ præceptum est ante, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis non modo totas causas per orationem, sed per singulas quoq; argumentationis partes disponemus, quemadmodum in libro secundo docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionẽ. Hæc igitur duplex dispositio est, una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta.

Est aũt & alia dispositio, quæ cum ab ordine artificioso recedẽdum est oratoris iudicio ad tp̃s accõmodatur, ut si à narratiõe dicere ĩcipiamus, aut ab aliqua firmissima argumẽtatione, aut à literarũ aliquarũ recitatione, aut si secundum principium confirmatiõe utamur, deinde narratione, aut si quam hmõi permutationẽ ordinis faciamus: quorũ nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si uehementer aures auditorũ obtusæ uidebunt, atq; aĩ defatigati ab aduersarij multitudine uerborum; cõmode poterimus principio supersedere, & exordiri causam, aut à narratiõe, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde si cõmodũ erit, q̃d non semp̃ necesse est; ad principij sententiã reuerti licebit. Si causa nostra magnã difficultatẽ uidebitur habere, ut nemo æquo animo principium possit audire, à narratione cum inceperimus, ad principij sentẽtiam reuertamur licebit.

Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His cõmmutationibus, & trãslationibus partium tum uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionẽ artificiose cõmutare cogit.

In cõfirmatiõe & cõfutatiõe argumẽtationũ dispõnes hmõi cõuenit habere; firmissimas argumẽtatiões ĩ primis, et postremis causæ p̃tibus collocare; mediocres, & neq; inutiles ad dĩm, neq; necessarias ad p̃bãdũ, q̃ si separatim, ac singulæ dicãtur, infirmæ sint, cũ cęteris cõiũctę, firmæ et p̃babiles fiũt, interponi & ĩ medio collocari oportet. Nã statĩ re narrata expectat aĩus auditoris, ex qua re causa cõfirmari possit, quap̃p cõtinuo firmã aliq̃ oportet ĩferre argumẽtationẽ. Et q̃m nuprime dictũ facile memoriæ mandatur, utile est, cũ dicere desinamus, recẽtẽ aliq̃ relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationẽ. Hæc dispositio locorũ, tanq̃ instructio militũ, facilime in dicẽdo, sicut illa in pugnãdo p̃ere uictoriã poterit.

* De dispositione. } Vide Quintilianũ libro septimo cap. primo & ultimo, Trapezontium lib. quarto, Rodolphum libro tertio, capite sexto, & Erasmũ secundo de Copia, capite ultimo. Ab institutione artis profecta. } Quam hic uocat artis institutionem, Cicero de Orato. 2. naturam, & naturalem ordinem appellat, his uerbis: Nam ut aliquid ante rẽ dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut eã probemus nostris præsidijs cõfirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut concludamus, atq; ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Quã uero hic dispositionem, ad casum temporis accommodatam Cicero, quæ ex oratorum iudicio & prudentia comparatur, hoc est, artificiosam, quod utilitatis necessitate hic ordo seruari non potest, appellat. * A' literarum recitatione. } Vt si quis Lentulum accuset, quòd Allobrogum legatos ad coniurationem inuitauerit, & literas ab eo legati missas habeant. * Si narratio parum probabilis. } Exemplum habes in Miloniana.

Translationibus partium tũ uti. } Aliàs, sæpe uti. * Tanquam instructio militum. } In acie enim non tam refert, quãtis copijs dimices, quàm quo consilio instructis ac dispositis: ita in oratione summum est, non quàm optimus sit argumentis, sed quàm aptissime dispositis. Proinde non contemnendum est artificium dispositionis. Ea enim ut Cicero secundo de Oratore ait, tantum potest in dicendo, ut ad uincendũ nulla plus possit.

* DE pronunciatione.} Lege Ciceronem 3. de Orat. Fabium lib II. cap. 3. Fortunatianum lib. tertio, Trapezontium libro quarto. Habet, inquit Fabius, pronunciatio miram quandam in orationibus uim ac potestatem. Nec enim tam refert, qualia sint quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quisque, ut audit, mouetur. Quare nec probatio ulla, quæ aliquo modo uenit ab oratore, tam firma est, ut nõ p̃dat uires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi uoce, uultu, totius p̃pe habitu corporis inardescant. Documento sunt uel scenici actores, qui & optimis Poetarum tantum adyciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadem illa audita quàm lecta delectẽt. &c. Pronunciationẽ multi maxime oratori utilem dixerunt eẽ.} Ob Demosthenis dictum, qui primas, alteras, et tertias, hoc est oĩa, pronũciationi tribuebat. Hãc Cicero ubiq; actionem appellat, quòd hæc sola sit, quæ orationis ueluti uita uocitata est, ut testatur Asconius. Hoc autem supra modum admiror, quòd ordinem naturalem in partibus docendis non obseruauerit: cum neminem lateat, hanc natura sua postremam esse tradẽdam, quòd reliquas omnes partes pronunciatio subsequatur. Nisi forte ob id factum est, aut quòd integrũ elocutiõi librum dedicauerit, aut quia & ipse uoluerit non exiguam huius partis demonstrare dignitatem. * Ad sensus nostros.} Rerum omnium quædam ad intelligentiam, quædam ad sensum referũtur. Illæ ad intelligentiã spectant, quæ doceri uerbis possunt, ut grãmaticarum. Illæ uero ad sensum, quas uerbis docere satis non est, nisi alicui ex quinque sensibus subijciantur, ut Citharizare. Figura uocis.} quæ eadem & bonitas. * Ratione & industria.} Ratio ad præcepta refertur, industria ad exercitationem. Notandum hic, quod & Fabius admonet, in pronunciatione eẽ primas partes naturæ. Nam certe bene pronunciare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in ijs quæ subito dicẽda erũt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Nos igitur, inquit Fabius, de eo loquamur, cui non frustra præcipitur. Quapropter de magnitudine uocis.} quam alij claritatem appellant. Altera cura comparatur.} Eam autem curam triplicem esse aiunt, qua scilicet uocem bonam alimus, qua custodimus, et qua restituimus. Alimus eam, si mox à somno exigua ambulatiuncula corpus exercitemus: ut si q̃d crudi adhuc insideat, ad omne deducatur. Post id mox ad studia nos cõferre debemus, nec mox tunc scripturi sumus, sed prius aliquid tacite, uel cum leui murmure legemus: tũ deinde scribemus, sed uoce submissa, non clara, ut quidam. Postea ad curam uocis nos transferemus, ut sedendo uersus paucos pronunciemus. Custoditur autem uox, si quoties declamandum fuerit, cum per occupationes liceat, aliquid ante pronuncies, quo uocis itinera præmollias. Si uero subito dicendum sit, hoc ipsum in actionis moderatione conficies, ut in principijs uox tua submissa sit, deinde sensim se intendat. Hic etiam stomachi curam habere cõuenit, ut eiuscemodi cibi genere utare, q̃d facile concoquatur. Summopere autem à frigida potione tibi caueas, qua nihil inimiciũ magis tracheæ arteriæ medicorum filij tradidere. Calidus autem potus arteriam aperit ut facilius uocem trãsmittat. Restituitur uox, si leniter uitiata fuerit, acrioribus cibis, quibus si quid obstat uoci perrumpatur: quare iubẽt, expectios sorbere aliquid aceti acrioris. Quod si uehemẽter uox fracta fuerit, restituemus eam siti, ut eius itinera siccẽtur. Item frequenti ambulatione, ut humores nimij ad inferiora ex superioribus deuocentur. Hic ẽt ab uino omni

abstinebimus

DE PRONVNCIATIONE.

PRONVNCIATIONEM multi maxime oratori utilẽ dixerũt esse, & ad p̃suadendum plurimum ualere. Nos quidem unum de quinq; rebus plurimũ posse, non facile dixerimus, nec egregie magnam esse utilitatẽ in pronunciatione sola audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiones, & concinnæ uerborum elocutiones, & partium causę artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria sine pronunciatione, non plus quàm sine his rebus pronunciatio sola ualere poterit. Quare & quia nemo de ea re diligenter scripsit, nam oẽs uix posse putarũt de uoce, & uultu, gestu, dilucide scribi, cum hæ res ad sensus nostros pertinerẽt, & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, nõ negligenter uidetur tota res consideranda.

Diuiditur igitur pronunciatio in uocis figuram & corporis motum. Figura uocis, est ea quę suum quendam possidet habitum ratione & industria comparatum. Ea diuiditur in tres partes; magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura, nonnihil hãc auget, sed maxime cura conseruat. Firmitudinẽ uocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime conseruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc est ut eam torquere pro nostro commodo possimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quap̃p̃ de magnitudine uocis, et firmitudinis parte, q̃m altera natura altera cura cõparatur, nihil nos attinet cõmonere, nisi ut ab ijs, qui non inscij sunt eius artificij, ratio curandę uocis petatur: De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamatiõis comparatur, dicendũ uidetur.

Firmam maxime poterimus in dicendo uocem conseruare, si quammaxime sedata & depressa uoce principia dicemus. Nam læduntur arteriæ, si antequam uox bene permulsa est, acri clamore compleãtur. Et interuallis lõgioribus ut conueniet. Recreatur enim spiritu uox, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorẽ omittere, & ad sermonem transire oportet (Commutationes enim faciunt, ut nullo genere uocis effuso, in oĩ uoce in-

tegri simus) & acutas uocis exclamationes uitare. Ictus enim fit, et uulnus arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, & si quis splendor est uocis, consumitur uno clamore uniuersus. Et uno spiritu continenter multa dicere, in extrema cōuenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & uox, quæ uarie tractata est, reducitur, in quendam sonum æquabilem atque constantē. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, uelut accidit in hac re. Nam quod dicimus ad uocem conseruandam prodesse, idem ad suauitatem pronunciationis: ut quod nostræ uoci prosit, idem uoluptate auditoris probetur. Vtile est ad firmitudinem uocis sedata uox in principio. Quid insuauius, quàm clamor in exordio causæ? Interualla uocem confirmant, eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquūt. Conseruat uocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem uarietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, & exuscitat clamore. Acuta exclamatio uocem & fauces uulnerat, eadem lædit auditorem. Habet enim quiddā illiberale, & ad muliebrem potius uociferationem, quàm ad uirilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens uox remedio est uoci. Quid hæc eadem, nónne animum uehementissime calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eædem uocis firmitudini & pronūciationis suauitati prosunt, de utraq; re simul erit ī p̄ntia dictū, de firmitudine, quę uisa sunt, & de suauitate, quæ conuēta fuerunt: cætera suo loco post dicemus.

Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionē pertinet, diligentius nobis consideranda est: eā diuidimus in sermonē, contentionē, & amplificationē.

Sermo, ē orō remissa, & finitima quotidianæ locutiōi.

Cōtētio, ē orō acris, & ad cōfirmādū, & cōfutādū accōmodata. Amplificatio, est oratio, q̄ aut ad iracūdiā inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animū.

Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demōstrationem, narrationem, iocationem.

Dignitas est orō cū aliq̄ grauitate, & uocis remissiōe.

Demonstratio est oratio quæ docet remissa uoce quōmodo quid fieri potuerit aut non potuerit.

Narratio, ē rerū gestarū, aut p̄inde ac gestarū expō.

Iocatio, est oratio quę ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare.

Contentio diuiditur in cōtinuationē, et distributionē.

Cōtinuatio, est orōnis enūciādæ acceleratio clamosa.

Distributio, est in contentione oratio frequens cum raris & breuibus interuallis acri uociferatione.

abstinebimus, quoniam uoci læsæ est infestissimum. Vtemur autem cibus quàm poterit fieri lenissimis. Hæc de uocis cura plerique scripserūt: quæ ob id adiūxi, ut admonerē studiosos, & rationem ostenderem, quā ratiōe uocis curam, rei ferè maximæ, habere debeat. * Qui non inscij etc. } Medicos intelligit aut potius φωνασκούς, id est formandæ uocis magistros, quales apud antiquos fuerunt, quorū ars φωνασκική à Theophrasto dicitur: qui tamen hodie non inutiles, ut opinor, essent ijs q causas in foro agūt, & quibus in magna hominum celebritate aliquando dicendum est. * Si quàm maxime sedata. } Docet quo pacto in principio, medio, & fine orationis pronunciare debeamus, ut firmam uocem conseruemus. Arteria est conceptaculum spiritus naturalis, mixti confusiq; cum sanguine: in quo plus spiritus est, minus sanguinis. Gellius lib. decimooctauo, cap. decimo. * Interuallis. } id est, mora & spatio longiore. Meminerimus tamen non tanta mora utendum esse, ut nostræ uideamur orationis obliti, & dum eam ad memoriam reuocemus, diu consistamus silentes: quo nihil deformius. * Et uulnus arteriæ. } Alias, & uulnerantur arteriæ. * Sæpe rerū naturæ. } Ostendit præcepta quæ superius dedit, non ad conseruandam tantum uocis firmitudinem, sed ad delectationem etiam pertinere. * Vtile est ad firmitudinem } Primum præceptum repetit. * In extrema oratione continens. } id est, æqualis, & uno spiritu prolata. * Remedio est uoci. } id est, uocis firmitudinem conseruat. Mollitudo igitur uocis. } Hæc eadem & suauitas. * Sermo est oratio, & cætera. }

Sermo quotidianis & usitatis uerbis constat, uoce quammaxime moderata. Vnde editi ab Horatio Satyrarum libri, Sermones inscribuntur, quòd uerbis pene uulgaribus illic poeta utitur, & serpere humi, quod ipsa uidetur exigere materia. Quid enim illa oratione in ipso statim principio remissius? Qui fit Mæcenas? & cætera. Conuenit sermo in exordijs: ut pro Archia: Si quid est in me ingenij, quod sentio quàm sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter uersatum, &c. * Contentio. } Contentionis exemplum, Ilioneus apud Virgilium.

Quod genus hoc hominum? quæue hūc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ?

* Demonstratio. } Demonstrationis exemplum, ex Miloniana: Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere. Magnam enim causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse, & cætera. * Contentio diuiditur in continuationem. } Contentionis per continuationem exemplū, pro Sylla: Quid si hoc non postulo, si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operæ, si uigiliæ deseruiunt amicis, præsto sunt omnibus, si neque amicis in foro requirunt studium meum, neque respubli. in curia, & cæ. Aliud, Contentionis per distributionem, in Verrem: Illi uiris fortissimis iudicarunt

Amplificatio diuiditur in cohortationem, et conquestionem.

Cohortatio ẽ oſo, q̃ aliqđ pctm̃ amplificãs, auditorẽ ad iracũdiã adducit.

Conquestio est oratio, quę incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit.

Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuisa ẽ, & hę ipsę partes sunt ĩ octo partes alias distributę: harum octo partiũ, quę cuiusq; idonea pronunciatio sit, demonstrandum uidetur.

Sermo cũ ẽ ĩ dignitate, plenis faucibus q̃ sedatissima et depressissima uoce uti conueniet, ita tñ ut ne ab oratoria cõsuetudine ad tragica transeamus.

Cum aũt est in demonstratiõe: uoce paululũ attenuata, crebris interuallis, & diuisionibus oportet uti: ut ipsa pronunciatione eas res quas demõstrabimus, inserere, atq; intersecare uideamur in animis auditorũ. Cũ aũt ẽ sermo in narratione, uocũ uarietate opus est: ut quo quidq; pacto gestum sit, ita narrari uideatur. Strenue qđ uolumus ostendere factũ, celeriuscule dicemus: at aliud otiose retardabimus. Deinde mõ acriter, tũ clementer, mœste, hilare in omnes partes cõmutabimus, ut uerba, ita pronunciationẽ. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quę admiratiões, de q̃bus nos narrabimus, diligẽter aĩaduertamus, ut oĩum p̃sonarũ sensus, atq; aĩos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebũda uoce cum parua significatione risus, sine ulla suspicione nimię cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalẽ iocũ uocę. Cũ aũt contẽdere oportebit, q̃m id aut p̃ cõtinuationẽ, aut p̃ distributionẽ faciẽdũ est, in continuatione adaucto mediocriter sono uocis, uerbis continuãdis, uocẽ quoq; iũgere oportebit, torquere sonũ, & celeriter cũ clamore uerba cõficere, ut uĩ uolubilẽ oſonis uociferatio conseq possit. In distributiõe uocẽ ab imis faucibus exclamatione q̃ȝ clarissima adhibere oportet, & q̃tũ spatij per singulas exclamationes sumpserimus, tm̃ inter singula interualla spatij cõsumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatissima, clamore leni, sono ęquabili, cõmutatiõibus crebris, maxĩa celeritate. In cõquestiõe utemur uoce dep̃ssa, ĩclinato sono, crebris ĩteruallis, lõgis spatijs, ĩ magnis cõmutatiõib. De figura uocis satis dcm̃ ẽ. nũc đ corp̃is motu dđmvr̃.

dimittere de summa non potuisse, te mulieri deterrimæ recte remisisse senatores iudicabant. Ille de quo lege Popu. Romanus iusserat, ut ipsius uoluntas posset, & esset pro lege, tamen uno in hoc genere ueterum religione legum reprehenditur: tu qui in omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tuam tibi pro lege esse uoluisti. * Narratio. } Narrationem non solum eam intelligimus, quæ orationis pars esse dicitur, sed quicquid aut tanquam gestum, aut quod fieri debeat, in alijs quoque partibus orationis exponitur, ac narrationis pronunciatione proferendum putamur. Exẽpla uide apud Trapezontium. * Ad tragicam. } Hac qualitate nobis pronuncianda est quæ de natura rerum, quæ de moribus aut republica habetur oratio, & omnis earum rerum expositio

expositio, quibus eius ipsius, qui dicit, uirtus quædam & dignitas aperiri uidetur. ut illud pro Archia: Nullam enim uirtus aliam mercedem laborum periculorumq; desiderat, preter hãc laudis & gloriæ, etc. Mœste, hilare. } Aliàs, mœste, hilariter, &c. Vocẽ quoque iungere. } Aliàs, uocem quoque adaugere.

DE MOTV CORPORIS.

MOtus ẽ corporis gestus, & uultus moderatio quędam, quę pronuncianti conuenit, & probabiliora reddit ea, q̃ p̃nũciatur. Cõuenit igit' in uultu pudorẽ & acrimoniã eẽ.

In gestu nec uenustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarij uideamur esse. Ad easdẽ igitur partes, in quas uox est distributa, motus quoq; corporis ratio uidetur esse accommodanda. Nam si erit sermo cũ dignitate, stãtes in uestigio, leni dexterę motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate uultus ad sermonis sententias accõmodata. Sin erit in demõstratiõe sermo, paululũ corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc est à natura datũ, ut q̃ȝ proxime tum uultum admoueamus ad auditores, si q̃ȝ rẽ docere eos & uehemẽter instigare uelimus. Sin erit ĩ narratiõe sermo, idẽ motus poterit idoneus eẽ, q paulo añ demõ-

LONGOLIVS.

PVdorem & acrimoniam. } Id est, ut neque inuerecunde nimis dicamus, sed uehemẽtia quadam, quæ tamen non excedat modũ. * Vetustatem. } id est, ne speciositas quædam nimia ad fastidium usque spectantium accedat, si omnes persequamur argutias, gesticulationes, delicias, &c. Aut operarij uideamur esse. } ἐργολάβοι, quos histriones esse conductitios scribit Athenæus, nempe qui histrionicam quidem nõ facerent,

facerent, sed quoties opus esset operam suam histrionibus collocabant. * Stantes in uestigio. } Stare in uestigio est, non adæquatis utrinque pedibus, promoto ac porrecto paulum pede altero, ita ut impares sint pedes, & passus fieri uideatur: in eodem loco consistere, minimeq; corpore commoueri. Idem Fabius ait, dextrum pedem proferendum. * Leni dextræ motu } Manuum

gestus

strabat in dignitate. Sin in iocatione, uultu q̄dā debemus hilaritatem si gnificare sine cōmutatione gestus. Sin cōtendemus p continuationē, bra chio celeri, mobili uultu, acri aspectu utemur. Sin cōtētio fiet p distribu tionē, celeri porrectiōe brachij, inābulatiōe, pedes dextri rara supllosiōe acri & defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione p coborta tionē, paulo tardiore & cōsideratiore p cobortatiorē gestu cōuemet uti, sīlibus cæteris rebus, atq; in cōtentiōe p cōtinuationē. Sin utemur ampli ficatiōe p cōqueſtionē, fœmineo plāgore, & capitis ictu, nōnunq̄ sedato et cōstāti gestu, mæsto et cōturbato uultu uti oportebit. Nō sū nescius, q̄tū susceperi negotij, q̄ motus corpis exprimere uerbis, & imitari scri ptura conatus sim uoces. Verū nec hoc cōsisus posse fieri, ut de his rebus satis cōmode scribi posset: nec si id fieri nō posset, hoc q̄d feci, fore inutile putabā, ppea quòd hic admonere uoluimus q̄d oporteret, reliq̄ trademus exercitatiōi. Hoc scire tñ oportet, pronunciationem bonam id perficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad thesaurū inuentorum atq; oīum partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

gestus necessarius est, sine quo inanem & truncam actionem Fabius esse dicit. Nam cæteræ partes loquentem adiuuant, manus uero ipsæ penè loquuntur. ※ In ambulatione. } Quod modeste tamen faciendum, ne si crebro discursaueri mus, tale quid in nos dicatur, quale à Flauio Virginio rhetore in quendam eius temporis antisophi a stam dictum est, de quo quia crebro & inepte discursaret, urbane Flauius interroga uit, Quot millia passuum declamas set? Fabius.

CAPIDV.

MEmoria utrum habeat quiddam artificij. } Hunc de artificiosa memoria Ciceronis locum expositu ri, recte facturi ui demur, si aliquanto altius hanc rem repetamus. & primum quid sit memoria, & in qua corporis quiescat sede, & quibus'nam causis in alijs hebescat, in alijs autem florescat, dicamus post, quibus remedijs imbecilli possit occurri memoriæ, quantum nobis ueteres imm oresq;, qui aliquid dicere nisi sunt, tradiderunt, ostendemus. Ipsam igitur memoriam ita definit Plato: μνήμη διάθεσις ψυχῆς φυλακτικὴ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ἀληθείας. Augusti. aūt intellectus uim esse dicit memoriā, corū quæ ingenio inuenta sunt conseruatricem. sic enim inquit: Ingenium est uis animæ, siue intentio, qua se extendit animus, exercetq; ad incognitorum cognitionem. Ingeniū quidem exquirit ignota, ratio discernit inuenta, memoria recondit iudicata, & offert adhuc iudicanda. sic fit ascensus ab inferioribus ad superiora, & ima à summis dependent. Aristoteles autem memoriam à reditione in memoriam, ita differre arbitratur, quod ut meminisse quidem omnium animantium sit, uelut cibi, potus, somni, uoluptatis, ita, in memoriam reuocare quod excīderit, non nisi homines posse. Proinde tardos quidem & pinguis ingenij homines, etiam memores esse: redire autem in memoriam, solum acris & uelocis ingenij sit. Sed cur id senserit, ipse docet, & cum Aristotele enarrant Auicenna, Alexander, Themistius, Alpharabius, & Albertus Alemanus. Distingui siquidem caput ita aiunt, ut in sincipite, hoc est in cerebro, & parte quæ frōtem uersus porrigitur, sit cōmunis sensus: in media autem parte distinctio: in occipite uero imaginum recensio, quod maxime experientia percipi potest. Nam leso occipite, rerum oritur obliuio & cognitio, distinctio, atq; imaginum quædam æstimatio manet læso autem sincipite, sensus communis: læsa parte capitis media, æstimatio abijcitur, sed manent cætera. Proinde cum in occipitis parte rei antea uisæ tenetur imago, ut cōtinuus fit & uniformis ad memoriam alicuius rei motus, meminisse dicimur. Cum autem doctrina, arte, sciētia, ingenio, præceptis, per quasdam quod obliti sumus uestigamus imagines, redire in memoriam dicimur. Qua de causa hanc quidem reminiscētiam, illam uero memoriam quidam nominare tētauerint. & memoriam rudis & pinguis hominis esse, quod nullo ingenio, nulla indigeat scientia, esse dixerunt: reminiscētiam uero, ingenij acuti & acris & eruditi, sed nos iam sine metu memoriam hāc nominabimus, quando & Cicero, & alij ita appellarunt. Proximum nunc est ut dica-

DE MEMORIA.

MEMORIA utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atq; constet in hac re multum ualere artem, & præceptionem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis esse artificiū memoriæ: quare placeat, aliàs ostendemus, in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus.

Sunt igitur duæ memoriæ, una naturalis altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædā, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat, & auget: ita fit in hac re ut nonnunquam naturalis memoria si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ, Porro hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ.

Quapropter & naturalis memoria præceptione cō firmanda est, ut sit egregia: & hæc quæ doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quàm in cæteris artibus fit, ut ingenio, doctrina,

præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio; quod tute paulo post poteris itelligere. & si illi freti ingenio nostra præceptione non indigerent, tamen iusta causa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habet, adiumento uelimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur.

Constat igitur artificisa memoria ex locis, & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, īsignite, aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria cōprehendere, & amplecti queamus; ut ædes, itercolumnium, angulum fornicē, & alia quę his similia sunt. Imagines, sunt formę quędam, & notę, & simulacra eius rei quam meminisse uolumus; quod genus, equi, leones, aquilæ. Quorū memoriam si uolemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est, scribere, & recitare quod scripserunt; ita qui Mnemonica didicerunt, possunt quę audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim, ceræ aut chartę similimi sunt; imagines, literis; dispositio & collocatio imaginum, scripturę; pronunciatio lectioni.

Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis locos cōparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur; quo secius quoto quoq; loco licebit, uel à superiore, uel ab inferiore, uel ab media parte imagines sequi, ea quæ mandata locis erunt, edere, & proferre possimus. Nam ut si in ordine stantes notos complures uiderimus; nihil nostra intersit, utrum à summo, ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus. item in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quamlibet partem quoto quoq; loco libebit, imaginibus cōmoniti dicere possimus id quod locis mādauerimus.

Quare placet & ex ordine locos comparare, & locos quos assumpserimus, egregie commoditer'q; notare oportebit, ut perpetuo nobis hærere possint. Nā imagines sicut literæ delentur, ubi nihil illis utimur: loci tanquam cera remanere debent. Et ne forte in numero locorum falli possimus, quintum quenq; locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum aureā collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit Decimo: deinde facile erit similes notas quinto quoq; loco collocare.

mus cur hanc in alijs hebescere uideamus. Calidi et humidi, ut Aristoteles inquit, uelocis quidem sunt plerumque ingenij, sed immemores, propter humidum quod facile recipit, et calidum, quod multum mouet. Calidum enim multas per se mouet imagines, quas uniuersas continue fluens humidum commiscet atque perturbat. Econtrario qui sicci supra modum sunt, pingues ac tardi sunt ingenij. quod ubi nullus in occipite humor sit, nullam illic figi imaginem posse. Si igitur nihil prorsus figatur, redire aliquid qui potest in memoriam? Velocissimi itaque ingenij, & tardissimi, sunt immemores: Hi quidem, qui humido superfluunt, calido nempe multas inueniente rerum imagines, ac ideo magis in humido effluitantes, quòd altera, alteram etiam pellat: illi autem, quia nec calor suscitat, nec ullus humor retinet imagines, etiam si calor suscitās affuerit. Qua de causa & q frigidi sunt, tardi uidentur: & eo tardiores, quo sicciores extiterint. Calidi autem ad inueniendum parati sanè, sed si sicci supra modum, immemores erunt. Sin autem quantum satis sit humidi calidiq; simul erit, ad inueniendum etiam parati tum, & memores erunt. Quoniam in nimium humida anima imago non manet, siccorum autem animam imago non tangit. sed nullus ita infelix, ut opinor, est, nisi prorsus sit stolidus, qui aliquantum humidi calidiq; in occipite non habeat, si præsertim iuuēta adhuc floreat. Nam quo magis ad senium ætas declinat, magis calor extinguitur & humor exiccatur, ac p hoc ad uecordiam propius etiā acceditur. Quoniā igitur & quæ sit memoria, & quam sedē occupet, & in quibus hebescat uigeat'ue, iam dictum est: dicendum iam uidetur, quo pacto in memoriam eorum quæ aut uidimus, aut audiuimus, redire possimus, hoc est, acuti fiamus, si frigidi iam à natura sicciq; simus. In qua re quantum quisq; studio perficere queat, Themistocles nobis esse testis potest: quem unum intra annum optime locutum Persice constat. uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperaret, traditur notas fuisse. uel Crassus Licinius ille diues, qui cū Asiæ præesset, quinque Græci sermonis differētias sic tenuit, ut qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem ius ipsi redderet. uel Cyrus, quem omnium militum creditū est tenuisse nomina. Sic etiam semel auditos, licet multos uersus, breui tamen memoriter retulisse Theodectes fertur. Facit præterea prompti ingenij famam memoria, cum in omnibus scientijs & artibus, tum oratoribus, ut ea quæ dicunt non modo attulisse. sed ibi ptinus sumpsisse uideantur. Contra immemores, tardi pinguesq; & sūt, & habentur: ueluti Curionem habitum legimus, qui adeo rudis fuit memoriæ, ut aliquotiēs cum tria proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Ob quod ego tardum etiā in cogitando, & in construendo dissipatum fuisse crediderim: ac etiam eius motum fuisse incompositum, cum se toto corpore iactaret. Nam cum ad redeundum in memoriam, eum multū animo æstuasse uerisimile sit, eadem ratione corpus iactasse, & cum meminisse uellet multū laborasse, satis intelligi potest. quæ omnia incommoda ex memoriæ imbecillitate proficisci ostēdimus. Sed iam unde digressa est, eò nostra redeat oratio. Vt igitur in memoriam nobis redeant, quæ aut ipsi uidimus, aut ab alijs audiuimus, adminicula duobus ex locis petenda sunt, tum ex nobis, tū extrinsecus. Ex nobis, aut ut memores simus, aut ut alijs esse uideamur, ac ut hoc aliqua uirtute incommodum tegere ualeamus. At quantum ad admini

Item cõmodius est in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare, propterea quòd frequentia, & obambulatio hominum cõturbat, & infirmat imaginũ notas. Solitudo conseruat integras simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forma atq; natura loci comparãdi sunt, ut distincte interlucere possint. Nam si quis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorũ, ut ignoret quid in quoq; loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. Nam & præter modũ ampli uagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non uidentur posse capere imaginum collocationẽ. Tum nec nimis illustres, nec uehementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæcẽtur tenebris imagines, aut splẽdore præfulgeãt. Interualla locorum mediocria esse placet fere paulo plus, aut minus pedum tricenum. Nam ut aspectus, ita cogitatio minus ualet, siue nimis procul remoueris, siue uehementer prope admoueris id quod oportet uideri. Sed quãquã facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos, & idoneos locos comparare, tamẽ si quis ad ista satis idoneos inuenire se nõ putabit, ipse sibi cõstituat quàm uolet multos licebit. Cogitatio enĩ, quãuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium fabricari, et archiectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est, nũc ad imaginum rationem transeamus.

Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorũ negotiorũ imagines cõparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscuiusq; nominis & uocabuli memoria imagine notat. Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendimus, hoc modo: Vt si accusator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis causa factum arguerit, & eius rei multos dixerit testes, & conscios esse. Si hoc primũ, ut ad defendẽdũ nobis expeditum sit, meminisse uolemus; in primo loco rei totius imaginem conformabimus; ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum de quo agitur, si formã eius detinebimus; si eum nõ agnouerimus, aliquẽ ægrotum nõ de minimo loco sumemus, ut cito in mentem uenire possit; & reum ad lectum eius adstituemus, dex-

cula pertinet: primũ quatenus à nobis fieri potest, bonam conseruemus ualetudinem, ne crapulæ inseruiamus, & cibus in stomacho digeratur, liberumq; cogitationibus animum habeamus. Quare & pueri, ut plurima discant, cum ea ætas memoriæ studio multum etiam iuuetur, procurandum, & studium illis hoc quasi peculiare eẽ oportet, lecta scriptaq; sæpius reuoluendi, & quasi eũdem cibum remandendi: Habeatur tamẽ delectus à præceptore, ĩ hoc, ut ea quæ optima sint, proponantur. idq; leuius fieri potest, si pauca primum, & quæ odium non afferant, cœperint ediscere: deinde ad infinitum usq; perueniant, & poetica prius, postmodum oratorum, nouissime etiam solutoria numeris, & magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iurisconsultorum, memoriæ mãdent. Sit autem omnibus exercitatio, & labor multa discendi, multa cogitandi, & si fieri potest, quotidie. Nihil enim tam auget memoriam, quàm curá: nihil tam corrumpit, quàm negligentia. In quibus rebus dãda prius opera est, ut quod discimus, intelligamus: & si longius aliquid complectendum memoria fuerit, orationem per partes ediscere proderit. Quoniam nimio onere obruitur mẽs. Eæ uero partes non sint perexiguæ, alioquin nimis multæ excident. dandi quidã termini sunt, ut contextum uerborum, qui est difficilimus, cõtinuet crebra meditatio, & breuis eum omnem mentis decurrat uigor. partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Nec erit inutile, quo hæc facilius hæreant, aliquas notas apponere, quarum recordatio eius partis nos commoneat, & memoriam excitet. Nemo enim ferè tam socors est, ut qđ cuique loco signũ destinauerit, nesciat. Et ipsæ quoque literarum notæ, si quid noui habebunt, excitare poterũt. Hoc pacto uestigijs quibusdam quod legerimus oculis, nõ paginas modo, sed uersus, nec uersus modo, sed singula propè uerba uidebimur intueri. Tacite autẽ hæc ediscere, expeditius & potẽtius esse existimatur, si non subeant, uelut otiosum animum, plerũq; aliæ cogitationes, quibus mens impediatur. Cæterum uoce & duplici motu iuuetur memoria dicendi, & pariter audiendi. sed hæc uox sit modica, & magis murmur. Quod autem legente alio ediscimus, in parte tardamur, nam acrior est oculorum quàm aurium sensus. In parte tamen iuuamur, si cum semel aut bis audierimus, continuo nostrã experiemur memoriam, ut cum legente contendemus. Si igitur factis rerũ nobis suffragatur memoria & tempus non deest, nulla potest effugere syllaba. sin autem debilis admodum memoria est, uim rerum atq; ordinem complecti satis sit: nec qsquam se tenere parum indicet, dum illud retinet. Nam dum nihil prætermittere uerborũ uolumus, fit, quod turpissimum est, interruptus actionis impetus et resistens, ac salebrosa oratio: & qui dicit, ediscenti similis, & bene scriptorum gratiam perdit. Sed de hac parte iam satis diximus. Nunc superest, ut immemoris ingenij incommodum uirtute aliqua tegendum doceamus. Memoriæ ergo deficiẽtis incommodum eloquentia emendare poterimus, ut aut quæ proxime diximus, alijs uerbis efferamus, exornemus, & uerborũ sententiarumq; figuris tãtisper inuoluamus, quoad nobis quæ uolumus suggerantur. Vt si memoria & ipsa inuentione commendari non possumus, commendemur eloquentia, uelut Curio, quem Cicero ultra omnes immemorem annotauit. eũ tamen inter oratores positum, propter uerborum uarietatem, & expeditam ac proflueñtem quodammodo celeritatem esse uoluit. id enim solum in eo alicuius speciem fecit oratoris. Quod autẽ

tra poculum sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, & hereditatis, & ueneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cętera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotiescunq; rem meminisse uolemus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea quæ uolemus, memoria consequemur. Cum uerborũ similitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij suscipiemus, et magis ingenium nostrũ exercebimus: id nos hoc modo facere oportebit. Iam domi ultionem reges Atridæ parant. In loco constituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, cum à regibus Martijs loris cædatur. Hoc erit, Iam domi ultionem reges. In altero loco Aesopum & Cimbrum subornare uagantem Iphigeniam ad Agamemnonem et Menelaum. Hoc erit, Atridæ parãt. Hoc mõ omnia uerba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum ualet, si naturalem memoriã exsuscitauerimus hac notatione, ut uersu posito, ipsi nobiscum primum transeamus bis aut ter eum uersum, deinde cum imaginibus uerba exprimamus. Hoc modo naturæ suppeditabitur doctrina. nã utraq; altera separata minus erit firma, ita tamẽ ut multo plus in doctrina, atq; arte pręsidij sit. Quod docere nõ grauaremur, ni metueremus, ne cum ab instituto nostro recessissemus, minus cõmode seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmę, et ad monendum idoneæ sint, partim imbecilles et infirmę, quę uix memoriã possint excitare; qua de causa utrũq; fiat, considerandum est: ut cognita causa, quas uitemus, et quas sequamur imagines, scire possimus.

Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. Nam si quas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas; eas meminisse non solemus, propterea quòd nulla nisi noua, aut admirabili re cõmouet áius. At si quid uidemus, aut audimus egregie turpe aut honestũ, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum; id diu meminisse consueuimus. At quod recens audiuimus, obliuiscimur plerũq;; quę acciderunt in pueritia, meminimus optime sępe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quòd usitatę res facile è memoria elabuntur, insignes et nouę diutius in animo manent. Solis exortus, cursus, occasus, nemo admiratur, propterea quia quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia raro accidũt; & solis eclipses magis mirantur quàm lunæ, propterea quòd hæ crebriores sũt. Docet ergo se natura uulgari, & usitata re nõ exsuscitari, nouitate uero, & insi-

splendidis utebatur uerbis, usu domestico creditur sibi comparasse. Aliqui uoce canora & suaui, sicut Cn. Lentulus: aliqui formæ etiam dignitatẽ, suauitati uocis & magnitudini addẽtes, uelut P. Lentulus, tarditatis emendatores magnopere probati sunt: si ita memoriæ uitiũ per internalla seu uoce, uel motu corporis emendarunt. Exposuisse satis iam uidemur, quo pacto ex nobis ad memoriæ uicõmoda adiumentum possimus cõparare. nunc proximum est, ut quibus adminiculis extrinsecus iuuari possimus, apiamus. Extrinsecus duabus ex causis iuuare possimus memoriam, medicamine & locis, quæ secum aliquarum rerum ferãt imagines. Medicamine, ut syrupis, medicinisq;, aut unguine nimium capitis exiccemus humorem. quo uisa auditáue hæreant tenacius. Quibus rebus multi salubre et mirabile tulerunt imbecilli memoriæ remediũ: sed hæc ad medicos relegamus, quãdo de hac re multæ tradi medelæ possunt. & licet aliquæ, quæ maxime pbantur, ad me peruenerint, perquirẽdum tñ ab his medicis, uni cuiq; suademus. Vltimũ artificiosæ memoriæ pars fuit de locis & imaginibus eius: quæ à nobis iam tractanda restat, quam Cicero solam partem luculentissime, ut omnia, exequitur. Sed antequam Ciceronis uerba aperire incipiamus, prius utile, ac ab hoc loco non alienum factum uidemur, si unde cœpisse originẽ tradatur, exponamus. Artificiosæ igitur memoriæ hanc partem primus dicitur Simonides lyricus poeta ostendisse, cuius uulgata fertur etiam à Cicerone historia: Cũ, ut Quintilianus inquit, pugili coronato carmen, quale componi uictoribus solebat, mercede pacta scripsisset, abnegatam ei pecuniæ partem, quod more poetis frequentissimo, digressus in laudes Castoris & Pollucis hæserat. Quapropter partem ab his petere, quoniam facta celebrasset, iubebatur, & hi persoluerunt, ut traditum est. Nam cum esset grande conuiuium in honorem eiusdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nuncio est euocatus, quòd eum duo iuuenes equis aduecti desiderare maiorem in modum dicebantur & illos quidem nõ inuenit: fuisse tamẽ gratos erga ipsum eos exitu comparuit. Vix enim eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit, atque ita confudit, ut non ora modo oppressorum, sed membra etiam omnia, requirentes ad sepulturam propinqui, illos nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicitur, memor, ordine quo quisq; discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autẽ magna inter authores dissensio, Glaucone Caristio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ scriptũ sit id carmen, & Pharsali fuerit hæc domus, ut ipse quodam loco significare Simonides uidetur, atque Apollodorus, & Eratosthenes, & Euphorion, & Laryssæus Eryphilus tradiderunt, an Crãnone, ut Apollas, Callimachus, quem secutus Cicero hanc famã latius fudit. Scopa certe nobilem Thessalũ perijsse in eo conuiuio constat. Ex hoc Simonidis facto notari uidetur, iuuari memoriam signatis animo sedibus, idq; credere suo quisque experimento. Nam cum in loca aliqua post tempus reuersi sumus, non ipsa agnoscimus tantum, sed ẽt quæ his fecerimus reminiscimur, quæ in memoriam subeunt. Nonnunquam tacita quoque cogitationes in mentem reuertuntur. Nata est igitur, ut in plerisque, ars nec à natura discrepat. Memoria utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura pficiscatur, aliud dicendi tẽpus idoneum dabitur. Nunc permde atque constet in hac re multũ ualere artem & præceptionem, ita de ea loquemur. } Natura definiuit Empedocles, ut diceret

natura

natura est ignis artifex, quadã uia uadẽs in res sensibiles procreandas, quòd omnia (ut ipse uult) principe igne generentur. Plato autem sic definit, natura est dei uolũtas. Quodcũq; igitur ex intima rei alicuius uispõte exit (quoniam qđ uoluntate factũ diuina est) id ab eius rei natura dicitur proficisci. Sed utrum memoria à natura pficiscatur, néc ne, quæri posse uidetur. Nam si memoria uis quedã propria animæ est, sicut uolũtas & intellectus, quæ in hominis cerebri parte postrema occiput contingẽte perficitur, uelut paulo supra memorauimus, à natura homini insita dici posse uidetur. Porro, cũ animæ sensus, corporis sensibus, ut Aristoteles uoluit, suscitentur: quippe qui animam uelut rasam quandam tabellam, in qua nihil pictũ esset, dixit: habilem tamen creatam ad omnium rerum suscipiẽdas formas, molem enim corporis obstare, ne quiduis ad unguẽ & mox intelligat. Ex quo manifestum est, magnum ad memoriam, sicut ad cæteras animæ uires, quibusdam rebus præstari adminiculum. Quod cum ita sit, apparet memoria, sicut & cætera, artificio comparari posse. Cum autẽ natura et arte constet memoria, nascitur quidem à natura, ab arte uero excolitur. Placet enim nobis esse artificiũ memoriæ. } Subaudiendum, de qua daturi præcepta sumus. Simul cum cogitatione nata, quæ uis est animæ, quam confirmat inductio quædam cum arte inducitur ad ea quæ præterita sunt, comminiscendum. Naturæ commoda retinet. } Nam de locis & imaginibus Cicero dicturus est, ad quas comminiscendas mente nobis opus sit, et ingenio ad similitudines rerum effingendas. illam uero per naturam, hoc ẽt à præceptoribus accipimus. Cõstat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. }

gni quodã negotio cõmoueri. Imitetur igit' ars naturã, & quod ea desiderat, inueniat; qđ ostendit, sequatur, Nihil ẽ enim quod aut natura extremũ inuenerit, aut doctrina primum, sed rerũ principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere, oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest: id accidet, si quammaxime notas similitudines constituemus, si non multas, nec uagas sed aliquid notum agentes imagines ponemus, si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem, eis attribuemus, si aliqua re exornabimus ut si coronis aut ueste purpurea, quo nobis notior sit similitudo, aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis insignita sit forma, aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam quas res ueras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosq; locos imaginum renouandarũ causa celeriter animo percurramus. Scio plerosq; Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum uerborum imagines conscriberẽt, uti qui eas ediscere uellent, paratas haberent, ne quid inquirẽdo consumerent operæ, quorum rationem aliquot de causis improbamus. Primũ quòd in uerborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille uerborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc ualere, cum ex infinita uerborum copia, modo aliud, modo aliud nos uerbum meminisse oportebit.

Deinde, cur uolumus ab industria quẽquam remouere, ut ne quid ipse quærat, cum nos illi omnia parata, quæsitaq; tradamus?

Præterea similitudine alia, alius magis cõmouetur. Nam ut sæpe, formam si quam similem cupiã dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quòd alij uidetur aliud; ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notę sint, eæ parum uideãtur insignes alijs. Quare sibi quenq; suo commodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quicque conueniat, & unum aliquod, aut alterum, nõ omnia quæ eius generis erũt, exempli causa subijcere, quo res possit esse dilucidior. Vt cum de proœmijs quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille proœmiorum genera conscribimus; ita arbitramur de imaginibus fieri cõuenire.

De qua dicturi sumus. Lotos appellamus eos qui breuiter. } Vt sine cunctatione ac mora omnes cogitatio possit percurrere, ne ipso occursu hæreamus. Plus enim quàm firmam esse oportet memoriam, quæ aliam memoriã adiuuet. Perfecte. } Vt quicqđ animo occurrat, illic diligenter affigi possit, ac ob hoc nihil sit imperfectum. Insignite. } Vt ea loca multa uarietate signata concipiantur. Aut natura. } Velut in itinere longo rupes, uel quicquid insigne occurrat, & si non sint, liceat nobis effingere. Aut manu sunt absoluti. } Velut domus, opera aliqua publica, urbium ambitus, picturæ, quæ sint, uel quas nobis effingamus. Opus ergo est locis, quæ uel finguntur, uel sumuntur. porro sumũtur uel natura, uel manu absoluta. Vt eos naturali memoria comprehendere. } Vno mentis cursu colligere. Et amplecti. } Sepire & circumuallare queamus, qđ facere posse uidemur, si non sint numerosa, si maxime spatiosa perfectaq; ac uarietate distincta. Vt ædes. } Vt domus magna, & in multos recessus diducta. Intercolumniũ. } Si tamen uaria rerum facie sit insignitum. Angulum. } Velut angiportũ, si huic rei sit accommodatus. Fornicem, & alia quæ his similia sunt. } Si tãtum pateat, ut in eo multæ figi possint imagines, uel si in eius ædibus hæc & alia insignita compareãt. Imagines sunt quædam formæ & simulacra eius rei, quam meminisse uolumus. quod genus equi, leonis, aquilæ memoria si uolumus habere, imagines eorum. } Vt si signum nauigationis anchoram, et militiæ signum aliquid ex armis ponas. In certis locis collocare nos oportebit. nũc cuiusmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines cõtinere oporteat, ostendemus. } Ne erremus, sit ne is primus uel secundus, aut quotus-

Nunc ne forte uerborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarũ memoria rerum contentus sis, quòd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare uerborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui uelint res faciliores sine labore & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, ut uersus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione illa rerum memoria, quę pertinet ad utilitatē, confirmetur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illã facilitatem transire possimus. Sed cum in omni disciplina infirma est artis praeceptio sine summa assiduitate exercitatiõis, tum uero in Mnemonicis minimum ualet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia cõprobetur. Quàm plurimos locos ut habeas, & quàm maxime ad praecepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie cõuen1et. Non enim sicut à caeteris studijs abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Nunquam est enim, quin aliquid memorię tradere uelimus, & tum maxime, cum aliquo maiore negotio detinemur. Quare, cum sit utile facile meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum, quod poteris existimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eam te adhortari non est sententia, ne aut tuo studio diffisi, aut minus quàm res postulat, dixisse uideamur. De quinta parte rhetoricae deinceps dicemus: tu primas quasq; partes ĩ aĩo frequẽtia; &, qđ maxime necesse est, exercitatione confirma.

quisq; locus alius, cui eam imaginem concrediderimus, scire oportet. opus ergo locis ẽ, imaginibus & simulacris, et ad ea quae figenda sunt, illustribus ac explicatis modicis interuallis, aut ita prorsus insignitis, ut occurrere celeriter & percurri animo possint. Metrodorus sanè se duodecim signis, per quae sol incat, tricenos et sexagenos locos inuenisse iactauit, aliqui in anulis se formasse dixerunt. Quare placet & ex ordine locos comparare. } Nam ita aliqui digerunt. primum locum uestibulo quasi assignant, secundum puta ambulacro, tertium atrio, tum atria circũeunt, nec cubiculis modo aut exhedris, sed statuis etiam, picturisue, similibusq; per ordinem committunt. Hoc facto, cum est repetẽda memoria, ab initio incipiunt loca haec recensere, et quod cuiq; crediderunt reposcunt, et eorum imagine quid nam id sit admonentur. ipsa loca nimium illustria, aut nimium obscura esse noluerunt: distantia inter se nã plusquam quinq; passus, uel paulo plus minúsue. Et cum quae locauimus, auferre uoluerimus, à dextro uel sinistro, prout progressus domus patietur, incipiemus: nec ut retrorsum cedas, ac à sinistro ĩ dextrum abeas, paulo curiosius praecipi solet. Dissimilia uero inter se loca esse, recte praecipitur. Quamobrem ne cellulae quidem sacerdotum commodae huic rei uideri, ob nimiam inter se similitudinem debent. Si in quinto loco manum auream collocemus. } Quae imago, quintum adesse locũ non tam demonstret, quàm rei nouitate animum ad cõminiscendum eum locum excitet. Distincte interlucere possint. } Discreti ita sint, ut p se perluceant, appareantq;. Paulo plus aut minus. } Subaudiendum, ad posterius paulo. Pedum tricenum } Triginta pedum. trigenũ dici deberet per g literam, non per c. nam tricenum per syncopam factum est, aliàs tricentenũ. sed cum dicat non nimiã esse oportere inter huiõi loca distantiã, trigenũ uidelicet oportere scribi uidetur. & est aeque syncopa trigenum, pro trigenorum. nec mirum uideatur, si cum genitiuo plus minusq; construantur, cum & cum accusatiuo etiam, nedum cum ablatiuo coniũgi inueniantur. Ita & cogitatio minus ualet, siue nimis prócul remoueris. } Siue paulo distantiora fuerint inter se loca, siue propinquiora quàm conueniat. Arbitrium fabricari. } cudere, inuenire. Et architectari. } construere. Vnae rerum. } Quibus rebus: Alterae uerborum. } Quibus uerba exprimuntur. Cum summatim. } Cum collectam

paucis. Haereditatis causa factũ arguerit. } ostẽdet. In lecto cubantem. } loco quem ipsi inuenerimus. Si formã eius detinebimus. } Si cuiusmodi forma sit meminerimus. Non de minimo loco. } Non pauperem, nec abiectum, sed nobilem & opulentum. } Dextra poculum. } Quo ueneno necatum ostendamus. Sinistra tabulas. } Quibus haereditatem & testamentum significemus. Et digito medio testiculos arietinos tenentem. } Vnde testes, quiq; conscij ueneni dati sint, reminiscamur. Et una hac hominis imagine, unum complexi sumus negotium. Veneno necati. } Neco, necui, suffocaui significat. ut Horatius: Bos est enectus arando. neco necaui, ferro uel quauis alia ui occidi. Hinc necem, caedem appellamus. & hinc internecio, uita priuatio, uel interitus. Caesar in Commentarijs de bello Gall. Hoc praelio facto, & propè ad internecionem gente ac nomine Nerniorum redacto potius quàm à supino nectũ, ut Priscianus uoluit, sublata nẽpe litera. Plus negotij sumemus. } Plus curarum. sic Plautus: Quid tu mihi exhibes negotium. Et magis ingenium exercebimus. } Quoniam pluribus opus est imaginibus, cũ etiam uerba multo plura esse quàm negotia, necesse sit. Iam domum itionem reges Atridae parant } Si huius uersus uelis reminisci. Manus ad caelum tollentem Domitium. } Aliquem notum, qui Domitius nominetur, ut huius nominis domi meminisse ualeas. Tollentem manus ad caelum. } Vt futuram ultionem demonstrans, imploret auxilium. Cũ à regibus, martijs loris caedatur. } Vtrum à regibus, quicunque loris martijs, quibus in bello utũtur milites: an certe à regibus Martijs, Remo & Romulo, Martis filijs, loris caedatur, et Remus Romulusq; Agamemnona & Menelaum in memoria nobis suggerant, qui in bello Troiano fratres, simul et reges, totius exercitus duces extitere. In altero loco Aesopum & Cymbrium subornari. } Per quos histriones Atridae fratres dentur intelligi. Subornari. } Adornari, ad tragoediae recitationem, uel quiduis simile.

Ab Iphigenia. } Notum satis est, Iphigeniam, quam & Sophocles & Lucretius, ita multi alij, Iphianassam nominarunt, Agamemnonis ex Clytemnestra fuisse filiam, cuius immolandae loco cerua supposita fertur. Nobiscum primum transeamus. } Intra nos meditemur, & decurramus. Cum imaginibus uerba. } Ea cõiungendo exprimamus. Ne cum ab instituto nostro. } Artificio

sam docendi memoriam. Recessissemus. } Docendo, quo pacto in artificiosa memoria plus sit præsidij, quàm in naturali. Egregie turpe. } Multa sunt huiusmodi uerba, quæ in bonum & in malum, & utroq; uersus capi possunt, uelut nobilis, illustris, insignis, singularis. Cicero ipse de lege frumentaria: Ad istius flagitiosas libidines, singularemq; nequitiam natum atq; aptum, inquit. Eclipsis solis. } defectus. Nam ἐκλείπω deficio significat. Hinc lunaris eclipsis. Et qui ea desiderabit, inueniet. } desiderare, quod deest quærere. Si quod. } Ostendit natura. Sequatur. } ars. Nihil est } Quod aut natura extremum, quia antecedit semper. Aut doctrina primum. } Quia ars semper naturam imitatur. Habere memoria ductissime potest. } A duco comparatiuum ducit, unde, ductile ille quippiam percunctetur, ambulant ductile & fabulantur, Apuleius usus est. ab hoc ductissime superlatiuum. Nec uagas. } non consistentes. Vnicam turpitudinem. } præcipuam. Cœno oblitam. } inquinatam, ex ob & lino, unde litura descendit. Aut rubrica delibutam } Creta rubra conspersam. est enim creta, ut Columella, in hanc ipsam rem liquida rubrica, ut illinire possit, à rubro colore dicta: sicut & rubrica, qui libris exscribitur. Persius.

Si quid mansari declaret linea quæuis.

Rubra potest dici. Et rursum Persius,

Oculo rubricam dirigat uno.

Vt ulentulem. } idem & bien. Imaginum renouandarũ. } quia renouãtur imagines in omnibus negotijs. licet perpetuo loca ipsa maneant. Quantulum enim poterunt ualere. } Hoc dicit, quàm parum habere momenti potuerunt comparatæ imagines, si infinitã uerborum species copiam, ut cũ unius memineris statim aliàs meminisse adhuc oportest. Similitudine aliqua, q̃ sibi unus ita effinget. } ut alijs subabsurda forte uideatur. Non omnes habemus assensores. } non omnes nobis assentientur, in rerum quam sumpserimus similitudine. Quia illi. } Quicunq; sit. Videtur aliud. } subaudiendum, quàm nobis ipsis uisum sit. Admonendus es. } Ne inutilem uerborum memoriam credens, aut difficiliorem quàm ut te assequi posse arbitratus, præceptione nostra adhuc nõ satis persuasus sis. Qui uelint res faciliores sine labore. } Hoc dicit, quicunque exigui animi leuia semper consectatur, ea uidentur duriora obscurioraq; quàm ut cito capere possit, necesse ẽ, quæ sunt maiora. At qui difficilioribus assueuit, faciliora penè contemnit: quippe qui nihil in eis laboris esse sibi persuadet. Et hoc in omnibus ferè humanis rebus accidit. Item accidit plerunque discentibus, qui præceptorem leuia humiliaq; sequentem & in promptu posita se qui malunt, quàm eum qui paulo remotiora & maiore cura elucubrata promat. Infirmi enim semper ac debiles & sunt, & habentur. Quamobrem difficilioribus semper inuigilandum, quo leuia quæq; nobis non maiora difficultate subijciãtur, quàm cupiamus: nec desperandum, ne aliquando intelligamus, cum homini ita natura intelligere datũ sit, ut natare piscibus, auibus uolare est. Quæ pertinet ad utilitatem. } Nam uersus reminisci, ad uoluptatem ferè tantum attinet. Difficili consuetudine. } imaginum uerborum omnium reminisci. Ad illam facilitatem } Quæ est, ut rerum, nõ etiam uerborum meminerimus, cum ea in promptu forte habere necesse sit. Nisi industria. } corporis. Studio animi. } solertia.

Labore } quanquam ad utrũq; referri potest. Diligentia. } quæ à iudicio maxime proficiscitur, ex aliorum animaduersione.

Abducimur. } remouemur, nonnunquam occupatione aliarum rerum. Non te fallit. } Qui potest fallere te, cum tantopere sit utile? Ad eam rem. } Ad memoriam parandam, laborem omnem subeundum. Non est sententia. } Sententiam ueteres, orationem generaliter aliquid complexam, hortantem, uel dehortantem, aut ostendentem aliquid, nominarunt. Hortantem, ut,

Qui cupit optatam cursu contingere metam,

Multa tulit fecitq; puer, sudauit & alsit.

Dehortantem. ut, Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis. Demonstrantem, uelut, Quibus fortuna aspirat, hi occasionem insipienter uiuendi habent. Sententiam quoque, quod animo sensissent, uocauerunt: unde adhuc dicimus, ex animi nostri sententia aliquid dictum factumue: & gratulantes, ex sententia dicimus. Sententiæ uocantur etiam, quas græci γνώμας appellant, quæ similes decretis atque consilijs sunt. Vnde Iuuenalis.

Non est sententia uerum.

Credite me uobis folium recitare Sibyllæ. Ita hic Ciceronis non est sententia, non est consilium, mens non est. Nunc ad ultimam Rhetoricæ partem, quæ elocutio dicitur, transit.

MEmoria utrum habeat quiddam artificij, &c. aliud dicendi tempus. } Quæstionem eam satis uidetur explicasse in secundo de Oratore, ubi ex Simonidis inuento, & Scepsij Metrodori, Carneadisq; philosophorum authoritatibus, artificialem memoriã esse definiunt. Locos appellamus eos qui breuiter, &c. } Breuiter, hoc est, modicis interuallis. distantia enim locorum notabilis, omnem memoriæ coniunctionem dissipat. Quod genus equi, leones, &c. } Vides ut in imaginibus acres insignitasq; colloect, quæ occurrere passim celeriterq; percutere animum possunt. quod sanè Mnemonistarum inscitiam arguit, qui uilibus, absurdis, uulgaribus & contemptis imaginibus rem tractant. Loci enim ceræ, aut chartæ. } Hæc ex similitudine Carneadis dicta sunt, qui tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, perscribere. Edere ac proferre. } Aliàs, uidere ac proferre. Quare placet & ex ordine locos cõparare. } Quia si loci essent confusi inter se, uarietates imaginum tolerari nõ possent: sed uarietas formarum facit, ut inter se distincti sint. Si in quinto loco manum auream, &c. } Propter numerum quinarium, qui digitis significatur. Medio testiculos arietinos tenentem. } Vide Politiani Miscellanea, qui locum hunc exponit cap. 62. Iam domi ultionem Reges. } Obscurum exemplum, quod per uerba memoratur. Primum ultionem significant manus ad cœlum eleuatæ, & à summo Ioue uindictam implorantes. Domi uero hic substituitur nomen aliquod proprium, quod similitudine literarum affine sit: ut Domitius Causidicus. Reges sunt Martij Romæ dicti Reges. Sed ut ab ipso uocabulo Regum ad singulari nomina perueniam, hoc est, Agamemnonem & Menelaum, suppono duas personarum imagines, Aesopum actorem tragœdiarum, qui solebat repræsentare personam Agamemnonis, & Cimbrum hystrionem, qui Menelaum agere solebat. Sed ut dicebam, obscurum est exemplum: quare aliud, & facilius, in uerbali imaginũ forma ponamus. Verbi gratia: Si uirginem uiolatã meminisse uoluero, in eo loco ponam uirgam quandam, & in hac uiolas. Cum igitur iam locos posuero, in altero uirgam, & in altero uiolam, uidebor quodammodo uidere quasi inscripta. Nam & uirga erit litera, qua admonear uirginis: & uiola erit quasi nota quædam, quæ admonebit uiolatam. At quod recẽs. } Aliàs, itaq; quas res ante ora uidemus, aut, &c. Sed aliquid notum agentes. } Aliàs, Sed aliquid nouum agentes. Scio plerosq; Græcos, &c. ut multorum uerborum imagines conscriberent. } Hoc sanè ob id Græci fecerunt, quia uidebant maiorem esse uarietatem imaginum, qui-

*bus uerba ac dictiones meminisse uolumus, quàm rerum. Nam res sæpe una pluribus dicenda uerbis est. Quot autem sunt uerba, tot fermè imagines sunt. Ergo, quia una res dicendo pluribus uerbis, & singula uerba suam habent imaginem, sequitur maiorem esse oportere uarietatum imaginum in uocibus ac dictionibus. Sed græcorum sententiam in ea re nō accepimus. Quia res de qua agitur, semper memoria seruanda est, uerba non item. Nam alijs uerbis eadem res agi potest, si sententia forte exciderit. Si tenueris rem adhuc causam agere poteris, etiamsi uerba non tenueris: quia uerba non semp eadem in causa necessaria sunt: igitur maior est usus rerum, quàm uerborum. Accedit ad hoc, quòd pleraq; sunt uerba, quibus nullas imagines applicare poterimus: quales sunt articuli, ut, &, ac, at: sed & reliqua aduerbia coniunctionesq;. Pluribus uerbis ad eam te hortari, &c. } Quandoquidem ardua quædā, et uix maximis ingenijs imitabilia, de memoria Cicero scripsit, non inutile mihi uisum est, si & aliam exercitationis memoriæ rationem, à præclarissimis rhetorum traditam subijcerem. Maximam itaque memoriæ partem, exercitationem & laborem rectè dixerunt. Hæc autem exercitatio commodius fieri non potest, quàm primo in poematibus, deinde orationibus, postremo operibus duriorib. qualia sunt scripta iuris, & similia. Deinde ut uoce modica, & magis murmure ediscamus: ea tamen ratione, ut sæpe nos tentemus, an teneamus. Ac semper ad uerbum ediscendum est, si tempus permiserit: sin minus, res ipsas tenebimus, dehinc his uerba de tempore accommodabimus. Obseruandum autem est in hac re, ne consuescamus nobis ignoscere. nam & admoneri, & cum dicas ad librum respicere, uitiosum est. Quòd si autem natura memoria durior fuerit, aut temporis ratio, & angustia non permittet, non te ad omnia uerba alligabis, nam obliuio unius uerbi, aut deformem hæsitationem habet, aut etiam silentium inducet. In oratione autē longiore ediscenda, hoc præcipuum præceptum inuenio, ut per partes ediscatur. Quoniam dandi sunt quidam termini, ut contextum uerborum, qui est difficillimus, cōtinua & crebra meditatio, partes deinde ipsas repetitus ordo coniungat. Et his quæ difficilius hæserint aliquas apponemus notas, & eas sæpe repetamus, & ijsdem chartis ediscamus, quibus scripsimus. Optimum autem mandandæ aliquid memoriæ tempus est, ut noctu priusquam somnum capias, ediscas: quoniam nusquam auocatur intentio, & post istam cogitationem uel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & statim capimus quietem. Ne aut tuo studio diffisi. } Aliàs, Ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, &c. In animæ frequenta. } Aliàs, in animo frequenti quod maxime, &c. * Libet adscribere, quæ huc potissimum facere uidentur, memoriæ præcepta ex Fabio Quintiliano, in ordinem tñ ea atq; cōpendium redacta, hoc modo.*

1 Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere, & hæ partes non sint perexiguæ: alioqui nimis multæ erunt, & eam distinguent atq; concident.

2 In his quæ scripsimus complectendis multū ualēt, & in his quæ cogitamus cōtinendis prope solæ, excepta quæ potissima est exercitatione, diuisio & compositio. Nam qui rectè diuiserit, nunquam poterit in rerum ordine errare, quam Cicero memoriæ lumē ait. Etiam quæ bene composita erunt, memoriam serie sua ducēt. Nam sicut facilius uersus ediscimus quàm prosam orationem, ita prosam uinctam quam dissolutam.

3 Ediscendum est tacitè. Hæc uox sit modica, & magis murmur.

4 Ediscendum legendo. Nam qui legente alio ediscit, in parte tardatur, quòd acrior est oculorum quàm aurium sensus.

5 Subinde tentare teipsum debes: quia continua lectio, & quæ magis & quæ minus hærent, æqualiter transit. In experiendo, teneásne, & maior intentio est. & nihil superuacui temporis perit.

6 Semper ad uerbum ediscendum est, si tempus permiserit: sin minus, res ipsas tenebimus. Nam si tempus non suffragabitur, etiam inutile erit, ad uerba omnia se alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet, aut deformem hæsitationem, aut etiam silentiū inducat.

7 Cauendum est in primis, ne nobis discamus ignoscere, Ideoq; admoneri cum dicas, & ad libellum respicere, uitiosum: quòd libertatem negligentiæ facit nec quisquam se parum tenere iudicat, quod ne sibi excidat timet.

8 Ea quæ noctu meditamur, facilius ac firmius tenemus, quoniā nusquam auocatur intentio: et post istam cogitationem uel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & statim capimus quietem.

9 Si quis tamen unam maximamq; à me artem memoriæ quærat, exercitatio est & labor, multa ediscere, multa cogitare: & si fieri potest, quotidie, potissimum est. Nihil æque uel augetur cura, uel negligentia intercidit. Quare & pueri statim quamplurima ediscant, & quæcunque ætas operam iuuandæ studio memoriæ dabit, deuoret initio tædium illud, & scripta et lecta sæpius reuoluendi, & quasi eundem cibum remandendi. Quod & ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, et quæ tædium non afferant, cœperimus ediscere. Hæc ex Fabio.

Superest elegans etiam de memoriæ usu locus apud Plutarchum περὶ ἀγωγῆς, *quem hic quoque adscribere haud alienum fuerit. ait enim.*

πάντων δὲ μάλιστα τὴν μνήμην τῶν παίδων ἀσκεῖν καὶ συνεθίζειν· αὕτη γὰρ ὥσπερ τῆς παιδείας ἐστὶ ταμιεῖον καὶ διὰ τοῦτο μητέρα τῶν μουσῶν ἐμυθολόγησαν εἶναι τὴν μνημοσύνην, αἰνιττόμενοι καὶ παραδηλοῦντες, οὕτως οὐδὲν γεννᾶν καὶ τρέφειν, ὡς ἡ μνήμη πέφυκε. *Hoc est, Omnium uero maxime puerorum exercenda, consuefcēdaq; memoria est. ea enim eruditionis siue disciplinæ tanquam promptuarium est. Atque idcirco sanè Musarum matrem esse Mnemosynen fabulis prodiderunt, obscure innuentes atq; significantes, nullam natura rem ita gignere atque alere, ut memoriam solere.*

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD HERENNIVM LIBER IIII.

VONIAM in hoc libro C.Herēni de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi sumus, & id fecimus praeter consuetudinem Graecorum, qui de hac re scripserunt: necessario faciendum est, ut paucis rationē nostri consilij demus. Atq; hoc nos necessitudine facere, non studio satis erit signi, quòd in superioribus libris nihil neq; ante rem, neq; pter rē locuti sumus. Nūc, si pauca, quae res postulat, dixerimus; tibi id quod reliquum est artis, ita uti instituimus persoluemus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius quid illi dicant cognoueris.

Compluribus de causis putāt oportere, cum ipsi praeceperint quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscuiusque generis ab oratore, aut poeta probato sumptum ponere exemplum.

Et primum se id modestia cōmotos facere dicunt, propterea quòd uideatur esse ostentatio quaedam, non satis habere praecipere de artificio, sed etiam ipsos uideri uelle artificiose gignere exempla: hoc est, inquiūt, ostentare se, nō artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimēto; ne nos solos probare, nos amare alios contemnere, & deridere uideamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumptum aut à Graccho ponere exemplum, uidetur esse arrogantiae, illa relinquere, & ad sua deuenire. Praeterea, exēpla testimoniorum locum obtinent. Id enim quod admonuerit & leuiter fecerit praeceptio, exemplo, sicut testimonio comprobatur. Non ne igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio domestico testimonio pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? Vt enim testimonium, sic exemplum rei confirmandae causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi, ne quod aliud cōfirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, & sua maxime probent, aūt negent optima esse exēpla, quae à proba-

IN CICERONIS RHETORICAE AD Herennium Librum IIII. Hieronymi Capiduri Commentarius.

Voniam in hoc libro Herenni de elocutione conscripsimus.} Solent qui rhetorica praecepta conscribūt, cum de elocutione praecipiunt, ueterum authorū in singulis praeceptis exempla subijcere. quod facere Ciceroni non uisum est, potiusquam ut suis uteretur exēplis. In hoc igitur longiore totius libri prooemio qui id fecere, confutat opiniones. Atque hoc necessitudine nos facere.} Sensus est. signum satis manifestum, nos necessitate compulsos, ut nobis praefari liceat, quo rationem nostrae sententiae demus: cum supra nec ante nec post tradita praecepta id fecerimus. Ornare elocutionem uniuscuiusque generis.} In quocunque genere, cum elocutionem ornare uolueris, exemplū eius ornatus non sine summi alicuius uiri authoritate proferes: Elocutionem uniuscuiusque generis.} In quocunque poetarum sit, uel oratorum genere. Nō satis habere.} Praecipere de artificio, si satis sibi non arbitrantur esse, ut dent praecepta, nisi etiā sua quae sequantur exēpla subiecerint. Ab Ennio sumere.} Quòd ille summus in heroico carmine poeta sit existimatus. Nam ita Cice. de Optimo genere oratorum de eo scribit. Aut à Graccho ponere exemplum uidetur.} Quem clarissimum oratorem fuisse tradit, ita dicens: Vtinam in Tito Graccho, Caioq́; Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuisset: quale ingeniū ad bene dicēdum fuit. profecto nemo his uiris gloria praestitisset. Sed eorū alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex inuidia foederis Numātini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uoluntaria se à seueritate iudicum uindicauit. Sed fuit uterq; summus orator, atque hoc memoria patrum teste didicimus, nam & Carbonis & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiaeq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris à puero doctus, & graecis literis eruditus. Nam semper habuit ex Graecia exquisitos magistros, iam quidem adolescens Diophanem Mytilenaeum, Graeciae temporibus illis disertissimum. sed & breue tempus ingenij augendi & declarandi fuit. Egeat idipsum confirmatione.} Si abiecti alicuius fuit oratoris exemplum.

Non possunt dicere.} Quare illos sibi anteponant, cum eorū exempli cōmodam esse orationem putēt ut imitentur: aut cur praecepta sua probare contendāt, si negēt Gracchi aut Crassi facultatē acquiri posse? Hoc Crasso et Antonio oratoribus, Cicero existimat, cum Graecorum gloria latine dicendi copiā aequatam fuisse: Quippe qui Crasso, inquit, nihil statuo fieri posse perfectius. Erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: latine loquendi accurata & sine molestia diligens elegātia, in disserendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cū de aequo et bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc sine summo artificio fieri non potest. Quis enī est qui cum non summe teneat artē, possit ea quae iubeat ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare & separare? Ceteri cum legunt.} Vt tantum probari deberemus, quod ea in unū diffusa exempla cōpoliassemus.

Orationes bonas.} Luculentas. In parte sua posse.} Vt ex se praecepta inueniat, quae maiorum authorum authoritate confirmet. Ad Olympiacum cursum uenerit.} scilicet ad Olympia dicata ab Hercule quōdam Iouis certamina in Elide uenerit: ueluti diffuse in Commentarijs Artis poeticae Horatij complexi sumus. Quomodo

Lidius aut Boius cū Sicyonijs cursitarint.} De hoc certaminis genere, nihil hodie sc iri pōt.

In artis periculum.} In præceptionem artis, quæ tanquam decursus præceptorum est. At exempla.} Illorum subiungit, qui exempla in præceptis probant aliena. Ex similiter desinentibus uerbis.} Quod ὁμοιοτέλευτον Græci uocant. Nisi aliquid scribat de arte.} Nisi eam artem secutus, scribat aliquid, quod ad eam ipsam attineat. Ostēdunt nobis quod alij excogitauerunt.} Cum alienis utuntur exemplis. Nisi forte etiam, si uestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis.} Ordo est, nisi forte etiam gloriosum putaretis, si uestra manu fabulas aut orationes totas trāscripsissetis, nedū partem, quam pro exemplo sumatis, quod nullo modo æstimandū est. Transcripsissetis.} Trāscribere, trāsducere significat: unde & coloniæ transcribi à ueteribus dicebantur. hinc Ouidius in Ibin dixit, In te transcribent ueterum tormenta uirorum. hic autem transcripsissetis exempla, trāstulissetis significat, cum id exscribere dicatur: ut, si noluissem ad necessarios usus licebat exscribere, hoc est exempla trāsferre: uelut Pedianus etiam interpretatur sic inuenimus ascribere penè idem quoque significare. uelut in Clodium, Ipse denique ille nouitius Ligur, uenalis, ascriptor & subscriptor tuus. nisi quòd ascribere mentem alterius, in scripta transferre est. Licet etiā ascribere & imputare & deputare alicui significet, quemadmodū proscribo. nam cum aliquem in exiliū promulgo significet, aliquotiens tamen pro eo quod est palam facio accipitur: ut Tranquillus de Nerone. Multa, inquit, Græce Latineq; proscripta & uulgata sunt. Sicut illa:

Quis neget Aeneæ magna de stirpe Neronem,

tißimis oratoribus, aut poetis sumpta sūt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt: si quos sibi pponant, & eorū exēpla suis exemplis non putent præstare, non poßunt dicere, quare sibi illos anteponāt. Quid igitur ipsa authoritas antiquorum? Nam cum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandū alacriora reddit: imo erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cum spes iniecta est posse imitando Gracchi aut Craßi consequi facultatem.

Postremo hoc ipsum summū ē artificiū, res uarias, & dispares in tot poematibus, & orationibus sparsas, & uage disiectas, ita diligēter eligere, ut unūquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subijcere poßis. Hoc si industria solum fieri poßet, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugißemus: nunc uero sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim qui cum nō summe teneat artē, poßit ea quæ iubeat ars, de tanta, & tā diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cum legunt orationes bonas aut poemata, probant oratores & poetas; neq; intelligunt quare commoti pbent; quòd scire non poßunt ubi sit, nec qd sit, nec quō factum sit id quod eos maxime delectet. At is qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribenda, redigit in singulas rationes præceptionis; necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximū artificium est, in arte sua posse et alienis exemplis uti.

Hæc illi cum dicūt, magis nos authoritate sua commouent, quàm ueritate disputationis. Illud enim ueremur, ne cui satis sit, ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea steterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & uetustate iam satis omnibus probati sunt. Quod si illorū authoritate remota res omnes uolent cum re comparare, intelligent non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur quod ab eis de modestia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam si tacere & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribūt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt, cur quo secus omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad Olympiacum uenerit cursum, & steterit ut mittatur, impudenteis dicat esse illos, qui currere cœperint, ipse intra carcerem stet, et narret alijs quomodo Ladas aut Boius cum Sicyonijs cursitarint: Sic isti, cum in artis curriculum descenderunt; illos qui in eo quòd est artificij, elaborēt, aiunt facere immodeste: ipsi aliquem antiquum orato-

& quæ sequuntur. Item describo, uerbis depingo, aut longius aliquid cōpositione prosequor, significat: Tranquillus tamē de Domitiano: Liberalia, inquit, studia imperij principio neglexit, quanquam bibliothecas incendio absumptas impensissime præparari curasset, exemplaribus undiq; petitis, missisq; Alexandriam, qui describerent emēdarentq; epistolas & orationes. ubi describerent, pro excriberent, uelut hic Cicero trāscriberent posuit. Mille sunt huiusmodi, quæ non tantum uicinam mutuantur significationem, sed etiam in lōg nquam diuersamq; transferuntur. quamobrem minus mirum cē debet, si pro quo hic transcribo, alibi excribo posui. Si uos parua res sicuti magna delectat.} Videtur enī parua, si artem cognoscas tantum, nō etiam ex arte scribas. Nā isto mō eligere.} Ex alijs quæ scribas. Nam oportet ut te illius artem ostēdas cognouisse, nec eius rei te rudem esse. cum autem id facis & ostendis, non tamen, quid ipse posis, significas. Paulo plus in elocutione præsertim omnia.} Hoc est, ultra prima rudimēta aliquid. In elocutione præsertim, quæ intellectu facilis est, licet tractatu diffusa sit. Nisi eruditus.} Multum exercitatus. nam elocutionis eruditionem, exercitatio multa præstare poterit.

Non sine iudicio de Pacuuianis.} Quæ Pacuuij sunt, qui Tragicus poeta fuit. Periodos.} Ambitus, circuitiones, clausulas. Non si qda planè rudis, id facere nemo poterit, cum tu feceris, te literatissimū putes.} Ordo ē, & sensus: ideo te non putes literatissimum cōtinuo eruditissimumq;, cum feceris, hoc est cum id fueris consecutus, ut artificiosa eligas dicta: quod alius nemo facere possit, ex oratoribus nempe poetisue artificiose dicta sic eligendo. Quia planè rudis.} Artis expers sit, et ignarus. Ineptus sis.}

fis.} Si te ob id literatissimum existimabis, eris utique stultus.

Propterea quòd ipso signo uidemus te.} Signũ enim ipsa dictorum annotatio est, artificiũ in illis fuisse, qui ita scripserũt.

Ab alijs commode scripta.} Quòd sint cõmode et cum arte scripta. Non ipse continuo commode scribit} Quis aliud est, quid alij dixerint intelligere, aliud est exercitatum esse.

Non tam cum parere.} Cum alijs hanc dicendi facultatẽ debent suggerere. alio igitur id tẽpore efficiant, cum iam præceptis traditis quid alij fecerint, ostendere uoluerint. Velut de optimo genere oratorum ipse fecit, qui Demosthenis ĩ Aeschinem, & Aeschinis i Demosthenem orationes in Latinum uertit, ut quod'nam genus optimũ oratoris esset ostenderet, et uirtutes alieno exẽplo oratorias exprimeret. Sic in Oratore ad Brutum, aliquando Crassi exẽpla, ut elocutionis uirtutes apparerent, protulit.

IN RHETORICÆ AD HERENNIVM *Librum IIII. Gyberti Lõgolij annotationes, & Cl. Pontani Scholia.*

*Qvoniam in hoc libro.} Parascene, id est, præparatio quædam ad sequentem quæstionem, de exemplorum usurpatione. Oritur autem hæc disputatio à facto necessitatis, quod nisi defenderet, in uitio esse uideri poterat. Hoc itaq; proœmiũ contentiosum est, quo Græcorum superstitiosam curam in alienis exemplis probandis reprehendit. * Initio purgat se, quod præter quorundam morẽ proprijs sit usus exemplis, diluens quæ ab aduersarijs obijci poterãt. Est autem tota hæc disputatio in genere deliberatiuo. Consulturum enim, alienisne an proprijs exemplis, quæ diciũtur, comprobari debeant. Argumenta à partibus honesti su-*

rem, aut poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium rhetoricæ artis prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen uereor, ne qua in re laudem modestię uenentur, in ea ipsa re sint impudẽtes. Quid enim tibi uis aliquis inquiet: artem tuam scribis, gignis nobis nouas præceptiões, eas ipse confirmare non potes, ab alijs exempla sumis: uide ne facias impudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, et poetæ, et suum quisq; de libris suis tulerit, nihil istis quòd suum uelint relinquetur. At exempla quoniam testimoniorum similia sunt, item conuenit ut testimonia ab hominibus, probatissimis sumi. Primum omniũ exempla ponuntur hic non confirmandi, neq; testificãdi causa, sed demõstrandi. Non enim cum dicimus esse exornationem, quę, uerbi causa, cõstet ex similiter desinentibus uerbis, et ponimus hoc exemplum à Crasso, quod possumus et debemus, testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplũ et testimonium. Exemplo demonstratur id quod dicimus cuiusmodi sit. Testimonio, esse illud, ita ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re conuenire, aliter enim rem non potest confirmare: at id quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur se artem scribere, et exempla proferũt ab ijs plerunq;, qui artem nescierunt. Tum quis est qui possit id quod de arte scripserit, comprobare nisi aliquid scribat ex arte? Contraq; faciunt, quam pollicери uidentur: nam cum scribere artem instituunt, uidentur dicere se excogitasse quod alios docerent: cum uero scribunt, ostendunt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipsum difficile est, inquiunt eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim pręclarum. Sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuo gloriemini. Nisi forte etiam si uestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregiũ dicitis, uidete ne insueti rerum maiorum uideamini, si uos parua res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo pôt, sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione pręsertim, omnia uidere poterit quę ex arte dicẽtur: facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut si de tragœdijs Ennij uelis sententias eligere, aut de Pacuuianis periodos, sed quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis: propterea quòd id facile

muntur, ut à prudentia. Item à consuetudine, à decoro, &c.

Neque ante rem} Hoc est, cum ordinem obseruauimus: ut quodque suo loco diceremus.

*Compluribus de causis putãt oportere} Didascalicum ordinem seruat, ut aduersariorum opinionem, rationes, confirmationesq;, prius supponat, quàm ad destructionem & suam asseuerationẽ perueniat. Sic enim facilius persuadebit, & incidẽtes dubitationes omnes tollere facilius poterit. Est autem primum argumentum à dignitate sumptum. * Prima aduersariorum argumẽtatio est, quadripartita: cuius propositio est, Meram esse ostentationem cum præcepta de dicendi ratione, abs te tradita sint, nolle adhibere ueterum exempla, sed potius propria fingere. Impudenter enim & parum modeste fit, si quis sua dumtaxat amet, uetera uero negligat. Deinde superuacaneum est, cum ex ueteribus abunde satis exemplorum suppetat, confingere noua. Præterea cum ueterum exempla testimoniorum locum obtineant, recens autem atque adeo abs te inuenta non eam habeãt authoritatem, illis uti præstat quàm nostris. Industriæ deniq; singularis argumentum est, ex antiquorum scriptis exempla collecta tuis præceptis ita posse accommodare ut hæc non temere edidisse uidearis. Vt enim testimonium.} Ab exẽpli natura. Etenim necesse est.} Dilemma. Quid igitur ipsa authoritas antiquoriũ} Arguat rursus ab utilitate, idq; imitationis facultate. Postremo hoc ipsum.} Ab eruditiõis & ingenij admiratione. Hoc igitur ipsum.} Complexio. Hæc illi cum dicunt.} Confutatio. Capiat autem principio beneuolentiam ab aduersariorum falsa asseueratione, qui authoritatibus plus quàm ueritati tribuebant. Diluit autem singula capita, iuxta ordinẽ quo pro-*

faciat quiuis mediocriter literatus. Item si cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quę certis signis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erras: propterea quòd isto signo uidemus te nonnihil eius scire, alijs signis te scire multa intelligimus.

Quòd si artificiosum est intelligere quę sunt ex arte scripta, multo est artificiosius ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab alijs cōmode scripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipse cōmode scribet. Et si est maxime artificiosum, alio tempore utātur ea facultate, nō tum, cū parere ipsi & gignere, & proferre debet. Postremo in eo uim artificij consumāt, ut ipsi ab alijs potius eligēdi, q̄ aliorum boni electores existimētur. Cōtra ea q̄ ab ijs dīr, q dīt alienis se exēplis uti oporter̄, satis ē dictū. Nūc q̄ sepatī dici possint, cōsideremus.

posita fuerunt. Quasi si quis ad Olympiacum. } Cōfirmatio à simili. Quomodo Ladas aut Boius. } Ladæ & Boij insignium cursorum meminerunt apud Græcos Pausanias, Athenæus, Lucianus: apud Latinos, Catullus, Martialis, & Solinus capite quinto. Quid enim tibi uis. } Prosopopœia disputantis. At exempla quoniam. } Aliud aduersariorum argumentum, de testimoniorum ratione: quod diluitur ab interpretatione nominis

nominis diuersa, & etymologia. At hoc ipsum difficile. } ὑποφορὰ Quid dicitis difficile? } Anthypophora, q̄ tractatur dilemmatica argumentatione. Multum est artificio suis. } Aliàs, Multo est artificiosius, &c. Contra ea quæ ab ijs dicuntur. } Trāsitio ad reliquas obiectiones.

CAPIDV

Dicimus ergo eos omnes, ideo quòd alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere quòd à multis exempla sumant. Et de eo, quod postea diximus, ante uideamus. Si concederē aliena oportere assumere exempla, uincerē unius oportere. Primum, quòd cōtra hoc nulla staret eorum ratio. Licet enim eligerent, & probarēt quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, uel poetam, uel oratorē cuius authoritate niterentur. Deinde interest magni eius qui discere uult, utrum unum oīa, an oīa neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoq; ad omnium nitetur facultatem: si id desperarit, in paucis se exercebit. Ipsis enim contentus erit, nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unū reperire nō potuerit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio cæterisq;: item sumptis alijs à poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit eū qui discet, ac omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare si unius alicuius esse simile satis habebit, omnia quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. Ergo inutile est ei, q discere uult, nū putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, si ab uno exempla sumpsisset. Nūc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere: quoniā neq;

De eo quod postea diximus. } Quod secundo loco posuimus. Deinde interest magni eius, qui discere uult. } Hoc dicit: multum refert, utrum is qui uult discere, putet unius authoris, cuius ipse uelit esse similis, omnes dicendi uirtutes esse sibi complectēdas, & id efficere possit ne suo studio, an non. Ad illius facultatem. } Quam ille fuit consecutus. Nitetur ad omnium facultatem. } Elaborabit uehementer, ut uirtutes quibus ille nitueri it imitetur. Ipsis enim contentus erit. } Paucis illis, quas poterit imitari, uirtutibus contentus erit, nec ultra queret. Nec sanè mirum, si paucis contētus erit.

Penes unum reperire non potuerit. } Quippe, qui à multis exempla colligit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Graccho, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisq;. } Catonem illum priscum dicit oratorem, cuius alibi ita meminit. Catonem uero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem uirum, dij boni? mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem (oratorē enim hoc loco quærimus) quis illo grauior in laudando, acerbior in uituperando, in sententijs argutior, in docēdo edisserēdoq; subtilior? Refertæ sunt eius orationes amplius centum quinquagīta, quas quidem adhuc inuenerim & legerim, & uerbis & rebus illustribus, licet ex his multo plura possint eligi quæ notatione & laude digna sint. omnes enim oratoriæ

oratoriæ uirtutes in eis reperientur. Iam uero origines, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante seculis et Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententijs, interdum etiā non satis apertis, tum breuitate, tū nimio acumine officit Theopōpus, elatione atq; altitudine orationis suæ, quod idem Lysiæ Demosthenes, sic Catonis luminibus obstruxit hæc posterorum quasi exaggerata altius oratio. Sed ī nostris apparet, quòd hi ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaq; subtilitate quam Atticam appellant, hanc in Catone ne nouerunt quidem. Hyperidis malunt esse, & Lysiæ: laudo, sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicēdi se gaudere dicunt. Sapiēter id quidem, atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem gratum est tamen, quod uolūt. Cur igitur Lysias & Hyperides amantur? cum penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo, & quædam horridiora uerba (ita enim tum loquebantur) id muta quod tum ille non potuit, & adde numeros, ut aptior sit oratio, ipsa uerba cōpone, et quasi coagmenta, quod ne Græci quidem ueteres factitauerunt, iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, si uerborum immutationibus utantur, quos appellant tropos, & sententiarū orationisq; formis, quæ uocant schemata. Incredibile est, quàm sit in utroque genere et creber,

dum

sua protulerunt, neq; unius alicuius, aut deniq; duorũ; sed ab omnibus oratoribus, & poetis exempla sumpserunt. Deinde, si quis uelit artẽ demonstrare nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adiumento, quòd unus omnes artis partes cõsequi nemo potuerit.

Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumenda nõ fuisse. Primum omnium quod ab artis scriptore affertur exemplum, de eius artificio debet esse, non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat, sume à me, sed huius exẽplum aliunde rogabo, tibi quod ostendam. Si merces ipsi qui uenditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis aceruos se dicant tritici habere, sed eorum exemplum pugno non habeát, quod ostendant. Si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab alijs hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignẽ diuidere uellet, ipse à uicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores non uidentur sibi ridicule facere, cum id quod alijs pollicentur ab alijs quærunt. Si, qui se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quàm maxime loquatur, neq; habeat quo sitim sedet, non irrideatur: Isti cum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si cũ id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coram magistrum facientem uidebat, cæterorum opera uel sua sponte considerare poterat. Isti credunt eos qui hæc uelint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea, nec possunt quidẽ ea, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accõmodata ad artẽ, q̃ ꝓpria. ꝓpterea quòd in dicẽdo leuiter unusquisq; locus plerũq; tãgit' ne ars appareat. In p̃cipiẽdo exp̃sse cõscripta ponere oportet exẽpla, ut in artis formã cõuenire possint: & post in dicendo ne possit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem quòd nomina rerum Græca quę conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erãt, earum rerum nomina

et distictus Cato, nec uero ignoro, nõ esse satis, politũ hũc oratorẽ hẽri quærẽdũ eẽ aliqd pfectius: qppe, cũ ita sit ad nostrorũ tẽporũ rationẽ uetus, ut nullius scriptũ extet, dignũ quidem lectione, quod sit antiquius. A' Graccho.} Hũc qualem Cicero fuisse cẽseat, supra docuimus: nisi qd Q. Mario & Cn. Seruilio Cons. T. Gracchus P. Gracchi filius fuit, qui bis consul & censor fuit, eius autem oratio græca apud Rhodios extat. quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem fuisse cõstat. A' Lælio.} Hic Scæuolæ socer fuit, cuius oratione negat Brutus quicquã fieri posse dulcius. Addit hic Augustinus, q̃ Cicero dixerit adeo abiectam fuisse, ut eã aspicere nemo uellet: Sed probat tamen etiam alibi Cicero, à Cornelia filia, cui Læliæ nomen fuit, ipsius elegantiam, sic inquiens: Sed magni interest, quos quisq; audiat quotidie domi. Loqtur enim puer quemadmodum patres. pædagogi, matres loquuntur. Legimus eplas Corneliæ matris Gracchorum. apparet filios nõ tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ filiæ sæpe sermo. Ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, et filias eius Mutias Ambas. Potest ergo à Lælia uideri scriptum, non minus quàm à Lælio. A' Scipione.} Superiorem Scipionem non infantem fuisse, Cicero dicit: filiũ autem eius, qui Scipionem minorẽ à Paulo adoptauit, si corpore ualuisset, in primis, inquit, ipse habitus esset disertus. Indicãt id cũ oratiunculæ, tum historia quædam Græce scripta dulcissime. P. etiam Scipionẽ Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis consul & cẽsor fuit, habitum eloquentem, maioris illius qui sacra acceperat filiũ, accepimus. Galba.} Sua ætate, ut Cicero inquit, Sergius Galba sine controuersia eloquentia omnibus præstitit.

et nimirum hic princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractauit ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoueret: ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. Tradit autem hic idem author, Læliũ in senatu causam ꝓ publicanis accurate, ut semper solitus eẽt, eleganterq; egisse: sed quod uoluerat, consequi non potuisse. Paucis interpositis deinde diebus, iterum Lælium ipsum hunc multo diligentius meliusq; dixisse: frustra tamen. Itaq; cum eũ socij domũ reduxissent, egissentq; gratias, & ne defatigaretur orauissent, locutum esse, se quæ fecisset honoris eorũ causa studiose accurateq; fecisse: cæterum arbitrari causam illã à Sergio Galba, quòd is in dicendo acrior esset, grauius & uehemẽtius posse defendi. Quare publicanos authoritate Lælij ad Galbam causam detulisse. Quem primo reluctatum, ne ei uiro succederet, postea tandẽ suscepisse. Breui uero tempore plurimis audientibus, illum coram ipso Lælio causam hanc tanta ui, tantaq; grauitate tractasse, ut nulla pars orationis silentio præteriretur. Itaq; multis querelis multáque miseratione adhibita, socios illa die periculo liberatos. Elegãtiam igitur in Lælio fuisse, uim autem in Galba patet. Sed hic simulac otiosus stilum prehenderat, motu illo omnis impetus animi desertus est. quod his, qui limatius dicendi consectãtur genus, accidere non solet: propterea quod prudentia nũquam deficit oratorẽ, ardor animi non semper adest, isq; cum discedit, oĩs illa uis & quasi flamma oratoris extinguitur. Nulla autem res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio: memoriã enim, qui accurate scribit in posterum ingenij sui nõ desiderat. Ita hac de causa non scripserĩt aliqui, quòd se putauerunt satis

non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo uideantur necesse est, idq́; fiet rei nō nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis, hæc aliena si posuissemus, factum esset ut quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis cum artis inuētionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti nō sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus.

magnam adeptos fuisse dicendi gloriam, eamq́; etiam maiorē u sum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta nō uenissent. Alij item dicere se posse melius quam scribere putát, quod per ingeniosis hominibus, neque satis doctis, plerunq; contingit, uelut Galbæ euenit. Porcina } M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdē, inquit Cicero, temporibus ferè quibus Galba fuit, sed paulo iunior natu, et summus orator hic est habitus, & fuit. Hoc in oratore Latino primum Ciceroni uidetur, & lenitas apparuisse illa Graecorum, & uerborum cōprehensio, etiam artifex, ut ita dicā stilus. Et eum duo adolescentes ingeniosissimi, propeq́; æquales C. Carbo & Graecchus, diligenter audire soliti sunt. Crasso. } Vtrum P. Crassum, Carbonis, & Graecchi temporibus probatum oratorem, qui & ingenio ualuisse traditur, et studio, qui etiam cum summo illo oratore Sergio Galba, cuius Caio filio filiam collocauerat, affinitate fuit coniunctus, & cum esset P. Mutij filius, fratremq́; haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat: an certe L. Crassum, cuius supra meminimus, dicat, dubium est. Hunc quidem omnes suos antecessores dicendo superauisse, Cicero uult: licet Antonium alij parem esse ei dicant. Crassi luculentissimam quandam se Cicero memoria tenuisse orationem profitetur, ac sibi fuisse in dicendo magistram dicit. Antonio. } Antonij Cicero cum in multis locis, tum de Claris oratoribus meminit, cum ita dicit: Omnia ueniebant Antonio in mentem, eaq́; suo quæque loco, ubi plurimum proficere & ualere possent. Vt ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo maxime opportunis orationis partibus omnia collocabātur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio, imparatus semper aggredi ad dicendū uidebatur sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente, nonnunquam uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Atqui diligenter loquendi laude caruit. neque tamen est admodum inquinate locutus sed illa, quæ propria laus oratoris est in uerbis, ei non fuit. nā ipsum latine loqui, est illud quidē in magna laude ponendū, sed non tā sua sponte, q̄ qđ est à plerisq; neglectum. nō enim tā præclarum est scire latine, q̄ turpe nescire, sed tñ Antonius in uerbis, & eligendis, & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem & tanquam ad artem dirigebat. Verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus. Quo in genere, quia præstat omnibus Demosthenes, iccirco à doctis oratorum est princeps iudicatus. Schemata enim, quæ uocant græci, ea maxime ornant oratorem, eaq́; non tam in uerbis pingendis habent pondus, quàm illuminandis sententijs sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis, quæ si partiēda est in gestum, atque uocem, gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruēs, manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnesq́; motus, cum uerbis sententijsq́; consentiens. Vox permanens, uerum subrauca natura. Sed hoc uitium huic uni in bonum cōuertebatur, habebat enim flebile quiddā in q̄stionibus, aptūq́; cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam. Hunc insigni quodam casu perisse ferunt. Nam cum inter Syllam Mariūque orta tam fuissent bella ciuilia, et in urbe Marius grassaretur, M. Antoniū qui ad uillam effugerat, agricola benigne suscepit occuluitq́;. Sed postquam à seruo per imprudentiā detectus est, Marius tribunum militum misit, ut necaretur. is cum milites in cubiculum præmisisset, & eos Antonius pulchro grauiq́; sermone detineret, ingressus ipse tribunus Antonium adhuc differentem obtruncauit, caputq́; ad Marium detulit. Omnia quæ oēs habuerint, solū habere se posse, differt ergo inutile est, ei qui discere uult, non putare unum omnia posse } quæ assecuti omnes fuerint oratores uel poetæ, Incideret in hāc opinionem, si ab uno exempla sumpsisset, nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse. } Vt plures quàm unum solum uellet imitari. Vnum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicuius aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus ut poetis exempla sumpserūt: deinde si quis uelit artem demonstrare, nihil prodesse ad dicendum non male utatur hoc adiumento. } Cum plus utilitatis unus afferat, & ipsi à multis sumpserint. Quod unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. } Dicit, ideo hanc artem disci non prodesse, quia comprehendi omnia, quæ in arte sunt, non possint. Id enim ex eo colligi uidebitur, quod hoc nullus antea fuerit consecutus. Nam & uirtutes oratorias si quis uelit discere, à multis discat necesse sit. Suo iudicio comprobare. } Quod pro argumento sumi posse uidetur ab eis, qui artem uelint improbare. Eius artificij debet esse. } ex sua officina debet exire. Debet esse artifex ex artificio eius. qui artem gignit. Sed huius. } purpuræ, quam dixerim me uenalem habere. Exemplum rogabo aliunde. } Ab alia suscipiam, ut meæ similem ostendam. Aliunde exemplum quæritant mercis. } Subaudiendum, nónne ridiculi uiderentur? Et eorum. } Aceruorum. Exemplo. } ut si quid exempli proferant. Pugno. } In pugno. quod pugno continere ualeant. Non habent, quod ostēdant. } Subaudiendum, nónne ridiculi uiderentur? Si Triptolemus cum hominibus semen largiretur. } Hercules, ut apud Diodorum est, præsidia Calydonijs ferens, Thesprotis illato bello Ephyram urbem ut cœpit, & Phyleum Thesprotorum regem occidit, filiam uero eius captiuam compressit, ex qua Triptolemum suscepit, qui serere agros docuit primus. Alij dicunt, cum Ceres Proserpinam filiam suam quæreret, ad Eleusium regem peruenisse; cuius uxor Hioma puerum pepererat Triptolemum. Hanc regina, cum Ceres ipsa se offerret nutricem, filio suo recepit, deditq́; nutriendum. Ceres, quód alumnum suum reddere cuperet immortalem, diuino lacte eum nutriebat. Sed noctu semel cum mater puerum igne obrui intueretur, exclamauit. Vnde irata Ceres Eleusium exanimauit, ac Triptolemo alumno suo æternum beneficium contulit. nam fruges ei propagandas, & currum draconibus iunctum tradidit. quibus ille orbem terrarum frugibus uictor obseuit. Posteaquam domum rediit, Cepheus rex eum tanquam æmulus interficere conatus est. sed re cognita iussu Cereris Triptolemo regnum tradidit, ibiq́; oppidum constituit, quod ex patris sui nomine appellauit Eleusium. Ipse ab alijs id hominibus mutuaretur. } Subaudiendū, nónne ridiculus uideretur? Aut si Prometheus cum mortalibus

ignem diuidere uellet } Iapetus cœli terræque filius, ut Græcorũ narrant fabulæ, filios ex Climene: ut alij scribunt: ex Themide: uiginti & nouem, ut Proclus refert, suscepit: quorum à Græcis nominantur (quantum ipse legerim) solum Menœtius, Atlas, Prometheus, & Epimetheus. Atlas, uelut in Theogonia fabulatur Hesiodus, columnas in cœlum usque produxit: in harum autem uertice, quod Iouis secreta rimari niteretur, Prometheus à Ioue uinctus. aquilam in se immissam iecore suo pauisse fertur. quã postea sagittis Hercules confixit: quod ne Iuppiter quidem ægre tulit, ex quo eam fuisset suus filius gloriam consecutus. deinde cum cuncti ad consultandum dij conuenissent, Iouis prudentiam Prometheus uoluit experiri. Ex boue enim à se cæso omnia collegit ossa, abrasa undique omni carne: deinde ita construxit, ut superne super ossa pellis circũ circa explicata bouis integri speciem habere uideretur. hunc ergo se dijs uenientibus imolaturum dicebat. sed id tamen Iouem non latuisse aiunt: qui eam propius accessisset, detracto tergore dolum Promethei detestatus, mortalibus ignem in cœlum sustulit. Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram à Ioue missi ignem aridulis lignis cæterisq; fomentis excepit, et clàm ne persentisceret Iuppiter occuluit, utendumq; dedit mortalibus, Quam ob causam indignatus Iuppiter, sumptis à Vulcano adamãtinis cathenis, Prometheum in caucaso mõte insolubilibus nexibus constrinxit. Sic de Prometheo ligato scribit Aeschylus in tragœdia. nec nos præterit, multos fuisse, qui dicerent eundem in caucaso monte aquilam iecore suo pauisse. Martialis quidẽ hæc de Prometheo:

Qualiter in Scytica relegatus rupe Prometheus
Assiduam uiuo pectore pauit auem.

Hoc ergo Cicero dicit, si Prometheus, cum ipse largiri ignem patriq; deberet mortalibus, ipse peteret à uicinis, ut unusquisq; carbunculos sibi traderet, eosq; ille testa susciperet, nónne ridiculus uideretur? Ipse à uicinis. } Quod ipse uicinus largiri deberet. Cũ testa. } Ignitabulo, siue id testa sit, siue quiduis aliud. nam testa à figulis ex argilla fit, ut & tegula, uel simile huic aliquid, Corrogaret. } Congereret. Num ridiculus. } An non ad irrisionem idoneus uideretur? ac si dicat, uideatur necesse est. Et hæc sitiens quàm maxime loquatur, neque habeat. } Amphibolon est, utrum quàm maxime sitiens, an quàm maxime loquatur. sed quod dixi posterius, magis congruit, ne sit quodammodo anastrophe. Qui sitim sedet. } Extinguat, uel aliqua ex parte leuet. Et omnium rigare debeant ingenia } Præceptis & rerum inuentione perfundere. Lypsippus caput ostenderet Milonis } Cum eum sculpere fingeréue statuas doceret, non à minore statuario caput fictum demõstraret. Brachia Praxitelis, pectus Polycleti } Quos Plinius nobilissimos fuisse statuarios refert. Sed omnia corã uidebat. } Intuebatur

Intuebatur magistrum faciẽtem ipse Cares Lysippum. Cæterorum opera. } Quæ fecissent alij, per se poterat & uidere, & considerare. Alia ratione } Quam ut à suo præceptore discant oia.

Tam esse accommodata ad artem } Quam ipse præceptor sibi fingit: quando illi ut casus tulit, ut causa, ut locus postulauit & persona, locuti sint. Qui autem sibi artis docendæ causa exempla effingit, nihil ponit, nisi quod ad id artificium attinere uideatur.

Ne ars appareat in præcipiendo, expresse conscripta ponere. } Quam iactare non oportet. Vt in artis formam conuenire possint. } Vt ars ita tractari debere significetur. Ne possit ars eminere. } Ne ab omnibus possit manifeste deprehendi. Facultate oratoris occultatur. } Ingenio tegitur oratoris, idq; omnium confessione de arte scribentium uerum est. Hæc quoque res. } Hæc præceptio. Nos ducit ad hanc rationem. } Ad iudicij nostri aperiendam sententiam. Quæ enim res apud nostros non erant. } Atqui in Catone, Antonio, & multis alijs oratoribus q Ciceronẽ ætate antecesserũt, tropos fuisse ipse dicit, & schemata: quorũ hæc uocabula Græci singula singulis fecere. ipse uero Latine eadem in hoc libro effert. Ergo ita accipiendum est. An quæ res apud nostros non erant, quod discendi apud Latinos magister nullus fuit, qui hæc tradidisset: aut quod licet ueteres oratores illis uterentur, sed tamen eis uti nescirent, utpote quæ ex ingenio magis quàm ex arte profluerent. Idq; fiet rei. } Subaudiendum difficultate, nõ nostra. quippe non ita absurde & remote loquimur, ut à quouis facile non queant intelligi. Reliquam scripturæ. } Cum nomina græca expresserimus. Hæc aliena. } Subaudiendum exempla. Asperius & inusitatius, id proprie nobis distribueretur. } Quæ nũc attribui poterit, cum nostris usi fuerimus exemplis. Cum artis inuentionem Græcorum. } Quasi inuenta ab illis; Latini reddidere præcepta. Illorum. } Græcorum. Exemplorum rationẽ. } Vt ab alijs acciperemus potius quàm à nobis ipsis quodãmõ euderemus.

Dicimus ergo eos omnes. } Propositio duplex. ⁂ Dicimus ergo eos. } Si sumenda aliunde exempla sunt, non à multis, sed ab uno sumenda esse dicit: deinde nullo modo sumenda esse demonstrat. Si concederem aliena oportere, &c. } Hæc argumentatio omnem imitationis spem & utilitatem subuertere conatur. Ergo ab uno sumenda } Transitio ad alteram propositionis partem. Primum omnium. } Confirmatio à dissimilibus uarijs. Isti magistri. } Applicatio. Si qui se fontes. } Alia confirmatio, ab exẽplo dissimili. Chares à Lysippo. } Ab exemplo contrario. Huius autem statuarij meminit Plinius libro trigesimoquarto, cap. 7. Præterea nec possunt. } Aliud argumentum à possibili. Postremo, hæc quoque res. } Arguit à necessario, non omnia exempla reperiri apud Latinos authores. LONGO.

Nunc tempus postulat. } Epilogus disputationis.

Bipartita igitur erit nobis elocutionis præceptio. } Quas Cicero figuras, Græcorum alij characteras, alij plasmata uocant. Has igitur cuiuscunque orationis figuras, Apollonius quinque esse dicit: Philosophicam, historicam, oratoriam, epistolarem, commemoratiuam Philosophorum, ut Platonis, Aristotelis, uel Ciceronis, ubi philosophorum sententias complexus est. Historicorum, uelut Herodoti, Thucydidis, Titi Liuij, Salustij. Oratorum, ut Demosthenis, Ciceronis in orationibus. Epistolaris, ut rursum Demosthenis, Ciceronisq; in epistolis, Oratio quinta, quam ille ὑπομνηματικὴν uocat, nostri (si modo recte conuersum uidetur) commemoratiuam uocant. qualis est in Isocratis orationibus, ad Demonicum præsertim, & Nicoclem: quæ quidẽ sunt quædam quasi uitæ institutiones. Oratoriæ porro orationis figuras, alij tres, alij quatuor faciunt: & alijs alij ea tria appellare conuenerũt nominibus. nam sunt quæ longam breuem & mediam nominent. Lõgam, ut apud Virgilium undecimo, ubi

DE ELOCVTIONE.

Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocu-

tio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

SVnt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio nõ uitiosa consumitur; unã grauẽ, alterã mediocrẽ, tertiam extenuatã uocamus.

Grauis est, quæ constat ex uerborum grauium magna, & ornata constructione. Mediocris est quæ constat ex humiliore, neq; tamen ex infima, & peruulgatissima uerborũ dignitate. Attenuata est, q̃ demissa ẽ usq; ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis.

In graui consumetur oratio figura, si quæ cuiusq; rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria siue translata, siue extranea, ad unãquãq; rẽ accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione, & commiseratiõe tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum, aut uerborum, quæ grauitatẽ habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est uestrum iudices qui satis idoneam possit in eum pœnã excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In ijs qui uiolassent ingenuam, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquẽ, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt. Atque in alijs maleficijs ad singulos aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit, huius sceleris qui sunt affines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros aĩos, õ crudeles cogitationes, õ derelictos ad humanitate homines: Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorum sepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quomodo deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutem: matribus familias & ingenuis sub hostilẽ libidinem subiectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata? qui se nõ putant id quod uoluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis consequi iudices indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia uos mei nõ indigetis. Vester enim uos animus amãtissimus Reip. facile edocet, ut eum qui fortunas omnium uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere.

In mediocri figura uersabit' oratio, si hæc ut ante

---

de Camilla narrat.

Pulsus ob inuidiam regno uiresq; superbas,

& quæ sequuntur. uel ut habent secundi & tertij Aeneidos libri narratiões. Breuis, uelut in quinto. ubi de Ganymede strictim narrat sic.

Victori chlamydem auratã, quam plurima circum
Purpura, Mæandro duplici Melibœa cucurrit.
Intextusq; puer frundosa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos: & reliqua.

Media: ut in primo,

Huic coniunx Sichæus erat.

Est enim castigata narratio: sic tamen, ut omnia complexa sit. Sunt qui ἁδρὸν, quam grauẽ transfert Cicero alij grandiloquum orationis genus ἰσχνὸν, Cicero attenuatam figuram, alij gracilem, alij leuem nominarunt. Tertium genus μέσον Cicero mediocrem, aliqui mediam uocãt. Qui quartam adijciũt figuram, eam ἀνθηρὸν, id est floridam nominarunt: ut ĩ septimo Virgilij illud ẽ, ubi luci ac fluminis amœnitatẽ dscribit.

Verticibus rapidis, & multa flauus arena,
In mare prorumpit. uariæ circumq; superq;
Assuetæ ripis uolucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, lucoq; uolabant.

Sanè quales oratoriæ istæ figuræ sint, Homerus in tribus Græcorum ducibus ostendit. Nam cum breuem quidem cum iucunditate, & propriam (id enim non errare uerbis est) & carentem supuacuis eloquentiã Menelao dedit, lenem oratiõis expressit figuram, his uerbis.

ἤ τοι μὲν μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευεν.
παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
οὐδ' ἀφαμαρτοεπὴς εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.

Cum autem ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluxisse sermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius põt, mediocre genus attigit his uersib.

τοῖσι δὲ νέστωρ ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς πυλίων ἀγορητής.
τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Sed ad summam regressus in Vlysse facundiam, ut illum omni magnitudine cunctos uicisse ostendit, ita orationem ei similem nimbis hybernis, & copiã uerborum atque impetum parem tribuit: cuiuq; cum ipso neminem contendere posse mortalium credit, graue illud & ualidum grandiloquium complexus est, dicens.

ἀλλ' ὅτε ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος ἵει,
καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
οὐκ ἂν ἔπειτ' ὀδυσῆΐ γ' ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.
οὐ τότε γ' ὧδ' ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ' εἶδος ἰδόντες.

Cicero ipse in Oratore ad Brutum, hæc tria dicẽdi genera ita distinguit: Tria sunt, inquit, oĩno genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt, peræque autem, id quod uolumus, sed perpauci in omnibus. Nam & gratia quidam eloquẽtes, ut ita dicam fuerunt, cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi & parati: quod ipsum alij aspera, horridaq; oratione, & nec perfecta nec conclusa: alij leni & instructa, & terminata, et cõtra, tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora non ampliora facientes, subtili tamen & pressa oratione limati. In eodem genere alij callidi, sed impoliti, & in consilio similes rudium ac imperitorum. Alij in eadem ieiunitate cõcinniores, id est, faceti, florentes, etiam leniter ornati. Est au

tem

tem quidam interiectus nitor medius, & quasi tẽperatus, nec acumine posteriorum, nec flumine utens superiorum: uicinus amborum, in neutro excellens, utriusq; particeps, uel utriusq; si uerum quærimus, potius expers, isq; uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil adferens præter facultatem & æquabilitatẽ. Non enim addit aliquos extrinsecus colores, sed omnem orationem ornamẽtis modicis, uerborum sentẽtiarumq; distinguit. Horum singulorum generum, quicunque saltem unum cõsecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerũt. Ex hac igitur à Cicerone lata differentia, nobis licet animaduertere, cũ tria optimus præstare orator debeat, ut dicendo animos audientium & doceat, & delectet, & permoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri posse: graui autẽ, permoueri: mediocri uero, delectari. Itaque illo leni (siue attenuatum malis appellare) præcipue ratio narrandi probandiq; cõsistit. quod licet detractis ceteris uirtutibus constet, suo tamen in genere plenum erit. Porro mediocre illud, translationibus crebrius, & figuris; erit iucundius, egressionibus amœniũ, compositione aptum, sententijs dulce, ac ut amnis lucidus & uirentibus utrinque syluis inumbratus. At grandiloquum illud torrentis simile, qui saxa deuoluat, in pontem indignetur, ripas sibi faciat, iudicem uel renitentem cogat ire quò contendat. hoc ĩ genere orator defunctos excitabit, frequenter exclamabit, amplificationibus utetur, patriam inducet, ui superlatiuorũ agetur, ut, quæ Charybdis tã uorax? & ; O. eanus mediusfidius ipse Not a sunt studiosis hæc luminaria hoc, Deum ipsum ei diuos in congressum prope uestrum sermonemq; deducet; ut item: Vos enim albani tumuli; atque luci, uos inquam Albanorum obrutæ aræ, sacrorum po

dixt, aliquantulum dimiserimus, neq; tamen ad infimũ descẽderimus, sic: Quibus cum bellum gerimus iudices uidetis, cum socijs, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul uirtute, & industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt, tum uero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus Po. Romanus posset, scire & æstimare poterant. Hi cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarẽtur: cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent, cum sibi non multitudinem militũ, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto esse uiderent, non deniq; ullam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandum? Si cũ finitimis de finibus bellum gererent, si totum certamen in uno prælio positum putarent, tamen oĩbus rebus instructiores, ac paratiores uenirẽt, nedum illud imperiũ orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate concesserunt, cum aut armis, aut liberalitate à Po. Ro. superati essent, ad se trãsferre tãtulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani: non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo illi quemadmodum descissent, uidebant. Nam rerũ imperiti, qui uniuscuiusq; rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, ij per imprudentiam facillime deducũtur in fraudem: At ij qui sciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euẽtis suis rationibus possunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat tantam amentiam quenquam tenuisse, ut imperium Popu. Roma. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. quid aliud, nisi id quod dico, potest esse?

In attenuato figuræ genere, id quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exẽplum: Nam ut forte hic in balneas uenit, cœpit postquam perfusus est, defricari. Deinde, ubi uisum ut in alueum descenderet, ecce ibi iste de trãsuerso, heus inquit adolescens, pueri tui mô me pulsauerũt, satisfacias oportet. Hic qui id ætatis ab ignoto, præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem & alia dicere cœpit. Hic uix tandem inquit, sine me considerare. Tum uero iste cœpit clamare uoce ista, quæ perfacile cuiuis rubores eycere posset: Ita petulans es atq; acer, ut ne ad solariũ quidem idoneus, ut mihi uĩ, sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitatus sis?

puli Romani sociæ & æquales implorant. Cum autem ira uel misericordiam excitare conabitur orator, dicet: Hic te mater, & appellant, & flent. Quid multis? per omnes ibit affectus. Quare si ex tribus his generibus necessario sit eligendum unũ, quis dubitet hoc præferri debere omnibus, ut maximis quibusque causis accommodatissimũ?

In graui figura cõsumabitur oratio.} De hoc genere ipse in Oratore ad Brutum. Tertius, inquit, est ille amplus, copiosus, grauis, o natus orator, in quo profecto uix maxima est: hic ẽ enim, cuius ornatum dicendi, et copiã admiratæ gentes, eloquẽtiam in ciuitatibus plurimũ ualere passæ sunt. Hanc igitur eloquentiam, quæ cursu magno sonituq; fertur, suspiciunt omnes, admirantur, hanc se assequi posse diffidunt. Huius est tractare animos huius omnimodo promouere: hæc modo perfringit, modo irrepit ĩ sensus, inserit nouas opiniones, euellit insitas: sed multum interest inter hoc dicẽdi genus & illa duo alia. Qui in illo subtili & acuto elaborauit, ut callide argutéque diceret neque quicquam altius cogitaret hoc uno profecto magnus orator est, si non maximus, qd̃ minime in lubrico uersabitur, & si semel constiterit, nunquã cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescat ancipites dicendi incertosq; casus: ẽt si quando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculũ non adibit. Cadere enim nõ potest. At uero hic noster, quem principẽ ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime est contemnendus. Hic enim submissius, quod acute & ueteratorie dicit ille. Nã medius suauis est, hic autẽ copiosissimus.

Conturbatus est adolescens, nec mirum, cui etiam nũc pædagogi lites ad auriculas uersarẽtur, imperito eiusmodi conuiciorum. Vbi enim iste uidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset, Igitur genera figurarum ex ipsis exẽplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum constructio quædam, & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate.

in quo si nihil est aliud, uix certe satis sanus interdũ uideri solet, qui enim nihil tranquille, nihil leniter, nihil partite, diffinite, districte, facete dicit, præsertim cũ causæ, partim totæ, partim aliqua ex parte eo modo tractandæ sint: is non præparatis auribus, simul ac inflammare rem cœpit, furere apud sanos & quasi inter sobrios bacchari uinolenter uidetur. His Marci Tullij uerbis non potuit melius explicari, quomodo hoc graue dicendi genus tractari conueniat. Nam perspecto hoc exemplo, nihil est quod ad huius generis usum prætermissum esse uideatur. Maxima supplicia maiores nostri cõsumpserunt, huic uero truculẽtissimo ac nefario facinori, &c.} Quia futurum neminem arbitrati sunt, qui patriam ullo in tempore proditurus esset: sicut nec, qui parentem trucidasset. Sanè ferunt Solonem de septem illis sapientibus unum, qui leges scripsit Atheniensibus, quibus usi postea fuere, cum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum qui parentem necasset, respondisse, se id neminem facturum putasse. Sapienterq; fecisse dicitur, cum de eo nihil sanciérit, quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere quàm admonere uideretur. Ergo postea demũ inuenta pœna, quæ inferretur eis, qui parentes necassent suos. Sed nondum qui patriam prodidissent, pœnam fuisse tum excogitatã apparet. Nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt. atqui in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit.} Impium distat à nefando, ut Pædianus inquit: quod nefandum est, non fandum: nefarium, quod sacra polluit ferre pio solita celebrari. Singularem pœnam.} Peculiarem, & quasi illi sceleri soli tributã. Huius sceleris qui sunt affines, omni cõsilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur.} Qui sunt coniuncti, aut sanguine, aut in eo scelere duntaxat perpetrando. In mediocri figura uersabitur oratio, si hæc, ut ante dixi.} In Oratore ad Brutum, de hoc genere ita differit, ut dicat uberius esse hoc, aliquantoq; robustius, quàm humile, de quo posterius dicetur: & summissius magis opportunum quàm humile, de quo iam dictum amplissime, Hoc in genere uerborum, & dicendi, suauitatis est uel plurimum. Est autem plenius quàm enucleatum illud, de quo dicetur. At illud ornatum copiosumq; summissius: cui omnia dicendi ornamenta conueniunt: & multi in hac orationis forma floruerũt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris: cuius oratio cũ sedate placideq; loquitur, tum illustrant eam quasi stellæ quædam, translata uerba atq; immutata: translata dico, ut cum per similitudinem ad aliã rem, aut suauitatis, aut inopiæ causa transferuntur: mutata, in quibus pro uerbo subijcitur aliud quàm idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod, quanquam transferendo fiat, tamẽ alio adhuc modo transtulit Ennius, cum dixit, arcem & urbem orbas, uel cũ pro Africa terram horridam. hãc hypallagẽ rhetores, quia quasi summuntur uerba pro uerbis: metonymian Grammatici uocant, q. nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam catachresin uocãt, ponit, ut cum minutum dicimus pro paruo, et abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel si libet: sed cum fluxerunt continuæ plures translationes,

alia planè fit oratio. Nam genus hoc Græci appellant allegoriam, recto nomine. Genere tamẽ melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Cæterum hæc frequentat Phalereus maxime, suntq; dulcissima. Et quã quam translationum est apud eum multum, tamen immutationes nusquam crebriores in idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac tẽperata uerborum uarietate) cadunt. Multum enim eleganter & multa sentẽtiarum copia disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Ne pluribus agam. Ex philosophorum scholis tales ferè euadunt, & nisi coram erit comparatus illo fortior, per se hic quem dico, probabitur. Est enim quiddam insigne & florens orationis, pictũ & expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepores. hoc totum è sophistarum fontibus defluxit in forum: sed spretum à subtilibus, repulsum à grauibus, in ea de qua loquor mediocritate consedit. Hi cum se.} partim se. Tum uero.} sed maxime. Nihilominus.} nihilo secius. Quid in omnibus rebus contra ipsos posset, scire & æstimare poterant.} Atqui non uidentur scisse & æstimasse, ergo imprudenter id ab eis factum, ut contra Romanos quicquam molirentur. Cum deliberassent nobiscum bellum gerere.} Ex hoc, aliquorum fraude, & intestinis insidijs eos laborasse probat. Partem sociorum.} Partem Italicorum, qui socij Romanis asciti fuerãt: uelut supra retulimus. In officio manere.} Vt Romanis quod possent, præstarent auxilium.

Ad bellum ministrandum.} Ad trahendum longius bellum, ne sociorum certamen in uno prælio positum esset. Bellum est hostilis aliquando confligendi uoluntas, & nocendi. cuius contrarium est, pax. Nam si distrahatur per aliquot dies bellum, induciæ dicũtur. Prælium uero, cõflictus mitium, quasi præludium. Cum uero utrinque confligitur, & iam furentibus animis omnes marte concaluerunt, pugna nominatur. Nam certamen, quomodocunque contendatur, dici potest. In uno prælio.} Vno conflictu. Nedum illud imperium orbis terræ.} Quod Romanorum longe omnium potentissimum est. Partim ui, partim uoluntate consenserunt.} Armis enim aliæ sunt superatæ nationes, aliæ sponte cesserunt, seq; dediderunt. Ad se transferre.} Imperium Romanum, cui totus cessisset orbis. Tantulis.} Tam exiguis uiribus, si cum Roma. comparentur. Quid Fregellani: an non sua sponte conati sunt.} Contra Roma. arma sumere, quos tu defendis. Eo quidem.} Respondet ipse, Ideo Fregellani Romanorum socij in armis acrius perstiterunt, quod alij socij contra datam fidem minus conati sunt: hoc est, minus palam aduersati Romanis. Nesciebant etiam, quemadmodũ alij similiter lapsi essent, & suorum conatuum pœnas luissent. Nam rerum imperiti.} Sicut Fregellani. Exempla petere non possunt.} Quia nunquam simile quicquam experti sunt. Deducũtur in fraudem.} Intestinis malis laborantes, idq; propter seditiosos ciues. At hi.} Præter Fregellanos. Arma sustulerunt.} Ad arma concurrerunt, ut ultro bellum inferrent.

Nullis copijs freti.} nisi fallatur insidijs. Quid aliud nisi id quod dico potest esse?} Vt fraude intestina instigent imprudenter, Romanos ad bella lacessant. In attenuato figuræ genere.} Ipse

ad Brutum

ad Brutum in Oratore de attenuato genere inquit, Summissus & humilis consuetudinem imitatur, ab indisertis re plus quàm opinione differens. itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem uidetur esse æstimanti: sed nihil est. cum experiare minus Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet: ut si scilicet illis maximis uiribus careat, sit, ut ita dicam, integra ualetudine. Primum igitur eum, tanquam è uinculis numerorum eruamus. sunt enim quidam oratorij numeri obseruandi, ratione quadam: sed alio in genere orationis. in hoc omnino relinquendi solum quiddam sit, nec uagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam habitus concursu uocalium molle quiddam, & ei qui iudicet, non ingratam negligentiam, de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioq; uerborum. illa enim ipsa contracta & minuta, nõ negligenter tractanda Sed quedã etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quasi idipsum deceat, sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. fit enim quodam in utroq;, quo sit uenustius, sed non ut appareat. tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, & ne calamistri quidem adhibebuntur. fucati uero medicamenta candoris & ruboris omnia relinquentur: elegãtia deniq; & munditia remouebitur: sermo purus erit, & Latinus, dilucide planeq; dicetur. qd deceat circumspicietur, unum aberit, quod quartum numerat Theophrastus, in orationis laudibus: ornatum illud suaue & affluens, acutæ crebræq; sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ, atq; in hoc orator dominabitur. uerecundus erit usus, oratoriæ quasi suppellectilis. suppellex est enim quodammodo nostra quæ est in ornamentis, uel rerum, uel uerborum. ornatus autem duplex: unus simplicium, alter collocatorum. simplex probatur in proprijs usitatisq; uerbis, quod aut optime sonat, aut rẽ maxime explanat. In alienis aut translatum, aut sumptum aliunde mutuo: aut factum ab ipso, aut nouum, aut priscum, aut usitatum: sed etiam usitata & prisca sint in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum si quid concinnitatis efficiunt: quod uerbis mutatis non maneat, maneat e sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam si uerba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus, & parcus, & in priscis reliquisq; ornamentis uerborum ac sententiarum demissior, translatiõe fortasse crebrior: qua frequentissime sermo omnis utitur, non modo urbanorum, sed etiã rusticorum: ut sunt gemmare uites, lasciuire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. nihil horum audacter: sed aut simile illi unde transferas, aut si res suum nullum habeat nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uideatur. Hoc ornamento liberius quàm cæteris utetur hic orator summissus: nec tam licenter tamẽ, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo: illam autem cocinnitatem, qua locorum collatiõem illuminat, ijs luminibus quas Græci quasi aliquos gestus orationis, schemata appellant, adhibebit: sed paulo parcius (ut si in epularum apparatu magnificentiam excedat) nõ se parcum solum, uerumetiam elegãtem uideri uolet. Eliget quibus utatur. Huic enim acuto fugiẽda sunt paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemq; pacto cadentia, & mutatione unius tã tum literæ quasi quæsitæ uenustates: nec elaborata concinnitas, ut quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. itemq; si quæ uerborum iterationes, contentionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ. cæteris promiscue poterit uti: continuationem uerborum modo resoluat & diuidat, ut atque uerbis quàm usitatissimis, translationibus quàm mollissimis. etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt uehementer illustria. non faciet Romanum populum loquentem. nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequenter una complexione deuinciet. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, qui dicendo multum quandoq; ualẽt: quorum duo sunt genera, unum facetiarum, alterũ dicacitatis. utetur utroque sed altero in narrando aliquid uenuste, altero in iaciendo mittendóque ridiculo. tamen ridiculo sic uti debere opinor, ut nec illud nimis frequens, nec scurrile sit, nec subobscœnũ, nec inimicum, nec petulans, nec improbum, nec in calamitatem alicuius, aut inhumanarum rerum fortunam, nec odij locum risus occupet. Hãc ego iudico formam summissi oratoris: sed magni tamen & germani Attici Quoniam quicquid falsum aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. Postquam perfusus est. } Calida aqua aspersus, lotusq;. Cõfricari deinde ubi uisum est. } strigilibus & linteis abstergi. Vt in alueum descenderet. } Vbi aqua corpus ablueret. Ecce ibi de transuerso. } Ecce proprium hoc Ciceronis est in rebus improuisis, quod Vergilius & legit & transtulit: ut,

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta,
Horresco referens, immensis orbibus angues.

De transuerso. } Et hoc uulgare uerbum, quod huic figuræ conuenit soli. Pueri tui. } Serui tui. Hic q id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. } Rubore suffusus est, quod appellatus esset id ætatis adolescens. Vix tandem, inquit, sine me considerare. } Permitte me, inquit, & si uix permittis, tandem permitte, ut considerem quod dicis. Cœpit clamare. } Petulantius clamare, instare. Petulans es. } Temerarie postulans. est enim à petendo uerbum deflexum. M. Tullius de Republica lib 4. Itaq; à petendo petulantia, à precando & poscendo, procacitas nominata est. Atque acer, peruicax. } Sic Iuuenalis:

Acer & indomitus, libertatisq; magister.

Vt ne ad solarium qdẽ. } Solariũ, eminẽtiorẽ ædium contignationem nominamus. Palladius in rebus rusticis: Nunc circa extremum mensis, pauimenta in solarijs fiunt. Tranquillus de Nerone: Formam ædificiorum urbis nouam excogitauit, & ut ante insulas ac domos porticus essent, de quarum solarijs incendia arcerentur. Dictum autem solarium, quòd cum primo sol diluculo oritur, id radijs illustret. Item solarium à Latinis dictum, quod à Græcis horologium, ut Varro inquit, in quo horæ ex sole inspiciebantur. Hoc autem Cornelius in Basilica Aemilia & Fuluia primus inumbrauit. Ergo ut ne ad solarium quidem, ut mihi uidetur, exercitatus sis. } Vel ubicunque prudentes, non furiosi, ut tu, conuenire soliti sunt. Sed penes scenam. } Vbi ab omnibus nimis clamatur, abiectisq; quibuslibet. Cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uersarentur. } Non mirum si adolescens illum clamantem non tulit, cum custodis sibi audire minas uideretur, dum illum inclamãtem auscultaret. Pædagogi lites. } Pædagogus à Græcis, à Latinis puerorum custos recte dici potest, à παῖς παιδὸς & ἄγω dirigo. Lites ad auriculas. } Nunc lites pro iurgijs ponit. distat enim à lite iurgium: quòd iurgium leuior res est, si quidem inter beneuolos, aut propinquos dissensio uel concertatio, iurgium: inter inimicos dissensio, lis appellatur. ut ipse Tullius de Repub. in quar

to: Admiror nec rerum solum, sed etiam uerborum elegantiam. si iurgant, inquit, beneuolorum est concertatio: nam lis, inimicorum dicitur. & in sequenti: Iurgare ergo lex putat inter se uicinos, nō litigare. Lites ad auriculas uersarētur. } *Hypocoristicôs dixit auriculas, q. id adolescētes tenere uideretur. licet aliq aurē meatū, p quē uox ad cerebrū ingreditur, dici uelint: auriculā uero, circunductā chartilaginem.* Imperito eiusmodi cōuiciorum. } *Conuicium, inquit Non. Mar. de doctorum uirorū indagine, a uicis dictum, quòd secundum ignobilitatem loci maledictis & dictis turpibus homines caullentur.* Vbi iste enim uidisset scurrā. } *Ordo est & sensus: Ad hæc enim iste adolescens, ubi uidisset scurram, abiectum hominem & impurum, exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet.* Vt omnia sine famæ detrimento facere posset. } *Igitur genera figurarum ex his exemplis intelligi poterunt. erat enim attenuata uerborum cōstructio quædam: & alia in grauitate, alia posita in mediocritate.* Conturbatus est. } *Id est, excanduit ira, incensus est.* Vidisset scurram } *Scurram ueteres dixerunt, qui magnorum uirorum atria gulæ auiditatem secutus subiret. Vnde illud Plautinum est: Tum isti serui scurrarū, qui ludunt in uia. Et rursum in Epidico: Scurra es, scio hominem te militarem non esse.*

LONGO. *SVnt igitur tria genera, tres dicendi figuræ.* ✱ *Trium generū dicendi meminit Gellius lib. 7. cap. 14. Porro graue, alij grande, sublime alij uocant. Quib. autem formulis oratio grandis contineatur, eruditè, ut omnia, Hermogenes, & post hunc Trapezuntius.* ✱ Nam quis est uestrum Iudices. } *Oratio est in genere deliberatiuo. Consultatur enim, eijciendus ex urbe sit necne, is qui patriam hostibus prodere tentauit.* Nam quis est uestrum Iudices. } *Propositio, figurata interrogatione, quæ maxime rem urget.* In ijs qui uiolassent. } *Arguit a minore ad maius. est autem amplificata argumentatio per αὔξησιν uerborum stuprare, pulsare, necare.* Atq. in alijs maleficijs. } *παραύξησις rerū p collationē.* O feros animos. } *Exclamatio indignationis plena.* Quo pacto hostes } *ὑποτύπωσις qua sub oculos ponit incōmoda proditæ hostibus patriæ.* In mediocri figura uersabitur oratio. } *Aliàs, ratio.* ✱ In mediocri exemplum. } *Constitutio est coniecturalis. Quæritur enim, sponte ne suæ sociæ ciuitates populo Romano bellum intulerint, an à Liuio Druso concitatæ. Vide Florum lib. 3. cap. 18* ✱ Virtute & industria. } *Virtus ad uires, industria ad consilia spectat.* ✱ Hi cum &c. } *Argumentum à spe perficiendi, quam ostendit so. ijs esse non potuisse.* ✱ Cum non multitudinem. } *Argumentum à facultatibus, quas nō adfuisse indicat. Facultatum autem nomine, commeatus, milites, duces, arma, &c. continentur.* Quibus cum bellum gerimus } *Defensio. Non sumpsisse aduersus Ro. Pop. arma, socios. Arguit autē ab anteactis, & officio sociorum. Aliud argumentum est deliberatiuum, à tuto & possibili.* Si cum finitimis. } *Confirmatio à minore.* ✱ *Exornatio est per cōparationē à minori.* Quæret aliquis. } *ὑποφορὰ aduersitorum. Confutat autem ab euentu & fine defectionis.* ✱ Quæ obijci poterant refutat. *Nota aūt cōparatiōes: De finibus, nō de īperio. alterū minuitur, alterū augetur.* Nulla igitur. } *Occupatio.* Quid aliud. } *Altera occupatio.* Nam ut forte hic, &c. } *Narratio simplex rei gestæ, nullis grandioribus aut mediocribus figuris ornata.* Exercitatus sis. } *Aliàs, exercitus sis.*

EST autem cauendum, ne dum hęc genera consectemur, in finitima & propinqua uitia ueniamus. Nā graui figurę, quę laudanda est, propinqua est ea, quæ fugiēda est, quę rectè uidebitur appellari si suffulta nominabitur. Nam ita ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sępe, ita grauis oratio sępe imperitis uidetur ea quę turget & inflata ē, cum aut nouis, aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quam res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduelliombus uenditat patriam, non satis supplicij dederit, si preceps in Neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, cāpos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo quò profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem.

Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad

CAPIDV. EST autem cauendum, ne dum hæc genera consectemur, in finitima & propinqua uitia ueniamus. } *Hactenus quæ dicendi genera probētur, explicatum est. Nunc quæ fugienda, utpote uitiosa, exemplis exponit Cicero: sed prius de eis quæ probantur, quædam nobis dicenda sunt ne hunc locū illotis, ut dicitur, pedibus incuria quadam præterijsse uideamur. Sanè sciendum est, his tribus quasi formis inclusam eloquentiam nō esse. Nam ut inter gracile ualidumq;, tertium aliquid constitutum est: ita horum interualla sunt, atque inter hæc ipsa mixtum quiddam ex duobus medium. quorum & subtili genere plenius aliquid atq; subtilius, & uehementi remissius atque uehementius inuenitur: quod illud lene, aut ascendit ad fortiora, aut ad tenuiora summittitur, ac si prope innumerabiles species reperiuntur, quæ utique aliquo momento inter se differant. sicut quatuor uentos generaliter per totidem mundi cardines flare accipimus, cum plurimi sint medij eorum. Varie etiam aliqui regionū ac fluminum proprij deprehenduntur. Ille autem optimus ab ipso Cicerone dicitur, et solus eloquēs, qui humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Vtendum ergo planè his dicendi figuris, non ubique. quid enim deceat, uidere oportet. adhibendaq; eloquentis sapientia est: ut non modo quid causa, sed & quid causæ partes exigant, uideat. ac is ex differentia personarum, locorum, temporumq; locutionem mutabit. Ita ad quodcunque decebit, ad id orationis etiam partes accommodabit, ne satur uel ieiunus, ne grandis aut minutus sit sermo, nec item nimium diu contradicat: sed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Principia uerecunda, non elatis incensa uerbis, sed acuta sententijs, uel ad offensionem aduersarij, uel ad commēdationem sui. narrationes credibiles: nec historico, sed prope quotidiano sermone explicato dilucidè. Deinde si tenuis causa, sit etiam argumentandi tenue filum, & in docendo, & in refellendo. idq; ita tenebitur, ut quāta ad rem, tāta ad orationē fiat accessio. Cum uero causa ea inciderit, in qua uis eloquētiæ possit exprimi, tum se latius fundet orator: tū reget & flectet aīos, & sic effinget ut uolet, id est, ut causa*

natura

confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & dissolutum, eo quòd sine neruis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest confirmare, nec uiriliter sese expedire. Id est huiusmodi: Socij nostri cum belligerare nobiscum uellẽt, profecto ratiocinati essent etiã atq; etiam quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adiutores multos & malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare oẽs, qui magna negotia uolunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur.

Qui non possunt in illa facetissima uerborum attenuatione commode uersari, ueniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari: cuiusmodi est hoc: Nam ille istic ad balneas accessit, ad hũc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit. Postea dixit hic illi, cõsiderabo. Post ille conuiciũ fecit, et magis magisq; pr̃sẽtibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, et illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id quod habet attenuata figura puris uerbis & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre & attenuatum dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si rara disponentur, distinctam sicuti coloribus, si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satietas uarietate uitetur.

natura, & ratio tpis postulabit. Dicat igitur tũc ubi deceat grauiter, seuere, acriter, uehemẽter, cõcitate, copiose, amare, cõiter, remisse, subtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, urbane: non ubiq; simul, sed ubi decorum, qđ Græci πρέπον dicunt, poscet. tunc laudem non doctorum modo, sed etiam uulgi consequetur. Duo autem sunt, ut artis scriptores multi consentiunt, & ipse in primis in Oratore Cicero, quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciant. quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatum: alterum, qđ ipsi idem παθητικὸν nominãt, quo perturbantur animi & cõcitãtur. In quo uno regnat oratio illud superius commune & iucundum, ad beneuolentiam reconciliandam paratum: ut hoc uehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiũtur, excitet nobis apud auditores opinionem rationis & consilij. Quo genere nos mediocres, inquit, aut multo etiam minus, magno semper usi ĩpetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis certe p familiari reo summus orator non respondit Hortensius: à nobis autem homo audacissimus Catilina accusatus obmutuit. nobis etiam priuata in causa, magna et graui, cum cœpisset Curio dissentire, cessit, postquam sibi ueneni ereptam memoriam dixisset. Proinde cum plures sint eloquẽtiæ quasi facies, & cum omnis facies, modo recta sit, suum habeat usum, atque id ipsum omne sit oratoris, consulat qui dicturus est suas uires, & ubi eius maxime dominari possit oratio, putet optimum. In quo ne nos corruptum fallat iudicium, magnum periculum est. Falluntur siquidem multi, qui uitiosum dicendi sequuntur genus, quod aut uerborum licentia resultet, aut puerilibus sententiolis lasciuiat, aut immodico tumore turgescat, aut inanibus locis bacchetur, aut quasi casuris, si leuiter quatiantur, floribus niteat. Quæ ideo à plerisque corrupti iudicij probari solent, quod popularia ac plausibilia sint. Item, sicut aliquos effusius immodice & redundanter dicere inuenias, ita alios infirme & ieiune. Alius enim excessisse, alius non implesse dicitur materiam, sed alter imbecillitate, alter uiribus peccat: uterque suo forte iudicio. quod ne nos fallat, Cicero commonet, & horum nobis generum, in quibus falli iudicio possimus, ponit exempla, inquiens: Nam graui figuræ, quæ laudatur, propinqua est ea quæ uitari debet. & hæc recte uidebitur appellari, si sufflata nominabitur. Vt enim corporis bonam habitudinem (sic turgida et nimium elata fermè sufflcĩũtur, ne corruãt: unde & domus suffulta columnis) tumor imitatur sæpe: ita grauis oratio, sæpe imperitis uidetur uitiosa, qđ turgeat.

Cũ aut nouis, aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quàm res postulat aliquid dicitur, hoc modo, cum impinguatur. Nam qui perduellionibus uenditat patriam non satis supplicij dederit. } Duellum, bellum ueteres dixerunt, quod à duabus partibus de uictoria contententibus geritur. inde etiam perduellio, qui pertinaciter retinet bellũ. Cicero in Oratore: Nam ut duellum bellum, et duis dijs, sic Duillium eum, quòd Pœnos classe deuicit, ut bellicum nominauerũt, cum superiores appellati essent semp Duelli. Plinius libro decimo sexto. Mirũ apud antiquos, primo Punico bello classem Duellij imperatoris, ab arbore excisam sexagesimo die nauigasse. Hoc autẽ ut pote prisco usus uerbo est. In Neptunias depulsus erit lacunas. } Neptunus maris deus apud ueteres habitus: dictus, q mare terras obnubat. unde nubes, à cœli nuptu, id est, operitione, ut Varro inquit: à quo nuptiæ, & nupta dicta. Lacuna, aquæ collectio, à lacu deriuatur, quam, ut Festus inquit, alij lamam, alij lustram dicunt. In Neptunias igitur lacunas, in mare significat. hoc ideo uitiosum est, quod Neptunias dicens, uerbum nimium licenter nouauit. id enim magis ad poetam, quàm ad oratorem pertinet.

Qui montes belli. } Maximos belli tumultus, quod duriter aliunde translatum est. Campos sustulit pacis. } Et hoc quod dicit, Campos pacis, durissime in oratione saltem soluta trãslatum est.

Et ab eo unde profecti sunt. } Vnde dicendi sumpserũt exordium.

Aberrauerunt } Longius uagati sunt. Nec pspicere possunt. } Quia ingeniũ iudicio caret, & specie boni fallitur, quod omnium in eloquentia pessimum est. Perueniunt ad confine eius generis quod appellamus dissolutum. } Cum ab ea laude, quæ in mediocri figura est, declinat, fit dissolutus qui dicit. Et sane sicut plura laudis quàm tria illa paulo ante interiecta genera diximus, ita uitiosa istis esse plura facile intelliguntur. Quo magis enim à graui, media, & attenuata figura recedimus, eo magis ad uitiosam accedimus orationem: & contra. Itaque sicut probatiores, & probatissimæ, ita & paulo uitiosiores, & longe uitiosissimæ, in omni ge-

nere possint inueniri. Primum autem illa sunt optima, quæ minime accersita, & simplicibus, atque ob ipsam uarietatem perfectis similia sunt: satis enim aperte Cicero ostendit, in dicendo uitium uel maximum esse, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine cõmunis sensus abhorrere. siquidem omnia illa quæ curam fatentur, & ficta atque accersita uideri uolunt, non gratiam consequuntur, sed fidẽ amittunt. Propterea quòd sensus, propter quos inuenta uerba sunt, non modo non explicant & referunt, sed obumbrant & operiunt. Vtcunque autem nobis blandiamur, superciliose nimium erratur, cum & quod recte dici potest, circuimus amore uerborum: cum quod uno uerbo patet, pluribus ubi opus non sit, auditorem oneramus: cum parum disertum credimus, quod simpliciter dictum esset: cum denique à corruptissimis uersibus aut orationibus, figuras & translationes mutuamur. Sed tum demum ingeniosi scilicet essemus, si ad nos intelligendos, post rerum dignitatem, quibus erudimur, curam quoque uerborũ & totius orationis adderemus. E diuerso uideas alios tantum æmulos breuitatis, ut necessaria quoque orationi subtrahant uerba, & qui uelut satis habent, si sciant ipsi quid dicere uelint, nec quantum ad alios attineat quicquam expendant. cum pessima quæque sint per se satis aperta, praeclari sensus tam natura quàm dicentis inscitia non semel occulti maneant. Porro alios inuenias, nõ ita sensibus ut uerbis stolidos: dum inquinatis, dum barbaris, dum improprijs utuntur uerbis. Alij autem ita dissipati oratione fluctuant, ut legentis mentem, & audientis aures, quæcunque ab his dicuntur, prætereant. Rursus alij duri, nimiumq; morosi sunt, qui hærentes circa singula, & dũ inueniũt, & dũ inuenta põserant ac dimetiuntur, hac ipsa mora, cogitationis oẽm plerunq; calorẽ extinguunt. Alij item ociosi sunt & planè frigidi, concisa oratione gaudentes. Alij denique propter imperitiam & literarum ignorantiam, sordidis uerbis sensus uel egregios inquinant. Ita complures aut memoriæ imbecillitate laborantes, aut ingenio incompositi labũtur, nec ullo orationem nectentes uinculo præterfluũt, Huiusmodi uero orationis Cicero ponit exemplum, quod appellat dissolutum, quia sine uerborum, quibus hereat, constructione sit. Et articulis. } Nexibus, quibus uincitur, ne fluctuet oratio. articulos uocat græcorum more, qui pronomen relatiuum, quis, qui, quæ. quod, uel quid, inter articulos posuerunt, quos partem unam orationis esse uoluerunt.

Nec potest confirmare. } Quia nullus perfectus elicitur sensus, Neque uiriliter. } Quia uires habet nullas, sed flaccessit, & sua leuitate diffluit. Sese expedire. } Vt aliquo sensu terminetur, quod ex hoc exemplo satis aperte colligitur, ubi nullo uerbo tota, ut debuit, clauditur oratio. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem. } Qui poterit? cum nullus cõprehẽdi ex eo queat sensus? Qui non possunt in illa facetissima. } Exponit aliud uitiosum dicendi genus, quod attenuatæ figuræ est. In illa facetissima uerborum attenuatione. } Facetissima, exculta, et quasi rotũda cõstructione. Velut ẽt Quintilia. sentit, cũ ita dicit: Facetũ quoq; non tantum circa ridicula, opinor, consistere. neque enim diceret Horatius, facetum genus Catoni minus à natura concessum esse, Virgilio quidem esse. Decoris. } Hanc magis excultæ cuiusdam elegãtiæ appellationem esse puto. Ideoq; in epistolis Cicero hæc Bruti refert uerba, quærentis, an illi sint pedes faceto ac delitijs ingredienti molles. quod conuenit cum illo Horatiano,

Molle atque facetum, Virgilio.

Nam cum ille istbic. } Hic apparet quàm nullius sanguinis, nullius sit nerui sermo. Conuicium fecit. } Conuiciatus est. sic Martialis. Ingenti faciet conuicia uoce. Plautus in Mercatore: Post haud multo ad me uenit, male mihi precatur, & facit conuicium. Et sunt etiam huic pleraque similia: ut facio tibi iniuriam, & facio tibi contumeliam: quod tamen à Cicerone, ut Quintilianus inquit, reprehendi solitum est. affici enim contumelia dici uolunt. Facio ludos, illudo, Plautus in Mercatore, Miris modis dij ludos faciunt hominibus. Flagitium autem & damnum facio, absolute, pro eo quod flagitium & damnum patior, ut uulgo dicitur. Plautus ĩ eadem comœdia ait, Sese illius opera atque aduentu, capræ flagitium et damnum fecisse haud mediocriter. Friuolus hic quidem. } Iam nullius momenti, & ferè nullus, ut isti etymologi aiunt. Et illiberalis. } Non dignus, quo liber & ingenuus utatur, sermo.

Puris. } Sed inquinatis. Et electis. } Sed eisdem sæpius sordide quidem repetitis uerbis. Hæc in omni orationis genere fuerunt uitia: quæ ut in iuuene emendentur, & in melius, ut ita dicam, refingantur à præceptore, in primis laborandum reor, antequam nimium sibi placere consuescat, & ipsa male dicendi consuetudo ei blandiatur. Huius igitur erit operis, adijcere, detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciusq; iudicium, quæ replenda uel deijciẽda sunt. Premere uero tumẽtia, humilia extollere, luxuriãtia astringere, dissoluta componere, exultãtia coercere, duplicis est operæ. Nam & damnanda sunt quæ placuerunt, & cur ita emẽdemus nobis ratio reddenda est. quod si emendari stultum iudicium, aut non intelligendo, aut arroganter & pertinacius instando non admittat, ulterius tempus non terendum est, sinendumq; ut se solus amet, sibiq; placeat. Dignitate afficiunt exornationes. } Dignitatem afferunt cũctis dicendi generibus. Quæ. } exornationes: hoc est, tropi & schemata. Si rare disponentur, distinctam sicuti coloribus, si crebre collocabũtur, obliquã reddunt orationem. } Nam cũ hæc, ut quædam eloquẽtiæ lumina sint (dum per orationem quasi oculos spargere conueniat) non, uidelicet recte fieri arbitremur, si tota corpora oculi sint, ac cætera membra officium suum perdant. sicut igitur opportune positæ, orationem exornant: ita ineptissimæ fiunt, cum immodice per orationes accumulãtur. Si crebræ collocabuntur, obliquam reddunt orationem. } In uitium deflectunt: quia neglecto rerum pondere, & uiribus sententiarum, se ad inania uerba, & hos loquendi modos deprauant. tamquè ridiculum est, quàm habitum gestũque quærere sine corpore. Itaq; ut locus quisque postulabit, eis utemur exornationibus. Deinde identidem commutetur. } Vt idem & idem, hoc enim est identidem in alijs atque alijs figuris misceatur, ac ita facile satietas per uarietatem uitetur.

LONGOLIVS.

Est autem cauẽdum. } Vitia abutentium figuris dicendi. Si suffulta nominabitur. } Aliàs, Sufflata. legitur & in quibusdam antigraphis, Subsultans: quod non displicet. Quemadmodum enim res quæ inflantur, subsultant, et supraquàm natura decet attolluntur, ita etiam oratio. Si præceps in Neptunias, &c. } Hæc figura per circumlocutionẽ, quia poetica est, et inserta pro mari, non conuenit omnino orationi solutæ. Montes autem belli, & campos pacis duriter aliunde translata sunt, pro fluctibus & tranquillitate. nec metaphora hæc necessaria est, nec uenusta, nec intentionem declarans: quæ sunt translationis causæ principales.

Quoniam

Quoniam quibus in generibus elocutio uerbis uersari debeat, dictum est, uideamus nūc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta, quæ maxime ad modum oratoris accommodata est. Tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem.} Quod in omni fieri oportet oratione, quā ad posteros peruenire cupiamus. *Elegantia est, quæ facit, ut unumquodque uerbum pure & aperte dici uideatur.*} Elegans usque ad ætatem Marci Catonis, ut Gellius scribit, uitij, non laudis fuit. Videbatur enim elegans dictus, q nimis læto amœnoq; cultu uictuq; eēt. Postea, inquit, reprehendi quidem desijt: sed laudē ex hoc habebat nullam, qui moribus erat moderatissimis. Cæterum elegantes multorum consensu ac consuetudine eruditorum nō solum ab ingenij elegantia, aut elocutionis cultu delectuq;, sicut in hoc loco, & plerunque, dici inueniūtur, sed etiam à uitijs, per contrarium. Vt ipse Cicero in Clodium & Curionem: Tu elegās, quem decet muliebris ornatus, quem saltus psaltriæ: qui lauare uultum, mollire uocem potes carmine. *Hæc distribuitur in latinitatem & explanationē.*} Quam græci φράσιν uocāt, latini elocutionem. hanc spectamus in uerbis aut singulis, aut coniunctis. In singulis uidendū, ut sint latina, perspicua, ornata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. hæc in perpetua oratione dignitas seruanda est: dummodo principia lenius, narrationes simplicius, argumenta ornatius, epilogi effusius proferantur. de singulis autem nunc, de compositis post paulū dicemus. Vt igitur latinitas in singulis sit uerbis, primum considerandum ē, ne barbarismum aut solœcismū committas: ne peregrina & externa uerba afferas. multos enim, quibus loquendi ratio non desit, inuenire licet. Sed eos curiose potius loqui dixeris, q̄ latine. Velut Sisennam cum dixisset quædam sputatilica crimina, per risum C. Rufius ita excepisse traditur, Circūuenior iudices nisi subuenitis. Sisenna quid dicas nescio: metuo insidias. sputatilica quid ē? sputa quid sit scio, tilica nescio. Ita Cæsar rationem adhibens, librum edidit, in quo uitiosam consuetudinem & corruptam pura & incorrupta consuetudine emendauit. perspicuitas in uerbis præcipuam habet proprietatem. Proprietas aūt dicitur, uniuscuiusq; rei, ut Quintilianus inquit, simplex appellatio. In qua uitabimus obscœna, & sordida, & humilia. sunt autem humilia, infra dignitatem rerū aut ordinis. In hac proprietatis specie magna uirtus est. Ei contrarium est uitium, græci ἄκυρον nostri improprium uocant. quale est, Tantum sperare dolorem. Verum proprietas non ad nomen, sed ad uim significationis referri debet. nec auditu, sed intellectu ppendēda ē. sunt enim multa, quæ cum proprium nomen non habeant, per abusionem aut translationem nominata, impropria d cis, quæ exprimunt, dici non possunt: cū iam ita omnibus manifesta sint ut fallere non possint. Verba autem omnia, quæ plus significant, quàm eloquuntur, in parte etiam ponenda sunt perspicuitatis. Vitandaque ambiguitas omnis non tantum ubi sensus perturbari posit, sed etiā ubi nihilominus maneat. ut si quis dixerit, uisum à se hominē librum scribentem. nam etiam si librum ab homine scribi patet, male tamen composuerat, feceratq; ambiguum, quantum in ipso fuit. Itaque nobis, inquit Quintilianus, prima sit uirtus perspicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata cōclusio, nihil neque desit, neque superfluat: ita sermo & doctis probabilis, et planus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio. Nam si neque pauciora quàm oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta. Tertio loco ornatum in singulis uerbis perpendendum esse diximus: quo penè solo apud omnes admirationi eloquētia est: qui tam in pluribus uerbis, quàm singulis, sicut & perspicuitas, considera-tur. quanquam rectissime tra-

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM *quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est; uideamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quę maxime ad commodum oratoris accōmodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem.*

Elegantia est, quæ facit ut unumquodq; pure, & aperte dici uideatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est quæ sermonem purum conseruat ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, Solœcismus, & Barbarismus. Solœcismus, est, cum uerbis pluribus consequens uerbum superiori nō accōmodatur. Barbarismus est, cum uerbum aliqđ uitiose effertur. Hæc qua ratiōe uitare poßimus in arte grāmatica dilucide dicemus. Explanatio ē quę reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus; usitatis uerbis, & proprijs. Vsitata sunt ea, quæ uersantur in sermone & cōsuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba sunt, aut esse possunt, de qua loquimur.

Compositio est uerborum constructio æqualiter perpolita. Ea conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones, quæ uastam atq; hiantem orationē reddunt: ut hoc est; Baccæ ęneæ amœnißimę impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam aßiduitatem: cui uitio uersus hic erit exemplo, nā hic nihil prohibet in uitijs, alienis exemplis uti;

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Et hic eiusdem Poetæ;

Quicquam quisquam cuiquam quod cōueniat, neget.

Et si eiusdem uerbi aßiduitatem nimiam fugiemus. ea est huiusmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et si non utemur cōtinenter similiter cadētibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestātes. Et si uerborū trāsiectionem uitabimus, nisi quæ erit concinna; qua de re posterius loquemur. quo in uitio ē Lucillius aßiduus, ut hoc est in priore libro: Has res ad te scriptas Luci misimus Aeli. Itē fugere oportet longā uerborum cō-

tinuationem, quae & auditoris aures, & oratoris spiritum lędit. His uitijs in compositione uitatis, reliquum operis consummandum est in dignitate.

Dignitas est, quae reddit ornatam orationē uarietate distinguens. Hæc & in uerborum & sententiarū exornationē diuiditur. Verborum exornatio est, quę ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quę non in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

dictum est, perspicuitatem proprie translatis ornatum uerbis egere. itaq; alia uerba alijs honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora, ut in omni orationis genere, omniq; exprimenda sententia ponenda sint. Delectus item cum acri iudicio est adhibendus. nam ut syllabæ è literis melius sonantibus sunt clariores, et uerba syllabis magis uocalia: ita quo plus spiritus habent, hoc pulchrius quoque resonant. quod idem uerba inter se coniuncta efficient, ut aliud alij iunctum melius sonet. Ita rebus atrocibus. uerba etiam ipso auditu aspera magis conueniunt. Sordidis autē nusquam in erudita oratione locus. licet humilibus plerunque sit iunctura iucundissima. Velut in illo Virgiliano, Sæpe exiguus mus. & Horatiano, Nascetur ridiculus mus. Vbi casus singularis in fine uersus, monosyllabum magis decuit. Quædam non tam ratione, quàm sensu iudicantur, ut illud,

Cæsa iungebant fœdera porca.

Quod si fuisset porco, uile erat. quandocunque enim in sermone tenui sublime nitidumq; fuerit, discordat. Item ornatus in inusitatis, nouatis, & translatis uerbis multum probari & à Cicerone & Quintiliano solet. inusitatis dignitatem dat antiquitas: namque & sanctiorem, & magis admirabilem facit orationem. Sed sint huiusmodi, ut ex ultimis tenebris repetita uideantur. Et licet poetæ liberiores sint quàm oratores, tamen ut Crassus apud Ciceronem de oratore dicit, habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. Neque enim, inquit, illud fugerem dicere, ut Lælius, qua tempestate Pœnus in Italiam uenit: nec prolem, aut sobolem, aut fari, aut nuncupari, aut ut tu soles Catule, non rebar, aut opinabar: & alia multa, quibus loco dispositis grandior atque antiquior oratio uideri solet. nouantur autem uerba, quæ ab eo qui dicit ipso gignuntur ac fiunt. Velut in illo: Vis huius me uersutiloqua expectorat. fingere tamen Græcis magis concessum est, nostri autem iungendo, aut deriuando paulum aliquid ausi: Iungendo, ut, gradus eliminat, an dici in tragœdia posset, à Pomponio & Seneca dubitatum: deriuando, ut beatitas & beatitudo, medietas, & alia complura, quæ à Cicerone, sicut & ab alijs numerantur. Ea si ex græcis in latinum transferendo excipiamus, magis permittitur. quale illud Ciceronis in Hortensio, ἐνέργειαν ut Græci, sic perspicuitatem aut euidentiam nos, si placet, nominemus. & fabricemus usque, si opus erit, uerba. idq; confirmat Horatius, dicens;

Et noua fictaque nuper habebunt uerba fidem, si
Græco fonte cadant.

Si quid autem non apte satis conuersum uideatur aliquo, uerbo mox corrigendum est: ut Cicero in Timæo. Si modo hoc, inquit, recte conuersum uideri potest. Et si quid etiam periculosius finxisse uidebimur, medijs quibusdam id præmuniemus, hoc modo: ut ita dicam, si licet dicere, permittamus nobis, uix audeo dicere. Quale Ciceronis illud est, Vt in singulis essent bina media (uix enim audeo dicere medioc ritates, quas Græci μεσότητας appellant) sed quasi ita dixerim, prorsus intelligatur. Quæ quidem etiam in licentius translatis proderunt, si non tuto dici posse uidebuntur: in quo non falli iudicium nostrum, ex re manifestum erit. Tertius uero modus transferendi uerbi ornatus, qui late patet, posterius abunde qualis esse debeat, ab ipso Cicerone inter dicendi figuras positus, tractabitur, & à nobis explicabitur. Latinitas est. Latinos quidam dictos putant à Latino, qui Vlyssis Circesq; filius fuit. ut Hesiodus,

Κίρκη δ' Ἠελίου θυγάτηρ Ὑπεριονίδαο,
γείνατ' Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἐν φιλότητι,
Ἄγριον, ἠδὲ Λατῖνον, ἀμύμονά τε, κρατερόν τε.

Alij à Latino Fauni filio, cuius mater Carmēta a Græcis literas mutuata Latinis dedisse fertur, primum Latinitatem, utpote emendatiorem linguam, esse dictam uolunt. Festus Pompeius, nisi me codices fallunt, Latinam linguam à Latio dictam uult. Constat autē & Ciceronis & aliorum consensu, hanc deinde locutionem adeo corruptam fuisse, ut pars maxima etiam Ciceronis ætate interijsse diceretur. Quāobrē & C. Cæsar librū de Ratione latine loquēdi accuratissime scripsit, primòque in libro differit, uerborum delectum originem esse eloquentiæ, & M. Varro de origine linguæ latinæ, ad Ciceronem scribens, uerborum Latinorum etymologias scrutatur. Quare latinitas à grāmatica ita mihi differre propemodum uidetur, ut latinitas non tam adigi et astringi regulis uerba uelit, quàm sermonis suauitati inseruire. Vt sit quidem exempli causa grammatice dictum, audaciter, emicauit, sonauit, conire, audiuisse, sciuisse, nō scio, frugalis mille nummorum, & alia his similia, latine autem potius, audacter, emicuit, sonuit, coire, audisse, sciisse, nescio, frugi, mille nummum. Hinc est quod Quintilianus etiam inquit, Mihi non inuenuste dici uidetur, aliud esse latine, aliud grammatice loqui. & Cicero ipse, ijsdemque temporibus L. Furius Philus perbene latine loqui putabatur, literatiusque quàm cæteri, quòd scilicet et suauitati uerborum regulas etiam accommodaret grammatices. Nam si ita accipiamus, sicut quidam, ut linguam latinam literalem dicamus, qua ueteres Romani & populares & eruditi uiri indifferenter uterentur, & ut comœdiæ tragœdiæq; conscriptæ sunt, ita uulgus loqueretur, Sed primum omnes literarū græcarum quàm eruditissimos fuisse oportuit, quod Comœdiæ quo antiquiores sunt, eo uocabulis & orationibus græcis magis refertæ sunt. Et id tam Tyro Ciceroq;, quàm ueterum ostendunt historiæ. Afferrem uero exempla, nisi id non dubium esse cuiquam intelligerem. Nondum enim, ut etiam Lucretius inquit, Latina lingua tantam habebat copiam, ut non indigeret Græcorum adiumēto. Trāsferentes ergo uersiculos in latinam è græco Comici, græcos etiā aliquando inserebāt. Preterea si Latinus ille linguam correxisset, unde & latinitas nomē habeat. quo pacto omnium unus potuit ille eo sermo esse? Vel si Latini soli ita loquebantur, qui Italiæ minimam partem possidebant, cæteros alium sermonē habuisse oportuit, quo ante & post correctam linguam uterentur scriptores, & quo tam poematum quàm historiarum orationumque, quando minus corruptam adhuc illam ueterem linguam eos seruasse credi par est, cæteri qui secuti sunt melius loqui debuerunt. Sed legimus Liuium Andronicum, Ennium, Catonem, Lælium, plerosque alios, quòd ueteri illa quasi rubigine referti essent, à Crasso, Hortensio, Ciceronéque & cæteris fuisse repudiatos: licet cætera, quæ

eorum ingenia ostenderunt, summopere ipsi in probauerint. Nam & Catonis uerba Cicero diligenter excusat, ut supra retulimus. Fuit ergo latinitas, ut mea semper tulit opinio, selectus quidam castigatúsque sermo, literalis quidem (quod Graecorum Latini ueteres secuti uestigia sint) sed suauitati multum inseruiens. Et cũ nihil usq; simul & inuẽtũ, & perfectũ fuerit, primũ hanc Latinus, unde latinitas dicta, selegit: post, qui secuti sunt, & auxerunt, & magis emendarunt. Loquebantur autem etiam ante Latinum illum Itali & Latini isto sermone, sed nõ omnino latine, hoc est electiore sermone. Nam cum eius mater, ut diximus, Carmenta, literas à Graecis sumptas ei dedisset, tum demum incepisse talem eleganter dicendi formam putandum est. quod in partibus orationis omnibus facile cuique licet inuenire: ut scilicet figurae orationis, sicut et constructiones ab ipsis effluxerint. Vnde fit, ut mirer admodum, quosdã haec non satis aduertisse, quod & Cicero ipse ostendit, cum dicit. Latinitas est quae sermonem purum conseruat, ab omni uitio remotũ. Vitia in sermone, quo minus is Latinus sit, duo possunt esse: solœcismus et barbarismus. Solœcismus. } Gellius in quinto noctiũ Atticarum: cum graecum autem, inquit, uocabulum sit solœcismus, an Attici homines, qui elegantius locuti sunt, usi eo sint, quaeri solet: sed nos neque solœcismum, neque barbarismum apud Graecorũ idoneos adhuc inuenimus. Nam sicut barbaron, ita solœcon dixerunt nostri quoq; antiquiores. solœcon facile, solœcismum haud scio an unquam dixerint. quod si ita est, neque in Graeca, neque in Latina, solœcismus probe dicitur. Sed nos ex Graecis dicimus, utrunque recte dici posse. cuius rei quòd solœcismus recte dicatur, & barbarismus, tam Graecorum quàm Latinorum infinita reddi exẽpla possent: quae tamen cum nunc proferre non oporteat, consulto praetermittimus. Dictum autem solœcismum Strabo putat, uel à Solorum urbe, qui uitiose loquentes, à Graecis cum risu excepti sunt: uel alio ex populo, ut idem inquit, uerbum effictum est. Solœcismum porro Sinius Capito in literis quas ad Clodium Thuscum dedit, hisce uerbis diffinit. Solœcismus est impar & inconueniens compositura partium orationis. Augustinus uero in eo libro quẽ de doctrina Christiana inscripsit, Solœcismus, inquit, qui dicitur, nihil est aliud quàm cum uerba non ea lege sibi coaptantur qua coaptarunt, qui priores nobis, non sine authoritate locuti sunt. Vtrũ enim inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerum non pertinet cognitionem. Integritas ergo locutionis nihil aliud est, nisi alienae consuetudinis conseruatio, ueterum authoritate firmatae.

Solœcismus est, cũ uerbis pluribus consequens uerbum superiori non accommodatur. } Totius grammatices (quã in latinum uertẽtes literaturam alij, alij studium literarum appellarunt) ars in duas est generales diuisa partes, in praeceptorum rationem, quam Graeci μεθοδικὸν nominarunt, quae praecepta, quibus in hac professione erudimur, docet: & in uocabulorum expositionem, fabularum autem, historiarũ & huiusmodi enarrationem, graeci ἱστορικὸν dixerunt. Methodicen deinceps in tres partes ijdem diuiserunt, in loquendi rationem, Graece σύνταξιν, recte scribendi peritiam, ὀρθογραφίαν, & pronũciandi scientiam, προσῳδίαν. In his tribus solœcismus barbarismusq; uitia inueniuntur. Sed in oĩbus tamen utrunque. nam barbarismum in omnibus quidem, solœcismum autem in loquendi tantummodo ratione comperias. idque modis quatuor, κατὰ πλεονασμόν, id est per adiectionem, seu redundantiam. κατὰ ἔλλειψιν. id est detractionem, siue defectũ. κατὰ ἀναστροφὴν, id est per transmutationem. κατὰ ὑπέρβατον, hoc est per cõfusum dictionum ordinem. Per adiectionem, ut ueni ad Mediolanum, ad Placentiam: detractione, ut ambulo uiam, ex Aegypto uenio: transmutatione, ut qua ordo turbatur, ut, quoque ego, enim hoc, per hyperbatõ, ut, in enim ille dulsit genio, pro indulsit. At cum in hac poetae uersus necessitate inciderit, aut ornandi causa sententiã, ἀσύνδετον, uel, ut alij, σολοικοφανὲς nominatur. Et id faciunt non tantum poetae, sed etiam aliquando oratores. uelut Ciceronis in Verrem illud, ad Messanam uenit, detrahunt. item illud,

Italiam fato profugus Lauinaq; uenit
Littora: pro ad Italiam, & ad Lauina littora. Saluslius, Radicem montis accessit, quod sanè Lactantius annotauit. Transmutatione utuntur, ut Transtra p remos ducere. Ita per partes orationis omnes solœcismus fit: ut in uerbo, si genus mutetur, si coniugatio, si modus, si numerus, si tẽpus, si psona. idem in noĩbus, caeterisq; partibus intelligendũ, ut si pronomen pro pnoĩe posueris, ut: hirundo pascit pul os eius. Est etiam ubi uitium potius uideatur, quam reuera sit, ut apud Senecam, Saepe in magistrum scelera redierunt sua, quod ita in constructione resoluendum est, Scelera magistri saepe redierunt in ipsum, siue in illum. Aliquando lõgo ac duro ambitu uerborũ rñdẽdũ est, ut Suũ cuiq; soluatur: aliter, Quod cuiusq; ẽ, ei soluatur. aut, sua cuiusq; sunt: aliter, quae cuiusq; sunt, ipsius sunt. Item & suus est Homeri mos: aliter, mos Homeri est eius. Aut cum genus mutamus, uel alio quàm oporteat numero loquimur: ut cum ponimus literã pro epistola, & id genus alia. Fuerunt qui barbarismum hic dici mallent, quòd barbarismus quidem in singulis esset dictionibus, in coniunctis uero ad cõstructionem solœcismus. Vt si uerbo aut nomini caeterisue partibus casum non reddas quem desiderant: aut si pro alijs alios ponam. uel si ubi nomen poni e debuerim, pronomen positum sit. simpliciter, ubicunq; partem aliam pro alia referas. Vt cum negantis aduerbium pro aduerbio prohibentis ponam sic, non feceris, pro ne feceris. In singulis autem fieri uerbis solœcismus uidetur, cum unum quis ad se uocans dicit, Venite: aut si plures à se dimittens ita loquatur, abi uel discede. nec non cum responsum ab interrogante dissentit: ut si dicenti, quem uideo? ita occurras, ego, quoniam hic subauditur, quod expressum non est. Erit ergo solœcismus in uno aliquando uerbo, nunquam in solo. Eo denique superstitiosi fuerunt usque aliqui, ut hoc uitium in gestu etiam esse scripserint: cum aliud uoce aliud nutu uel manu demonstretur. Est autem ubi ab oratore, nedum poetis huiusmodi inuenias posita: sed tum schemata, non solœcismi dñr. Est enim solœcismus, ubi p imprudentiã ĩperitiãq; ita loquimur. Sed de Solœcismo hactenus dictum sit. multa tamen planè essent hic dictu necessaria. ideo consulto etiam praeterimus, ne grãmaticam scribere uideamur. Nam satis uideri debet, si exposuimus quid sit quod Cicero dixit, solœcismus ẽ ex uerbis pluribus in quibus inuenitur, in solo enim uerbo inueniri non potest. Verbum superiori non accommodatur. } Sed disconuenit, quãtum ueterum auctoritate sancitum est. Barbarismus est cum uerbum aliquod uitiose effertur. } Barbarismus, inquit Augustinus, quid aliud est, nisi uerbum non eis literis, uel eodem sono non enunciatum, quo ab eis qui ante nos locuti sunt enunciari solitum est. Barbari autem, unde barbarismus, dicti, ut Strabo in quartodecimo de situ orbis tradit, à nominis ficti uoce. Sic enim inquit: Barbarum opinor esse nominis efictionem in his, qui proferẽdo uerba cum labore, duriter, & aspere loquerentur, sicut balbutire, lallare, balbare. Omnibus igitur pinguius sonantibus, barbaris nomen inditum. Barbaros autem Graecus primum nuncupauit: uidelicet ad exprobrandã pronũ

clationem: quæ contingebat illis per innatam quandam ineptitudinem, & oris pinguedinem, atque uocalium instrumentorum, denique per quasdam sermonum seu linguarum proprietates. Nostra uero in lingua aliud apparuit oris uitium, sicuti barbaroloquentia, si quis sermonem Græcum non recte proferat, sed uocabula Græca barbarorum more pronunciet. Hoc maxime Caribus contingit. hinc Alcæus eos barbarophonos appellat, quód græca inepte proferant. Hanc igitur barbarismi, sicut & solœcismi fœditatem, à latinitate abesse oportere dicit Cicero, quæ in singulis tātum uerbis committi posse inuenitur. sed & pluribus modis: aut locutione, aut tēpis dimensione, ac enunciatione, aut scriptura. Vt si quis Aphrū uel Hispanum alienúmue quodlibet à Latio nomē, nō Græcum, nō sit, Latinæ inserat orationi. nisi receptum sit, ut Rheda uehiculū, quod gallicum nomen est: et ategiæ, quo utitur Iuuenalis, Mauronum ategias. Item si uerborum, nominum, cæterorumq; partium orationis impropria significatione quis utatur: ut cum reputo p existimo utuntur quidam, & importat pro refert, & infinitus penè alijs. tum si secundum analogiam nomen quod in usu non sit, deducere uelimus: uelut si à Cremona Cremonanus, et à Parma Parmanus dicatur. quod simile sit à Roma Romanus, à Nola Nolanus & sicut à cubatione cubiculum, sic putes recte dici à sessione sessiculum: et sicut dulcedo dicitur, ita si quis albedinem pro albore, & similia dicat si rhetoricalis, grammaticalis, & similia cum græcis nos, uti possessiuis nostris dici posse putemus, sicut literalis. Aut cum utitur uerbis quæ apud nullum authorem leguntur, et quæ nec ulla defendi deriuatione possint, ut treuga pro inducijs, et guerra pro bello. His proxime accedunt, ea quæ licet deriuationis formam aliquam habere uideantur, tamen dici latine non queant. Velut saluator, quod græci σωτῆρα dixerunt. Nam licet in ore multorū saluator sit, latine tamen uno uerbo exprimi non posse Cicero dicit. quippe qui in Verrinis ita inquit: Cum non solum patronum illius insulæ: sed etiam sotera scriptum uidi Syracusis: hoc quātum est? ita magnum, ut latine uno uerbo exprimi non possit. is est nimirum soter, qui salutem dedit, quod uitium iam late patet, propter eorum qui Græca in Latinum transferunt imperitiā. Nec in solis id uerbis fieri solet, uerum etiam & iunctis. Vt cum dicunt, hoc implus se habet, quod græci ἴδι πλεῖον ἔχει dicant, & alia propè infinita. Non enim omnia enumerare, quæ etiam possimus, consilium est, sed barbarismi loca duntaxat ostendere. quod uitium etiam sæpe inuenias, cum uerbis utuntur quæ nusquam sunt, ut contentor pro contentus sum. nam quod Horatius scurro dixit,

Si bene te noui, metues liberrime Lolli,
Scurrantis speciem præbere.

Et odoror, est nanque sagacium odoror: & Cicero ancillor, ut, Nō enim uni priuatim ancillatus sum sic et alia quædam authoritate non carent, ideoq; intrepide eis utimur. at noua quasi cudere non sine periculo possumus: quæ si permitti nobis uelimus. acri pēsanda iudicio sunt. In genere quoque nullam obseruationem putarunt aliqui esse barbarismū, alij solœcismum dici maluerunt, quod iunctura id animaduertatur. Nec sum animi dubius, hic futurum aliquem, qui dicat horum quæ iam diximus, & dicturi sumus, pleraque figuris defendi posse. Id uerum esse nouimus, sed cum cōsilio & cum iudicio prolata sunt, non cum imprudenter aut per inscitiam dicta, figuris defendi posse credamus. Barbarismus quoque esse credi par est cum pluraliter tantum deflexum nomen in singulari dicas. ut scala pugillaris, biga, quadriga, liber pro filio, loculus, & similia. aut cum singulari numero inueniatur tantum, & pluralem proferas, ut sanguines, argenta, aura, aurichalca, & id genus alia. Aut si uerborum iam traditæ nobis non seruentur inflexiones. uelut si dicat quis prandidi, ostendidi, reprehendidi. Vel cum nominum prima positio inuertitur, ut si quis cereber cerebri dici putet, ut Alexāder Alexandri, Et uerborum: uelut cum prandeo dicatur, si hinc simile cœno esse arbitretur. si item inscitia in dicendo diuidat diphthōgon, uelut si œnophorum, œnotriam, æreum diuidat. uel Oetam, Aeneum, & id genus alia. Sed de Barbarismo, qui in locutione committi potest, quantum ad hunc locum attinet. iam satis dictū. si quidem genus illud barbarismi, quod ab animi natura proficiscitur, ut, cum quid insolenter, aut minaciter, aut crudeliter ab aliquo dictum sit, eum barbare locutum dicimus, ad præsentem quæstionem, ut reor, non attinet. Quód si quis attinere sibi persuadeat, uitium esse quicquid suo loco & tempore non factum sit, à nobis iam admonitus, taceat. De temporis dimensione paucis concludendum est: aliam tacitam, aliam pronunciantis uoce considerari. Tacite in temporum dimensione barbarismus ē, ut in uersu, si pro longa breuis, aut pro breui longa ponatur. uelut illud iuuenalis.

Quod nudum, & frustra rogantem.

In metro enim barbarismus est. nisi, quod multa egregie scripserit, systoles figuræ uenia subleuetur. Quæ autem pronunciantis uoce detegitur, manifesta est. uelut cum pro flexo accentu acutus ponitur, ut si Cethegum penultima correpta aut Tullium producta pronuncies. Est in sola pronunciatione barbarismus, si alio quàm debeas accentu syllabam pronuncies. ut si nostras, & uestras, & cætera, quæ per apocopam proferri debent, in ultimo loco non flectas. Vel ut differentiam facias, si non uocula aggraues: ut aliàs, cum aduerbium est. Et circum littora, circum

Piscosos scopulos.

Ne si primam acuerim, circus dici uideatur. item Quale eruditi grammatici interrogantes, ultimo loco grauabant: comparantes, acuto tenore concludēt. Aduerbiū quoque composita sub uno accentu pronunciabunt, ut aliquando, deinde, interealoci. Et ut paucis finiam, ubicunque accentus lex corrumpetur, erit barbarismus. quam legem quisque à grammaticis discet. Et si cui nostra, quæ olim de accentu composuimus, discere placuerit, hoc uitium euitare poterit, si minus quid hic dicatur intelligit. Conamur enim illa qui nesciunt, non iam eruditos docere. Scriptura barbarismus committi potest, si literarum ordo perturbetur: ut pro disciplina, displicina. Subtractione simplicis consonantis, ut à facto factum, sine c, litera si fatum scribas. Simplicis consonantis interpositione, ut columpna, sompnus, contempno. p enim litera inter m, & n est posita. Fit Barbarismus etiam alijs consonantibus, ubi non debet apponi, ubi duplicata subtrahitur, ut bellum adiectiuum. uel si addas consonantem, ubi non oportet: ut tellum, ccellum. Simplicis in duplicem uersione, ut locuplex pro locuples. Duplicis in geminatam, ut nisus pro nixus lassus pro laxus, cum hæc manifeste inter se differant sensu. Si pro eadem geminata, alteram ponas: ut flegma, cum g, litera ante m, pro flemma scribas. aut si pro altera simplici, alteram simplicem ponas: ut si conuitium per t, literam, non per c. si caput per d, uel aput per t. Idem uitium est, & obtimus per b, non per p, scriptum. Item si uocalem alteram pro altera notes: ut si mundus in prima syllaba, uel columna, aut abundo in secunda, non per u literam, sed per o scribas. E diuerso si montē, funtem, pūtem, per u, non per o, barbarismus est. Item si aspirationem auferas à

uocali,

uocali,ut ab habeo secundæ coniugationis uerbo:uel à consonante ut pulcher:si apponas uocali ut,habundo:consonanti, ut Archades.si Latinum i per y,Græcum,ut cysta,sydus.si y Græcum per i,Latinum.Et eo magis barbare à nonnullis omnia corrumpentibus hæc fiunt,quod in Latinis,uelut mei,tui,& similibus,y græcū scribi solet,cum i Græcis nominibus barbarisq; nonnullis tantum scribatur.de quo longius tractauimus in his libris,quos de Ortographia conscripsimus.Sunt etiam qui y literæ grecæ et i,latinæ ordinem peruertentes,in barbarismum incidant.ut Hyppolitus,Lybia,Sybilla:cum in prima syllaba i,in penult. y græcum esse oporteat.Postremo barbarismus est,si diphthōgon alterā p altera,aut ubi nulla sit ptās,uel ubi scribi debuit,nō scribas : si diuisas uocales,ut Danahe.Phasiphahe, Phahethō. De barbarismo iam satis multa:nec breuius,ut reor, dicere ēt de tanta re potuimus,si loca huius uitij decurrere omnia debuimus. Ea comparatur.} In contrarijs obscuritas maxime solet inueniri.Nam si ab usu ualde remota uerba sint,nubem menti plerunq; omnia obijciunt , ut sensus comprehendi non possint.In quo genere tantopere sunt aliqui delectati,ut cum in idonei alicuius authoris locum incidissent paulo magis abstrusum , non rei indagatione, sed unius aliquando uerbi ignoratione , totos illic intenderint sensus, lacunaria modo suspexerint, modo in terram declinarint oculos,interroganti nil responderint,& cogitatione miseri,tanquam Sibyllæ futuri interpretes exæstuarint.Quòd si eius obscuritatis modum tandem comperisse,hoc est,unius uerbi & nullius penè momenti significationem sibi inuenisse persuaserunt,conuentus pararunt,se rem inauditam , è medijs erutam tenebris deprompturos,tumore suprà modum elati iactitarunt.hinc adducto supercilio,contractisq; naribus,ac fronte rugata meras effutiuerunt insanias. Quibus iam ab omnibus eruditis curuari ciconiarum colla,ac manu asini aures agitari,et æstuantis canis protendi linguam, & quæcunq; ludibrij speciem habent,præberi uideas.idq; meritissimo.cum rerum scientiam, quam præ cæteris rebus habere oportet,nihili æstiment: unius autem literalis notæ significatione tātum uexentur, ac ut uerius dicam,insaniant.non hoc dico,quin uerborum uelim sciri proprietates: sed, ut eorum quæ iam exoleuerunt tanta non sit, aut ut saltem sit rebus posterior cura,prouidēdumq; in primis,ne sordida, ieiuna,tristis,ingrata,uilis nostra sit oratio.contra sit acuta,nitida,copiosa,hilaris,iucunda,accurata. Quod consequi poterimus , si rerum in primis quàm maximam curam habuerimus : postea uerborum electissimorum,ut in nobis authoritas,in uerbis sententiæ, uel graues uel aptæ opinionibus hominum ac moribus esse uideantur.

Quod si in uerbis inhærere, scrutari,& ea quidem ab usu remota uelimus,eloquentiam ex hoc inde consequi posse confidemus?Superfluum erat nunc hoc reprehendere,nisi præterquam à paucissimis cæteris omnibus id iam summa cura quæreretur.Sed iam unde exuit,eò noster redeat sermo,: si perspicuam uelimus ex nobis exire orationem,usitatis uerbis componenda est : non tantum ex nimia uetustate repudiatis illis, sed & paulo remotioribus. Nam & ductare exercitus,& patrare bella apud Salustium non adeo usque probata sunt,ut orator eis ubicūq; uelit utatur. Sic uideat, ut usitata huiusmodi usitatiora adhuc sint, exercitum ducere , & bellum gerere.delectum enim cum in primis habeamus oportet,ut suo loco ac tempori omnia accommodemus.De explanatione ergo nunc loquimur,cui perspicuitas est necessaria:perspicuitati autem usitata uerba.Nam quid in latinitate & ornatu obseruādum sit,si non supra docuimus,eius tamen formam aliquam illic ostendere tentauimus,Præclare uero etiam ad afferēdam rebus lucem repertæ sunt similitudines.quarum aliæ sunt,quæ probationis causa inter argumenta ponuntur:aliæ ad exprimendam rerum imaginem compositæ,quod est huius loci proprium ut,

Prorsus aui similis,quæ circum littora,circum
Piscosos scopulos,humilis uolat æquora iuxta.

Quo in genere id est præcipue custodiendum,ne id quod similitudinis gratia asciuimus,aut obscurum sit,aut ignotum. Vsitata sunt illa quæ uersantur in sermone & consuetudine quotidiana. } Hic iam aliquibus occurram oportet,qui usitatum putabant sermonē, quo uulgares & imperiti uti consueuerunt:quod minime uerū est. Nam is demum usitatus est sermo,quo quotidiano in sermone consuetudineq; loquendi,uiri utuntur eruditi, sicut enim bonorum uirorum consensus bene uiuendi nomen habet,ita recte loquendi eruditorum consuetudo.Cum igitur eruditos non sordidus,non inquinatus & rusticus sermo deceat,sed purus,clarus,latinus et ornatus, non conuenit usitatum hic à Cicerone sermonem dictum intelligere,quo uulgus utitur imperitū. Propria,quæ eius rei uerba sunt. aut esse possunt,de qua loquimur }Propria multis modis dici possunt.sunt enim propria,& multis rebus imposita uerba, ut canis. significat enim astrum,animal quadrupes,& piscem sunt propria quasi uni peculiaria,ut urbem Romam,& poetam Virgilium,& cætera generis eiusdem.Alia sunt propria,suæ quarūq; rerū appellationes,ut lapis, arbos,mare.Item propria,indiuiduum significantia,Item substantiua sunt,ut Demosthenes , Cicero, Crassus, sed in nullis horum uirtus oratoris inspicitur.At illud proprium dicit hic Cicero,quod in oratore non mediocriter probandum est : quod etiam hoc modo laudari solet, ut proprie dictum sit , id est, quo nihil possit significantius inueniri. uelut cum uulgo dici solet, proprium appositum esse epitheton.ut cum Virgilius Deductum carmen,& Horatius Acrem tibiam,aut Annibalem durum dixerunt.Item generis penè eiusdem:dulce mustum cum dentibus albis exceptant: leues auras:rupibus altis:tempus irreparabile: & huiusmodi omnia.Item quæ bene translata sunt , propria dici solent. Denique quæcunque sunt in quoq; præcipua, proprij locum accipiunt.uelut Fabius inter plures imperatorias uirtutes,cunctator ē ab Ennio appellatur sicut Aeneas pius à Virgilio , Achates fidus. Et ab Homero Vlysses πολύτροπος id est multa uertens, callidus , & urbium uastator. sicut & pedibus celer Achilles . Hæc igitur est una oratoris uirtus,quæ rem explanat & exprimit:quam Cicero elegantiæ partem esse uoluit. Propria quæ eius rei uerba sunt.} Quę eam rem complectuntur propria ui.

Aut esse possunt dē qua loquimur.} Si etiam ad aliud referri posse uideantur.Compositio est uerborum constructio, quæ facit oēs partes orationis æquabiliter perpolitas . Ea conseruabitur,si fugiamus crebras uocalium concursiones,quæ uastam atque hiantē reddunt orationem.ut hæc est.Vaccæ æneæ amœnissime impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ. } In omni rhetoricæ orationis constructione tria considerari solent,ordo, iunctura, numerus.De ordine & iunctura dicetur à nobis,quando locus Ciceronis hic ita exigit.De numero quia late patet,& nos tēporis premimur angustia,si post huius libri conclusa commentaria tempus nobis supererit , tractabimus.Primum igitur,ut iam de ordine dicamus,eius obseruatio in uerbis est singulis,& contextis. In singulis cauendum,ne decrescat oratio,& fortiori subiungatur aliquid infirmius,ut sacrilego fur,homicidæ corruptor.Nāque sensus hominis à paruo in maius debet insurgere , ut optime Cice. Tu,in

quit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. aliud enim maius alio superuenit. At si coepisset à toto corpore, non bene ad latera faucesq; descendisset. Est & alius ordo, ut uiros ac foeminas, die ac nocte, ortum & occasum, dextrum ac sinistrum, ante ac retro melius dicas quàm retrorsum. Quaedam ordine permutato fiunt superuacua, uelut apud Salustium, In tugurio mulieris ancillae. ac si dicas ĩ tugurio ancillae mulieris, superfluum erit mulieris: siquidem ancilla conditionem ostẽdit & sexum. item, Res erat praetoribus nota solis. hoc suffecerat. male ergo additur, ignota caeteris; quod si cõuertas, nil superfluũ inuenitur. Et fratres gemini: nã si praecesserit gemini, fratres addere non est necesse. Et si dicas, tenemur amicitijs: ridiculum enim est, si addas, mutuis, cum amicitiae utrũq; significent, hoc est amorem & mutuum. Alia ideo antecedunt, quòd ab eis quae sequuntur clarius ad eam sententiam duci, & quasi exponi uideantur. ut Ciceronis illud: Quid tandem illi mors mali attulit? nisi forte ineptijs atque fabulis ducimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre. in quo loco non bene diceretur, fabulis atque ineptijs. Est ubi quid primum ponamus non refert, nisi uerborum moueamur consonantia: quod apud poetas summa opera custoditur. ut cum dicit Virgil.

Paciq; imponere morẽ. Quòd si, moremq; ĩponere paci, dicatur, debilior, ut etiam Boetius uidit, sonus uidebitur. Contra autem, ut uis consurgeret uerborum. Ac ima exaestuat unda. Non dixit, Ac unda exaestuat ima. Ita Cicero cum dicit, Vestram simul iudices aequitatem & mansuetudinem mulier oppugnat, mansuetudinem enim sua hic longitudine spiritum intersistit, & pronunciantis mora rem exaggerat magis. Auget autem significantia, cum dicit, Caecam crudelitate & scelere. nam & scelus in crudelitate, utpote genus est. Aliquando autem multa coniunguntur, quorum aliqua praepostera in serie dici possunt: ubi ultimo tantum loco ponatur, quod omnibus emineat. quale illud est Ciceronis, Cuius cupiditatem nulla unquam turpitudo retardauit, quae uitijs animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia: cuius ea stultitia est ut nemo hominem, ea uis ut nemo foeminam, ea crudelitas ut nemo matrem appellare posit. eò tam denique adducta est, ut sibi praeter formam nihil ad similitudinem hominis reseruarit. Illa autem minima quorũdam fuit obseruatio, ut nomina uerbis, uerba rursus aduerbijs, & nomina ipsa appositis pronominibus essent priora. Nam fit contra quoque frequenter nõ indecore. Sed illud nimiae est superstitionis, uti quaeque sunt tempore, ea facere etiam ordine priora. non quia frequenter non fiat hoc melius, uerum quia interdum plus ualẽt ante gesta ideo, quòd leuioribus magna supponenda sunt. Varijs autem uerbis eundem sensum longius trahere, nam & hoc inter figuras ponitur, optimum est. quod quidem in mouẽdis affectibus maxime potest adhiberi. Sepe etiam est uehemens aliquis sensus in ultimo uerbo: quod si in media parte sententiae latet, transire intentionem & obscurare circumiacentibus uerbis solet. In ultimo autem loco positum, animo quasi infigitur auditoris quale est illud Ciceronis: cum tibi in conspectu populi Romani uomere necesse esset. transfert enim hoc ultimum. penè nihil ualebit, si dicas, Vt tibi necesse esset uomere in conspectu populi Romani nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se foeda uomendi necessitas, iam nihil ultra expectantibus, hanc quoq; adijceret deformitatem, ut pridianus cibus teneri non posset. Felicissimus igitur sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cũ his numerus opportune cadens contingit. Quaedã uero transgressiões, ut Quintilianus, inquit, & longae sunt nimis, & interim etiã compositione uitiosae, quae in hoc ipsum petũtur, ut exultent atque lasciuiant, quales illae: Sole & aurora rubent plurima, Inter sacra mouit aqua fraxinos: ne exequias quidem unus inter miserrimos uiderem meas. quod interim pessimum est, quia in re tristi ludit compositio. Haec de ordine à nobis dicenda putauimus. Sequitur iuncturae: quae, ut Cicero inquit, facit omnes orationis partes aequabiliter perpolitas. Nam inconcinna uerborum compositio, illiberalem & subrusticum plerunq; sermonem reddit. Nec me praeterit, eum de philosophis, de republica, deq; finibus disputantem, aut epistolas conscribentem, tanta cura in uerborum compositione laborare, quanta oratorem non oporteat. nisi cum supra suam naturam forsitan aliquid tractant. Sed ea, inquit Cicero, conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones, quae uastam atque hiantẽ orationem reddunt. Vt haec est, Vaccae aeneae amoenissime impendebant. Poterimus, inquit, perpolitam uerborum compositionem à foeditate immunem conseruare, si procurabimus, ne antecedentis dictionis uocalem, uocalis sequens hiatu excipiat, qui uastã & dissipatam reddat orationem. Vastam atq; hiantem reddunt orationem, ut haec eadẽ est, Vaccae aeneae amoenissime impendebãt. Hiat autem, qui ore patet: ab hio hias hisco hiscis fit. est autem hiscere, os aperire, ut loquaris. Iuuenalis,

Si quid tentaueris unquam Hiscere.

Huius iteratiuum uerbum est hiato. Plautus: Si qua forte concio est, ubi hiatare nondum in mentem uenit, Cn. Atticus in uigesimo Iliados, ille hiatans herbam moribundo ore, Laberius quoque in Tauro passiuum enunciauit. Hiatantur fores, inquit. pro eo sanè quod est hiatant, id est, patent: ut haec est, Vaccae aeneae. sequentis enim dictionis initium praecedens ultimam excipit uocalem, cum reprehendendo hiatu. Amoenissime impendebant. } Supra ostendit, similem à simili uocalem excipi: hic, licet diuersas, inconcinne tamen iungi. Hoc igitur docet Cicero, non tantum cauendum esse, ne praecedentis uerbi extrema uocalis, uocalem primam includat uerbi sequentis: sed ne quidem uocalium concursus fiat; qui cum accidat, hiet & intersistat, & quasi laboret oratio. Vt si dicas, aere emit, illi incumbit, in foro uel omnia ira impedit, tolerate omnia: ego eram: quod plenior fiat, structiorq; iunctura. si consonantes uocalibus applicentur, hoc pacto, aere mercatur, illi totus incumbit, in foro caetera impedit ira, omnia tolerate, eram ego. Pessime tamen longae, quae easdem inter se literas committunt, sonabunt, Praecipuus autem erit hiatus earũ, quae cauo aut maxime patulo ore efferuntur. e planior litera ẽ, i angustior: ideoq; obscurius in his uitium. Minus peccabit, qui longis breues subijciet, & qui longe praeponet breuem, minima est in duabus breuibus offensio. Nec tamen id omne ut crimen ingens expauescendum est. ac nescio negligẽtia in hoc an solicitudo sit peior: quando hic metus impetum dicendi inhibeat, & à potioribus auertat necesse est. Quia ut negligentiae est pars, hoc pati: ita humilitatis, ubique perhorrescere. Nec nos haec solicitudo in uerbis potius quàm in rebus teneat occupatos, cũ prius sensibus, deinde uerbis ordo tribuendus sit, ut non tantum decore, sed etiam uiribus impleatur oratio. Et nonnunquam hiulca decent, faciuntq; ampliora quaedam, ut pulchra ratione acta oratio. Et ut Ciceronis potissimum uerbis utar, habet ille tanquam hiatus & concursus uocalium molle quiddam, & quod indicet nõ ingratam negligentiam hominis, magis de re quam de uerbis laborantis. Et si uitabimus eiusdem literae nimiam assiduitatem. } Cui uitio hic uersus erit exemplo. nam hic nihil prohibet, in uitijs,

alienis uti exemplis, O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. & eiusdem poetæ: Quicquam quisquam quenque quisque conuenat, neget. Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiã fugiemus.} Ea est huiusmodi: Nam cuius rationis ratio non extat, ei rationi ratio non est aggerenda. Nec utemur continue similiter cadentibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestãtes. Verborum etiam traiectionem uitabimus, nisi quæ erit concinna: qua de re posterius loquemur. quo in uitio ẽ Cæcilius assiduus. ut ĩ priore libro, Has res ad te scriptas luci misimus Aeli. Fugiẽdam quoque illam iuncturã duxere aliqui, ubi antecedens uerbum in m, literam terminet, sequens à uocali incipiat: ut, bonum aurum, iustũ enim est. Sed ego non uideo, cur in oratione tantopere damnetur: cum manifestum sit, quotiens ea litera ultima est, & sequentis uerbi uocalis eam excipiat, parum exprimi, non tamen amoueri, ut Multũ ille, & Quãtũ erat. Penè enim nouæ cuiusdã literæ sonum reddit. neq; tñ eximitur, sed obscuratur. Cõsonãtes quoq; uitãdæ, et præcipue quæ sunt asperiores, in cõiũctura uerborũ, ut duo ss. uelut, Vas studiorũ. uel cũ s, litera clauditur, ut Sex. Roscius, uel cũ s ultima, & x, sequẽtis initiũ ẽ: ut fluuius Xãthus. & cõtra. Aut cũ ultima est x, & sequẽtis dictionis eadẽ prima. ut rex Xerxes. Eadem ratio de cæteris consonantibus est, si nimiũ frequentes ponãtur. ut, error Romuli Remum sustulit. Videndum etiam, ne sæpius iungantur similiter conclusa. ut, O fortunatam natam me consule Romam. Item monosyllaba plura male continuabuntur. quia necesse est, compositio multis uerbis concisa subsultet. ut, Lex est quam rex uult. Ideoq; etiam breuium uerborum ac nominum uitanda cõtinuatio. ut, Animal tenuis animæ mox moritur. Ex diuerso quoq; longorum: afferunt enim quandam dicendi tarditatem. ut, Munus naturæ fortuna mortali concessa est. Item uidendum, ne totidem syllabarum multa uerba coniungantur. Denique, ut uno comprehẽdam uerbo, si omnibus quibus contexitur oratio uariabitur, probari poterit: si similiter iungetur atque dicetur, sciamus ab erudita aure improbari. cum nihil sit quod æque nos delectet. quàm rerum uarietas: contra nihil magis fastidimus. quàm rerum quarumcũq; similitudinem. hac maxime allicitur, hac mens humana uoluptate trahitur. Repetitionibus uero, nisi nimiæ sint, nam ubique ui iosũ, quod nimium est, inflammatur. Hinc etiam est, quòd numeros uariari in oratione Rhetores præcipiunt, nec uno unquam clausulas plures numero concludi, aut plura uerba uerbis, uel nomina nominibus coniungere. Varietas ergo, si recte omnia cõsideramus, una penè omnium oratoriarum uirtutum mater est: quæ late patet, & per innumeras uirtutes effunditur. contra similitudo uitium est, oĩa penè comprehendens uitia. Id ergo in causa est, quod inquit. Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatẽ.} O Tite tute Tati tibi tanta tyrãne tulisti.} uersus hic fuit Ennij. Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus. } In hoc tamẽ sæpe etiam ipse incidit Cicero, tam paruæ obseruatiõis securus: sicut hoc loco. Nõ solum igitur iudicium iudicij simile iudices non fuit. Et, si non utemur perpetuo similiter cadentibus uerbis: nec tantum similiter cadentibus, sed & similiter desinentibus.} Nimium frequenter inquit, non utemur, & eisdem continenter. Nam licet in aliquo loco laudis nomen habeant, si nimium tamen affectata sint, tædiũ generant quando gratia uarietatis non adhibeantur, sed repetitionis uitio reprehenduntur. Et si uerborum traiectionem uitabimus.} Subaudiendum recte loquemur. Traiectionem.} Cum similiter desinentibus non continẽter positis, sed uerbo interiecto uno aut pluribus ludit oratio, ut in illo uersu Cæcilij, Ad te scriptas luci (aduerbiũ enim hic est Luci, hoc est cum primum diluculum emicuit) misimus Aeli: Aelium enim alloquitur. Item fugere oportet longam uerborum continuationem. } Periodon dicit, id est clausulam, de qua paulo post tractabitur, tam longe euehi non oportere, ut & oratoris spiritum fatiget, cum spiritu uno debeat pronunciari, & auditoris etiam offendat aures. His uitijs in compositiõe uitatis.} Hæc fuerunt, inquit, uitia, quæ uitare hominem eruditum in cõpositione præcepimus. Nã sicut rerũ uitia sunt, stultũ, cõmune, cõtrariũ, superuacuũ: ita corrupta oratio existit, in uerbis maxime improprijs, redundãtibus, cõprehẽsiõe obscura, cõpositione fracta, uocũ similiũ aut ambiguarũ & affectatiõe puerili, hoc est, ubi uerba ponas, quæ neq; intellectũ eius qđ scribas iuuẽt, neq; ornatũ. Verborum exornatio est.} Quam Latini uerborum exornationem, Græci τρόπους dixerunt: sicut sententiarum exornationes, illi σχήματα nominarunt. In qua Cicero sententia est, qui de Claris oratoribus, Sic uerborum, inquit, immutationibus utuntur, quos appellant tropos, & sententiarum orationisq; formis, quas uocant schemata: & cum Cicerone plerique, tam Græci quàm Latini. licet Quintilianus tropos ad compositionem etiam referat. quippe qui inquit: Tropus est uerbi uel sermonis à propria significatione in aliam cum uirtute mutatio. circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipsos, & philosophis inter ipsos pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quid cuique subijciatur. nos omissis quæ nihil ad instruendum oratorem pertinent cauillationibus, necessarios maxime, atq; in usum receptos exequemur. Nec in his ista solum annotasse cõtenti, quosdam gratia quoque significationis, quosdam decoris assumi, & esse alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas non uerborum modo, sed sensuum & compositionis simul dicimus. Quare mihi uidentur errasse, qui nõ alios crediderint tropos, quàm in quibus uerbum pro uerbo poneretur. Voluit igitur Quintilianus tam tropos, quàm schemata uerborum & orationis figuras dici.

Barbarismus est.} Hoc ipso, uocabulo quidam leuiter conuincere student, non esse hoc Cice. opus, qđ A. Gell. tradiderit, LONGO.
Latinos ea uoce ante sua tempora non usos. O Tite tute, &c.} Sic, Sosia in solaria soleas sarciebat suas. Hæc & in uerborũ & sententiarum exornationem, &c.} Tres sunt figurarum ordines. Primus ad dictionem pertinet, quale est hoc, Pierides uos hæc facietis maxima Gallo, Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas. est enim dictionis repetitio, quæ paulo illustriorem reddit orationem. Secundus ordo pertinet ad orationem, ita ut oratio figuretur tantum, non etiam addatur aliquid, quo corpus orationis crescat. Huiusmodi sunt interrogationes, nihil enim ad orationis corpus interrogatio facit, tãtum figurat modum orationis, ut uehementius uideatur dici, quàm si simpliciter sine interrogatione efferretur. Vehementius enim est, Quò me uertam? quàm, Non habeo quò euadam. Tertius ordo sic ad orationem pertinet, ut nõ ornet tantum, sed augeat quoque orationis corpus. potẽstque eximi orationi, qualis est Distributio: Rempu. læsit, senatum uiolauit, equitum ordinem afflixit, plebis opes diripuit. Huiusmodi figuris oratio augescit. Atque hinc facile apparet, quomodo numeret exornatiões Cicero, aut quomodo Fabius. Cicero enim duos priores ordines complectitur exornationibus uerborum, et tertium ordinem uocat exornationes sententiarum. Quintilianus duos priores ordines tantum pro schematis seu figuris (non autem nũc separo Tropos) habet; tertium ordinem non numerat inter schemata, sed partim inter amplificandi formas, partim uult argumenta no-

ceri. Hæc ex Melanchthone. Est autē hoc quidem Tropi & Schematis discrimen. In tropo mutatur significatio, in figura non, sed tantum uariatur eius inflexio, aut in oratione compositio: ut, quo de aut

de. aut cum eloquendi forma mutatur, Quid non mortalia pectora cogis? Nam hoc aliter effertur, quàm si dicam, Nihil non cogit habendi cupiditas.

CAPIDV. Repetitio est continenter: & quæ sequuntur.} Verborum figuras tractaturus Cicero ab eis inchoat, quæ reiteratione uerborum fiūt. quarum quatuor species ponit. unam, qua in principio; alteram, qua in fine; tertiam qua utrobique; quartam, qua indifferēter positum idem uerbum reperitur sed præter has, alias adhuc esse ostendimus in eo libro, quem de figuris, quæ in syllabis, uerbis singulis, & oratiōe fierent, è Græco in Latinum conuertimus. nā ecce & hæc inter se omnia differunt.

O Corydon Corydon, quæ te dementia cœpit? &,

Mater Cyrene mater, quæ gurgitis huius Ima tenes.

Hoc ultimo loco positum, miserandi est. è diuerso similiter collocatum.

Solis quin etiam solis tibi cura uidendi,

Sit potior:

Ostendentis: plura uerba coniunguntur, ut,

Túne duos una sæuissima uipera cœna?

Túne duos?

Post longiorem etiam interiectionē repetitio est: ut, Bona (miserum me, consumptus enim lacrymis, ut putabam, adhuc infixus in animo hæret dolor.) bona inquam Cn. Pompeij, acerbissimæ uoci subiecta præconis. Ad exprobrandum etiam reiteratur uerbum: Viuis? sed uiuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Repetuntur item continenter plura, sine ulla uerbi interiectione, sed unius tantum permutatione. quale illud Catulli est,

Mœcha putida redde codicillos,

Redde putida mœcha codicillos.

Aliquando primis ultima respondent: ut, Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud repetendi genus, quod semel posita iterat & diuidit, sed ita, ut ordo permutetur. quale illud Vir.

Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,

Complures

DE EXORNATIONIBVS VERBORVM.

REPETITIO est, cum continenter ab uno, atq; eodem uerbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, uobis gratia habenda, uobis res ista erit honori.

Item: Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit.

Item: Tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in horum conspectum uenire conaris? Audes uerbū facere, audes quicquam ab istis petere, audes suppliciū deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum contempsisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non deniq; in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum multum uenustatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimum. Quare uidetur esse adhibenda, & ad exornanda, & ad augendam orationem.

Conuersio est per quā non ut ante primum repetimus uerbum, sed ad postremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos Pop. Rom. iustitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit.

Item: Ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, Respubli. sublata est.

Item: C. Lælius homo nouus erat, ingeniosus, erat doctus erat, bonis uiris & studiosis amicus erat; ergo in ciuitate primus erat.

Item: Nam cum istos ut absoluant te rogas, ut peierent rogas, ut existimationē negligant rogas, ut leges Populi Romani tuæ libidini largiantur rogas.

Cōplexio est, quæ utranq; complectitur exornationem, & hanc, & quam ante exposuimus, ut & repetatur idem in primum uerbum sæpius, & crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo. Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperūt? Carthaginenses. Qui sunt, qui

Compulerantq; greges Corydon & Thyrsis in unum,

Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas.

Hæc ἐπάνοδος Græce dicitur, nostri regressionem uocant. In diuerso sensu idem uerbum geminatur. ut, Principiū dignitas erat pene par, non par fortasse eorum qui sequebantur. In uariatis generibus fit reiteratio. ut, Magnus est labor dicendi, magna est res. In uariatis quoque casibus. ut, Pater hic tuus? Patrem hunc appellas? patris tui filius es? hoc Græci πολύπτωτον uocāt. Per rerum coniūctam diuersitatem idem casus, & aduerbia repetuntur, ut pro Cluentio: Quod autem tempus uindicandi? unde illa frequentia? per quem porro datum? unde sumptum? quo peruenit intercepto poculi? cur non deintegro datum? hanc μεταβολὴν uocāt. Est & figurarum mistura, in qua et primo uerbo, lōgo post internallo redditum est ultimū. & media primis, & medijs ultima congruunt: quale illud est Ciceronis. Vestrum iam hic factum reprehenditur Patres Cōscripti, non meum: ac pulcherrimum quidem factum, uerum, ut dixi, non meum, sed uestrum. hanc πλοκὴν uocant. Congeruntur etiam in unum nudata, & dispersa, quæ à Cicerone dissipata in Oratore dicuntur. ut,

Hic segetes, illic ueniunt felicius uuæ, Arborei fœtus alibi.

Contentio est.} Sanè sicut ex his figuris aliquæ frigidum in oratione leguntur, uelut ea quam traductionem ipse nominat, Græci autē ἀντανάκλασιν, ut cum dicis. Amare iucundum est, si curetur ne quid insit amari, Auium dulcedo ducit ad auium: ita aliquæ nihil penè inter se differūt, uelut habet quæ hic contentio uocatur. Ab ea uero quam paulo post nominat, contrariam Græci συνοικείωσιν uocant, quòd diuersas res colligat ut, Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet. Hanc uero Græci

ἀντίθετον

crudele bellum in Italia gesserũt? Carthaginẽses. Qui sunt, qui Italiam deformauerũt? Carthaginenses. Qui sunt q sibi postulãt ignosci? Carthaginenses. Videte er go, quid cõueniat eos impetrare. Itẽ: Quem senatus da mnarit, quẽ populus Roma. damnarit, quẽ omniũ exi- stimatio damnarit; eũ uos sentẽtijs uestris absoluetis?

Traductio, est, quæ facit ut cum idem uerbum cre brius ponatur, nõ modo non offendat animum, sed etiã concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitam non potest colere. Item: Eum tu hominẽ appellas; qui si fuis set homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis pe- tysset, at erat inimicus; ergo inimicum sic ulcisci uo- luit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Itẽ: Diuitias sine di uitẽ eẽ, tu uero uirtutẽ pfer diuitijs. nam si uoles diui- tias cũ uirtute comparare, uix satis idoneæ tibi uidebũ tur diuitiæ, quę uirtutis pedisequę sint. Ex eodem ge nere est exornationis, cum idem uerbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas? Itẽ: Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari. Itẽ: Veniam ad uos, si mihi senatus det ueniã. In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia uerborum fit ut ad idem uerbum redeatur sępius, sed inest festiuitas quędam, quę facilius auribus dyudicari, quàm uerbis demonstrari potest.

Contentio est, cum ex cõtrarys rebus oratio cõfici- tur, hoc pacto: Habet assentatio iucunda principia, ea- dem exitus amarißimos affert. Item, inimicis te placa- bilem, amicis inexorabilem prębes. Item, in ocio tumul tuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidißi- ma cales, in feruentißima friges. Tacito cum opus est, clamas; cum loqui conuenit, obmutescis. Ad- es, abesse uis; abes, reuerti cupis. In pace bellum quęritas; in bello pacem desideras. In concione de uir- tute loqueris, in pręlio per ignauiam tubę sonitum per ferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationẽ, & ornati, & graues poterimus esse.

Exclamatio est, quæ conficit significationem dolo- ris, aut idignationis alicuius per hominis, aut urbis aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoq; nomen splendori, ac decori est ciuitati. Tui clarißimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Itẽ, O perfidiosę Fregellę, quàm facile scelere uestro con tabuistis, ut cuius nitor urbis Italiã nuper illustrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiæ maneant. Itẽ:

ἀντίθετον, quidam contraposi tum nominarunt: quæ ne ipsa q dem uno fit modo. Nam fit, si singula singulis opponũtur: ut, Vicit pudorem libido, timorem audacia. & bina binis. Non no stri ingenij est, uestri auxilij ẽ. & sententiæ sententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Huic etiam commodis- sime subiungitur ea species, quã disiunctionem appellat Quintilianus: ut, Odit porro priuatam luxuriam, publicam magni ficentiam diligit, & quæ sunt si mili casu, dissimili sententia in ultimo locata: ut, Quid in tem pore mali fuit, nihil obsit, quin quod in causa boni fuit, prosit. Aliter contraponitur, cum dici tur, Est igitur iudices non scri- pta, sed nata lex. & sicut dicit Cicero, singulis rebus proposi tis, cum refertur aliquid ad sin gula: ut in hoc, Quam non didi cimus, sed accepimus, non legi- mus, uerum ex natura ipsa arri puimus, hausimus, expressimus. Est aliquid auersum, quod non contraponitur, quale est apud Rutilium: Nobis primis Dij im mortales fruges dederũt, nosq; soli accepimus, in omnes terras distribuimus. Fit etiã post has illa figura, quæ uerba flexa re- petit, & ἀντιμεταφορά dici tur: Non ut edam uino, sed ut ui uam edo. Est etiam in figuris sententiarum contentio, sed de ea suo loco dicemus.

Exclamatio est.} Sanè te- nuis illa differentia est, quam faciunt Græci inter id, qđ apud eos προαναφώνησις, à nostri exclamatio: & id, qđ apud illos ἐπιφώνησις uel ἐπιφώνημα, à nostris acclamatio. Proanaphonesin enim uocant, rei quæ fieri debuit exclamationem. uelut illud Virgilianum,

O terq; quaterq; beati,
Quis ante ora patrũ Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere: ô Danaum fortissime gentis
Tydide, méne Iliacis occũbere campis
Nõ potuisse, tuaq; animam hanc effundere dextra?

Epiphonema autẽ uel epiphonesis est, rei, ut dicunt, narratæ uel probatæ summa acclamatio. ut eiusdem,

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Sed Quintilianus ambas potius sententiæ figuras, quàm uerborum putat: siquidem sunt affectus.

Interrogatio enim omnis grauis est.} Nam noscendi causa interrogatur. ut,

Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab oris?

Idq; figura caret. Figuratũ autem, quotiens non sciscitãdi gratia assumitur, sed instandi. quale ẽ: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et, Quousque tãdem abutere Catilina patientia nostra? patere tua consilia non sentis? & totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, quàm si diceretur: diu abuteris patientia nostra, &, patent tua consilia. Interrogamus igitur quod negari nõ possit, aut ubi respondendi difficilis sit ratio, ut uulgo uti solemus, qui fieri potest? aut inuidiæ gratia, aut miserationis. ut Sinon apud Virgilium:

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere?

aut ĩstãdi aut ferẽdi. ut Asinius Audis ne? furiosum, inquam, nõ inofficiosum testamentũ reprehendimus. Totum hoc plenum ẽ uarietatis, & indignationi conuenit, ut:

Et quisquam numen Iunonis adoret?

Et admirationi:

Quid nõ mortalia pectora cogis?
Auri sacra fames?

Est interdum acrius imperandi genus,

Non arma expediẽt, totaq; ex urbe sequentur.

Est item aliqua in respondendo figura, cum aliud interrogati,

Bonorum insidiatores latrocinio uitam innocentissimi cuiusq; petistis, tantam ne ex iniquitate iudiciorum uestris calũnijs assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationẽ animum auditoris adducemus.

Interrogatio non omnis grauis est, neq; concinna, sed hęc, quę cum enumerata sunt ea quę obsunt causę aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hęc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab repub. remouebas, & alienabas, an non? & utrum aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non,

Ratiocinatio est, per quam nos ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidq; dicamus, & crebro nosmet à nobis petimus uniuscuiusq; propositionis explanationem. Ea est huiusmodi: Maiores nostri si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorũ maleficiorum conuictam putabãt. Quo pacto? quoniã quam impudicam iudicarãt, eã ueneficij quoq; damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam quę suum corpus addixerit turpissimę cupiditati, timere permultos. Quos istos? uirum, parẽtes, cęteros ad quos uidet, sui dedecoris infamiã ptinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est ut quoquo modo possit ueneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratã. Quid ueneficij damnatam? putabant impudicam quoq; necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficiũ causa, quàm turpis amor, & intẽperans libido commouere potuit, cũ cuius ãius mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in uiris? idémne hoc obseruabant? minime. Quid ita? quia uiros ad unumquodq; maleficium singulæ cupiditates impellũt; mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Itẽ bene maiores nostri hoc comparauerũt, ut neminẽ regem, quẽ armis cepissent, uita priuarẽt. Quid ita? quia quam nobis fortuna facultatem dedisset, iniquum erat in eorum supplicio cõsumere, quos eadem fortuna paulo ante ĩ amplissimo statu collocarat. Quid quòd exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia uiri fortis est qui de uictoria contendant, eos hostes putare; qui uicti sunt eos homines iudicare; ut possit bellũ fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille si uicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam con

ad aliud quod utilius sit occurritur, augmentãdi criminis causa, ut si rogatus, an ab reo fustibus uapulasset, de innocentia respondet. Aliquando declinatur. ut si quæro, num occiderit hominem: & respondetur, latronem: si an fundum occupauerit, respondetur meum: tanquã confessionem præcedere debeat defensio. ut apud Virgil. in carmine Bucolico:

> Nónne ego te uidi Damonis pessime caprum
> Excipere insidijs? Occurritur,
> An mihi cantãdo uictus nõ redderet ille?

Huic diuersum est, cum aliũ rogaueris non expectare responsum, & statim subijcere: ut, Domus tibi deerat? at habes. pecunia superabat? at eges. quam figuram quidam aggestionẽ uocant. Ficta uero interrogatiõe utemur. ut, hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? Et ipsi interdum nosmet interrogamus. quale est illud Terentij, Horatij pariter & Persij. Quid igitur faciam? Cæterum & interrogandi seipsũ, & respondendi sibi, solent esse non ingratæ uices, ut Cicero p Ligario, Apud quẽ igitur hæc dico? nempe apud eum, qui cum hæc sciret, antequam uidit me, reipub. reddidit. Hanc figuram Cicero ratiocinationem uocat nisi quòd in ratiocinatione subiungendam necessario arbitratur rationem. quæ non multum differt ab ea figura, quam paulo post tractans, subiectionem nominauit.

Sententia est oratio sumpta de uita, quæ aut qd sit: & quæ sequuntur.} De sententia lõgius tractans Quintilianus: Sententiam, ĩquit, ueteres, quod animo sensissent, uocauerunt. Id cum est apud ueteres frequentissimum, tum etiam in usu quotidiano quasdã reliquias habet. Nã & iuraturi ex animi nostri sententia & gratulantes ex sententia dicimus. Non raro tamẽ locuti sunt, ut sensa sua dicerẽt. Nam sensus esse corporis uidebantur. sed consuetudo iam tenuit, ut mente cõcepta sensus uocaremus: lumina autem, præcipueq; in clausulis posita, sentẽtias. Hæc minus crebra apđ antiquos, nostris temporibus modo carent. Ideóque mihi de generibus earum, & de usu arbitror pauca dicenda. Antiquissimæ sunt, quæ propriæ, quamuis omnibus unum nomen sit, sententiæ uocantur, quas Græci γνῶμας appellant. Vtrunque autem nomen ex eo accepe runt, quòd similes sint consimilibus. Est autem hæc uox uniuersalis, quæ etiam citra complexũ causæ possit esse laudabilis Interim ad rem tantum relata: ut, Nihil est tam populare, quàm bonitas. interim ad psonam, quale est Afri Domitij; Princeps qui uult omnia scire, necesse habet multa cognoscere Hanc quidam partem enthymematis, quidã initium aut clausulam epicherematis esse dixerunt: & si aliquando, non tamẽ semper. Illud uerius est, eam aliquando simplicem, ut ea quæ supra dixi. aliquando ratione subiecta, sic: Nam in omni certamine qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere uidetur. nõnunquam duplicem: Obsequium amicos, ueritas odium parit. Sunt etiam, qui decem genera fecerunt: sed eo modo, quo fieri uel plura possunt. per interrogationem, per comparationẽ, inficiationem, similitudinem, & cætera huiusmodi. per omnes enim figuras tractari potest. Illud notabile ex diuersis: Mors misera non est, aditus ad mortẽ est miser. A' recto quidem sunt tales: Tã deest auaro qđ hẽt, q̃ qđ nõ habet. Sed maiorem uim accipiunt ex mutatiõe figuræ: Vsq; adeóne mori miserum est? et per translationẽ. acrius enim hoc, quàm per se: Mors misera non est, aditus ad mortem est miser. A' communi ad propriũ. nam cum

nam cum sit rectum, nocere facile est, prodesse difficile: uehementius apud Ouidium Medea dicit, Seruare potui, perdere an possim rogas? Vertit ad personam Cicero: Nihil habet Caesar nec fortuna tua maius q̃ ut possis, nec natura melius q̃ ut uelis seruare complurimos. ita quae erant rerum propria, fecit hominum. In hoc genere custodiendũ est et id, quod ubique ne crebrae sint, ne palam falsae (quales frequẽter ab his dicuntur, qui haec καθόλικα uocant, & quicquid pro causa facere uidetur, quasi indubitatum pronunciant) ac ne passim à quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus est authoritas, ut rei pondus etiã persona cõfirmet. quis enim ferat puerum, aut adolescentulũ, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, & quodãmodo praecipiat? Enthymema quoq; est, quod omnes mẽte concipimus. proprie tamen dicitur, quae sententia est ex contrarijs; ppterea q̃ eminere inter caeteras uidetur, ut poeta Homerus, urbs Roma. De hoc in argumentis satis dictum est. Non semper autem ad probationẽ adhibetur, sed aliquando ad ornatum. ut p Ligario: Quorũ igitur impunitas Caesar tuae clementiae laus est, eorũ ipsorum te ad crudelitatẽ acuet oratio? Est et epiphonematis, de qua figura supra dictum, clausula quaedam, quae sententia appellatur, Graece γνώμη. qua uoce omnis intellectus accipi potest. Hoc nomine donarunt ea, quae non dicuntur, uerum intelligi debent. ut, Quare prius de uestro facto fateamini necesse est, quàm Ligarij culpam ullam reprehẽdatis. & ut Vibius Crispus in eum, qui cum loricatus in foro ambularet, Quis tibi sic timere permisit? Melior cum contrarijs ualet: Quem fugiã habeo, quem sequar non habeo. Qui quidẽ miser cum loqui nõ posset, tacere non poterat. Si

temnere, nõ imitari consueui. Haec exornatio ad sermonem uehementer accommodata est, & animum auditoris retinet attentum, cum uenustate sermonis, tum rationum expectatione.

Sententia, est oratio sumpta de uita, quae aut quid sit, aut quid esse oporteat in uita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primum uirtutes reuereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item: Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item: Egens aeque est is, qui non satis habet, & is cui nihil satis potest esse. Item: Optima uiuendi ratio est eligenda, eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiae simplices non sunt improbandae, propterea quòd habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoq; probandum est genus sententiae, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes bene uiuendi rationes in uirtute sunt collocandae, propterea quòd sola uirtus in sua potestate est, oĩa praeter eam subiecta sunt fortunae dominationi. Item: Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt; hi simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quae fuit consuetudinis causa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiae quae dupliciter efferuntur, hoc modo sine ratiõe: Errãt, qui in prosperis rebus omneis impetus fortunae se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putãt oportere, falluntur, propterea quòd aetas illa non est impedimento bonis studijs: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant; ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri possint, eas in aetate maturissima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuendi praeceptores esse uideamur: cum ita interponentur, multum afferẽt ornamenti. Nam necesse est animo eum comprobet tacitus auditor, cum ad causam uideat accommodari rem certam ex uita, & moribus sumptam.

Contrarium, est idem fere quod contentio. Cõtrarium est, quod ex rebus diuersis duabus alterã breuiter, & facile cõfirmat, hoc pacto: Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item: Nam quem in amicitia perfidiosum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & cognoscentem sui uidere in potestate quis speret? Et qui in sermonibus,

quis autem quae in hac parte uitiose dicantur, scire procurat totum eum locum Quintiliani legat. Nobis, quae recte prudenterq; dici possint, sufficiat decurrisse: si quidem frustra, ut opinor, admonebimus, si quis iudicio careat, ut uitiosa uitet: sin autem acris fuerit iudicij admonere non opus est, cum quid & ubi conueniam, satis ipse per se iudicaturus sit. qui si non stultus sit, ne nimius quidem in his quoque in oratione inferendis, erit. Quisq; enim non imprudens satis intelliget, ut iuste oĩa ponizque generaliter rem aliquam complexa, suo loco, & ut decet, collocentur: secus si uitiose. Nunquam uero generaliter, quod particulariter dictũ est, intelligatur. Sed ad Ciceronem redeo. Contrariũ, inquit, idem ferè est quod contentio.} Hanc autem Celsus Visellius et Rutilius Lupus, referẽte Quintiliano, ἀντίθετον nominarũt, ut talis eius sit forma, qualis ẽ pro Murena: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respõdeas: ille ut eò quò tendit, mature cum exercitu perueniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exuscitat.

Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta.} Quod Graeci κῶλον, nos membrum: quod illi κόμμα, Latini icisum: quod illi ipsi περίοδον, nostri ambitum, circuitum, comprehensionem, continuationem, circumscriptionem nominarunt. Colon, siue membrum, quidam apud poetas putant, quotiens ex integro pede in uersu nihil supest. Alij, quotquot partes orationis in uersu fuerint, tot cola dici uoluerũt. Cum autẽ superest ex pede cõma, id etiam incisum, siue caesuram dici uoluerunt. Fit autem, ut Diomedes inquit, ex coniugatione uerborum comma, ex commatis colon, ex colis, periodos. Comma est, uelut Probus & Diomedes scribunt, iunctura finitio: Et si uereor iudices,

Item alterum comma: Ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem timere. Iam factum est colon, quod intellectũ sui, præstet sed tamẽ à toto corpore abruptum, & per se nihil efficiẽs, ac remotum à cæteris, uim non habet. ut per se manus & pes & caput & os, seiunctum corpus non est: cum autem hæc simul sunt, tunc esse corpus incipit. Ita cum uenit extrema conclusio, etiam absoluta est periodos. uel cum subiungit Cicero: Et pristinum morem iudiciorum minime referunt. Itaq; si duo cola hẽat periodus, dicolos, si tria, tricolos, & sic deinceps noĩatur. Quintil. aũt, Incisum, inquit, quantum mea fert opinio, erit sensu non expleto, sed numero saltem conclusum, pars uidelicet membri. tale est enim quo Cice. utitur: Domus tibi deerat: at habes. pecunia superabat: at eges. Fit autem etiam singulis uerbis. Quid incisum est, diximus. Membrum autem est, sensus membris conclusus, sed à toto corpore abrutus, sic, ô callidos homines. perfectum membrum, sed remotum à primo, uim non habet: Quẽ quæso nostrum fefellit? id uos ita esse facturos. itaq; ferè incisa & membra mixta sunt, & conclusionem utiq; desiderant. Periodorum duo sunt genera: alterum simplex, cũ sensus unus longior est, & ambitu circumducitur: alterum, quod membris cõstat incisisq; quæ plures sensus habent: ut, Aderat ianitor carceris, et carnifex prætoris. reliqua habet periodus mẽbra quatuor. Sed, ut mihi uidetur, recipit frequenter & plura. Modus ei à Cicerone est aut quatuor senariis uersibus, aut ipsius spiritus modo terminatus. Præstare uero debet sensum periodus, concludat, sit aperta ut intelligi possit, non immodica, ut memoria contineri possit. Vbicunque acriter erit, & instanter, pugnanterq; dicendum, membratim cæsimq; dicemus.

& conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, cum in concionibus credas à mendacio temperaturũ. Item: Quos ex collibus deiecimus, cũ iis in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi postquam pauciores sunt, metuimus ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus, & continuatis uerbis perfectum debet esse & cum cõmodum est auditu propter breuem & absolutam conclusionẽ, tum uero uehementer id quod opus est oratori, comprobat contraria re: & ex eo quod dubium non est, expedit illud quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficilime possit.

Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas: id est unum quod appellatur membrum. deinde hoc excipiatur oportet ab altero: Et amicum lædebas. Ex duobus membris solis hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, q̃ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicũ lædebas, & tibi ipsi nõ cõsulebas. Itẽ nec reipublicæ cõsuluisti, nec amicis ꝓfuisti, nec inimicis restitisti.

Articulus dicitur, cum singula uerba interuallis distinguũtur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, uoce, uultu aduersarios perterruisti. Item: Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, & illius superioris uehementiam hoc interest, quòd illud tardius & rarius uenit, hoc crebrius & celerius peruenit. Itaq; in illo genere ex remotione brachii & contortiõe dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc aũt crebro & celeri uulnere corpus cõsauciari uidet.

Continuatio est densa, et continẽs frequentatio uerborum cum absolutione sententiarum. Ea utemur commodissime tripartito, in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in uirtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, qd est quòd ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, nisi sententiam, et cõtrarium, & conclusionẽ frequentibus efferat uerbis. Sed et aliàs quoque nonnunquam, non alienum est, tametsi necesse

nam hoc in oratione plurimũ ualet. Adeoq; rebus accommodata debet esse compositio, ut asperis asperos etiam numeros adhiberi oporteat. Et cum audientem inhorrescere uoluerimus, membratim pleruq; narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus modis resoluemus. exceptis, quæ non docendi gratia, sed ornandi narrãtur: ut in Verrem, Proserpinæ raptus. hic enim lenis & fluens contextus decet. Periodus apta procemiis est maiorum causarum; ubi solicitudine, commendatione, miseratione res eget. Item cõmunibus locis est augenda, cum ratio iubet ut sit austera, si accuses: tum fusa, si laudes. multum & in epilogis pollet. Historia quoque non tam finitos numeros, quàm orbem quẽdam uerborum cõtextumq; desiderat. nãque omnia eius membra connexa sint: maxime quoniam lubrica est ac fluit talis oratio, propter rerum ipsarum copiam.

Articulus dicitur.} Hæc figura à Græcis ἀσύνδετον, à Latinis dissolutum dicta. Ea utimur non singulis modo uerbis, sed etiam sententiis, ut Cicero, dicit cõtra concionem Metelli: Qui indicabantur, eos uocari, custodiri, ad senatum adduci iussit. Apta, cum quid instantius dicitur. hoc genus quidam βραχυλογίαν uocarunt. Contraria huic figuræ πολυσύνδετον, hoc est, eisdem sæpius cõiunctionibus repetitis: ut,

Tectumq; laremq;,
Armaq;, Amyclæumq; canem, Cressamq; pharetrã.

Vel diuersis: ut,

Multa quoque & bello passus.

Item si plura simul sint pronomina, ut:

Hic illum uidi iuuenem.

Continuatio est.} Continuationem periodon dicit, de qua supra abunde dictum. Nam si quis spei non multũ.} Hæc enim

contraria

contraria sunt, & quòd spem in casu non collocarit, & quòd casus obesse possit. Frequentibus offerat uerbis.} Id est, cõtinuatis ac fluentibus. Sed p alijs.} alio tempore. Nonnunquam non alienum est.} Ordo est & sensus, sed alias quoq; (subaudiendum quod diximus) seruandum hoc nõnunquam. Non enim alienum est, eloqui res aliquas, hoc ẽ, ornatus tantũ causa sic efferre: propterea quòd eloquentia spectatur per huiusmodi continuationes. licet alioqui minime necesse sit. Compar appellatur.} Genus aliud est periodi, quod ex paribus componi membris diximus, quæ membra se syllabis excedere non debent, inter se conuenire debent: uel certe una atque altera tantum excedere, non autem pluribus. Hoc non de nostra enumeratione fiet.} Vt nos syllabas dimetiamur, sed audientium iudicio pares uideantur. Vsus & exercitatio facultatis.} Afferet causam: hoc est, cum exercitati fuerimus, exercitatio ipsa præstabit causam ut sine labore eis utamur. sed hæc membrorum continuatio compar, non magis figura dici uidetur, quàm idonea cõpositionis quædam animaduersio.

Similiter cadens.} ὁμοιόπτωτον dicitur, hoc est, casus tantum similis. possint tamen, etiam si dissimilia sint, quæ solum declinentur, ita iungi, nec tantũ in fine hæc figura deprehenditur, sed & cum respondẽt uel prima sibi, uel media, uel extrema, uel etiã permutata. Sed hic media primis & summa medijs accommodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. nec enim semper paribus syllabis constant: ut, Artes honestæ & præsidio inter pericula, solatio inter aduersa, pretio semper sunt. Illius generis ferè uidentur optima, in quibus initia sententiarum & fines consentiũt, ut hic præsidio, solatio, pretio. Et cum ὁμοιο

non est, eloqui res aliquas per huiuscemodi continuationes.

Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quę cõstant ex pari ferè numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet, nam id quidem puerile est, sed tantum affert usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par mẽbrum superiori referre possimus, hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat, hæc omnia graues casus administrabant. Itẽ, illi fortuna dedit felicitatem, huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse uideatur, si una, aut etiam altera syllaba est alterum breuius, aut si cum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores plenior, aut pleniores syllabæ erunt ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinẽ alterius assequatur, & exæquet.

Similiter cadens exornatio dicitur, cum in eadem constructione uerborum duo, aut plura sunt uerba, quę similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: Hominẽ laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item, cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias negligentia corrumpit animum, & tamen cum ita uiuit, neminem prę se ducit hominem.

Similiter desinens est, cum tametsi casus non insunt in uerbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item: Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterũ in casus similitudine uersatur, inter se uehementer conueniunt, & ea re, qui his bene utuntur, plerunq; simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. hic & ea uerba quæ casus habent, ad casus similes, & ea quæ non habent, ad similes exitus ueniunt.

Annominatio est cum ad idem uerbum & idem nomen acceditur cum mutatiõe uocũ, uel additione unius literæ, aut syllabæ, aut syllabarum, aut ad res dissimiles similia uerba accommodantur. Ea multis & uarijs rationibus conficitur: Attenuatione, ac complexione eiusdem literæ, sic: Hic qui se magnifice iactat atque ostentat, uenit ad te antequam Romam uenit. Ex contrario sic: Hic quos homines alea uincit, eos ferro sta-

πτωτον ἰσόκωλον est. uelut illic: Si quãtum in agro locisq; desertis audacia potest, tãtum in foro atque iudicijs impudentia ualeret. Item Aristoteles dixit, eius esse uitam beatissimã cuius & fortunæ sapientia, & sapientiæ fortuna suppeditet. & illud, In rebus aduersis cum presto est consilium, non potest deesse auxilium.

Similiter desinẽs est.} Hoc Græci ὁμοιοτέλευτον uocãt, similem duorum uerborum uel plurium finem habens: ut, non modo ad reipub. salutem uolẽtia huius extinguenda, sed etiã ad gloriam per tales uiros est infringenda: &, nam respub. nostra ad hunc statum gloriæ peruenit nõ multitudine hominum, sed seueritate legum. Item, neq; in deliberando consilium, neq; in prælando uirtus, neque in beneficio benignitas deerat, sed duntaxat in supplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidisset, apparebat sapientissimus, cum autem confligendum esset cum hostibus, fortissimus: cum uero præmium dignis tribuendum, liberalissimus: at cũ animaduertendum, clementissimus. Ita quæ sequitur. nam qui secundis rebus libenter assentiũtur, iidem simulac se fortuna cõuerterit, amicis primi insidiantur. Huic simile est, quod Græci παρίσον uocant, ut non tãtum clausula similiter cadat, sicut ὁμοιοτέλευτον, sed etiam è membris fit non dissimilibus: ut, Quantum possis, in eo semper experiri debes, ut prosis, et illud, In hac calamitosa fama, quasi ĩ aliquo perniciosissima flamma. quod à traductione non multum differt.

Agnominatio est, cum ad idẽ uerbum.} Hanc figurã Græci παρονομασίαν uocant. eãq; Plutarchus ita definit, παρονομασία ἐστὶ λόγος παρὰ τὸ προκείμενον, ἕτερον ἐμφερὲς ἐντιθείς. ut si dicas, Neminem alteri posse dare matrimonium, nisi penes quem sit

tim uincit. Productione eiusdē literæ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiusdem literæ, hoc modo: Hic tametsi uidetur esse honoris cupidus tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis hoc pacto: Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic: Si lenones tāquam leones uitasset, uitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte iudices utrum homini nauo, an uano credere malitis. Itē: Nolo esse laudator ne uidear adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quē uelis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarum breui commutatione, aut productione, aut transiectione, aut aliquo huiusmodi genere uersantur. Sunt autē aliæ, quę, non habent tam propinquam in uerbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt, quibus de generibus unū est huiusmodi: Quid ueniam, qui sim, quare ueniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, breui cognoscetis. Nam hic est in quibusdam uerbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnūquam. Alterum genus huiusmodi: Demus operam quirites, ne omnino patres conscripti circunscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quàm superior: sed minus quàm illę superiores: propterea quòd non solū additæ, sed uno tempore demptæ quoq; literæ sunt. Tertiū genus est quod uersatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. Vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad uirtutem pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terræ, cum laude & gloria uulgatæ sunt. Alexandro si uita longior data esset, Oceanum Macedonum gloria transuolasset. Alexandrum oēs maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Varie hic unum nomen in commutatione casuum uolutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo facient annominationem: Tiberium Gracchum rempub. administrantem prohibuit indigna nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio est oblata, quæ reipub. uirum amātissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum maiorum natu perfidia per scelus uita priuauit. Tuus o Druse sanguis domesticos parietes, & uultū parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eum breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hęc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinētibus uerbis, tertium in

patrimoniū. Itē seruire seruitutē, in stabulo stabulari, putat Plutar. esse paronomasiam. q tamen Cice. negat. inquit enim, ad res dissimiles similia uerba accommodari debere. Venit à te, antequam Romā uenit.} Attenuatur litera, qua uenit e diphthongon habet pro uenditus est, & debuit poni ueniit, alterum uero uerbū minus habet una litera. Hunc auiū dulcedo.} Nam auis primam corripit, auius eandem producit.

Quam Curiam.} Meretricis propriam, quæ primam corripit. nā alioqui curia producitur. Propertius,

Curia prætexto quæ nunc nitet alta senatu.

Vitæ se.} Honestæ scilicet uitæ tradidisset se, & non interiisset. Vtrum homini gnauo.} νάνους græci uocauere, breui atque humili corpore homines, pauluṁq; extantes. Sed melius legitur, nauo nauum. prudentē uero sic dixere ueteres: unde ignauum, inertem. Cur ueniā qui sim.} Vbique subaudiēdum, breui cognoscetis. Quem insimulem.} Incusem. Insimulo & insimulor, sicut fabrico & fabricor, assentio & assentior.

Quem postulem.} Petimus precario, postulamus iure. Q. Curtius de rebus gestis Alexandri: Postulabat autem Darius magis, quàm petebat, ut accepta pecunia quantacūque, totam quidem Macedoniam caperet matrem uero sibi & cōiugem liberosq; restitueret; de reliquo regno æquo si uellet marte contenderet. Aliquando petere, inuadere: ut, peto te gladio. Virgil.

Malo me Galatea petit, lasciua puella.

Et peto, co: ut Curtius, Indiam inde & Oceanum petiturum. Poscimus aūt imperiose. Iuue. Sed pensio clamat. Posce. Pro eodem etiam deposco capitur. Curtius: Et manātibus præ gaudio lacrymis, consalutant eum, & quod ante recusa

uerant bellum feroces deposcunt. Flagitamus, uero, & efflagitamus, cum idem sæpe & multum petimus. Cice. Qui efflagitasti quotidiano conuitio, ut libros, quos ad Marcellum meum de institutione oratoria scripseram, iam emittere inciperē. Indigna nex.} crudelis interitus, nex, mors uiolenta.

Caio Graccho.} Qui Tyberij frater, propter legē agrariam, hoc est de agris diuidendis latam, similiter occisus est.

Populi Rom. amantissimū.} Quod ut sibi populum Romanum conciliaret, occupatos per Italiam à ditioribus agros, diuidi populo uoluit. Sed cum è rostris & è foro se proripuisset, prope portam urbis interfectus est. Licet quidam in sylua effugisse dicant, & seruo mandasse, ut ipsum gladio perimeret. Saturninum fide captū.} Nam cum hunc & Glauciam, qui in Capitolium profugerāt, Marius ex senatusconsulto obsedisset, dedissetq; fidem ut libere egredi possent, seruata fides est Glauciæ. Apuleius autē Saturninus cum in curiam fugeret, tegulis necatus est. Ordo ē uerborum, Perfidia malorum per scelus priuauit uita Saturninum. Captum.} id est, deceptum: si tamen ita hic textus habet. Nam uideo quosdam aliter habere: uerūtamen mendose aliqua, sed de uerbis, ubi minimum est pondus, parua nobis cura ē. Tuus ò Druse sanguis.} M. Liuium Drusum genere et eloquentia magnum, & grauem, cum de repub. diceret, tribunum ple. Itali exorarunt, ut legem promulgaret, qua ciuitate Romana donarentur. Quod cum fecisset, in senatu maiestatis accusatus est. cumq; domum se reciperet, immisso inter turbam percussore corruit. Inuidia cædis apud Philippum & Cepionem fuit. Alij scribunt, cū in publicum prodire non auderet, & domi ius diceret, uespéri uero turbam dimitteret, repē

te tum

te tum ipsum exclamasse: mox à domesticis auditum, sed stratum inuentum, gladio uidelicet sutoris cuiusdã traiectũ fuisse.

Subiectio est.} Huius supra meminimus. Deinde subiecimus id quod oportet dici.} Velut ipse in Verrem: Quid deinde? quid cęteris? furtum fortasse, aut prædam aliquam. deinde cum diu suspendisset iudicũ animos subiecit, Quod multo esset improbius. hanc Celsus, sustentationem uocat, quidã παράδοξον id est inopinatũ: alij πύσμα uocant.

Gradatio est in qua.} Gradatio, quæ græce κλίμαξ dicitur, apertiorem habet artem, & ut Quintilianus inquit, magis affectatam: ideoq; esse rarior debet. Est autem ipsa quoque cũ adiectione. repetit enim quæ dicta sunt, & priusquã ad aliud descendat, in prioribus resistit. uelut illud Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm maiestatis, neque maiestatis magis quàm Planciæ legis, nec Planciæ legis magis quàm ambitus, neque ambitus magis quàm omnium legum iudicia perierunt. inuenitur & apud poetas. uelut hoc:

Ioue propagatus ẽ, ut perhibent, Tantalus;
Ex Tantalo ortus Pelops; ex Pelope autem satus
Atreus, qui nostrum porro propagauit genus.

Et apud Homerum de sceptro, quod à Ioue ad Agamemnonẽ usque deducit, inquiens.

ἀνὰ δὲ κρείων ἀγαμέμνων
ἔστη σκῆπτρον ἔχων. τὸ μὲν ἥφαιστος κάμε τεύχων.
ἥφαιστος μὲν δῶκε διὶ κρονίωνι ἄνακτι.
αὐτὰρ ἄρα ζεὺς δῶκε διακτόρῳ ἀργειφόντῃ.
ἑρμείας δ' ἄναξ δῶκε πέλοπι πληξίππῳ.
αὐτὰρ ὁ αὖτε πέλοψ δῶκ' ἀτρέϊ ποιμένι λαῶν,
ἀτρεὺς δὲ θνήσκων ἔλιπε πολύαρνι θυέστῃ.

annominationibus positum est; perraro sumenda sunt, cum in ueritate dicemus; propterea quòd non hęc reperiri posse uidentur sine elaboratione, & consumptione operę. Eiusmodi autẽ studia ad delectationẽ, quàm ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis, & non mõ tollitur authoritas dicendi, sed offenditur quoq; in eiusmodi oratione auditor, propterea quòd ẽ in his lepos & festiuitas, nõ dignitas, neq; pulchritudo. Quare, quę sunt ampla, & pulchra, diu placere possunt; quæ lepida, & cõcinna, cito satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutiõe delectarijta si raro has interseremus exornationes, & in causa tota uarie dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem.

Subiectio est, cũ interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi, qd ab illis, aut qd cõtra nos dici possit. Deinde subijcimus id, qđ oportet dici, aut non põt, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturum illis econtrario, hoc modo. Quæro igitur unde iste tam pecuniosus sit factus, amplum patrimonium relictum est? At patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non potest dici, sed etiam à necessarijs omnibus exhęredatus est. Pręmium aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione uinctus est. Ergo si his rationibus locupletatus nõ est, sicut omnes uidetis, aut isti domi nascitur aurum, aut unde non est licitum, pecunias accepit. Item: Sæpe iudices animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint sibi præsidium petere, quorum nihil potest aduersarius facere. Nam utrũ ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnastis. An ad suam reuertetur antiquam uitã alicubi honeste tractatam? at hic quidẽ ante oculos uestros quomodo uixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item: Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti? nonnam indemnatũ necasti. Leges, quę id facere prohibent, ueritus es? at ne scriptas quidem iudicasti. Cum ipse te ueteris amicitiæ commonefacere, commotus es? at nihil minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissime sepultura

αὐτὰρ ὁ αὖτε θυέστ' ἀγαμέμνονι λεῖπε φορῆναι.

Definitio est.} Hanc Græcorum plerique ὁρισμὸν uocant. uerum cum multis modis fieri soleat, in commentarijs Topicorum Ciceronis de eis abũde tractauimus. Sed nec de Oratore, nec in Oratore hanc inter figuras Cicero posuit.

Correctio est quæ tollit.} Correctionẽ Quintilianus putat, si dicas, crudelitatis mater est auaritia. & cum Salustius in Ciceronem inquit, O' te Romule Arpinas, qui egregia uirtute omnes Paulos, Fabios, Scipiões superasti. Sed ea uidetur potius ironia dici. Cicero existimat correctionem, ut cum dicit Salustius. At huic fides insignis ac uirtus est animi: imo uero homo leuiss. supplex inimicis, amicis contumeliosus.

Rogasset, imo innuisset.} Significasset. à Græco uerbo νεύω nostri fecerunt annuo, innuo, nutare, nitare, quæ inter se ita differre ueteres uoluerunt, ut Nonius Marcellus inquit, ut nutare capite sit, annuere uel innuere, narium aut labiorum, nitare oculorum. Plautus in Asinaria: Nec illa ulli homini nutet, nictet, annuat.

Est.} Contingit aliquando, cum nõ est satius, id est melius, ac nõ præstet, ut subiectio grauioris uerbi id ostendat quod leue uerbum per se positum demonstrare potuit. Ad id uerbum deuenisses, quod electissimum est.} Tantum uerbi gratia, quod electissimum sit.

Occupatio est.} Hanc quidam præsumptionem, græci πρόληψιν nominarunt, cum id quod obijci põt occupamus.

Disiunctio est.} Hæc figura est, cum multa uerba ponũtur, quorum singula suum nomen ad quod referuntur, habent. διάλυτον dicta. quæ similis illi est, quam paulo post dissolutionem nominat.

Coniunctio.} Hæc ἐπεζευγμένον uocatur. in qua unũ

quoq; prohibuisti. Multum inest acrimoniæ & grauitatis in hac exornatiõe, propterea quòd cum quæsitum est quid oporteat, subycitur id non esse factum: quare facillime fit, ut exaugeatur indignitas negotij. Ex eodẽ genere, ut ad nostrã quoq; personã referamus subiectionẽ, sic fit: Nã qd me facere cõueniret, cũ à tãta Gallorum multitudine circunsederer? an dimicarem: at cum parua manu tum prodiremus, locum quoq; inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neq; subsidiũ quod expectarem, habebamus; neq, erat quo uitam producerémus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitã militum negligerem: at eos uidebar ea accepisse conditione, ut quoad possem incolumes patriæ, et parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimẽtorũ. Huiusmodi consequuntur idẽtidem subiectiones, ut ex omnibus ostendi uideatur, nihil potius quàm quod factum sit faciendum fuisse.

Gradatio est, in qua non ante ad consequens uerbũ descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes libertatis manet, si illis & quod libet, licet; & qđ licet, possunt; & quod possunt, audent; & quod audent, faciunt; & quod faciunt, uobis molestum non est? Item: Non sensi hoc, & non suasi; neq; suasi, & non ipse statim facere cœpi; neq; facere cœpi, & non pfeci; neq, pfeci, & nõ probaui. Itẽ Africano industria uirtutẽ uirtus gloriã, gloria æmulos cõparauit. Item: Imperium Græciæ fuit apud Athenienses; Atheniensium potiti sunt Spartiatæ; Spartiatas superauere Thebani; Thebanos Macedones uicerũt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quẽdam leporem superioris cuiusq; crebra repetitio uerbi, quæ propria est huius exornationis.

Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter et absolute, hoc modo: Maiestas Reipublicæ est, in qua cõtinentur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item: Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures aut aliqua turpitudine uitã cuiuspiam uiolãt. Item: Non est ista diligentia, sed auaritia; ideo, quòd diligẽtia est accurata conseruatio suorum; auaritia, iniuriosa appetitio alienorũ. Item: Non est ista fortitudo sed temeritas: propterea quòd fortitudo est contemptio laboris, & periculum cum ratione utilitatis & compensatione commodorum; temeritas est, cum incõsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorũ susceptio. Hæc ideo commoda putatur exor

ad uerbum plures sententiæ referuntur: quarum unaquæque desideraret aliquid, si sola ponerentur. id accidit aut præposito uerbo, ad quod reliqua respiciant: ut, Vicit pudorem audacia, rationem amentia. aut illato, quo plura includuntur: ut, Neq; enim is es Catilina ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocare possit. mediũ quoq; potest esse, quod et prioribus & sequentibus sufficiat, horum igitur duas Cicero facit figuras, & singulorum exẽpla subiecit.

Conduplicatio. } Hæc Græce ἐπανάληψις dicitur. hanc supra tractauimus, ubi de epanaphora & anadiplosi dictum est.

Interpretatio. } Hanc Græci πολύτελον uocant.

Commutatio. } Hanc exornationem ἀντιμεταβολὴν nominant.

Permissio. } Hoc genus è fonte eius, quam παράδοξον uocant, deduci Quintilianus docet. hanc quidam ἀνταναγωγὴν nominarunt.

Dubitatio est. } Hanc græci exornationem διαπόρησιν uocant: ut, Siue malitiam siue stultitiam dicere oportet. Et illud Hieronymi contra Heluidium de uirginitate uirginis Mariæ: Doleámne, an rideam? nescio si imperitiæ arguam, an temeritatis accusem? item apud poetas, ut apud Statium in primo Thebaidos,

Quem prius Heroum Clio dabis?

Expedit. } Hanc græcorum alij ἐπιτροχασμὸν, alij προσαπόδοσιν nuncuparunt, ubi singulis positis, singulorum statim ratio subyciatur.

Præcisio est. } Hæc à Græcis παράλειψις dicta. à qua absimiles ea est quam ijdem ἀντίφρασιν uocant quidam, ut, Non agam tecum iure summo, non dicam quod forsitan obtinerẽ, & Cicero, Hoc ego si sic

agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, pluribus dicerem. similis quoque est ea, quæ à Græcis ἀποσιώπησις à Cicerone reticentia, à Celso autem obticentia dicitur, à nonnullis uero interruptio appellatur. ut,

Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.

Est & alia reticentia, quæ fit imperfecto sermone, cũ est præcisa uelut ante legitimum finem oratio, quale illud est, Nimis urgeo, commoueri uidetur adolescens. Sed quid plura? ipsum adolescentem dicere audistis.

Cõclusio. } Hanc Græci συμπέρασμα nominãt, ut, Quod si Danais datum erat oraculũ, nõ posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, etc. Plautus tamen in Bacchidibus tria protulit, ubi ne mentionem quidem sagittarum Philoctetæ fecit. Inquit enim illic, Tria fuisse audiui fata, quæ illi forent exitio: signum ex arce si perijsset, alterum etiam est Troili mors, tertium, cum portæ Scææ limẽ superum scinderetur. nisi loquẽtis personam ita seruare uoluerit, ut quid ipse sentiret, ponere non procuraret. Hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt. } Nam cum finiri bellũ in animo esset omnibus signo dato dux duci occurrit, atq; in se prælium conuerterunt. tum Philoctetes progressum Alexandrum lacessiuit, cõsensu utriusq; partis, certaminis spatium definitum est, prior Alexander sagittam incassum misit, deinde Philoctetes. Sed hic sinistram Paridis manum transfixit, mox clamantis dolore nimio, dextrum oculũ sauciauit. inde fugientem sectatus, utrunq; pedem eius Philoctetes transuerberauit. ipsumq; celeritate præuentum occupauit, occupatum gladio traiecit. Vt autem alij putant, sagittis confecit.

* Repetitio. } Rufiniano & Aquilæ dicitur ἐπαναφορ.

LONGO.

natio, quòd omnem rei cuiuspiam uim, & potestatem, ita dilucide proponit, & breuiter explicat, ut neq; pluribus uerbis oportuisse dici uideatur, neq; lucidius potuisse dici putetur.

Transitio uocatur, quę cum ostendit breuiter quod dictum sit, proponit item breui quod consequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit habetis; nunc in parētes qualis extiterit, considerate. Item: Mea in istum beneficia cognoscitis; nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res; nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

Correctio est, quę tollit id quod dictum est, & pro eo id quod magis idoneum uidetur, reponit, hoc pacto: Quòd si iste suos hospites rogasset, imò innuisset, modo hoc facile perfici posset. Item: Nam postquam isti uicerunt, atque adeo uicti sunt; eam quomodo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O uirtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerunq;, atq; adeo insectaris. Cōmouetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi uerbo elata, tantummodo dicta uidetur: ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronunciatione. Num igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cum scribas, ad optimum, & electissimum uerbum deuenire? Est cum nō est satius, si commutatio uerbi id erit demonstratura, eiusmodi rem esse; ut cum eā communi uerbo appellaris, leuius dixisse uidearis; cum ad electius uerbum accedas, insigniorem rem facias: quòd si continuo uenisses ad id uerbum nec rei nec uerbi gratia animaduersa esset.

Occupatio est cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere, id quod tūc maxime dicimus, hoc modo. Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intēperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. Et illud prętereo, quòd rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde, quòd iniuriarum satis fecisti Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico; reuertor ad illud de quo iudicium est. Item: nō dico te ab socijs pecunias accepisset; non sum in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omniū depeculatus es; furta, rapinas omnes tuas omitto. Hęc utilis ē exornatio, si aut rē quam non pertineat alijs ostendere, occulte admonuisse prodest; aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi ut utilius sit occulte fecisse suspicionem quàm huiusmodi intendisse orationem quę

ἐπαναφορά. Alexāder Sophista uocat ἀναφοράν. Quītilianus eam inter species τῆς πλοκῆς numerat, παρίσωσιν quidam uocant, de ea ex Hermogene Trapezunt. lib. 5. ubi de pulchritudine orationis, quo in loco & quid discriminis inter παρίσωσιν & epanaphoran sit, explicatur. Repetitionis etiam species est, Rutilio & Alexand. quoties uaria uerba, eandem tamen uim inter se habentia, in principio commatum aut membrorum ponūtur: ut, Dolui Quirites, ubi illū clādestinum hostem intra murum uidi. Aegre tuli, quòd domini uestri facultatem unius fallacia tentatum intellexi. Commouit me, quod in accipienda uenia plerosq; leuitiam ostentantes cognoui ἐπιβολήν quidā uocant. * Conuersio. } ἐπιφοράν Rutil. ἀντιστροφήν Aquila uocat * Complexio. } Ab Aq'a dicitur συμπλοκή, à Rutilio κοινότης. Porro cū ea que in superiori mēbro postrema sunt posita, in posteriore prima repetuntur, Aquilæ uocatur ἀναδίπλωσις, ut ē illud Teren. Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho, hanc Demipho negat esse cognatam. Huc etiam referēda est ἐπανάληψις, de qua Rutilius. Est & alia repetitionis species, quā παλιλογίαν dicunt. Hæc repetitio eodem uerbo aut nomine non diuersa uult intelligi, sed idem quod significauit, efficere uehementius: ut, Tu tu Antoni Cæsari omnia pmiscere cupienti causam belli ciuilis dedisti. In ploce contra, quam copulationem uertunt, à Rutilio uero διαφορά dicta, idem uerbum aut nomen bis cōtinuo positum diuersa significat: ut est illud, Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis positum est, ut superius quidem nomen tantum hominis significet, posterius uelit intelligi eundem, qui semper fuerit, ac sui similē.

Plura apud Romanum Aquilam de his habes. πολύπτωτον e iam hunc ordinē adnumerari potest. Fit autem, cum plures sententias alio atq; alio modo efferimus. ut, Pater hic, tuus nunc denique est, ut egestatem tuam debere alere uideatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo, ut alienū deseruisti: Patri tu filius es ad potiū das opes, cuius ad senectutem uiolandā crudelissimus hostis fuisti. Nimirum nullo consilio filios procreamus, nam maiorem partem ex illis doloris & contumeliæ capimus. Verū hoc schema ab authore nostro infra inter species agnominationis enumerabitur. * Traductio. } ἀντανάκλασις Fabio. ἀνάκλασις Rutilio, alijs πλοκή. Sunt qui ταυτολογίαν uocant, ut est apud Quintilianum lib. 9. cap. 3. id est eiusdem uerbi aut sermonis iteratio, quanquam non magnopere summis authoribus uitata. Interim uitium uideri potest, in qd' sępe incidit etiam Cicero, securus tam paruæ obseruationis. sicut hoc loco: Non solum igitur illud iudicium iudicij simile iudices non fuit, &c. * Qui nihil habet in uita, &c. } Exēpla hæc ad secundam speciem τῆς πλοκῆς pertinent apud Fabium lib. nono. * Ex eodem genere exornationis. } Paronomasiæ affinis est hæc exornatio, de qua inferius. * Cōtentio. } Huius species enumerat Fabius lib. nono, ca. 3. Contrapositum, inquit, uel ut quidā uocant, contentio. (ἀντίθετον dicitur) non uno fit modo. nam & fit, si singula singulis opponuntur, ut, Vicit, pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non nostri ingenij, uestri auxilij est. Et sententiæ sententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui commodissime subiungitur & ea species, quam distinctionem diximus: Odit Pop. Romanus priuatam luxuriam, publicam ma

gnificentiam diligit, &c. Diligenter de hac exornatione Rutilius lib. 2. * Exclamatio,} ἐκφώνησις græce dicitur. Figura est augendis affectibus accommodata Fabio libro nono. Huc pertinent imprecationes, ut O scelus, ô portentum in ultimas terras exportandum. Græci, ut est apud Aquilam, uocant ἀρείαν. Huc item refer δέησιν, quam obtestationem uertit Aqla, qua scilicet deos oramus aut homines: Per ego has te lacrymas, dextramq; tuam. item ominationes: Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum Intactum Pallanta. His & cognata est Adhortatio, προτροπὴ Rufiniano dicta: Nunc nunc insurgite remis, Hortor uos socij. Sed de his in Pathopœia. Huc adde, si libet, obiurgationē, quā Agla uocat ἐπίπληξιν, siue ἐπιτίμησιν Non ego te uidi Damonis pessime caprum. * Interrogatio.} Cum aut noscendi gratia interrogamus, aut arguēdi causa percontamur. Interrogatio figuræ nomen nō obtinebit. At ea res utrocunq; modo dicatur, etiā multiplex habet schema. Simplex est, sic rogare: Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab oris? Figuratum autē, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: Quid enim ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et, Quousq; tandem abutere patientia nostra Catilina? Quanto enim magis ardet, quàm si diceretur, Diu abuteris patientia nostra. Interrogamus etiā quod negari nō possit: Dixitne tādem causam Falcula? Aut ubi respondendi difficilis est ratio, ut uulgo uti solemus, Quomodo? Qui fieri potest? Aut inuidiæ gratia, ut apud Senecā Medea: Quas peti terras iubes? Aut miserationis, ut Sino apud Virgil. Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possint Accipere? Aut instandi, aufferēdæ ue dissimulationis: ut A-

redarguatur.

Disiunctio est, cum eorum de quibus dicimus, aut utrunq;, aut unumquodq;, certo concluditur uerbo, sic. Populus Roma. Numantiam deleuit, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ sunt, nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas præsidij tulit, nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item: formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate extinguitur. Hic utrūq;, & in superiore exemplo unamquanq; rem certo uerbo concludi uidemus.

Coniunctio est, cū interpositione uerbi & superiores orōnis partes cōprehēdūtur & inferiores, hoc mōz Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate.

Adiunctio est, cum uerbum quo res cōprehenditur, non interponimus, sed aut primum aut postremum collocamus. Primum hoc pacto; Deflorescit formæ dignitas, aut morbo, aut uetustate: postremum sic; aut morbo aut uetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatem disiunctio est apposita. Quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio apposita est. Quare sæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes de simplici genere manant.

Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdem unius, aut plurium uerborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domesticos & intestinos comparat. Item: Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item: Nunc etiam audes in horum conspectum uenire proditor patriæ, proditor inquam patriæ uenire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in contrario causæ, quasi aliquod telū sæpius perueniat in eandem partem corporis.

Interpretatio est, quæ non iterans idē redintegrat uerbum, sed id commutat quod positum est, alio uerbo quod idem ualeat hoc modo: Remp. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti. Item: Patrem nefarie uerberasti, parenti manus scelerate intulisti. Necesse est eius qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum.

Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectiōe ita efferuntur, ut à priore posterior cōtraria priori proficiscatur, hoc modo: Esse oportet ut uiuas, non uiuere ut edas. Item: Ea re poemata non facio, quia cuiusmodi uolo non possum, cuiusmodi

finius. Audisne, furiosum non officiosum testamentum reprehēdimus. Reliqua ex Fab. lib. nono cap. 2. Cicero. 3. de Orato. Discrimen est inter hæc, Et rogatio, inquit, atque huic finitima quasi percontatio. Inter πῦσμα, id est quæsitum, & ἐρώτημα, id est interrogatū, id est discriminis, Aquila teste, quod ad interrogatū una uoce tantū rūderi pōt uel à negāte, uel à cōsētiente, quæsito aūt occurri non nisi pluribus potest, hoc est quoties multa rogātur, ut, Qua igitur ratione bellum geremusque auxilia nobis parata erunt? quis erit, qui subuenire uelit, cum tam acerbe socios tractauerimus? Vide Rufinianum lib. 3. * Ratiocinatio.} Fabius ratiocinationem sub interrogatione comprehendit. Cæterum, inquiens, & interrogandi seipsos & respondendi sibi solent esse non ingratæ uices, ut Cicero pro Ligario: Apud quem igitur hæc dico? Nempe apud eum, qui cum hoc sciret, tamen me antequam uidit, Reipu. reddidit. Iulius Rufinianus tum ἀπόφασιν, tum αἰτιολογίαν uocat. Ab hac eo tantum differt προσαπόδοσις, quod illa fit ferè cum interrogatione, hæc sine interrogatione. Exēpla habes apud Rutiliū initio libri prioris. Vocatur & quibusdam αἰτιολογία, cum simpliciter causam recitamus, uerū hæc figurata nō est. Quare melius schema hoc definit Rutilius, qui id ait efficì ratione breui & sententiosa, ita ut quod dubiū est uisum, ad certam fidem adduci uideatur: Etsi acerbū nobis, quod dicturus sum uidebitur, tamen æquo animo audiendum. Nam ferè consilium uerum, quod initio auditu graue est, in posterum cognita utilitate fit iucundum. * Sentētia.} De generibus sententiarum Fabius lib. 8 cap. 5. Eras. in secundo de Copia commentario. Trapezun. quædam lib. 5. ubi de Magnitudine orationis

possum nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non possunt; quę dici possunt, non dicuntur. Item: Si poema loquens pictura est, pictura tacitum poema debet esse. Item: quia stultus es, ea re taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Non potest dici quin commode fiat, cũ contrariæ sententiæ translatione uerba quoq; conuertantur. Plura hic subiecimus exempla, ut quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset, ut cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur.

Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius uoluntati, sic. Quoniam omnibus ereptis solum mihi superest animus & corpus, hæc ipsa quæ mihi de multis sola relicta sunt, uobis & uestræ condono potestati. Vos me quo pacto uobis uidetur utamini, atq; abutamini licebit impune: in me quicquid libet statuite: dicite, atq; obtemperabo. Hoc genus tametsi aliâs quoq; nõnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam uehementissime est accommodatum.

Dubitatio est, cum quęrere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimũ dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum Reipub. consulum, siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue utrũq;. Item: Tu istud ausus es dicere homo omniũ mortalium: quęro quonam te digno moribus tuis appellem nomine.

Expeditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cęterę tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus hoc modo. Necesse est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut uacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hęreditate tibi uenisse. Vacuum, cũ ego adessem, possidere nõ potuisti. Tuum usu fecisse etiam nunc non potes. Emptio nulla profertur. Hęreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire non potuit. relinquitur ergo ut me ui de meo fundo deieceris. Hęc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, sed non erit tanq̃ in plerisq;, ut cum, uelimus, ea possimus uti: nam facere id non poterimus nisi nobis ipsa negotij natura dabit facultatem.

Dissolutio est, quę cõiunctionibus uerborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti. Pare cognatis. Obsequere amicis. Obtempera legibus. Item: Descende in integram defensionem. Noli quicquam recusare. Da seruos in quęstionem. Stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimo

tionis. Est & sententiæ genus quod Plutarchus ἐπιφώνησιν, alij ἐπιφώνημα, Fabius acclamationem uocat: ea ẽ rei narratæ uel probatæ summa acclamatio. Narratæ, ut apud Virgi. Tantæ molis erat Romanam cõdere gentem. Probatæ: Facere enim probus adolescens periculose, quàm perpeti turpiter maluit. Nec tamẽ quod uis epiphonema continuo sentẽtia est, etiam si plerunq; est. Verum quicquid in clausulâ argute aurem ferit, ἐπιφώνημα dici potest. quod genus proprium est epigrammatis. unde apud Martialem sæpenumero carmen epiphonemate clauditur. Vtitur & Val. Max. frequenter hoc genere. itẽ Seneca. Est & Noema sententiæ genus, alludens ad sententiam aut locum communẽ: non effert tamen sententiam generaliter, sed uerba sumit ex loco communi, quæ ad præsentem causam accommodat, ut recte ad locum communem alludere intelligatur: ut, Dignus erat Socrates ut Periclis eloquentiam haberet: scilicet intelligitur, ut se defenderet innocens. Ouid. 13. Metam. Fortisq; uiri tulit arma disertus: Bene collocaui beneficium, cũ in uirũ optimum, cum in hominem gratũ contuli. Insunt quædam latentia enthymemata. Et profecto danda est opera ut oratio abundet huiusmodi uerbis sententia tinctis, ut Fabius ait. Eras. D. Ambrosium commendans: Vix alius, inquit, crebrius aut frequentius utitur sententiarum genere quas appellant νοήματα in quib. latet aliquid arguti sensus, quod cum non exprimatur intelligitur, ob hoc ipsum gratius, quia dictum obscurius, etc. * Sẽtentias interponi raro.} In hoc genere, inquit Fab. custodiendum est, et id quidem ubiq;, ne crebræ sint, ne palàm falsæ: quales frequenter ab ijs dicuntur, qui hæc catholica uocant, & quicquid pro causa uidetur, quasi indubitatum pronunci-

ant. Et ne passim, & à quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus est authoritas, ut rei pondus etiam persona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adolescentulũ, aut etiam ignobilẽ, si iudicet in dicẽdo, et quodammodo præcipiat? * Qui adolescentium peccatis, etc.} Exemplum illud nõ admodum arridet Erasmo. Tale igitur substituit, Iuuentutem decet industria. Adijcitur ratio: Nam turpe sit eas dotes, quas natura ad bonas artes comparandas illis annis attribuit, î otio fœdisq; uoluptatibus consumere. Ad senectutẽ opulentia decet. Huic quoq; subijcitur ratio. Vt ætas naturæ præsidijs destitutior exterarum rerum adminiculis utcũq; fulciatur. Nam necesse est animo eam comprobet.} Aliàs, eam. Contrarium est, & cæ. Contrarium Græci ἐναντίωσιν, contentionem ἀντίθετον καὶ ἀντίθεσιν, cum differentia tamen aliqua dicũt. * Contrarium.} ἐναντιότης græce dicitur, Fabio teste. À contentione uero hoc differt, quòd hic semper duobus propositis alterum alterius informatione probatur, quod in contentione nõ est necesse. * Et absolutam conclusionem.} Hanc inter figuras sententiarum enumerat Rufinianus enthymema, quoties scilicet periodus orationis ex contrarijs sententijs adstringitur. * Membrum.} Membrum, inquit Fabius libro nono cap. 4. est sensus numeris conclusus, à toto corpore abruptus, & per se nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum est: at remotum à cæteris, uim non habet, ut per se manus, & pes, & caput. Quando ergo incipit corpus esse? cum uenit extrema conclusio. Quẽ quæso nostrum fefellit, id uos ita esse facturos? quam Cicero breuissimam putat. Itaq; fere incisa & mẽbra mixta sunt, & conclusionem utiq; desiderant. Membrum ἰσοκώλιον

niam habet in se, & uehementissimum est, & ad breuitatem accommodatum.

Precisio est, cum dictis quibusdam reliquum quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: Mihi tecum præcertatio non est, ideo quòd Popu. Roma. me, nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear. te autem sepe ignominia dignum putauit. Item: Tu istud nunc audes dicere, qui nuper alienę domui. non ausim dicere, ne cum te digna dixero, me indignum quippiam dixisse uidear. Hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est.

Conclusio est quę breui argumentatione ex ijs quę dicta sunt, aut facta, cõficit id quod necessario cõsequatur, hoc modo: Quòd si Danais datum erat oraculum, non posse capi Troiam sine Philoctetę sagittis, hę aũt nihil aliud fecerunt nisi Alexandrũ perculerũt, hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

Græci uocãt, de qua lib. 5. Trapezunt. ex Hermog. * Articulus.} Dissolutionem Fabius lib. nono, cap. 3. uocat. apta est, cum quid instãtius dicimus. Nã & singula inculcãtur, & quasi plura fiũt. Græci ἀσύνδετον appellant. Rutilius διάλυσιν alij διάλυτον. Plutarchus ἀσύνδετον γίνεσθαί φησι, οὐ μόνον τάχους, ἀλλὰ καὶ ἐμφάσεως παθητικῆς χάριν. * Continuatio. } Species hæc est comprehensionis. Vide Trapezun. lib. 5. Pronũciatione autem præcipue fieri solet, cum sub uno spiritu oratio ipsa profertur. Compar.} ἰσόκωλον. Rutilio dicitur, id est, ex æquatum membris. Fabius inter species ploces enumerat. * Similiter cadens.} Et hanc cum sequenti inter species ploces numerat Fabius, ὁμοιόπτωτον græcis dicta, quam Rutilius in duobus uerbis eundem habentibus casum, aut eandem nouissimam syllabam, fieri ait. ὁμοιοτέλευτον autem minus euidens est quàm superius, & minorem affert auribus iucunditatem, &c. * Agnominatio.} παρονομασία uulgo, ab Aquila παρωνυμία uocatur. Fabius, & hanc inter species ploces reijcit. Huic cognata est commutatio, de qua infra. Venit à te antequam Roma uenit.} Aliàs, Venijt à te, &c. * Subiectio.} Trapezun. lib. 3. & Eras. hanc inter argumẽtatio num modos, quibus utuntur rhetores, ponunt. Reprehenditur autẽ hæc argumentatio, ut & enumeratio, à qua non multum differt, si aut aliquid prætermissum ostẽditur, aut infirmatur aliquid ex enumeratis. Perutilis est hic dicendi modus. Nam cum locorum, temporum, rerumq; rationes & causas omnes ante oculos ponat, facit nonnunquã, ut etiam quæ probabilia sunt necessaria esse uideantur. Species subiectionis est forma illa respondendi, quam ἀνθυποφορὰν uocat Quintil. lib. 9. cap. 3. De qua & in Commentarijs linguæ græcæ Budæus. Rufinianus & Aquila ἀντισαγωγὴν, hoc est compensationem. Ea fit, cum ueluti concedimus quidam ab aduersario propositum, sed subijcimus aliud, quoad nos detorquemus aduersarij obiectionem: ut, Incredibile ẽ quod dico, sed uerum. Discrimen inter ἀνθυποφορὰν ἀντίπιπτον, & ἀντίθεσιν, uide apud interpretem Demosthe. in primam Olynthiacam. Huc refer ex Rufiniano σχέσιν & ἀνασχεσιν, ex alijs προκατάληψιν, Latinis præsumptionem dictam. Grandi sponsione uinctus est.} Aliàs uictus est. Credo inimicum.} Aliàs, Cedo inimicum. * Gradatio. } Climax Fabio. Alij κλιμάκωτον. Rutilius ἐπιπλοκὴν uocat Apertiorem habet artem, & magis affectatam, ideóque esse rarior debet. Plura de gradatione Aquila. * Definitio.} De hac erudite Melanchthon in suis Rhetoricis. Laborum perpessione.} Aliàs, laborum perpensione. * Transitio.} παραγραφὴ quibusdam dicitur. De hanc uide Quintilianũ lib. nono cap. secundo. Quando & cur sit adhibenda, eleganter exponit Trapezun. in commentario orationis pro Ligario. Proficit hæc aliquantum.} Prodest ad orationis claritatem & euidentiam. * Correctio.} ἐπανόρθωσιν Rufinianus, & ἀφορισμὸν, uel διορισμὸν. Rutil. μετάνοιαν uocat. Quĩtilia. lib. nono emendationem.

Occupatio est.} Ea græcis παράλειψις. Vocarunt et alij quã præteritionem. Est et occupatio, quam Græci προκατάληψιν, id est, præoccupationem appellarunt. * Occupatio.} A` Cicerone dicitur Præsumptio. Græci προκατάληψιν uocant. Necessaria figura est, & singularem prudentiam requirit. Videndũ est enim quæ sint hominum tacita iudicia, quo propendeant animi, quid offendat, quid probetur. Vtimur igitur occupatione, cum emẽdamus aliquod dictum, aut mitigamus, uel tecte uel palam. Lege Rhetorica Aristo. ad Alexandrum. * Disiunctio.} Disiunctũ, siue iniunctum Aquila uocat, Rufinianus ὑπόζευξιν, subiunctionem, uel subinsertionem, uel subnexionem. * Adiunctio.} ἐπιζευγμένον Aquilæ. * Conduplicatio } ἐπανάληψις Rutilio et Aquilæ, Cognitum est Rempub. uenalem te habuisse, cognitum ẽ. * Interpretatio. } συνωνυμίαν Aquila uocat, Quintilia. uerborum congeriem. Discrimen inter expolitionem & interpretationem habes apud Trapezun. in Ligarianam. Parenti manus scelerate intulisti } Aliàs, attulisti. * Commutatio.} ἀντιμεταβολὴ, Fabio lib. nono cap. 3. A` qua te suspicione uel Coleri, uel Coleti grauiss. testimonium citra tuos mores, uel citra cuiusquam testimonium tui mores abunde uindicant. * Permissio. } Permissionem. Fabius libro nono, cap. secundo, uocat, cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus æstimanda, aliqua nonnunquam aduersarijs. Hanc communicationem alij, græci ἀνακοίνωσιν nominant. Affinis est huic ἐπιτροπὴ, de qua apud Rutilium. Pertinet huc sustentatio, græcis dicta παράδοξον siue ὑπομονὴ, ut est apud Fabium & Rufinianum. Fit autem, cum nonnunquam cõtcantes aliquid inexpectatum subiungimus, aut cum sententia suspẽsa subijcitur aliquid contra expectationem auditoris, siue magnum siue minus. ut pro Ligario Hinc prohibitus non ad Cæsarem, ne iratus: non domum, ne iners: non in aliquam regionem, ne condemnare causam illam quam secutus esset, uideretur in Macedoniam, in Pompeij castra peruenit. * Dubitatio.} ἀπορία Rutilio, διαπόρησις Aquilæ & alijs. * Expeditio. } Enumeratio Trapezunt. Et Eras. de Conscribendis epistolis, inter argumentationes rhetoricas ponitur. Expeditio est. } Hoc autem non tam schema est, quàm argumentationis genus, quod per enumerationem fieri dictum est. Sed non erit tanquam in plerisque. } Aliàs, Tam. Præcisio. } Græce ἀποσιώπησις. * Præcisio.} ἀποδίωξις, uel ἀποπλάνησις Rufiniano. Reiectio eidem. cũ scilicet eludimus aliquid ab aduersario propositum, & significamus uel indignum esse de quo dicatur, uel monemus seruaturos nos in aliũ opportuniorem locum. Hac de re quid attinet dicere, quando ad institutum non ita multum facit. Cicero: Quid enim odisset Clodium Milo, segetem

RESTANT etiam decem exornationes uerborũ: quas idcirco non uage dispersimus, sed à superioribus separauimus, quòd omnes in uno genere positę sunt. Nam earũ omniũ hoc propriũ est, ut ab usitata uerborum potestate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadam uenustate oratio conferatur.

De quibus exornationibus Nominatio est prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eã nosmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo: ut maiores rudere, uagire, mugire, & murmurare, & sibilare appellarũt. Significandæ rei causa, sic: Postquam iste in Remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro est utẽdum, ne noui uerbi assiduitas odium pariat. sed si commode quis eo utatur & raro, non modo nõ offendet nouitate, sed etiam exornabit orationem.

Pronominatio est, quæ sicuti cognomini quodam extraneo demonstrat id quod suo nomine appellari nõ potest. Vt si quis cũ loquatur de Gracchis, at non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item si quis de aduersario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quem admodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti pronomen quod pro certo nomine collocamus.

Denominatio est quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res quæ non suo uocabulo sit appellata. Id aut ab inuento cõficitur, ut si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet. Aut ab inuentore, ut si quis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab instrumento dominũ ut si quis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam cito sarissæ Græcia potitę sunt. Aut idẽ Gallos significans dicat: Nec tam facile ex Italia armatura transalpina depulsa est. Aut id quod fit ab eo qui facit, ut si quis cum bello uelit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: Mars istud te facere necessario coegit. Aut si quod facit ab eo quod fit, ut cum desidiosam artem dicemus quia desidiosos facit: & frigus pigrũ, quia pigros

ac materiam gloriæ suæ! Huc referenda est & ἀποσιώπησις, id est, reticentia, de qua apud Quintilianũ. et παράλειψις, hoc est, Præteritio.

CAPIDV. DE quibus exornationibus nominatio est. } Hæc à Græcis ὀνοματοποιία uocatur. de qua inquit Quintilianus: onomatopœia quidem est fictio nominis, Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. & sunt plurima ita posita ab his, qui sermonem primo fecerunt, aptantes affectibus uocem. Nam mugitus, & sibilus, & murmur inde uenerunt. Nos tanquã consumpta sint omnia nihil generare audemus ipsi, cũ multa quotidie ab antiquis, ficta moriantur. Pronominatio est. } Hæc à Græcis ἀντονομασία dicitur. quæ aliquid pro nomine proprio ponit, poetis frequentissima. oratoribus etiamsi rarus eius, nõnullus tamen usus est. Nam ut Tydidem & Pelydem non dixerunt, ita dixerunt impium, et parricidam. euersorem quoq; Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione: et Romanæ eloquentiæ principẽ pro Cicerone. et Romanæ poesis authorem maximũ, pro Virgilio. Plagiosippus iste tractauit. } ἀπὸ τῆς πλήγης καὶ ἵππος. Sicuti cognomẽ, quod pro certo nomine collocamus. } Inter prænomen, cognomen, nomen, & agnomen, hanc Priscianus facit differentiam, ut dicat prænomen esse, quod præponitur. nam nomen ẽ proprium uniuscuiusq; suum. ut Paulus. cognomen cognationis commune, ut Scipio. agnomen est, quod aliquo euentu imponitur, ut Africanus, Isauricus. Licet Diomedes secus sentiat: quippe qui, Prænomen, inquit, est, quod gentilitijs præponitur, ut Marcus, Publius. Nomen proprie est gentilitium, id est quod originem familiæ uel gẽris declarat, ut Portius, Cornelius. Cognomẽ est, quod uniuscuiusque proprium est, & nominibus gẽtilitijs coniungitur, ut Cato, Scipio ordinatur enim sic, Marcus Portius Cato, P. Cornelius Scipio. Agnomẽ quoque est, quod extrinsecus cognominibus adijci solet, ex aliqua ratione uel uirtute quæsitũ huiusmodi aũt nominũ ordinatio, sicut Amulius Claudius asserit, à Græcis tracta demonstratur: Prisciano tñ multi, ac haud scio an non oẽs consentiant. & Victorinus quoq; id affirmat, inquiens: Fuit quoq; nõnulla apud maiores nostros prænominis ratio. nam & Quintum dixerunt, quòd quinto fortassis loco natus esset, & Lucium ideo quod fortasse esset initio lucis exortus. Cognomen porro maiorum tractum ex familia uel sanguine, ut, Tullius Cornelius. Nomen autem propriũ personæ est, ut Cicero, Scipio. nam agnomen extrinsecus uenit: et uenit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, sicut Superbus, Pius. Ex corpore. Crassus, Pulcher. Ex fortuna, sicut Africanus, Creticus. Hæc paulo longius recensuimus, ne quis Diomedẽ secutus, hic propriũ cognomen dictum existimet, ac eum aliter hic sensisse Ciceronem uideat, quàm ille dicat, nõ nihil hæreat.

Denominatio est. } Hæc à Græcis μετωνυμία nominatur. Ab inuentore: ut, si quis de Tarpeio loquens, eum Capitolium nominet. } Tarpeiũ nemus, & sepulcrum Tarpeium, & dux Sabinorum, qui tarpeiam occidit, ab ea sic dicti sunt, ut Propertius ostendit in quinto Elegiarum ubi, inquit,

> Tarpeium nemus, & Tarpeiæ turpe sepulchrum
> Fabor, & antiqui limina capta Iouis.

Inde concludit,

> A duce Tarpeio, mons est cognomen adeptus.

Qui ante Saturnius nominabatur. ut M. Varro, Mons, inquit, Tarpeius dictus à uirgine Vestale Tarpeia, quæ ibi à Sabinis necata armis est, & sepulta: cuius nominis monumentum relictum, quod etiam nunc eius rupes Tarpeium appellatur saxum. hunc antea montem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo late Saturniam terram: ut etiam Ennius appellat. antiquũ oppidum in hoc fuisse Saturnia scribitur: eius uestigia postea manserunt tria, q;

efficit. Ab eo quod continet id quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non potest uinci, nec Græcia disciplinis. Nam hic pro Græcis & Italis quę continent notata sunt. Ab eo quod continetur id quod continet: ut si quis aurum uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in pręcipiendo diuisio, quàm in quęrẽdo difficilis inuẽtio est, ideo quòd plena consuetudo est non modo poetarum & oratorũ, sed ẽt quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum.

Circuitio, est oratio rem simplicem assumptam circonscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit & Carthago simpliciter appellari.

Transgressio est, quæ uerborum pertubat ordinẽ, peruersione aut transiectione. Peruersione sic: Hoc uobis deos immortales arbitror dedisse uirtute pro uestra. Transiectione, hoc modo: Instabilis in istum plurimum fortuna ualuit. Item: Oẽs inuidiose eripuit tibi bene uiuendi casus facultates. Huiusmodi transiectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad cõtinuationes, de quibus ante dictum est: in quibus oportet uerba sicut à poetis in quendam extruere numerũ, ut perfecte & perpolitissime possint esse absolutæ.

Superlatio est oratio superans ueritatem, alicuius augendi minuendi'ue causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic: Quòd si concordiam retinebimus ĩ ciuitate, imperij magnitudinem solis ortu, atque occasu metiemur. Cum comparatiõe, aut à similitudine, aut à pręstãtia superlatio sumitur. A' similitudine sic: Corpore niueum candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur. A' præstantia, hoc modo: Cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Ex eodem genere hoc est: Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior uideretur.

Intellectio est, cũ res tota parua de parte cognoscit, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: Non ille te nuptiales tibię eius matrimonij cõmonebant: Nã hic omnis sanctimonia nuptiarum uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut si quis ei, qui uestitum aut ornatũ sumptuosum ostendet, dicat: Ostentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus, in Italia quoq; idem non nemo togatus sensit. A' pluribus unum sic intelligitur. Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat: itaque

Saturni fanum in faucibus: q. Saturnea porta, quam Iunius describit: quòd post ædem Saturni in ædificiorum parietibus, et posticis muris, uersus quidã essent scripti. Capitolium cũ mõtem demum, à capite illic, ut ferunt, inuento, nominarunt. Si qs igitur Tarpeium montem Capitolinum uocet, quòd hoc nomẽ postea sibi inuenerit, est, inquit, metonymia. Vt si quis p uino Liberum, p frugibus Cererem } Quod fieri sæpe solet. ut, Sine Cerere & Baccho friget Venus. Sarissæ Græcia potitæ sunt. } Sarissæ Macedonũ lanceæ. Hoc enim nomine tela sua eius gentis homines uocãt. Vnde Lucanus,

Primi pelleas arcu frangere sarissas.

Armatura transalpina depulsa est. } Quòd qui trans alpes sunt, omnes Galli nominentur, à colore lacteo dicti. ut Lactantius in tertio ad Probum uolumine. Galli, inquit, antiquitus à candore corporis gallore nuncupabantur, & Sibylla sic eos appellat. quod significare uoluit poeta, cum ait, Tum lactea colla, Auro innectuntur, cum posset dicere candida.

Mars istud necessario te facere coegit. } Quòd bello Mars præsit. & uelut eruditus ille ẽ etiam sermo, cum dicitur, Vario Marte pugnatum est et quale etiã illud est, Receptus.

Terra Neptunus, classes aquilonibus arcet.

Et cum pro coitu, Venerem dicimus. Vt cum desidiosam artem dicimus. } Velut etiam cũ dicit Horatius.

Pallida mors æquo pulsat pede pauperũ tabernas,
Regumq; turres. & Virgilius,

Pallentes habitãt morbi, tristisq; senectus.

Et orator præcipitem iram, hilarem adolescentiam, segne otiũ dicit. Armis Italia non potest uinci } Huic simile, cũ dicimus bene moratas urbes, & poculum epotum, et seculum felix. Possessio autem pro possessore ponitur. ut,

Iam proximus ardet Vcalegon.

& cum hominem deuorari dicimus, cuius patrimonium consumatur. hanc figuram inquit, in Oratore Cicero. hypallagen Rhetores uocant: quia quasi summuntur tantum uerba pro uerbis. grammatici autem Metonymiam, quòd nomina transferantur.

Circuitio est oratio. } Hæc græcè περίφρασις nominatur, cum id quod uno aut paucioribus certe dici potest, uerbis pluribus explicatur. Periphrasim ergo uocamus circuitum eloquendi, quam circumlocutionem transferunt quidem: quod nonnunquam necessitatẽ habet, quotiens dictu deformia operit. ut Plautus, Dico me ire quò saturi solent. ornatum item aliquãdo petit solum, qui apud poetas frequentissimus est, ut,

Tẽpus erat, quo prima qes mortalibus ægris.
Incipit, & dono diuum gratissima serpit.

Hæc cum decorem habet, periphrasis: cum in uitium incidit, perissologia dicitur. quotiẽs autem auget, & non adiuuat, non tamen molesta est, hyperbatos à græcis nominatur, id est uerbi transgressio, quam frequenter ratio comparatiõis & decoris poscit. ut apud Ciceronẽ: Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Nam in duas diuisam eẽ partes, rectum erat, ut & Quintilianus dicit. sed durius poetæ: licet etiam uerborũ transgressionem, & diuisionẽ faciant. ut, Septẽ subiecta trioni. quod oratio nequaquam recipit. Hæc incommodissime plerũq; adhibetur exornatio. q fiat aspera, et dura et dissoluta, & hians oratio, si ad necessitatem ordinis sui uerba redigãtur, et proximis alligentur. nec tamẽ aliud potest facere morosum,

anhelās ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati; hic unum pectus; & unus pulmo intelligitur, & erit illic diminutus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia.

Abusio, est quæ uerbo simili, & propinquo pro certo, & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longum in homine cōsilium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu finitima uerba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta.

Translatio est, cum uerbum in quādam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte uideatur posse transferri. Ea utimur rei ante oculos ponēdæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa sic: Recens aduentus exercitus subito ciuitatem extinxit. Obscœnitatis uitandæ causa sic: Cuius mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi causa sic: Nullius mœror & calamitas istius explere inimicitias, et nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficilimis aspirauit. Ornandi causa sic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerant, uirtute optimatum reuirescunt. Translationem, pudentem dicunt esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere & cupide uideatur in dissimilem rem transcurrisse.

Permutatio, est oratio aliud uerbis, aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in tres partes, similitudinē, argumētum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes una aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ sic: Nam cum canes funguntur officiis luporum, cuinam præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo augēdi, aut minuē di causa ducitur: ut si quis Drusum, Gracchū, Numitoremq; obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic: ut si quis hominem prodigum, & luxuriosum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur, & in illo primo quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti, per similitudinem, sic: Quid ait hic rex, atq; Agamemnon noster, siue ut crudelis est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperātem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda

rosum, quàm opportuna ordinis mutatio. Sed sicut optime, ut ita dicam, coagmentata uel de probatur, ita multis hyperbatis, & eisdē confusis longius deducta, reprehenditur oratio.

Trangressio. } Hāc diximus græce ὑπέρβατον appellari.

Peruersione. } Peruersionē dicit q̄ græci ἀναστροφὴν uocāt, quidam reuersionem latine noïarūt. est igitur anastrophe, cum duorum uerborū ordo præposterus est. qualia uulgo, mecum, tecum, secum. Apud oratores & historicos decoris gratia conficitur, ut, quibus de rebus. Erit autem hyperbaton, cū longius uerbum ponitur, ut cū dicit hic Cice. instabilis in istum plurimum fortuna uoluit: cum sit ordo instabilis fortuna.

Quæ rem nō reddit obscurā. } Quod uitiū Græci σύγχυσιν ὑπέρβατον uocant. In quēdam extructa numerum. } Vt pedibus quibusdam terminentur: de quibus absoluto huius libri cōmentario mox tractabimus.

Superlatio est. } Hæc est quā Græci ὑπερβολὴν uocant. Huius est uirtus, ex diuerso quod par est augendi atque minuēdi. fitq; pluribus modis. Aut enim plus facto dicimus: sicut, Vomens frustis esculentis, gremiū suū et totū tribunal īpleuit. &,

Geminiq; minantur
In cœlū scopuli.

Aut res ꝓpter similitudinē attollimus: Credas innare reuulsos, Cycladas, aut per comparatiōem, ut Fulminis ocior alis. aut quasi quibusdam signis.

Illa uel intactæ segetis per
summa uolasset,
Gramina, nec teneras cursu
læsisset aristas.

Vel translatione, ut Volat hasta Tago. Crescit interdum hyperbole alia superaddita, ut Cicero in Antoniū: quæ Charybdis tam uorax, Charybdim dico. quæ si fuit aliqua, uno loco fuit: Oceanus mediusfidius uix, ut mihi uidetur, tot res, tam dissipatas, tā distātibus ī locis positas, tā cito absorbere potuisset. Exqsita uero figura huius rei deprehēditur apud principē lyricorum Pindarum. nāq; Herculis imperium aduersus Meropas, qui ī īsula Choo dicūtur habitasse, non igni, nec uentis, nec mari, sed fulmini dicit simile fuisse. Et alia minora. Hoc autē diuinatus Cicero illa cōposuit in Verrem: Versabatur in Sicilia longo interuallo, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quōdam insula multos & crudeles tyrānos) sed quodam nouum monstrum ex uetere illa immanitate, quæ in iisdē locis extitisse traditur: nō enim Charybdim tam infestam nauibus, neq; Scyllam, ut istū in eodem freto fuisse arbitror. Hæc pauciora sunt minuendi genera. ut, Vix ossibus hærent. Tū autem est hyperbole uirtus, cū res ipsa de qua loquendum est, naturalem modum excessit. cōceditur q; amplius dicere. quia melius ultra, q̄ citra stat oratio, uerumtñ seruāda mensura ē. nā licet supra fidē aliqd dicere cōcessum sit, nō tñ dici debet ultra modum. uidendum etiam est ne in κακόζηλον illud īcidamus sed quousq; deceat extollamus. Cum enim nobis non creditur, prouenit ex ea sæpe risus. qui sanè tum si aptus sit, urbanitatis; sin aliter, stultitiæ nomen assequamur. Ore sermo melle dulcior. } Hoc Homericum est de Nestore, de quo sic inquit.

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgore obscurior uideretur. } Velut de Achille illud Homeri,

αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
εἵλετο, τοῦ δ' ἀπάνευθε
σέλας γένετ' ἠΰτε μήνης.
ὡς δ' ὅταν ἐκ πόντοιο
σέλας ναύτῃσι φανείη
καιομένοιο πυρός, τὸ δὲ
καίεται.

Et apud Plautum miles gloriosus: Curate ut splendor meo sit

uidebantur de uerborum exornationibus: nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

clypeo clarior, quàm solis radij, ut ubi usus ueniat, iam conserta manu perstringat oculorum aciem in acie hostibus.

Intellectio. } Hæc à Græcis συνεκδοχὴ dicta est. Variare sermonem potest, ut ex uno plures intelligamus: à parte totum, à specie genus, ex præcedentibus sequentia, uel per contrarium omnia, & ea quidem liberiora sunt poetis, quàm oratoribus nam in prosa ut mucronem pro gladio, & tectum pro culmo recipit: ita non puppim pro naui, nec abietem pro tabellis & rursus ut tectum pro domo recipit: ita non pro ferro spiculum, non pro equo quadrupedem. Maxime autem in orando ualebit numerorum illa libertas. nam & Liuius sæpe sic dicit, Romanus prælia uictor, cum Romanos uicisse significat. et contra Cicero de Claris oratoribus, Erat eo tempore nobis summa gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: cum de se tantum loqueretur. quod genus non orationem modo ornat, sed etiam quotidiani sermonis usum iuuat. Quidam synecdochen uocant, cũ id in contextu sermonis quod tacetur accipimus. Verbum enim ex uerbo intelligitur. & hæc si ad uitium declinet, ellipsis dicitur. Abusio est. } Hæc exornatio à græcis κατάχρησις dicta, ut parricida, matris & fratris interfector. Quidam catachresim, ut Quintilianus inquit, uolunt esse, cum pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. Verum hæc dissonantia sunt, quòd in his non uerbum pro uerbo ponitur, sed res pro re. neque enim quisquam putat, & luxuriam & liberalitatem idem significare. Translatio est. } Hæc à græcis μεταφορὰ nominatur, omnium exornationum frequentissima, ac longe pulcherrima Transfertur ergo, ut Quintilianus inquit, uerbum ex eo loco in quo primum erat. si proprium deest, aut trãslatum proprio melius fit, aut quia necesse est, aut quia significantius est, aut quia decentius. Vbi uero nihil habebit boni, quod trãsferetur improprium erit: ut necessitate rustici gemmam in uitibus dicunt. quid enim dicerent aliud? Sitire segetes, & fructus laborare, necessitate nos dicimus, sicut & hominem asperum. nõ enim proprium est quod demus huic proprietati nomen. Nam ita incensum, & inflammatum cupiditate. & lapsum errore significãdi gratia dicimus. Illa ad ornatum: lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiæ flumina: ut Cicero pro Milone, Clodium fomitem gloriæ eius uocat. Quædam etiam parum pretiosa dictu, per metaphoram explicantur. & hoc faciunt, ne tamen nimio luxu obtusior usus sit, ut genitali aruo, uel sulcos oblimet inertes. In totum autem metaphora breuior ẽ similitudo: eoq; differt, quòd illa uerbum comparat ei rei quam uolumus exprimere, hæc pro ipsa re ponit. Comparatio est, cum dico fecisse quid hominem ut leonem. Translatio, cum dico de homine leonem. Notissimas autem illas consulto huius figuræ prætereo differentias atque diuisiones. ut si in animalibus aliud animal pro alio, et inanimatum pro alio aliud dicatur: uel alterutrum nomen pro altero: genus pro specie, species pro genere, totum pro parte, pro toto pars. quæ uel pueris notissima sunt. In quo genere sunt illa, ut cum Liuius Scipionem à Catone ablactari solitum esse scribit. itẽ, Classiq; immittit habenas &, Pontem indignatus Araxes. Et in soluta oratione Ciceronis illud: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis sensus armorum tuorum? Vel cum pro ædificijs parietes, aut tecta dicimus: & cum unam turmam equitum populi Romani dicimus: &, ut Cicero inquit, cum ex uno plures, uel ex pluribus unus intelligitur, Quemadmodum Ennius,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris uidelicet est sumpta Africa. Ex quo genere Cicero de Oratore putat esse, cum Martem pro bello, curiam pro senatu, togam pro pace ponimus. Quo etiam in genere uirtus et uitia, pro ipsis in quibus illa sunt: ut Luxuries quæ in domũ irrupit? et, Quo auaritia penetrauit? In summa, quocunque modo, saltem ut sensus integer & ciuilis sit, translatio probatur. Nam uidendum esse, idẽ ait, ne ullam afferamus dissimilitudinem, & ne longe ipsum simile sit ductum: ueluti Syrtis patrimonij durum est, scopulum potius dixeris, & bonorum uoraginem potius quàm Charybdim. facilius enim ad ea quæ uisa, quàm ad ea quæ audita sunt, sensus ferũtur. et quoniam hæc uel summa laus est in uerbis transferendis, ut sensum feriat, id quod translatum sit, fugienda omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audient trahet similitudo. Nolo dici, morte Africani castratam rempublicam: ita nolo stercus curiæ dici Glauciam. quãuis enim sit simile, tamẽ est in utroque deformis cogitatio similitudinis. & ut Quintilianus inqt: Nõ enim si Cicero sentinam reip. dixit, fœditatem hominũ significãs, iccireo probem illud quoque ueteris oratoris. Persecuisti reipublicæ uomicas. Nolo esse, inquit Cicero, uerbũ angustius, aut maius, quàm res postulet, ut tempestas commessationis, aut commessatio tempestatis. Debet igitur uerbum id quod translatũ sit, quasi proprium uideri. sic illud, Quidnam est obsecro quod te abigi permittas? melius esset ire, cum prohibere pellentem nequeas. Sunt etiam duræ. id est à lõginqua similitudine ductæ, ait Quintilianus. Vt Iuppiter hybernas cana niue cõspuit alpes. itẽ ποιμένα λαῶν, atq; ego in oratione nec pastorẽ populi quenquã, authore Home. dixerim, nec uolucres pẽnis remigare, licet Verg. ĩ Apibus ac Dædalo speciosissime sit hoc usus. Metaphora enim aut necessitate locum occupare debet, aut si in alienũ uenit, plus ualere eo uerbo qđ expellit. Rursum Cice. Atq; ẽt, inquit, si uereare ne paulo durior trãslatio esse uideatur, mollienda est, præposito sæpe uerbo: ut si olim à M. Catone mortuum, uel orbum, aut pupillum senatum quis relictum diceret, paulo durius diceret. sin, ut ita dicam, aliquanto mitius ferri posset. Etenim uerecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irrupisse, atque ut precario, non ui uenisse uideatur. Modus enim nullus est florentior in singulis uerbis, & qui plus luminis afferat orationi Quamobrem & orationis obscuritas magnopere fugiẽda est. Etenim hoc ferè genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Cuius rei, quo id clarius fiat, ipsius Ciceronis in libro de Diuinatione exemplũ subijciam. ita enim inquit: Nam Pacuuianus Amphiõ loquens, quadrupes tardigrada agrestis, humilis, aspera, capite breui, ceruice anguina, aspectu truci, euiscerata, inanima: cum responderi sibi uellet, reiectus est ab Atticis dicentibus, se hæc non intelligere, rem aperte diceret. tum ille uno uerbo, testudinem nominauit.

Permutatio est. } Hanc Græci ἀλληγορίαν uocant. nonnulli inuersionem interpretantur. ea est huiusmodi, ut aliud uerbis, aliud sensu ostendat. aut etiam, ut Quintil. inquit, interim contrarium ut,

O nauis, referent in mare te noui

Fluctus, ô quid agis, fortiter occupa Portũ: totusq; ille Horatij locus, quo nauem pro populo, fluctuum tempestatem pro bellis ciuilibus, portum pro pace atque concordia dicit. tale Lucretij illud est.

Auia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo. iuuat integros accedere fontes,
Atq; haurire. iuuat nouos decerpere flores,
Insignemq; meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulli uelarint tempora Musæ. Et Virg.
Sed nos immensum spatio confecimus æquor,
Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

Sine translatione uero in Bucolicis,
Certe equidem audieram quà se subducere colles
Incipiunt, molliq; iugum dimittere cliuo
Vsq; ad aquam & ueteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam.

Hoc enim loco præter nomen, cætera proprijs decisa sunt uerbis. Nã non pastor Menalcas, sed Virg. est intelligendus. Habet usum talis allegoriæ frequenter oratio, sed raro prorsus obscuris, plerunque apertis permixta est uerbis, illa apud Ciceronẽ talis est, Hoc miror enim, queror'q;, quẽquam hominem ita pessundare alterum uelle, ut etiam nauem perforet, in quo ipse nauiget. Hæc, Semper equidem cæteras tempestates & procellas illis dumtaxat fluctibus concionum Miloni putaui esse subeundas: nisi adiecisset Concionum, futura fuit hæc allegoria similis alteri. Illud uero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. ut, Quod fretum, quem Euripum tot motus, tantas, tam uarias habere creditis cõmutationes, agitationes, fluctus? quãtas perturbationes, et quãtos æstus habet ratio comitiorum? dies intermissus unus, aut nox interposita sæpe una, ut perturbat omnia? ut totam opinionem nonnunquam commutat aura rumoris? Nam id quoque custodiendum, ut quo ex genere cœperis translationes, in eo desinas. Multi autem cum initium à tempestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt: quæ est in sermone, & rerum ordine fœdissima nota. Cæterum allegoria paruis quoque ingenijs, & quotidiano sermoni frequentissime seruit. Nam illa in agendis causis iam detrita, pedem cõferre, iugulum petere, sanguinem mittere, sic fiunt, nec offendũt. Est enim grata in eloquendo nouitas & commutatio uerborum, & magis inopinata delectans. Allegoria quæ obscurior est, ænigma dicitur, uitium meo quidẽ iudicio, siquidem dicere dilucide uirtus est: quo tamen poetæ utuntur. ut,

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas.

Hæc de allegoria Quintilianus. Cicero autem in Oratore: Iam cum fluxerunt, inquit, continuo plures translationes, alia plane fit oratio. Hoc Græci appellant allegoriam nomine, recte secundum genus. melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Vt si quis Drusum, Gracchum. } Liuium Drusum dicit. cuius supra meminimus, qui sicut græci, in remp. spar sit per suas εἰρωνείας dissidia. Numitoremq; obsoletum uocat. } Id est, spurcum & olẽtem. ex obs & oleo. obsoletus ergo, spurcitia fœtidus. Ex contrario sumitur sic. } Ex hoc genere, quo cõtraria ostenduntur, nasci pleri que ironiam putauerunt, quam latine illusionem uocant. Hæc aut pronunciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam si qua earum dissentit, apparet diuersam esse ab oratione uoluntatẽ: quale est.

Egregiam uero laudem & spolia ampla refertis
Tuq; puerq; tuus. Et illud Cic. Verres prætor urbanus, homo sanctus & diligens. Et in Clodium, Integritas tua te purgauit, tuus pudor eripuit. Ironiæ species sunt, ut quidã græci uolũt quatuor, quas appellant, σαρκασμὸν, ἀστεϊσμὸν ἀντιγραφὴν, παροιμίαν. Sarcasmos ẽ, plena odio atq; hostilis irrisio. quale ẽ illud:

Exoptatus ades, meus olim prælia poscit,
Speq; tui flagrat capitis. fer debita fraudum
Præmia, & Italiam tellure inquire sub ima,
Longum in Dardanios fines iter, atq; niualem
Pyrenem, alpesq; tibi mea dextera donat.

Astismos fit, cum aliquid urbane dicitur, quod simplicitate careat rustica, uelut illud Terentij. Hoc populus curat scilicet. Antigraphe est, cum in aliquem inuehimur: & laudare uidemur, cum interim uituperemus sicut in Clodium Ciceronis illud, quod supra posuimus: Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita ante acta seruauit. Parœmia est, cum prouerbio quempiam irridemus: ut Plauti illud i Captiuis, Vt sæpe summa ingenia in occulto latent. Quidam uero Græcorum, sicut & Plutarchus, nec antigraphen, nec parœmiam ponunt: sed eorum loco χλευασμὸν & μυκτηρισμὸν illis, quas primo loco posuimus, subijciunt ut sit quidem cleuasmos, cum cleuasmos, cum in re uili & abiecta quempiam extollimus, & inde uituperandum esse ducimus. quale illud est Catulli.

Quare non tibi sit bene ac beate?
Si abs te sudor abest, abest saliua,
Mucusq;, & mala pituita nasi?
Hæc tu commoda tam beata Furi,
Noli spernere, nec putare parui.
Et sestertia quæ soles precari,
Centum desine: nam sat es beatus.

Mycterismos autem, cũ subsannãtes, uirtutem alicui uitio damus. quale illud Persij, Non ego curo,

Esse quod Arcesilas, ærumnosiq; Solones,
Obstipo capite, & figentes lumine terram,
Murmura cum secum & rabiosa silentia rodunt.

Ponunt Græci etiam inter uerborum figuras, quod ἐπίθετον uocant. Latinorum quidam appositum. nõnulli sequens nominãt. Eo poetæ & frequentius & liberius utuntur. Itaq; & dentes albi, & humida uina recte à poetis ponuntur. Sed apud oratorem non probabitur. Nisi enim in oratione aliquid efficiatur, redundat. tum autem efficitur, si sine illo quod dicitur, alterum minus est. qualia sunt: ô scelus abominandum, ô deformem libidinem. Aliquando in proprio epitheton est. nam si dicas, ille qui Numantiam & Carthaginem euertit, antonomasia est. si adieceris Scipio. epitheton. non potest ergo esse iunctum. Sunt autem quibus hic tropus omnino non esse uideatur, quòd nihil inuertat. his adiungit Plutarchus πρωθύστερον, quod etiam ὑστερολογίαν nominauit, cũ uerborum ordo præposterus est. uelut illud Virgilij esse creditur:

Et Cererem torrere parant, & frangere saxo.

Eam quoque figuram, quæ παρένθεσις uocatur, tropon putant. quale illud Virgilianum est:

Ipsiq; suos iam morte sub ægra
(Dij meliora pijs) errorem'q; hostibus illum
Discissos nudis laniabant dentibus artus.

Quæ iuncta apostrophæ inuenitur. ut rursus Virgil.

Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ.
Distulerant (at tum dictis Albane maneres)
Raptabatq; uiri mendacis uiscera tellus.

Hanc Latinorum quidem interpositionem, nonnulli interclusionem nominarunt. Eã quoque dicendi uirtutem, quam ἔμφασιν uocant

in locutione, Graeci non mediocriter probant. haec enim altiorem praebet intellectum, ex uerbis affectui proximis. cuius duae sunt species. altera, quae plus significat quàm dicit: altera, quae etiam id quod non dicit significat. prior est, ut apud Homerum, cum Menelaus Graios in equum descendisse ait.

ἵππῳ ἐνὶ ξεστῷ, ἵν' ἐνήμεθα πάντες ἄριστοι.
ἀργείων, τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

Nam uerbo uno ἐνήμεθα magnitudinem eius ostendit. & apud Virgilium, Demissum lapsi per funem. nam sic quoque magnitudo demonstrata est. Idem, Cyclopa cum iacuisse dicit per antrum, prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est. Sequens positum est in uoce aut omnino suppressa, aut etiã abscissa. Supprimitur uox ut fecit pro Ligario Cicero: Quod si in tanta fortuna bonitas tãta non est, quàm tu parte, parte inquam obtines: intelligo quid loquor tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abscinditur per aposiopesim, de qua supra dictum est. Est & in uulgaribus quoq; uerbis emphasis: Virum esse oportet, & homo est ille. Addunt etiam ἐνέργειαν, quae ab agendo dicta, & cuius propria uirtus est, nõ esse quae dicantur otiosa, cum quiddam amarum, quod ferè in contumelia positum est, significatur. quale Cassij: Quid facies cum bona tua inuasero? hoc est, cum te docuero nescisse maledicere. Aliquando acre est, uelut illud Crassi: Ego te cõsulem putem, cum tu me non putes senatorem? Est & ea locutionis exornatio, quam λιτότητα uocant Graeci, ex cuius negatione affirmari magis aliquid intelligimus: ut, Equidem merui, nec deprecor: non refuto, hoc est, cupio, et si dicas, Non desunt qui dicant Socratem stupidũ fuisse, & bardum, quòd auriculas concauas non haberet. hoc est, sunt qui dicant. Haec fuerunt, quae de uerborum exornationibus à multis selecta fuisse comperimus.

LONGOLIVS.

* NOminatio.} ὀνοματοποιΐα Graecis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. Aegrè illa, quae παραγόμενα uocant, quae ex uocibus in usum receptis quocunque modo declinantur, nobis permittimus, qualia sunt Syllaturit, proscripturit, &c. Fabius lib. 8. * Pronominatio.} ἀντονομασία, quae aliquid pro nomine ponit, Poetis quoque modo frequentissima: & per epitheton, quia detracto eo cui opponitur, ualet p nomine, ut Tydides, Pelides, &c. * Denominatio.} μετωνυμία Fabio. Sed, ut ait Cicero, hypallagen rhetores dicunt. Vide Quintilia. lib. 8. cap. sexto. Huius septem ferè species faciunt. aut enim inuentor ponitur pro re inuenta, ut Mars pro bello: aut quod continet pro eo quod continetur, Africa pro Afris: aut locus pro eo quod est in loco, Campus pro Comitijs: aut possessor pro re possessa, Neptunus pro mari: aut signum pro signato, Toga pro pace: aut instrumẽtum pro re quae efficitur, Arma pro bello: aut res pro persona cui conuenit, ut Scelus pro scelerato. Vide Strebaeum in Partitiones Ciceronis. * Circuitio.} περίφρασις, circuitus loquendi, qui nonnunquam necessitatem habet, quoties dictu deformia operit: ut Salustius, Ad requisita naturae. Interim ornatũ petit solum, qui est apud poetas frequentissimus, & apud oratores non rarus, semper tamen adstrictior. Quicquid enim significari breuius potest, & cum ornatu latius ostenditur, periphrasis est. Verum haec, ut cum decorum habet, periphrasis: ita cum in uitium incidit, περισσολογία dicitur. Obstat enim, quicquid nõ adiuuat. Fabius lib. octauo cap. sexto. Porro elegans est, cum fit notatione, de qua infra. Variandi rationes p periphrasin habes in priore de Copia commentario apud Eras. * Transgressio.} Quae peruersione fit, ἀναστροφὴ dicitur: quae transiectione, Hyperbaton, hoc est, constructionis perturbatio. Multa erudite Fabius libro 8 cap sexto. * Superlatio }Hyperbole multos habet modos: de qua elegantiss. Quintil. in fine lib. 8 Huic opposita est μείωσις. Vtriusque uariandi rationes habet Eras. in Copia. de hyperbole locus est elegans apud Senecam lib. septimo, de Beneficijs, capi. 22. & 23. * Intellectio.} συνεκδοχή. Haec uariare sermonem potest, ut ex uno plures intelligamus, parte totũ, specie genus, praecedentibus sequentia, uel contra. Multa Fab. lib. octauo. * Abusio. } κατάχρησις. Differt haec à trãslatione. Abusione enim utimur, ubi nomen omnino deest: translatione, ubi aliud est. Putribus ouis lapidare, καταχρηστικῶς dicitur. Ita et Pli. lib. 9. Perequitantem, ait, in delphino. * Translatio.} μεταφορὰ, de qua copiose Fabius lib. 8. cap sexto. tropus cum frequentissimus, tum longe pulcherrimus, ut indocti quoque & non sentientes ea frequenter utantur: tum ita iucunda atque nitida, ut in oratione quamlibet clara proprio tamen lumine eluceat. Cauendum uero ne sit humilis, sordida, maior, minor, dissimilis, redundans, dura, poetica. Debet ea aut uacãtem occupare locum, aut si in alienum uenit, plus ualere eo quem expellit Plutarchus eam ait ἐνεισδιέστερον καὶ ἐναργέστερον ποιεῖν τὸν λόγον. lege quae ex 3. Rhetori Aristo. Sturmius in partitiones Ciceronis collegit.

Ea utimur, rei ante oculos ponendae causa.} Hoc est, intentionis gratia. sic enim διδακτικῶς loquuntur. * Permutatio. } Huius prima species ab authore posita. graecis dicitur ἀλληγορία, quã inuersionem interpretantur. Vt Horat. O nauis, referent in mare te noui Fluctus, ô quid agis, fortiter occupa Portũ, totusq; ille locus, quo nauim pro repub. fluctuũ tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace & concordia dicit. Huius usus est frequentior enigmatis, sentẽtijs prouerbialibus, ac puerbijs παροιμίαν enim Diomedes & Donatus allegoriae speciem faciũt. Altera species permutationis continet & ironiam & antiphrasin εἰρωνεία ělocutiuncula Salustiana commodissime exprimitur, cum aliud in pectore clausum, aliud in lingua promptum habemus, & sententiam enunciationis in contrarium à uerbis accipitur: ut, Scilicet is superis labor est. Rufinianus. Multis disputat Fabius lib. nono, cap. 2. Ironiam aliquando schema esse, aliquando tropum. Huius sex species enumerat Rufinianus. cleuasmon, charientismum, astysmum, diasyrmum, exuthenismum, & sarcasmum. Cleuasmos siue epicertomesis, cũ aliquos amare oratione non sine derisu insectamur: En agros, & quam bello Troiane petisti Hesperiam metire iacens. χαριεντισμὸς, siue scomma. Hac figura fit festiua dictio, cum amoenitate mordax. ut apud Ciceronem: Fecit enim, ut nobis ipsius, et illam usque ad talos demissam purpuram cogitetis. Quae duriora re ipsa sunt, hac figura gratiosissimis uerbis molliuntur. Terent Bona uerba quaeso: cum pistrinum deprecaretur Dauus, quod Plato εὐφημεῖν dicit, primo de Repub. ἀστεϊσμὸς, urbanitas, lõge petitus iocus est, adeoq; inexpectatus de re aliqua absurda: Atq; idẽ iungat uulpes, & mulgeat hircos. διασυρμός fit, cum rem aliquam aut personam eleuamus, Cicero: Sed repente tã quam epoto pharmaco factus est uerres, redit ad se atque ad suos mores. Aquila derisionem uel eleuationem uocat. Ea solemus etiã ludentes dissoluere, quae dicuntur ab aduersarijs. Qualis est locus pro Murena in Sulpitium. totus de iure ciuili. ἐξουθενισμός figura haec fit, cum rem aliquam extenuamus, & contemptã facimus. Cato: Antiochus epistolis bellum gerit, calamo & atramento militat.

litat. σαρκασμος, hostilis derisio. eadem uidetur esse cum Chleuasmo: Meq; timoris Argue tu Drance. ἀντίφρασις, unius uerbi est ironia: Belluam minime bonam, cum stolidum & pinguem, acutum dicimus.

bi est

CAPIDV. Distributio est.} Hanc Graecorum quidam διαλλαγὴν uocant. Haec exornatio non multum differt ab ea quam paulo post diuisionē uocat, nisi quod haec plura argumenta ad unum effectum educit, illa duabus sententijs sibi inuicem oppositis contenta est: ut, Odit porro priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Vtranque Rutilius antitheti speciem esse arbitratur. Licentia est.} Quid de hac exornatione scribat Quintilianus, dicendum puto. Ac ne quempiā tanti uiri iudicio frustrer, sicut adhuc in caeteris, ubi eius authoritatē afferre conuenit, non feci, eius uerba subijciam. Quae uero sunt augendis affectibus accommodatae figurae, constāt maxime simulatione. nanque & irasci nos, et gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, et quaecunq; sunt similia his fingemus. inde sunt illa, Liberatus sum respiraui, bene hēo, & quae amentia est haec? & ô tēpora, ô mores, ô miserum me. consumptis enim lacrymis, infixus tamē pectori haeret dolor, & Magne nunc hiscite terrae. quod exclamationem quidam uocant, ponuntq; inter figuras orationis. Haec quotiens uera sunt, nō sunt in ea forma de qua nūc loquimur: & assimulata & arte cō posita, procul dubio schemata sunt existimanda. quod idem dictum sit de oratiōe libera, quā Cornificius licentiā uocat Graeci παρρησίαν. Quid enim minus figuratum, quàm uera libertas? sed frequenter sub hac facie latet adulatio. nam Cicero cum dicit pro Ligario, Suscepto bello Caesar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla ui coactus, consilio ac uoluntate mea, ad arma profectus sum, quae erant contra te sumpta: nō solum ad utilitatem Ligarij respicit, sed magis laudare uictoris clementiam non potest.

Diminutio est.} Hanc Graeci μείωσιν ἢ λιτότητα uocant. Haec multifarie fieri solet, sicut & amplificatio. Sed quoniam in utraque sibi multū indulget orator, & ferè ob rerū auctionem ac imminutionem uictoriam sibi comparat. & apud posteros famam, quae eloquio attollat aut deprimat dicendum. Prima igitur est amplificandi uel minuendi species. in ipso rei nomine, ut cum eum qui sit caesus, occisum: qui sit improbus, latronem: contraq; eum qui pulsauit, attigisse: & uulnerauit, laesisse dicimus. Hoc genus crescit, ac fit manifestius, si ampliora uerba etiam ipsis nominibus quibus comparentur ponemus: ut Cicero in Verrem. Non enim furem, sed ereptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumq;: non sicariū sed crudelissimum carnificem ciuium sociorumq; in uestrū iudiciū adduximus, ut altero modo sit multum, hoc etiā ut plus sit efficiatur. Quatuor autem maxime generibus cōstare amplificationem inuenimus: incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incremētum est potentissimum, cum magna uidentur etiam quae inferiora sunt: id aut uno gradu fit, aut pluribus. per id uenitur ad summum, nec ad summum modo, sed quodammodo supra summum, Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplum: Facinus est uincire ciuem Romanum, scelus uerberare, prope parricidium necare, quid dicā in crucem tollere? nam si tantum uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo uincire esse facinus, quod erat inferius. cum uero dixerit, prope parricidium necare, supra quod nihil, adiecit, Quid dicam in crucem tollere? ita cum id quod maximū est occupasset, necesse erat in eo quod ultra est uerba deficere. Est alter incrementi modus, cum supra summū adiectio fit, ut apud Virgil. de Lauso:

> Quo pulchrior alter
> Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Et de Nireo illud Homericum.

> Νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
> τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ',

DE EXORNATIONIBUS SENTENTIARUM.

DISTRIBUTIO est, cum in plures res, aut personas negotia certa, quaedā dispertiuntur, hoc modo: Qui uestrum iudices nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est. petulantissime enī semp iste oppugnauit senatum: Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in ciuitate, is oportet, istum maximas poenas dedisse uelit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculae atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite istius supplicio, uobis homines impios nō placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantae poenae in ciuitate sint hominibus huiusmodi cōparatę. Item: Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi Senatus uoluntatem. Populi est officium, res optimas, & homines idoneos maxime suis sentētijs eligere, & pbare. Accusatoris officiū est inferre crimina Defensoris, diluere & propulsare. Testis est, dicere quae scierit, aut audierit. Quaesitoris est, unumquenque horum in officio suo continere. Quare L. Cassi, si in causa testē praeterquā quo sciat aut audierit, argumentari, & coniectura prosequi patieris, ius accusatoris cum iure testimonij cōmiscebis, testis improbi cupiditatem cōfirmabis, reo duplicem defensionē parabis. Est haec exornatio copiosa. Cōprehendit enim breui multa, & suum cuique tribuens, officium separat, & res diuidit plures.

Licentia est, cum apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligūt, cū in aliquo errato uere reprehendi posse uideātur, hoc modo. Miramini Quirites, quòd ab omnibus uestrae rationes deserātur, quòd causam uestram nemo suscipiat, quòd se nemo uestri defensorem profiteatur? Id tribuite uestrae culpae. Atq; desinite istud mirari. Quid est enim, quare non omnes istam rem fugere, ac uitare debeant? Recordamini quos habueritis defensores, studia eorū uobis ante oculos proponite. Deinde exitus omnium cō

ἀμύμονα πτολίεθρα.

Tertius est quoque incrementi modus, ad quē per gradus itur & quod non est plus quàm maximum, sed quo nihil maius esse ostenditur. matrem tuam cecidisti, quid dicam amplius? matrem tuam occidisti, nā & hoc augendi genus est tantum aliquid efficere, ut non possit augeri. Verum ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. augendo enim quod est infra, necesse ē extollat quod supra ponatur. ut Cicero in Catilinam: Serui mehercule mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuūt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Fit per comparationem incrementum, eo modo quo argumenta à minoribus ad maiora deducūtur, nec tota totis, sed etiam partes partibus comparantur: sicut illud Ciceronis. An uero uir amplissimus, P. Scipio pōtifex maximus, Gracchum mediocriter labefactantem statum Reipublicæ priuatus interfecit, Catilinam orbem terræ cæde atq; incendio uastare cupientē nos consules perferemus hic? et Catilina Graccho, et status Reipublicæ orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi et incendijs & uastationi, & priuatus consuli comparatur. quæ si quis dilatare uelit, plenos sui singula locos habent. Ratiocinatione fiunt amplificationes, ut Cicero: Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. quid fauces & latera ad ebrietatē? sed minime sunt otiosa. nam respicientes ad hæc, possumus æstimare quātum ille uini exhauserit, quod ferre & coquere non posset illa corporis gladiatoria firmitate, sed necessario euomere compulsus est. Ergo si ex alio aliud colligitur, non minus poterit hæc quàm quæ inter status ponitur ratiocinatio nominari. eadem enim

siderate, tum uobis ueniat in mentem, ut uere dicam, negligentia uestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorum uestris suffragijs in amplissimum locum peruenisse. Item: Nā quid fuit iudices, quare in sententijs ferundis dubitaueritis, aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie responsum? Hic uos ueriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eam uitastis uituperationem, quæ longe à uobis erat absutura, eam inuenistis, ut timidi atq; ignaui putaremini. Maximas & priuatas et publicas calamitates accepistis, cum etiā maiores impēdere uideātur, sedetis et oscitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nunciatur, & eum cuius opera nobis hæc accidunt, uos remoramini diutius & alitis, ac reipublicę pniciem retinetis quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimonię habere, multis mitigationibus lenietur, nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre. Hic ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desidero, ueterem consuetudinem requiro: ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur: ut altera res ab iracundia, & molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut ī amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit ut & illi qui audient, à culpa absint, & nos qui dicimus, amici eorum, & ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione cōparatur, cum aut ita obiurgamus eos qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari, aut id qđ scimus facile oēs audituros, dicimus nos temere quomodo accipiant, sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. Horū amborum generum exempla subijciemus. Prioris huiusmodi: Nimium Quirites, animis estis simplicibus & mansuetis, nimium creditis unicuique, existimatis unumquenque eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus sit. Erratis, & frustra falsa spe iā diu detinemini, stultitia uestra est, quia quod erat in uestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum isto iudices fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uereor quomodo accepturi sitis, tamen dicam, uos me priuastis. quid ita? quia ut uobis essem probatus, eum qui hoc oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio cui licentiæ nomen est, sicuti demonstrauimus duplici ratione tractabitur: acrimonia; quę si nimium fue

ex causa nomē habet. Idem præstant quæ antecesserūt, ut apud Virgilium, cum Aeolus à Iunone rogatus,

> Cauum conuersa cuspide montem
> Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto
> Qua data porta ruunt:

est, apparet quanta sit futura tempestas. Solet ex alio aliud quoque augeri. ut cum Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus Scipionis, et fortitudinē Gallorum Germanorumq; miramur, quo fit maior C. Cæsaris gloria. Sed & amplificant per ratiocinationem genus, cū ad aliquid refertur, quod dicimus. ueluti illud Homericum.

> οὐ δ' ὡς οὖν εἴδον ἐλένην ἐπὶ πύργον ἰοῦσαν,
> ἦκα πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον,
> οὐ νέμεσις τρῶας καὶ εὐκνημῖδας ἀχαιούς.
> τοιῇ δ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
> αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Vbi licet animaduertere, ut Troiani principes Graios Troianosq; propter Helenæ speciem tanto temporis spatio sustinere bellum, indignum nō putarint. Quæ nā igitur illa forma credenda est? non enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut unus è uulgo, sed & prudentissimi, & Priamo assidentes. Ad hoc etiam ptinet clypeus Aiacis, cum dicit Homerus. τοῦ βάλεν αἴαντος δεινὸν σάκος ἑπταβόειον. & Achillis, cum idem inquit, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε εἵλετο. Ex armis enim illorum heroum magnitudo nobis datur intelligi. qua uirtute egregie etiā usus est Virgilius in Cyclope. Nam quì illud corpus mente cōcipiam, cuius trunca manum pinus regit? Hoc illi est simile, qđ supra emphasim diximus nominari. Amplificatio autem per

congeriem

congeriem uerborum ac sententiarum idem significantium, exponenda restat. haec si non etiã per gradus ascendat, tamen uelut aceruo quodam alleuatur. quale illud Ciceronis: Quid enĩ tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis sensus erat armorum tuorum? quae tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Haec etiam crescere solet, uerbis omnibus altius atque altius insurgentibus: ut, Aderat ianitor carceris, carnifex praetoris, mors terrorq; sociorum & ciuium Romanorum. Eadem ratio est minuendi. nam totidem sunt ascẽdentibus gradus. ideoq; uno ero cõtentus exemplo eius loci, quo Cicero de oratione Rutilii haec dicit: Pauci tamen, qui proximi astiterant, nescio quid illum de lege agraria dicere suspicabantur. Scio plerisque uideri posse speciem amplificationis hyperbolen. nam & haec in utranque partem ualet, & ad augendas & minuendas res.

Descriptio nominatur.} Haec à Graecis διατύπωσις uocatur, cui τοπογραφίας species subiicitur, id est, loci descriptio. Illum primo nominatum Cicero. alibi sub oculos subiectiõem nominat, cum res non gesta iudicatur, sed ut sit gesta ostẽditur: nec uniuersa, sed per partes, ut, Ipse inflammatus scelere & furore in forum uenit, ardebãt oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. nec solum quae facta sunt, aut fiant, sed quae futura sint, imaginamur.

Diuisio est, quae rem semouẽs à re utranque absoluit ratione subiecta, hoc modo: Cur ego tibi obiiciam quicquam, si probus est? } De hac supra dictum est exornatione.

Frequentatio est, cum res in tota causa dispersae coguntur.} Haec amplificatiõis pars est, quam per congeriem supra uocauimus.

rit aspera, mitigabitur laude: & assimulatione, de qua superius diximus, quae non indiget mitigationis; propterea quòd imitatur licentiam, & sua sponte se ad animum auditoris accommodat.

Diminutio est, cũ aliquid esse in nobis, aut iis quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium; quod ne qua significetur arrogãs ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratiõe, hoc modo: Nã hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tametsi uere dixisset, tamen arrogans uisus esset. nunc & ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item: Vtrum igitur auaritiae causa, aut egestatis accessit ad maleficium? Auaritiae? at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quę cõtraria auaritiae est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, nõ tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoq; uitatum est, ne magnum, aut maximũ, diceretur. Hoc igitur ĩ nr̃is, aut eorũ, quos defendemus, egregiis commodis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare quemadmodum ratione in uiuendo fugitur inuidia, sic in dicendo consilio uitatur odium.

Descriptio nominatur, quae rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo. Quòd si istum iudices uestris sentẽtiis liberaueritis, statĩ sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis uolitabit, & uagabitur in foro acuens dentes multos in cuiusq; fortunas, in amicos atq; inimicos, notos atq; ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perfringens, Rempub. funditus labefactans. Quare iudices eiicite eũ de ciuitate, liberate omnes formidine, uobisq; ipsis consulite: nam si istum impunitum dimiseritis, in uosmetipsos, mihi credite, feram, & truculẽtam bestiã iudices immiseritis. Item. Nam si de hoc iudices grauẽ sententiam tuleritis, uno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu parẽs, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare uelit in uita manere, non habebit; filii parui priuati patris auxilio, ludibrio & despectui paternis inimicis erunt oppositi; tota domus huius indigna concidet calamitate; at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima uictoria potiti insultabunt in horum miserias, superbire simul &

Expolitio est. } Haec multarum est figurarum tractatio. oratio à Graecis, ut opinor, haec σχηματισμένη, id est figurata, ac per hoc ornata nominatur. Quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus se in hostes immisisse medios, unde amisit uitam, & non perdidit. re enim uilissima & parua maximam redemit, uitam dedit, accepit patriam, amisit animam, potitus ẽ gloria, quae cũ summa laude prodita uetustate quotidie magis enitescit. quod si pro republica debere accedere ad periculum, & ratione demõstratum est, & exemplo comprobatum, hi sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriae periculum uitant. Tres sũ Decii pro republica deuouisse dicuntur, ut in primo de Finibus bonorum & malorum scribit Cicero. Si quis autem scire cupiat, quo pacto deuotio ea fieret à ueteribus, Macrobium in Saturnalibus legat qui de ea re abunde scripsit.

Commoratio est}, cum in loco firmissimo.} Et in perpetua oratione, sicut & expolitio, inuenitur. ea de causa à plerisq; inter figuras non ponitur.

Contentio est } De hac supra diximus. Multae autem sunt figurae, ut tam apud Quintilianum quàm apud Graecos ẽ manifestum, quae eodem nomine appellatae, aliquã tamen habeant differentiam: sicut ironia, sicut antiphrasis, & similes. alia enĩ uerborum, alia sententiarũ est.

Similitudo est oratio traducens.} Haec Graecis παραβολὴ, ab aliis ὁμοίωσις est nominata. hic quid de hac figura scribat Quintilianus, totum eum locũ subiicere mihi uisum est, q; is plura quàm quis alius de ea locutus uideatur, ac ita aperte, ut expositione non indigeat, Praeclare uero, inquit, ad inferendam rebus lucem repertae sunt similitudines, quarum aliae sunt quae probationis gra

uerbis inuehetur. Item. Nam neminem uestrum fugit Quirites, capta urbe, quae miseriȩ consequi soleant: arma qui cōtra tulerint, statim crudelissime trucidātur; cęteri qui possunt per aetatem & uires laborem ferre, rapiuntur in seruitutē; qui non possunt, uita priuātur: uno deniq;, atq; eodem tempore domus hostili flagrat incendio; & quos natura aut uoluntas necessitudine aut beneuolentia coniunxerit, distrahuntur: liberi partim è gremijs parentū diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprantur. nemo iudices est, qui possit satis rem consequi uerbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel misericordia potest commoueri, cum res consequentes comprehensae uniuersae perspicua breuiter exprimuntur oratione.

Diuisio est, quae rem semouens à re, utranq; absoluit ratione subiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi obyciam quicquem? si probus es, non meruisti; sin improbus, num commoueris? Item: Quid nunc ego de meis proprys meritis praedicem? si meministis obtundam: sin obliti estis, cum re nihil egerim, quid est quod uerbis proficere possim? Item: Duae res sunt quae possunt homines ad turpe compendium commouere, inopia atq; auaritia. te auarum in fraterna diuisione cognouimus, inopem atq; egentem nunc uidemus. qui potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam quae de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secūdum narrationem, hoc interest: illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: haec se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subyciens rationes, exornat orationem.

Frequentatio est, cum res in tota causa dispersę coguntur unum in locū, quo grauior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto: A quo tādem abest iste uitio? quid est iudices, cur uelitis eum liberare? Suae pudicitiae proditor est, insidiator alienae, cupidus, intēperans, petulans, superbus, impius in parētes, ingratus in amicos, infestus cognatis, in superiores contumax, in ęquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, deniq; in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequētia, quę plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cum suspitiones, quę separatum dictę, minutę, & infirmę erant, unum in locum coactae rem uidentur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto. Nolite igi-

tia inter argumenta ponuntur, aliae ad exprimendā rerum imaginem compositae. quod est huius loci proprium inde lupi, ceu raptores, atra in nebula, & aut sinu es,

Quae circum litora. circū
Piscosos scopulos humilis
uolat aequora iuxta.

Quo in genere id est praecipue custodiendum, ne id quod similitudinis gratia asciuimus, aut obscurum sit, aut ignotum. Debet enim quod illustrandae alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. quare poetis quidem permittamus sanè eiusmodi exēpla

Quales ubi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta
Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Nunc idem oratorem decebit, ut occultis aperta demonstret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem, facitq; eam sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quo longius quaeque petita est, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis est. illa uulgaris uideri possunt, & utilia tantum ad conciliandam fidem: Vt terram cultu, sic animum disciplinis meliorem uberioremq; fieri. &, ut medici abalienata morbis membra praecidunt, ita turpes ac perniciosos, etiamsi nobis sanguine cohaereant, amputandos. Iam sublimius illud p Archia: Saxa atq; solitudines uoci respondent, bestiae saepe immanes cantu flectuntur atque consistunt. quod quidem genus à quibusdam declamatoria maxime licētia corruptum est. Nam & falsis utuntur, nec illa ijs quibus tandem similia uideri uolunt, applicant: quorum utrunque in his eque me iuuene ubique causari solebant. Magnorum fluminum nauigabiles fontes sunt; & generosioris arboris statim planta cum fructu est. In omni autem parabola, aut praecedit similitudo, & res sequitur: aut praecedit res, & sequitur similitudo. sed interim libera & separata est, interim & (quod longe optimum est) cum re cuius est uia connectitur collatione inuicem respondente. quod facit redditio contraria, quae antapodosis dicitur praecedit similitudo illa, cuius modo feci mentionem: Inde lupi ceu raptores atra in nebula, In primo Georgicōn, post longam de bellis ciuilibus atq; externis conquestionem.

Vt cum carceribus sese effudere quadrigae,
Addūt in spatia, & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Sed haec sunt sine apodosi. Redditio autem illam rem utranq; qua cōparat, uelut subijcit oculis, & pariter ostendit. cuius praeclara apud Virgil. multa reperio exempla, sed ora orijs potius utendum est. dicit Cicero p Murena. Vt aiunt in Graecis artificibus eos auloedas esse, qui citharoedi fieri nō potuerunt. sic nos uidemus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris studium diuertere. Et illud pro eodem, iam penè poetico spiritu, eo tamen cum sua redditiōe, quod est ad ornatum accommodatius. Nam ut tempestates saepe certo aliquo coeli signo commouentur, sicut saepe ab improbis nulla certa ratione obscura aliqua ex causa concitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari, saepe intelligas quo signo commota sit. saepe ita obscura est, ut sine causa excitata uideatur. Sint et illae breues, uagi per syluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium, Quo ex iudicio uelut ex incendio nudus effugit; quibus similia possint cuicunq; etiam ex quotidiano sermone succurrere. Haec omnia ad uerbum de similitudine Quintilia. Absoluta igitur illa similitudo est, ut etiam Plutarchus scribit quae πρότασιν & ἀπόδοσιν, hoc

tur, nolite iudices ea quæ dixi separatim spectare, sed omnia colligite, et conferte in unum. Si & commodum ad istum ex illius morte ueniebat, & uita hominis est turpissima, animus auarissimus, fortunæ familiares attenuatissimæ, & res ista nemini bono præter istum fuit, neq; alius quisquam æque commode, neq; iste commodioribus alijs rationibus facere potuit: neq; præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficiū, neq; factum quod opus nō fuerit, & cum locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi oportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est non sine maxima occultandi, & perficiendi maleficij spe: & præterea antequam occisus homo is est, iste uisus est in eo loco in quo est occisio facta, solus. Paulo post in ipso loco maleficij uox illius qui occidebatur audita est: deinde post occisionē istum multa nocte domum redijsse constat, postera die titubanter, & inconstanter de occisione illius locutum. Hęc partim testimonijs, partim quæstionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum necesse est esse uerum. Vestrum iudices est his unum in locum collatis, certam sumere scientiam, non suspicionem maleficij. Nam unum aliquid, aut alterum potest ī istum casu cecidisse suspiciose, ut omnia inter se à primo ad postremum cōueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemes est hęc exornatio, & in coniecturali constitutione causę ferme semper necessaria, & in cęteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam.

Expolitio est, cum in eodem loco manemus, et aliud atq; aliud dicere uidemur. Ea autē dupliciter fit, si aut eandem plane dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicemus non eodem modo; nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire, sed commutare. Commutabimus tripliter, uerbis, pronunciādo, tractādo. Verbis commutabimus, cum res semel est dicta, iterum, aut sępius alijs uerbis, quę idem ualeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patrię uitandum arbitretur. Cum augetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus prędītus, profecto nullum uitę discrimen sibi pro fortunis Reipu. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper ut pro patria studiose, quamuis in magnam descendat uitę dimicationem. Pronunciando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atq; in alio genere uocis atq; gestus, eadem uerbis commutando, pronunciatione quoq;

σιν, hoc est, propositionem & redditionem habet: quę secus, imperfecta. Item eiusmodi est, ueluti diximus, ut mō res antecedat, et sequatur similitudo: mō contra, similitudo præcedat, et res sequatur. Vtrunque Horatius in hoc complexus est.

Crescit extento uelut arbor æuo
Fama Marcelli, micat inter omnes
Iulium sidus, uelut inter ignes Luna minores.

Quemadmodū in palæstra, qui tædas ardentes accipit. } Mos fuit apd' ueteres, ut in palæstra currentium primus facē sequenti traderet, & secundus tertio, & sic deinceps, quo ad ultimum usque perueniret.

Hinc Persius,
Qui prior es, cur me inde cursu lampada poscis.

Et Lucret. Augescunt aliæ gentes, aliæ minuuntur,
Inq; breui spatio mutātur, sed animantum
Et quasi cursores uitæ sic lampada tradunt.

Exemplum est, alicuius facti aut dicti præteriti, cū certi authoris nomine ppositio. } Hoc Græci παράδειγμα uocant, de quo supra in argumentis satis multa. Imago est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. } Imago est descriptio figuræ alicuius, uel personarū inter se, eorū' ue quæ psonis accidunt comparatio: ut,

Os humerosq; deo similis.

Hæc exornatio à Græcis εἰκὼν uocatur. Effictio ē, cū exprimitur. } Hæc figura à græcis προσωποποιΐα uocatur à nonnullis personæ confictio. Hæc mire cum uariat orationē tum excitat. His & aduersariorum cogitationes, uelut secum loquentium protrahimus, qui tum ita demum à fide nō abhorreāt, si eos locutos finxerimus ut cogitasse eos non sit absurdum, & nostros cum alijs sermones & aliorum inter se credibiliter introducimus, & suadendo obiurgando, querendo, laudando, miserando personas idoneas damus. quin deducere beatos è cœlis homines, & angelos in hoc genere dicendi. & inferos excitare, urbes etiam et populi hac figura uocem accipiunt. Sunt autē qui has προσωποποιΐας dicant, in quibus & corpora & uerba fingimus. Sermones autem hominū assimulatos διαλόγους malunt, quod latine Cicero sermocinationem uocat. Quintilianus uero utrunque eodem nomine appellauit, ut prosopopœia diceretur. Nā certe, inquit ipse, sermo fingi non potest. ut non & personæ sermo fingatur; sed in his quæ natura non permisit, eo modo mollior sit figura. etenim si mecum patria mea, quæ mihi uita mea multo ē carior, si cuncta Italia, si omnis respub. sic loquatur, M. Tulli, quid agis? illd' audacius genus: quæ tecum Catilina sic agit, et quodammodo tacita loquitur, nullum iam aliquot annis facinus extitit nisi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos esse rerum personarū ue imagines fingimus, eadem aduersarijs aut iudicibus accidere miramur. qualia sunt, Videntur mihi, & nōnne uidentur tibi? Sed magna quædam uis eloquētiæ desideratur. falsa enim, incredibilia, natura necesse ē aut magis moueant, quia supra uera sunt: aut pro uanis accipiuntur, quia uera non sunt. sed formas quoque fingimus sæpe, ut famam Vergilius, litem Homerus: ut uoluptatem ac uirtutem, quemadmodum à Xenophonte traditur Prodicus, quem Silius Italicus imitatus est. Est et incertæ personæ ficta oratio, ut hic, Dicat aliquis. Est exactus sine persona sermo,

Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Et ut Quintilianus etiam inquit: Vertitur interim prosopopœia in speciem narrandi. unde apud hystoricos reperiuntur

obliquæ allocutiones. ut Titi Liuij illud, At dij iuuent. Prosopopœiæ, siue effictionis duæ sunt species, ut Aphthonius in primis exercitamentis, inquit, εἰδωλοποιΐα, id est, simulacri fictio, & ἠθοποιΐα, quam Rutilius & Aquila morum cõfictionem uocant, Idolopœia ē, quam paulo infra Cicero confirmationem uocat. Ethopœia autem, quam hic notationē nominauit. Aut aliquod fragile falsæ choragium gloriæ comparetur. } Choragium à choro & ago, conuentus, atq; congregationis apparatus. Plautus in Captiuis, Iniquum est comico choragio, Conari de subito nos agere tragœdiam. Apuleius in quinto Metamorph. Iam feralium nuptiarum miserrimæ uirgini choragium struitur. Duc tecum Libanum & Sosiam. } Nomina seruorum. Libanus in Plauti Asinaria, Sosias tam in Amphitryone Plauti quàm Terentij Andria. Expostulant. } Imperiose percunctantur.

Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur. } Hanc diximus supra διάλογον à græcis nominari. Conformatio est, cum aliqua quæ non adest persona confingitur, quasi adsit. } Hanc exornationē diximus quoq; supra à Græcis εἰδωλοποιΐαν uocari.

Significatio est. } Significationem nominat, quam Græ. ἔμφασιν uocant. hanc inter tropos, id est, uerborum uersiones Græci ponunt, ut supra meminimus. sed & inter schemata, hoc est, sententiarum inuenitur figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, uelut inquit Quintilianus, ut apud Vergil.

Non licuit thalami expertem sine crimine uitam.
Degere more feræ.

Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus, ut sine thalamis uitam non hominum putet, sed ferarum. Cuius pater cupito se emungere solebat. } Emunge

uehementius immutabimus. Hoc neque commodissime scribi potest neque parum est apertum, quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis quod, tractando conficitur, si sententiam traijciemus, aut ad sermocinationem, aut ad exuscitationē. Sermocinatio est de qua planius paulo post suo loco dicemus. Nunc breuiter ad hanc rem quod satis sit attingemus, in qua constituetur alicuius personę oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus. Sapiens, qui omnia Reipub. causa suscipienda pericula putabit, sępe ipse secum loquitur: Non mihi soli sed etiā atque adeo multo potius natus sum patrię: uita quę fato debet, saluti patrię potissimum soluatur. Aluit hęc me tute atque honeste, perduxit usque ad hanc ętatem: muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei persolui possit, unde hęc accepta sunt? Quia hęc loquitur secum sapiens: Sępe ego in periculis Reipublicę nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem, cum & nos cõmoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione pręditus, cuius animus tantis angustijs inuidię continetur, qui nõ hũc hoiem studiosissime laudet & sapientissimũ iudicet? q̃ p salute patrię p Reipub. fortunis, q̃uis magnũ atrox periculũ studiose suscipiat, et libenter subeat. Equidem hunc hominē magis cupio satis laudare, quàm possim, idemq; hoc certo scio uobis omnibus usu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commtuabitur rebus, uerbis, pronunciādo, tractando: sed tractādo dupliciter, sermocinatione, & exuscitatione.

Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus subijcere. Deinde duplicem, uel sine rationibus, uel cum rationibus pronunciare sentētiā. Deinde afferre contrarium, de quibus omnibus diximus in uerborum exornatiõibus. Deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus demonstrantes argumentationem, quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio uerbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus exornationibus uerborum, & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur:

re, mucum è naso stillantem tergere. Noli Saturnine. } Hoc ex eis quæ supra de L. Apuleio Saturnino diximus, cuius esse manifestum potest. Breuitas est. } Hæc à Græcis βραχυλογία uocatur. Est uero pulcherrima, cum plura paucis cõplectimur: sed male imitantes sequitur obscuritas. Hinc Horatius, Breuis esse laboro, Obscurus fio.

Quod uitium non inter infima putandum est.

Demonstratio est. } Quæ à Græcis φαντασία, tum ἐνέργεια nominatur. phantasia quidem in concipiendis uisionibus, exergasia uero in efficiendo uelut opere proposito. nisi sit, quam ἐνάργειαν uocant Græci. Quidam euidentiam alij repræsentationem uocant. Illi. } Vni, ut loquēti, aut minus attento audientiam faceret. Calce premens. } Vt confringeret. Dextra pedē. } Illius subsellij, quando armis non erāt muniti, ut quibuscunque obuijs rebus arreptis se à ciuium incursione potentium defenderēt.

At iste. } quidam. Parua tamen pars perfectissima uitæ desideretur. } Vtpote quæ deesse intelligatur. uitam enim perfectissimam, philosophiam dicit, ut eam quæ de moribus est.

Et uitam quàm sequamur. } in dicendo.

* Distributio. } μερισμὸς Rutilio, διαίρεσις Rufiniano: Cuius oēs corporis partes ad nequitiam sunt appositissimæ, oculi ad petulātem lasciuiam, manus ad rapinam, uenter ad auiditatem, pedes ad fugam, prorsus ut aut ex hoc uitia, aut ipse ex uitijs ortus uideatur. Vide Eras. 2. de Copia, ab initio. * Quæsitores. } Qui iudicio præerant, ut ex Ascon. Budæus * Licentia. } παῤῥησία. Hæc figura quoties utimur, inuitos nos dicere fingimus, ne magis confidētia quàm dolore excitati uideamur: atq; ita non fides, sed odiū LONGO.

iudicium

sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quàm facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro Repub. periculum uitabit ideo quòd sæpe fit, ut cum pro Rep. perire noluerit, necessario cũ Rep. pereat. Et qm̃ sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum est: ergo qui fugiunt id periculum quod pro Repub. subeũdum est, stulte faciunt. Nam neq; effugere incommoda possunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum et eum quem debent honorem Reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis: Etenim uehementer est iniquum, uitam quam à natura acceptam propter patriam conseruaueris, naturę cum cogat reddere, patriæ cum roget non dare: & cum possis cum summa uirtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam uiuere: & cum pro amicis, & parentibus, & cæteris necessarijs adire periculum uelis, pro Repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen, patriæ continetur, nolle in discrimen uenire. Itaque uti contemnendus est, qui in nauigando se, quàm nauim mauult incolumem: ita uituperandus, qui in Reipub. discrimine, suæ plus quàm communi saluti consulit. Naue enim fracta, multi incolumes euaserunt, ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare. Quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes misisse medios. Vnde amisit uitam, at non perdidit: re enĩ uilissima & parua, maximã redemit: dedit uitã: accepit patriã, amisit aĩam, potitus est gloria, q̃ cũ summa laude prodita uetustate quotidie magis enitescit. Quòd si pro Republica debere accedere ad periculũ, & ratione demõstratum est, & exemplo comprobatũ: ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uersatur: de qua producti sumus ut plura diceremus, quòd non modo cum, causam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, sed multo maxime per eã exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti cum exornabimus argumentationẽ, de qua diximus in libro secundo.

Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius redditur. Hac uti maxime conuenit, & id est oratoris boni

iudicium consequatur. Rutil. Vide Fab. lib. nono, cap. secundo. * Hominem nefarium ampliaueritis. } Cũ obscura esset causa, & differretur, ampliari dicebatur, & amplius pronunciari. Hinc ampliari rei, quorum damnatio differtur, aut quia coram sistendi testes sunt, & cum illis committendi: aut quia nondum planè liquet aut de crimine, aut de pœnæ modo. Budæus ex Ascon. & alijs. * Diminutio. } μειότης alijs, Erasmo λιτότης dicitur. Quidam λειπτοτὴν uocant: ut, Munera nec sperno. Rem magnã extenuat, modestiæ causa. Facit hæc figura, ne quod necessario dicitur, arroganter dictum uideatur fastidiosæ sunt hominum aures, nec quicquam minus ferunt, quàm ut quisquam aliquid de se prædicet magnificentius. * Descriptio. } Descriptio, quæ rerum consequentiam ponit ob oculos, nõ uideo quamobrem inter schemata ponenda sit. Nam hypotyposis eximia uirtus est orationis, sed ad omne tẽpus pertinet, de qua mox dicetur. Acuens dentes multos. } Aliàs, inultos. * Diuisio. } Complexio Latinis dicitur, Græcis δίλημμα, quo scilicet utrinque aduersarium capimus. Plura de hac Trapezunt. lib. 3. Sin improbus, nũ commoueris. } Aliàs. non commoueris. * Frequentatio. } Quidam συναθροισμὸν uocãt. Nil ea ferè aliud est quàm probatio quædam περιστατικὴ. Vide supra lib. 2. circa decimum locum communem, qui alijs collectio καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους dicitur. Infestus cognatis. Aliàs, infestus in cognatos. Fortunæ familiares attenuatiss. } Aliàs, fortunæ familiaris rei, &c. In istũ casu cecidisse. } Aliàs, in istum casum. * Expolitio. } Etsi tam interpretatione quàm expolitiõe eadem res fit, & aliud atque aliud dici uideatur, inter eas tamẽ id interesse putat Trapezunt. ut in interpretatione quemadmodum nomen ipsum ostẽdit, ad clarius deuenire plerunque soleamus, & duorum membrorum numerum excedere non debeamus. Expolitionẽ interpretãdi causa adhibemus, sed ut immoratione locupletius atque politius quod dicitur, reddamus, ac ideo certum membrorum numerum non obseruamus. Hæc Trapezunt. in Ligarianam. Idem lib. 3. duas species facit expolitionis, enthymematicam & fictoriam. Copiosè de expolitiõe Eras. 2. de Cop. Græci ἐπεξεργασίαν uocant. Vide Quintilianum lib. 8. cap. 3.

Sed commutare. } Aliàs, sed commutato. Multi incolumes euaserunt. } Aliàs, incolumes fuerunt. * Commoratio. } ἐπιμονὴ Græcis, ut Cicero in Milonianæ in exponendis insidijs commoratur. * Similitudo. παραβολὴ, quam Cice. collationem uocat. ὁμοίωσις genus est ad paradigma et parabolen, teste Aquila. De hac erudite in secũdo de Copia Erasmus uide etiam Quintil. lib. octauo, cap. 3. Qui tædas ardentes accepit. } Aliàs, candentes. lege Chiliades, Cursu tibi lampada trado. Sumitur & apertius dicendi causa simile. } Alias, similitudo dicitur. Qui reprehendat eos. } Aliàs, reprehendant. Vti citharœdus cum prodierit. } Vide Lucianũ, in indoctum multos libros coementem. * Non enim res tota, &c. } Non enim necesse est ut parabolæ per omnia congruant. Augu. de doctri Christia. & lib. 16. contra Faustum, multis capitibus. Chrysost. in Matth. homil. 6 5. Eras. super Matthe. cap. 2 1. & I. Corint. 7. * Exemplum. } παράδειγμα. Cõplectitur fabulas, apologos, prouerbia, iudicia, siue χρίσεις item χρείας, &c. Doctissime de exemplis & usu ipsorum, Eras. in Copia. Lege Fab. lib quinto, cap. undecimo, & Rodolphum Agricol. lib. I.

maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit, propterea quòd hic locus non est à tota causa separatus, sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis profusus est per totum corpus orationis.

Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in uerborum exornationibus, ut ante docuimus eiusmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem praebes. In sententiarum huiusmi: uos huius incommodis lugetis, iste Reipub. calamitate laetatur: Vos uestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis cõfidit. Inter haec duo contentionum genera, hoc interest: illud ex uerbis celeriter relatis constat, hic sententiae contrariae ex comparatione referantur oportet.

Similitudo, est oratio traducẽs ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornãdi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponẽdi. Et quo modo quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur, per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad unamquanq; sumendae causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronunciandi.

Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: Non enim quemadmodum in palaestra qui taedas candentes accipit, celerior est in cursu continuo quàm ille qui tradit: ita melior imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille qui decedit, propterea quòd defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitũ tradit. Hoc sine simili satis plane, & perspicue, et probabiliter dici potuit hoc modo: Dicitur minus bonos imperatores à mulieribus exercitum accipere solere. Sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quaedam comparetur. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem: ut paulo ante cum decursoribus asserebamus. Per negationem dicetur probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, & aptus, quae desiderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad uirtutem potest peruenire. Hoc probabilius factum est, quòd magis est uerisimile, nõ posse uirtutem sine doctrina comparari: quoniam nec equus quidem indomitus idoneus possit esse: ergo sumptum est probandi causa. Dictum est autem per negationẽ

cap. 25. & lib. 2. cap. 14 * Imago. } εἰκὼν cum quippiam ad imaginem alterius rei quasi describimus: ut, Os humerosq; deo similis. Hic eni ad dei imaginem comparauit Aeneã poeta. Clamat et delrat. } Aliàs, clamat & deterat. * Notatio. } Haec ab alijs, sub piphrasi comprehenditur quoties .s. accidentium indicio aliquid designatur, ut iram poetae crebro feruescentem bilem describunt: ut Homer. Iliad. α. μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφὶ μέλαιναι πίμπλαντο ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐίκτην. Eiusdẽ generis ẽ et illud. Qui digito scalpit uno caput: quo mollis & parum uir significatur. * Choragium gloriae. } Choragium, Festo scenicum est instrumentum, quo scilicet scena instruitur & apparatur. cuius praefectus dicitur Choragus. Generali tamen uocabulo dicitur instrumentum, & cuiuslibet rei apparatus, ut hoc: Et apud Apuleium 5. de Asino. Iam feralium nuptiarum uirgini Choragium struitur. Libanum & Sos } Aliàs: Libanum. Qui istum splendide. } Aliàs, quos iste splendide, dum peregrinaretur, inuitauerat. Verum ite mecum. } Aliis, uerum eu tem eum. Visu trist. strat. probat. } Alias, pbant. Huc uos decima. } Al. ad decimam. Angiportu toto. } Aliàs, angiporto. * Sermocinatio. } διάλογος, uel διαλογισμός, cum apte personam aliquam loquentem fingimus, ita ut sermo aetati, generi, patriae, uitae, instituto, animo, moribusq; congruat. Vnde tot Thucydidis, Salustij, Liuij orationes effinguntur. Denique & cogitationes uelut hominis secum loquentur, quanquam hoc poetis familiarius ille propriae προσωποποιίας nomen meretur. quoties personam hominis procul absentis, aut iã olim defuncti loquentem facimus, seruato decoro. Vide Erasmũ de Copia, lib. secundo. Heus, inquit, Gorgia. } Aliàs, Gorgo. * Conformatio } Prima species conformationis προσωποποιία dicitur, de qua tã dictũ est ex Eras. et Aquila. Altera spẽs. qua s. res mutas, loquentes facimus, προσωπογραφία uocatur, quàs haec latius pateat q̃ ab authore nostro explicetur. Vide Eras. et Fab. lib. 9. ca. 2. De Prosopopoeia et rhetorica et poetica lege Vlpian. in. 1. Olynthiacã. Demosthenis. Ab homũculis deterri. } Aliàs deterrimis. * Significatio: Qui plurimum cernis. } Cernere hereditatem dicebant pro adire, authore. Festo. Cicero ad Dolabel. A' te autem peto. ut me hãc quasi falsam hereditatem alienae gloriae sinas cernere. Sic accipitur in L. Cretionum de iure deliberãdi in Cod. &c. * Breuitas. } βραχυλογία Fabio li. 8. c. 3. alijs συντομία, cũ breui et cõpẽdioso uerborũ ambitu res q̃uis ingẽs p dignitate reddit̃. Virg. Nascetur pulchra Troianus origine Caesar, Imperiũ Oceão, &c. βραχυεπίαν Rutili. fieri ait, cũ orator breuitate sñiae praecedit auditoris expectationẽ. ut, Quaeres à me, quo iure obtinere possi, quo iure mihi Poluenus rebqs, Praetor dedit mihi possessionem, leges me defendunt, ad te nõ pertinent, hi ueritatem sequuntur, &c. * Demonstratio. } χρηστηρισμὸς Rutilio. ἐνέργεια Rufiniano, ὑποτύπωσις alijs. De ea sic Fabium lib. 9. Illa uero, ut ait Cicero sub oculos subiectio, tum fieri solet. cũ res non gesta indicatur, sed ut sit gesta oñditur, nec uniuersa, sed p partes, quẽ locũ pximo libro subiecimus Euidẽtiae. Celsus hoc nomẽ ipsi figurae dedit, etc. Vide Eras. 2. de Copia, & in Ecclesiaste. * Illi praeco faciebat audientiam. } Vtitur eodem uerbo Cicero, prima in Verrẽ, &c. At iste spumam ex ore reijciens. } Aliàs, spumans ex ex ore scelus, & caetera.

per negationem. Id enim perspicuum est de primo similitudinis uerbo. Sumitur & apertius dicendi causa simile per breuitatē, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi non ita conuenit exerceri, ut quoad necesse sit, peruenire possis; sed ut productus studio & uiribus, ultra facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere eum qui reprehendat eos, qui uerbi causa post mortem, amici liberos eius custodiant: propterea quòd in cursore tantum uelocitatis esse oporteat, ut efferatur usq; ad finem; in amico tantum beneuolentiæ studium, ut ultra quàm amicus sentire possit, pcurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per breuitatem. Nō enim ita ut in cæteris rebus res ab re separata est, sed utræque res coniunctæ, & confusæ pronunciatæ sunt. Ante oculos ponendi negotij causa, sumetur similitudo cum dicetur per collationem sic. Vti citharœdus, cum prodierit optime uestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatißimam, auro & ebore distinctam; ipse præterea forma & specie sit, & statura apposita ad dignitatem: si cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, uocem emittat acerbißimam cum turpißimo corporis motu; quo melius ornatus sit, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus, & contemptus eijcitur: ita si quis in excelso loco, et ī magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunę muneribus, & naturæ cōmodis omnibus abundabit, si uirtutis, & artium, quæ uirtuti magistrę sunt, egebit; quo magis cæteris rebus erit copiosus, & illustris & expectatus, eo uehementius derisus, & contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc simile exornatione utriusq; rei, & alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectu omnium rem subiecit. Dictum autem est per collationē, propterea quòd proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus obseruare oportet diligenter, ut cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus uerba quoq; ad similitudinē habeamus accommodata. id est huiusmodi: Ita ut hirundines æstiuo tempore pręsto sunt, frigore pulsæ recedunt; ex eadem similitudine, nunc per translationem uerba sumimus: ita falsi amici sereno uitæ tempore pręsto sunt; simulatq; hyemem fortunę uiderint, deuolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas, & loquentes, feras, & mansuetas, terrestres, & cœlestes, & maritimas, artificio, casu natura comparatas, usitatas, atq; inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poßit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit; sed ad ipsum ad quod confertur, similitudinem habeat oportet.

Exemplum est alicuius facti, aut dicti prętertiti cū certi authoris nomine propositio. Id sumitur ijsdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. Apertiorem, cum id quod sit obscurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis uerisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta propè manu tētari poßit. Vniuscuiusq; generis singula subiecissemus exempla, nisi exemplum, quod genus esset, in expolitione demonstraßemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare noluimus, neq; pauca quo minus intelligeretur, neq; re intellecta, plura conscribere.

Imago est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur, aut laudis, aut uituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibant in prælium corpore tauri ualidißimi, impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in cōtemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste equo tidie per forum medium tanquam iubatus draco serpit, dentibus aduncis, aspectu rabido, spiritu uenenato, circumspectans huc & illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere poßit. Vt inuidiam adducat, hoc modo: Iste qui diuitias suas iactat sicut gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro clamat, & delirat. Vt in contemptionem adducat, sic: Iste qui tanquam cochlea abscondēs, retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur.

Effictio est, cum exprimitur, & effingitur uerbis corporis cuiuspiam forma, quoad satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsium, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quo modo potest uobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, si quam uelis ostendere, tum uenustatem, si breuiter &

dilucide facta est.

Notatio est, cum alicuius natura certis describitur signis, quæ sicuti notæ quædam naturæ sunt attributa. Vt si uelis non diuitem, sed ostentatorē pecuniosum describere: Iste inquies, iudices, qui se dici diuitem putat esse præclarum, primum nunc uidete, quo uultu nos intueatur. nónne uobis uidetur dicere: darem si mihi molesti non essetis? cum uero sinistra mentum subleuat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium perstringere. Cum puerū respicit hunc unū, quem ego noui, uos non arbitror nouisse, alio nomine appellat, deinde alio atq; alio: Heus tu inquit, ueni Sānio, ne quid isti barbari perturbent, ut ignoti qui audiunt, unum putent eligi de multis. ei dicit, in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab auunculo rogetur Aethiops, q ad balneas ueniat, aut asturconi locus ante ostium suum detur, aut aliquid fragile falsæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut oēs audiant: uideto ut diligenter enumeretur, si potest ante noctem. Puer qui iam bene hominis naturam nouit: tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie uis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sosiam. Sanè. Deinde casu ueniunt hospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperunt. ex ea re homo hercle sanè conturbatur, sed tamen à uitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis cum uenitis, sed rectius fecißetis, si ad me domum recta abyssetis. Id fecissemus inquiunt illi, si domum nouissemus. At istud quidē facile fuit undelibet inuenire. Verum ite mecū: sequuntur illi: sermo interea huius consumitur omnis in ostentatione. Quærit in agris, cuiusmodi frumenta sint. negat se, quia uillę incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere, tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, & in ijsdem fundamentis ędificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum, quò iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus: hic inquit, habito. perspicit argentum quod erat expositum, uisit triclinium stratum, probat. accedit seruulus, dicit homini clare dominum iam uenturum, si uelit exire. Ità ne inquit: Eamus hospites, frater uenit ex Salerno, ego illi obuiam pergam, uos huc decima uenitote. hospites discedunt. Iste se raptim domum suam conijcit, illi decima quo iusserat, ueniunt, quærunt hunc, reperiunt domus cuia sit, in diuersorium derisi conferunt sese. Vident hominem postera die, narrant, expostulant, accusant, ait iste eos similitudine loci deceptos, angiportu toto deerrasse, contra ualetudinem suam se ad multam noctē expectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut uasa, uestimenta, pueros corrogaret. seruulus non inurbanus satis strenue & concinne comparat, iste hospites domum deducit. Ait se ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodasse. nunciat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui cōmodarat) Apage te, inquit, ædes commodaui, familiam dedi, argentum quoq; uult? tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samijs delectabimur. Quid ego quæ deinde efficiat, narrem? eiusmodi est hominis natura, ut quæ singulis diebus efficiat gloria atq; ostentatione, ea uix annuo sermone enarrare poßim. Huiusmodi notatiōes, q̄ describunt quod consentaneum sit uniuscuiusque naturæ, uehementer habent magnam delectationem. totā enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos exempli causa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris. denique cuiusuis studium protrahi potest in medium tali notatione.

Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, et is exponitur cum rōne dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redūdaret, & omnes timore oppreßi domi continerentur, uenit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum, quinq; adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur, irrumpit in ædes subito, deinde magna uoce: Vbi est iste beatus, inquit, ædiū dominus? quin mihi prę sto fuit? quid tacetis? Hic alij omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicißimi cum maximo fletu ad istius pedes abiecit sese: Parce inquit, & per ea quę tibi dulcißima sunt ī uita, miserere nostri, noli extinguere extinctos. Fer mansuete fortunam, nos quoque fuimus beati, nosce te esse hoīem. At ille: quī illū mihi datis, ac uos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nunciatur interea uenisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audiuit, heus, inquit, Gorgia pedissequa puerorum, absconde pueros, defende, fac ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hęc dixerat, cum ecce iste prę sto, sedes, inquit, audax? non uox mea tibi uitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiā saturа tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, metuebam inquit, ne plane uictus essem, nunc uideo in iudicio mecum contendere non uis, ubi superari turpißimum est, superare pulcherrimum, interficere me uis, occidar

equidem

equidem, sed victus non peribo. at ille: in extremo vitæ tempore etiam sententiose loqueris; neq; ei quem vides dominari, vis supplicare: Tum mulier: imo quidē iste rogat & supplicat; sed tu quæso cōmouere: & tu per deos, inquit, hunc amplexare, dominus est vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur nō desinis, inquit, uxor lo qui quæ me digna non sunt: tace & quæ curanda sunt, cura. tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi nescio quid incipienti dicere quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuiq; sermones ad dignitatem accommodatos, id quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis: non ne hac omnes utētur oratione? deinde subijcere sermonem.

Conformatio est, cum aliqua quę non adest persona confingitur quasi adsit: aut cum res muta aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam hoc pacto. Quòd si nunc hæc urbs invictissima vocem emittat, nō hoc pacto loquatur: Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victorijs, nunc vestris seditionibus ô cives vexor. quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit; eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari? Item. Quòd si nunc L. ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac utetur oratione: Ego reges ejeci, vos tyrānos introducitis; ego libertatem quæ non erat, peperi, vos partam seruare non vultis; ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione.

Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione. Ea fit per exuperationē, ambiguum, consequentiam, abcisionem, similitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum est quàm patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic: Hic de tanto patrimonio tā cito testā, qua sibi petat ignē non reliqt. Per ambiguum, cum verbum potest in duas, plures've sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quā vult is, qui dixit, ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit: Prospice tu qui plurimum cernis. Ambigua quēadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperientur facile, si nouerimus, & animaduerterimus verborum ancipites, aut multiplices potestates. Per consequentiā significatio fit, cum res quæ sequūtur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione, ut si salsamentarij filio dicas: quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscisionem, si cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo quod iam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic: Qui ista forma, & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus quid sentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus esse, stultitiam nosce, inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festiuitatis habet interdum, & dignitatis. Sinit enim quiddam tacito oratore ipsum auditorē suspicari.

Breuitas, est res ipsis tantummodo verbis necessarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit, inde Tarsi præsidiū reliquit, post urbem in Bithynia sustulit; inde pulsus in Hellespontū, statim potitur Abydo. Item: Modo consul, quondam tribunus, is deinde primus erat ciuitatis. Itē: Tum proficiscitur in Asiā, deinde exul, & hostis est dictus, post imperator, & postremo est factus consul. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sępe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari.

Demonstratio est, cum ita verbis res exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si quæ ante, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus; aut à rebus consequentibus, aut à circunstantibus non recedemus, hoc modo: Quod simulatq; Gracchus prospexit, fluctuare populum, verentem ne ipse authoritate senatus cōmotus à sentētia desisteret, iubet aduocari concionem. Iste interea scelere, & malis cogitationibus redundās euolat ex templo Iouis, & sudans oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic subsellium quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt, ex alijs alij partibus cōuolāt, atq; è populo unus, fuge inquit Tiberi, fuge. Non ui-

desis respice inquam. Deinde uaga multitudo subito timore perterrita fugere cœpit. At iste spumam ex ore reyciens, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, cõtorquet brachium, & dubitãti Graccho quid esset, neq; tamen locum in quo constiterat relinquenti, percutit tẽpus. Ille nullam uocem edens insita uirtute concidit tacitus: iste uiri fortißimi miserando sanguine aspersus, quasi facinus præclarißimum fecisset, circunspectãs, & hilare sceleratam gratulantibus manum porrigẽs, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda, & commiseranda re plurimum prodest, & in huiusmodi narrationibus. statuit enim totã rem, & propè ponit ante oculos.

EPILOGVS.

OMNES *rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus, in quibus Herenni si te diligenter exercueris, et grauitatẽ, et dignitatẽ et suauitatẽ hẽre in dicẽdo poteris, ut oratorie planè loquaris: ne nuda atq; inornata inuentio uulgari sermone efferat. Nũc identidẽ nosmetipsi nobis instemus, res enim cõmunis agitur, ut frequenter, et aßidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alij cum molestia tribus de causis maxime faciunt, aut si cum quibus libenter exerceantur, non habent, aut si sibi diffidunt, aut si nesciunt quam uiam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur, propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera philosophiæ ratio confirmauit. Et nobis non diffidimus, propterea quòd & aliquantum processimus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in uita; ut etiam si non perueniremus in dicendo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectißimæ desideretur. Et uiam quam sequamur, habemus, propterea quòd in his libris nihil præteritum est Rhetoricæ præceptionis. Demonstratum est enim quo modo res in omnibus generibus causarũ inueniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conueniat. Traditum est, qua ratione esset pronunciandum. Præceptũ est, qua uia meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio cõpararetur. Quæ si sequemur, acute, & cito reperiemus; distinctè, & ordinate disponemus; grauiter & uenuste pnũciabimus; firme & perpetuo meminerimus; ornate & suauiter eloquemur. Ergo in arte Rhetorica nihil est amplius. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur & exercitatione.*

HIERONYMI CAPIDVRI AD SVOS IN RHETORICAM HERENnianam Commentarios appendix.

OST *Ciceronis uerborum interpretationem, quam festinantissima compositione edere compulsi sumus: siquidem diebus in singulis prout in his rhetoricis libris queq; dictata nobis occurrerunt, ita immeditati, ita improuisi commentarios edere coacti sumus, ita plerunq; alijs districti occupationibus temporis angustijs, non tantum quæ diceremus aliquantum maturare, sed ne quidem quæ properantissimo calamo scripsissemus, una oculorũ acie decurrere nobis concessum est: ne proposito igitur nostro quicquam desit, fieri à nobis debere uidebatur, ut quas figuras sparsim sumus interpretati, primum colligeremus, deinde oratorum numeris, post de imitatione, inde de exercitatione diceremus. postremo, ut omnia tradita iam præcepta, breui, et quasi per capita, quo tenaciori memoria comprehendi possent, repeterentur. quæ omnia cum paulo longiorem cogitandi moram sibi deposcant, doleo à me in scribendo non minus quàm in superioribus esse properandum. Non dubitauerim, quin hæc multo castigatiora esse debuerint. si famæ putauerim consulendum meæ. Sed tẽporis me premit angustia, & audientes, intra paucos dies quid uelim ut absoluam, audire expectant. Eis autem nõ satisfacere, nefas puto, & futurum ad alias occupationes me tempus trahit, ut emẽdandi nullũ et mihi otiũ relinq posse uideã. Prosequar igitur institutum eo pacto, ut perquàm utilissimas res exarare uidear tentasse potius, quàm ut easdem dicendo consequi fortasse potuerim, ut nostra posteri in Ciceronem commentarij ausa perficiant. hoc enim tempore nostris discipulis hæc dare uoluisse quantulacunq; satius esse ducimus, quàm omnino nulla. Sed de re iam dicere incipiam. Omne figurarum genus trina diuisione partimur, quod in literis, quod in dictionibus, quodq; in oratione inuenitur. Quod in literis, Græci pathos, in dictionibus tropum, in oratione schema nonnulli appellarunt sed nos, modo quid dicatur clarium intellectu fiat, de appellatione in præsentia dicere non contendemus. In literis itaque duplex est generalis figurarum cognitio: una quidẽ quæ qualitatis: altera uero quantitatis nominatur. qualitatis quidẽ species sunt Metathesis, quæ & enallaxis & hyperthesis nominatur. capræ, pro carpæ enim capræ dictæ: à carpendo siquidem deducuntur, ut Varro inquit. Secunda qualitatis species est, quam Tryphon metalepsin, quidam antithesin uocant: est, cum in uocalem uocalis uertitur: ut,*

Venit & upilio, tardi uenere subulci.

Pro eo quod opilio dicendum fuit. Tertia ac ultima qualitatis species est, Tmesis, quam diacopen quidam nominant, cum composita dissoluitur dictio: uelut apud Horatium Polyhymnia, pro Polymnia nam si integra dictio interponatur, ut, septem subiecta trioni hyperbatos erit: quæ posterius suo loco referetur. Quantitatis autem sunt species quasi generalia quidem capita, pleonasmos et endia, id est redundantia & defectus. aut enim redundant in dictione literæ, aut subtrahuntur. quodq; de literis diximus, idem de temporibus intelligendum est. Pleonasmus species habet nouem, & totidem

tidem quoque endia. Pleonasmi quidem species sunt, prosthesis, anadiplosis, ectasis, epectasis, diæresis, parenthesis, diplasiasmos, paremptosis, & proschematismos. Prosthesis dicitur, cum in principio dictionis litera uel syllaba additur: ut pro nato gnatus, & Ingreditur linquens antrum, pro graditur.

Anadiplosis est, repetita eadem in principio dictionis syllaba: ut pipilare, lalare, apud Catullum & Persium. Ectasis est, cum natura correptam syllabam producimus: ut, Hectora Priamidem, aiosumq; inter Achillem. Cum Priamus primã corripat.

Epectasis est, in media dictione syllabæ uersus necessitate interpositio: quale illud Lucretianum,

Indugredi motus hominum gestumq; sequentem.

Diæresis est, cum unam in duas syllabas diuidimus: ut Lucretij illud, Ignoratur enim quæ sit natura animai. Parenthesis est, cum syllabam non faciens ad uocalem uocalis apponitur: &, Capteiuei. ex capitibus uersuum Plauti in Captiuis, colligitur ueteres sic scripsisse. Diplasiasmos est, consonantis eiusdem aliqua de causa potius quàm suapte natura geminatio. ut, reddo, relligo, & similia: uel diuersæ interpositio, ut ast pro at. Paremptosis est, in dictione consonantis interpositio: uelut Alcydones, Varrone teste, pro eo quod Alcyones, dicunt Græci. Proschematismos est, in fine dictionis syllabæ adiectio. quale illud Lucretij, Hinc uideatur in imbrem uertier æther. Endiæ autem, quam supra quantitatis generalem fecimus speciem, sunt nouem itidem formæ: Aphæresis, arsis, systole, syncopa, synalœphe, ellipsis, parellipsis, ecthlipsis, & apocopa. Aphæresis est, syllabæ ex principio dictionis ablatio ut, Posuitq; comas & brachia ferro, pro deposuit. Arsis est, similis syllabæ repetitæ in principio dictionis ablatio: ut tendi, pro tetendi. Systole est, cum liberam syllabam, aut natura productam corripimus: ut Iuuenalis,

Vascones, ut fama est, alimentis talibus usi.

Nam Silius Italicus eandem syllabam producit, quam corripuit Iuuenalis, cum inquit,

Et Vasconum alas Balarus probat æquore aperto.

Syncopa est, è medio dictionis syllabæ ablatio: ut audacter pro audaciter, audij pro audiui. & hac ferè sola in soluta oratione utimur syllabarum figura: in uersu autem omnibus. Synalœpha ē, duarum uocalium ad unam complexio: ut Horatius, O'mi Laertiade, quicquam dicam aut erit aut non. Et Varronis illud,

Tum deflagranti deiectum fulmine Phæton.

Pluribus autem id fieri modis posse, Tryphon, quem nos in Latinum uertimus, ostendit. Ellipsis est, uocalis syllabam non facientis ablatio: ut Propertij illud.

Nec si post stygias aliquid restabit erumnas.

Cum ærumna diphthongon in prima habeat. Parellipsis est, cũ duplicatæ consonantis ablatio est. ut cum Lucanus dicit,

Et Lotam paruo reuocant Almone Cybellem. Iuuenalis aũt,

Hic turpis Cybeles, & fracta uoce loquendi,

Ecthlipsis est, consonantis uel solius ablatio, quod in s, litera maxime solet fieri. Lucretius.

Vulnera quas lacrymas peperere minoribus nostris,

Vel cum sua uocali: ut, Inter se coijsse uiros, & decernere ferro. Apocopa est, in fine dictionis cuiuscunque syllabæ ablatio. ut, duc pro duce, uel dic pro dice, et similia, sicut dici exigebat analogia. Hæ sunt omnes literarum syllabarumq; figuræ, nec plures inueniuntur. Sequitur, ut iam de dictionum & orationis figuris paucis disseramus. Sicut literarum atque syllabarum figuris numerus præscriptus est (siquidem uiginti & unã numero omnino eas esse ostendimus) ita dictionum & orationis figurarum numerus in infinitum penè profluit. nam si figuræ dictæ sunt, tropos autem & schemata uno figuræ nomine appellamus, quo noster hic ordo clarior uideatur, si dictæ inquam figuræ in locutione sunt: sic ut quidam habitus in corporibus quoquo modo componantur, uelut cum sedemus, incumbimus, respicimus, idq; aut intentius aut remissius, & infinitæ huiusmodi corporis esse possunt formæ: ita in locutione figuræ sunt sermonis quidam habitus, & formæ, quibus sermo à sermone differt. Et quoniam suus cuiusque locutionis est habitus, inde fit ut aliæ parum, aliæ multum inter se figuræ distent, quæ inuentæ sunt uitandæ similitudinis gratia, quæ ubiq; fastidiũ parit: idq; ipsa rerum omnium natura nos monente, quæ ita uaria est, ut nihil unquam alteri simile procreauerit. Non me præterit magnis placuisse authoribus, alias grammaticorum, alias rhetorum figuras esse. quod licet cur ita placuerit probabilis ratio reddi possit, tamen mihi ea non placet distinctio: & quo id planius fiat, minusq; habeat obscuritatis, opinionis nostræ monstremus rationem. Illud omnes uel mediocriter eruditi sciunt, grãmaticam rectæ literatæq; locutionis artem esse: nec hoc lumine solo conẽtam, qui hæc utique dicam, scio. Sed de locutione nũc nostra orta quæstio est, nec magis proprium cuiusque scientiæ iam esse manifestũ est. Locutionis ergo figuræ cum sermonis quidam habitus sint, ad grammaticum pertinere uidebuntur. at non solius locutionis, uerũ & sententiarum figuræ plerunque sunt. Sentẽtiarum ergo figuras oratori, uel oratoriæ, in quocunque genere scribenti concesserim, sed locutionis grammatico: quibus ita orator & poeta utuntur, philosophorum sententijs argumentisq; dialecticorum. Duabus siquidem potius artibus omnis rhetorica, ut Aristoteles inquit, perficitur. Inuentio philosophia, ea quæ de moribus est, quam græci ethicen uocant, & dialecticorum argutijs atque tendiculis. de uirtutibus siquidem & uitijs disputare, semper conuenit oratori, & sua confirmare, confutare autem aliena. Ab oratore uero cum dispositione pronunciatione & memoria ad causam explicandam literalis affertur oratio: quamobrem & ea ars quam græci grãmatiken, ex nostris quidam literaturam, ueteres appellarũt locutionis artem, suppeditat. Tribus igitur potissimum scientijs facultas rhetorica constare uideri potest. ethica in pondere sententiarum, dialectica in differendo, grammatica in accurate & emendate loquendo. Sed de his hactenus. non enim nobis de hac re una disputare propositum est. At illuc uenimus, ut dictionum & orationis figuras percurramus. Vt igitur unde exiuit noster redeat sermo, tã frequens locutionis est figura. ut si antiquum sermonem nostro cõparemus, quicquid loquamur figura sit, dum nouatis, dum antiquis tam uerbis quàm locutionibus utimur: quæ ne in uitia prosiliant, authoritate, uetustate, consuetudine plerunque defenduntur: sæpe etiam ratione quadam. ideoq; cum sint à simplici rectoq; loquendi genere deflexa, uirtutis nomẽ habebunt, si habet probabile aliquid quod sequantur. modus tamen adhibendus est. nam qui nimium affectauerit, illam ipsam uariandi gratiam amittet. in nouato uerbo figura est, aut cum à græcis sumitur, ut cum Lucretius. Tibi suauis Dædala tellus, inquit: aut à uerbo latino, ut cũ Persius inquit,

Nescio quid tecum graue cornicaris inepte.

& rursum alibi, Ipse sacrum irrorans patinæ piper. In antiquis est figura uerbis, cuius maxime amator Virgil. fuit. uelut illud,

Progeniem sed enim Troiano à sanguine duci

Audierat. Et,

Nam quis te iuuenum confidentissime nostras
Iussit adire domos. –

& Propertius, Sternuit omen amor. suntq; adhuc aliqua quæ iam in frequenti sunt usu. ut Enimuero assentior, in actiua significatione, sicut assentio: luxurior, ut luxurio: fabricor, ut fabrico. in coniunctis uerbis nouationis quoque figura est: ut, oculis capti talpæ, & timidi damæ dicuntur à Virgil. in quibus subest ratio, quòd altero uterque sexus significetur. siquidem tam mares esse talpas, damasq;, quàm fœminas, certum est. Authoritate sibi uindicauit quispiam acuta, si lex ab eodem diceretur authore. item quod temporis est, ad rem uerbum figurate declinatur. ut cum dicit Virgil. Nocturnus obambulat. & similia, apud poetas præsertim, propè infinita. Item cum communis sermo habeat, ardeo illa re: figurate tamen Virgil. Corydon ardebat Alexin, dixit. Plura etiam ex Græco translata sunt, uelut Salustij, uulgus amat fieri. Vtimur & figurate comparatiuis pro absolutis, & partes alias pro alijs partibus orationis. duo etiam inter se comparatiua committimus, ut Ciceronis illud: Si te Catilina comprehendero, si te interfici iussero, credo utendum mihi, ne non potius omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factum esse dicat. Huic non est absimile illud Homericum in Odiss.

εἰ κεῖνόν γ' ἰθάκηνδε ἰδοίατο νοστήσαντα,
πάντες κ' ἀρησαίατ' ἐλαφρότεροι πόδας εἶναι,
ἢ ἀφνειότεροι χρυσοῖό τε ἐσθῆτός τε.

Iunctura quoque uerborum ueterum authoritate figuras habet. uelut Horatij illud, Fabriciumq; hunc, & intonsis Curium capillis. et illud Terentij, Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis, & Ciceronis de Cn. Pōpeij futuro imperio. Portus quibus uitam ac spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestatem sciatis. In potestatem, non in potestate dixit. Ita Plautus, Num uero mihi in mentē fuit. Sūt huiusmodi innumera, quæ uno figuræ nomine à græcis nominantur, quo alijs ἀσύντακτον ἀλλοίωσιν, quidam σολοικοφανεῖς uocant. Nos nihil dicimus, nisi ut sciamus uerborum & locutionum innumerabiles esse formas, quas figuras appellamus: et easdem numero infinitas: nec numerare necessarium, modo quid sit figura intelligatur. Quare intellecta quisque sibi per se, etiam ab alijs nondum factas poterit inuenire. sicut ex eis quæ iam diximus uel cuique esse manifestum potest. Quo tamen facilius memoria comprehendi possint, ne nos quidē illud lateat, quæ nobiliores eminent, ad genera, & quasi capita quædam referamus: ut non tantum quas nominabimus, sed & quascunque alias quisque queat cōprehendere, quas alius plures, alius pauciores effecisset. quin & ipse Cicero in Oratore ad Brutum pauciores quàm in lib. de Oratore posuit, ut uideatur quæ referre noluit, & sciens prætermisisse ac reprehendisse. Omne itaque figurarum tam uerborum q̄ orationum genus, in duas, pariter ut syllabarum, ut supra memorauimus, formas diuiditur: qualitatem et quantitatem. qualitatis uerborū species sunt, quotiēs uerbi aliqua permutatio efficitur: quātitatis autem, cum adiectio detractióue ulla, aut parilitas sola, in orationis figura est. Qualitatis igitur species est, quam Cicero appellat exclamationem. nam cum dicit, ô Africane, cuius mortui, & quæ sequuntur: à primo huius orationis uerbo, toti est inditum nomen exclamationi & quam idem uocat similiter cadēs, & quā similiter desinens, ac quam annominationem: item nominatio, pronominatio, denominatio, transgressio, commutatio, abusio quoque, uerborum figura est, & translatio: sic & permutatio, coniunctio, adiunctio, ut ex supra expositis facile quisque potest intelligere. Qualitatis igitur figuræ uerborum tam uerbi quàm sensus sunt huiusmodi. Quantitatis autem figuras nominamus quādo aut redūdare aut deesse quid uerborū uel sensus uidetur in oratione, idq; ut cultior planior'ue fiat oratio. Quantitatis species, quæ in excessu sunt, sensus quidem, emphasis, hyperbole, synecdoche (quæ & defectus esse potest, siquidem pro singulari pluralis, & pro plurali singularis ponitur) & totū pro parte, et pars pro toto. Quātitatis species in defectu, est tapinosis: ut si gurges mare uocetur. Quātitatis uerborum species aliæ sunt, ubi uerba supersunt: aliæ, ubi desunt. Supersunt, ut in ea quam Cic. repetitionem uocat, quā conuersionem, quam complexionem, & quam traductionem: quæ figura est etiam qualitatis, cum eiusdem significationis uerbi casus uarietur, et diuersæ item significationis simile uerbum ponitur, & quæ repetitionum exempla uerborum, nos supra in Cic. figuris congessimus. Item gradatio quantitatis excedentis figura est. sic correctio: nisi orationis figuram esse uelimus, quod post uerbū imo, quod corrigentis est, aliud sequi necesse sit. Disiunctio, conduplicatio, interpretatio, illis adijciuntur: item commutatio, & dubitatio. nisi has, uelut de correctione diximus, orationis duas malimus figuras dici. Quantitatis autem figuræ, quæ in defectu collocatæ sunt, articulus, coniunctio, adiunctio, ubi unum pro pluribus sufficitur uerbis: rursum quæ aut primum, aut medium, aut ultimū occupat locum. Qualitatis eædem figuræ sunt, sed diuersa, ut dictum est, ratione Item dissolutio. Nunc sequitur, ut paucis orationis figuras in ordinem digeramus. Orationum qualitatis figuræ sunt, contentio, interrogatio, sententia, contrarium, continuatio, diffinitio, permissio, conclusio, distributio, diuisio, alia contentio, demonstratio. Rursum orationis figuræ quātitatis, per excessum quidem tum uerborum tum sentētiarum, sunt, ratiocinatio, membrum, subiectio, expeditio, circuitio, superlatio, licentia, descriptio, frequētatio, expolitio, commoratio, similitudo, exemplum, imago, effectio, notatio, sermocinatio, confirmatio, significatio, quæ tam defectus quàm redundantiæ figura est, cum aliquando per exuperationem plus dictum est quàm patitur ueritas, et per defectum, cum qđ docere incepimus, abscindimus. Parilitatis una figura est, quam Cicero compar appellauit. Deficientes autem figuræ sunt, occupatio, diminutio, significatio, quam redundantiæ quoque figuram diximus, & ea quam breuitatem Cicero nominat. Quoniam satis, ut opinor, ostensum est, quid sit quod figura nominatur, quot figurarum sint genera et singulorum generum quæ emineant species: nunc tempus poscit, ut oratorum numeros aggrediamur, quos supra percursuros nos polliciti sumus. quod faciemus, si prius tamen quid sit numerus, & quid à uersu distet: & cum non minus pedibus constet quàm uersus, si ipsos paucis pedes. & quibus tam numerus quàm uersus incedit, attigerimus. Numerus igitur, quē græci rhythmon appellant, à poetis pro uersu aliquando capitur, ut cum dicit Virgil. Numeros memini si uerba tenerem. Alio modo numerus dicitur, pedibus quædam fluens structura, quam & Cicero & Quintilianus, multiq; præterea alij necessariam in orationibus oratori esse dixerunt. neque Demosthenem oratorum græcorum facile principem tantopere probatū iri ferunt, nisi eius numerosa esset oratio: ut ipse Cicero. Neque enim, inquit, Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris illa contorta ferrentur. Distat autem hic à carmine numerus, quòd numerus siue rhythmus est pedum temporumq; iunctura cum lenitate. Alij sic, Numerus est uersus imago modulata, seruans numerum syllabarum. Rhythmus igitur temporum ac syllabarum pedūq; congruentia, aurium

tie, aurium peritarum multiplicatur iudicio, ac profluit, semperq; ne fastidium compositionis similitudo pariat uariatur. Metrũ in certa qualitate ac numero syllabarum temporumq; finitur, certis pedibus, & eisdem semper consistit atque concluditur. Pedes autẽ ipsi, & uarij re sunt, et nominibus: quorum qui duabus syllabis (ut ab eis potissimum incipiamus, qui paucioribus constant) sunt, spondeus, trochæus, iambus, pyrrichius. Spondeus ex duabus syllabis constat longis, temporum quatuor, ut heros. Huic contrarius est, quem alij pyrrhichium, alij dibrachũ græce, latine bibreuem, alij ægeona uocant. hic duabus constat syllabis, & eis breuibus, ut bene. Iambus ex breui & longa constat, ut dies. Trochæus, quẽ nonnulli chorion uocant, ex longa & breui constat: ut, fecit. Trium syllabarum sunt: dactylus, qui prima longa & duabus constat breuibus: ut, tempora. Huic cõtrarius est anapæstus, quem quidam antidactylum nominant. constat enim duabus breuibus & longa: ut, Iuuenes. Trybrachus, quem quidam tribreuem uerterunt, græcorum alij brachysyllabum, alij trinocheon, nonnulli pygmæona, plerique (sicut Cice. & Quintilianus) choreum, tribus constat breuibus: ut, Helena. Huic contrarius est molossus, quem alij uertũninum, alij extensipedem, græcorum quidam hippium, nonnulli chanium uocant, constat tribus syllabis longis, ut Aeneas. Amphibrachys, quem quidam utrinquebreuem uerterunt, nonnulli Ionium uocarunt, alij scholium, constat ex breui & longa & breui: ut, carina. Huic contrarius est amphimacrus, quem fescennium quidam appellarunt, quidam amphimeron, alij creticum uocant, constat ex lõga & breui & longa: ut, abstine. Bacchius, quem alij Oenocrium, alij pariambum uocant, constat ex breui & duabus longis: ut, Athenæ. Huic contrarius est palimbacchius, quem alij Latium, alij Saturninum, quidam altibreuem, nonnulli proponticon, alij thessaleon uocant, constat ex duabus longis & breui: ut, natura. Quatuor syllabarum pedes sunt: proceleusmaticus, è duobus pyrrichijs: hoc est quatuor breuium syllabarum: ut, tenuia. Huic contrarius ẽ dispondeus, ex duobus spondeis syllabarum quatuor & longarũ: ut, Mecænates. Pæon primus cõstat ex trochæo et pyrrichio. hoc est longa & tribus breuibus: ut, Stesichorus. Pæon secundus ex iambo & pyrrhichio, hoc est ex breui & longa & duobus breuibus: ut, colonia. Pæon tertius ex pyrrhichio & trochæo, hoc est ex duabus breuibus & longa et breui: ut, meliora. Pæon quartus ex pyrrhichio & iambo constat, hoc est tribus breuibus & longa: ut, docilitas. Huic contrarius est hippius, quem plerique epitritum uocant. nam sicut pæon à numero, longam, ita epitritus breuem nobis significat siquidem hippius, siue epitritus primus ex iãbo & spondeo constat, hoc est ex breui & tribus lõgis: ut, capenates. Hippius, siue epitritus secundus ex trochæo & spondeo, hoc est ex longa & breui & duabus longis. ut, cõditores. Hippius siue epitritus tertius, ex spondeo & iambo, id est ex duabus longis & breui & longa: ut, discordiæ. Hippius siue epitritus quartus, ex spondeo & trochæo, hoc est tribus longis & breui: ut, oratore. Ionicus ἀπὸ μείζονος, id est, à maiore, constat ex spondeo & pyrrhichio, hoc est ex duabus longis & duabus breuibus: ut, præludia. Ionicus à μελάσσονος, id est à minore, cõstat pyrrhichio & spondeo, hoc est ex duabus breuibus syllabis & duabus longis: ut, cupiebant. Duabus ex breui & longa, & breui & longa: ut, Cleonides propinquitas: qui pes dactylus ab iambo à quibusdam dictus est. Huic contrarius est ditrochæus, ex longa & breui: & longa et breui: ut, cantulena, dimicare. qui pes à nõnullis creticus κατὰ τροχαῖον dicitur. Antipastus ex iãbo & trochæo, hoc est ex breui & duabus longis & breui: ut, Medullina, Salorinus. Huic contrarius est choriambus, ex trochæo & iambo, hoc ẽ ex longa & duabus breuibus & longa: ut, nobilitas, armipotens. Hos quinque syllabarum pedes sequuntur plures quàm triginta, à nobis breuiter enumerandi. Hiortius pes, ex quinque breuibus syllabis constat: ut, mulieribus. Periambus, ex lõga & breuibus quatuor: ut, Composuimus. Parapyrnos, ex breui & longa & tribus breuibus: ut, diu steti\-mus. Messomacros, ex duabus breuibus & lõga & duabus breuibus: ut, deus adsuit. Anapæsticus, ex tribus breuibus & lõga et breui: ut, bonus amicus. Pyrrhichius anapæstus, ex breuibus quatuor & longa: ut, facilior est. Probrachys, ex breui & longis quatuor: ut, in usu non est. Hypobrachys, ex longa et breui & tribus longis: ut, tela deposcunt. Messobrachys, ex duabus longis & breui & duabus longis: ut, existimarũt. Molossoiambos, ex tribus longis & breui & longa: ut, obtestatus est. Santotibos ex quatuor longis & breui: ut, educebamus. Diphios, ex duabus breuibus et tribus longis: ut, populabundos. Orthius, ex lõgá & duabus breuibus, & longis duabus: ut, arma capessunt. Amœbœos, ex duabus longis, duabus breuibus, & longa: ut, montes superant. Molossopyrrhichios, ex tribus longis & duabus breuibus: ut, frumentaria Symplectos, ex duabus longis & tribus breuibus: ut, ætas hominis. Musicos, ex longa & breui & longa & duabus breuibus. ut, Cæsar oppida. Antanapæstus, ex breui et duabus longis & duabus breuibus: ut, at indoctior. Antamœbœus, ex duabus breuibus, & duabus longis et breui: ut, loca munire. Dasios, ex tribus breuibus & duabus longis: ut, facile princeps. Tymelicos ex longa tribus breuibus & longa: ut, instituerant. Dochemios, quem alij dochimum uocant, ex duabus breuibus, & duabus longis & breui: ut, capiunt arma. Vt tamen tam Cicero quàm Quintilianus uolunt, fit dochimus ex bacchio & iambo, uel iambo & cretico, hoc est constat ex prima breui duabus longis, breui & longa: ut, reipublicæ. Periambodes, ex breui & longa et breui & duabus longis: ut, mori recusant. Doriscos, ex longa & duabus breuibus, & longa & breui: ut, impertiabat. Cyprios, ex breui & longa & duabus breuibus & longa: ut, honore uiri. Anticyprios, ex longa & breui & duabus longis & breui: ut, exhiberetur. Bacchichoricos, ex duabus longis & breui & longa & breui. ut, deliberanda. Hypodochimos, ex longa & breui & longa & breui & longa: ut multitudines. Dochimos κατὰ συζυγίαν, ex breui duabus longis & breui & longa: ut supra exemplum dedimus, reipublicæ. Antistrophos, ex breui et tribus longis & breui: ut, recognouere. Molossospondeus, ex longis quinq;: ut, frumentatori. Post enumeratos syllabarum pedes, quantitas quoq; syllabarum tractaretur, nisi ne pueros quidem eas ignorare arbitrarer. Sunt enim multi qui de eis dedere præcepta, & nos quoq; quanta breuitate potuimus, libellum olim edidimus. Illud iam superest solum, ut de numeris disseramus. Primum quo in orationis genere numeros esse conueniat, in quibus orationum partibus, qualibus uti numeris, & utrum partium orationis continuos occupent numeri locos, & quo pacto secus conueniat: deinde quos dicere numeros possimus, & quos non possimus, & pariter quos consectari uitiosum sit. post, quales uelimus esse quos probamus numeros, exemplis & authoritatibus aperiemus, atque confirmabimus, postremo hanc partem concludentes, quid in quaq; compositione tenendum sit, breuiter colligemus. Cum igitur in omni locutiõis corpore, totoq;, ut ita dixerim, in orationis tractu numerum inueniri necesse sit; quippe quòd neque loqui quisquam possit nisi è syllabis

brevibus ac longis, ex quibus pedes fiunt, illam dicimus numerose cadere orationem, quæ non prono uelut flumine decurrens intersistat, sed quæ finem suum habet, naturaliq; distincta interuallo, quæ proxime prætereuntem ... dedit tempus, dedit respirandi, ac refecit animos. & quodam quasi modulatu uerborum concluditur. Ab hoc autem modulatu, id est, hac diligenti pedum obseruatione de qua à nobis infra dicetur, solutus est sermo, soluta epistola, solutæ quoque iurisconsultorum sunt editiones et omnes de humanis di rebus compositiones: licet ea plerunque numeris constare inueniantur. Primum historiam, & genus illud orationis quod græci epidicticon, nostri demonstratiuum uocant, numerosa esse conuenit. Deinde in deliberatiuo iudicialiq; genere id obseruandum, sed secus siquidem tam historica quàm demonstratiua omnis ad uoluptatem accommodata est, ac circumscriptione ambituq; & tanquam in orbe inclusa currit oratio, quoad in singulis perfectis absolutisq; sententijs insistit. idq; ideo securius fit, q. is auditor lectorúe est futurus, qui non ueretur, ne compositione orationis insidijs sua fides attentetur, quin & gratiam scriptori oratoriúe habet, q. aurium seruierit uoluptati. In cæteris autem causis non uerborum ambitu dicendum semper, quinimo id perraro accidit, sed sæpe membratim cæsimq; dicendum. Ideoq; illa uerborum quasi colligata concinnitas effugitur. quòd si semper utare, cum satietatem affert, tum quòd cum id quale sit facile intelligatur, actionis dolorem detrahit, & actoris ueritatem funditus tollit, & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam diximus, quo id in loco, uidendum est. Si igitur laudandum aliquid est ornatius, quoniam ea pars demonstratiui uidetur esse generis, ut in Verrem Cicero de Siciliæ laude dixit: aut si ea ponenda narratio sit, quæ plus dignitatis quàm doloris desiderat, cum ad historiæ grauitatem propius accedat, sicut in Verrem Cicero de Cerere & Segestana Diana, deq; Syracusarum situ dixit: ut ambitu numeroso cadant procurandum est. In amplificanda quoque re, dum sensus omnis funditur, numerose & uolubiliter fertur oratio. In uniuersum igitur singulare aliquid præcipi non potest. Nam in exordio sicut iudicis animus uarie præparatur, cum miserabiles esse uolumus, cum modesti, cum acres, cum graues, blanditijs quoque, cum flectere, cum ad diligentiam hortari: ita cum diuersa natura sint, dissimilis quoque componendi ratio desideratur. Non enim similibus est usus Cicero numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario. Narratio ferè tardiores, atq; ut sic dixerim, modestiores desiderat pedes. Proinde cum docere & infigere animis res semper cupiat, quod minime festinantium opus est, ut id aptius & accommodatius rei fit, tota constare narratio longioribus membris uidetur, & breuioribus periodis. Argumenta autem acria & citata, pedibus quoque ad hanc naturam accommodatis utentur. Epilogi summissum, lentum, & minus exclamantem numerum plerunque exigunt. siquidem sic ferè componendum, quo modo pronunciandum erit. Et cum rerum de quibus dicimus naturam sequi numero scriptor uelit eruditus, in procemijs plerunque summissum esse oportet: tamen in accusatione iudex erit concitandus, aut aliqua complendus indignatione. in narratione plenos atque expressos nos esse oportet, ne aliquo incitati affectu, quod fidem tollit dicere uideamur. in argumentis citatos esse conuenit, atq; ipso etiam motu celeres: in locis autem ac descriptionibus, fusos ac fluentes: idq; , quod uoluptatis causa comparetur. In epilogis plerunq;, ut iam dictum est, deiectos & infractos. debent enim sublimia ingredi, leuia duci, acria currere, delicata fluere: ac ubi urget necessitas, ea etiam affectabimus. Qui autem quib. pedes sint rebus accommodatiores, paulo post à nobis aperietur. Expositum iam, ut opinor, est satis, quo in orationis genere, quibusq; in orationis partibus, ac qualibus uti numeris nos oporteat. Reliquum est, ut partium orationis continuos ne numeri locos occupent, dicamus. Quoniam ueteres maxime studuerunt ne flueret, uagaretur, ac longius excurreret oratio, eam distingui & intersistere, modo cæsis, modo membris, modo clausulis, eademq; omnia numeris uincienda uoluerunt: primum, quid sit cæsum, quid membrum, quidq; clausulam nominemus, referendum paucis puto, quando supra de eis dictum: deinde quo pacto numeris uinciri intelligantur, quod non tanti profecto laboris est, quanti forte aliquibus uidebitur. Ille ambitus, quem græci periodon, nostri clausulam, multisq; alijs nominauere nominibus, constat, ut Cic. inquit, si plena sit, quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, neue breuior sit, neq; longior. quanquam utrunq; non nunquam, uel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne breuitas defraudasse aures, neue longitudo obtudisse uideatur. Cum autem sint periodon duo genera, unum simplex, quod longius prouehitur atq; circunducitur: alterum, quod membris & incisis constat: primum est, ut, Diuturni silentij P.C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim uerecundia finem hodiernus dies attulit. qui ambitus clauditur pæone tertio, iambo & dactylo. Alterum est sæpe breuissimum, quod incisis constat. uelut illud Crassi: Missos faciant patronos, ipsi prodeant, qui nisi interuallo proferatur, senarius uidetur iambicus. melius autem, Prodeant ipsi, dici & Cic. arbitratur. In eodem genere esse ambitus ille creditur, qui ex membris conficitur, aliquanto longior quàm qui ex cæsis, breuior autem quàm qui continuus fluit. ut, Cur clandestinis consilijs non oppugnant? cur de profugis nostris copias comparant contra nos? ubi utrunq; membrum spondeis clauditur, quod si plerunq; Crassus diceret. licet in illo quod cæsis confectum est, amphimacro usus sit, spondeus amphimacrum antecedit. Porro quæ incisim aut membratim efferetur, ea uel aptissime cadere debent. Incisim, sic ut Cic. illud: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. quatuor sunt incisa. Membratim, ut rursum Cicero: Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. duo sunt membra. deinde & cæsa & membra tanquam crepidine quadam comprehensione longiore sustinentur: ut Ciceronis illud, Depressam, cæcam, iacentem domum pluris quàm te & quàm fortunas tuas æstimasti. qui ambitus duobus trochæis terminatur, cum superior ambitus ex membris spondeis conclusus fuerit geminis. qui autem ex incisis, ex spondeo. nam ultima pro communi iam recepta syllaba est, præcedente pyrrhichio. Incisim autem & membratim tractatur oratio, ubi uere aliquid dicere uideri uolueris, cum aut reuellas. ut Ciceronis illud in Corneliana: O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda. Circuitus tamen ille, quem iam sæpe diximus, incitatior numero ipso fertur & labitur, quoad perueniat ad finem. Sed iam quos accipiant pedes incisorum membrorum clausularúmue locos dicendum. A ueteribus sanè quæsitum est, totóne in ambitu uerborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque extremis tantum. Sunt qui comprehensionem totam à capite ita fluere pedibus continuis uelint, ut ad extremum ueniens, pedibus quoque consistat. nec id difficile factu arbitrati sunt, ijs præsertim qui bonis disciplinis exercitati sunt & scripserunt, adeo ut quæ non scripserint, similia scriptorum effecisse credantur. sed de hoc posterius suo loco uberius disputabitur. Cum igitur eadem faciamus quæ poetæ, tamen in oratione poematis effugere oportere similitudinem ducunt, ut non tantum alijs

atque alijs

atque alijs struatur pedibus oratio: sed etiam ut concentus ille in extremis seruetur duntaxat clausulis. Plerique censent cadere tantum numerose oportere terminarique sententiam. cùmq; aures extremum semper expectent, in eoq; acquiescant, id uacare numero non oportere. Aristoteli autem & Ciceroni & Quintiliano placet, tam sententiæ initium quàm finem esse numerosum. quandoquidem statim à principio sententiæ dictionis concinnitate mulcum afficiamur, & ipsa conclusione, ne claudicans ac quasi fluctuãs, sed æqualiter constanterq; ingrediens habeatur oratio. Nunc quos non possimus numeros appellare, uidendum est. Numerus proprie uersus dicitur, & continue conclusa pedibus oratio sed oratorius numerus est, cum principio fineq; numeroso clauditur sententia. idq;, ut Cicero inquit, in dicendo numerosum putatur, non quòd totum constat è numeris, sed quòd ad numeros proxime accedit. quo etiã difficilius, ut oratione utamur censet, quàm uersibus. quòd in illis certa quædam & definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autẽ nihil est propositum, nisi ne aut immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio, quod totum in summa scribentis prudẽtia locatum est Item si pedibus nec apte coniunctis claudatur sententia, numerus non est: non minus quàm si unico claudatur pede, qui tres nõ superet syllabas. pes siquidem erit, non numerus. Poterit autem unus esse dichoreus, qui è duobus trochæis constat. Sequitur, ut quos sequi numeros uitiosum sit, exponamus. Attendendum igitur, quòd quemadmodum qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, uerba dico & sententias, eaq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & præteruolat numerus: ita si idem sæpe reiteretur numerus, quod ab audiẽtibus intelligatur, at per hoc satiet, quod quicquid uoluptatis causa accersitum sit, non nimium & frequens esse oporteat: quando Voluptates commendat rarior usus, uitiosum erit. Quod uitium ut effugiatur, sunt hi quidem inter se miscendi, & temperandi. sic minime aduertetur delectationis aucupium, & quadratæ orationis industria. Vitiosus & ille numerus est, cuius pedes apti & quasi coagmentati non iunguntur. Quod quale sit, cum qui apte iungantur dixerimus, facile intelligetur. Item uehemẽter est uitiosum, si in oratione in uersus aliquando, licet per imprudentiam incidamus. quanquam enim numeris, & eisdem poeticis, componitur oratio, eam tamen solutam & liberam esse oportere intelligamus, ne poema componere uelle uideamur. Licet itaque nobis dimidiatos plerũq; uersus adhibere, integros non licet, & ferè ultima uersuum initio conueniunt orationis. Titus quidem Liuius ab hexametri exordio cœpit, ut Quintilianus existimat: Facturúsne operæpretium sim. idq; melius esse, quàm quod modo emendatur. Cicero tamen tam acris animaduersionis securus, aliquando uersum absoluit: ut trimetrum in Pisonẽ, Proh ô dij immortales, qui hic mihi luxit dies? Sic Salustius, nec minus Græci. quin & ipse Plato accuratissimus compositionis, in Timæo prima statim in parte uitare ista non potuit. nam & initium hexametri statim inuenias, inquit enim. εἷς, δύο, τρεῖς, ὁ δὲ δὴ τέταρτος. Nec non & Isocrates, qui prius in oratione post Thrasymachum, qui in eis nimius fuisse perhibetur, numeros, dum uersum effugere etiam uoluit, in Panathenaici principio in trimetrum iambicum incidit, cum ita dicit, νεώτερος μὲν ὢν προῃρούμην γράφειν τῶν λόγων. & in similia prope infinita, quæ tam apud hos, quàm apud alios authores satis idoneos, quiuis studiosius inquirens animaduertet. Nunc quinam probentur à ueteribus numeri, dicẽdum nobis est. Siquidem sicut in uersu uulgus, si est peccatum, uidere: ita in oratoria locutiõe, quicquid claudicauerit, sentire intelligimus. Sed poetæ non ignoscit, oratoribus concedit. Tacitus tamen, non esse quod dicimus aptum perfectumq;, reclamat. Primum igitur, quot numerus oratorius pedes deinde quos suscipiat, nobis aperiendum est. Clausularum initia ut apte incederent, & eorundem fines concinne clauderentur, nõ unico pede labi astringiq; ueteres uoluerũt oratores, sed alterum ac plerunque utrobique tertium adiungi, ubi paucarum sint pedes syllabarum. Plures autem, ut uersus similitudinem effugerẽt, esse prohibuerunt: Pedes uero oratorius numerus nullos respuit, dicente ẽt Quintiliano, his uerbis: Miror enim in hac opinione doctissimos fuisse, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset quem non sit necesse deprehendi. non ergo pedes, sed pedum iuncturæ damnandæ eligendæue sunt. Omnes autem nobis in præsentia complecti difficile, at maxime pbatos ab egregijs rhetorices magistris, summisq; dicendi authoribus referemus. Illud primum sciendum est, non tantum referre qui pedes, sed quæ uerba iunctura quadam claudãt orationem. nam si in extrema ambitus parte breuiora locaueris, infringitur illa quasi membrorum comprehẽsio. Quare aut paria syllabis esse debent posteriora superioribus, aut (ut Cicero melius iucundiusq; putant) longiora. monosyllabon enim in fine antecedenti uidetur iungi per synalœpham, ut Auxiliũ est. Spondeus igitur, ut à duarum syllabarum pedibus potissimum inchoemus, quo Demosthenes est plurimum usus, moram semper fert secum. Et illud est tenendum generaliter, quod qui pedes sunt tẽporibus pleniores, longisq; syllabis, hoc magis stabiles, & grauiorem faciunt orationem: breues autem, celerem ac mobilem. Itaque si ubi opus est, uelocitate tardum et segnem adhibeas pedem, & ubi pondus exigitur præcipitem ac residantem, merito damnabitur. Spondæus præcedente se pyrrhichio bene sonat: ut, Iuuiani. uel trochæo: ut, arma sumpsi: &, acta res est uel iambo: ut, manus armant. quod ideo quidam non probant, quòd trimetri iambici uersus esse uideatur. Ipse sibi male spondeus præponi creditur: ut, oratores. nisi quòd tam Pompeius Messalinus, quàm ipse Cicero, idoneum putant cæsis et membris: ut, Crassus nos oppugnat. ꝓpterea quòd paucitatem syllabarum cum grauitate sua & tarditate cõpensat. Ne quidem dactylũ bene præponi spondeo, Cice. & Quintilianus existimant, quando finem uersus in fine damnãt orationis. Terentianus tamen non respuit. hoc tale est, cõtra Cæsaris arma. Quotiẽs autem una pars orationis in fine clausulæ acceperit anapæstum & trochæum siue spondeum (non enim ignoramus in fine pro longa breuem accipi, idem ergo erit pes trochæus, qui & spondeus, in fine) qui si finem inquam antecedente anapæsto in eadem orationis parte clauserit, mollem & quasi lubricam structuram dabit: ut, dominabitur. quamuis enim iidem fuerint pedes, eadem tempora, tamen ubi diuersæ sint partes orationis, retentus nescio quo pacto spiritus, ac restitutus, affert quandam compositioni firmitatem, ut, uideant ipsi. At in una parte orationis properare uerba, & continua spiritus celeritate labi uidentur: ut, populabundos. Idem de tribrache dicimus: ut, gerere morem, & facilitates, temeritates. Spondeus recte iambo præponitur: ut, doctus fui. se ipso iambo præcurrente: ut, bona fide. & cretico: ut, prospera fide. Licet enim Aristoteles, Theophrastus, et Theodectes, trochæũ & pyrrhichium respuant, quòd ultimas longas esse syllabas semper uelint, à Cicerone non omnino ĩprobatur. Trochæus, si se præcedat, iuncturam facit, quæ maxime Ciceroni placet: ut, ab omnibus esse eis pœnas persolutas. dictum iam enim est, nihil ad rem pertinere, extrema longáne illa sit, an breuis. & Gracchi illud, patris

dictum sapiens temeritas filij comprobauit. quo dichoreo tantũ cla morem concionis excitatum esse Cice. scribit, ut esse admirabile. ordinem immuta, fac sit, Comprobauit filij temeritas: iam nihil erit, ut Cicero æstimat: etsi temeritas è tribus breuibus & longa est, q̃d Aristot. ut optimum probat. à quo ipse dissentit Cicero sunt tamen & alij qui non improbant. Trochæus autem, spondeus & iãbus simul, ut Cice. inquit, male concludunt, quoquo modo struas, tumor tamen rerum ex spondeis atque iambis maxime continetur: ut, si cepi rum nihi liquit Pelops. Pyrrhichius decurrit: sed quãtum celeritatis, tantum grauitatis admittit. Quid igitur faciam? Iambus crassatur in Carmine, Quis hoc potest uidere? quis potest pati, nisi impudicus & uorax, & aleo? In uniuersum autem, si sit necesse duram potius atque asperam compositionem, quam effœminatam & eneruem, mauult esse Quintilianus, ut neque longioribus quàm oportet hyperbatis utamur, neque nullum aptum atque idoneum uerbum permutemus gratia lenitatis: quando non erit ullum tam difficile, quod non commode inferi possit. Sed iam multos uideas in dicendo non tã accuratos, quàm, ut ita dicam, operosos, & in uerborum flosculis oẽm terentes componendi operam, quin & quotidie magis lasciui simus. Quare modus habendus est. nam si nimij simus, intolerabile uitium est: sin autem nullus inerit numerus, ut iam sæpe diximus, dissipata & inculta & fluens erit oratio. Sed de pedibus iam dicamus, qui tribus syllabis constare inueniũtur. Dactylus, qui Aristoteli amplior, sicut humanior iambus uidetur, quem tam Quintilianus quàm Cicero heroum uocat, clausulam reddit fortem. antecedente trochæo, cui Aristot. chordacis nomen imponit: ut, iure fecimus. Pyrrichio antecedẽte, bene dicitur spondeo, causas audiat. iuste fecimus: iambo, fide dicitur, dies attulit: et tribrachys quoque dactylum bene præcedit, recole nomina, anapæstus, repetes cætera: & palymbachius, sepono cætera: & molossus, quærebat dicere. Dactylus spondeum et anapæstũ quoquo modo struas in principia continuandorum uerborum, satis decore cadere Cicero arbitratur. uelut illud Liuij esse diximus, Facturúsne operæpretium sim. Optime incipitur à longis, ut, Cum propter egregiam aliquando à breuibus, ut, Nouum crimen C. Cæsar. &, Animaduerti iudices. sed pro Cluentio recte, quod initiũ eius partitioni simile ẽ, quæ celeritate gaudet. Clausula quoq; è lõgis firmissima à Quintil. putatur, sed cadet et in breues aliq̃n Facit ẽt tribrachys ad clausulã, præcedẽte cretico: ut si dicas, de cæteris agite, de prælijs redeo, de literis dubito. Amphibrachys quoq; recte ponitur in clausa, spõdeo ferè ãtecedente. Ludos habete, recte locutus. & trochæo, iusta querela. Hinc est illud Tullianum, Et pristinum morem iudiciorum requirunt. &, Neminem præponẽdum mihi esse actorem putam. Anapæstus etiam clausulis cõuenit, sed ruens, atq; in rhythmi modum profluens, & pentametri finis: Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leue præsidium est. Mollior fiet præcedente spondeo: ut si mutes, Leue innocentiæ præsidium est. Eadem erit, si trochæum anteponas, profluentior: ut, Nomen erat imperij. Creticus antecedens eum, paulo fortiorem reddit: ut, Nobiles homines. sicut ante spondeum exultat: ut, de quo ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. & illud, Quousq; tandem abutere Catilina patientia nostra? Creticus quoq; ipse initijs optimus: Quod precatus à dijs immortalibus sum. Sed clausulas diligẽtius seruandas esse arbitramur, quàm superiora, quòd in his maxime pfectio atq; absolutio iudicatur. Nã uersus æque prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacũq; sit parte titubatum. In oratione autem pauci prima cernunt, postrema plerique, quæ quoniam apparent, et intelliguntur, uariãda esse diximus, ne aut animorum iudicijs, aut aurium satietate repudientur. Duo autem, aut tres, ut Cicero uolut, sunt ferè extremi seruandi & notandi pedes, si modo non breuiora & præcisa erunt superiora: ut creticus, aut herous, aut pæon, quem Aristoteles probat, horum uicissitudines efficient, ut neq; hi satientur qui audient fastidio similitudinis: nec nos id faciemus, quod dedita opera facere uideamur. Creticum bene antecedent uel anapæstus, ut populo conferũt; uel pæon ille qui fini aptior dicitur, placat facultas nobiles; uel epitritus tertius, seruare quamplurimos; uel trochæus, turpe duceret. Hæc de trium syllabarum pedibus, de quibus non quasi legem inuiolabilem dedimus, sed quod esset optimum ostendimus. Ceterum quatuor syllabarum pedes, quo pacto iuncturæ quadrent, referendi, Pæona primum, & pæona quartum, probat Aristoteles: cui à priore quidem ordiri placet, ut hæc uerba sunt, desinite, incipite, comprimite: posteriore autem finire, ut hæc uerba, agilitas, facilitas, domuerant. Quod Cicero carpit, cum inquit: Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidit parum, quoniam nihil ad rem est, postremane longa sit, an breuis, quod uideatur aliquid uacantis temporis ex eo quod insequitur accedere. Aures tamẽ, inquit Quintilianus, consulens meas, intelligo multum referre utrum ne longa sit quæ claudit, an pro longa. neq; enim tam plenum est dicere, timere quàm timeri. Pæona igitur tertium, qui tertia longa quater ferit, bene acriterq; concludere omnes consentiunt. cui Cicero tribrachum anteponit, sic facere uideamur, aliquando iambum, ut in Catilinam, cũ omnib. potius quomodo soli pati uoluerint. Sæpissime autem trochæum, ut pro Cluentio, Quantum difficultatis & quantum laboris sit habitura. & in Oratore ad Brutum, Diu multumq; mecum Brute dubitaui. Proinde hæc Ciceronis iam peculiaris facta structura est, Esse uideatur. Sicut autem iambus in eis quæ demisso atq; humili uel crassanti sermone dicuntur, frequentissimus est: ita pæon hic in amplioribus, & in utroq; dactylus. Itaq; in uaria & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi. Dichoreo quoq; Idem auctor frequenter utitur, ut Dicere maluerunt & inius est confiteri, & Crimina detulerunt, & Exercitum compararunt. Et pro Ligario, aut leuium Græcorum, aut immanium Barbarorum: & pro Milone, Contra amentiam perditorum. Illum quoq; pedem quem antipastum uocamus, bene dactylus antecedit: ut, uir optimus uideretur: &, Hortensius perorauit. & trochæus: ut, sua manu sororem interfectam esse fateretur. Nec minus eum pedem, quem ionicum maiorem nominamus, optime præcurrit tribrachys, struitq; clausulam. uelut ubi inquit Cicero, Quorum igitur impunitas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum te ad crudelitatẽ acuet oratio. Aliquando pyrrhichius, fluit oratio. nõnunquam trochæus, currat oratio: quibus Cicero utitur structuris. Sed & illa uerba quæ quinque syllabis constant, flexiorem structuram faciunt: ut, arbitramini. interrogauerunt, desiderauerũt. Omnium quinq; syllabarum unicum Cicero pedem dochimium, cuius exemplum ponit, Amicos tenes, quouis loco aptum esse dicit, siue ambitum inchoet, siue concludat, dum semel ponatur. quod iteratus aut continuatus, numerum apertum & nimis faciat insignẽ. His igitur tot commutationibus, tamq; uarijs sic utemur, ut oratoris plenam fluentẽq; libero impetu facultatem his semper uinculis non alligemus. Nam uerborum cõpositio nõ ex labore anxio ueniat oportet, ne ĩ dimetiendis pedibus, ac ppẽdendis syllabis quisquam consenescat, sed usu atq; exercitatione perpetua auribus, quæ uelut arbitræ compositionis esse

debent iudicet quid strictum, quid effusum, quid durum, quid effoeminatum sit. Plerunq; etiam nimiæ artis opinio fugienda est, & interponenda simplicitas rudis atq; imperitæ dictionis, quod plerunq; acribus sensibus sit uis maior, si naturaliter proferatur. quod ipsum Ciceronem sæpissime fecisse, liquido deprehēdi potest. Sed ubi id faciendum sit, supra, ut opinor, abunde dictum est. Nunc autem reliquum est, ut quæ omnis desideret compositio, breuiter colligamus: quo longius tractata superius, tenaciori teneantur memoria. Quoniam eloquentia constat ex sententijs & uerbis, perficiendū est, ut doceamus acute, delectemus quasi argute, cōmoueamus grauiter: uitiosumq; in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum. aut subinsulsum est. In uerbis, si inquinatum si abiectū, si non aptum, si durum, si longe petitum. Danda ergo opera est, ut in uerbis quidem singulis emendate loquamur, quod est latine: ut perspicue ut ornate, Perspicua erunt, si propria, in proprijs lautissima eligamus. Ornata erunt, si nouata, non tamen nimium licenter: si prisca, non tamē è medijs eruta tenebris: si translata, in trālatis similitudinem secuti: si uerecunde utamur alienis. In coniunctis autem uerbis, ordo: ne sensus præpostere coniungantur: iunctura, ne hiet & quasi laboret oratio: numerus, ut sententiarum initia apte iungātur, & eadem concinne concludātur. Tum quod tum ad singula q̄ ad cūncta uerba pertinet, sonus et figuræ, quæ duo maxime aures permulcent. Verba igitur legenda potissimum sunt bene sonantia: sed ea non, ut poetæ, exquisita ad sonum. uerum de medio sumpta, in quo delectu asperitatem fugiamus, quando ad lenitatem duo hæc, sicut & numerus cōparari debent: sed ut ferēt sententiæ. ita seligemus, ut nihil de industria fecisse uideamur. Figuræ autem ne nimium frequentes ponantur, aut etiam affectentur: hoc est, ne frigidæ sint & otiosæ. uitiosæ enim sunt queq; compositiones, quæ in hoc ipsum petuntur, ut exultent atq; lasciuiant. Hæc habuimus quæ de elocutione diceremus. Sed quoniam hæc omnia imitatione & exercitatione assequi possumus, de his quoque partibus se nobis præcepta traditurum præceptor noster uir clarissimus Georgius Valla fuerat pollicitus. Sed quemadmodum nos quoque testes fuimus, id præstare non potuit, multis impeditissimus negotijs, hanc tamen partem non omissurū dixit, sed traditurum cōmodiore loco: sicut & omnem aut se complexum fuisse Rhetoricam Quare ut ab eo excepimus, omnia in hoc tibi uolumen congessimus Patrue præstantissime, ut nostrorum laborum tibi potissimum innotescant primitiæ, quas sub præceptore nostro hausimus præstantissimo. Vale.

E' LIBRO IIII. RHETORICAE

Ad Herennium, Petri Victorij Castigatio.

NOn cito Sarissæ Græcia potitæ sint. Aut idem Gallos significans, dicat, Nec tam facile ex Italia armatura trāsalpina depulsa est. } Vetusta lectio, Materis transalpina: quam rectam esse puto. Est enim Materis telum, quo utebātur Galli. Non. Marcellus de genere armorum hæc duo loca Sisennæ citat, in quibus huius teli mentio est: Sisenna historiarū lib. 3. Galli materibus, Sueui lanceis configunt. Idem lib. 4. Alij materibus aut lanceis tamen medium perturbant agmen. Per hoc autem telum Gallos intelligi uult, quorū peculiare erat: ut per sarissas suas, Macedonas. Quia ignotius, iuuentuq; rarius erat hoc uerbum, ideo hinc deletum fuisse puto, quod etiam ei contigerat in septimo libro historiarum T. Liuij, ubi prælium cum Gallis factū narratur. Sic enim legi debet: Stetitq; suppresso impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quòd Cos. dum inter primores incautus agitat, leuo humeri materi prope traiecto, cesserat parūper ex acie. Non Machera: ut in cunctis impressis libris olim erat. Germani autem nuper eum locum restituerunt, qui T. Liuij libros, quos temporis uetustas & hominum incuria non absumpsit, summa cura & diligentia emendatos ediderunt. Vidi etiam priscum Liuij exēplar, quod eam uocem incorruptam retinebat.

MARINI BECICHEMI

Scodrensis Castigationes in libros Rhetoricos, quos M. T. Cicero adolescens scripsit ad C siue L. Herennium, quæ Noua ars uulgo appellatur. Ex Epistola ad Franciscū Bragadenum philosophum, & Dominicum Contarenū Pretores Brixienses.

DVo sunt principum genera, quos literarum sacra laude dignissimos censent; literati, et hi quibus cum literis dare operam plenè non licuerit, literas & literatos fouent, studia & doctorum consilia adiuuant. Quid enim melius, quàm cum literatus regnat, & populos literarum amator gubernat? Tales & uos esse constat, clarissimi Pretores: quorum unus omnium doctrinarū peritia cedit nemini: alter ita disciplinas omnes, ita doctores amplexatur. ut nulli priorum regum, quorum munificentia Musis & Apollini admirationi fuit. postponendus sit. Has & alias uirtutes uestras uidet & admiratur Brixiana ciuitas uniuersa, quæ uestram concordiam iustitiamq; perpetuis monumentis mandauit. Has ego quotidie ferè expertor & recolo, domi, foris: in hac maxime Academia, quam toties uestra præstātia honestatis, mihi audientiam facientes ea attentione, quam præstare solent, qui ad me audiendum non tam honoris mei quàm profectus sui gratia accedunt. Sed ego mecum habito, non ignarus nullam uobis utilitatem, sapientissimis & eloquētissimis uiris, literas nostras posse, ut forte aliquam uoluptatem afferre. Cuius gratia etiam nunc hasce in Rhetorica ad Herennium Castigationes his literis insertas mittimus, prout à nostris auditoribus exceptæ fuerunt. Quæso uos, ne uidere despiciatis, et te maxime Bragadene prætor oro, si qd otij in tāta administrationis mole nactus fueris, plegas, & boni p tui ingenij Genio cōsulas. Te quidē unū maxime appello: q ut collega tuus ad Martialia arma natus uidetur, ita tu ad oēs literas, ad humanitatis studia natus esse uideris, arma tractās nō manu, sed cōsilio mirabiliq; prudētia. Nihil in his noui, ne te fallā, leges: nihil, qd' fructū nescio an uoluptatem afferat, ut præfatus sum. Cur igitur misisti? Quia qualiacūq; sunt, à te publice pbata sunt. Nō tibi præterea, sed alijs scripta sunt, qui tua nō pollent uirtute, non tuo præstant ingenio, nō cæteris abundāt quæ tibi oīa summa sunt. Idq; qa nō fecerunt, qd' tu fecisti: qui nihil in philosophiæ studijs, nihil in reliquis liberalibus artibus operosum omisisti. qd' non perscrutatus fueris: nihil in mansuetiorum musarum penetralibus intactum reliquisti: deniq; ad Remp. tā plenus sapientia & rerū omnium cognitione accessisti, ut in eius gubernatione Solon omnibus uidearis. Omnia ita curas, ita prouides, ita excipis, ut nihil tibi unquam accidat subitum, nihil nō præuisum. Nihil à senatu tibi mandatur aut graue, aut arduū, quod non libenti fortiq; animo obeat, feliciterq; absoluas, nihil proponitur à P. C. quod non consilij iudicijq; prōptitudine quamprimum expedias: &c.

VI parentem necasse iudicatus erit, ut is obuolutus & obligatus corio deuehatur in fluentem. } Ego quanquam refragantur omnia ferè exemplaria, lectionem corruptam & mutilatã censeo: itaq; suæ sinceritati restituendam. Qui parentem necasse iudicatus erit, ut is obuolutus folliculo, & obligatus culeo, deuehatur in fluentem. Erat enim pœna parricidæ, ut quodam tegumento ex lupina pelle ore contecto: uargis sanguineis in culeo, qui, ut ait Fulgentius, saccus erat, nomine in pœna parricidarum notissimo, insueretur cum cane & gallo gallinaceo, & uipera, et simia: deinde in mare, aut in flumen culeus deijceretur. Hinc Satyricus Aquinas, de Nerone, uti multorum parricidiorum reo:

Cuius supplicio non debuit una parari
Simia, nec serpens unus, nec culeus unus.

M. Tullius pro Roscio Amerino, hæc diuinitus de parricidarum pœna scribit: Itaq; cũ multis intelligi potest, maiores nostros non modo armis plus q̃ cæteras nationes, uerumetiam consilio sapientiaq; potuisse, tum ex hac re uel maxime, quòd in impios singulare supplicium inuenerunt. Qua in re quantum prudentia præstiterint his qui apud ceteros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissima ciuitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur. eius porro ciuitatis sapientissimum Solonem dicunt fuisse, eum qui leges, quibus hodie quoque utuntur, scripserit. Is cum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum qui parentem necasset, respondit, se id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, cum de eo nihil sanxerit, qđ antea commissum non erat: ne non tã prohibere quàm admonere uideretur. Quanto nostri maiores sapiẽtius? qui cum intelligerent, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando uiolaret audacia, supplicium in parricidas singulare excogitauerunt: ut quos natura ipsa retinere in officio non potuisset, magnitudine pœnæ maleficio summo uterentur. Insui uoluerũt in culeum uiuos, atque ita in flumen deijci. O singularem sapientiam, iudices. Nónne uidentur hunc hominem ex rerum natura sustulisse, & eripuisse, cui repente cœlum, solem, aquam, terramq; ademerint, ut qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret etiam his rebus oĩbus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Noluerunt feris corpus obijcere, ne bestijs quoque quæ tantum scelus attigissent, immanioribus uterentur. nõ sic nudos in flumen deijcere, ne cum delati essent in mare, ipsum polluerent: quo cætera, quæ uiolata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam uile, neq; tam uulgare est, cuius partẽ ullam reliquerint. Etenim quid tam ẽ commune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita uiuunt dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant. Ita moriuntur ut eorum ossa terra non tangat. ita iactantur fluctibus, ut, nunquam abluantur. ita postremo eijciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Scire operæpretium est, quod commẽtatores dicunt, folliculum hic poni pro culeo. Quod somnium minime retulissent, si Ciceronis uerba ex Rheto. de Inuentione cum his ad Herennium contulissent. Ea sunt. Os obuolutum est folliculo, & præligatum. Deinde in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus compararetur. Quis nõ uidet aliud esse culeum, aliud folliculum? qui non modo est uter, sed & quælibet pellis. nam ueteres follem, pellem dicebant, & per diminutionem, folliculum, unde & pro pilæ genere usurpatur. Martialis:

Folle decet pueros ludere, folle senes,

Suetonius in Augusto, separauit pilam à folliculo: Post bella ciuilia, inquit, ad pilam primo folliculumq; transijt. Ponitur etiam pro saccis & crumenis. Liuius lib. nono. Eques folliculis in castra frumentum ueheret. Ponitur & pro theca, quæ granum continet. Transfertur & ad alia: quæ in Iuuenalem annotauimus, Venetijs olim profitentes. Mimus quidam nominatim Actium poetã compellauit in cœnaculo: in eo Actius iniuriarum agit. } Sic interpretes legunt, sic omnes codices habent. Tu scribes, in scena, meo periculo: non in cœnaculo. & cum eo, siue In eũ, siue De eo Actius iniuriarum agit: non in eo. sic enim & sensus, & constructionis ratio conueniet. nisi forte in eo, pro de eo accipias: hoc est, de tali cõpellatione. nam in eo, hoc est Mimo, iniuriarum agit, nemo nisi illiteratus diceret: in eum uero, uel cum eo, Latinissimi quique scriptores usurpant. Item Cicero alibi: Perinde ac si furti cum eo egisset. In scena autem legendum esse, non in cœnaculo, quis dubitabit? Nã compellatio illa idcirco iniuria erat, quoniam in scena illum poetã non appellauerit, prout appellari solebãt comœdiarum scriptores, sicut apud Plautum & Terentium uidemus. Vnde Vlpianus titulo de Iniurijs scribit: Iniuriam atrocem quasi cõtumeliosiorem & maiorem accipi, fieriq; aut persona, aut tempore, aut re ipsa, secundum Labeonem: Persona atrociorem fieri iniuriam, cum magistratui, cum parenti, patronóue fiat. Tempore, cum in ludis, & in conspectu fit. Et Pomponius ait, etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona atrocitatem faciente. sed etsi in theatro, uel in foro cædit & uulnerat, quanquam non atrociter, atrocem fieri iniuriam. Agebat igitur iniuriarum id est, de iniuria cõquerebatur Actius poeta, quòd proprio nomine histrio appellasset, cum suas recitaret tragœdias: cum debuisset eum merui & dignitatis nomine dicere poetam. Et hanc iniuriam atrocem faciebat à loco, quoniam in scena: à persona sua, quoniam poeta, cuius tragœdiæ recitabantur: à persona inferentis iniuriam, quoniam histrio, cui maxime conueniebat uenerari poetam. Et ne in re nimis aperta diutius immoremur, ipse Cicero hoc eodem opere, quónam modo legendus sit hic locus, ubi agit de iuridiciali absoluta, docet his uerbis: Item C. Gellius iudex absoluit iniuriarum, eum qui Lucilium poetam in scena nominatum læserat: cum P. Mutius eum qui L. Actium poetam nominauerat, cõdemnauit. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirmata est. sed assumpta ex contraria re comparatur. } Castigamus, & ita legimus: Item assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta extranea re comprobatur. Extraneus aut dicitur, quasi exterraneus. quo sermone Cicero utitur, & in hoc opere frequentius. In secundo. Deinde reuertemur ad extraneas res. Sicut extrarius antique, qui extra focum, sacramentũ, iusq; est, hoc est alienus. Vnde inquit Cicero, assumptiuam partem esse, & tũc dici, cũ res ipsa ex se probari nõ potest sed extrinsecus assumit aliquid quo confirmetur, & foris adiuncto argumento defendatur. Non igitur, Ex contraria re comprobatur, sed Extranea legendum est. Vt breuiter & dilucide quibus de rebus dicendum sit, diceremus. } Antiqui codices: Vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuerit, diceremus.

Si quoquo modo poterit: denique aliquo, aut quàm plurimis uitijs contaminare personam } Perperam sic legitur, cum desint uerba mire ad rem facientia. quæ in sinceris codicibus & manuscriptis ferè sunt omnibus. Sic restituenda est lectio: Si quoquo modo poterit quem pecuniæ causa dicet fecisse, denique aliquo, aut quàm plurimis uitijs contaminare personã. Aut offensione impediretur. } Commodior antiqua lectio, Impediremur. Si ad hanc præ

ceptionis assiduitatem exercitationis accõmodassemus.} Quisquis recte pspexisset, ẽt qui sit uix literis tinctus, potuisset uidere uerbũ deesse, qď in manuscripto codice est, et structuræ et sensui cõuenit, Rationẽ. ut sit: Si ad hãc præceptiõis rõnẽ, assiduitatẽ exercitationis accõmodassemus. Quo sermone sæpius Cice. utitur, in hoc maxime opere. Et e causa pferetur, quare id scriptor scripserit, quod scripsit.} Prona res fuit ĩ lapsum, ut ita Cice. uitiaretur, ut scripto scripserit, p senserit, in eo mendose repositũ sit, et in oĩ impressorũ editione ita receptũ sit. Tu ex mẽte Cice. et antiqua manu, sic castiga, ut dixi: Et causa, inquit, pferetur, quare id scriptor senserit, qď scripsit. Deinde, legũ & stipulationũ breuiter exceptarũ: ego libẽtius legerẽ, Exscriptarũ, pro ut legitur in manuscriptis codicibus: q̃ magis ea lectio sensui Tulliano cõuenire uidetur. sed hanc, siue illã, suo quisq; arbitrio sequatur. Pacta sunt: q̃ legibus obseruãda sunt, hoc mõ; Rẽ ubi pãgunt, oratiõe pãgũt.} Oĩs ueteris & incorruptæ fidei codex, Pagũt, nõ pãgũt hẽt. Nec mirũ. nã q̃uis Seruius dixerit, Pago, unde multi nolũt uenire pepigi, nusq̃ lectũ eẽ: pepigi à paciscor fieri, sicut & pactus: quo mõ à placeo placui, & placitus; tñ Priscia. et cæteri grãmatici scribũt, antiquos dixisse pago, non pãgo. Hæc aũt lex ẽ ex 12. tabulis, quã p exẽplo Tullius subijcit. & Fabius Quintil. hæc eadẽ uerba repetit: Rẽ ubi pagũt, oratione pagũt. Vnde nõ est dubitandũ, pagũt, non pangũt, Ciceronem scriptũ reliquisse: sed uerbi insolentiã ignorãtes librarios, N literã addidisse. Nos uero arbitramur, nõ mõ aduncto esse.} Contraria erit præcepto Cic. sententia, nisi Nullo post Non modo addatur: ut sit, Nos uero arbitramur, nõ mõ nullo adiũcto esse. Sicq; sinceri codices legendũ præ se ferunt. Itaq; hac rõne & ipsi meminisse poterimus, qd quoquo loco dixerimus.} Antiqua lectio: Itaque hac rõne & ipsi meminisse poterimus, quid in unoquoq; loco dixerimus. Vtra sit nitidior lectio, facile est legentibus iudicare. Si cũ aut plura sunt, pauciora dicamus, hoc mõ.} Nemo non intelligit, Aut, nullo mõ stare. quare mihi placet, ut Aut dictio deleatur, & cætera suo ordine scribãtur: uel (qď magis placet) illď Aut in ut cõuertatur, & ante Si reponatur, hoc mõ; Vt si cũ plura sunt, pauciora dicamus, hoc mõ. Vtinã ne in memore Pelio securibus cæsæ cecidissent abiegnæ ad terrã trabes.} Castigatur sic lectio, ut quidã præcipiũt ut uersus nõ claudicẽt, suisq; pedibus icedãt: Vtinã ne in nemore Pelio securibus cæsa cecidisset abiegna ad terrã trabes. ut sit trabes casus noĩatiui, numeri singul. more antiquo: ut canes canis, duces ducis, plebes plebis q̃uis et plebei dixerit maiores nostri. De quo uide Varro. Priscianũ, antiqores grãmaticos. Extat et illď ex ipsius Q. Ennij ãnalibus carmẽ, Labitur uncta trabes remis rostrata per altũ. Sed corũpunt meo quidẽ iudicio lectionẽ uerã. idq; probo ipsius Tullij authoritate in Topicis, ubi sic legitur: Illud enim est tanquã, Vtinã ne in nemore Pelio cæsæ securibus ad terrã cecidissent abiegnæ trabes. Nisi enim cecidissent abiegnæ ad terrã trabes, Argo illa facta nõ esset. nec tñ fuit in his trabibus efficiẽdis uis necessaria. Hæc Cice. Quibus cõstat in plurali numero legendũ esse trabes abiegnæ. Accedit et Prisciani grãmatici authoritas, qui oẽs ferè uersus à Cicerone adductos, suo ordine reponit, & genus metri docet quale sit in libello de Comicis uersibus. Verba eius sũt hæc: Nec solũ Comici hmõi usi sunt iãbicis, sed tragici uetustissimi. ut Ennius in Medea: Vtinã ne in nemore Pelio securibus cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes. Néue inde nauis inchoãdæ exordiũ cœpisset, Quæ nũc noĩatur nomine Argo: qua uecti Argiui delecti uiri, petebãt illã Pellem inauratã arietis Colchi, Imperio regis Peliæ per dolũ. Nã nunquã hera errans mea domo efferret pedem. Confer Prisciani lectionẽ cũ Tulliana, & uidebis quid sit in ea castigandũ, quid mutandũ, quid addendũ & minuendũ. Fabius quoq; pbat hanc lectionem, ut Trabes legatur in numero plurali, his uerbis: Recte aũt monemur, causas nõ usq; ab ultimo esse repetẽdas, ut Medea: Vtinã ne in nemore Pelio. Quasi uero id eã fecerit miserã, aut nocẽtẽ, quòd illic cecidierint abiegnæ ad terrã trabes. Amicã ob meritã noxã immane castigare est facinus.} Qui Plautinũ sermonẽ, morẽ, & metrũ intelligit, facile pcipit ita legẽdũ esse: Amicũ castigare ob meritã noxam, immane est facinus. Veluti Pacuuius, fortunã insanam esse, cæcã, et brutã phibẽt philosophi, saxiq; ad instar globosi prædicant esse uolubilẽ.} Castigamus ex antiqua librariorũ fide, & fortunæ descriptione. Veluti Pacuuius fortunã, insanã esse, & cæcã, & brutã perhibẽt philosophi, in saxoq; instare globoso uolubilẽ. In saxo, ne metrũ uioletur: ut supra, Et cæcã. Nõ enim est pedestris oratio, ut multi, ne dicã oẽs, existimant: sed carmẽ, hmõi ordine; Fortunã, inquit, insanã esse, & cæcã, & brutã perhibẽt philosophi, Saxiq; ad instar globosi prædicãt esse uolubilẽ. Quia quò saxũ impulerit sors, eò cadere fortunã autumãt. Cæcã ob eam rem esse uocant, quia nihil cernat quò sese applicet. Insanam aũt aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit. Brutam, quia dignum aut indignum nequeat internoscere. Ouidius:

Passibus ambiguis fortuna uolubilis errat.
Et manet in nullo certa tenaxq; loco.

Posses ẽt legere, Saxiq; ad istar globosi prædicãt eẽ uolubilẽ: ita ut uolubilis, nõ, ut qdã sõmãt, à uolãdo, sed à uoluẽdo ducatur. quã l.õnẽ magis pbant, q̃ statim sequũtur uerba Ciceronis: Quia, inqt, quò saxũ impulit sors, eò cadere fortunã autumãt. Non enim caderet, nisi saxo insisteret. Sunt itẽ philosophi, qui fortunã negant ullã esse.} Friuolũ est hoc annotare, annotandũ tñ, cũ ita semel, ut oĩbus prosimus, statutũ sit. In antiquis libris legi: Sunt itẽ philosophi, cui cõtra fortunã negãt, siue cæcã, siue occultã, siue ullã esse. In quibusdã aliter: Sunt itẽ philosophi, qui contra fortunã negant ullã esse. Quoniã sustinent puerũ infantẽ.} Illud peperisse, exigit Sustinuit: ut est in priscis codicibus. nã sustinere interdũ significat reficere, alere, cibare. Liuius: Milites fluuiatili pisce & herbis sustinebãtur. Virg. Patriã, paruosq; nepotes Sustinet. Nã ita pro suo iure usum Tresphontẽ Ennius induxit.} Melius in manuscriptis exẽplaribus: Nã ita p suo iure hoc exẽplo usum Cresphontẽ Ennius induxit. Itẽ uitiosa est, cũ id quod in aperto delicto positũ est, tñ aliqua leui tegitur defensione, hoc mõ.} Cæci, ut aũt, nõ incursarẽt hmõi offensacula, quæ hũc in modũ tollẽda sunt. Itẽ uitiosum est, cum id qď in aperto delicto positũ est, tantũ aliqua leui tegitur defensione, hoc mõ. Nunc deserto ab oĩbus summo periculo solus ut restituã paro.} Elegãter prisca lectio: Nunc cũ es desertus ab oĩbus, summo periculo, solus ut restituã paro. Item uitiosum est pro argumento sumere, quod in disputatione positũ est.} Prisca lectio, non Disputatione, sed Disquisitione. Vtrũ melius, in medio relinquo, & in otio dijudicandum. Quòd si ad exercitũ non uenisset, id tribuno militũ diceret.} Id ne tribuno militũ diceret ut legatur, & ratio admonet, & prisca lectio. Itẽ uitiosa est, cũ id de quo summa cõtrouersia est, parũ expeditur.} Videbũt oẽs, legendum esse uitiosum: ut supra dictum est, ubi similẽ castigationem fecimus. Aperte fatur dictio, si intelligas, tali dari arma: qualis qui gessit, fuit, iubet potiri.} Somniculose uitiarint uerbum intelligã, pro quo intelligas fecerunt: & Que coniunctionem, quæ post Iubet sequitur in antiqs libris, prætermiserunt librarij. Vera lectio

est: Si intelligam tali dari arma, qualis qui gessit fuit, iubetq; potiri. Itē uitiosa est, ipsum sibi in sua oratione dissentire.} Admonitum est, legi debere uitiosum, Quo illi nomine appellarētur à Pop.Ro. quasi non oēs quibus aqua et igni interdictū est.} Prisca exēplaria, Aut quasi nō oēs: quæ lectio candidior uidetur, cū præcesserit: Proinde quasi fuisset in controuersia quo illi nomine, &c.

Ficta enim & dedita opera cōparata oratio uidebatur esse artificij significāda.} Inscite scriptū est, Videbatur: cū Videbitur, legendū esse nemo nō intelligat. Et ea neglecta ostendemus, quid periculū aut incōmodorum cōsequatur.} Librariorum somnolētia omisit substātiuū Re: quod uitium tā tenaciter hæsit uulgo Tullianis exēplaribus, ut nullū ad hunc diē uidere cōtigerit, in quibus nō desideretur. Tu uerā lectionē restitue, ut sit, Et ea re neglecta ostēdemus, quid periculorū. et sic sensus īteger erit sermonis prætexti. Tertius locus est, quo pcunctamur quid sit euēturū, si oibus idē cōcedatur, &c. Et dicemus, uolūtario facinori nullā excusationē, imprudentiæ iustā deprecationē paratū.} Prisca manus habet Et copulā ante Imprudētiæ, & post Paratā duo sunt uerba, Cōsilio nullā. Et dicemus, inquit, uolūtario facinori nullā excusationem, imprudētiæ iustā deprecationē paratā, consilio nullā. Hæc si ut cōquisite cōscripsimus, ita diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus.} Deest ferè clausula, quæ in oibus manuscriptis codicibus habetur. Sic restitues suā Ciceroni lectionē: Hæc si, ut cōquisite conscripsimus, ita diligenter fueris cōsecutus, & nobiscum, & sine nobis considerabis, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus. Vis discernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, reuocationes hominū, et alias huiōi res.} Verborū affinitas ignarū librariorū uulgus ita plerūq; trahit in errorē, ut doctis negotiū facessat: ut hic Reuocationes pro Euocationes, decepti ubi semel reposuerunt, mendam ubiq; librorū impressorū tenaciter seruare uoluerūt. Nos Reuocationes in Euocationes, illiteratorū ptinaciā contēnentes, conuertamus, pristinūq; nitorē proprietatis lectioni Ciceronianæ reddamus. Est enim euocatio, genus militiæ, de qua Donatus, Seruius, cæteri. unde euocatus dicitur miles, non qui iustus miles ē, sed qui repētina aliqua necessitate ex agro in bellū tumultuarie uocatur, qui p milite historicis dicitur. Et recte conuenit cæteris uerbis castrēsibus, exercitus, classes, arma, tormenta. Si uires atq; uelocitas egregia honestis hæc exercitatiōibus & industrijs cōparata si ualetudo ppetua, diligentia & tēperātia cupiditatū.} Antiqua lectio: Si uires atq; uelocitas egregia, honestis hæc exercitatiōibus dicemus, & industrijs cōparata: si ualetudo est ppetua, diligētia & tēperātia cupiditatū. Vt si laudabimus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud honeste, aliud prudēter factū esse dicamus.} Prisca exēplaria: Modeste p honeste: qđ nimis generale. Deinde si cōmodū erit, quia nō semp necesse est ad principij sentētiā reuerti, licebit, si causa nostra magnā difficultatē uidebitur habere.} Antiq codices habēt, Quod nō semp necesse ē: & melius, q̄ Quia, ut alijs uidetur: ut mihi, idē ualet. Et horū omniū diligēs memoria sine pnūciatione, nō plusquā sine his rebus pronūciatio sola ualere potuit} Est leue oīno offensaculū, non tñ negligendum ut sincera sit & emaculata rhetoricorū lectio, Poterit, non Potuit, scribendū esse ēt cespitabūdi, quiq; uagis oculis, quicqđ inter pedes disiectū est offendunt, admonitione non indigent. Quēadmodū igitur qui literas sciunt, possunt id qđ dictū est scribere, & recitare qđ scripserunt.} A uitio uindicabis lectionē, si nō Dictū, sed Dictatū scripseris: ut sit, id qđ dictatū est scribere, & recitare id qđ scripserunt. Pluribus uerbis ad eā te adhortari nō est sentētia.} Quidā codices hñt, Ad esse. tu ita corrige: Plurib. uerbis ad eā rē te adhortari, nō ē sentētia. Quæ quidē castigatio, ēt si nulli essent codices qui suffragarētur, probanda esset. Aut Bonis cum Sisonijs cursitarunt.} Sunt codices, in quibus legitur Sisonijs. Tu corrige, Sicyonijs, ex historijs. Aut ex poematibus elegeris exēpla, quæ cæteris signis artificij notata sunt.} Cæteris, omnia Ciceronis exemplaria. Tu uide, an potius legendum sit Certis, Hæc quidem mihi uidetur certa Marci Ciceronis lectio. Primū, qđ cōtra nulla staret eorū rō} Facilliorē sensum præstat antiqua lectio, quæ huiōi est: Primū, q. cōtra hoc nulla staret eorū rō. Liceret enim eligerent, & pbarēt quēlibet, qui sibi oēs res suppeditaret exēpla, uel poetam, uel oratorē. cuius authoritate uterētur.} Quālibet, nō quēlibet, legēdū censeo, p eo qđ est quāuīlibet. Primū omniū, qđ ab artis scriptore effertur, exēplū de eius artificio debet esse.} Antiq codices, De cuius ē artificio debet esse: nō alienū. Sed eius exemplū aliūde rogabo, tibi qđ ostēdā.} Lectio antiqua: Sed huius exēplū aliunde excogitabo & rogabo, qđ tibi ostendā. Vt Lysippus caput ostēderet Milonis, brachia Praxiteles, pectus Polycletus.} In nullū adhuc Ciceronis exēplarium incidimus, in quo nō legantur hæc portenta orationis, tria quidē numero, eodem tñ ignorātiæ fonte manātia, unoq; tenore. Vt omittā, qđ Mironis, non Milonis scribēdū esse, ex statuarij celebris nomine cōstat, quæ nā malū istæc inscitia est, quæ non cognoscit uel grāmatica cōgruitate scribi debere, Caput ostenderet Mironis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: hoc ē, singula mēbra, quæ singuli statuarij illi fecissent, nō unus magister. Isti credūt eos qui hoc habet, uelint discere, alia rōne doceri posse cōmodius: præterea nō possunt ea quidē, quæ sumuntur ab alijs exēpla, tā esse accōmodata ad artē: ppea q in dicendo leuiter unusquisq; locus plerūq; tangitur, ne ars appareat.} Hæc, nō Hoc scribēdū. uerbū Habet, supfluit: et post illud Ad artē, ex antiqs codicibus addendū est, Quā ppria. Isti, inquit, credūt eos qui hæc uelint discere, alia rōne doceri posse cōmodius: præterea nō pñt ea quidē quæ sumuntur ab alijs exēpla, tā esse accōmodata ad artē, quàm propria: ppea qđ in dicendo leuiter unusquisq; locus plerūq; tāgitur, ne ars appareat. Postremo hæc quoq; res nos ducit ad hāc rōnē, q nomina rerū græca quæ cōuertimus, ea remota sunt à cōsuetudine.} Antiq codices hñt, A Latina cōsuetudine. In ipressis deest uerbū Latina: qđ necessariū est. Quæ recte uidebitur appellari, si suffulta noiabitur.} In manuscriptis, insulta, Mēdosa ē, uti existimo, dictio hæc Insulta, ut illa suffulta: loco cuius repono audacter, Sufflata uel inflata, p eo qđ est tumida. de quo orationis uitio hic agit. Quæ recte, inqt, uidebitur appellari, si suffulta noiabitur. nā ut corporis bonā habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis uidetur ea quæ turget & inflata est. Traductio ē, quæ facit ut cū idē uerbū crebrius ponatur, nō mō nō offendat animū, sed ēt rōnē cōcinniorē reddat.} Cōmodius in manu scripta lcōne, Nō mō nō offendat animū auditoris, sed ēt orationē, &c. Et ea re qui his bene utūtur plerūq; simul collocāt ea, &c.} Vide an Similiter magis quàm simul, legi potius debeat.

Annominatio est, cū ad idē uerbū et nomē acceditur, cōmutatione, uel additione unius literæ, aut literarū.} Agnominatio, nō Annominatio, dicitur paronomasia: quæ fit, cū dictio iteratur, mutata tñ aut litera, aut syllaba, quoties nomine sibi utimur in significatione diuersa, ut, Custodia castrorum nō honoris, sed oneris existimatur. Item poema loquens pictura est, tacitum poema esse debet.} Lego: Poema loquēs pictura ē, cū pictura tacitū poema esse debet.

se debet. Est enim mutua illa cōuersio satis celebrata, picturā esse mutū poema, poema esse loquentē picturā. Ista aut ab inuentore conficitur, ut de Tarpeio loquens: cū capitolium nominet. } Mutilata est lectio, nisi addas, Si quis: ut sit, Si quis de Tarpeio loquēs & reliqua, de denominatione. Vt si quis ei uestitum aut ornatū sumptuosum ostentet, dicat. } Quàm crasso sensu esse deprehenduntur interdū librarij, qui relatiuum Qui necessario scribendū, nō reposuerunt. Castiga, Si quis ei qui uestitū: et quæ sequuntur. Neq; alijs iste cōmodioribus rationibus. } Simul hunc locū inspexi, nōnihil deesse diuinaui. Deinde adhibita trina censoria, consultisq; antiquioribus libris, sic castigaui: Neq; alius quisquā æque cōmode, neque iste cōmodioribus rationibus facere potuit. Sunt uerba Tulliani exēpli per frequentationē. Nam unum aliquid aut alterū potest in istum cecidisse superficiose. } Corrupte hic Codices quidā dictionem habent, quæ hic deest: sed in dādi casu, cum in accusandi esse debeat sincere, tū suspiciose. Sic emendo: Nam unū aliquid, aut alterum, potest in istū casum cecidisse suspiciose. Si sententiā traijciamus, aut ad sermocinationem, aut excusationem } Antiqui codices pleriq; Suscitationem. Tu poteris Excusationē corrigere, quæ quidē correctio, non corruptio, non temeritas uideri debet: cū mox paulo dicat, Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationē. hæc in expolitione. Heus tu, inquit, ueni Sanio. } Probabit doctissimus quisq; puto magis Vide, quàm Veni: quāquam cuncta reclamant exemplaria. Vt nos exēpli causa cœperamus. } Notationem nunquā legisse, nedum notasse uidentur, qui hanc mendā tā turpem in Tullianis exemplaribus reposuerūt, quāq; inolescere permiserunt. Scribe, cōparamus. Et tu per deos, inquit, hunc exemplare. } Amplexare, scribo: Exāplexare scripturus libētius, si ī usu Ciceronis obseruassem, uti Exosculor. Per similitudinem, cū aliquis re simili ablata nihil amplius dicimus. } Qui similitudinem à dissimilitudine discernit, discernit & hic lapsum esse librariorum, ex dictionū affinitate, qua frequentissime præcipitantur: unde ex Collata fecerunt Ablata, maxima significationis diuersitate. Leges deinceps: Per similitudinem, cū aliqua re simili collata, nihil amplius dicamus, sed ea significamus, quid sentiamus.

F I N I S.

M. FABII VICTORINI

Rhetoris In M. Tullij Ciceronis Libros De Inuentione, Commentarius.

OMnis quicunque incipit cuiuscūq; generis orationē, hæc tria in principijs adhibere debet; ut auditores faciat attentos, beneuolos, dociles. Ergo hic Cicero facit dociles auditores, cum quid sit eloquentia ostēdit; Attentos, cum dicit se de eloquētia dicturum, re scilicet magna; Beneuolos siquidem, quia ostendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis sit, per se ipsa non ostendit, sed est capax qualitatis, quam non in se habet, sed accipit ab agente. Nam ut cuiuscūque ingenium fuerit, eius qui ea utitur, perinde qualis sit, & quid faciat, demonstrat. Ergo quoniam quiuis mediocriter sapiēs potest uidere, eloquentiam si in homine stulto sit, malam esse; si in sapiente, bonam esse: propterea Cicero non utrum bonum an malum sit eloquentia quærit, sed utrum plus boni an plus mali habeat ostendit. Tractat autem in principijs quatuor thesis; Vnam talem, Studendum esse sapientiæ cum eloquentia; Aliam, Parum prodesse solum sapientiam, tamen prodesse; Tertiam, Multum nocere eloquentiam, si sine sapientia ea sit. & quia potest dici, Ergo eloquentiæ studendum non est, nam ubique sapiētiam laudas: Respondetur; Studendum esse eloquentiæ, quia per eloquentiam uim suam sapientia exercet necessario. Quarta thesis: Studendum esse eloquentiæ, sed tamen quæ sit mixta sapientiæ. Animaduertere tamen debemus in principijs deliberatiōis propositionem, partes propositionis, executiones partium, postremo uero sententiam. Quod diligenter attendenti facile cognitu est.

Sed antequam ad id unde cœpit Cicero, ueniamus, dicendum primum uidetur quid sit ars, deinde quid intersit inter artem & uirtutem. Ars est, quæ significantiam sui plenam non habet, sed intelligitur ad aliquid pertinere. non enim uelut codice nominato, scimus statim quid sit codex: ita mox scire possumus quid sit ars, nisi additum fuerit cuius ars sit; ut ars poeticæ, grammaticæ, eloquentiæ. Virtus est animi habitus, in naturæ modum rationi consentaneus. & ideo in naturæ modum: duobus enim cōstamus, aīa et, corpore. Aīa īmortalis est: si īmortalis ē, à diuinis descendit: si à diuinis descendit, perfecta est. Sed acies quamuis perfectæ animæ quodam corporis crasso tegmine irretitur, & circumfunditur, & ita fit ut quandam obliuionem sui capiat. Cum uero studio ac disciplina ueluti detegi cœperit atque nudari, tunc in naturæ suæ modum animi habitus reuertitur, atque reuocatur. Hāc uirtutem Plato dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus nasci, nunc in exercitatione confici, nunc à Deo dari. Hæc uirtus in Rhetoricis à Cicerone eadem ponitur, quæ sapientia. Alibi uero, id est in libris de Repub. ab eodem Cicerone illa uirtus dicitur, quæ prudentia. Virtus igitur habet partes quatuor; Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem, Temperantiam: Prudentia est, rerum bonarum & malarum per omne tempus scientia: Iustitia est, animi habitus ita informatus, ut omnibus mentis tribuat dignitatem: Fortitudo est, considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio: Temperantia est, animi circa res inutiles atq; inhonestas uictrix ac pudica dominatio. Harum partium singularum partes in consequentibus cognoscemus. Nunc ad id quod oñdere proposuimus reuertamur, scilicet ut quid inter & uirtutem intersit uideamus. Harum quatuor partium, quas diximus inesse uirtuti, nulla omnino per se in artem cadit. Ars enim tantum præcepta tradit. non aliquid secundum ipsa præcepta faciendum. Ideo ars sapientiæ tradi non potest. Per se autem tota constat ac permanet quæ perfecta est, si hæc quatuor teneat; Prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Datur autem ars eloquentiæ, & recte datur. Etenim si constat quatuor rebus, natura, usu, exercitatione, arte; necessario & artis præceptio in eloquentiam datur. Quæ si deest, profecto tria illa multum interdum nocere, nūquam prodesse possunt. Dicendum etiam uidetur, quæ distantia sit inter Rhetorem, sophistam, & oratorem: Rhetor est, qui docet literas, atque artes tradit eloquentiæ: Sophista est, apud quem dicendi exercitium discitur: Orator est, qui in causis priuatis ac publicis plena & perfecta utitur eloquētia. Et ut sciamus alium esse rhetorem, alium oratorem, hos libros artium rhetoricarum uocauit, ubi docet artem dicendi. Illos alios treis, de Oratore nominauit: ubi illa quæ habere debeat orator, ostendit. Nunc ergo considerans quid & quantum sit illud de quo dicturus est, id est eloquentia, recte se dicit diu cogitasse, non utrum bona an mala sit eloquentia, sed utrum plus boni an plus mali habeat,

Aepe & multum hoc mecum cogitaui.} Horum si unum sit, non ostēdit satis diutinam cogitationem. Possumus enim frequenter aliquid cogitare, sed statim à cogitatione desistere. Possumus itidem diu aliquid cogitare, sed in una tantum die facere. Recte ergo utrunque coniunxit: Sæpe, & multū hoc mecum cogitaui. & quia in publicum res proferri non debuit, nisi certa et deliberata, recte ait, hoc mecum cogitaui. Bonine, an mali plus.} Causa deliberationis, non utrum bona an mala sit eloquentia, sed utrum plus boni an plus mali habeat eloquentia. non tamen uacat ratio ordinis. potuit autē dicere, Maline, an boni plus. Sed sic dicendo naturam tenuit eloquentiæ. quæ cū primū agere cœpit, pro fuit hoībusq; nā compulit eos & congregauit: post autem deprauata ingenio malorum, multum nocuit Reip. Bene ergo ordinē tenuit, ut diceret; Bonine an mali plus hominibus attulerit, & ciuitatibus. Hominibus & ciuitatibus.} Resp. duobus constat, publico et priuato. ideo Hominibus & ciuitatibus. Hoc & in Verrinis animaduertere debemus, qualiter ubique Cicero, aut homines defendat, aut ciuitates. Copia dicendi.} Quoniam nomen eloquentiæ id sibi obtinet ac uendicat, ut cum ad aures uenerit, non nisi optima accipiatur. ideo maluit definire eloquentiam. Ne quis ergo audita eloquentia, quæ quasi sono ipso id obtinuit, ut mixta uideatur esse sapientiæ, ne quis inquā deliberandum nō crederet, utrū plus boni an plus mali habeat eloquentia, sed ipsam per se satis existimaret bonā, propterea maluit definire eloquentiam, inducendo copiam dicendi. Quæ quia potest ad utrunque flecti, causam deliberationis induxit. Ac summum eloquentiæ studium.} Postquam docuit quid esset eloquentia, per definitionem securus postea, occupatis iam auditorum sensibus, eloquentiam nominauit. Sed recte ait: Ac summum eloquentiæ studium, non enim potest declarari quid possit eloquentia, nisi in aliquo fuerit, ac plena fuerit. Nā & cum nostræ Reip. detrimēta considero.} Ostensurus quantum boni aut mali possit eloquentia, de Rep. loquitur. Et recte. non enim in priuatis rebus eloquentia periclitāda est, sed in publicis. ita ipse in Verrinis, cum de se uel de eloquentia sua optimam probationem afferret, publicas causas commemorat tacet priuatas. Me qui tot annis in causis iudicijsq; publicis, ita sim uersatus. Nunc deni que ut bonum monstret eloquētiæ, de Reipub. incommodis uel commodis loquitur. Animaduertendum tamen, quod partes non eodē ordine exequitur, quo proposuit. Ait enim supra, Bonine an mali plus: nūc à mali eloquētiæ incipit. Sed supra naturam, ut diximus, secutus est: nunc cogitationis rationem seruat. illa enim prima cogitationi occurrunt, quæ uicina sunt, à nostra memoria. ideo et de recentibus, & quod esset magis propinquū elegit, cum ait, Nostræ Reip. detrimenta considero. Consideratio enim Reip. præsentis est. Ergo quoniam hucusq; multa incommoda per solam eloquentiā Reip. contigerunt, recte à malis eloquentiæ cœpit: post dicturus de antiquioribus bonis, & malis. Et maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates.} Recedit paulatim à Rep. nostra ad extraneas ciuitates, et recte post Romam maximas ciuitates nominat. Ergo quoniam uetustiora sunt harum exempla ciuitatum, animo se ait colligere. In Rep. autem nostra quæ sint gesta considerat. Recte itaque maximarum ciuitatum collegit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia, ubi populus maior est. Nō minimam uideo.} Quia de modo hic agitur, id est utrum plus boni, an plus mali afferat eloquentia: ideo ait, Non minimā uideo. Inuectam partem incōmodorum per disertissimos homines.} Quod supra disputauimus, noluit per eloquentiam dicere, sed per disertissimos homines: id est, qui habeant copiam dicendi solam. Inuectam uero, p metaphoram. nam ut nauis, sic

M. TVLLII CICERONIS
DE INVENTIONE RHETORICA
LIBER PRIMVS.

ÆPE ET MVLTVM hoc mecū cogitaui, bonine an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi ac summū eloquentiæ studium. nam & cum nostræ Reip. detrimenta considero, & maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates; non minimam uideo per disertißimos homines inuectam esse partem incōmodorum: cum autem res ab nostra memoria propter uetustatem remotas ex literarum monumentis repetere instituo; multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmißimas societates, sanctißimas amicitias intelligo, tum animi ratione tū etiam facilius eloquentia comparatas. Ac me quidē diu cogitantem ratio ipsa in hanc potißimum sententiam ducit, ut existimem sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus; eloquentiam uero sine sapientia nimium obesse plerūq;, prodesse nunquam. Quare si quis omißis rectißimis atq; honestißimis studijs rationis & officij, consumit omnem operam in exercitatione dicendi; is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur: qui uero ita se armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare poßit; is

Resp.

Resp. dicitur gubernari. Cum autem res à nostra memoria propter uetustatē remotas. } Expositis malis, incipit dicere quid boni habeat eloquentia. A' nostra memoria inquit remotas: ut excuset memoriam, quasi negligentem, addidit propter uetustatem. Ergo illa quæ nimis à memoria nostra remota sunt, qui scire possumus?

Ex literarum monimentis, inquit, repetere instituo. } Hæc monimenta dupliciter accipimus: aut annales, aut historias. primo enī annales fuerunt, post historiæ factæ sunt. Multas urbes cōstitutas, plurima bella restīcta, firmissimas societates, sctīssimas amicitias. } Deīde dicēdū ē hoc loco, qd sit ciuitas. Est āt ciuitas collecta hominū multitudo ad iure uincētū. Cū ergo fuerit ciuitas cōstituta, necesse ē ut primo bella patiatur, postea pacē agat. Pax enim à pacto dicitur pactū uero eē nō pōt, nisi causa præcedat. i. bellū. Hoc et Salust. tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur, dixit enim, prius bella gesta, post pacem esse fundatā. Res, inquit, Romana plurimū imperio ualuit Ser. Sulpitio & M. Marcello cōsulibus, omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum & Oceanum, nisi quæ à paludibus inuia fuit, perdomita. Hic bellum geritur, deinde pacem memorat consecutam.

Optimis autem moribus, & maxima concordia egit R. P. inter secundum ac postremum bellum Carthaginense. Quæritur autem, utrum in bellis aliquid possit eloquentia? potest enim sine dubio, & tantū quantum uirtus potest. Nam si uirtute bella finiuntur, & eloquentia bella finiūtur, ideo ergo ait:

Plurima bella restincta. } Iam illud notum est, quod bella ardere dicuntur, ut ait, Ardebat omnis Hispania citerior. Item, Quis tanti incendia belli,

Firmissimas societates, sanctissimas amicitias. } Inter so-

mihi uir & suis & publicis rationibus utilissimus atq; amicissimus ciuis fore uī. Ac si uolumus huius rei, q̃ uocatur eloquētia siue artis, siue study, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ cōsiderare principiū; reperiemus id ex honestissimis causis natū, atq; optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum more uagabantur, & sibi uictu ferino uitam propagabant; nec ratione animi quicquam, sed pleraq; uiribus corporis administrabant: nondum diuinæ religionis, non humani officy ratio colebatur; nemo legitimas uiderat nuptias; non certos quisquam inspexerat liberos; non ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atq; inscitiam cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendam uiribus corporis abutebatur perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam magnus uidelicet uir, & sapiens cognouit, quę materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum; si quis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere. qui dispersos homines in agris, & in tectis syluestribus abditos ratione quadam compulit in unum locum & congregauit, & eos in unamquanq; rem inducens utilem atq; honestam, primo propter insolentiam reclamātes, deinde propter rationem atq; orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos. Ac mihi quidē uidetur hoc, nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas uitæ rationes traduceret. Age uero, urbibus cōstitutis, ut fidē colere & iustitiam retinere discerēt, et alys parere sua uoluntate consuescerent, ac nō modo labores excipiendos cōmunis causa commodi, sed etiam uitam amittēdā existimarent; qui tādē fieri potuit, nisi homines ea, quę ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent? profecto nemo nisi graui ac suaui commotus oratione, cum uiribus plurimū posset, ad ius uoluisset sine ui descendere, ut inter quos posset excellere, cum his se pateretur ęquari, & sua uolūtate à iucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ uim obtineret propter uetustatem. Ac primo quidem sic & nata & progressa longius eloquentia uidetur, & item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis hominum utilitatibus esse uersata. Postquam uero cōmoditas quædam praua uirtutis imitatrix sine ratione officy dicendi copiam consecuta est, tum ingenio freta malitia peruertere urbes, et uitas hominū labefactare as-

cium & amicum hoc interest. socius est, qui nobis aliquo pacto ad aliquid gerendum coniungitur: amicus est, qui nobis usu uitæ similis, pio ac fideli amore coniungitur. & quia socius aliquid nobiscum gerit, ideo ait Firmissimas societates: quia uero amicus pro nobis amore coniungitur, ideo ait Sanctissimas amicitias, Ergo interdum amicus est, & socius non est, si mecum nihil gerat: & rursus, cum sit socius, amicus non est, si aliquid mecum inuitus gerat. Propterea Cicero ubique duo hæc iungit, socios Po. Ro. atque amicos. itaque & hic firmissimas societates, sanctissimas amicitias. Intelligo. } Recte intelligo. ait enim supra, Ex literarū monimentis repetere instituo, Ergo id quod legitur, intelligendum est. Tum animi ratione, tum facili eloquentia comparatas. } Vbique hæc duo coniungit, sed quando aliquid duæ res agunt, triplici modo agunt. aut æquales sunt, aut nunc ista plus præstat, nunc illa. Hic autem sapientiæ dat proprias agendi rationes. Sed quia uirtus omnis magnitudine sui tarda est, iccirco subiunxit & tēpus, ut illud quod sapientia inuenerit, facilius eloquentia compleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum alterum alterius auxily eget. Recte igitur. R. P. commodum ex confectione utriusque coniungit. Ac me quidē. } Supra ostēdit, quantum obesset eloquētia, quantūq; pdesset, sed mixta sapiētiæ. Nūc uero uult ostēdere singulatim, quantū sapiētia sola psit, q̃tū q; eloquētia sola obsit, quod cum ostenderit, quoniā sapientia sola parum prodest, & eloquentia sola multum obest, rursus dicturus est, eloquentiam sapientiæ esse iungendam. Omnis res aut nimium prodest, aut parum pdest; aut nimiū obest, aut parū obest. Sapiētiæ uult dat, ut sola parū psit R. P. nihil tñ obsit. eloquētiā uero solā, sæpe ait nimiū obesse. Quæ ī re obesse sē-

sueuit. Atq; huius quoq; exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimilimũ mihi uidetur quodam tempore, neq; in publicis rebus infantes, & insipientes homines solitos esse uersari; nec uero ad priuatas causas magnos ac disertos homines accedere, sed cum à summis uiris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorum accederent. quibus in controuersijs cum sæpe à mendacio contra uerum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam; ut necessario superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisq; necessarijs cogerentur. Itaq; cũ in dicendo sæpe par nonnunquam etiam superior uisus esset is, qui omisso studio sapientiæ nihil sibi præter eloquentiam comparasset; fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui Rempub. gereret, uideretur. Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula Reip. temerarij atq; audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij, atq; inuidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa & tumultuosa uita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi uidētur postea cætera studia recta, atq; honesta per otium concelebrata ab optimis enituisse; hoc uero à plerisq; eorum desertum ob obsoleuisse eo tempore, quo multo uehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum. Nam quo indignius rem honestissimam & rectissimam uiolabat stultorum & improborum temeritas & audacia summo cum Reip. detrimēto, eo studiosius, & illis resistendũ fuit, & Reip. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonē, neq; Lælium, neque horum ut uere dicam, discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes quibus in hominibus erat summa uirtus, & summa uirtute amplificata authoritas, & quæ his rebus ornamento & Reip. præsidio esset, eloquentia. Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & priuatim & publice, peruerse abutūtur; sed eo quidem uehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum et communi omnium pernicie plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit quod ad omneis res et priuatas et publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem uita iucunda fiat. nam hinc ad Remp. plurima commoda ueniunt, si moderatrix omniũ rerũ præsto est sapiētia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc

per ostēdit, sed & interdũ plus satis obesse. illā uero aliā partē tollit soli eloquētiæ, ut uel parũ prosit R. P. non multũ tñ obsit. Verum quod ait, Ac me quidē diu cogitātem ratio ipsa, } ipsa, inquit, ratio, sapientiæ scilicet. quam eloquentiæ dicimus esse iungendam. Quare si quis. } Ostendit quid sit plena sapientia. Sapiens est enim, qui diuina atque humana optime nouit. Ergo studium rectæ rationis ad diuina, studiũ honesti officij ad hūana referamus. Quod autem ait studium, rectius dixit quàm si dixisset, Quare si quis omissis rectissimis atque honestiss. studijs rationis & officij. In his enim nominibus perfecta philosophia est, quā quia nullus orator plene potest assequi, ideo nobis horum uel studium habēdum esse demonstrat. Cōsumit omnem operam in exercitatione dicendi } Consumit, inquit. Iā in isto uerbo est inutilis labor. Quod autem ait, In exercitatione dicendi, timet eloquentiam nominare, ut supra diximus, ne sensum audientis offendat. Itaque hæc definitio est eloquentiæ, Eloquentia est exercitatio dicēdi. Is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur. } Omnis homo aut sibi aut patriæ cōsulit, aut plus sibi quàm patriæ. recte ergo homines ad hæc duo miscenda sapientiam & eloquentiam, primo ab utilitatibus suis, deinde etiam publicis inuitātur: Qui, inquit, fuerit in sola dicendi exercitatiōe uersatus, omissis studijs rationis & officij, & sibi inutilis: & perniciosus patriæ ciuis alitur.

Qui uero ita se, &c. } Bene armat, quasi sapientia pro robore sit, pro armis eloquentia. Attendamus tamen, ut cum supra pro eloquentia aut copiā dicendi, aut exercitationem, aut disertitudinem nominauerit, nūc ubi & de sapientia loquitur, ut securus eloquentiā nominat. hic quoque duo illa seruat, quæ supra diximus. Qui inquit sapientiæ miscuerit eloquentiam, is & suis & publicis rationibus utilissimus atque amicissimus ciuis fore uidetur } Utilē circa priuata, amicum circa publica accipiamus. Ac si uolumus, &c. } Primo rem quandā constituit, cui eloquentiæ nomen imposuit, & ostendit unde nascatur eloquentia. Siue ex arte, inquit, siue ex studio siue exercitatione, siue à natura. } Huius inquit eloquentiæ, cuius incerta est origo, si uolumus cōsiderare principium, inueniemus, inquit, id ex honestissimis causis natũ, atq; optimis rationibus profectum. Causa est animi impulsus, ad aliquid agendum. ratio est gerendorum ordo, ex causis uenientium, ut quid quo loco facias ac dicas, intelligas. Ergo inquit, si eloquentiæ principium considerare uolumus, primum causa attendenda est. hæc causa honesta est. Deinde rationes, et easdem optimas inueniemus. Inter studium autem & exercitationem hoc interest: Studium est animi ad aliquid agendum pertinacia: Exercitatio est suscepti actus continuatio. Ex his quoque supra diximus, nasci eloquentiam posse. Nam fuit quoddam tempus. } Incipit commemorare, causas fuisse honestas quibus eloquētia non ad id ipsum quòd nata sit, sed circa agēdum principium sumpserit, ut supra diximus. Aiunt philosophi è duobus hominem constare, anima & corpore. animam uero esse perfectam, sed impediri crassitudine corporis, quo minus se talē exerat, qualis est per naturam. Ergo mundo constituto, erant homines nimis impediti corpore, & in quibus uis animæ obruta atque oppressa esset. Tunc necessario rapto uiuebant, & malis moribus oppresso animæ bono circa res omnes uiribus corporis abutebantur. sed quia natura non æqualiter se per omnes fundit, aliquādo unus tādem extitit qui se bene itelligeret, &

ret, et qui uideret esse in hominibus animam illã diuinam, quæ haberet in se multas utilitates, si tamen posset ab aliquo è latebris quibusdam elici atq; proferri. Ergo his causis eloquentia initium nõ nascendi, sed agẽdi sumpsit nam fuit quoddã tempus, cum in agris homines passim bestiarum modo uagabantur. sicut Virgilius:

Hæc nemora indigenæ Fauni nymphæq; tenebant,
Gensq; uirûm trũcis & duro robore nata,
Quis neq; mos neq; cultus erat, nec iũgere tauros,
Aut cõponere opes norant, aut parcere parto.

Et sibi uictu ferino uitã propagabant. } Sapiẽs omnis memoriæ studet. Illi, in quibus uis animi mole corporis oppressa delitescit, non memoriæ student, sed ferino ritu subsidia solis prospiciunt diebus. Sic Salustius: Et quoniam uita ipsa, qua fruimur breuis est, memoriã nostri quàm maxime longam efficere conuenit, non pecorum more uiuere, quæ natura prona atque uentri obedientia finxit: ut isti homines fuerunt, qui sibi in uictu ferino uitam propagabant. Nondum diuinæ religionis, &c. } Plena Philosophia est, quæ constat ex duobus, ex Physica & Ethica. Physica est, quæ de diuinis agit: Ethica, quæ de humanis disserit. Sed quia Cicero illud docet, quod oratori est necessarium, Ethicam prosequatur: quæ si tunc ab hominibus ignorata ẽ, multo magis Physica. Ergo indicat ut illi uixerunt, qui animæ cõmodis ignoratis, corporis uiribus pleraq; gesserunt. Nemo legitimas uiderat nuptias, nõ certos quisquã inspexerat liberos } Vtrũque enim uaga atq; incerta uenere conficiebatur, neq; erant iura quæ id fieri prohiberent. Non ius æquabile quid utilitatis haberet acceperant. } Illic enim nullius iniuria uiuitur, ubi ẽ iuris æqualitas, æqua libertas, ubi aliquid aut omnibus licet facere, aut omnibus non licet. Perniciosissimis satellitibus. } Vires corporis esse ait cupiditatis ministras, quæ in animis hominum quandam obtinent tyrannidem. Quo tempore quidam magnus, &c. } Vt facilius intelligentiam consequamur, rerum similitudo proferenda est. Anima ita est, ut uinum. nam, quemadmodum uinum pro uase, in quo est habitum, aut retinet, aut amittit uinolentiam: perinde anima, si optimum & castum corpus offenderit, et seruat naturam: sin aliàs, amittit. Ita igitur cum mortale genus brutũ atq; inscium rerum omnium uagaretur, extitit quidã uir magnus, in quo anima suam retineret naturam, & qui intelligeret omnes homines habere in se quiddam diuinũ, sed id uitio corporis opprimi atq; deperire. quod si fuisset elicitum, maximas inde commoditates hominum posse contingere. Cognouit quæ materia esset, et quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominũ. } Materia nõ ad hoc ipsum materia est, quod materia uocatur: sed ad id quod inde fieri habet materia est. opportunitas uero non accidit, neq; in altero est. sed in eadem materia est. Potest autem in ligno esse materies ad aliquid faciẽdum: sed si putrescit opportunitas in materia non est. Similia et de reliquis materijs possumus di-

amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum, præsidium comparatur. Ac mihi quidem uidentur homines, cum multis rebus humiliores & infirmiores sint, hac re maxime bestijs præstare, quòd loq possunt. Quare præclarum mihi quiddã uidetur adeptus is, qui qua re homines bestijs præstant, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo neque exercitatione conficitur, uerũ etiam artificio quodam comparatur; non alienum est uidere, quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus; uidetur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius et expeditius uniuscuiusq; animus ipsam rationẽ, ac uiam artis considerare poterit.

cere. Ergo nõ suffecerat inuẽta materia ĩ hominibus, nisi in eadem materia etiam opportunitas fuisset ad maximas res. Si quis eam posset elicere. } Est ergo qui potest elicere, & quod potest elici. Hoc deinde attendamus. Vnus potest uidere aliquid effici posse, non tamen etiam efficere: deinde etiam iustũ, sapientem, & magnum uirum Cicero ait uidisse in hominibus materiẽ sed dubitasse de effectu, ait enim. Si quis eã posset elicere. Vtrũque tamen dat huic uiro, & intelligere et efficere. est enim et sapiens, & eloquens. Et præcipiendo meliorem reddere. } Erat ergo in hõibus animus. Sed ideo inquit Reddere, quia uidebatur amissus. erat bonus animus, & ideo ait, præcipiendo meliorem reddere. His causis igitur honestissimis, ut uidemus, iste quidam compulsus est ad eloquentiam, hoc est ad id unde nasci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim causa honestior, quã homines bestiarum modo uiuentes, præceptis utilibus atque honestis ad humanam atq; diuinam cognitionem traducere? Ergo istũ uirum, magnum atque sapientem, quemcunque accipiamus: multi enim Saturnum, Platonem, Aristotelem, atq; alios uolunt intelligi, sed errant. Qui dispersos homines in agris, & in tectis syluestribus abditos, ratione quadam compulit unum in locũ, & congregauit. } Duas res supra posuit, hõestissimas fuisse causas, optimasq; rationes, ut ad actus eloquẽtia nasceretur. Explicitis ergo honestissimis causis, incipit ostendere eloquentiæ ad actus fuisse rationes, & ut intelligas iam de causis esse dictum, ratione quadam, inquit, compulit unum in locum, & congregauit. Diximus rationem esse rei gerendæ ordinem necessarium, ut puta hoc primũ debet fieri, hoc deinde, ac tertio: ut nunc primo compelluntur homines, post congregantur, deinde in unamquãque rem inducuntur utilem atque honestam. Compulit unum in locum, et congregauit. Compulit, quasi inuitorum est: iam uolentium, cõgregauit. Sed debemus scire, quid sit compulit, & congregauit, quasi ciuitatem fecit. nam, ut supra diximus, ciuitas est collecta hominum multitudo ad iure uiuendum. Ergo eloquentia plurimum prodest. nam facit ciuitatem, & quicquid utile atq; honestum est insinuat. Et eos in unamquãque rem inducens, utilem atq; honestam. } Cicero duplex esse honestum docet. unum illud solum, atque purum: aliud, quod cũ utili iunctum sit. Sed solum illud apud paucos est, eos scilicet qui soli gloriæ student, nihilq; ad sui utilitatem gerunt: quicquid sanciũt, consideratione boni malique generatim sanciunt, non gratia in eodem uersantium personarum. Honestum uero illud cum utili ideo honestum uocat, quia id quod iunctum ac duplex est, ab eo quod maius est, nomen accipit. Verum illud honestum philosophorum est, hoc illorum sapientium. qui R. P. student, quiq; in ciuitate uersantur. Quod quidem honestum utilitati semper adiunctum est, & utilitas honestati. hoc etiam Socrates ait, nihil esse utile, quod non honestum sit: nihil honestum, quod non utile sit. Sed, ut ipsum intelligamus, rerum exẽpla proferenda sunt.

Esse iudicem, honestum est. Iuncta est tamen utilitas honestati. nam nemo ei iniuriam facit nemo seruis eius prodest, posteris liberis eius prodest. Amicus ergo si quid præstat, etiam utile est. Sed quanquam hæc duo iuncta sunt, non tamen ita mixta sunt, ut uino aqua miscetur, scilicet ut secerni nullo modo possint: sed ita mixta sunt, ut secerni posse uideamur. quemadmodum si fiat aceruus ex tritico & ordeo. Quanquam ergo hæc duo mixta sunt, tamen aliquo modo etiam secerni possunt. Etenim si quid alicui præsto, nec gratiam reposco, honestum est. At ob id ipsum quod præsto, si gratiã reposco, fit utile. Ergo primum sit illud solum honestum, quod per se placet, nulla adiuncta gratia, Hoc medium honestum utile, quod cũ utilitate est. Tertia sit cõmoditas, quæ solis lucris intenta est. abiecta oĩ honestate. Honestũ uero philosophicũ soli gl'iæ studet abiecta ẽt utilitate. Nunc ergo, quoniã collectis hominibus & congregatis ciuitas facta est, quid debet persuaderi? quid hominibus insinuari? non honestum illud solum quod philosophorum est, non commoditas quæ hominum perditorum est: sed illud medium honestum atq; utile, quod in omni R.P. quod in omni ciuitate uersatur.

Primo propter insolentiam reclamantes. } Nihil egerat eloquentia, si statim ut insinuare cœpit, quid esset honestum atq; utile persuasisset. Sed ostendit magnas inesse uires eloquentiæ, si ad id quod erat optimum, traduxit inuitos, et ne uideantur iccirco reclamasse quód res optima non esset, ideo ait, Propter insolentiam primo reclamantes. Deinde, ne eloquentiæ quibusdam ueneniis etiã ad malam rem traducti uideantur. Deinde propter rationem, inquit, atq; orationem studiosius audientes. } Ergo ubi ratio est, & sapientia, malitia inesse non potest. Rationem ad sententiarum grauitatem referendam sciamus, orationem ad ornamẽta uerborum.

Ex feris & immanibus mites reddidit, & mansuetos. } Difficile est rem aliquam cuicunque tollere, difficilius aliam dare. Hic utrunque factum est. sublata est hominibus feritas atque immanitas, & data est humanitas & mansuetudo. Ac mihi quidem, &c. } Sũt multa quæ solo habitu sui perfecta sunt: sunt multa quæ & habitu & usu: ut Athleta, si habeat corporis magnitudinem, non continuo perfectus est, nisi ei & usus accedat, ut orator concepto totius sententiæ habitu, non continuo perfectus est, nisi & ei usus accedat. sapientia uero habitu sui perfecta ẽ, nec indiget uocis, id est usus. Sufficit ei autem intra animos contineri. Vsu ergo nihil consequitur. & si quando concepta uerbis uoluerit indicare, nõ ideo sapiẽs sapientior fit, quia indicat se sapientẽ, sed perfecta, ac salua sapientia quiddam amplius et ad actus alios accedit. Ergo homines ex immanibus ac feris mites redditi ac mansueti, paulatim quoque honestum atque utile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiæ loquitur. uideamus utrum hæc sola sapientia fecerit: an non sola sapientia, sed cum eloquentia. Primo. itaque cognoscere debemus, quot modis quid persuadeat sapientia? & possumus intelligere, multum hic eloquentiam ualuisse. Sapientia igitur sola duobus modis aliquid persuadet. Aut cum tacet & aliquid facit. et id quod facit, quia bonum est, alter imitatur idem, ut quicquid tacitus fecerit sapiens, id alter re, non uerbis doctus imitetur. Aut cum aliquid faciendum uel non faciendum uerbis persuadet, & hoc duplici modo: nunc naturalibus uerbis, nunc per eloqentiam. Sed hoc loco negat, tacitam sapientiam hoc perficere potuisse: negat inopem dicendi, id est quæ uerbis naturalibus uteretur, sed illam sapientiam quæ iuncta esset eloquentiæ. Ac mihi quidẽ uidetur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse. } Perficere, inquit. Alioqui plenæ sapientiæ officium est inuenire, ut supra.

Quo tempore, inquit, quidam magnus uidelicet uir & sapiens cognouit, quæ materies, & quãta ad maximas res opportunitas animis inesset hominũ, si quis eã posset elicere, et præcipiẽdo meliorẽ reddere. Ergo animum in hominibus esse sapiẽtia cognouit, ut cõgregarentur, & in unanquanq; rem utilem atque honestam inducerentur: sapientia quod est prouidet, sed eloquentia opitulante perficit. A consuetudine subito conuerteret, et ad diuersas uitæ rationes traduceret. } Magna uis eloquentiæ, si subito cõuertit: hoc est, quod non potest sapientia. alioqui & sapientia perficit, sed nõ subito, & quod ait, & ad diuersas uitæ rationes traduceret, ut supra diximus, difficile est, cuiuslibet rei consuetudinem tollere: hoc difficilius tamen, alias etiam uiuendi persuadere rationes. Age uero, urbibus constitutis. } Vt supra, cum de commodis eloquentiæ loqueretur, hunc ordinem fecit. Multas urbes constitutas, plurima bella restincta firmissimas societates, sanctissimas amicitias. & quanquam hinc homines ex immanibus primo æquales facti, post etiam obsequi ultro cœperint, supra dictum: tamen sermonem seruatum possumus inuenire. Primo itaque beneficijs eloquentiæ ciuitates factæ sunt, ut ait supra, multas urbes constitutas Ciuitas autem fieri dicitur, cum homines unum in locum congregantur ad iure uiuendum. Vt fidem colere. } Hinc bella restinguuntur. Si enim cupiditas ad se explendã uiribus corporis abutebatur, quasi quædam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne sint bella: aut restinguũtur illa, quæ fuerunt. Et iustitiam retinere discerent. } Iustitia omnis à nobis circa alios ẽ, ut unicuiq; meritum proprium tribuamus. Potest tñ hic quasi societas custodiri. iustis etenim cõditionibus societas facienda uel cõseruanda est. Et alijs parere sua uoluntate consuescerent. } Iustitia æquales homines esse fecit, hic iam & minoris esse patiuntur sua etiam uolũtate Possunt tamen hinc amicitiæ copulari. nostra enim uoluntate nulli obsequimur, nisi amici fuerimus. Antea autem si uiribus corporis cuncta agebantur, non sua uoluntate quisquam alteri paruit, nec potuit amicus esse qui cogebatur. Ac non modo labores excipiẽdos communis commodi causa. } Perfectum est, inquit, ab eloquentia, ut libenter omnes non modo laborem pro publica salute susciperent, sed etiam uitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia, ut illi uitam paruipenderẽt, qui iã dudum sibi uictu ferino uitã ppagabant. Qui tãdẽ fieri potuit? } Quæritur utrũ hoĩes ad has rõnes uiuẽdi p naturã deducti sint, an præceptis uideantur adducti. Erat quidem in hominibus natura melior, sed oppressa corporis uitio, ad malũ declinauerat. uerum quia nihil uniformiter funditus existit, quin semper aliquid sit, quo intelligamus quid in cæteris desit, iste quidem magnus uir ac sapiens cognouit bonam in hominibus naturam: multumq; esse profuturam, si præceptis melior fuisset effecta, ergo omne quod perfectum est natura, & disciplina perfectum est. Sed quia iste primus uir disciplinã accipere non potuit, perfectus fuit natura, et usu. Cum enim cognouit habitum suum, & diu secum pertractando cognouit esse in hominibus bonam naturam, quæ ut perfecta esse potuisset, præceptorum adhibuit disciplinam. Ergo in hominibus fuit materies, id est perfecta natura, quam perfectam præcepta fecerunt, inuenta p sapientiam, insinuata per eloquentiam. Profecto nemo nisi graui, &c. } Quanquam natura fuit apta ad perfectam uitam, tamẽ ipsam naturam præceptis ait ad has uiuendi rationes esse perductam. Graui, inquit, ac suaui commotus oratione. } Grauitatem ad sapientiam, suauitatem ad eloquẽtiam referamus. Iure grauitatem ad sententias, suauitatem ad uerborum ornamenta referamus.

ramus. Cum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset sine ui descendere } Omnis res à simili uincitur: utputa eloquēs uincitur ab eo qui eloquētior fuerit. fortis non uincitur, nisi ab eo qui fortior fuerit. astutus non uincitur, nisi ab eo qui astutior fuerit. Animaduertendum ergo acumen Ciceronis. Homines, inquit, fortissimi ad æquabilitatem uiuendi non fortitudine, qua solet uinci inferior fortitudo, sed eloquentia deducti sunt. ergo supra omnes uires eloquentia est, sed ea quæ sit mixta sapientiæ. *Vt inter quos posset excellere, cum his se pateretur æquari.* } Excellere uiribus scilicet, cum his se pateretur æquari. Ita supra, Nō ius æquabile quod utilitatis haberet acceperat. hinc enim æquari. *Et sua uoluntate.* } Non coacti uiribus corporis, sed in his iam fecerat eloquentiæ persuasio uoluntatem. *Ab iucundissima consuetudine recederet.* } Non dixit à consuetudine recederet, sed à iucundissima, inquit. omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes uoluntate iucundissima consuetudo est. *Quæ præsertim iam naturæ uim obtinēt propter uetustatem.* } Ergo hominum natura bona est, sed malitia per consuetudinem naturæ uicem cœperat obtinere. *Ac primo quidem sic, & nata &c.* } Satisfecit propositioni suæ. Supra enim dixit, ac si uolumus eius rei quæ uocatur eloquentia considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum atque optimis rationibus profectum. Ita & hic. *Ac primo quidem sic & nata & progressa longius eloquentia uidetur, et item postea maximis in rebus pacis, & belli.* } Ostendit, diu eloquentiam profuisse. Verū quod ait maximis in rebus, ut supra, cognouit quæ materies & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere. ergo maximæ res pax atque bellum.

Cum summis hominum utilitatibus. } Cum illa scilicet utilitate, quæ cum honesto est. *Postquàm uero, &c.* } Omne perfectum bonum, id est, quo natura humanæ res nullo adiuncto incommodo munerata est, duobus ad plenum constat: re ipsa, & specie atque imagine sui, utputa mel habet rem, scilicet dulcedinem: habet speciem, id est, colorem atq; aspectum, quo quasi facile ita ut est dulce credatur. ita uir fortis habet rem, uirtutem scilicet: habet speciem, id est, pulchritudinem corporis. in distorta enim membra, nec quæ iuxta naturam sui appetitus composita sunt, uirtus nō potest cadere: ut Virbius, & cæteri quoscūq; fortes & pulchros fuisse dixerunt. Sic uestis etiam habet rem, utilitatē texturæ, habet speciem, gratiam scilicet circa aspectum faciei. Ergo ille nescio quis magnus uir ac sapiens, & hi qui postea cōsecuti, accepta uitæ præcepta tenuerunt, ut perfecti essent: habuerunt rem. i. sapientiam: habuerunt speciem. i. eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito uirtutis dignissima præmia consecuti sunt. i. magistratus aut alias utilitates, multi dum præmia sibi paria exoptāt, re ignorata, speciem solam sequi ceperunt. i. prætērita sapientia solam dicendi copiam consecuti sunt. Præmijs itaq; solis inducta cōmoditas, re ignorata, speciem cœpit uirtutis imitari. Atq; ideo cōtigit, ut mali mores adepti copiam dicendi circa commoda Reip. sola eloquentia, omissa sapientia, sint abusi. *Commoditas.* } Cōmoditas autem. i. praua uirtutis imitatrix, tertia illa est, honesto illi soli contraria.

Peruertere urbes, & uitas hominum labefactare assueuit. } Sic supra, homine an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus. his duobus enim R.P. conflata est. *Verisimillimum mihi uidetur.* } Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem, quî fieri potuerit, ut eloquentia mixta sapientiæ, quæ congregauit homines, quæ persuasit utile atq; honestum, quæ urbes constituit, iura docuit, quæ multū hominibus profuit, ut eloquentia inquā mixta sapiētiæ cœperit obesse hominibus, & ciuitatibus? Hoc scilicet fuit exordium malorum. Primum urbibus constitutis, necesse est creuisse easdem ciuitates ꝓpria doctrina, sine uicina multitudine. in his deinde non omnes sapientes atq; eloquentes fuisse, sed paucos: quāquam omnes hanc habendi materiem continerent. Necesse ergo erat, ut auctis cumulatisq; ciuitatibus sapientes homines atq; eloquentes R.P. gubernarent, ipsiusq; tantum curam gererent. Occupatis itaq; circa R.P. sapientibus, priuatorum negotia callidi homines & dicaces agere ac tractare cœperunt. Et primum priuatarum controuersiarum, postremum fortunarum patroni fieri cœperunt. qui cum interdum contra iustitiam malas causas defenderent, sæpe etiam uincerent, coacti sunt sapientes illi R.P. intenti, ciuibus ac necessarijs suis resistere, contra illos callidos ac disertos, qui assiduitate dicendi notissimi populo, atq; amicissimi esse cœperant. itaq; illi callidi cum contra illos sapientes uiros dicerēt, sæpe pares, interdum superiores fuisse à populo iudicati sunt, & digni haberi cœperunt qui R.P. gubernarent. Quibus postq̄ commissa R.P. est, multa incōmoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum est, ut eloquentia quæ primum profuerat, sed mixta sapientiæ, post sola multum effecerit utilitatibus Reip. At cum ꝑ hos male eloquentes cuncta regerentur, sapiētes illi de numero deturbati, ea quæ gerere consueuerant, scribere cœperunt. hiq; habiti sunt philosophi, & per hos factum est, ut usque ad nostrā memoriam rerum honestarum memoria atq; imitatio peruenirent.

Verisimillimum mihi uidetur quodam tempore } Quoniam animo in præteritis uersatur, multasq; in mentem reuocat facies Reipub. confirmat opinionem suam, fuisse sine dubio tēpus, quo Respub. à sapientibus gubernata sit, priuatorum negotia à callidissimis hominibus. qui postea pares sapientibus, interdumq; meliores à multitudine iudicati, commissam sibi Rempub. pessum dederunt.

Nec uero ad priuatas causas magnos ac disertos homines accedere. } Ideo quia publica fuere anteponenda priuatis, magnos ad sapientiam, disertos ad eloquentiam referamus. *Arbitror alios fuisse non incallidos homines.* } Callidi sunt, qui dolo ac fraude exitum uirtutis imitantur. *Cum sæpe à mendacio cōtra uerum stare homines consuescerent.* } Multo melius res ipsas nominauit, quàm si has in negotijs positas nominasset. utputa, cum sæpe mendacij ratione contra ueram causam stare consuescerent. *Itaq; cū in dicendo.* } In dicendo, inquit. ergo iam omissa est sapientia, si de sola dicendi copia iudicatum est. *Nonnunquam etiam superior uisus esset is.* } Ostendit uerum iudicium non fuisse, ubi uincere aliquis uidetur, potius q̄ ꝓbatur. *Fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio, dignus qui Rēpub. gereret, uideretur.* } Multitudinis, inquit, iudicio. Iam in multitudine ueritas ipsa talis est. quod autē ait, suo iudicio, hoc quoq; irritum est. Quis nam autem de se potest, aut debet habere iudicium? Ad postremum dignus uideretur, ut supra. *Itaq; cū in dicendo sæpe par, nonnūquam etiam superior uisus esset.* *Hinc nimirum non iniuria* } In metaphora permansit, gubernaculum, naufragia. utrūq; enim est nauis. Negat enim cuiquam debere mirum uideri, Rempub. pessundatam, cum ad eius regimē uenerint homines temerarij, atq; audaces. Hoc autem interest inter audacem & temerarium. audax potest interdum & pro bono accipi, temerarius non nisi malus. Audacia ergo est duplex. nam & ille qui in prosperis rebus temere aliquid aggreditur, audax est: & ille qui prouisis rationibus fortiter aliquid incipit, audax est. quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic præmisit temerariū, ut intelligeremus male audacem. *Temeritas enim & inconsideran-*

tis causæ sunt, harum euentus audacia. Quibus rebus tantum odij atque inuidiæ suscepit eloquentia. } Omnis causa habet euentum suum, omnisq; euentus causam: utputa ignis, cum in lignum immissus fuerit, idem lignum incēdatur necesse est. hic ignis in lignum missus, causa est. causæ uero euentus incendium: Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio, id est, ex causa necesse est aliquis cōsequatur euentus. Ergo inuidia consecuta est, plerunq; enim ex odio inuidia nascitur. plerunq; inquam: nam & alium potest habere euentum. si enim hostem oderis, non inuides, sed inimicus es. si seruum oderis, non inuides, sed irasceris. non ergo semper odij est euentus inuidia. Sunt enim causæ, quæ interdum non necessarios euentus habēt: ut si pugno percutias, & occidas. Sunt item causæ, quæ necessarios habent euentus: ut ignis missus in stipulam, faciat incendium necesse est. Quibus rebus tantum odij atque inuidiæ suscepit eloquētia. } Postquam, inquit, Resp. ab insipientibus & dicacibus cœpit administrari, sapientes illi eloquentiam odisse cœperunt, & omisso studio Reipub priuatim atque otiose ea quæ gerere in Repub. non licebat, literis scriptisq; exercere cœperunt. Atq; ideo factum est, ut usque ad nostram memoriam recti atq; honesti memoria perueniret. Vt homines ingeniosissimi. } Ingenium est uis quædam naturaliter animis insita, suis uiribus præualens. in ingenio itaque & sapientia est & eloquentia: ut in his est, quos ingeniosissimos uocauit, & ingenio est sola eloquentia, ut supra, tum ingenio freta malitia. Quare mihi uidentur. } Absolute hoc quidem. Hoc uero à plerisq; eorum desertum obsoleuisse. } Id est, status ille quo in Repub sapientes atque eloquentes homines uersabantur, omissus est, atq; in obliuionem redactus, illo præsertim tempore quo Republicæ periculis maxime fuerat succurrendum. Et hoc quasi per indignationem pronunciandum. Quod uero ait, A' plerisque, recte dicit. Non enim omnes sapientes à Repub. recesserunt. Nam Atheniensibus Solon leges scripsit. & quia norat multos in Repub. corruptissimos, in exilium ultro profectus est. iisdem Atheniensibus leges & Dracon tulit. duorum itaque hominū legibus utuntur. Lycurgus Lacedæmonijs etiam leges scripsit. Non ergo omnes sapientes à R.P. recesserūt: sed quia plerique recesserant, pauci reliqui facile aut cesserunt, aut oppressi sunt. Nam quo indignius rem honestissimam. } Quando aliquid faciendum persuademus, ab honesto, ab utili, à possibili persuademus, interdum & necessarium ponimus. iisdem præceptis etiam illam rem, quæ non sit facta, reprehendimus. Vt hic Cicero, cum queritur sapientes a R.P. recessisse. siquidem ut id non facerent, suberat honestas. Nā quo indignius rē honestissimā et rectissimā uiolabat. } Suberat utilitas. Sūmo eū Reipub. detrimēto. } Vtiq; à Rep. piculū submouere utile est. Suberat possibilitas. Stultorū, inqt, et improborū temeritas, & audacia. } Facile enim stulti ac temerarij superātur. Eo studiosius et illis resistēdū fuit, & Reipub. cōsulendum } Hic quoq; honestum atq; utile seruant. Honestum est enim, improbis resistere. Vtile, R.P. in causis habere defensam. Quód nostrum illum non fugit Catonem. } Nostrum, id est, Romanum. Nam reprehensio illa superior sapientū atq; eloquentium, de Græcorum principibus facta est. Quòd hi disertis ac dicacibus hominibus facile Reipub. cesserint. Nunc uero uenit ad Romanos, quos ostendit ita sapientes atq; eloquētes fuisse, ut nūq̄ R.P. deseruerint: neq; quicq̄ illis tantum desertis cōcessisse. Quod cū facit, præponit Græcis Romanos seq; p Romanos. Verū exēpla cum proferimus, non unū aliquod, sed quàm multa possumus, cum decore tamen proferre debemus. ut nunc Cicero, commemorato Catone statim alios subijcit, simul quod in Romanorum laude unius hominis quamuis egregij non sufficit exemplum. Quibus in hominibus erat summa uirtus, & summa uirtute amplificata authoritas, & quæ his rebus ornamento & Reipub. præsidio esset eloquentia. } Virtutem in artibus semper sapientiam accipiamus. Verum sapiens atq; eloquens habere debet illam, quæ totam efficit authoritatem. itaq; si accedat sapientia, amplificatur authoritas. Si his duobus accesserit eloquētia, erit qui hæc potuerit habere perfectus. ut hic maioribus nostris, Catoni, Lælio, atque aliis. tradidit sapientiam, authoritatem, eloquētiam. Quare meo quidem animo. } Meminimus in hac præfatione quatuor theseis esse. Principalem illam, iungendam esse eloquentiæ sapientiam. Secundam illam, non multum prodesse R.P. solam sapientiam, tamē prodesse. Tertiam illam, nūquam omnino eloquentiam solam prodesse R.P. nimium obesse plerunq;. Postea de origine eloquentiæ disseruit & quæ eius circa actus natura fuerit disputauit. Ostenditq; primo eloquentiam profuisse, sed quādiu fuerit mixta sapientiæ. Post, eandem eloquentiam repudiata sapientia maxima naufragia intulisse R.P. magnamq; exinde odium atq; inuidiam contraxisse. Ne quis ergo existimet eloquentiam semper esse fugiendam (quippe multa incommoda per hanc contigisse monstrauit) necessario hæc quarta thesis est, studendum eloquentiæ, sed quæ mixta sit sapientiæ. Et est hic quasi exhortatio. In exhortatione uero deliberationis præcepta seruantur. tractatur utilitas, tractatur honestas, tractatur possibile. Vtilitas porro duobus generibus comprehēditur, si mala repellamus, si prospera cōsequamur. Ergo hic tractat utilitatem ab utroque, & primo ut mala repellantur. Sed eo uehementius, inquit, studendum est eloquentiæ, ne mali magno cum detrimēto bonorum, & communi omnium pernicie plurimū possint. Deinde quo bona consequantur, cum præsertim, inquit, hoc unum sit, quod ad omnes res & publicas, & priuatas maxime ptineat. Postremo etiam ad solam priuatam utilitatem descendit, & ibi utile atq; honestum ipsis nominibus signat. Hoc tuta, inquit, quod utile est; hoc honesta; hoc illustris, quod ex utili atq; honesto est; hoc eadem, inquit, uita iucunda fiat. Magna exhortatio. siquidem est inter studia utilitatis atq; honestatis circa eloquentiam comparandam, quæ quidem studia multum habēt laboris. Et iam uitam una futuram dicit esse iucundam. Superest ergo possibile, ut ostendat eloquentiam posse consequi, si, inquit, non eloquentia solum natura, neq; exercitatione, sed etiam arte constat. quoniam artem discere, in nostra potestate est. Possumus, inquit, eloquentiā consequi. In hac exhortatione est etiam auxesis: auget enim laudes eloquentiæ. Auxesis porro duobus modis fit: ratione, & comparatione. Auxit eloquentiā ratione, ubi ait, per hanc & publicas et priuatas res administrari posse. per hanc uitā tutā, honestam, illustrem, iucundā futurā. p hāc unūquēq; Reip. sibi atq; amicis pdesse posse. Auget uero eloquentiā cōparatione, cū ait elocutiōe sola fieri, ut belluis oībus antecellamus, cū sine illa iferiores belluis simus: præclarūq; esse, si pp qđ belluis præstas, hoc ipso ēt hoībus antecellas. qđ poterit fieri, si eloquēs fueris. Nūc quoniā exhortatiōis atq; auxesis præcepta mōstrauimus, ad interpretationē in his positæ orationis redeamus. Quare meo quidem animo nihilominus eloquentiæ studendum est. } Quarta illa thesis, studendum est eloquentiæ, sed quæ sit mixta sapientiæ. Et iucunde meo, inquit, animo, ne quid sibi usurpasse uideatur, non dixit, eloquentiæ studēdum censeo: sed quod ait, nihilominus, i. quanquam multa incommoda attulerit Resp. tamen eloquentiæ studendum est, sed ut ei sapientiam cōiungamus. Et si

ea quidem

ea quidem priuatim & publice peruerse abutuntur.} Magna exhortatio, cum ait, quidam: ut si pauci sunt, facile opprimi posse uideantur. Priuatim & publice: Respub. enim his duobus cōstat, hominibus & ciuitatibus. Peruerse abutuntur.} Obest enim Reip. quod prodesse debebat. Magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie.} Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea si boni periclitantur? recte addidit, & communi omnium pernicie. Ergo studendum est eloquentiæ, ne opprimantur. Nam hinc ad Rempub. maxima commoda ueniūt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia.} Bene persuadet sapientiā iungendā esse eloquētiæ: siquidē rerū omniū moderatrix ē. Ergo multa, inquit, ad Rēp. cōmoda ueniūt ex eloquētia, uel sapiētia. Sed quia multi pprijs magis utilitatibus uolūt eē cōsultū, recte subdidit. Hinc ad ipsos qui eā adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit. Quæ oīa & utilia sunt, et honesta. Hinc amicis quoq; eorū certissimum ac tutissimum præsidium comparatur.} Ostendit hic quæ agat orator. sapiens enim cum eloquentia negotia suscepta non deserit. Et inde fit, ut commodis amicorum deesse non possit. Vt ipse Cicero in Verrinis: Et qui omne reliquū tempus, quod mihi ab amicorum negotijs datur, in his studijs laboribusq; consumā. Ac mihi quidē uidetur.} Diximus supra, Auxesin in rōne et cōparatiōe fieri. hic cōparatio est hominū et belluarū, & inter se hominum. Hoc si forte non natura modo, neq; exercitatione cōficitur, uerumetiam artificio quodam comparatur.} Vt supra diximus, possibile hic tractatur, id est posse ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi. Necessario ergo, prius quàm eloquentiæ præcepta traderet, exhortatus est ab honesto, ab utili, à possibili: & debere

& debere ab hominibus, & posse eloquentiā comprehendi. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipsius artis.} Omnis ars duplex est. id est, duplicem faciem habet, secundum præceptum, sententiamq; Varronis: qui ait esse artem extrinsecus unam, aliam intrinsecus. Ars extrinsecus talis est, quæ nobis scientiam solam tradit. Intrinsecus, quæ ita dat scientiā, ut illud ipsum quod scientiā dat, quibus rationibus faciamus ostendat. ita illa ad sciētiā solā proficit: hæc ad scientiā, quæ in hac actu sit, utputa si dicam, grammatica ars est gnara, partim orationis, gnara syllabarū, gnara literarū, per hāc discimus oīa uitia uitare. hæc cum dico, cumq; per hanc uitari uitia dico, non tamē quomodo uitentur ostendo, artem illam extrinsecus doceo, per quam sola scientia discitur. Si autem dicam quæ sunt partes orationis, quæ syllabæ, quæ literæ, quibusq; modis omnia illa constent, quo pacto uitia uitentur, tunc erit illa ars, cui est nomen intrinsecus, non quæ ad scientiam nostram tantum proficit, sed quæ in actu sit. Ergo & ars rhetorica duplex est. nam est extrinsecus, et intrinsecus. Intrinsecus autem illa ē, quæ nobis ad actus præcepta artis insinuat. Extrinsecus porro, quæ nobis quid sit rhetorica demōstrat. quam cū demonstrauerit, scimus tantum, sed exercere non possumus. Hanc itaq; artem extrinsecus, quæ solam scientiam parit, quinque rebus Tullius ostendit: genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipse autem ostendit, se de ea arte quæ est extrinsecus, esse dicturum. Intrinsecus uero artē, quæ nobis ad actus præcepta dat, interim differre. Ait enim. Sed anteq̄ de præceptis oratorijs dicamus, dicendum uidetur de genere ipsius artis.} Quoniam primo artis generi satisfaciendum est, quale genus rhetoricæ artis sit, explicemus.

DE IVRE CIVILI ET PARTIBVS EIVS.

CIVILIS quędam ratio est, quæ multis et magnis ex rebus cōstat. Eius quędam magna et ampla pars est artificiosa eloquentia, quam rhetoricam uocāt: nam neque cum his sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia non putant indigere; & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris ui, et artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus.

Ciuilis quedam ratio.} Vt supra promisimus, de genere artis rhetoricæ nobis dicendum est. Genus hoc ipsum quod sonat genus, uox est. hæc uox generis triplicem significātionem habet. Est genus. i. patria. parentes, origo sanguis. Quo modo est illud, Vnde genus ducis? Est item genus, sub quo multa similia ex eodem descendentis continentur. ut animal, genus, etiam hoc modo piscis, equus, animalia, sed horū oīum genus animal. Est tertium illud genus, quo cuiuslibet rei qualitas indicatur. ut si dicas, cuius generis uestis, cuius generis factura. In hoc genere Tullius artem rhetoricam ponit. i. qualis uel quanta sit demōstrat. Et recte, siquidem ars genus est. Illud sub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed istæ omnes artes in genere qualitatis sunt ponēdæ, quo quales uel quantæ sint demonstrentur. Ergo & rhetoricam ī genere qualitatis ponit, quo qualis uel quanta sit demonstretur. Deinde debet attendere ubi sit ars rhetorica, an sola sit, si par, si æqualis, maior minórue sit. Atque ideo, quia hæc diligenter inspexit. rhetoricam ciuilis cuiusdam rationis partem dicit esse maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ descendimus, quæ sit, uel ubi sit, attendamus. Omnis patria quicqd agit, ciuilis ratio dicitur. Hæc ciuilis ratio duplex est. una, quæ res certas solemni cursu, & sine ullo tumultu agit. & altera,

altera, quæ in lite ac disceptatione uersatur. Et hoc modo quicquid agit, duobus modis agit, factis & dictis. ita ciuilis est ratio una in factis & dictis, sed quæ facta & dicta in actu atq; opere constituta sunt. Alia in factis & dictis, sed quæ facta & dicta in iudicio uel quæstione uersantur: ita una illa ratio in actu est, atq; opere, hanc uero alteram ciuilem rationem, quæ in quæstione uersatur, scientiam nominauit. hic enim docetur, quid iustum, quid utile, quid honestum. Hæc rursus ciuilis ratio. i. sciētia, in duobus est: in rhetorica. i. artificiosa eloquentia: & in sapientia. i. rerum conceptione ex natura ueniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, idcirco rhetoricam ciuilis rationis partem esse diximus. Sed quia duplex est, Cuiusdam ratiōis partem dixit. nam & sibi, & sapiētiæ, ut genus exprimat, rhetoricam partem magnam amplāq; esse confirmat. Ciuilis quędam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat.} Cum dicit, quædam ratio est, ostendit duplicem esse: unā, quæ in opere constituta est: alteram, quæ in quæstionibus. quam rationem ciuilem, in qua rhetoricam ponit, ut supra diximus, scientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis & magnis ex rebus constat. Notum est enim quam crebris, & de quàm magnis rebus iudicia, uel quæstiones habeantur. Parum ergo fuerat dixisse, multis ex re-

bus: nisi addidisset, & magnis. Eius quædam magna & ampla pars est artificiosa eloquentia.} Cum ait, quædam pars, ostendit eloquentiam & scientiam ex duplici constare. i. ex sapientia & artificiosa eloquentia, sed eloquentiam partem esse maiorem. Et magna, inquit, & ampla pars.} Magnum est, quod in cumulum fit et magnitudinem crescit: amplum, quod late patet, & per multa diffunditur: ita ut supra, quæ multis & magnis. Magnum ita ibi, ut hic posuit, multum uero, ad amplitudinem referamus. Magna et ampla pars, inquit, artificiosa eloquentia } Non eloquentia solum, sed artificiosa eloquentia, quæ rhetorica uocetur. Nam neq; cum iis sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia nō putant indigere.} Diximus supra, partem illam ciuilis, quæ in iudicijs uersatur, scientiam uocari: hancq; ex duplici constare, sapientia scilicet, & artificiosa eloquentia. Quare nunc se ab illis dissentire dicit, qui horū altero ciuilem scientiam constare dicunt. Nam neque, inquit, cum his sentimus, qui ciuilem scientiā eloquentia non putant indigere.} Multi, inquit, dicunt ciuilem scientiam sine eloquentia stare nō posse. cuncta enim per naturam. i. per sapiētiam facile posse cognosci. Multi autem dicunt, ciuilem scientiam sola eloquentia constare posse. Illudq; esse iustum uel iniustum, quod eloquentia potuerit persuadere. Sed ego, inquit, ab utrisque dissentio. nam ciuilis scientia, et ex sapientia constat, qua cuncta sentimus: & ex eloquentia, qua id quod sentire possumus, explicamus. Sed quia eloquentia posita in R.P. facilius quod fuerit aggressa persuadet, idcirco eam in ciui-
li scientia

li scientia partem dixit esse maiorem. Et ab his qui eam putant omnē rhetoris ui & artificio contineri } Si ergo omnis ciuilis sciētia sola Rhetorica non potest contineri, Rhetorica ciuilis scientiæ pars est. Quod autem ait, Rhetoris ui & artificio: tale est, ac si dicatur, Grammatica est gnara literarum, per hanc enim discimus omnia uitia uitare, non dico tamen quomodo utentur. Artē illam extrinsecus doceo, per quam solum utentur, sed non quomodo. Si autem dicam quæ sint partes orationis, quæ syllabæ, quæ literæ, quibus characteribus constent, quo pacto uitia uitentur, tūc erit illa ars cui est nomen intrinsecus non quæ ad sciētiam nostrā tantum proficit, sed quæ ad actus fit. Ergo & ars Rhetorica duplex est. nam est extrinsecus & intrinsecus. Intrinsecus autem illa est, quæ nobis ad actus præcepta artis insinuat. Extrinsecus porro quæ nobis quid sit Rhetorica demonstrat: quam cum demonstrauerit, scimus tantum, sed exercere non possumus. Hæc itaque res, quæ solam scientiam parit, ui & artificio continetur. Artificium est, quo ad aliquid certius faciendum per præcepta formamur. Nā id quod ex artificio cōficitur, uis est. Ergo hic Rhetoris ui, inquit, ostenditq; unde uis illa descendit, & artificio contineri. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus. } Artificiosam eloquentiam, facultatem oratoriam uocauit. arte enim uniuscuiusque rei facultatem consequimur, & hæc eadem uis est, quæ, ut supra diximus, ex arte colligitur.

Officium autem eius facultatis uidetur esse, apposite dicere ad persuasionem, Finis, persuadere dictione } Officium est, uniuscuiusq; personæ actus congruens secundum mores ciuitatis. Ergo officia pro personis diuersa sunt. Aliud enim est officium patris, aliud amici, aliud(ut ad eam redeamus)artis oratoriæ. Officia uero omnia ad finem spectant. Finis quoq; ad officia refertur. Nam neq; officium recte definiri potest sine admixtione finis, neque finis sine officij coniunctione. & hoc in omnibus personis, ac rebus. ut hic Cicero in definiendo oratoris officio: finem nectit officio: ait enim, Officium autem eius facultatis uidetur esse, apposite dicere ad persuasionem. Ergo officium oratoris est dicere, sed apposite ad persuasionem. ubi iam finis admixtio est, id est persuasionis. Nam solam dicere, non bene officiū definierit oratoris: potest enim esse multorum. nā & poetæ, & philosophi dicunt. Itaq; oratoris officium plenissime finis admixtione declarauit. Deinde finem oratoris officij ait esse, persuadere. Sed non satis plene finem oratoris ostenderat, si solum persuadere posuisset. nam persuadetur tabulis, tormentis, testibus, multisq; alijs rebus.

bus. Ergo ut finem proprium declararet, fini adiunxit officium. ait enim: Finis est oratoris officij, persuadere dictione. Dictione, inqt, quod est oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium est curare. Sed quia multi & incantatione, & ligaturis curant, Curare, inquit sed apposite ad sanandum. Ergo ut euidentius officium medici demonstraret, finem quoq; subiunxit officio. i. curationi sanitatē. Deinde finis est medicinalis officij, inquit, sanare. sed quia multi uē sanant, addidit Sanare curatione. Ita ergo semper officium & finis sine altero exprimi non possunt. Hanc tamen distantiam dicit esse inter officiū & finem, ut in officio quid agēdum sit, in fine quid complendū sit, considerare debeamus. Hic Marcomanus errauit: qui dixit finem oratoris officij non esse persuadere, nec finē medicinalis officij sanare. etenim sæpe non persuadere oratorem, & medicum non sanare contingit. ideo addidit. Quatenus rerum conditio personarumq; patiatur. Sed non intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipsis posuit. nam in euentu. i. qui finem in officio constituat, & in his ipsis rebus, quæ dum in officio sunt, ad finem tendunt. quare & oratoris officij finem esse completum, si apposite ad persuasionem

DE OFFICIO ET FINE ARTIS ORATORIÆ.

OFFICIVM autem eius facultatis uidetur esse dicere apposite ad persuasionē. Finis, persuadere dictione. Inter officiū autem et finem hoc interest: quòd in officio quid fieri; in fine, quid officio conueniat, consideratur. ut medici officium dicimus esse, curare apposite ad sanandum; finem, curatione sanare. Item oratoris quid officium, et quid finem esse dicamus, ītelligemus: cum id quod facere debet, officium esse dicemus; illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars et ea facultas quę conficitur ex arte, uersatur: ut si medicinę materiam dicamus morbos ac uulnera, quòd in his omnis medicina uersatur. Item quibus in rebus uersatur ars et facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricę nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores existimauerunt: nam Gorgias Leontinus antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem

sionem dicat: et medicinalis officij finem esse completum, si quicquid ad sanitatem spectare uidetur, adhibuerit. Marcomannus itaque finem non in rebus, sed in euentu collocauit. Materiā artis eam dicimus.} Res interdum specialiter definimus, cum quid sit, ab eisdem ipsis incipiamus demonstrare. ut paulo ante definiuit genus, officium finem, in arte scilicet Rhetorica. Interdum quo clarius definiamus, à genere incipimus eius rei quam definimus: sed à genere quod sibi uicinū sit, nō ualde remotum. ut nunc Cicero, cū materiam artis rhetoricæ demōstraturus sit, non à materiæ definitione coepit, sed à materia artis. Primū aūt genus ē materia. materia porro i duas species diuiditur. Est enim materia artis, & non artis. Rursus materia artis diuiditur in artes plurimas: Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, aliasq; multas. Ergo à materia artis, quæ communior supra incipit, ut definiat materiam artis rhetoricæ: Materiam, inquit, artis. ut genus esset, non addidit rhetoricæ. Verum quod ait, Eam dicimus: ostendit artis omnem materiam in duobus esse, id est, in eo ubi facit aliquid, & in eo unde facit. utputa fabri materia ē in eo ubi facit. i. ferrū qđ tūdit. est itē fabri materia in eo unde facit, id est, malleus quo tundit. ita & medici materia est ubi facit, morbus ac uulnera: item unde facit, instrumenta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis potest in eo eē ubi facit, id est, in deliberatione, demonstratione, iudiciali. potest & in eo esse unde facit i. in argumentis, quæstionibus, & in reliquis materiæ necessarijs. Verū Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ea facultas quæ conficitur ex arte uersatur. i. ubi fit, nō unde fit. ut: medici materia fit, morbus ac uulnera: fabri, ferrum quod tundit. rursus rhetoricæ

optime posse dicere existumauit: hic infinitā, et immensam huic artificio materiam subijcere uidetur; Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta subministrauit, tribus in generibus rerum uersari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali.

Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personę laudem, aut uituperationem: Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione & consultatione ciuili, habet in se sententię dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem et defensionem, aut petitionem & recusationem. Et quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars & facultas in hac materia tripartita uersari existimanda est: nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur; qui oratoris materiam in causam, et quęstionem diuidat. Causam esse dicit rem, quę habeat in se controuersiam in dicendo positam cum personarū certarum interpositione; quam nos quoq; oratori dicimus esse attributam: nam ei tres eas partes, quas ante diximus, supponimus; iudicialem, deliberatiuam, demōstratiuam. Quęstionem autem eam appellat, quę habeat in se controuersiam in dicēdo positam sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Vt quid sit bonum in uita prœter honestatem; Veri'ne sint sensus, Quę sit mundi forma, Quę sit solis magnitudo. Quas quęstiones procul ab oratoris officio remotas facile omnes intelligere existimamus: nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus; eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amētia uidetur. Quòd si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam; uideretur, fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio; et non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nunc uero ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. neque eo dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta uideatur, (nam satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter electas res collocasse, et nonnihil ipse quoque noui protulisse;) uerum oratori minimum est, de arte loqui, quod hic fecit; multo maximū ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes uidemus. Quare materia quidem nobis rhetoricę uidetur artis ea, quam Aristoteli uisam esse diximus.

artis materia sit deliberatio, demonstratio, iudiciale: non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricæ artis impletur. Verum quod ait, In qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, uersatur.} Cum accipimus alicuius rei artem, necesse est nos aliqd ex ea consequi. Quare id quod ex arte conficitur, ut supra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facilius trāsiguntur. Has autem res alij plures, alij pauciores.} Eas res scilicet, in quibus materia artis rhetoricæ cōsistit. sunt autem, ut Aristoteli & Ciceroni placet, tres. i. triplex materia: demonstratiua, deliberatiua, iudicialis. Itaq; quantum ad materiam rhetoricæ artis spectat, hoc plenum est. Iam quicquid plus est à pleno, plus intelligitur. Quicquid minus à pleno, minus intelligitur. Verum quod plus est, dupliciter plus est: aut in eo ubi modus est, aut in infinito. Et ideo addidit præter illud quod dixit, alij plures extiti mauerunt. Nā Gorgias, inquit, Leontinus antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimauit. hic infinitam & immensam huic artificio materiā subijcere uidetur. Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiam constituunt, exhortationem & consolationem in rerum generibus ponunt, id est, in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratiōe uersatur. consolatio porro priuatorum est, consolari amici est potius quàm oratoris. Deīde quia officium oratoris est persuadere dictione. exhortatio siue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris, Cum enim exhortor, nihil persuadeo, sed uolētem aliquid ut magis uelit instigo. & cum dehortor, nolentem aliquid non tunc primum persuadeo ut nolit, sed ut magis nolit instigo. Ergo necessario exhortationem et consolationem Tul-

ostendit
unde dic
et facult

Partes autem hę sunt. quas pleriq; dixerunt; Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronunciatio: Inuentio, ē excogitatio rerum uerarum, aut uerisimiliū, quæ causam probabilem reddant: Dispositio, est rerū inuentarum in ordinē distributio: Elocutio, est idoneorum uerborum, et sententiarum ad inuentionem accommodatio: Memoria, est firma animi rerum, ac uerborū ad inuentionem perceptio: Pronunciatio, est, ex rerū, et uerborum dignitate, uocis, et corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis; eas rationes, quibus ostendere possimus genus & officium & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem & pręcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem uidetur coniunctim agēdum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quę princeps est omnium partium, potissimum in omni causarū genere; qualis debeat esse, consideretur.

lius à materia rhetoricæ artis separauit. hī illi qui res pauciores rhetoricæ materiæ tribuūt, demonstrationem tollunt. dicunt enim in demonstratiōe nihil persuadere oratorem, cum caetera persuadeat, sed falso. Nam cum aliquem uituperamus, siue laudamus, ut apud omnes talis habeatur qualem demonstramus sine dubio persuademus. Ergo Cicero Aristotelem secutus triplicem materiam esse dicit oratorij officij, demōstratiuam, deliberatiuam, iudicialem. Sed has materias in publicis causis constituit, hisq; personas certas tribuit. Quare has tres res definiuit ī ciuili negotio positas, cum certæ significatione personæ Demonstratio est, inquit, certæ personæ aut laus aut uituperatio. Deliberatio est, inquit, quæ posita in publicis causis, assertionis suæ sententiam dicit, Iudicialis est inquit, quæ in iudicio ciuili posita duo agit, aut accusat, aut petit: contra, aut defendit aut negat. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus ferè rhetor, hic oratorem dixit omnibus de rebus optime posse dicere: qui, ut uidemus, à pleno excedit, & excessit, non ad id quod habet modum, sed in infinitum. Denique hoc ipse Cicero ostendit: Hic infinitam, inquit, & immēsam huic artificio materiam subijcere uidetur. Aristoteles autem qui huic arti.} Duo quæ oratori maxime sint necessaria Aristoteles circa scribendam artem dedit: Inuentionem, & elocutionem. adiumentum enim de inuentione uenit ornamentum de elocutione. Hic ergo Aristotelis sententiam sequitur. nam rhetoricam materiam triplicem constituit, demonstratiuam, deliberatiuam, iudicialem. Nam Hermagoras.} Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicem constituere, Iudicialem, deliberatiuam: demonstratiuam, hocq; etiam Aristoteli placuisse. quare superius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam constituerant. reprehendit eos, qui addiderant exhortationem, & consolationem, reprehēdit & eos, qui subtraxerant demonstrationem. Hunc etiam Hermagoram, qui neq; arte scripsit, confutat ac lacerat, dicitq; hunc uehementer errasse, quod materiam oratoris in duas partes diuidat, in causam & in quæstionem. quorum unum dicit esse oratoris officij, causam scilicet: aliud longe ab oratore remotissimum, & nec ab ipsis philosophis diligenter comprehensum, scilicet quæstionē.

Nam Hermagoras quidē nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur.} Duobus modis reprehendit Hermagoram. quòd nō perspexerit rei illius um quæ omnino remota est ab oratoris officio. i. quæstionem: & quòd uideatur de se polliceri ea quæ oratori attribuit ad dicendum. Hoc quoque duobus modis reprehendit. Nam errauit, inquit, si non quod omnis orator, sed qđ ipse posit, ad materiam rhetoricæ artis applicuit. Deinde, inquit, nec ipse potuit. nam nunquam illum ex arte dixisse omnes uidemus.

Ergo quoniam duo diximus in Hermagora reprehendisse Ciceronem, quòd rem non attēderit, quòd multum de se uideatur esse pollicitus: primo eum demonstrat rem quam oratori attribuerit non uidisse. Sed antequā id ostendamus, quid sit causa, qđ qō, uideamus. Causam esse dicit, quæ rē hēat in se controuersiā in dicēdo positā cū personarum certarum interpositione.} Causam, inquit, hāc esse dicit, controuersiam in dicendi cōtentione positā cum certis personis. Quam, inquit, causam nos quoque oratori dicimus esse attributam.} Nam huic, inquit, causæ tria genera supponimus: Iudiciale, deliberatiuum, demonstratiuum. Quæstionem porro hanc esse dicit. Controuersiam quidem in dicendo positam, sed sine tertijs personis: quæ scilicet rhetorica dictio uocatur. Thesis porro duplex est, theorice & practice. Theorice est, quæ diuina cognoscit. Practice est, quæ in hominum negotijs, & ciuili disceptatione uersatur. Ergo primo asserit, Hermagorā, um rei quam oratori attribuat, nō uidisse. nam thesin oratoris materiam non esse persuadet. quæ cum duplex sit, theoricē magis exaggerat: nec paruis aut leuibus quæstionibus, sed infinitis: Verine sint sensus, quæ sit solis magnitudo. Sed quare & practicen thesin posuit. i. & quid sit bonum præter honestatem? Thesin quidem Cicero materiam oratoris esse nō dicit, illamq; theoricen omnino remouet: Practicen autem thesin dicit ab oratore tractari, sed ut argumenti locum teneat, non materiæ. Ergo ita tollit oratori practicen thesin, ut materia eius non sit: liceat autem ei pro argumēto proferre. Et quid sit bonū præter honestatem.} Stoici dicunt honestatem solam bonum esse. Iam multi disputant, utrū & utilitas bonū sit, utrū et dignitas bonū sit?

Verine sint sensus.} Vt Lucretius negat esse ueros sensus odoris, uisus, tactus, saporis, auditus. Quæ sit solis magnitudo.} Vtrum tantus sit q̄tus uidetur, an maior, uel multo minor. Quę sit mundi facies?} Multi enim dicunt mundum in modum sphæræ esse collectum, multi oblonga rotunditate esse formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in cameræ modum, scilicet ut sub terra non sit similis, at supra caput esse mundi faciem. Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus.} Bene ait, ab oratoris officio remotas. Oratoris officium enim est, negotium ciuile tractare. Non tamen dixit, ab oratore remotas. Potest enim orator, postquam proprio officio satisfecerit, etiam philosophiæ operam dare. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus.} Quādo aliquid negamus, aut tollimus, quare id facimus demonstrare debemus. ut nunc Cicero, ab oratoris materia tollit thesin, & probat se recte tollere. Nam, inquit, res illas in quibus philosophi ingeniosi magno cum labore uersati sunt, has oratori

quasi paruas partes applicare dementiae est, oratori scilicet, qui aegre suum quoq; implet officium. Quòd si magnam in his Hermagoras, & caetera.} Ostendit iam Hermagoram, quod primum fuit, uim rei illius non uidisse, quam ad oratoris materiam, quasi paruum aliquid applicuerat. Nunc illud aliud tractat, nec quid polliceatur intelligere uidetur. & ostendit primo, non recte eum fecisse, si ex eo quod ipse posset, in caeteros praecepta constitueret. Quòd si, inquit magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, uideretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio. Deinde illum nihil potuisse confirmat: si uel¦ illi & rhetoricam & philosophiam tollit. Practice enim rhetoricae est, theorice philosophiae. Nunc uero, inquit, ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricã citius quis ademerit, quàm philosophiã concesserit. Quòd si magnam in his rebus Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam} Ostendit quibus rebus facultatem totius scientiae consequamur: studio, inquit, & disciplina. Studium est, animi consensus ad aliquid: Disciplina est praeceptum. quibus acceptis, id quod desideramus implemus. itaq; studium in nobis est, praeceptũ extra nos, sed ad nos. Neq; eo, quod ars eius, quam edidit, mihi mendosissime scripta uideatur.} Ea uis est, inquit, in Hermagora, ut ei citius quis adimat rhetoricam, quàm philosophiam concedat. Sed non, inquit, ideo hoc dixi, quòd mihi ars eius, quam edidit, mendosissime scripta uideatur. Iam cum ait, non mendosissime, nõ negat mendose. Et quoniam dixit esse aliquid in eius artibus, quod sit probandum, quippe quae non mendosissime scriptae sunt, ait eum multa ex antiquis artibus collegisse, ut si quid forte probabile, aliorum id omne sit. Deinde quàm astute ibi Hermagorae dat diligentiam, ubi sibi de alienis multa conquirit. Alioqui ubi propria eius inuenta perscribit, nihil illi bonum dat, quinimo multa tollit, cum ait, Et nonnihil ipse quoq; noui protulisse, uerum oratori minimũ est, de arte loqui} Quod hic fecit: multo maximum. ex arte dicere, quod eum minime potuisse facere omnes uidemus. Orator duo habere debet, ut artem tradat dicendi, ut ipse ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc uerum est, ut ex arte dicat. Illud autem accedẽs, ut artem dicendi tradat, quod rhetoris officium solum est. Ergo non quidem mihi Hermagoras uidetur mẽdosissime artes scripsisse, sed oratori maximum illud est, non ut artem tradat, quod rhetoris proprium est: sed ut ex arte dicat, quod oratori maxime ẽ necessarium. Tollit ergo Hermagorae exercitationem ex arte dicendi, quod eum, inquit, minime potuisse omnes uidemus. Minime, inquit, potuisse. nec hoc illi dat, ut quomodocunq; potuerit. ergo si nec sapiens fuit, nec dicendi peritus recte: nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur. Orator enim uir esse debet bonus, & dicendi peritus. Deinde concludit. Quare conuicta Hermagorae, & refutata sententia, superest ut materiam rhetoricae illam, quae & Aristoteli placuit, constituamus, triplicem scilicet: iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Partes autẽ hae, quas plerique dixerunt.} Meminimus de arte extrinsecus quinq; res Ciceronem se spopondisse dicturum: de genere artis rhetoricae, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatae sunt, hoc extremum est, ut de partibus disseramus. Partes sunt hae, inquit, quas plerique dixerunt. Multa Cicero ab alijs recte in artibus posita secutus est: ut paulo ante Aristotelis sententiam secutus, triplicem materiam rhetoricae artis esse dixit, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Itaq; & nunc partes, inquit, quas plerique dixerunt, alij enim partes VII. multi IIII. sed plerique V esse dixerunt, eorum sententiam & Cicero secutus, quinque partes esse confirmat: Inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem. Inuentionem esse dicit, ad negocij fidem, aut uerarum rerum aut uerisimilium excogitationem, sed orator in uerisimilibus maxime uersatur. Duo enim sunt genera argumentorum necessarium & probabile. Necessarium in ueris rebus est, probabile in uerisimilibus. Dispositionem dicit esse, ut inuenta locis necessarijs per ordinem disponamus. Elocutionem porro in duobus ponit, in idoneis uerbis, & in sententijs: scilicet ne in uerbis singulis barbarismus, ne in pluribus soloecismus existat. deinde siue uerba, siue sententias, ut competenter inuentionibus dispositis applicemus. Memoriam uero illam esse dicit, ut circa inuentiones retinendas argumenta uel uerba firmiter concepta teneamus. Ergo dicentis haec memoria est, non legentis. Deinde, Pronunciatio est, inquit, ex rerum & uerborum dignitate: uocis & corporis moderatio} Id est, rem magnam dicturus, pompam corporis uocisq; perpendas: ut rem humilem dicturus, haec eadem moderatius ostentes. Pronunciatio ergo in duobus est, in uoce, & in corpore, Corpus uero duo habet, motum sui, & uultum, quo scilicet ad negotium composito saepe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. Nunc his rebus breuiter constitutis.} Iam quinque res, quas se de arte extrinsecus dicturum esse promiserat, executus est. ostendit enim quod esset genus artis rhetoricae, quod officium, qui finis, quae materia, quae partes: quibus omnibus cognitis, scimus tantum quid sint, nihil tamen nobis ad actus prosunt. Harum tres res semper in sola scientia sunt, id est genus, officium finis & ideo se alio tempore de his dicturum esse promittit. Ad praecepta enim artis rhetoricae minime pertinent, ut ipse ait. Nam & uerborum multorũ indigent.} Quippe de his est lõga disputatio, & non tantopere ad artis descriptionem & praecepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus est, de materia ac partibus, quae iam dudum tãtum, ut sciremus quid essent, edocuit. Nunc in his praecepta dat, scilicet ut harum rerum non solum scientiam, sed etiam actus habeamus, Ergo ostendit eum qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus de materia artis ac partibus satis esse dicere. Ac mihi quidẽ uidetur coniunctim agendum de materia ac partibus.} Recte ait, coniuncte agendum. partes enim sine materia esse non possunt. Nisi enim controuersiam aut deliberatiuam aut demonstratiuam dicamus, quae materiae sunt: inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronunciatione, quae partes sunt, uti non possumus. Coniuncte ergo agendum est, de materia ac partibus. Itaque ostendit primo, quod esset genus artis rhetoricae, quod officium, qui finis, quae materia, quae partes. Ex his tria in aliud tempus distulit, id est genus, officium, finem. Atque ideo de duobus reliquis, quae ad praecepta pertinent, se ait esse dicturum: de materia scilicet ac partibus. Partes porro quinque sunt: inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio. Horum solam inuentionem in duobus libris tractat, & in hanc praecepta tradit. pauca etiam de elocutione, commemorat. Reliqua uero nec contingit quidem, id est dispositionem, memoriam, pronunciationẽ. Ergo quoniam de sola inuentione dicturus est, & quoniam in omni causarum genere inuentio plurimum ualet, incipit de inuentione tractare.

Omnis res, quæ habet.} Vt diximus, tractatus incipit inuentionis. Et primum hoc debemus scire compendium, quòd omnis inuentio quinque locis constat. Debemus enim primo considerare, quæ sit constitutio: deinde, simpléxne sit causa, an duplex: tertio, scripti, an rationis: quarto, quæ causæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamētū: quinto, ut omnes causæ partes nobiscū pertractemus: deinde partes orationis, principiū, narratio, diuisio, cōfirmatio, reprehēsio, cōclusio. Ergo ut se ordo habet, primum de constitutione dicemus. Hoc tamen animaduertamus, quòd Cicero hos quatuor status rationales constitutiones uocet, atq; hos semper in omnibus negotijs dicat esse principales, id est coniecturam, finem, qualitatem, translationem. Hos ergo constitutiones appellauit: illos autem alios legales, non constitutiones, sed status uocat. nec unquam horum aliquem principalem dicit esse posse. Sed ut originem statuū melius nosse possimus, formam similitudinis attēdamus. Omnis constitutio sic est, ut aspectus, aut enim aliquid uidere uolumus, nec uidemus, & est coniectura: aut cum uidemus aliquid, & quærimus quid sit, & est finis: aut cum uidemus quid sit, & quærimus quale sit, & est qualitas. Translatio porro ab hac similitudine uidetur esse remota. igitur constitutionē esse dicit quæstionē ex qua causa nascitur. Quæstio est, uox intentionis & negationis, id est Fecisti, non feci, aut iure feci. In hac ergo quæstione semper sit necesse est constitutio. Causa est uero, quæ nascitur ex quæstiōe, id est an fecerit an recte fecerit. Hoc tamen tenere debemus, q. à Cicerone & causa & quæstio ad eandem significantiam profertur. ut nunc causam pro quæstione, nunc quæstionem pro causa ponat. Itaq; cōstitutio facile inueniri potest, si extremam partem thematis attendamus. in qua cum intentionem ex nostra persona proposuerimus, debemus attendere quid ad intentionem competenter respondere possit, tunc in responsione constitutionem necesse est inueniri. *Omnis res, quæ habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controuersiam.}* Recte, in dictione ac disceptatione. Sunt enim multæ controuersiæ, non dictione, ut opificum. uerum quod ait, Quæ habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controuersiam: dictio potest esse demonstratiua materia, disceptatio uero deliberatiua & iudicialis. Deinde dictio potest esse narrationis, ut ipse ait. dicendo, Explananda sunt omnia. Disceptatio uero, quæstionis. Ibi enim totius controuersiæ pugna uersatur. Ergo quæcunque res posita in dictione ac disceptatione facit aliquā controuersiam, necesse est habeat quæstionem, id est, constitutionē aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis. Et primū rebus indicat quæstiones, siue cōstitutiones. post his dabit nomina partim ex rebus sumpta, partim ex commodo actionis. Itaq; nunc modo rebus indicat constitutiones, cum ait; In omni controuersia, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actiōis quæstionem esse oportere. De his enim rebus sit quæcunq; cōtrouersia, necesse est. Sed antequam nomina det constitutionibus, definit quid sit constitutio uel unde nascatur. Quæstionē inqt, ex qua nascitur causa, hāc constitutionē uocare debemus. qōnē porro esse diximus, uocem utriusq; partis, id est Fecisti, non feci, aut recte feci: Causam uero illam, an iuste fecerit: hoc etiam diximus quòd Cicero idem uelit quæstionem esse quòd causam, & quòd his circa eandem significantiam communiter utatur. Denique statim demonstrabit se his uti communiter. *Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur.}* Hic primam fecit quæstionem, deinde ubi ostendit quid sit constitutio, ait. *Cōstitutio ē prima conflictio causarum.}* Incipit cōstitutionibus nomina dare. Cum facti, inquit controuersia est. *Idem debemus facta intelligere, quod dicta.}* Vt enim utrum aliquid factū sit quæritur, ita & utrum aliquid dictum sit potest q̄ri. quare huic cōstitutioni quoniam incerta & non apparentia coniecturis uel suspicionibus

idē ab ipso cicerone cau. et questionē ferri.

DE INVENTIONE.

OMNIS *res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam; aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus.*

Constitutio est prima cōflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo. Fecisti; non feci, aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, cōstitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis sit res quæritur, quia & de ui, & de genere negotij controuersia est; constitutio generalis uocatur. At cum causa ex eo pendet, quòd non aut is agere uidetur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet; translatiua dicitur constitutio, quia actio translationis, & commutationis indigere uidetur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. quare eam nec causam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit potest quæri hoc modo: Occiderit'ne Aiacem Vlysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonóne animo sint erga populum Ro. Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad Rempublicam peruenturum.

Nominis controuersia est, cum de facto conuenit, & quæritur id, quod factū est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est, ideo nominis esse controuersiam, non quòd de re ipsa nō conueniat, non quòd de facto non constet, sed quòd id, quod factum sit, aliud alij uideatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter describenda, ut si quis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cum quæritur, necesse erit definire utrunque quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione osten-

dere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersarij dicunt.

Generis est controuersia, cum et quid factum sit, cōuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat constat, & tamen quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur hoc modo: Iustum an iniustum, utile, an inutile: & omnia, in quibus quale sit id quod factum est, quæritur sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuam, juridicialem, negotialem: Quod eius, ut nos putamus, nō mediocre peccatum reprehēdendum uidetur, uerum breui, ne si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur, aut si diutius in hoc constiterimus, moram atq; impedimentum reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio & demōstratio genera sunt causarum, nō possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest: eidem genus esse, & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse qui potest? cum deliberatio & demonstratio neque ipsæ similes inter se sint, et ab iudiciali genere plurimum dissideant, & suum quæque finem habeat, quò referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnino tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quòd si generis causæ partes nō possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabūtur. Pars aūt causæ, constitutio ē oīs. Nō enī causa ad constitutionē, sed cōstitutio ad causā accōmodatur. Sed demōstratio, & deliberatio generis causæ partes non possunt recte putari, quòd ipsa sunt genera. multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde, si constitutio et ipsa, et pars eius quælibet, intētiōis depulsio est, īq intentiōis depulsio non est, ea nec cōstitutio, nec pars constōnis ē.

At si quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars cōstitutionis ē, demonstratio, & deliberatio, neq; constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio & ipsa, & pars eius quælibet intentionis depulsio est, deliberatio, & demonstratio, neq; constitutio, neq; pars constitutionis est. Placet autem ipsi

cionibus indagantur, recte cōiecturæ nomen imposuit. Alij hanc cōstitutionem realem uocauerunt, quòd in ea quæratur utrum res de qua agitur, facta esse uideatur. Alij σταδίαιον graeco uocabulo quidem, quod in ea de incerto inuestigādo maximum certamen habeatur. unde & stadium dicitur, q. ibi exerceantur certamina. Sed Cicero cōstitutioni huic ex modo actionis nomen imposuit. In hac autem cōstitutione modus actionis est hic, quòd res coniecturis quæritur, ideo ergo coniecturam uocauit. Cum autē nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. } Nominis inquit, est controuersia, cum de facto cōstat, sed quæritur quo id factum nomine appelletur. atque ideo, quoniam facti uocabulum pro necessitate suscepti negotij nobis apposita definitione uidendum est, constitutio definitiua nominatur. Huic quoque constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen imposuit. res est enim huius constitutiōis nominis ambiguitas modus actionis, est nominis definitio. Recte ergo huic cōstitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen imposuit. Cum uero qualis sit res, &c. } Et supra ostendimus, cum de genere artis rhetoricæ disputaremus genus in triplici significatione consistere: esse genus sanguinē, esse genus sub quo similia multa teneantur: esse genus qualitatē, a quo uniuscuiusq; rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cū & de facto. & de nomine conuenit, sed quæritur quale sit id quod in iudicio uersatur, quoniam de genere negotij controuersia est, constitutio generalis uocatur, qualitas scilicet. Verum huic constitutioni non ex modo actionis, ut superioribus duabus, & post quartæ: sed ex re, id est negotio nomen imposuit. Hic enim res illa est, quod negotij genere uel qualitate quæritur. Itaq; ex re huic constitutioni nomē imposuit, ut generalis uocetur. id est qualitas.

At cum, inquit, causa ex eo pendet, & reliqua. } Cū inquit, talis fuerit controuersia, ut in hoc sit tota contentio, cum aut apud alios nos accusare debere dicimus: aut nō nos, sed alios accusari: aut non apud hos, sed illos: non hac lege, sed illa: non hoc crimine, sed illo: non hac pœna, sed illa: quoniam in his oībus de trāslatiōe actiōis controuersia est (agitur.n.ut actio trāslatiua noīetur.) cōstō trāslatiua noīatur. Huic quoq; constitutioni ex mō actiōis nomē īposuit. agitur enī, ut actio trāsferatur. Verum quod ait, Non hoc crimine, sed illo: nonne &. in fine, cum quæritur utrū fur, an sacrilegus sit, id quæritur, quónam magis crimine accusandus sit? Sed hoc interest, qd in fine crimina utraq; iunguntur. Non enim cum sacrilegū dico furem nego. In translatione uero uno accusandus crimine, siue illo quod intendimus, siue illo ad quod reus transferri postulat actionem. Atque harum aliquam in omne causæ genus. } Siue, inquit, in iudiciali, siue in deliberatiua, siue in demonstratione, necesse est aut cōiecturalem, aut finitiuā, aut generalem, aut translatiuam incidere cōstitutionem. Vbi, inquit, harum nulla fuerit inuenta, ibi nulla est cōtrouersia. quare nec causa esse iudicāda est. Si enim cōstitutio nulla est, unum latus recedat oportet. id enim cōstat quod utrinq; latere concurrente fulcitur. Igitur si constitutio non erit, nec causa esse iudicanda est, est enim asystata controuersia. Ac facti quidem controuersia ī omnia tempora potest distribui. } Nunc posteaquam constitutiones & rebus & nominibus indicauit, ut has manifestius cognoscere possimus, ijsdem statibus exēpla supponit.

Ac facti quidem cōtrouersia, inquit, in omnia tempora dist-

constitutionem intentionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet demonstrationem, & deliberationem, nec esse constitutionem, nec partem cõstitutionis. Atque hoc eodem incommodo urgebitur, siue constitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam tum eadem omnia incommoda sequentur: Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere & cõiecturalis esse & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere et definitiua esse, et translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul, & suam habere, & alterius in se uim continere: ideo quòd unaquæq; ex se, et ex sua natura simpliciter cõsideratur. Altera aũt assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non uis cõstitutionis augetur. At deliberatiua causa simul, ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & generalẽ, et definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem, et unã aliquando, & plureis nonnunquam: ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu euenire. Genera ergo, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis.

Hæc ergo constitutio, quam generalẽ nominamus, parteis nobis uidetur duas habere, iuriditialem & negotialem. Iuriditialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more, et æquitate sit, consideratur, cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuriditialis quidem ipsa in duas distribuitur parteis, absolutam, & assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se cõtinet iuris, et iniuriæ quæstionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit.

Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, cõparatio. Concessio ẽ, cũ reus nõ id, quod factũ est, defendit, sed ut ignoscatur postulat.

Hæc in duas parteis diuiditur, purgationenem & deprecationem. Purgatio est cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet treis, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum, et peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur, & tamen ut ignoscatur, postulat, quod genus perrarò potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen quod infertur, abse, & à sua culpa, ui, et potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa

ditur. } Et supra diximus, cum de facto sit quæstio, coniecturam uocari. Ergo hic coniecturæ tria tempora assignat, præteritum, præsens, & futurum: quod quidem exemplis docet. Sed hoc scire debemus, nullam rem in iudiciũ.i. in iudiciale genus cadere posse, nisi de præterito. Omnia enim argumẽta nõ de futuris, quæ incerta sunt: sed de præteritis colliguntur. itaq; coniectura, quanquam habeat tria tempora, tamen principalis esse non potest, nisi de præterito fit. de præsenti uero, uel de futuro incidere possunt, post statum alium principalem. Ergo nec hanc coniecturam principalem esse credamus. Benóne animo sint erga Po. Ro. Fregellani. } In hoc themate demõstratio continetur. nam describendi nobis sunt Fregellani, qui semper uidebantur aduersi. Ita & quod ait. Si Carthaginẽ reliquerimus incolumẽ, nunquid sit incommodi ad R.P. peruenturum. } Et hic deliberatiua potest esse. Deliberat senatus, an Carthagini parcat. ergo nihil in iudicium nisi de præterito cadit. Nominis controuersia ẽ. cum de facto conuenit. } Nunc de fine tractat, cum nominis, inquit, est cõtrouersia.i. cum quæritur quo id qd' factum est noĩe appelletur. Verum cum de nomine ambigitur, & de re necesse est ambigatur. nomen enim rei est, res uero nunquam sine nomine est. Quare cum de nomine dubitatio est, de re quoq; dubitetur necesse est. Ergo definitiuus status hmõi est, cũ de facto cõstat, & de re uel nomine controuersia est. Inter factum enim & rem hoc interest. Res est, certam sui formam & speciem circa cognitionẽ retinens. ergo si species rei nota est, nomen quoq; notum sit necesse ẽ. Factum est confusum quiddam & incertum, hoc solo certum quòd scitur quid factum est. In fine itaq; factum cõstat, sed res non constat: & quia rei nomen semper adiunctum est, ideo de nomine cõtrouersia est. Quod, inquit, nomen breuiter nobis definiendum est, & contra atque aduersarius dicat describẽdum, & dat exemplum. Vt siquis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur an sacrilegus sit iudicandus. } Factum constat: nã sacrum ex priuato constat esse sublatũ. de nomine incertum ẽ, utrum ille fur an sacrilegus iudicetur. quare definitionibus nostris nomen illi aliud quàm aduersarij uolunt imponere debemus. Definienda res erit uerbis, & breuiter describenda. } Ad unum quidem utrunq; tẽdit. Sed quia multimodæ sunt definitiones, uideamus interim quid intersit inter definitionẽ & descriptionem. Definitio talis est: homo est aĩal rationale, bipes, risus capax, Descriptio uero talis: homo est, qui rectum uerticem rotundo capite attollit, cuius sunt sub collo humeri brachiaq; demissa. &c. in hunc modum. Sed ut ipse ait, Breuiter describenda. ergo quoniam de fine tractauimus, nunc quoque quid tractetur de qualitate uideamus. Generis est controuersia, cum et quid factum sit, conuenit. } Tulit coniecturam. deinde cum ait. Et quo id factum nomine appellari oporteat, constat. } Tulit finem. Ergo superest, ut quale uel quantũ sit id quod factũ est, uideamus. & dat exemplum. Vtrum iustum, an iniustum sit: utrum utile, an inutile sit. } Quod cum quæritur, non nomen rei, sed rei qualitas quæritur, et ideo qualitas apposita ẽ. Incipit Hermagorã reprehẽdere, q demõstrationẽ et deliberationẽ sub qualitate constituerit. Huic generi Hermagoras partes. 4. supposuit. } Reprehendit, ut diximus, Hermagoram, quòd demonstrationem & deliberationem sub qualitate posuerit: cũ ipsa qualitas.i. constitutio, sub deliberatiua & demonstratiua sit, de qua re in consequentibus latius disputabitur.

disputabitur. Quod eius, ut nos putamus, nō mediocre peccatum reprehendendum uidetur. } Ait graue Hermagoræ peccatum se debere reprehendere, & id breuiter. Ne si, inquit, taceamus, quod primum est, Hermagoræ artes approbare uideamur. & quare eiusdem artes non sumus secuti, causas dare nequeamus. Deinde inquit.

Ne si latissime Hermagoræ peccatum persequi uoluerimus, quod quidem est. } Tertium, inquit, nostris præceptis moram uideamur afferre sed quod medium est de peccato Hermagoræ, breuiter disputabimus. Si deliberatio & demonstratio. } Quæstio hæc est, quod non recte Hermagoras deliberationē & demonstrationem sub qualitate posuerit. Cicero ergo ait, non recte deliberationē & demōstrationem sub qualitate positas, quia genera causarū sunt. Quod si genera causarum esse Hermagoras fuerit confessus, sine dubio non hæc debuit sub qualitate ponere. si negauerit, docebit Cicero genera eē causarum. Igitur male Hermagoras demōstrationem & deliberationem sub qualitate collocauit. Ac primo per conditionalē quæstionem. i. hypotheticam, ingreditur propositionē. ubicūq; enim Si est, sub quadā conditione ꝑpositio ē. Si, inquit, hoc ē, illud nō ē. hoc autem est, igitur illud nō ē. ita & hic. Si deliberatio, inquit, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari } Genera autem causarum sunt, igitur generis causæ partes esse non possunt. & docet genera esse causarū. Primum igitur ponamus genus causæ, secundum partes generis causæ i. coniecturam, finem, qualitatem, trāslationem. Tertium sit illud, quicquid qualitati subijcitur. ubi Hermagoras deliberationem & demonstrationem constituit. Ergo Cicero primum dicit deliberatio-

trāsferetur, cum aliena dicitur ui & potestate factum. Factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum ideo iure factū dicitur, quòd alius ante iniuria lacessierit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contēditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. In quarta constitutione, quam trāslatiuam nominamus, eius constitutionis est controuersia, cum aut quem, aut quicū, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tēpore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non quo non usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed quia non aīaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tā imprudētia falli putamus, res enim perspicua est, quàm inuidia, atq; obtrectatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus, exempla autem cuiusq; generis tunc commodius expositurі uidemur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nā argumētandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, et ad exemplum causæ statim poterit accommodari.

Constitutione causæ reperta, statim placet cōsiderare, utrum causa sit simplex, an coniuncta: et si coniūcta erit, utrum sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam quæstionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quærūtur, hoc modo: Vtrum Carthago diruatur an Carthaginensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit quæritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut q̃ maximæ contra Anibalē copiæ sint. Deinde considerādū ē, an in rōne, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Eius autem genera, quæ sunt separata à constitutiōibus, quinq; sunt. Nam tum uerba ipsa uidentur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures discrepare; tū id quod scriptum est, duas aut plures res significare uidetur; tum ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod non scriptū est, inueniri; tum uis uerbi, quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quæ-

nem & demonstrationem, quia prima sunt, secunda esse nō possunt. Quod si secunda non sunt, multo minus tertia eē posse, qđ Hermagoras constituisse conspicitur. Itaq; meminisse debemus, Ciceronem de duobus tractare. i. de primo et secundo, scilicet de genere causæ, & partibus generis. Si inquit, deliberatio & demōstratio genera sunt causarum, non recte partes generis causæ possunt putari. i. cōstitutiones, quod cum docet constitutiones esse non posse, multo magis uidentur partes constitutionis esse non posse. Eadem enim res, alij genus esse, alij ꝑs potest: eidē genus esse & pars non potest. Aristoteles ait, res omnes quæ in dictis & factis & in omni mundo aguntur, decem esse. quarum rerum nomina ponemus. Prima substantia est, deinde quantitas, qualitas, ad aliquid, ubi, quando, situs, habere, facere, pati. Græcis autem uocabulis sic uocantur, οὐσία, ποσότης, ποιότης, πρός τι, ποῦ, πότε, θέσις, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν. Harum prima, ut diximus, substantia uocatur: reliquæ nouem in substantia sunt: quæ accidentes uocantur. utputa membrana substantia est, accidūt autem ei crocum, scriptura, &c. Cum interea & substantia res sit, et ea quæ accidunt res sit, nūc ad id quo de nunc agitur reuertamur. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest. } Hic rem substantiā illam ponamus, quæ dū sola est, patet omnibus accidentibus sed cum ab uno accidenti fuerit occupata, iam in se accidens aliud non admittit. Vtputa lana alba res est, sed substātia. hæc res patet multis accidentibus: potest enim lana illa aut rosea fieri, aut ueneta, aut nigra. Sed si colorem unum in se susceperit, iam in se colorē alium non admittit. Similiter et homo substantia est. potest autem id quod homo est, nunc seruus esse, nūc dominus. sed post-

ri. Quare primum genus de scripto et sententia, secundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum, quartũ ratiocinatiuum, quintum definitiuum nominamus. Ratio est autem, cum omnis quæstio non in scriptione, sed aliqua argumentatione consistit. Ac tum considerato genere causæ, et cognita cõstitutione, cum simplex'ne an coniuncta sit intellexeris, et scripti an rationis habeat controuersiam, uideris; deinceps erit uidendum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit: quę omnia à constitutione proficiscantur, oportet.

Quæstio, est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti; iure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: iure'ne fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & peruulgato exemplo consistamus: Orestes si accuset matricidij, nisi hoc dicat: Iure feci; illa enĩ patrẽ meũ occiderat: nõ hẽt defensionẽ; qua sublata, oĩs quoq; cõtrouersia sublata sit. Ergo eius causę rõ est, quòd illa Agamẽnonẽ occiderit. Iudicatio ẽ, q̃ ex infirmatione et cõfirmatione rõnis nascitur controuersia. Nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulo ante exposuimus: Illa enim meum, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit. Potuit enim sine tuo scelere illius factũ puniri. Ex hac deductiõe rationis illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. ea est huiusmodi: Rectum'ne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset.

Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris & aptissima ad iudicationem. Vt si uelit Orestes dicere eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum; in seipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint: Et in cæteris quidem cõstitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiũtur. In coniecturali autem constitutione, quia ratio non est, factũ enim non conceditur, non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionẽ, & iudicationem; ut factum est, factum non est, factum ne sit. Quot autem in causa constitutiones aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tum denique singulę partes totius causæ cõ

quam dixero dominũ, in eo q̃d dominus est, esse & seruus non potest: aut cum dixero seruum, in eo quod seruus est, & dominus esse non potest. Ita ergo & hic deliberatio & demonstratio res est, sed illa substantia, que quãdiu sola est patet accidentibus. i. generi causæ, & causæ partibus: ita quãdiu in incerto sunt, genus alij, alij partes esse possunt. Cum uero generis nomen acceperint, in eo quod genus sunt, & partes esse non possunt. Hoc est quod ait: Eidem genus. i. simule ac iudiciale esse, & pars non potest. Ergo si genus generis pars esse non potest, multo minus partis generis partes putabuntur.

Deliberatio autem & demõstratio genera sunt causarũ. } Id quod primo dubie proposuit assumpsit sine dubitatione. neq; enim dicit, si deliberatio, sed deliberatio autem & demonstratio genera sunt causarum. et id triplici argumentatione cõuincit, scilicet demonstrationem et deliberatiõem genera esse causarum. Nam aut nullum causæ genus est, &c. } Nã aut nullum, inquit, causæ genus est, aut iudiciale solum: aut & iudiciale & demonstratiuum et deliberatiuum. Id est, aut nullum causæ genus, aut unũ, aut tria. duo enim propterea non dixit, quoniã deliberatio & demonstratio quanquam inter se diuersa sunt, simul tamen aut in generibus causæ ponuntur, & fiunt tria genera causæ: aut simul tollũtur, & remanet unum. i. iudiciale solum. Ergo tollit duo. i. nec unum esse nec nullum: ut id quod reliquum est, approbetur. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas, &c. } Nullum, inquit, causæ genus esse, non potest dicere. nam qui artes scribit, multasq; dicit esse causas, nullam non potest dicere. Tulit rem unam. deinde unum iudiciale solum esse non potest dicere: propterea quòd & deliberatio, & demonstratio, genera sunt causarum non & inter se diuersa sunt, & ab iudiciali multũ separata. id porro q̃d diuersum est, tunc omnino diuersum est, si inter se et rebus & exitu distet. Atq; ut rationes ex similibus colligamus, res est lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera causarũ re inter se distant. aliud enim agitur in demonstratione, aliud in deliberatiõe, aliud in iudiciali. Rerum quoq; exitus dispar est. Nam demonstrationis finis est honestas, deliberatiõis utilitas, iudicialis æquitas. quòd si hæc tria inter se & re & exitu distant, profecto genera causarum constitui debebunt. Non ergo recte deliberationem & demõstrationem qualitatis partes esse dixit. In his autem quæ hucusque disputauimus, uideamus quinquepartitum syllogismum: ac primum quæstionem, de qua agitur, constituamus. Hæc autem est quæstio, quòd non recte Hermagoras deliberationem & demonstrationem sub qualitate posuerit. Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, nõ possunt recte alicuius generis causæ putari. hoc primum est. eadẽ enim res alij genus esse, alij pars potest eidem genus esse, & pars non potest, hoc secundum est. Deliberatio autem et demonstratio genera sunt causarum: hoc tertium est. nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solũ, aut & iudiciale & deliberatiuum, & demonstratiuum, hoc quartum est. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarũ. hæc conclusio est. Videamus ergo illũ quem promisimus syllogismum quinquepartitum.

Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. } Hæc propositio est. & quia necesse est exprimi confessione, secundum quoq; in confessionem uenire, propositio nobis approbanda atque iungenda est. Atq; ideo

cicero

siderandæ sunt. Nam non ut quodque dicendum primum est, ita primum animaduertendum uidetur: ideo quòd illa, quæ prima dicuntur, si uehementer uelis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea quę ad iudicationē oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata, tunc demq; ordinādę sunt cęterę partes orationis.

Hæ partes sex esse omnino nobis uidentur, Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehensio, Cōclusio. Nunc, quoniam exordium princeps omniū esse debet, nos quoq; primum in ratione exordiēdi pręcepta dabimus.

Cicero approbat propositionē. Eadem enim res, inquit, alij genus esse, alij pars potest: eadem genus esse, & pars nō possunt, &c. } Approbauit ergo propositionem. rursus post approbatam propositionem illud quod quasi in propositionē dubie proposuerat, assumit hoc modo. Deliberatio autem, & demonstratio genera sunt causarum. } Deinde approbat assumptionem, ut supra diximus, triplici argumētatione. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solū, aut et iudiciale et demōstratiuū, et deliberatiuū. } Postremo tres adhibet conclusiones. ubicunq; enim ergo uel igitur est, cōclusio sit necesse ē. Prima igitur cōclusio approbatiōis de assumptiōe est. quid enim erit in assūptiōis approbatiōe? nā aut nullū causæ genus ē, aut iudiciale solū, aut & iudiciale & demōstratiuū & deliberatiuū. Cōcludit ergo, hæc tria genera esse causarū.

Relinquitur ergo, inqt, ut oīa tria genera sint causarū. } Secūda conclusio propositionis est, siue argumentationis eius. Quid enim argumentatur in propositione? si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Concludit hoc ipsum. Deliberatio igitur & demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. } Tertia autem conclusio quæstionis est. quæ enim quæstio est, quod Hermagoras deliberationem & demōstrationem non recte sub qualitate constituat. concludit itaque quæstionem. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit. } Verum cum in primo syllogismo de duabus rebus tractauerit. de primo & secundo, id est, de genere & partibus generis, cur hic in tertia conclusione partis partium mentionem fecit? quod scilicet tertium est. Hoc primū sic excusatur, quod hæc conclusio præter syllogismum sit. est enim quæstionis. quæ extra syllogismum est, sed ex ea syllogismus. deinde quòd per hanc extremam conclusionem sensim descendit ad aliū syllogismum, ubi hæc tractat, deliberationem & demonstrationem. cum partes generis esse non possint, multo magis partium partes esse non possunt. Sed priusquam de eodem syllogismo tractemus, ea quæ in eo obscura sunt explicemus. Quod si generis causæ partes non possunt recte putari. } Disputasti quidem supra ô Cicero, deliberationem, & demonstrationem, quia genera sint, partes generis esse non posse: non tamen ostendisti, utrum constitutio pars generis sit, an ipsum genus. incertum est enim, utrum deliberatio sub qualitate sit, an qualitas sub deliberatione. Doceas itaq; oportet, utrum pars an genus sit constitutio. Hæc ergo incidens quæstio est utrum constitutio pars an genus sit. Iam supra ostendit, deliberationem & demonstrationem genera esse causarum, quòd et inter se distent, & ab iudiciali plurimum dissideant, & suum queq; finem habent quò referri debeāt. Nunc ei docendum est, utrum constitutiones causarum partes sint. et sic argumentatur. Proposito themate. quid primum inuenias, genus an constitutionem? utique primum necesse est agnoscas, utrum deliberatiua an demonstratiua controuersia sit: tunc deinde, quæ sit constitutio. Ergo pars causæ est, constitutio omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. } Prius enim causa cognoscatur necesse est, deinde constitutio. Plus autem causam esse quàm constitutionem, sic etiam possumus cognoscere, quòd in singulis causæ generibus constitutiones uariantur. Causa autem omnium constitutionum capax est. Verum cum causa & constitutio iuncta sibi esse uideantur, oportet tamē unum alteri prius sit. Omne enim quod loquimur, siue quod mente concipimus, aut simplex est, aut cōiunctum. Simplex ē, qđ ad aliud non attēdit, ut tabula, saxum, & reliqua huiusmodi: Coniunctum uero, ut de duobus unum prius habeat, quatuor modis fit: aut tempore, aut loco, aut ordine, aut causa. Aetas cum in homine sit, tempore in ordinē secernitur. si dicas enim, iuuentas utiq; consideratione temporis, iuuentas ante senectutem est. deinde, loco iunctæ domus secernuntur. cum enim dicis atrium, ideo primum intelligis, quia consideras interiorem locum esse ubi triclinium. Ordine uero sic, cum in eodem loco multi sedeamus, pro ordine sedentium nobis anteferamus. Causa autem sic, de his quæ iuncta sunt, unum prius efficitur: utputa pater & filius iuncta sibi sunt. neq; enim ante pater quàm filius nascatur, aut ante filius quàm illi sit pater. sed quia filio ad nascendum pater causa est, idcirco ex causa pater filio præfertur. Ita hic in themate causa & cōstitutio cōiuncta sunt: sed ut prior causa sit, causa efficitur: ut cōstitutio .n. nascatur, causa præcedit. Quod ipse ait. Nō enim causa ad cōstitutio, sed cōstitutio ad causam accōmodatur. } Hic quoq; aduertamus syllm quadripartitum. prima est enim, ꝑpositio cū adiunctio: Quòd si generis causæ partes nō pñt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Huic propositioni approbatio non fuit subijcienda. Manifestum est enim, si partes causæ nō sint, multo minus partis causæ partes putari. Ergo incidit quæstio, utrum constitutio pars sit. & ut supra docuimus, probat partes. Sed hæc incidens quæstio non pertinet ad syllogismum: uerum quia necessaria fuit, interiecta est, Deinde assumit illud quod proposuerat. Sed demonstratio & deliberatio generis causæ partes non possunt recte putari. } Et approbat assumptionem, Quòd ipsa sint genera, inquit. Postremo concludit propositionis secundam partem. Quid est enim in secunda parte propositionis? Multo minus recte partis causæ partes putabuntur, concludit hoc ipsum. Multo igitur minus recte partis eius, quam hic dicit, partes putabuntur. } Primæ enim parti propositionis per incidentem quæstionem satisfacit. Quid est enim in prima parte propositionis? Quòd si generis causæ partes non possunt recte putari. } Itaque ostendit generis causæ partem constitutionem. Quadripartitus ergo est syllogismus. est enim propositio, assumptio, approbatio, assumptionis conclusio. Quæstio uero incidens ad syllogismum minime pertinet. Deinde, si constitutio & ipsa, & pars constitutionis eius quælibet intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars, & cætera. } Omnis pars tunc plene pars est, si generis & nomen, & definitionem recipiat: ut puta animal genus est. iam ex

animali, homo, equus, auis: deinde ex aui, coruus, cornix, aquila. itaque haec omnia generis sui & nomen & definitionem recipere debebunt. Generis uero nomen, quod est animal. ergo & homo, & equus, et auis, & coruus, & cornix, et aquila, animalia dicuntur. deinde generis definitio quae est i. animalis. Animal est corpus animatum. itaq; & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila corpus animatum est. Verum definitio à genere transit in species: specierum uero definitio in genus transire non potest, non enim cum hominem definio, homo est corpus animatum bipes: iam cum dico bipes, ad generis definitionem non pertinet. est enim animal, & quadrupes. Itaque nunc accepta similitudine: ad argumentationem Ciceronis redeamus. Et primo quaestionem, quae in cõtentione uersatur, attẽdamus. Illa autem, ut supra diximus, quaestio est, quòd deliberatio & demonstratio non recte sub qualitate sint positae. Supra id iam duabus argumentationibus uicit. quarum prima illa fuit, deliberationem, et demonstrationem, si genera sint causarum, partes generis esse non posse. & probauit genera esse causarum. Secunda uero argumentatio talis fuit, Quòd si generis partes esse non possunt, multo magis partes partium esse non posse. Nunc tertiam affert argumentationem: Si, inquit, constitutio et ipsa, et pars eius quaelibet intentionis depulsio est, quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars cõstitutionis est, ut supra diximus. Omnis pars generis sui & nomen, & definitionem debet recipere. hic autem constitutio genus est, sub constitutione quatuor constitutiones: sub qualitate demonstratio, deliberatio, iuridicialis, negotialis. itaque uideamus, an deliberatio & demõstratio generis nomen et definitionem recipiant. Generis nomen est cõstitutio: quod nomen tollit Cicero demonstrationi & deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras constitutiones dici posse, ostendit definitionem generis cadere non posse in deliberationem & demonstrationem. Quòd si definitio non cadit, nomen quoque cadere non debebit. Constitutionem autem sic definimus: Constitutio est intentionis depulsio, quam scilicet definitionem in deliberatione uel demonstratione uidemus esse non posse quod si deliberatio & demõstratio, neque nomen constitutionis, neque definitionem recipiunt. nec constitutiones sunt, nec partes constitutionis. Ipsi autem placet, cõstitutionem intentionis depulsionem esse, & concedit ei alias definitiones. Rursus, inquit, si finem per se ipsum consideremus, nihil aliud quàm finem inspiciemus, nec in eo quod finis ẽ, possumus trãslationem intelligere. Ita ergo constitutiones singulae habent proprium suum in quo positae genere commixtionem constitutionis alterius non admittunt. Si ergo constitutiones singulae p semetipsas consideratae habent proprium suum, commixtionem alterius non admittunt. Siue, inquit, constitutionem primam causae accusatoris confirmationem dicat, siue defensoris primam deprecationem, necesse est deliberationem & demonstrationem neq; constitutionem esse, nec partẽ cõstitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus syllogismi, quod obscuritate sui & artificio colligatum syllis, ferè omnibus antecellit. Sic itaq; iste colligitur syllogismus à primo ad secundum, à secũdo ad tertium. à primo ad tertium. Primũ enim & tertium simile esse medium facit, quod utriq; coniungitur. Sed ut melius possit artificium Ciceronis intelligi, prius quaelibet similitudo facienda est. Ponamus itaq; haec tria. Victorinus docet, unũ sic: intelligis, aliud sic: spem habes, tertium sic. itaq; faciamus syllogismũ à primo ad secundum: Si Victorinus docet, intelligis, nunc à secundo ad tertium: si intelligis, spem habes. deinde à primo ad tertium: ergo si Victorinus docet, spem habes. Primũ enim & tertium, quod potest uerisimile non uideri, medio illo quasi quadã approbatione coniungitur. Hoc ergo & in Cicerone uideamus. Primum hoc est, Si constitutio & ipsa, & pars eius quaelibet intẽtionis depulsio est. Secundum illud est, Quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. Tertium hoc, Si deliberatio & demonstratio, neq; constitutio, nec pars constitutionis est. nunc uideamus syllogismum à primo ad secundum: Si constitutio, inquit, & ipsa, & pars eius quaelibet intentionis depulsio est, quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars cõstitutionis est. deinde à secundo ad tertium: At si quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec ps cõstitutionis est: demonstratio & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis ẽ. Nunc à primo ad tertium: Igitur constitutio, & ipsa, et pars eius & quaelibet, intentionis depulsio est: deliberatio & demonstratio, neq; constitutio, neq; pars constitutionis est. Ergo à primo ad tertium conclusio est syllogismi. Deniq; Cicero. Si igitur, inquit, constitutio.} Manifestum, quia syllogismi conclusio ubicunq; enim ergo uel igitur ponitur, conclusio est argumenti. Deinde coniecturalis causa non potest simul.} Aliud incipit argumẽtum. i. quartum syllogismum, quo ostendit non recte sub qualitate deliberationem & demonstrationẽ positas. quem syllogismum priusq̃ ostendamus, ea quae in re sunt, ante uideamus. Deinde inquit, Cõiecturalis causa. Si, inquit, coniecturã per id quod est, attendamus, nihil aliud inueniemus quàm coniecturam solam, nec in eo quod coniectura est, possumus intelligere. Rursus inquit, si finem per se ipsum cõsideremus, nihil aliud quàm finem inspiciemus, nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Si ergo constitutiones singulae per semetipsas consideratae habent proprium suum, in quo positae genere commixtionem constitutionis alterius non admittunt: male igitur Hermagora, deliberationem & demonstrationem partes cõstitutionis, id est qualitatis esse uoluisti, cum deliberatio siue demõstratio per se consideratae, non solae intelligi, sed omnes in se constitutiones continere possint. Simul ex eadem parte, eodem in genere.} Id supra legimus. Pars autem causae est constitutio omnis. genus aũt est constitutionis, id quod ualet, quod se explet, id denique quo unaquaeque constitutio ab alijs constitutionibus segregatur Pars autem communis potest esse cum multis, & omnino nulla cõstitutio. Nec pars constitutionis, &c.} Quoniam de deliberatione & demonstratione quaestio est, quae deliberatio & demonstratio partes constitutionis ab Hermagora ponuntur, recte cum de solis constitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit. Et omnino, inquit, nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se uim continere. Altera autem assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur.} Sapienter dixit. multae enim constitutiones in causa esse possunt. sed si plures sint, ad numerum constitutionum, nõ ad augendam uim alterius constitutionis accedunt. At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere, & coniecturalem & generalem & definitiuam & translatiuam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam.} Cum, inquit, cõstet unamquamq; constitutionem alteram in se non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes solet recipere cõstitutiones. Ergo ipsa nec constitutio, nec pars constitutionis ẽ. simul ex eadem parte. deliberatio enim pars causae ẽ.} Videamus nunc quadripartitum syllogismum. Proponit sic, primo specialiter, deinde generaliter. Specialiter sit, deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis es-

se,& definitiuus specialiter enim de coniectura proposuit. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere,& definitiua esse & translatiua. Et hic specialiter de fine proposuit. Nunc proponit generaliter de omnibus constitutionibus,et earum partibus. Et omnino, inquit, nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere,& alterius in se uim continere. Hucusq; proposuit. Deinde approbat propositionem. Ideo inquit, quod unaquaeq; ex se & ex sua natura simpliciter consideratur, altera assumpta numerus constitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur. Post approbationem propositionis, assumit quod sibi necessarium est. At deliberatiua, inquit, causa simul ex eadem parte eodem in genere,& coniecturalem & generalē & definitiuam & translatiuam continet constitutionem, et unam aliquam,& plures nonnunquam. Quod quoniā manifestum est, et apertum omnibus, non fuit necesse approbare assumptionem. Sequatur ergo conclusio, quae duplex est. Prima ad id quod adsumptū est. At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere est. ergo ipsa nec constitutio, nec pars constitutionis est. Secunda ad utrunque de quo agitur. pariter enim de deliberatione & demonstratione tractetur. Genera, inquit, igitur ut ante diximus, haec causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. ergo ipsa neque constitutio est, neque pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu uenire. Haec ergo constitutio, quàm generalem uocamus, partes uidetur nobis duas habere.} Postquam docuit, deliberationem & demonstrationem nō partes qualitatis, sed genera esse causarum, ad ipsius qualitatis descēdit disputationem. Ac primo hanc in duas diuidit partes, in iuridicialē & negotialē quarum partium hoc compendiū tenere debemus, quòd iuridicialis semper de praeterito est,& negotialis semper de futuro. quae tēpora in ipsarum partium definitione uidetur Cicero non declarasse. ait enim: Iuridicialis est, in qua aequi & recti natura, aut praemij, aut poenae ratio quaeritur. Negotialis ē, in qua quid iuris ex ciuili more & aequitate sit, cōsideratur, cui diligētiae praeesse apud nos iurisconsulti existimantur.} Hic omnino tempus quasi praeteritum non demonstrat, nisi quod magis futurum tempus uidetur includere, cum aut praemij aut poenae ratio quaeritur. Quo loco primo ostendendum est,& poenam & praemiū de praeterito esse posse. nam & post supplicium de aliquo iniuste sumptum, possunt nōnulli in iudicium uocari:& quod non recte praemio aliquem donauerint, possunt in iudicium uocari. ut Verres, qui supplicium sumpsit de ciuibus Romanis,& anulo aureo scribam in concione donauit. ergo praemij & poenae ratio potest de praeterito esse. Sed occurrit illud, potest tamen praemij & poenae ratio & de futuro esse: ideoq; in iuridiciali qualitate tempus praeteritum non recte definiuit. Cum iam huic loco sic respōdetur, quod dixerit Ratio enim semper de praeterito est facto. Definitio autem cum quaeritur, ratiocinatio dicitur.& est ibi tantum meriti ratio, quod meritū praeteritum est. Atque ita ratio nunquam nisi de praeterito ē. cū enim dicis, petit praemium, necesse est afferat meritum. ita in eo quod petit praemium, nulla ratio est. Sed cum ais eum mereri, tum ratio est ex praeterito ueniens. Ergo ait Cicero. Iuridicialis est, in qua aequi & recti natura, aut praemij, aut poenae ratio quaeritur. in eo quod ait Ratio, praeteritum tēpus includit. Iuridicialis à iure. aequi enim & recti ratio non nisi iure constat. deinde, Negotialis est, inqt, in qua quid iuris ex ciuili more & aequitate sit, consideratur.} Negotialis qualitas talis est, cum aliquid generatim iure cautum ad speciem deuocamus: utputa uiro forti praemiū detur, uir fortis petit inimici mortem in eo quod dicit Viro forti praemium, dat quidem uiro forti praemium, sed non etiam designat illud forte quod petit. Ergo in negotiali qualitate ex aequitate praecedentis iuris, noua iura firmantur. i. ut liceat id quod in contentione uersatur, et ideo de futuro est. Quod etiam iurisperiti faciunt, qui si forte id de quo agitur, iure nō cautum est per interpretationem statuti iuris id etiam quod in eodem iure nominatim non continetur, affirmant. Hoc est quod ait. Cui diligentiae praeesse apud nos iurisconsulti existimantur. Hoc quoq; tempus futurum demonstrat, cū ait, Quid iuris sit consideretur. consideratio enim de incerto est: & quia iuris consideratio est, de futuro est. Ac iuridicialis quidem ipsa & in duas distribuitur partes, absolutam & assumptiuam.} Negotialis qualitas constat, nec aliquas ex se partes fundit, iuridicialis uero in duas partes funditur, in absolutam qualitatem & assumptiuam. Deinde hic quoque rerum compendium tenere debemus, quòd in absoluta qualitate factum ipsum iustum asserimus: in assumptiua uero qualitate non factum iustum sed causam facti iustam fuisse contendimus. itaque in absoluta qualitate aequi & recti natura quaeritur: in assumptiua uero praemij & poenae ratio quaeritur. Quae assumptiua quatuor locis diuiditur: concessione, remotione criminis, relatione criminis, comparatione. Verum hic quatuor horum locorum Cicero ordinem cōuertit. nam à postremo quod hic posuit, retrorsum uersus ordo est. etenim uim singularum defensionum considerare debemus. Primo haec est innocentis hominis, ut dicat Non feci, deinde Feci: sed non sic uocatur. tertio Feci,& sic uocatur, sed iure feci. Deinde hoc ipsum iure feci, aut licuisse sibi debebit ostendere, quae est qualitas absoluta: aut si non licuit, debet sibi extrinsecus assumere aliquid, quo hoc probet, quod iniuste factum uidetur. Videamus nunc, quae sit de his quatuor assumptionibus fortior assumptio. Primo debet dicere, Feci, sed profui:& probare, plus se profuisse quàm obfuisse: quae est qualitas compensatiua, quam ideo Cicero comparationem uocat, quòd comparetur id quod in crimen uocatur, ad id quo se reus profuisse dicat: quae comparatio semper in eodem facto ē. utputa quidam muros ciuitatis dissipauit, hostes fugerūt, reus fit laesae Reipublicae, in eodem est comparatio. Nam quòd muros deiecit, uidetur laesisse Rempublicam.& quia muros deiecit, hostes fugerunt, uidetur profuisse Reipublicae. Ergo hoc primum debet assumere, Feci, sed profui. Deinde debet dicere, Feci quidem, sed ut hoc facerem, ante prouocatus sum. i. feci, sed meruit: quae est relatio criminis. Tertio debet dicere Feci, sed alter me impulit ut facerem: quae est remotio criminis. Postremo si haec cūcta defecerint. i. si ut haec faceret, nec profuit, nec iniuriam reddidit, neque ab alio compulsus est, quoniam nihil est quo se defendat, debebit factum fateri, sed ueniam postulare: quae est qualitas uenialis, quam concessionem Cicero uocauit Hunc ergo ordinem Cicero hoc loco cōuertit, quem in posterioribus seruat. Itaq; concessio duas partes habet, purgationem & deprecationē. In purgatione tria sunt, imprudentia, casus, necessitas. Si haec non fuerint, deprecatio est. Sed haec aut apud imperatorem, aut apud populum. itaq; in purgatione factum conceditur, sed facientis animus excusatur. Hoc est qd' ait. Cum factum conceditur, culpa remouetur.} In deprecatione uero & factū et culpa conceditur, sed tū uenia deprecatur. hoc est quod ait. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur, et tamen ut ignoscatur postulat.} Haec ergo deprecatio nō nisi aut apud imperatorem, aut apud populum ualet, apud iudices uacat. Remotio criminis est, cum id crimē, quod in-

fertur, ab se & ab sua culpa, ui, & potestate in alium reus remouere conatur.} Remotionem criminis hanc esse dicit, cum reus id quod ei intenditur, ab se remouet, & in alium transfert. Atque id duobus modis facit: si in alium aut causam, aut factum trãsferat: seu ut id faceret, dicat alium coegisse uerum quod ait, ut factum, potest hic quæstio moueri. Nam cum omnis qualitas facti confessionem teneat, cur hic factum non confitetur, sed in alium trãsferre conatur. Denique nullus artiũ scriptor in hac qualitate facti trãslationẽ nominauit, sed ideo, quia nullus intellexit. Nã factũ sic à se remouet, salua tamen confessione facti; ut in hoc themate, quod Cicero in secundo libro posuit; Mancinus cum Numantinis fœdus fecit iniussu populi ac senatus: pulso eodem in exilium, atque hostibus dedito, petitur ad pœnam. Etiam ille qui porcam tenuit, contradicit. nã hic & causam et factũ in aliũ remouet. causam sic, Vt porcã tenerẽ Mãcinus ui ac potestate cogit. deinde factũ sic, Fœdus nõ ego feci, sed Mãcinus, q aut debuit, aut potuit. manet tñ facti prima illa confessio, quod porcã tenuit. nõ enim potest negare à se porcam fuisse tentam. Ergo remotio criminis duobus modis constat: si aut causam in alium transferamus, aut factum. Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicatur, quod alius ante iniuria lacessierit.} Relatio criminis talis est: si in eo quod fecimus, uicem nos reddidisse dicamus, utputa occidi, quia ille me uolebat occidere: hoc ego feci, sed merito. Comparatio est, cũ aliud aliquod alicuius factum rectum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum.} Inter comparationem & concessionem hoc interest, quòd in comparatione de eadem comparatio est, ut supra diximus: Dissipasti muros, læsisti Rempub. Contra ille dissipaui quidem muros, sed hostes fugerunt. In eodem comparatio est, ut supra diximus, dissipasti muros: id est. quòd muri dissipati esse dicuntur Ideo ait, quod ut fieret illud quod arguitur, dicitur esse commissum. alioqui Verres, qui multa signa & uasa ex Sicilia sustulit, & utitur hac defensiõe, quod à bellis tutam Siciliam reddiderit, non potuit dicere, Ideo signa sustuli, ut defenderem prouinciam. neque enim propterea tulit signa, ut prouincia esset defensa. Itaque utitur ueniali statu, id est concessione per deprecationem. Ergo in comparatione id quod intenditur, ideo à nobis factum dicere debemus, ut ex eo ipso bonum illud quod cõtigit fluxisse dicamus. In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus.} Et supra docuimus, quid in se trãslatio cõtineret, scilicet. ut aut omnem actionem commutet, aut aliqua ex parte debilitet. Hoc est quod hic ait. Aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse, existimatur.} Inueniendi duo genera sunt. unum tale, cum in medium proferimus id quod erat, sed latebat: aliud, quod quasi non erat, sed à nobis primis uidetur inuentum. Itaque de his Cicero lesiorem inuentionem dedit Hermagoræ, scilicet ut id quod latuerat, in medium protulisse uideatur. hoc est quod ait: Non quòd non usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed quia nõ animaduerterint artis scripores eam superiores, nec retulerint in numerum cõstitutionum. Ideo autem translationem multi scriptores inter constitutiones referre noluerunt, quòd omnis constitutio actionem constituat: translatio autem id uideatur agere, ne actio sit. Sed Hermagoras recte hanc inter constitutiones posuit. Nam hoc ipsum quod actionem constituit, actio est. Itaque multi, inquit, Hermagorã reprehenderunt, quòd translationem inter constitutiones retulerit: sed inuidia magis, quàm ex uero. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus.} Postquam quid essent singulæ constitutiones, uel quid possent docuit, & earum partes, id est, qualitates exposuit: promittit se his constitutionibus exempla subditurum. sed tum, cum cœperint argumenta tractari: quæ argumenta dilucidiora futura esse promittit, si iisdem argumentis in tempore exempla supponat. Hoc est quod ait: Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accõmodari.} Genera causarum scimus tria esse: demonstratiuam, deliberatiuam, iudiciale. exempla uero causarum sunt, themata scilicet. Constitutione causæ reperta, statim placet cõsiderare, utrum causa sit simplex, an coniuncta.} Quoniam in his duobus libris Cicero nihil nisi de inuentione tractat, idcirco per ordinẽ quæ sint inuenienda demonstrat. Postquam, inquit, constitutionem inueneris, considerare debebis causam utrũ simplex sit, an iuncta, id est, utrũ de una re agatur, an de pluribus. Constitutio sic inuenitur: Occidisti, non occidi, aut iure occidi. causa uero hæc est, an occiderit, an iuste occiderit. Ergo hæc causa simplex an iuncta sit, considerare debemus. deinde iuncta, utrum ex pluribus quæstionibus est, an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quæstionibus causa iuncta est, ut in Verrinis: accusatur Verres quòd multa furatus sit, quòd ciues Romanos necarit, quòd peculatum commiserit. itaque quando ex pluribus quæstionibus causa iuncta est, ipsæ quæstiones inter se diuersæ sunt. Ex comparatione autem causa iuncta est, cum quid potissimum faciendum sit consideratur. ut in diuisione agitur, utrũ Cicero accuset, an Cæcilius. Sed quia comparandi duo modi sunt, comparatiuus & superlatiuus, idcirco ait: Ex comparatione, in qua per contentionem utrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur.} Verum his locis quæ tractabimus, ipse etiam Cicero perspicua exempla supponit. Deinde considerandum est in ratione, an in scripto sit controuersia.} Primo, inquit, constitutio inuenienda est. Secundo, utrum causa sit simplex, an iuncta. Tertio, in ratione an in scripto sit controuersia. Scriptum non tantum leges accipiamus, sed & senatusconsultum, & testamentum, & uerba sola, & multa huiusmodi. Huius scriptionis genera sunt quinque, ut ipse primum rebus, deinde noĩbus indicauit. id est primum scriptum & uoluntas: secundum, leges contrariæ: tertium, ambiguitas: quartũ, collectio, siue ratiocinatio: quintum, definitio legalis, ut ẽ in Cecinniana. Ratio est autem, cum omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit.} Ideo ait, cum omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit, quoniã et orationẽ scriptio, et oppositio orationẽ habet, sed cũ authoritate, quippe ex scripto. i. ex testamẽto uel lege uenientẽ. Ergo, inqt, ratio ẽ, cũ res quæ in cõcione uersatur, nõ in authoritate legis, sed in argumẽtatiõe uersatur. Ac tũ cõsiderato genere causæ.} Repto, inquit, genere materiæ, & constitutione, & causa utrũ simplex an iuncta sit, & ipsa causa scripti an rationis habeat controuersiam: deinde uidendum est quæ sit quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum. Verum de his tria præcipue sunt in omni causæ genere perquirenda. Firmamentum uero perraro adhibetur: & si quando adhibetur, necesse est aut in themate sit, aut in historia. aliàs lemma dicitur, id est, falsum argumentũ. Ergo tria illa sine intermissione ubique inspicienda sunt, id est, quæstio, ratio, iudicatio. Quæstio est, quæ nascitur ex conflictione: ut est illud, Iurène occiderit, Ratio est, quæ facit controuersiam: utputa, Occidi Clodium, propterea quia ille me uoluit occidere. Infirmatio rationis est, Etiã si te Clodius uoluit occidere, tu tamen nõ iure occidisti. Iudicatio ẽ, utrum cum Clodius uoluerit occidere, iuste tamen à Milone occisus esse uideatur: ut Cicero de Oreste exemplum dedit. Firmanẽ

tum est

tum est, firmissima argumentatio defensoris, et apposuissima ad iudicationem.} Firmamentum si uerum sit, ualde prodest, sed soli defensori. accusator enim pro firmamento assertionem habet. Sed hoc, ut diximus, raro in causam cadit. cuiusmodi autem sit firmamentum ipsum, Cice. docet. ut si uelit dicere Orestes, eiusmodi animū matri suæ fuisse in patrē suū, in seipsum, ac sorores, ī regnū, et reliqua. Et in cæteris quĕ cōstitutionibus ad hūc modū iudicatiōes repientur.} Quoniā oīs de facto iā cōfessio ē, idcirco in oībus cōstitutionibus dicit iudicationē de infirmatione rationis fieri, præterquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confessio est. quare in coniectura eadem erit iudicatio, quæ quæstio: factum est, non est factum, factum'ne sit? Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt.} Qualitatis scilicet partes: reliquæ enim constitutiones partes non habent. Ergo quot in causa cōstitutiones uel partes erunt, tot necesse erit inueniri quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta. His omnibus in causa repertis, tum denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt.} Sub diuersa significantia Cicero partes posuit. Aliæ sunt enim partes oratoris officij, aliæ partes qualitatis, aliæ partes causæ, aliæ partes orationis. Itaq; partes causæ sunt, ut suscepto negotio per rerum ordinem ea quæ dicenda sunt diligenter inspicias. Quod cū pertractaueris. i. cum causæ partes inspexeris, tum demum tibi ordinandæ sunt partes orationis. non enim, inquit, quia primum exordium est, sola tibi primo erunt consideranda principia, & scribenda. sed considerato omni negotio. tunc apposite sumere exordiū debemus. Hæ partes sex esse omnino nobis uidentur.} Multi enim quatuor esse dixerunt. i. exordiū, narrationē, qōnes, epilogū. Cice. aūt sex esse dicit. i. exordiū, narrationē, ptitionē, cōfirmationē, reprehēsionē, conclusionē: epilogū. f. Et recte, confirmationē et reprehensionē. hoc enim maximū ē oratoris officium, ut argumēta sua primū afferat, deinde aduersariorū dissoluat, quare, inquit, quoniā primū exordiū est, principio exordij præcepta tradēmus.

DE EXORDIO.

EXORDIVM, est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum attentum, docilem fecerit. Quare, qui bene exordiri causam uolet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere.

Genera causarū sunt quinq;, Honestum, Admirabile, Humile, Anceps, Obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratiōe nostra auditoris fauet animus. Admirabile est à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, ī quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscēdum negotijs causa implicita est. Quare, cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoq; dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium & insinuationem.

Principium est oratio perspicue & protinus perficiens auditorē beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio, est oratio quadā dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animū. In admirabili genere causæ, si non oīno infesti auditores erūt, principio beneuolentiā cōparare licebit. Sin erūt uehemēter

EXordium est oratio, animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem.} Optima definitio est, quæ à genere incipit, deinde descendit ad speciem. Postremo ita propria complectitur, ut excludat omnino id quod cum alijs potest esse commune: ut hic sex partes orationis Cicero ponit. Orator porro duo agit: aut fidem facit, aut animos commouet. quare in quatuor illis medijs partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehensione. In exordio uero uel epilogis animi commouentur. itaq; ut definiat exordiū, à genere incipit. Exordium est oratio: omnis enim pars oratio est. deinde sic descendit ad speciem, ita ut excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit: Animum, inquit, auditoris idonee comparans, sed quia et in epilogis animi comparantur, ita proprium complectitur, ut excludat etiam epilogos. Ad reliquam, inquit, dictionem. Ita ergo exordij plena definitio est: Exordium est oratio, animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Verum cū aliquid fieri uolumus, primum definire debemus quid sit illud quod fieri uolumus: ut hic de exordio definiuit, quid esset: Exordium est, inquit, oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictiōem. deinde debemus definire quid inde fiat, ut hic fecit: Quod eueniet, inquit, si eum beneuolum, attētum, docilem fecerit. Sed quia nō bene aliquid facimus, nisi prius sciamus ubi faciendū sit, prius ostēdit ubi faciendum sit, postremo quemadmodum faciendum sit. Ait ergo, tūc nos optime exordiri, si causarum genera cognoscamus, hoc est ubi faciendum sit. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum.} Hic quæstio nascitur, Cum supra dixerit genera causarum tria esse, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale, cur hic rursus genera causarum quinque esse dixit? Verum hæc quæstio occulta nimis ratione, ac difficili disputatione dissoluitur. Animaduertere enim debemus, quid Cice. secutus sit. Res multæ sunt, quarum una substantia reliquæ accidunt, itaq; cū substantiæ acciderit una qualitas, pōt et alia accidere, sed quæ non sit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. ut puta si dicas, foliorū genera duo sunt: nempe de membrana, & de charta tunc dicitur. hic folium substantia est accessit ei una qualitas, membrana & charta, potest tamen eidē substantiæ, id est folio, alia qualitas accidere, quæ non sit in eodem genere, in quo prima qualitas. si dicas, foliorum genera sunt tria: est oblongum, est latum, est quadratum. Quare si circa primam qualitatem numerus definitionis narietur, uitium est. sin autem in eadem substantia circa alias qualitates numerus definitionis narietur, non est uitium. Vt hic ait, primum causarum genera tria sunt. causa hic substantia est: accidit ei una qualitas, ut sit demonstratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, causarum genera quinq; sunt: licet eadem sit substa-

stantis, alia tamen ei qualitas accidit. in iudiciali enim, siue dico, genere causæ inuenitur & honestum causæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, et obscurum. Ergo duplici hoc modo possumus intelligere, aut quod substantiæ multæ sæpe accidunt qualitates, aut quod multæ qualitates substantiales sunt: id est, quod eis qualitatibus possint aliæ accidere qualitates, ut hic substantia est causa, accidit causæ ut sit iudicialis, itaq; iudicialis q̃litas ē. Rursus hæc ipsa qualitas iðalis ē. nã accidit ei, ut hẽat in se aut honestũ causæ genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obscurũ. Itẽ in deliberatiuo genere causæ, uel demõstratiuo, potest hoc ipsum euenire. Quare nullus hic error est generis causarum, circa definitionem numeri: siquidem substantiæ nunc plures accidunt qualitates, ut supra docuimus: nunc multæ sunt qualitates substantiales, id est quibus possunt aliæ incidere qualitates, quod similiter supra docuimus. Ergo quinque genera dixit esse causarum, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Et definit, genera ipsa. Honestum, in quo causæ genus est, cui statim sine oratione nostra fauet auditoris animus.} Definitio nunc ex rebus ipsis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaque definitiones Cic. nõ ex rebus ipsis, sed ex euẽtu rerũ colligit. Sæpe .n. honestis uel non honestis rumorũ opĩonibus abutimur, et quia rumori facile creditur (peruenit autem rumor usq; ad iudicem, orator porro apd' iudicẽ agit) necessario non rei honestum sequi debet, sed opinionem, quæ etiam iudici nota est. Ergo Cicero honestum causæ genus nõ ex rebus definiuit, sed ex euentu rerum, qui notus est iudici. Honestũ, inquit, causæ genus ē, cui statim sine oratione nostra fauet auditoris animus. Ergo si & statim, & sine oratione nostra fauet iudex, opinionem

abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nã ab iratis, si perspicue pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur potius, atq; inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est. Sin autẽ partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolẽtiã captare oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. Cum autem erit honestum causæ genus, uel præteriri principium poterit: & si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: uel si uti principio placebit, beneuolentiæ partibus utendum est, ut id quod est, augeatur. In obscuro autem genere causæ, per principiũ dociles auditores efficere oportebit. Nunc quoniam quas res exordio cõficere oporteat dictum est, reliquum est, ut ostendatur quibus quæque res rationibus confici possit.

Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicũ persona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis, et officijs sine arrogãtia dicemus, si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus, si quæ incommoda acciderint, aut quæ instant difficultates, proferemus, si prece & obsecratiõe humili, ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, si quid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In inuidiam, si uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorum usus arrogans & intolerabilis, ut his rebus magis inuideantur, quàm causæ suæ confidere. In contemptionẽ adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, ut nequa assentatio nimia significetur, & si de his, quàm honesta existimatio, quantaq; eorum iudicij, & authoritatis expectatio sit, ostẽdetur. Ab ipsis rebus, si nostrã causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptionem deprimemus.

Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse: aut ad oẽs, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summã Reip. pertinere, & si pollicebimur nos breui nostrã causam

sequitur .i. euentum rerũ. Admirabile, à quo ẽ alienatus aĩus eorum qui audituri sunt.} Et hæc definitio de animis iudicum est. Admirabile est, inquit, causæ genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus posse credebat. itaq; hic iudices beneuoli faciẽdi sunt.

Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur.} Humile causæ genus est, si de re abiecta sit controuersia. In hoc genere attenti auditores faciendi sunt. hæc quoq; definitio de animis iudicũ sũpta est. Anceps, in quo aut iudicatio dubia ē, aut causa et honestatis et turpitudinis pticeps.} Hæc definitio & ab ipsis rebus sumpta est. Verum anceps, inquit, causa duobus modis est, si aut iudicatio dubia sit, aut inhonestissima materia, ut in Orestis themate: quis non uiarõ ē, iudicatio quoq; fit dubia. Occidisti, iure occidi: nã illa patrẽ meũ occidit, ẽt si patrẽ occidit, nõ iure à filio mater occisa ẽ. Iudicatio, An cũ illa patrẽ occiderit, iuste à filio occisa uideatur. Deinde potest & hæc esse ratio, iure occidi, nã ut id facerem, Apollo respondit. Infirmatio ratiõis. Etiam si Apollo id respondit, non iuste à filio mater occisa est, Iudicatio, An cum Appollo responderit, iuste mater à filio uideatur occisa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia est. Deinde fit anceps causæ genus, si habeat in se causam & honestatis & turpitudinis, si lenonis filius fortiter faciat, & præmium petat, honestum est, quod fortiter fecit: turpe, quod filius lenonis. in hoc quoque genere causæ beneuolentiam comparare debemus. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscẽdũ negotijs causa ĩplicata est.} Quod obscurũ ē: tribus modis sẽp obscurũ ē: si aut is q enarrat nõ intelligit, aut is cui narratur tardior ē, aut si res ipsa pplexa ē. Verũ hic duo tantum posuit.

demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt.

Dociles auditores faciemus, si aperte, & breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. Nam & cum docilem uelis facere, simul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis ē, qui attētissime est paratus audire. Nūc insinuatiōes quēadmodū tractari conueniat, deinceps dicendū uidetur.

Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo: aut si ab iis, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur: aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. nam ex hac quoq; re non minus, quàm ex primis duabus in oratorem nonnunquam animus auditoris offendit. Si autem causæ turpitudo cōtrahet offensionē: aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quę probatur; aut pro re hominem: aut pro homine rem: ut ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde, cū iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere ea quę indignantur aduersarij, tibi quoq; indigna uideri. Deinde, cum lenieris eum qui audiet, demōstrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquā de aduersarijs esse dicturum, neq; hoc, neq; illud, ut neq; aperte lędas eos qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem, & aliquorum iudicium simili de re, authoritatem proferre imitatiōe dignam. Deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorū fidem uidebitur auditoribus fecisse, quod ei qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu; oportet aut de eo quod aduersarij sibi firmissimū putarint, & maxime ij qui audierint, probarint, primū te dicturum polliceri, aut ab aduersarij dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uti quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas cum admiratione. Nam auditor cum eum defensorem quem aduersarij perturbatum putant oratione, uidet animo firmissimo contradicere paratū, plerunque se potius temere assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defa

posuit superfluū enim fuerat, cū de oratore hic pfecto loquatur, si aliqd de eius īprudentia diceret. Hic itaq; iudices dociles facere debemus. Ergo oñ ait primū quid eēt exordiū: animorū, inquit, commotio. deinde ostendit quid inde fiat: aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. deinde ubi fiat: id est in generibus quinque causarum: & ostendit quæ essent genera. nūc per quid faciendum, id est per principiū, & insinuationem. Itaque breuiter quid in hac lectione contineatur explicabimus. Exordium, inquit in duo diuiditur, in principium & insinuationem. Horum duorū hanc differentiam teneamus. In principio aperte, & ut ipse ait, protinus iudices nobis aut attētos, aut dociles, aut beneuolos cōpamus. In īsinuatiōe uero occulte, et quibusdā circuitiōibus. Hoc quoq; cōpendiū tenere debemus, q. in oībus causæ generibus prīcipio nobis utēdū est. in admirabili uero tunc insinuatione, tunc principio. Principio tunc si auditores non omnino erunt alienati: insinuatione tunc, si uehementer erūt alienati. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum, ab ipsa causa. } Beneuolos, inquit, iudices à quatuor locis facere debemus. uel possumus, à nostra persona, ab aduersariorum, à iudicum, ab ipsa causa. Rursus à nostra persona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis possumus cōparare. si de nostris, inquit, factis & officijs sine arrogantia dicemus. plena enim gloria in his duobus est, in factis & officijs. Officium est, quod uel ex legibus, uel ex natura necesse est nos implere. factum uero est, quod supra q̄ debemus, præstamus. Ergo si de nostris factis & officijs, sed sine arrogantia dicemus. Deinde si crimina, inquit, illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus. Id est, si ea quæ ad deformationem personæ nostræ præter iudicialem quæstionem fuerint obiecta, diluemus. deinde, si aliquid futurū mali prædicemus. quomō ipse Cicero ad iudices: Moneo, prædico, ac denuncio. Postremo à nostra persona beneuolentiam comparamus, si, inquit, pro nobis supplici utamur oratione. Deinde ab aduersariorum pſona, tribus ex locis beneuolentiā iudicis comparamus, si eos aut in odium, aut in cōtemptionem, aut in inuidiam deduxerimus. In odium sic, si eorum turpia uel crudelia facta proferamus. in inuidiam sic: si eorum potentiam, gratiam, pecuniam proferamus. Et quoniam hæc interdum non modo non crimini, sed etiam decori sunt, recte addidit, Horum omnium usum arrogātē. multæ enim res p se malæ sunt: multa cū mediæ, ex euētu bonæ uel malæ sunt. Deinde in cōtēptionem sic aduersarios adducimus, si eos contēnendos esse dicamus, quòd aut negligentes sint, aut ignaui. Ab iudicum pſona uero, duobus ex locis beneuolentiam comparamus: si eorum bene gesta sine adulatione proferamus, & si dicamus præsentis iudicij magnam esse expectationē. Postremo ab ipso negotio duobus ex locis beneuolentiam comparamus: si nostram causam laudando extollamus, aduersariorum uituperādo deprimamus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua. } Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus: Attentos, inquit, iudices faciemus, si nos magna promittamus dicturos esse: ut ait Virgilius, Maius opus moueo. deinde si noua nos dicturos esse dicamus. Interdum etiā si magna, inquit, non sit res, tamē noua, animos auditorum facit attentos. Postremo si incredibilia. necessario etenim attente audiendum est, quod uix credi posse pmitto. Deinde si hæc, inquit, magna noua incredibi-

tigatio abalienauit à causa; te breuius, quàm paratus fueris esse dicturum, commodum est polliceri, non imitaturum aduersarium. Sin res dabit; non inutile est ab aliqua re noua, & ridicula incipere, aut ex tēpore quę nata sit; quod genus strepitum, acclamationem, aut iam parata, quę uel apologum, uel fabulam, uel aliquam cō tineat irrisionem: aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile statim non in commodum est inycere. Nam ut cibi satietas & fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur; sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim qdē, quę de principio & insinuatione dicenda uidebantur, hęc ferè sunt: nunc quiddam breue communiter de utroque prçcipiēdū uidetur. Nunc quiddā breuiter & cōiter de utroq; pcipiēdū vř. Exordiū sentētiarum, & grauitatis plurimum debet habere, & oīno oīa quę ptinēt ad dignitatē continere in se, propterea quòd id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendat. Splendoris, & festiuitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quòd ex his suspicio quędam apparationis, atq; artificiosę diligentię nascitur, quę maxime orationi fidem, oratori adimit authoritatem.

Vitia uero hęc sunt certissima exordiorum, quę summopere uitare oportebit; uulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra pręcepta. Vulgare est, quod in plureis causas potest accommodari, ut conuenire uideatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem causę potest conuenire. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Lōgum est, quod pluribus uerbis, aut sententys ultra, quàm satis est, producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est: nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat. ut si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desiderat; aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra pręcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordys pręcepta traduntur; hoc est, quod eum qui audit, neq; beneuolum, neq; attentum, neq; docilem reddit; aut, quo profectò nihil peius est, ut contra sit facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

lia dicamus, nunc ad omneis ptinere. ut sæpe Cicero, de quo agatur, non solum ad reum, sed omnium fortunas dicit pertinere. Nūc ad eos qui audiūt.} Vt Cicero sæpe ait, hoc ideo agi ut à iudicibus iudicia transferantur. Nunc ad aliquos illustres.} Si dicamus rem istā ad sacerdotes, ad senatores, uel alios huiusmodi ptinere. Nūc ad deos immortales.} Vt Cicero de domo sua dicit, Rem ad deos pertinere, ne ipsi Ciceronem domo expulisse uideantur. Nunc ad summam Reipublicæ pertinere.} Ergo his omnibus attentos iudices facimus. Et si nos pollicebimur.} Nec non, inquit, etiam tunc attentos iudices facimus, cū nos breuiter dicturos esse pmittimus. & ne mētiri nos iudices putent, quàm breuiter nos dicturos esse pmittimus. Exponere, inquit, debemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Deinde ostēdit, quo pacto dociles auditores facere debeamus. Dociles auditores faciemus.} Si, inquit, in principijs ea quæ sunt nobis dicenda, ponamus, ut nobis iudices ad cognoscendum negotium comparemus. præterea, inquit, cum dociles iudices facimus, simul attentos iudices facere debemus. ita ipse Cic. in Cluentiana facit dociles iudices, cū ait: Animaduerti iudices omnē accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Deinde facit attentos, cum ait; Quarum alterum inniti, & magnopere cōfidere uidebatur inuidia iamuetera ta iudicij Iuniani. & reliqua. Tunc etenim, inquit, iudex melius docilis fiet, si & attentus fuerit effectus. Hæc de principijs. Nunc nobis de insinuatione dicendum est. Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est.} Diximus principiorum triplicem esse finem, scilicet ut aut beneuolos iudices, aut attentos, aut dociles faciamus: idem nobis & in insinuatione faciendum est. Sed hoc interest, quod in principijs hoc aperte facimus, in insinuatione occulte, & quibusdam circuitionibus, nec in alio causæ genere, nisi in admirabili, tunc cum animi iudicum erunt uehementer offensi. Ergo, inquit, insinuatione tunc erit nobis utendū cum animi iudicum fuerint offensi. Et ostendit quibus rebus offensos iudicum animos possimus agnoscere. prius enim uulnus inspiciendum est, sic apponenda medicina. Tribus, inquit, uel maxime causis animi iudicum offenduntur.} Verum cum ait Maxime, ostendit & alijs causis offendi iudices, sed his plerunque, si aut in negotio ipso inest aliqua turpitudo, ut res ipsa præter psonas aut iudicis, aut gentis pariat offensionem: aut si iam aliquid iudicibus ab his qui primum dixerūt, persuasum uidetur, & ideo is, qui post dicturus est, non libenter auditur: aut si illi qui audituri sunt, alios audiendo cœperint esse offensi. Quare cū hæc animaduerteris, singula hæc dicendi arte sanabis. Si causæ turpitudo contrahet offensionem.} Duobus modis causa cōtrahit turpitudinē. aut enim res turpis ē, aut persona. Si, inquit, persona turpis fuerit, aut aliū hominem subijcies qui amatur, aut rem pro persona. Deinde si res turpis fuerit, aut aliam rē, quæ honesta est subijcies, aut probe hominem. si utrunque turpe fuerit, & res & persona, commodū erit causam suscipere, tamen si quid leuiter turpe fuerit potest suscipi. Deinde, inquit, debebis dissimulare defensionē. postquam mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defensionem, & dicere ea quæ aduersarijs displiceant, tibi etiā displicere: sed nihil horum ad tuum negotium pertinere. Deinde, inquit, occulte & de aduersarijs detrahere debebis. Postremo, inquit, de simili negotio aliquorum iudicum afferri oportebit exemplum. Animaduertere tamen debemus, ut & in insinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparandam, id est ab ipsa causa, à nostra persona, ab aduersariorum, à iudicum. A' causa dixit posse

beneuolentiam

beneuolentiam comparari, ubi ait: Aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominē qui diligitur, interponi oportet, & reliqua. Deinde ostendit quemadmodum à nostra persona beneuolentiam comparemus, cum ait. Et dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere ea quæ indignentur aduersarij, tibi quoque indigna uideri. Ab aduersariorum uero persona, docet quemadmodum beneuolentiam comparemus, cum dicit: Et negare te quicquam de aduersarijs esse dicturū, neque hoc, neq; illud, ut neq; aperte lædas eos qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem. Postremo docet ut à iudicum persona beneuolētiam comparemus, cū ait, Et aliquorum iudicium simili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait, Deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Etenim semper post exemplum facienda est comparatio. Comparatio porro nunc à pari, nunc à maiori, nunc à minori semper fiat necesse est. Sin oratio aduersariorum. } Ostendit qd primum fuit, si per causæ turpitudinem auditores offensi extitissent, quibus modis ab his posset beneuolentia comparari. Nunc inquit, si oratio aduersariorum dictis finem fecerit, & ideo iudices uidentur abalienati, tribus modis beneuolentiam comparamus: si aut ab eo argumento quod sibi firmissimum crediderant aduersarij, te dicturum esse promittas: aut si ab eo dicto incipias, quod aduersarius nuper dixerit: aut si, inquit, cum admiratione dubites, cui potissimum respondeas quæstioni. Cum enim inquit, te iudices uiderint paratum ad respondendum, existimabunt sibi non recte ab his qui ante dixerunt, id quod crediderant fuisse persuasum. Postremo docet, quo pacto beneuolentiam nobis à iudicibus cōparemus, si forte ipsi iudices defatigati fuerint multos audiendo. Primo, inquit, oportebit polliceri breuius te quàm fueris esse dicturum. deinde, si ita habebit negotiū, utile erit rebus nouis, uel ridiculis risum iudicibus aut iocum mouere. Atque id duplici modo. aut ex tempore: si forte clamor, aut strepitus fuerit exortus: aut cogitatis paratisq;, ut uel à fabula incipias, uel ab apologo ad præsens negotium pertinētibus. Fabulæ sunt, quas ferè uidemus extitisse ex Phædris, Medeis, Clytemnestris, alijsq; similibus. Apologi sunt ex rebus hominibus compositæ quædam formæ ac species ad uinctum, ut extat illa de mure & leone. Ergo si, inquit, negotij dignitas patietur, risum uel iocum mouere oportebit. Sin autem tale negotiū fuerit ut iocandum non sit, à re aliqua tristi & seuera commodiū erit incipere. Nam ut, inquit, cibi fastidium nunc sub dulci re. nunc sub amara releuatur, ita, inquit, studium audiendi apud iudices, nūc rebus ridiculis, nunc asperioribus redintegratur. Ac separatim quidem quæ de principio, & de insinuatione dicenda uidebantur, hæc ferè sunt. } Supra inquit, Quid in principijs faciendum esset, quid in insinuatione, separatim disputauimus. nunc inquit, breuiter in utrūq; præcepta dabimus. Exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem in se continere. } Sententiarū inquit, nō illarum quæ generaliter dicuntur: ut est illud, Obsequium amicos, ueritas odium parit. Præceptum est autem, ne quid in principijs generaliter dicatur. Sed hic sententias accipiamus, sensus atq; inuētiones pulchras, atque easdem graues. Præterea inquit, ut commendati simus auditoribus, in exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis, uel orationi nostræ pariant dignitatem. Splendoris & festiuitatis & concinnitudinis minimum. } In exordio, inquit, nihil splendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipsa dicendi diligētia diffidentiam negotij demonstremus. Docuit quid in principijs, quid in insinuatione, qd generaliter in utroq; obseruare debemus. Quare pòstquam ostendit quid faciendum esset, præcipit rursus quid nō faciendum sit. Vitia uero hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere uitari oportebit. } Vitia uero, inquit, hæc sunt certissima exordiorū. Cū ait certissima, ostendit & supra se nōnihil de uitijs exordij dixisse. ait enim. Splendoris & festiuitatis, & concinnitudinis minimum in exordio esse debebit. Verum hæc maxima uitia exordiorum esse dicit, atq; hæc omnino uitanda esse præcipit: Vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures potest causas accommodari, ut conuenire uideatur. } Vulgare est, qd in plures causas potest accommodari, id est quod dicitur generale principium, & quod non unius, sed omnium potest esse causarū, si sic incipias. Iouem ego optimum maximum uellem, si fieri posset iudices. Cōmune, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariam partem causæ potest conuenire. } Commune est, quod nihilo minus in aliquam contrariam partem causæ potest conuenire. Inter uulgare & cōmune hoc interest, uulgare omnium controuersiarum est, Commune in eadem controuersia utriusque partis. Itaq; commune specie includitur, uulgare uero generale est, quare commune erit, qd tam à nobis quàm ab aduersarijs dici potest. Commutabile ē, quod ab aduersario potest leuiter commutatum ex contraria parte dici. } Commutabile est, inquit, quod non quidem ab aduersarijs dici possit, ita ut à te probatum est, sed commutato uerbo uel addito possit in parte contraria commutari. Longum est, quod pluribus uerbis aut sententijs ultra quàm satis est producitur. } Meminimus in duobus esse orationem nostram, nunc in uerbis singulis, nunc in coniunctis, quæ sententiæ dicuntur. Itaque inquit longum est, quod nimis aut in uerbis, aut in sententijs inuolutum est. Separatum, qđ non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum annexū orationi. } Separatum est, quod non est proprij negotij, neq; eius causæ qua de agitur, ut si homicida tibi accusandus sit, & tu ab adulterij facinoribus exordium sumas. Translatū est, quod aliud conficit quàm causæ genus postulat. ut si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desideret. } Translatum est, inquit, cum ignorato genere causæ, aut dociles pro attentis, aut attētos pro beneuolis faciendos nobis iudices putamus. Contra præceptū ē, quod nihil eorū efficit, quorū causa de exordijs præcepta traduntur. } Cōtra præceptū ē, inqt, qd' omnino iudicū animos non comparat sibi, interdum etiam infestos facit. Quare finitis exordij præceptis, nunc nobis de narratione dicendum est.

DE NARRATIONE.

ARRATIO, ē rerū gestarū aut ut gestarū expō. Narrationū tria sunt genera. Vnū genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur.

NArratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. } Definit quid sit narratio. In definitione uero, ut sæpe iam diximus, omnia quæ ad rem aperiendam pertinent, colligi atque includi debent. Quare quoniam non tantum illa narrantur quæ uere gesta sunt, sed etiam illa quæ non sunt gesta, sed geri potuerunt. ideo ait, narratio rerum gestarum, aut ut

gestarum expositio. Gestarum rerum expositio est, negotiorũ ciuilium, & historiarum: ut gestarum rerum expositio est, comœdiarum, fabularum, & thematum, quæ in auditorio dicuntur. Ergo tria genera narrationis esse dicit. Vnum quod fit in causæ expositiõe, ut est illud, C. Quintius frater huiusce P. Quintij fuit, et huic similia. uerum quoniam narratio causæ non id solum agit, ut res gestas explicet, uerum etiam multa futuris præstruat quæstionibus, animaduertamus ut Cice. utrũque complexus sit. In quo ipsa causa. inquit. } Hoc ad rerum expositionem. Et omnis ratio controuersiæ continetur. } Hoc ad quæstiões pertinet. Ergo unum narrationis genus ẽ, in quo ipsa causa & omnis ratio controuersiæ continetur. Aliud genus narrationis est, qđ extra causam ẽ, sed ad causam facit, ut ẽ illud: Agonis est quædam Lilybetana liberta Veneris Erycinæ. Hæc narratio extra causam est, agitur enim qui magis debeat accusare, sed tamen ad causam facit. Locus enim introducitur, in quo se Cæcilius iniuriam à Verre passum eẽ commemorat, qua se læsum accusare debere contendit. Verum hæc narratio extra causam quatuor modis fit. aut criminationis causa, aut similitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis causa fit, ut, Dio quidam fuit Halesinus, P. Asellius mortuus est, C. Sacerdote prætore. similitudinis causa fit, ut est illud. Sic iste multo sceleratior & nequior q̃ ille Adrianus, aliquando etiam felicior fuit. Digressio et hæc uideri põt, sed non est, quia nõ interponitur narratio, quæ causa est deliberationis. Delectationis causa fit, non alienæ ab eo negotio quo de agitur. ut si prata, si nemora, si fontes riuosq; describas, & hanc ipsam descriptionem ad causam applices. Amplificationis causa fit,

Alterum, in quo digreßio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, de quo agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotũ à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur & scribitur. Eius partes sunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in personis maxime uersatur. Ea, quæ in negotiorũ expositione posita est, treis habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ nec uerisimiles res continentur, cuiusmodi est: Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia, est gesta res ab ætatis nostræ memoria remota, quod genus Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium:

Nam is, postquam exceßit ex ephebis Sosia.

Illa autem narratio, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones, & animi perspici poßint, hoc modo.

Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es;
Nimium ipse durus es, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas confecta ex rerum uarietate, animorum dißimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desiderio, dißimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex ijs, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamẽta sumũtur. Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eam treis habere res, ut breuis, vt aperta, vt probabilis sit.

Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur: et si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur (nam sæpe satis est quid factum sit dicere, non ut enarres quemadmodum sit factum) & si non longius, quàm quòd scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur: & ita si dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit id quod dictum non sit, intelligatur: et si non modo id quod obest, uerum etiam id, quod nec obest, nec adiuuat præteribitur: & si semel unumquodque dicetur: & si non ab eo in quo proxime desitũ erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum se breueis putent esse, lõgißimi sint

ut est illud de Eryphila, quæ ipsum ornamẽtum adamauit. Amplificat crimen Verris, quòd cũ illa rem usam adamauerit, Verres multa etiam non usa concupierit. Ergo secundũ genus narrationis hæc est quæ digressio dicitur, quæ fit aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis, aut amplificationis causa. Tertium genus narrandi est, quod extra oratorem est, hoc est quod ait. Remotum à ciuilibus causis. } Est autem poetarum uel historiographorum. dat tamẽ cursim etiam in hanc narrationem præcepta. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus causis duo mẽbra habet. Nam aut propter negotia exponenda sumitur, quod est comœdiographorum, uel tragœdiographorum: uel propter personas. Versidici uero in utroq; uersantur. nam Virgilius Aeneæ & mores, & facta describit. Ergo hæc narratio extra oratorem, in duo diuiditur: in negotia, & in personas. uerum illa narratio quæ in negotijs est, tres habet partes, Fabulã, Historiam, Argumentum. Fabulam dici esse, quæ nihil ueri nec uerisimile continet. & dat exẽplum, cuiusmodi est, Angues ingentes alites iuncti iugo. Verum hic quæstio est, cum in definitione generali narrationis dixerit, narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio, cur in fabulæ definitione, quæ utique quoniã & ipsa narratio est, generi similis esse debuit? Sed hoc in euentus diuersitate non consistit, sed potius in reuocando ad memoriam per subintellectionem. quasi dicat: fabula est expositio, uel narratio, in qua nec ueræ nec uerisimiles res continentur. Deinde, euentus uarietas eas ab historia disgregat, cum ait, Historia est, quæ res ueras continet, sed à nostra memoria remotas. & dat exemplum. Quod genus ẽ, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumentum est ficta res,

cum dent operam,ut res multas breuiter dicant,non ut omnino paucas res dicant,& non plureis quàm necesse sit. Nam plerisq; breuiter dicere uidetur,qui ita dicit: Accessi ad ædes,puerum euocaui,respondit,quæsiui dominum,domi negauit esse. Hic tametsi tot res breuius non potuit dicere:tamen quia satis fuerat dixisse, Domi negauit esse,fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere uitanda est breuitatis imitatio,& non minus rerum non necessariarum, quàm uerborũ multitudine supersedendum est.

Aperta autẽ narratio poterit esse,si ut quodq; primum gestum erit,ita primum exponetur,& rerum ac temporum ordo seruabitur,ut ita narrentur, ut gestę res erunt,aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic considerandum erit,ne quid perturbate,ne quid contorte dicatur,ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid quod ad rẽ pertineat, prętereatur;& omnino quę pręcepta de breuitate sunt,hoc quoque in genere sunt cõseruanda. Nam sępe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac uerbis quoque dilucidis utendum est,quo de genere dicendum est in pręceptis elocutionis.

Probabilis erit narratio, si in ea uidebuntur esse ea quæ solent apparere in ueritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciundi uidebuntur, si tempus idoneũ, si spatij satis, si locus opportunus ad eãdem rem, qua de re narrabitur fuisse ostendetur, si res & ad eorum qui agent,naturam,et ad uulgi rumorem,et ad eorum,qui audiunt opinionem accõmodabitur. ac ueri quidem similis ex his rationibus esse poterit.

Illud autem prætereà cõsiderare oportebit, ne aut cum obsit narratio,aut cum nihil prosit,tunc interponatur,aut non loco,aut non quemadmodum causa postulat,narretur. Obest tum,cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem,quam argumentando,& causam agendo lenire oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gestę dispergere in causam,& ad unãquanq; confestim rationem accommodare,ut uulneri præsto medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterum,aut alio modo narrare,aut cum ab ijs,qui audiunt,ita tenetur negotium ut nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. Quod cum acciderit,omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur,cum non

ficta res, quæ tamen fieri potuit. } Argumentum est, quod quidem non est factum, sed fieri potuisse creditur. ut in Terẽtio, adolescentis uita narratur, Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia. A' negotijs ergo narratio tres partes habet, fabulam, historiam, argumentum. Fabula nihil ueri, nec uerisimile continet: historia gesta præteritorum: argumentum nõ uerum, sed uerisimile. illa autẽ narratio, quæ uersatur in personis exprimendis, talis esse, inquit, debet, ut in narratione rerum uim personæ agentis, & animos ostendat. & dat exemplum de Terentio, ubi Demeæ & Mitionis senum personarũ contentio secernitur: Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adolescentẽ nobis? & reliqua. In his omnibus & rigor & austeritas personæ obiurgantis ostenditur. Verum ne nos perturbet, quód & in illa narratione quæ in negotijs est, sæpe etiam persona describitur. nam describitur Catilina, describitur Sertorius, & reliqui, & illa rursus narratione quæ de personis est, gesta ẽt narrantur. non inquam nos perturbent, quæ mixta sunt. sed animaduertere debemus, quid propter quid dicatur. Sæpe enim persona describitur, ut negotiũ patescat: sæpe gesta narrantur, ut apertius qualis sit persona uideatur. Sed ad præceptum narrationis illius reuertitur, quæ ipsam causam continet, & totius cõtrouersiæ narrationem. *Oportet igitur eam treis habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit.* } Oportet igitur eam treis habere uirtutes, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Treis uirtutes sunt narrationis, ut breuis sit narratio, ut aperta, ut probabilis. Verum ut hæc tria semper omnia sint, non unum aliquod ex tribus. itaq; istæ uirtutes narratiõis licet et alijs partibus orationis conueniant, narrationis tamen sunt propriæ. aliarum autem partium orationis uirtutes narrationi conuenire non possunt. quælibet reprehensio, quælibet confirmatio, quælibet criminatio potest habere hæc tria, sed quasi aliena. ipsa autẽ quæ habent, narrationi non cõueniunt, ut inductiões, ut ratiocinationes, & reliqua huiusmodi, quæ fidei sunt, non affectus. Igitur tres istæ uirtutes narrationi oratoriæ conuenire possunt, & illi narrationi quæ extra ciuiles causas est. nãq; historia & breuis esse debet in expositione, & aperta, & probabilis, ut Salustius sibi omnia in Catilina tribuit: Quàm breuissime potero, paucis absoluam. Cum alijs historiographis singula tradidisset in libro primo historiarum, dat Catoni breuitatem, Romani generis disertissimus paucis absoluit: Fannio uero ueritatem. Sed antequam dicamus ut breuis narratio fiat, ut aperta, ut pbabilis, principio dicendum uidetur quid sit narratio oratoria, quid agat, uel quo distet à reliquis partibus orationis. Oratio quæ quæ negotium explicat, atque insinuat audienti, narratio dicitur, explicans quid gestum sit, aut per uerum, aut per uerisimile, id est aut per id quod gestum est, aut per id quod geri potuit. quæ oratio tametsi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tamen ad pugnam continuo easdem partes ducit. Negotium enim iudici insinuatur, non pars negotij. Agitur enim ut causã iudex norit: Causa uero duarum partium est. sed subtilitas exponẽtis, aliquid qđ suæ parti prosit insinuat. nam iudex sic ab uno audit, quasi extra partem. Sed uere is optimus patronus est in narrando, qui ita narrat, ut & aduersarius ita narrare potuisse credatur. uerum talis oratio esse nõ potest, cum crimina proponuntur. Quibus in ppositionibus,

in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat, quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus, nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cũ aut id, quod aduersario prodest, dilucide, & ornate exponitur, aut id, quod seipsum adiuuat, obscure dicitur, & negligenter. Quare ut hoc uitiũ uitetur, oĩa torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt prætereundo, quę illius erunt, leuiter attingendo, commoda sua diligenter & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum uidetur; deinceps ad partitionem transeamus.

& si dicatur, illud fuit, illud cõsecutum est, & cætera similia tamen narratio non est. Quoniam hæc oĩa ad criminationẽ continuo ducuntur. et nõ id agitur in hac oratione, ut iudex sciat causam, sed ut audiat crimen admissum. At in narratione, cum causa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accusatore proponitur post narrationem, quasi intentio: aut à defensore quasi quæstio, ut purgetur. Sextus Roscius occisus est, accusator dicit à filio, Tullius negat. hinc esse criminatio potest, & defensio. Insinuatur iudici per narrationem totum negotium, ubi, quãdo, quomodo Sex. Roscius sit occisus. Hoc dicat utraque pars necesse est. huic singuli subtiliter interijciunt id, quod parti sue prodesse possit, non pugnæ modo, sed adiuncta uerisimilitudine, ut, ita narret quasi & aduersarius eodem modo narrare possit. Explicito negotio, causaq; cognita, incipit aduersarius dicere quòd Sex. Roscium filius interemit: & hæc criminatio. Si autẽ defensor est, proponit crimen quasi quæstionem. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur: & affert argumenta, quibus hoc possit dissoluere. Ita in dictionibus alijs criminationes intelliguntur, uel propositiones criminum, cum oratio exponendi quodammodo implicitam secum habet intentionem, ut occidisti, aut abstulisti. At ubi narratio est, post narrationem dicuntur, sed tamen in narratione significantur iudici, non aperte ab oratore dicuntur. Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, & nõ ab ultimo repetetur. } Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumet, nõ ab ultimo repetet. Dixit supra narrationem oratoriam tres uirtutes habere debere: ut breuis sit, ut aperta, ut probabilis. Nũc docet, breuis narratio quemadmodum esse possit, & breuis pro qualitate negotij. Breuis, inquit, erit, si initium sumas à rebus necessarijs, non ab ultimo. utputa, si nobis bellum troianum narrãdum sit, debemus à raptu Helenæ incipere, non à Leda, quæ Helenam genuit. Ergo præcepta dat in breuem narrationem, quæ in initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio seruare debeamus. Atque hoc præceptum de initio narrationis est, quod ait, Breuis erit si unde necesse est, inde initium sumetur, nõ ab ultimo repetetur. Et si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur. } Vtputa cum sufficiat dicere Occidit, & non dicamus, & uoluit, & potuit, et occidit, cũ harum partium summa sit, occidit, & hoc dixisse sufficiat. uerum hoc præceptum de medio narrationis esse potest. Et si non longius, quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur. } id est, si narres quousque narrandum est, non etiam illa narrentur, quæ iã in tractatus cadunt. utputa, Quidam fortiter fecit, petit premij nomine ærarij dimidium, contradicitur. Narrandum est, quemadmodum fortiter fecerit: non etiam quemadmodum ad ciuitatem regressus sit: & quemadmodum premium petierit, & quemadmodũ ei contradictum sit. uerum hoc præceptum de fine narrationis est. Et si nullam in rem aliam transibitur. } Scilicet ut illa tantum narres, quæ ad causam pertinẽt: non etiam aliqua quæ extra sunt, & quæ ad negotium minime pertinent. Et si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo quod dictum sit, id quod nõ sit dictũ intelligatur. } Vt posita secunda, quæ sunt sua prima declarẽt. Si dicas inde cũ reuersus essem, itaque cum dicis reuersus, ostendisti & profectum te nescio quo, & peruenisse, postremo reuersum. Et si non modo id quod obest, uerum etiam id neque obest, nec adiuuat, præteribitur. } Etenim qui breuitate studet, non modo illa in narratione præterire debet quæ obfutura sunt, uerum etiã illa quæ nihil profutura. Et si semel unum quodq; dicetur. } Id est ut non modo illa prætereantur quæ aut obfutura sunt aut nihil profutura, uerumetiam illa quæ prosunt, ut semel dicantur, non bis aut amplius. Et si non ab eo quo in proximo desitũ erit, deinceps incipietur. } Præceptum omne duplex est. Nunc enim ostendit quid faciendum sit, nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero. In superioribus ostendit quid esset in narratione faciendum, nũc ostendit quid sit non faciendum. Et si non ab eo, inquit, quo in proximo desitum erit, deinceps incipietur. i. ne à re illa, quam nuper diximus, ad aliam rem sumamus exordium. Si dicas, profectus urbe sum, & cum essem profectus, ad uillam ueni, & cũ uenissem. Quare is qui breuiter narraturus est, iterare nihil debet. Ac multos imitatio breuitatis decipit, ut cum se breues putent esse, longissimi sint. } Sæpe, inquit, & si dictio in uerbis breuis est, tamen longa efficitur, cum non necessariæ res in narratione ponuntur. Quod ut nos non prætereat, primo nobis dicendum est quemadmodum possimus intelligere, quod ubicunque dicta sint singula uerba significant res suas singulas, ut sedet, currit, eo, uenio. Item copulatio rationalis uerborum plurimorum unam rem cõtinet. maxime autem, si in narratione sit, cum præmissa uerba tertia persona concludit. Vt, M. Lepido cum omnibus copijs Italia pulso, seuerior, neq; minus grauis & multiplex cura patres exercebat. Hæc tertia persona unam rem fecit omnium superiorum. Itaque in oratione tot res erunt, quod erunt tertiæ personæ. Ergo in hac oratiõe: Accessi ad ædes, puerum euocaui, respondit: quæsiui dominum, domi negauit esse: tertia persona est, respondit. Iam igitur una res est. fit autem altera cum ait, domi negauit esse. Quare cum sufficeret, domi negauit esse, abundauit rebus superfluis. quia dixit ante, respondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit. qui cum res breuissime dicant, tamen quia plures quam oportet dicunt, incipiunt breues non esse. Quamobrem, inquit, si breues esse uolumus, non solum uerba non necessaria præterire debemus sed ẽt res. Aperta autem narratio poterit esse. } Dixit quemadmodum breuis narratio esse possit. nunc quemadmodum aperta esse possit, exponit. Illud autem pspicere debemus, quod & in apertam narrationem illa dat præcepta, quæ & in breuem. Hic etiam quid in principio apertæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, ostendit. Nunc itaq; totam complectitur narrationem, cum ait. Aperta autem narratio poterit esse, si ut quidq; primum gestum erit, ita primum exponetur. } Scilicet, ut non peruerso narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione confusio. Et rerum ac temporum ordo seruabitur. } Scilicet, ne id primum narres quod postea factum ẽ. Quod si feceris, & in rerum et in temporum ordine deliquisti. Vt ita narrentur,

rentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur.} Hoc ẽ q. ait supra in definitione narrationis. Narratio est rerũ gestarũ, aut gestarũ expositio. i. uera, & uerisimilis. Hic erit considerandũ ne quid perturbate.} Vt in præceptis breuis narrationis primũ ostendit quid faciendum esset, deinde quid non faciendum, ita et hic ostendit primo quid faciendum esset, tum quid non faciendum. Considerandum, inquit, erit, ne quid perturbate dicatur: id est, si rerum ac temporum in narratiõe ordo mutetur. Deinde inquit, ne quid cõtorte: id est cum interdum non facilis transitus ac directus est, sed obscurus. Ne quam in aliam rem transeatur.} Ne omissis rebus ad præsens negotium pertinentibus, non narranda atque aliena narremus. Hoc preceptum etiam de breui narratione dedit, cũ ait. Et si in nullam aliam rem transibitur. Ne ab ultimo repetatur.} ita ut supra de breui narratione; Si unde necesse est inde initium sumetur, nec ab ultimo repetetur. Verum hoc præceptũ etiã hic de initio narrationis est. Ne ad extremum prodeatur.} Ita ut supra de breui narratione: Et si non longius, quàm quod scitu opus est, narrando procedatur. Verum hoc præceptum etiam hic de fine narratiõis est, Ne ad extremũ pdeatur. Ne quid, qđ ad rẽ ptineat, prætereatur.} Hoc uitiũ mediæ narrationis est: ita aut principij uitiũ ẽ, si ab ultimo repetatur: finis aũt, si ad extremũ pdeatur. Deinde cõcludit: illa, inquit, oĩa de breui narratione præcepta ẽt in aperta nobis seruanda sunt. Nam ut aperta nõ possit esse narratio, non intelligitur, id est aperta non est longitudine magis quàm obscuritate. Ergo ut aperta sit narratio, & ut intelligatur, minime longa, id est breuis esse debebit. Preterea inquit, ut apertam habeamus narrationem, uti, inquit, dilucido ac de pximo petito sermone debemus. Probabilis erit narratio, si in ea uidebuntur inesse ea, quæ solent apparere in ueritate.} Secundum ordinem diuisionis suæ, postquam de breui & aperta narratione tractauit, nũc incipit de narratione probabili disputare. Probabilis, inquit, erit narratio, si in ea fuerint illa omnia quibus solet ueritas inueniri. nam in his septem omnis ad fidem argumentatio continetur. Septem illa superiora, quis, quid, cur, ubi, quando quemadmodum, quib. adminiculis, omnes artium scriptores tractauerunt, & in præceptis suarum artium reliquerunt. Verum Cicero rerum ac temporum personarũq; considerans naturam, addidit illis omnibus octauam opinionem, & recte. Res enim omnes non per se sunt, nec ex natura ualent, sed opinione. neq; enim cum dicimus tunicam, per seipsam intelligimus tunicam esse quia uestimur, sed quia nostra nobis opinione persuasum est cum audierimus tunicam, intelligimus rem esse qua uestimur. Et reliqua similiter colligere possumus. Ergo Cicero omnia dicit. Hanc uero opinionem in tribus plenam esse dicit, si id quod dicimus à nostra natura nõ abhorreat, id est, ab eorum natura pro quibus agimus, scilicet ne de pudicitia agat leno, de castitate meretrix. quod si fiat, probabilis narratio non erit. Deinde ut id quod agimus, à populi rumore non abhorreat, scilicet ne contra consuetudinem audientium loquaris. Si apud Romanos narres contra iustitiam, & si apud Scythas mores barbaros reprehendas. Postremo si id quod agimus, cum eorum quicunq; audiunt iudicaturi opinione consentiat. Itaque narrationem probabilem esse dicit, si in ea sint septẽ illa, quis, quid, cur, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Sed cum omnia hic posuerit, unum non posuit. i. modum, quod est quemadmodum. Et recte modum inter præcepta probabilis narrationis nõ posuit. Nõ enim in modo fides fit, sed magis auxesis criminis. Et quoniam præcepta hæc & ad coniecturam accommodanda erant, ubi factum negatur, merito modus esse non debuit: quia modus non excutitur, nisi cum factum conceditur. Cum autem in coniectura, ubi factum negatur, omnino esse non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis statibus fuerit, auxesis facili erit, non probabilis narrationis expositio. Ergo hic uideamus, septem illa absque solo modo. Persona, si personarum dignitates seruabuntur. Causa, si causæ factorum extabunt. Facultas, Si fuisse facultates uidebuntur. Tempus, si tempus idoneum. Locus, si locus opportunus. Videamus & opinionem quæ his omnibus quoque à Cicerone addita est. Si res & ad eorum qui agent naturam, & ad uulgi morem, & ad eorum qui audiunt opinionem accommodabitur.} Si personarum dignitates seruabuntur, non honores, sed prout quæq; digna sit. Si tempus idoneũ, si spatij satis.} Duo sunt tempora, unũ per spatium, id est per interuallum: aliud per opportunitatem. Spatium est, ut unus, alter, multi dies, mensis, menses, anni. Opportunitas est occasio ex hominum actibus facta, ut bellum, pax, ludi, seditio. Hoc est ergo quod ait: Si tempus idoneum, si spatij satis. Iam cum ait, Si tempus idoneum, ostendit tempus esse per opportunitatem. Illud autem præterea considerare oportebit} Supra docuit quæ in narratione seruanda sint, & quemadmodum facienda, nunc in ipsam narrationem quatuor præcepta dat. Quæstio est enim, An ubiq; narrandum sit. Deinde si narrandum, quo loco narrandũ. Postremo si ita narretur quemadmodum causa postulet, non ubiq; narrandum est, inquit. Etenim si obest narratio, prætereunda est: Et cum nihil prodest, prætereunda est. Deinde inquit, uidendum est quo loco narrandum sit. Sæpe enim post argumenta narrandum est, ut Cicero in Miloniana fecit. Postremo secũdum causæ genus narrandum est, ut quod non est prætereundum, non prætereas: quod prætereundum, prætereas. Obest tunc, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem.} Obest, inquit, narratio, si cum aperis atque insinuas rei gestæ qualitatem, necesse habes tibi auditorem reddere infensum. Quod cum contingit, non contexte, inquit, narrare debebis, nec causam omnem indicare, sed singulas causæ partes proponere, & his statim argumenta supponere, ut res dubia fidem pro agentis accipiat uoluntate. Præterea inquit, cum nihil prodest narratio, præteriri debet. Nihil autem prodest narratio tum, cum ita ab aduersarijs causa iudicibus exposita est, ut à nobis aliter narrandum non sit. Denique iam supra diximus, non interdum opportuno loco poni narrationem. Vtrum hoc genus præcepti differt in id tẽpus, quo de dispositione dicturus est.

Non quemadmodum causa postulat narratur. } Præuaricatio duobus modis fit: Si utilia nostræ causæ cum obscuritate dicamus, aut utilia aduersariorum manifeste atque aperte proferamus. Verum hæc tunc uitia sunt, si cum id facimus, nihil nobis prodest. Sæpe etenim prodest, ut tali præuaricatione aliud quod uolumus obtinere possimus. Nam ut obtineat Dauus, ne Chremes det filiam Pamphilo, aperte narrat id quod contra Pamphilum poterat uideri: illum peregrinam amare, & filium ex ea suscepisse. Nunc secũdũ ordinẽ positæ narrationis, ad partitionis præcepta ueniamus.

REcte habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totã efficit orationem } Antequam de praeceptis partitionis dicamus, prius dicendum uidetur, quid intersit inter partitionẽ et diuisionem. Partitio est, totius causae per partes constitutio. Diuisio est, rerum sub partitione iacentium. Verum hic hoc animaduertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo quid sit, sed quid faciat collegerit. Recte, inquit, habita in causa partitio illustrem & perspicuam totã efficit orationem. Narrationis porro definitiõem ab eo quid sit, scimus esse collectam: Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarũ expositio. Dicit itaq; partitionẽ duas habere partes. Distributionem, & aliam quae ostendit quid aduersarij confiteãtur, et quid in contentione uersetur. Verum utrarunq; harum partium duplex effectus est. Aperit causam, & controuersiã cõstituit. aliud est enim quod aperit causam, aliud quod cõstituit controuersiam. Nanque aperitur causa in narratiõe, in qua etiam si intelligitur quae sit controuersia, non tamen ab oratore constituitur. Constituere ẽ enim, proponere, et dicere quid in cõtrouersia sit. Ergo in narratione aperitur causa, non cõstituitur cõtrouersia. At in partitiõe, tametsi aperitur causa tamen & constituitur controuersia, ut non unũ sit, sed utrũque fiat. Nam aperit utiq; causam. quia partitur. quanquam alio modo aperit quam in narratione. Cum enim dicit dicturus sum de illo, aperta est causa partitione, hoc est distributione. Item in alia partitione, cum dicitur, Illud manifestum ẽ, nec negatur, illud uero negatur: utique aperitur causa, sed partitione, ut diximus, in eo tamen & constituitur controuersia, cum quid in confessione sit docetur, quid in negatiõe. Alia autem partitio, quae distributio nuncupatur, potest aperire tantum causam res enumerando. at cum uel uerba iungũtur, uel oratio, quae dicat de his esse dicendum, tunc constituitur controuersia. quaestor Verres fuit legatus, praetor urbanus, praetor Siciliensis. Hoc solum dicere, aperire causam est: sed partitione, per distributionem. At uero illud adiungere, Quare haec erit quadripartita distributio totius accusationis meae: hoc est constituere controuersiam. Itaq; ut diximus, partitio species habet duas. Vnam, quae quid cum aduersarijs conueniat docet, & quid in controuersia sit: alteram, quae in distributionem habet membrorũ in reliquam orationem. Illa superior species cum proposuerit quid conueniat, id ipsum ad se inclinat, ut pro se faciat id, qđ aduersarius confitetur. Postea uero subiungit, id quod sit in cõtrouersia. Facit hoc Cicero p Milone: Dicam, inquit, uim factam à P. Clodij familia. aduersarij non negãt. Hic proposuit, qđ aduersarij fateantur. deinde ipsum pro se fecit dicendo, dãnũ datum esse Miloni. Concedis. uicisti unam rem. Item adiunxit alteram partem, in qua cõfessionem docet, cũ dicitur, Ni hominibus armatis non negas, uicisti alteram. Post, quid in controuersia sit proponit, cum dicit, Dolo malo factum negas: de hoc iudicium est. sed quoniam nõ in omni negotio aduersarius fatetur, illa altera adhibenda partitio est, quae distributio nuncupatur. ubi totius causae membra ponuntur. Verum haec mẽbra, aut ea sunt quae uere in eodẽ negotio cõtinẽtur, ut in Verrinis de quaestura, de legatione, de pretura urbana, đ pretura Siciliẽsi. quã quadriptitã distributionẽ totius accusationis suae Tullius esse dixit. Itẽ illa distributio de frumẽto, quã fecit dicẽdo emptũ decumanũ aestimatũ. Aut si partitio de ipsa causa nõ sumitur, ea membra ponit orator, quae ipse ingenio inuenit, et sibi ipsa dicenda constituit, non ex negotij factis ad causam sũptis, sed argumentatione oratoris ĩ causa collocatis. ut ĩ Diuinatione: Ego sic intelligo, sic ut de pecunijs repetundis quaestio sit, si nomen cuiuspiam deferatur. Haec duo in primis expectari oportere, quem maxime authorẽ uelint hi qui eas iniurias passi sint, & quem minime uelint hi qui eas iniurias fecisse arguatur. Item p Sex. Roscio, cum unum

DE PARTITIONE.

RECTE habita in causa partitio, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. Eius partes duae sunt. quarum utraq; magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controuersiam. Vna pars est, quae quid cum aduersarijs conueniat, & quid in controuersia relinquatur ostendit, ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum de quibus erimus dicturi breuiter expositio ponitur distributa, ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratũ. Nunc utroq; genere partitiõis quẽadmodũ cõueniat uti, breuiter dicẽdũ vr. Quae ptitio, qđ cõueniat, aut quid nõ cõueniat ośdit, haec debet illud qđ conuenit, inclinare ad suae causae commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio conuenit mihi cum aduersarijs. Item contra: Interfectum esse à Clytemnestra Agamemnonem cõuenit. nam hic uterq; & id posuit quod conueniebat, & tamen suae causae commodo consuluit. Deinde quid in controuersia sit, ponendum est in iudicationis expositione, quae quemadmodum inueniretur, ante dictum est. Quae autem partitio, rerum distributam continet expositionem, haec habere debet breuitatem, absolutionẽ, paucitatem.

Breuitas est, cũ nisi necessarium, nullum assumitur uerbum. Haec in hoc genere idcirco utilis est, quòd rebus ipsis, & partibus causae, non uerbis, neq; extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est.

Absolutio est, per quam omnia, quae incidunt in causam, in genera, de quibus postea dicendum est, amplectimur partitione. In qua uidendum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, ut serò extra partitionẽ, id quod uitiosissimum, ac turpissimum est, inferatur.

Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerũ ponuntur, neque permistae cum partibus implicantur. Nam genus, est quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars est, quae subest generi, ut equus, sed saepe eadem res alij genus, alij pars est. nam homo animalis pars ẽ; Thebani, aut Troiam genus. Hęc ideo diligẽ-

tius inducitur præscriptio, ut aperte itellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari possit. Nam *qui ita partitur; Ostendam propter cupiditatem, & audaciam & auaritiã aduersariorũ omnia incommoda ad remp. peruenisse: is non intellexit in partitione exposito genere, partẽ se generis admiscuisse, nam genus est omnium nimirum libidinum cupiditas, eius autẽ generis sine dubio pars est auaritia.* Hoc *igitur uitandum est: ne cuius genus posueris, eius secũ aliquam, sicuti diuersam, & dissimilem partem ponas in eadem partitione.* Quòd *si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causę erit simpliciter expositum, distribuetur eo tẽpore commodissime, cum ad ipsum uentum erit explicandum in causæ dictione post partitionem.* Atque *illud quoq; pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm satis est, demonstraturos nos esse dicamus, hoc modo: Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, & fecisse. nam fecisse ostendere satis est, aut cum in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione, idq; perraro potest accidere.*

Ac *sunt alia quoque præcepta partitionum, quę ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent, quę uersantur in philosophia, ex quibus hęc ipsa transtulimus, quę conuenire uidebantur, quorum nihil in cęteris artibus inueniebamus.* Atq; *his de partitione pręceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quęque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, & omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo, ut nequid posterius pręter conclusionem inferatur.* Partitur *autem apud* Terentium *breuiter & commode senex in* Andria*, quę cognoscere libertũ uelit.*

Eo pacto & nati uitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te uelim.

Itaq; *quemadmodũ in partitione proposuit, ita narrat: primum nati uitam.*

Nam *is, postquam excessit ex ephebis* Sosia,
Liberius *uiuendi fuit potestas.*

Deinde *suum consilium*: Et *nunc id operam do.* Post *hęc quid Sosiam uelut facere, id quod postremũ posuit in partitiõe, postremum dicit:* Nunc *tuum est officium.* Quemadmodum *igitur hic, & ad primam quamq; partem primum accessit, omnibus absolutis, finem dicendi fecit: sic nobis placet, & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis perorare.* Nunc *de confirmatiõe deinceps, ita ut ordo ipse postulat, pręcipiendũ uidetur.*

cum unum crimen sit parricidij, ac ppterea unum negotiũ, partitur tamẽ Tullius non causam, sed orationem, dicendo: In crimen, audaciam, & potentiã criminis, confictionem accusator Erutius suscepit. Audaciæ partes Roscij sibi depoposcerunt, Chrysogonus autem potẽtia pugnat. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur. } *Partitionis duæ partes sunt, una quæ quid cum aduersarijs conueniat indicat, & quid in controuersia sit demonstrat. altera quæ dicitur distributio. Hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet quæ in causa sunt, aut ea quæ ingenio fingit orator, quibus dictis intelligat fore peroratum. Præcipit, ut partitione completa, nihil amplius dicamus præter conclusionem. Quæ partitio quid conueniat, aut quid non conueniat, ostendit.* } *In hac partitione, id quod aduersarius confitetur, ad causæ nostræ commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum: Si dicat accusator, matrem occisam ab Oreste filio, constat. Iam cũ ait, matrẽ à filio cõstat occisam, id quod aduersarius confitetur, ad se inclinat. Cõsideratione enim sanguinis, non uidetur debuisse à filio mater occidi. Deinde si dicat Orestes, uel eius defensor, constat à Clytemnestra Agamemnonem maritum occisum confessionem aduersarij sine dubio ad se inclinat. consideratione enim uiris, occidi maritus ab uxore nõ debuit. Iam quid in cõtrouersia sit, ex indicatione colligitur: id est, an recte Orestes matrem occiderit, cum illa patrem occiderit Orestis? Quare accusatoris talis erit partitio: Interfectam matrem à filio, cũ aduersarijs mihi conuenit, cum illa occiderit Agamemnonem. Sed an à filio occidi debuerit, quæstio est. Rei uero talis erit partitio. Interfectum à Clytemnestra Agamemnonem conuenit: an à filio Clytemnestra debuerit occidi, quæstio est.*

Quæ autem partitio, rerum distributarum continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionẽ, paucitatẽ. } *In omni distributione, siue quã habet orator in membris negotij, siue quam in membris quæ ipse format & fingit dicenda, seruare debet hæc tria, breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas in uerbis est, absolutio in toto, paucitas in generibus. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbum.* } *Vt si sic partimur: Dicemus de decumano frumento, deinde de empto, postremo de æstimato. Sed partiẽdo longius peccabimus cõtra præceptum hoc si sic dicamus: Nunc dicemus de decumano frumento: deinde ubi maius est crimẽ, de eo quod solet publicis pretijs comparari: postremo, ubi nihil auaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de æstimato frumẽto. Hæc itaq; superflua uerborum in breuitate partitionis uitare debemus, ut animus auditoris non uerbis, sed rebus potius occupetur. Hæc in hoc genere idcirco est utilis.* } *In hoc genere i. in distributiõe, breuitas utilis est ad animos auditorum non uerbis, sed rebus potius occupandos. Absolutio ẽ, per quam omnia quæ incidũt in causam genera, de quibus dicendum est, amplectimur.* } *Absolutionem tunc facimus, si omnia quæ incidunt in causam partiẽtes ponamus. Hæc quæ incidũt, omnia nunc speciebus confici possunt, nunc generibus. quoniã autem specierum maior ẽ multitudo, angustior generum uis & natura, quippe cum genus multas in se species contineat, qui facit partitionẽ, de speciebus omnibus causæ incidẽtibus absolutionem quidem seruat, q. omnis species in partitione pponit: sed peccat, quòd specierum latior distributio ẽ, & in partitione amplius quàm quan-*

tuor partes omnino esse non debēt. Ergo ut absolutio melius in distributione seruetur, species illæ ad genera reseruādæ sunt. Vt paucis generibus cum species omnes complexi fuerimus, absolutionem conficiamus, quòd omnia, & paucitatem, quòd genera quæ incidunt in causam, in distributione collocamus, ne aut utile aliquod genus prætereamus, aut postea causæ, quod est uitiosius, inferamus. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur.} Tunc, inquit, pauca in partitione collocamus, cum quid sit genus, quid sit species, iam sciamus, nec cum generibus species implicemus. Itaque si studere uolumus paucitati, etiam genera pauca in partitione collocare debemus. Nā genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. pars est, quæ subest generi, ut equus.} ON, græci substantiæ & accidenti genus ponunt, sed non bene. pars enim omnis generi suo similis esse debet. Substātia porro res est, quæ alijs rebus subest, capax accidentium qualitatum. Deinde accidens est id quod in substantiam cadit. Quare quoniam illud superius ON, utrunque esse non potest, non recte substantiæ & accidēti genus factum est. Ergo quoniam præcipimus, ut species generi semper similis esse debeat. uideamus ubi hic Cicero quasi uideatur errasse. Nam posuit hominem respectu duplici, ut ad inferiora genus sit, ad superiora species. Huic animal præposuit, ut speciem faceret, id quod homo, cum id ipsum genus uellet ostendere quod homo est subiecit huic speciem, Romanum, Thebanū: Nónne uidetur esse uitiosum, quod cum homo substantia sit, Romanus autem aut Thebanus accidens? Etenim parum recta subiectio est, sub eo quod substantia sit, id quod est accidens collocari. Nam rectum illud præceptum est, in faciendis generibus & speciebus & indiuiduis rem aut substantialem in omnibus esse seruādam, aut accidentalem. ut cum in genere sit substantia, & in genere & in specie & in indiuiduo sit. Animal nanq; substantia est: huic cum suppono speciem, substantia esse debet: suppono autem hominem. Item cum suppono homini Ciceronem, substantiam pono, sic factum est, ut in omnibus substantia seruaretur. Pari ratione si id quod est accidēs fuerit etiam species, accidens debeo collocare. Pariter & indiuiduum, ut genus ponam colorem. accidit enim color corpori: huic cum suppono speciem album uel nigrum, intelligo & hoc quoque accidens esse. Eritq; etiam similis ratio, cum sub albo pono hoc album, quod est indiuiduum. Indiuiduum est, quod oculis digitoq; mōstratur, ergo & album & color accidentia cuncta sunt, corporis scilicet. quamobrem Romanus & Thebanus accidentia sunt. Accidunt enim substantiæ cuilibet, aut homini, aut equo. Cicero uero hominem ponit, id est, substantiam. & recte facit, huic genus dando, animal. nanq; animal substantia est. non recte autem, cum hominis speciem supponeret, Thebanum & Troianum supposuit. quoniam hæc, ut diximus, accidentia sunt. Sed hoc frustra in quæstionem uenit. licet enim id quod accidens est, poni in substantiam cum eo ipso sibi copulato cui supponitur. utputa homo, ut diximus animalis species est: hominis uero species est Thebanus, quod est accidens, hic non Thebanum solum audire debeo, sed hominem Thebanum, ut simul cum Thebano, & hominem audiendo, faciam id quod est accidens substantiale. Quare Cicero recte hominem animalis speciem posuit, & genus Thebani, aut Troiani hominis scilicet. Itaq; inquit, ideo diligentius genera, & species generum definire uolumus, ut intellectis aperte generibus, quo breuior sit partitio, etiā genera pauca in partitiōe eadem collocemus. Nam qui ita partitur: ostendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduersariorum omnia incommoda ad rempublicam peruenisse.} In partitione, quæ dicitur distributio, tria semper dicit esse seruāda, breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas in uerbis ē. Absolutio, ut omnia genera quæ in causam incidunt, in partitione ponamus. Paucitas, ut sola rerum genera, quæ partium genera sunt, absque partibus suis in partitione ponamus; & quæ genera sunt, partes aliorum generum esse non possunt. nunc itaque de paucitate tractatus est. Et dat exemplum uitiosæ distributionis, id est, in qua genus & pars eius simul posita sunt. nam qui ita, inquit, partitur: Ostendam propter cupiditatem & audaciam aduersariorū, & c. is, inquit, errauit. etenim paucitatem seruare nesciuit. Siquidē non sola rerum genera posuit, sed genus & partem generis. Cupiditas enim genus est, pars cupiditatis auaritia. Ergo in superioribus quid faciēdum esset ostendit, nunc quid non faciendum. & hæc ferè bipartita præceptorum omnium disciplina est. Hoc igitur uitandum est, ne cum genus posueris, eius speciem, sicuti aliquam diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione.} Hoc igitur uitandum est, ut sciamus nunc illud præcipi, quod faciendum non sit. Quod, si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum.} Genera, inquit, ipsa rerum in partitione ponenda sunt, & si cui generi partes suas fuerit necesse supponi. Postquam, inquit, partitionem cœpimus exequi, & ad id genus uenerimus, tunc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tamen partes generi iungere non debemus. In tractatibus quæstionum, debemus de generis partibus disputare. Atq; illud quoq; pertinet ad paucitatem.} Quoniam de paucitate tractatus est, atque illud quoque pertinet ad paucitatem, inquit. Ne plura quàm satis nos demonstraturos esse dicamus, hoc modo, inquit: Ostendam aduersarios id quod arguimus, & uoluisse, & potuisse, & fecisse, cum in tertio cuncta sint. Deinde inquit, cum simplex quædam in controuersia sit, nos tamen distributione utamur. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertineant.} Ostendit partitionum multa esse alia præcepta: sed tamen quæ ad philosophiā, non quæ ad rhetoricam pertineant. Ad philosophiam, inquit, de qua hæc ipsa præcepta transtulimus. Ideo inquit, quia nihil horū in reliquis artibus inuenimus. Ostendit hæc de partitione præcepta latinos nunquam habuisse in artibus suis, sed se primum transtulisse de græcis. Atque his de partitione præceptis in omni dictione meminisse oportebit.} Ad extremum hoc dat in partitione præceptum, ut quod primum in partitione ponimus, id primum aggrediamur & explicemus: quod secundum ponimus, ut secundo aggrediamur loco: quod tertium, tertio. Postremo finitis per ordinē suum partibus, dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

DE CONFIRMATIONE.

CONFIRMATIO est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præce-

Confirmatio est, per quā argumentādo nostræ causæ fidem, & authoritatem & firammentū adiungit oratio.} Definitio cōfirmationis non p id quod est, sed per id quod facit. Et quod ait. Nostræ causæ, commune præceptum est tam defensoris quàm accusatoris. uterq; enim utroq; semper utitur, id est & confirmatione & reprehensione. Scire autem debemus,

pta, quæ in singula causarum genera diuiduntur. Veruntamen non incommodum uidetur quandam syluam atq; materiam, uniuersam, ante permistam, & confusam exponere omnium argumentationum. Post autem tradere quemadmodum unumquodque genus causæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentãdo confirmantur, aut ex eo, quòd personis, aut ex eo quòd negotijs est attributum.

Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuiq; personæ datur, quo suo quæq; proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. Parteis autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. hæ autem, partim diuino, partim mortali in genere uersantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarũ genere enumeratur. atque hominum genus & in sexu consideratur, uirile, an muliebre sit, & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius, an Barbarus. Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Aetate, puer, an adolescens, natu grãdior, an senex. Præterea cõmoda et ĩcõmoda cõsiderant ab natura data aĩo, aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, uelox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officiosus, patiens, prudens, an contra. & omnino quæ à natura data animo, & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitũ pertinent, de quo posterius dicendum est.

In uictu considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artiũ liberalium magistros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur; quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quo modo rem familiarem administret, qua cõsuetudine domestica sit.

In fortuna quæritur seruus sit, an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cũ potestate. si cum potestate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Aut si de non uiuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum.

Habitum autem appellamus animi, aut corporis cõstantem, et absolutam aliqua in re perfectionem, ut uirtutis, aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis sciẽtiam. Et item corporis aliquã commoditatem non natu

benus, exordium, narrationẽ, partitionem, & conclusionem in omnibus causæ generibus, uel constitutionibus, generali disciplina eadem præcepta re tinere: confirmationem uero & reprehensionẽ per singula causarum genera, uel singulas constitutiones, diuersa & propria semper habere præcepta. Nũc itaque iuxta ordinem partium post partitionem tractat de cõfirmatione. Et quoniam, ut supra diximus, in singulis causarum generibus uel constitutionibus diuersa & propria habẽtur præcepta, quia mora est ut per singulas confirmationis species præcepta dicantur, generaliter & confuse præcipit. quibus de locis argumentandi rationibus tractatis, in omni causarum genere, uel in omnibus simul constitutionibus confirmatio effici possit. Et hoc in primo libro agitur. i. ut ĩ omne genus formamq; causarũ quedam communitas argumentationum uelut sylua ponatur. Secundus autem liber hoc continet, ut in singulis causarum generibus ac formis propria & certa & diuersa præcepta separentur, de primo libro cũctis argumentandi rationibus tractis. Per quam argumentando. } Hoc enim proprium est confirmationis. Alioqui & narratio fidem facit: sed non argumentando. Fidem, & authoritatem, & firmamentum. } Fides est argumentum quo crimen pbamus. i. fidem crimini facimus. Authoritas est argumẽtum uerius atq; honestius, et cui quasi necesse habeat credi. Firmamẽtum est creberrima argumentatio. Omnes res argumentãdo confirmantur aut ex eo qđ personis, aut ex eo quod negotijs est attributum. } Omnis res argumentando cõfirmatur. sed quæ in ὑπόθεσει est, quæ causa dicitur, cuius causæ ista definitio est, lis cum certa persona hæc quidem omnis res ex illis septem locis argumenta contrahit, Quis, quid, cur, ubi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Verum ex his duo prima omnem iam argumentationis continẽt, quinque reliqua secundo subiacent. Itaque duo hæc prima, quis & quid, apertioribus nominibus Cicero & ad opus uicinioribus nuncupat. i. personam & dictum factum'ue, quod negotium est. Itaq; omnis res confirmatur aut ex attributis personæ argumentis sumptis, aut ex attributis negotio. Personis autem attributa sunt undecim, Nomen, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studium, consilia, facta, casus, orationes. Itaque si hæc omnia attributa personæ sunt, quæ sit ipsa persona uideamus. Nomen esse nõ potest, quia primum attributum personæ est: Homo esse non potest quia naturæ personæ attributũ est: & natura mortaliũ in duo diuiditur, in homines & in feras. Quæ est ergo persona? illa scilicet, quæ in pronominibus finitis ẽ, ut ego, tu, ille, hic, hæc, hoc. Itaq; ex persona nulla argumentatio potest sumi. Cum enim dixero hic, quod argumẽtum feci? Ex attributis autem personæ sumitur omnis argumentatio breuiter, uel sub distributa, per quæ se aperit, & quibus impletur ipsa persona. attributis suis igitur personarum omnium uis probatur. Nomẽ est, quod unicuique personæ tribuitur, quo suo quæq; proprio & certo uocabulo appellatur. } Antequam ad hoc nomẽ, quod definiẽdum est, ueniamus, prius de significantia noĩs dicamus. Nomen hoc quod sonat nomen, quatuor significantias habet. Vna talis est, quæ est in appellatione rerum omnium. Verba autem nostra omnia rerum nomina sunt, ut salio, curro. Vtique his omnibus nominibus res significantur. Vnde multi illum sapientissimum ac beatissimũ esse dixerunt, qui rebus nomina imposuit. Certe ut sciamus

omnes partes orationis. i. oē quod loquimur, nomina esse rerum, constat, cum de Sibyllæ responsis ageretur. In responsis autem omnino octo partes orationis fuerunt necesse est, qđ ait Virg. Foliisq; notas & nomina mandat. Ergo hæc una significantia nominis est, quæ in omnium uerborum appellatione est. Alia nominis significantia talis est, qua unā partē orationis ex octo partibus orationis uidemus esse signatam: ut nomen, pronomen, uerbum. tertia nominis proprij, ut hominis, ut deorum. quarta autem hæc quadripartita est, qua unaqueq; persona sine alterius cōmuniōe signatur. Et ut sciamus unam de quatuor hanc esse, significationem nominis sic proposuit, ut ostenderet quod nomen esset definiturus. Nomen est, inquit, quod unicuiq; personæ attribuitur, quo queq; suo proprio & certo uocabulo appellatur. } Ergo ut proprium personæ hoc nomen & certum sit, per quatuor tenditur: prænomen, nomen, cognomē, agnomen, prænomen porro interdū una, interdum duabus, interdum tribus literis continetur: ut C. Caius. CN. Cneus. ut Sex. Sextus, fuitq; nonnulla apud maiores nostros prænominis ratio. nam & Quintū ideo dixerunt, quòd quinto fortasis loco natus esset: & Lucium ideo, quòd fortasse esset initio lucis exortus. Verum quoniam hæc apud nos ratio nihil ualet, argumentum de prænomine non quærimus Cognomen porro maiorū est, tractum ex familia uel sanguine: ut Tullius Cornelius, ex Cornelijs. Nomen autem proprium personæ est, ut Cicero, ut Scipio. Iam agnomen extrinsecus uenit, & uenit tribus modis: aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna ex animo, sicut Superbus, & Pius. ex corpore, sicut Crassus et Pulcher. ex fortuna, sicut Africanus et Creticus. Quatuor his parti-

ra datam, sed studio & industria comparatam.

Affectio, est animi aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur.

Studium, est animi assidua, & uehemens ad aliquā rem applicata magna cum uoluntate occupatio. ut philosophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum.

Consilium, est aliquid faciendi, aut non faciendi uere excogitata ratio.

Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabūtur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usurus ratione, Ac personis quidem hæc uidentur esse attributa.

Negotijs autem quæ sunt attributa, partim sunt cōtinentia cū ipso negotio, partim in gestione negotij cōsiderantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quę semper affixa esse uidentur ad rē, neq; ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis cōplexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quam & quam ob rem, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam, quæ facta sunt continenter, usq; ad ipsum negotium. Deinde in ipso gerendo negotio, quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit. In gestione autem negotij, qui locus secundus erat. de ijs, quæ negotijs attributa sunt, quæretur, locus, tempus, modus, occasio, facultas.

Locus, consideratur in quo res gesta sit ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas, quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, sacer an profanus, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur, locus sit, an fuerit.

Tempus autem est id, quo nūc utimur (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cū alicuius annui, menstrui, diurni, nocturni'ue spatij, certa significatione. In hoc, & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter uetustatē obsoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iā diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen fa-

bus personæ proprium & certum nomen includitur: Prænomine, nomine, cognomine, agnomine. Vt Publius prænomen, nomen Scipio, Cornelius cognomen, Africanus agnomen. Argumentum aūt. si necesse fuerit in tribus quærimus: In noīe, cognomine, agnoie. Itaque definitionis istius hæc est propositio, Nomē est cuique psonæ. deinde hinc īcipit definitio, Quo queq; suo. i. uocabulo. Sed quod suū est, potest esse commune cum fratribus, cum propinquis: ut Tullius. multi enim itaq; Tullij, quia nomē ex sanguine est, Deinde addit, proprio. Rursus et uocabulum proprium potest esse commune: ut Cicero proprium uocabulum, sed tamen multi possunt eē, Cicerones. itaque addit, certum: scilicet quod ex omnibus quatuor constat, quo uniuscuiusque personæ uerum & non nisi eius possit nomen intelligi, & recte Certum nomen: interdum enim ex libidine & quadam obtrectatiōe nomen imponitur, ut illud in Salustio, Tyrannumq; & Cinnam appellantes. Itaque huiusmodi nomen certum esse non potest. Quotienscunque autem specialiter aliquid uolumus includere. his tribus includimus, suo, proprio, certo: ut Tullius, Suis cum certis proprijsq; criminibus accusabo. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus, ad hanc præceptionē facilius est. } Hæc est ratio, ut difficilis sit naturæ definitio. etenim apud sapientes cōtentio est, quid prius sit, Deus an natura. Si natura prior est, ergo deus natus est: atqui deus nasci nō potuit. Rursus si deus prior est, nata est natura: quòd si nasci potuit natura, incipit non esse natura. Itaq; naturæ difficilis definitio est. Difficilis definitio naturæ, secūdum Platonem uel alios sapiētes, inquit. Alioqui ostendit posse definiri. Denique sapientes quidam sic defi-

niere

ciant fidem uere tradita esse, quòd eorum monimenta certa in literis extent, & quæ nuper gesta sint, quę scire pleriq; possint, & item, quæ instent in præsentia, & & q̃ maxime fiãt, q̃ consequãtur. In quibus põt conside rari, quid ocyus et quid serius futurũ sit. Et item, cõmu niter in tempore perspiciendo lõginquitas eius est con sideranda. nam sępe oportet commetiri cum tempore negotium, et uidere potuerit'ne aut magnitudo negotij aut multitudo rerum, in eo transigi tempore. Conside ratur autem tempus, et anni, et mensis, et diei, et noctis & uigiliæ, et horæ, et in aliqua parte alicuius horum.

Occasio autem, est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi opportuni tatem. Quare, cũ tempore hoc differt. nam genere qui dem utrũq; idem esse intelligitur: uerum in tempore, spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione, ad spatium temporis faciendi quędam opportunitas in telligitur adiuncta. Quare cum genere idem sit, fit aliud, quod quadam parte, et specie, ut diximus, differat. Hoc distribuitur in tria genera, in publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune est, quod accidit omnibus eodem ferè tẽpore, ut messis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuium, somnus.

Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quęritur. Eius partes sunt, prudentia et imprudentia. Prudentię autem ratio, quęritur ex ijs quæ clàm, palàm, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autem, in purgationem confertur, cuius partes sunt, inscitia, casus, necessitas: et in affectionẽ animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, et cętera quę in simili genere uersantur.

Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.

Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, et quod minus, et quod simile erit ei negotio, de quo agitur, et quod ęque magnum, et quod contrarium, et quod disparatum, et genus, et pars, et euentus.

Maius, et minus, et ęque magnũ, ex ui, et numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis considęratur. Simile autem ex specie comparabili, aut ex con ferenda, atq; assimilanda natura iudicatur. Contrariũ est, quod positũ in genere diuerso, ab eodem, cui contra trium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, ui

niere naturã: Natura est ignis artifex, quadam uia uadens in res sensibiles procreandas. etenim manifestum est, omnia principe igne generari. Plato autẽ sic definiuit: Natura est dei uoluntas. Et inter cæteras hæc magis probanda definitio: Nã si Deus & natura ita sunt, ut ex his alterum prius non sit: necesse est autem ex primo nasci quod secundum est; deinde si qđ nascitur, nec deus est, nec natura: recte naturam Dei dixit esse uoluntatem. Deus enim semper uoluerit & uelit necesse ẽ. Itaque quoniã nasci natura non potuit, sed Dei uoluntas est, ut deus nasci non potuit, nec natura. Illud autem scire debemus; naturam illud esse quòd mũdũ: ultra mundum naturam non esse, sed deum. Voluntatem autẽ dei, qua mundus est, eãdem esse naturam. Itaque hic Cicero naturæ principalem definitionem omisit. dixit autem, esse difficilem. Partes autem eius enumerat, sed quarum, inquit, indigemus. Natura, animalis, inanimalis: animalis, diuina, mortalis: Mortalis, hominum, bestiarũ, corporis. Diuina, animi. Extrinsecus itaque partem illam naturæ reliquit, quæ inanimalis generat. neque enim eius indiget qui rhetoricam scribit. Illius autem naturæ partes exequitur, quæ motu suo in rebus agit aliquid. i. quæ uiuit. Etenim ille qui rhetoricam scribit, præceptis suis personam debet includere. Persona autẽ homo. Huius itaq; naturæ indigemus, in qua homo. Hæc igitur natura quæ motu suo in rebus aliquid agit, principaliter in duo scinditur, in diuinam naturam & immortalẽ. Ac diuina quidẽ natura ad rhetoricam non pertinet, & ideo hanc omisit. Scire tamen debet, quia loco argumenti sæpe rerum diuinarum inducitur disputatio, ut illud est, quæ res faciat ut uigeamus, quæ ut occidamus: sed hoc ad rhetoricã, non tamen ex rhetorica descendit. Itaque conferet se ad mortalem naturam. Rursus quæ hanc in duo diuidit, in homines & in bestias: Omne quod extra hominem, uiuit, cum anima & corpore, bestias nominauit. Remoueamus itaque & naturam illam mortalem, quæ bestiarum est: hancq; solum inspiciamus, in qua homines sunt, & de eadem natura circa certam personam inuenta dupliciter argumenta capiamus. Et enim ea quæ in hominis sunt natura, nũc tãtũ naturæ sunt, nũc ita naturæ ut & industriæ uel artis esse credantur. Tripliciter autem debemus in homine inspicere atque explorare naturã, quæ sit natura animi, quæ corporis, quæ extrinsecus. Verum quæ in homine extrinsecus sunt, ea tãtum naturæ sunt: quæ autem in homine animi uel corporis sunt, ea et naturæ possunt esse & disciplinæ. itaq; primum uideamus quæ natura in homine sit. Extrinsecus, ut sexus. sexus enim tantum naturæ est, nec ex disciplina potest aliquando contingere. ita & natio, & patria, & cognatio, & ætas tantum naturæ sunt. Natio est, inquit, ut cõsideres utrũ Græcus sit an barbarus. hoc secundum ipsorũ Græcorũ sententiam, qui absque se reliquos barbaros appellabant. Patria est, inquit, ut consideres Atheniensis an Laceolæmonius, Aquileiensis an Mediolanẽsis sit. Cognatio est, inquit, ut consideres quibus maioribus oriundus sit, unde sanguinem ducat. fitq; hinc optimum argumentum, ut illud est in Virgilio: Bellũmne inferre paratis Laomedontiadæ? Sed & hoc argumentum quasi ex nomine fieri uidetur, quod ait. Laomedontiadæ: cum hic ex natura colligenda nobis insinuat argumenta. Hoc itaq; interest, quòd in nomine ex sono ipso nominis colligimus argumentum: ut ex Verre, quod euerrat prouinciam. In natura autem non ex nominis sono, sed

ex eius actu uel moribus, cuius nomen est, colligimus argumētum, etenim cum dicimus Laomedontiadæ, in sono nominis nihil est, in actu autē Laomedōtis perfidiæ positum est argumentum. Aetatem autem, inquit, inspicere debemus, utrum puer sit, an grandior, an senex, ut cuicūq; ætati crimen qd' agitur, aut cōuenire, aut nō conuenire doceamus. Hæc de his quæ extrinsecus sint, q̄ tātū naturæ sunt. Nunc uenit ad ea quæ corporis & animi sunt, & quæ tā naturæ quàm disciplinæ eē possint. Etenim interdū per se multum ualet natura, interdum tenuis & infirma est. Disciplina enim uel usu sæpe mutatur. Enumerat itaque quæ ista sint, uelut communia, ut consideremus utrum aliquis ualens an imbecillus sit, longus an breuis, formosus an deformis, uelox an tardus. Hæc omnia corporis sunt, quæ facile uidemus sæpe hominibus ex natura, sæpe ex arte cōtingere. Deinde, inquit, debemus inspicere, memor an obliuiosus sit; comis, officiosus, prudens, patiens, an cōtra Hæc rursus omnia animi sunt, quæ similiter uidemus tam ex natura nobis quàm ex arte prouenire. Verum cuncta ista, inquit, quæ animæ & corporis sunt, quanquam sæpe ex disciplina uel arte contingant, tamen qualia uel quanta sint, non nisi in sola natura considerare debeamus. Ea autem quæ industria comparantur, in habitu rectius considerabimus. In uictu considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus. } Victus hominis est, omne illud tempus à pueritia usq; ad id quod agit, uel quo de agitur, itaque considerare debemus, nō apud quos natus sit, quod naturæ est, sed apud quos educatus sit, unde incipit uictus. Apud quos, inquit: interest enim inspicere illorum uitam, apud quos educatus sit, ex his enim uiuendi potuit capere disciplinā, Sed

tę mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo: Sapere, et non sapere. Genus est, quod parteis aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quę subest generi, ut cupiditati amor, auaritia. Euentus est, alicuius exitus negotij, in quo quęri solet, quid ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturumq́; sit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia.

Quarta autem pars est ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hę res quęruntur, quę gestū negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti qui sunt principes et inuētores, qui deniq; authoritatis eius, et inuētionis comprobatores, atq; ęmuli. Deinde et qua de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolēter, et raro. Postea homines id sua authoritate cōprobare, an offendi in his consueuerint, et cętera, quę factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quę res ex ijs rebus quę sunt positę in partibus honestatis, aut utilitatis consequantur; de quibus in deliberatiuo genere causę distinctius erit dicendum. Ac negotijs quidem fere` res eę, quas commemorauimus, sunt attributę.

Omnis autem argumentatio, quę ex ijs locis, quos commemorauimus sumetur; aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio uidetur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrās. Necessarie demonstrantur ea, quę aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum uiro concubuit. Hoc genus argumentādi, quod in necessaria demonstratione uersatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehenditur ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris: sin probus, cur accusas?

Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, et cęteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur hoc pacto: Necesse est, aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, alicuius amici gratia: aut si horū nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non patest. Sed neq;

quia homines interdum non ut uolunt educant, aliqua necessitate compulsi, quippe & seueriores sæpe dissolutius, & dissolutiores sæpe seuerius educāt: recte quærendum dicit, non solum apud quos educatus sit, sed etiam quo more educatus sit. Deinde inquit, inspicere debemus ad cuius arbitrium sit educatus. i. patris, patrui, cognati, an alienioris. Animaduertamus itaque, ut uictus à primis annis usque ad ætates alias protendatur, ut dixit primo quærēdum quemadmodum sit educatus. hoc quemadmodum in tria diuisit: apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer solet ad discendas literas sortiri, easdemq́; liberales. itaq; qui liberales literas discit, duplices habere debet magistros, qui faciant uirum bonū, & qui faciant dicendi peritum, & his duobus plenum oratorem. Recte ergo etiam hoc quærēdum, quos habuit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores. Itaque non utrum habuerit magistros, utrum uiuendi præceptores, sed quos habuit quærēdum. Deinde etiā hic aīad uertendus ordo ē, postq̄ literas quis didicerit, & certā uiuendi acceperit disciplinam, tūc necesse est ut habere incipiat amicos. Sed quærendum est, qualibus amicis utatur. amicus enim mihi esse non potest, nisi similis mei. Deinde quo negotio, quæstu, & artificio sit occupatus, quærendum. Necesse est enim, ut in uita nostra aliquid agamus, quo nos occupemur. Et hic actus in uita aliquid agentium, triplex est. nam aut negotium est, ut mercatura, aut militia, aut agricultura, & cætera. Aut quæstus est, ut præco, ut parasitus, ut scenicus, aut similia. Aut artificium, ut artem scilicet aliquam plene cognitam, aut exerceas, aut tradas, ut orator, ut rhetor, & alia huiusmodi. alioqui scire aliquid perfecte, & exercere nolle, habitus

est, deinde

est, deinde aliquid non plene scire, neque id quodcunque exercere, affectio est. Verum uniuscuiusque rei & habitus & effectus si exerceatur, & in actu sit, actus est. Animaduertendũ, inquit, etiam, quomodo rem familiarem administret, quæ consuetudine domestica sit. ex rebus enim priuatis & domesticis, quemadmodũ quis in Rep. uiuat, facile possumus agnoscere in fortuna quæritur, seruus sit an liber. Hoc quasi naturæ magis esse uidetur, ut seruus quis an liber sit, serui enim sæpe nascuntur. sed ut taceamus, ut multi sæpe ex fortuna serui sint, etiam illos qui nascũtur ex fortuna, seruos esse manifestũ est, etenim ex captiuis primum serui facti sunt, captiuitas bello, in bello non nisi incerta fortuna, itaque seruum esse fortunæ est. Hoc etiam in fortuna considerandum. pecuniosus sit an tenuis, priuatus an cum potestate Sed quia non uno modo capimus potestatem, recte addidit si cum potestate, iure an iniuria. Hoc etiam fortunæ est, ut uideamus utrum felix, clarus, an contra sit. Considerare etiã debemus, non utrum liberos habeat, quod naturæ est, sed quales liberos habeat. ut est illud in Virgilio,

Vade, ait, ô felix nati pietate.

Non, inquit, nato felix, sed nati pietate. itaque in eo fortunam inspexit, quippe, Vade ait ô felix, inquit. facit enim fortuna felicem. quòd si, inquit, cuius uictus quæritur, mortuus erit, nõ de morte, sed de mortis eius genere quæritur. alioqui mors naturæ est. Habitum autem hunc appellamus animi } Habitus, inquit, iste est alicuius rei, siue in animo, siue in corpore à natura cœpta, sed usu corroborata, & plena perfectio. Scire enim plene aliquid, habitus est, iam si id uolueris exercere, uictus est, Videamus itaque, habitum qualem esse dicat, aut uirtutis, inquit, hic habitus animi.

inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neq; ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus.

Simplex autem conclusio, ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, uerum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat.

Probabile aũt est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi ẽ: Si mater est, diligit filium: Si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impijs apud inferos pœnas esse præparatas. Eos qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs rebus quæ sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrarijs, hoc modo: nam si ijs qui imprudenter læserunt, ignosci conuenit, ijs qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari sic: Nam, ut locus in mari sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nã si Rhodijs turpe non est portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tũ uera sunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit uulnus. Tum uerisimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat. Omne autẽ, ut certas quasdam in parteis distribuamus, probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, ut iudicatum, aut comparabile.

Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, et quiddam significat, quod ex ipso profectum uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia.

Credibile est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est qui non liberos suos

uirtus autem quadruplex, iustitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, si uirtutem ita teneamus acceptam, ut nunquam à semel comparata recedamus. Nam si frequenter sua cuique reddamus, & aliquando rapiamus, iam iustitiæ habitum per intemperãtiam nõ tenemus. Similiter & circa reliquas uirtutes. ita enim est habitus definitus. Habitum appellamus animi aut corporis cõstantem & absolutam aliqua in re perfectionem. } Absoluta est, ut plena sit: constans, ut semper eadem sit, neque aliquando à se recedat. & tũc est uere habitus. Deinde, Vt artis, inquit, alicuius perceptionem. } Vtputa ego Rhetoricam plene quidem noui, sed exercere nolo. Itaque licet non exerceam, in eo tamen quòd Rhetoricam plene noui, habeo oratoris habitum ita et in cæteris artibus, plena perceptio habitus est.

Aut quamuis sciẽtiam. } Ars, Scientia, Actus. Scientia, artis, non artis Inter scientiam & artem hoc interest. Ars quidem duplex est, una in scientia, alia in actu. uerum sciẽtia rursus duplex est: est scientia artis, est non artis. neq; enim aurum, gẽmas probare, artis est: aut scire, quot millia hominum in illo sint populo, quanto spatio hæc urbs ab illa distet. hæc itaque scientia est, sed non artis. Sed quoniam & artis est quælibet, inquit, scientia, si plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. sed hucusque de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis. aliqua commoditas studio et industria comparata, habitus dicitur: ut si corpus palæstra roboremus, si uelocitatem nobis exercendi studio comparemus. Verum et animi & corporis habitum Cicero in bonis collocauit. quippe habitum dixit esse uirtutem, aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & Aristoteles habitũ omnem in bonis posuit, cum se-

incolumes & beatos esse cupiat.

Iudicatū est, res assensiõe, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato.

Religiosum est, quod iurati legibus iudicauerunt.

Commune est, quod omnes uulgo probarunt, & secuti sunt huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, qđ homines cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerūt authoritate, uelut Gracchi patris factum, quem populus Roma. ob id factum, quòd inscientem collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit.

Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. Eius sunt partes tres, imago, collatio, exemplum.

Imago, est collatio demonstrans corporum aut naturarum similitudinem.

Collatio, est õro rē cū re ex similitudine cõferens.

Exemplum ē, quod rē authoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotij confirmat, aut infirmat. Horum exempla & descriptiones in praeceptis elocutionis cognoscentur.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quaeque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto uersetur, tractari debeat, & quae in quasque argumentationes conueniant, singulatim in secundo libro de unoquoq; genere dicemus. In praesentia tantummodo numeros, & modos, & parteis argumētandi confuse, et permiste dispersimus, post discrete, & electe in genus quodq; causae, quid cuiq; conueniat, ex hac copia digeremus. atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit, inuentam exornari, & certas in parteis distingui & suauissimū est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare, & de ea praeceptione nobis & in hoc loco dicendum uisum est, ut ad inuentionem argumenti, absolutio quoq; argumentandi adiungeretur, & magna cum cura, & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non rei solum magna utilitas est, sed praecipiendi quoque summa difficultas.

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quae rebus non dubijs captat assensionem eius, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quaedam res propter similitudinem earum rerū,

eandem definitionem possit & in malis habitus esse. Nam si demus semper operam, ut nihil intelligamus studio, stulti sumus, erit hic habitus industria comparatus. Et rursus, si exercitium corporis deuitemus studio, imbecilli sumus, erit aeque hic habitus corporis industria comparatus. Sed nescio quomodo recte habitus malorum non est positus neque à Cicerone, neq; ab Aristotele. nam si hoc ipsum nomē aspiciamus, et eius sonum uideamus, habitum dictum esse ab eo quòd habere uoluerimus: natura autem nostra talis est, ut nunquam mala uelimus: malorum ergo esse habitus non uidetur, est tamen. nam & Catilina habuit malus fuit, id est, malitiam industria sibi comparauit. Affectio est animi aut corporis ex tēpore aliqua de causa commutatio, ut laetitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & talia quae genere in eodē reperiuntur.} Habitum esse diximus siue in animo, siue in corpore, alicuius rei perfectionem. At contra siue in animo, siue in corpore alicuius rei inchoatio, affectio ē, quae subito aliqua ratione nascitur, mox recessura, ut si quid nobis boni nuncietur, & laeti esse incipiamus, si quid uideamus & idipsum concupiscamus, uel aliquid timere incipiamus, si moleste ferre. istae omnes animi sunt affectiones. Deinde corporis, si subito in morbum incidamus, si aliquid in nobis debilitetur, sed ad tempus, post autem sanctur. Haec itaque erunt affectiones corporis, et reliquae eis similes. Studium autem ē animi assidua & uehemens.} Studium est, inquit, ad aliquam rē assidua & uehemens animi cū magna uolūtate occupatio. alioqui assidua et uehemens esse nõ potest, si in ipso opere habuerit uoluntatem. Et dat res nõ quae studium sint. sed quarum studiū sit, ut philosophiae, inquit, non philosophia: aut poeticae, aut geometricae literarum, nõ poetica & geometrica literae. Itaque si quid uehementer & cū magna uoluntate uolumus, studium est. Deinde si id quod uolumus, aliqua ex parte consequimur, affectio est. Sin autem quod plenum & perfectum est tenemus, habitus est. Quod si hoc ipsum plenum uel semplenum agendo exercere uoluerimus, erit uictus. Ita unum qualitate diuersa in multa attributa conuertitur. Consilium est, aliquid faciendi, aut non faciendi uere excogitata ratio.} Duo semper sunt unde dubitamus, et unde consilium est. Aut enim ut faciamus aliquid, quaerimus, aut ut non faciamus. Ita & leges quae consilio scribūtur, duo semper haec continent: aut fieri iubent, aut fieri prohibent. Sed quia cum de re aliqua dubitamus, incerta quaedam ratio in ancipiti cogitatione uersatur, postquā idipsum statueris, erit excogitata rõ, & iõ excogitata, qa fuerat iā ante cogitata rõ, qđ cõsiliū ē. Facta aūt, & casus, et orationes tribus ex tēporibus considerabuntur.} Ex his quoq; non minima colligimus argumenta, ut de factis personae argumenta capiamus, de dictis, de his quae ei acciderunt: ut damnum, ut morbus, ut orbitas, & reliqua similia. Verū haec per tria, inquit, tempora debemus inspicere. tunc enim de futuro argumentum possumus facere, si ita & ante fuisse doceamus, utputa quia hoc fecit, hoc facit etiam, & hoc facturus est: quia hoc passus est, hoc patitur, etiam passurus est: quia hoc dixit, hoc dicit, hoc etiam dicturus est. hucusque autem attributa personae. Ac personis quidem haec uidentur attributa esse.} Septem sunt quidem, ut diximus, elementa, unde omnis argumentatio capitur ad quamcūque rem: quis, quid, cur, quādo, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis. Horum duo prima, omnia continent. Nihil autem

aliud

quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam: Dic mihi, inquit, quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd si uestem, & cæterum ornamentum muliebre pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuum an illius malis? Illius uero respondit. Age, inquit, si uirum illa meliorem habeat, quàm tu habes, uirum'ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonē instituit: Quæso, inquit, Xenophon, si uicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus est, tuum'ne equum malis, an illius? Illius inquit. Quòd si fundum meliorē habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum inquit, meliorem scilicet. Quòd si uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, utrum illius malis? Atq; hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia. Quoniam uterque uestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire uolueram, egomet dicam quid uterq; cogitet. Nam et tu mulier optimum uirum mauis habere, et tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime uis. Quare nisi hoc perfeceritis, ut neque uir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, & tu, ut maritus sis quàm optimæ mulieris, & hæc quàm optimo uiro nupta sit. Hic, cum rebus non dubijs esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium uidebatur, si quis separatim quæreret, id p certo propter rationem rogendi, concederetur: Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quòd nihil ipse afferre ad persuadendum uolebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, qui cum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur. Primum, ut illud quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum quod inducimus non oportebit. Deinde illud cuius confirmandi causa fiet inductio, uidendum est, ut simile ijs rebus sit, quas res quasi non dubias ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit, id cuius causa illud cōcedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat, quo spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum peruenturæ. Nam qui

aliud quæritur, nisi qs fecerit, & qd factum sit. atq; hæc ipsa Cicerò proprijs & apertioribus, & ad rem uicinioribus nominibus appellauit. Quis enim personam dixit? quis negotium uocauit? Ac personæ quidē quā in pronomine posuimus, quæ essent attributa, iam dictum est. Nunc antequam dicamus quæ negotio attributa sint, quid sit ipsum negotium uideamus. Negotium est factum, de quo quæstio est. uerum hoc factum nunc in facto est, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaq; factum, de quo quæstio est, negotium appellatur. Ac factorum quidem genera tria sunt. Est factum illud, de quo quæstio ē. est factum, quod in negotio ē, quo illud factum de quo quæstio est probatur. atque hoc factum tribus temporibus consideratur: ante, in, post. Est et tertium genus facti, quod extra negotium est, ex quo ad id factum de quo quæstio est traditur argumentum: ut Cluentij factum est iudiciale, de ueneno, quòd occiderit Oppianicum. Deinde extra hoc negotium, facta eius alia ad argumentum quod proponitur trahuntur, quòd multos ante ueneno necarit. Hoc tertium factum in attributis personæ accepimus, facta, casus, et orationes. Tria itaque genera factorū sunt: factum de quo quæstio est: factum quo id factum unde quæstio est probatur: factum extra negotium, sed ad negotiū pertinens. Itaq; factum illud de quo quæstio est, negotium appellatur. Huic negotio quatuor pricipaliter attributa subiecit. Vnum quod in ipso negotio ē, quæ continentia cum ipso negotio appellauit. i. quibus illud factum de quo quæstio est probatur, & quæ ab ipso negotio uidentur nullo modo posse separari. Secundum attributum est, in quo illa quæ in gestione negotij sint, necesse ē uidere. aliud est enim ipsum negotium, aliud illa quæ in gestione negotij cōtinentur: utputa Occidit, negotium est. in ipsius autem negotij gestione illa sunt: illo tempore occidit, in illo loco occidit, fuit occasio ut occideret. & reliqua, quæ in gestione negotij continentur. Tertium attributum est, quod adiunctum negotio nominatur. Hoc quoque neque negotium, neq; in gestione negotij, sed extra negotium est. hoc ab oratore sumitur, cuius assumptiōe res illa, de qua quæstio est, aut similis, ut dissimilis demonstrabitur. Itaque omnia exempla tributa negotio sunt. sed quoniā extrinsecus ueniunt, adiuncta negotio nominantur. Quartum attributum est negotio, quod gestum negotium consequitur. hoc quoque extrinsecus est. non enim in negotio, uel in gestione negotij continetur: sed an post negotium contigerit, consideratur, utputa factū Milonis hæ res consecutæ sunt, ut de eodem facto legem nouā senatus tulit, cædem quæ in Appia uia facta esset, cōtra Rēp. factā esse iudicauit. Hæc omnia non in negotio, neque in gestione negotij sunt, sed gestum negotium consequuntur. Et quoniam scimus quot attributa negotio sunt, nunc in singulis quæ nobis sint ad argumentum ducenda uideamus, ac primo illa consideremus quæ continentia cum ipso negotio appellantur, sine quibus negotium, & quæ sine negotio esse non possunt. Hæc itaque quinque sunt summa ipsius negotij, summæ causa, & facti tria tēpora, ante, in, post, quod factū inter genera factorum secundum esse memorauimus. Summa negotij talis est, ut parētis occisio. patrem enim occidit, negotium est. negotij summa ē, ut parentis occisio. In hoc de ipsis nominibus, de pronunciatione fiet argumentum, si cū quadam admiratione dicamus, Occidisse patrem Sex. Roscius dicitur. Deinde causa illa est, utputa occidit, quia inimicus fuit. aut contra, quia inimicus non

uidet, si ei rei, quæ primo rogetur, recte assenserit, illam quoque rem, quę sibi displiceat esse necessario concedendam, plerunque aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod concessit, ad id quod non uult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utēdū inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut quoniā taciturnitas imitatur cōfessionē, pro eo ac si concessum sit, concludere oportebit, argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine una, pluribus'ue. Altera ex eo, quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut quod ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis uidebitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplum subiecerimus, uidetur huiusmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atq; in dicēdo sit utēdū, sed ut eorū uolūtati satisfiat, q̄ q̄d aliquo in loco uiderint, alio ī loco nisi demonstratū est, nequeūt cognoscere. Ergo in hac causa, q̄ apud Grecos est peruagata, quod Epaminundas Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum nō tradidit, & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedęmonios funditus uicit: poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum.

Si iudices id, quod Epaminundas ait legis scriptorē sensisse adscribat ad legem, & addat exceptionem hāc, extra quam si quis reipub. causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd si uosmetipsi, quod à uestra religione, & sapientia remotissimū est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur'ne id fieri? profecto nō patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi quasi adscriptum sit, rectum uobis uideatur? Noui uestram intelligentiam, nō potest ita uideri iudices. Quòd si literis corrigi neque ab illo, neque à uobis scriptoris uoluntas potest, uidete, ne multo indignius sit, id re, & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem cōmutari potest. Ac de īductione quidem satis in præsentia dictum uidetur. Nūc de-

fuit, non occidit. Iam post causam facta cōsiderare debemus, quibus illud factum de quo quæstio est asseramus. Hæc facta p tria tempora, ut sæpe iam dictum est, diuiduntur: ut consideremus quid ante factū sit, quid in re ipsa factū sit, quid postea factum sit. ut Milo quid ante fecit: In senatu fuit, domum uenit, calceos & uestimēta mutauit, profectus est. Deinde quid fecit in re ipsa: ad Albanum peruenit, impetus in illum factus est, tum ille reiecit penulam, de rheda desiluit, se defendit, Clodius occisus est. Postea quid fecit: p fectus est Lanuuium, Flamines creauit: propter inuidiam Romam cito noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud quod in quæstione est. i. Milo Clodium occidit. Necesse est itaq; hæc quinq; in eodem negotio de quo quæstio est contineri. Frustra enim aliquod factum obiicimus, donec factum est, nisi eius summam dicamus, nisi causam eiusdem facti doceamus, nisi quid ante, qd in re, quid postea factum sit demonstremus. Recte ergo continentia cum ipso negotio nominata sunt. Deinde causa eius summæ per quam, & quāobrē, & cuius rei causa factum sit, queritur. } Multæ quidem causæ sunt. nam ut omnia ista nascantur quæ in mūdo sunt necesse est causa præcedat: & hoc ipsum negotium, de quo quæstio est, causa dicitur. Verū hæc causa hominis circa factum duplex est. aut enim propter rem aliquam iam ante animo præuisam quodcunq; facimus, & erit causa quæ ratiocinatio dicitur. aut subito necessitate aliqua præsentis temporis in factum aliquod præcipitamur, & erit causa quæ impulsio dicitur. & quæcunque causa ex confessione ueniam meretur, impulsio ē. Harum nunc utranque causam Cice. hic tetigit: Per quam quāobrem, inquit, & cuius causa factum sit, queritur. Quamobrē ratiocinatio est, cuius causa impulsio est. In gestione negotij hæc quinq; requirenda sunt: Locus, Tempus, Occasio. Modus, Facultas. In gestione autem negotij, q locus secundus erat. } De septem elementis persona iam dicta est. Remanserunt sex, quæ negotio attributa sunt: Quid, cur, quando, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis. Ex his rursus duo, quid, & cur. i. factum illud triplex, & facti causam continentia, cum ipso negotio esse monstrauimus. Reliqua quatuor in gestiōe negotij sunt, ubi, qn̄, quemadmodum, quibus adminiculis. Addidit Cicero quintam occasionem, de qua post dicemus, quinque itaq; res secundo attributo subdidit: locum, tēpus, occasionem, modum, facultatem. Et recte hæc in gestione negotij esse dixit. Illa enim superiora quinq; summa negotij, summæ causa, quid ante factum sit, quid in re factum sit, quid postea factum sit. negotiū. i. factum illud de quo quæstio est probant. Quod si negotiū probant, in gestiōe negotij nō sunt. Verum in gestione negotij necesse est. ut hæc rursus quinque sint: locus, tempus, occasio, modus, facultas. etenim cum dicimus, Milo in senatu fuit, domū uenit, postea profectus est: gestio negotij est quidem, sed in ipsa negotij gestione tēpus ostēdimus. i. Milonem hora undecima profectum. Deinde cum dicimus, Venit ad Albanum, impetus in illum factus est: gestio quidem negotij est, sed in ipsa negotij gestione & occasionem ostendimus, quòd necesse habuit illac iter facere: et locum ostendimus, quòd de loco superiore impetus in illum factus sit: et facultates, quòd Clodius habuit armatos. Ergo gestio negotij sine his quinque esse non potest, loco, tempore, occasione, modo, facultatibus. Quòd si sine his quinq; negotij gestio esse nō potest, recte hoc in gestione negotij considerare debemus.

inceps ratiocinationis uim, & naturam consideremus.

Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se ui, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putauerunt, cum idem in usu dicendi sequerentur, paulum in praecipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinq; eius parteis esse dixerunt, partim non plus quàm in treis parteis posse distribui putauerunt. Eorum controuersiam non incommodum uidetur cum utrorumq; ratione exponere. Nam & breuis est, & non eiusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur.

Qui putant in quinq; distribui parteis oportere, aiunt primum conuenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur quę consilio geruntur, quàm quę sine consilio administrantur. Hanc primã partẽ numerant, eã deinceps rõnibus varijs, & q̃ copiosissimis verbis approbari putãt oportere, hoc modo: Domus ea, quae ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quam ea quae temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui praepositus est sapiens, et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is qui stultitia, & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est. Nam nauis optime cursum cõficit ea, quę sciẽtissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duae partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere uelis, id ex ui propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil aũt omnium rerum melius, quàm omnis mũdus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducũt approbationem, hoc modo: Nam et signorum ortus, & obitus, definitum quendam ordinem seruant, & annuae commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad vtilitates quoque rerum omnium sunt accommodatae: & diurnae, nocturnęq; vicissitudines, nulla in re vnquam mutatae quicquam nocuerunt. Quae signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mũdi administrari. Quinto inducũt loco complexionem eam, quae aut id infert solũ, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mũdus administratur. Aut vnũ in locum cũ conduxerit breuiter propositionem, & assumptionem, id adiũgit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quae consilio, quàm quae sine consilio administrantur, nihil au-

debemus. Locus cõsideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam uidebatur habuisse ad negotium administrãdum. } Vt sciamus quem locum considerãdum praecipiat, qui sint alij loci uideamus, ac primo secundum Lucretij caeterorumq; sententiam, Inane totum locus est, quod inane patet rebus, occupaturq; ab elementis, igni, aere, aqua, terra. Ergo haec elementa in loco sunt. i. ĩ inani. Sed rursus ipsa elementa loci sunt, ut ignis syderibus locus ẽ, aer auibus, aqua natantibus, terra gradientibus, uel his omnibus quae in eadem nascuntur. Itaq; et terra omnis locus est, & rursus in terra locus est, qui locus nobis non ex eo quòd locus est considerandus est, sed ex eo quòd qualis sit, aut ex opportunitate eius, aliquid in eo aut fieri potuisse, aut non fieri potuisse doceamus. Hoc itaq; sit praeceptum in loco, qualitatem eius atq; opportunitatem nos inspicere atq; aestimare debere. Necesse est enim nobis, ubicunque ẽ: sed illud ubi sumus, quale sit: considerandum est. Atque haec opportunitas loci per inde cõsideranda est. nam & magnitudo loci inspiciẽda est. utrum ibi tot milia hominum ceperit: deinde interuallum inspiciendum est, ut in Quintiana, septingenta millia biduo esse decursa. Et quoniam interualli duo genera sunt, Longinquitate, inquit, & propinquitate. Deinde considerandum, semotus locus, an celebris sit. Deinde natura ipsius loci uidẽda, tumulosus, decliuis, planus, saxosus, palustris, syluestris, quae sit praeterita uicinitas eius loci, in qua natura sit, ut ideo ibi aliquid fieri potuerit, uel non potuerit, quod uicinia talis sit, uel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco considerare debemus, sacer an profanus sit, publicus an priuatus, alienus an ipsius d quo agitur. Quòd si ipsius non erit, ẽt hoc uidendum, an aliqñ ipsius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci, multa ad negotium colligere possumus argumenta. Tempus autem est id, quo nunc utimur. } Quod tempus semper fuerit necesse est, siue ante mundum, siue cum mũdo. multi enim natum mundum, multi natum non esse contendunt. Ergo hoc tempus generale, quia nec initium nec finẽ habet, aeternitas est, quam Graeci αἰῶνα appellant. Verum quoniam hoc tempus definire difficile ẽ, illud definit quo nũc utimur. Tempus est, inquit, pars quaedam aeternitatis, aut annuum, aut diurnum, aut nocturnum spatium significãs. Ex cursu enim siderum certis temporibus certum nomẽ impositũ est. Septẽ stellae, septẽ circulis contra coelũ uoluuntur: quae cũ singulae ad id signum unde profectae sunt fuerint reuersae, certum tempus includunt. Quòd si omnes septem simul ad ea signa unde profectae sunt reuertãtur, tũc fit illud tempus, quod annus magnus dicitur. & necesse est omnia rursus per ordinem suũ, quae ante nata sunt, renasci. Ergo si ad exordium suum simul omnes stellae reuertantur, annus magnus dicitur. Singularum autem cursus habet tempus suum, sed omne tempus certis uocabulis nõ tenetur. nam Saturni cursus habet tempus, sed tempus ipsum non habet nomẽ. Item Iouis, Martis, Veneris, atq; Mercurij. Solis uero cursus cum se expleuerit, annus ẽ. Lunae cum se expleuerit, mensis est. Iam uero & sole supra terras posito, diem uocabimus: & sole sub terris posito, noctem. Horarum autem 12. haec esse origo memoratur. Quodam tempore Trismegistus cum esset ĩ Aegypto, sacrum quodam animal Serapĩdi dicatum, cum in toto die duodecies urinam fecisset, pari semper interposito tempore, p duodecim horas diem diuensem esse coniecit: & ex inde hic horarum numerus custoditur. Deinde

tem omnium rerum melius, quàm omnis mūdus administratur, consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neq; à propositione, neq; ab assumptione approbationes earū separari oportere, neq; propositionem absolutam, neq; assumptionem sibi perfectam uideri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas parteis numerant, propositionem, & approbationem, sibi unam partem uideri propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quę ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam uideri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripartita, alijs quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res nō tam ad vsum dicendi pertineat, quàm ad rationem prę ceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinq; parteis distributa est, quam oēs ab Aristotele, & Theophrasto profecti, maxime secuti sunt. Nam quemadmodū illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates, & Socratici tractauerunt; sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele, atque Peripateticis, & Theophrasto frequentatum. deinde à rhetoribus ijs, qui elegantissimi, atq; artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere secuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huius rebus diutius, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quadam in argumentatione satis est vti propositione, & non oportet adiungere approbationē propositioni: quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio, separatum quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adiungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quędam argumentatio, in qua propositio nō indiget approbatione; & quędam, in qua nihil valet absq; approbatione, vt ostendemus. Separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eo quòd constare inter omneis necesse est; hanc velle approbare, & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi: Si quo die ista cędes Romæ facta ē, ego Athenis eo die fui, interesse in cęde non potui: hoc quia

de alij dicunt, ex quadratura cœli, quæ secundum musicam rationem in duodecim partes dicitur esse diuisa, horas duodecim esse nominatas. Aquam enim p totum diem exceperunt tenuissima cauerna defluentem, & hāc maiores nostri ī duodecim partes diuiserunt: ex his partibus horis numerū imposuerunt. Sed iam tempus est ut ad rationem temporis reuertamur. Quod tēpus.i.hoc quo nunc utimur, spacium accipiamus, quod aut in multis annis sit, aut ī anno, aut in mensibus, aut in mense, aut in diebus uel die, aut in noctibus uel nocte, aut in horis uel hora, uel momento. Verum hoc tēpus nostrum philosophi in duo tempora diuiserunt, in præteritum & futurum. Præsens autē esse negauerut, quòd in eo quod præsens dicimus, si quid iam aliqua ex parte confectum ē, præteritum sit: si quid mox perfici habeat, futurum sit. Ita Virgilius, Tot iam uoluētibus annis. quod enim uoluitur, non stat: qđ non stat, præsens non habetur. Oratores aūt tempus nostrum in tria tempora diuidunt, præteritum, præsens, futurū. Ac præteritum tempus in tria tempora diuidunt, in illud tempus uetus atq; obsoletum & per antiquum: deinde in illud quod licet uetus sit, & à nostra memoria remotum, tamen in literis continetur: postremo ī illud quod nuper gestum est, & cuius de his qui uiuunt plerique meminerūt. Præsens uero tempus in duo diuidunt, in præsens & magis præsens. Magis præsens tēpus est, ut, Nunc nunc insurgite remis. Hoc est quod ait, Et item quæ instent in præsentia, & cū maxime fiant. Instans enim tēpus præsens est, ut ait Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum tenerent, Atque instantibus eripe fatis. Denique ut sciamus, illam præsentiam fata dixisse, addidit postea tempus qđ magis præsens eēt, Si quid præsentius audes. Præsens ergo tēpus duo tempora habere dixerūt, præsens, et magis præsens. Futurum autem tempus in duo diuiserunt, in ocyus & serius.i. in id quod mox futurum est, & in id quod tardius futurum est. Atq; hæc tria tempora cū partibus suis hic in hoc attributo quod de tempore est cōtinētur.

Et item cōmuniter in tempore pspiciendo longinquitas eius est consideranda } Tempus esse diximus spatium, quod in annis, mensibus, diebus, noctibus, horisq; uersetur. In hoc, inquit, communiter tempore longinquitatem eius debemus inspicere. in qua longinquitate duo oportet attendere: utrum in illo spacio huius negotij magnitudo potuerit impleri, & utrum tot simul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile est, aut numero aut magnitudine fit necesse est. Occasio autem est pars tēporis, habēs ī se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. } In illa mensura temporis ex motu cœli facta, ex actibus nostris uel ipsius mūdi qualitas proueniēs, occasionem parit faciendi aliquid, uel non faciendi. In tempore enim mensura ac spatium consideratur: in occasione qualitas temporis, ex qua opportunitas, nascitur faciendi aliquid, uel non faciendi. Hoc itaq; inter se distant tempus et occasio, genere autem similia sunt. Verum hæc occasio, ut diximus, ex actibus nostris uel ipsius mundi parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verum hæc occasio uel opportunitas ī tria genera distribuitur: publicum cōmune, singulare. } Occasio aut est publica, aut cōmunis, aut priuata. Publicū est, inquit, quod ad totam pertinet ciuitatem, si aut bellum fit, aut ludi, aut aliquis dies festus: In hac itaque publica occasione ē opportunitas aliquid faciendi, uel nō faciendi. Cōmune ē, inqt, qđ ex actibus mūdi puenit: ut si messis sit calor, si uindemia frigus. Singu

gus. Singulare autem eſt, inquit, quod uniuscuiq; poteſt prouenire priuatim: ſi nuptiæ ſint, ſacrificium, funus, conuiuium, ſomnus. Et recte in priuata occaſione ſomnum etiam poſuit. non enim ex neceſſitate temporis, ſed ex corporis atq; animi ratiõe dormitur. Interdum enim laſſi aut mœſti per diem dormimus: interdũ ſolliciti atq; occupati nocte uigilamus. Triplex itaq; occaſio. publica, communis, priuata. Ex his occaſionibus multa poſſumus argumenta colligere.

Modus autẽ eſt, in quo quẽadmodum, et quo animo factum ſit, quæritur. } Modum Cicero diligenter inſpexit, atque ita definiuit, ut nemo unquam. Nanq; modum in duobus inſpiciendum docet, in modo facti, et in animo facientis. ut ſi dicas, clàm eſt quidem modus facti, quòd quaſi res facti occulte geratur, Verum in eo eſt & animus facientis, inſidioſus, latens, atque inſtructus dolis. Ita in eo qđ clàm dicimus & modus & animus inuenitur. Similiter omnes modi ex modo facti, & ex animo inſpiciendi ſunt. Verum in ipſo animo duo rurſus debemus inſpicere, prudentiam & inprudentiam: id eſt, utrũ aliquid conſilio, an animi impulſu fecerit. In his enim cauſa facti quæritur, quam duplicem eſſe ſupra diximus, circa facientis uoluntatem, ratiocinationem ſcilicet & impulſionem, Ita ratiocinatio erit, prudentia animi: impulſio uero, imprudentia. Verum hi erunt ex prudẽtia modi, clam, palam, ui, perſuaſione. Hæc omnia prudenter admiſſa ſunt, id eſt, ut res fieret, cõſilium ante præceſſit. Imprudentis porro ad purgationẽ iũgitur, quæ pars ueniæ eſt. cuius purgationis p̃tes tres ſunt inſpiciẽdæ, ĩ ſciẽtia, caſus, neceſſitas. In his quoq; modis factũ quidẽ manifeſtum eſt, ſed animus inuenitur inuitus. Adiungitur ad imprudentiæ modos etiã affectio, quam paulo ante perſonæ diximus attributam, quã affectio-

perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc ſi non conſtat indiget approbationis: qua inducta, complexio conſequitur: Igitur in cęde intereſſe non potui. Eſt igitur quędam propoſitio, quę non indiget approbatione. nam eſſe quidem quandam quę indigeat, quid attinet oſtendere? quod cuiuis facile perſpicuum eſt. Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationẽ. Si autem ita eſt, falſum eſt nõ eſſe pluſquam tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoq; approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptioue. Nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt vti aſſumptione, & non oportet adiungere approbationem aſſumptioni, quadam autẽ in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio; ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autẽ argumentatio quædam, in qua aſſumptio, non indiget approbationis, quædam autem in qua nihil ualet ſine approbatione, ut oſtendemus: ſeparata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autem, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuam omnibus ueritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis, ea eſt eiuſmodi: Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ conuenit. hæc propoſitio indiget approbationis. non enim perſpicua eſt, neq; conſtat inter omneis, propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, pleriq; etiã obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. hoc autem quia ipſum ex ſe perſpicitur, & uerum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare operam philoſophiæ conuenit. eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere, perſpicuũ eſt. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quàm tripartitam argumentationem. Atq; ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio, neq; aſſumptio indigeat approbationis, huiuſmodi, ut certum quiddam, & breue exempli cauſa ponamus: Si ſummopere ſapientia petenda eſt, ſummopere ſtultitia uitanda eſt. Summopere autem ſapientia petenda eſt. ſummopere igitur ſtultitia uitanda eſt. hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt, quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adiungi, tum non adiungi. ex quo cognoſcitur, neq; in propoſitione, neque in aſſum-

nem eſſe diximus animi aut corporis repentina de cauſa permutationem. Verum hic quoniam in modo animus attẽdendus eſt, animi ſolas circa affectionem poſuit commutationes, id eſt, moleſtiam, iracundiam, amorẽ. Itaque his affectionibus animi imprudentes in factum impelluntur. & recte imprudentes: quippe affectio eſt, repentina animi commutatio. ergo quod repentinum eſt, proſpici non poteſt: ſi proſpici non poteſt, imprudentia eſt. Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. } Facultates Cicero duplici qualitate definiuit, duasq; illis potentias dedit. ut ſit primum genus facultatum illud, ſine quo aliquid fieri non poteſt: aliud, quo aliquid facilius compleatur. etenim hæc duo prima proponamus, fit, non fit. Iam ex eo quod fit, rurſus duo deſcendunt: Facile fit, difficile fit. Iam in duobus ponitur facultas: in genere. i. in eo quod fit. & in ſpecie. i. in eo quod facile fit. Illud autẽ quod difficile fit, ita poteſt argumentis torqueri, ut illud uideatur eſſe quod nõ fit, et idcirco in hoc non ſunt poſitæ facultates. Dupliciter igitur facultates eſſe teneamus. primo illas ſine quibus aliquid fieri non poteſt, deinde illas quibus aliquid completur: ut ſi quis uelit rhetoricã diſcere, prima erit ei ad diſcendam facultas, ſine qua effici nõ poteſt. i. animus, ingeniũ, inſtrumenta artis ipſius, et magiſter. Deinde erunt illæ facultates, quibus facilius fit, ſi ſit doctus & beneuolus magiſter. ita & ad mortẽ facultas, ſine qua fieri non poteſt, uenenum qua facilius fit, uenenum cum poculo. Si autem in pane detur uenenũ, pars illa ẽ quæ difficile fit: quæ ita poteſt argumentis torqueri, ut pars illa uideatur eẽ, quæ nõ fit, quod quidem Cicero pro Cluentio diſputauit, cum negauit in pane dari uenena potuiſſe. Hoc autẽ ſcire & tenere debe-

mus, etiam tempus, & locum, et caetera praeter modum facultates esse posse, si generaliter considerentur, non ex specie uel ex opportunitatibus suis. Necesse est enim, & quodcunq; tempus, & quemcunq; locum fuisse cum aliquid factum est. Alioqui facultas prima non erit faciendi, nisi ista sint. Ita Cicero in Rosciana, Non potuit, inquit, occidere patrem Roscius, cum absens fuit. hic argumentum à loco fecit. deinde ait: Age nunc uideamus reliquas facultates, Ergo lũ & locus facultas est: sed facultas, si generaliter consideretur. at si opportunitas eius fuerit inspecta, tunc ex loco argumẽta sumentur. Adiunctum negotio autem id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit.} Attributa negotio duo iam transacta sunt, cõtinentia cũ ipso negotio: & illa quae in gestione negotij continentur. Ac prima quidem cum attributis suis persona transacta est, id est, quis, deinde quid, et cur continentia cum negotio demonstrauimus. deinde quãdo, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis, in gestiõe negotij posita docuimus. Ita septem prima illa elementa in duobus negotio attributis uidemus inclusa, nec iam amplius uidetur relictum, quod in alijs duobus negotio attributis ad argumentũ considerare debeamus. i. in his que adiuncta negotio nominãtur, & in his que gestum negotium consequuntur. Verum & in his eadem septem, que in superioribus considerare debemus: nec aliquod negotium sine his septem elementis unquã poterit inueniri, ut quiuis hõ sine liniamentis suis. Itaq; cum in nostro negotio ex omni circumstãtia argumenta ceperimus, et si des ĩ aliquo claudicarit, ex alienis argumenta sumenda sunt, que cum assumuntur, aut fidem faciunt, aut augent. Verum haec cum aliena sint. i. extra nostrã causam, uidendum est, qua no-

ptione contineri approbationem. sed vtranq; suo loco positam uim suam tanquam certam, & propriam obtinere. Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinque parteis distribuerunt argumentationẽ. Quinque sunt igitur partes eius argumentationis, quae per ratiocinationem tractatur.

Propositio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quam id quod breuiter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Assumptio, per quam id quod ex propositione ad ostendẽdum pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quã id quod assumptum est, rationibus firmatur.

Complexio, per quam id quod cõficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quae plurimas habet argumentatio parteis, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripertita, tertia tripartita, dein bipartita, quod in cõtrouersia est. De unaquaque parte potest alicui uideri posse argumentationem consistere. Eorum igitur quae constat, exempla ponemus: horum quae dubia sunt, rationes afferemus.

Quinquepartita argumẽtatio est huiusmodi. Omnes leges iudices ad commodum Reipublicę referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quae in literis est, interpretari. Ea enim uirtute & sapientia maiores nostri fuerunt, vt in legibus scribendis nihil sibi aliud quàm salutem, atq; utilitatẽ Reip. proponerent. Neque enim ipsi quod obesset, scribere uolebant: & si scripsissent, cũ esset intellectũ, repudiatũ iri legẽ intelligebant. Nemo enim leges legũ causa saluas esse uult, sed Reip. quòd ex legibus omneis Resp. optime putant administrari. Quãobrẽ igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit, hoc est quoniam Reip. seruimus, ex Reip. commodo, atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare pficisci, nisi quod ad corporis vtilitatem spectet, quoniam eius causa est instituta; sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod Reip. conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt cõparatae. Ergo in hoc quoq; iudicio desinite literas legis perscrutari; & legem, ut aequum est, ex utilitate Reipublicae considerate, quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedęmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem, quàm uictoriae Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atq; exornato trophaeo charius, atq; antiquius habere cõue-

stro negotio parte copulentur: que copulatio respectus dicitur, quem respectum Graeci σύγκρισιν ἀπὸ πρός τι dicunt. etenim dicunt ἀπὸ πρός τι, cum etiam ista aliena a negotio septem illa elementa contineant, que in nostro negotio cõtinentur, non possunt sibi omnia conuenire. Sed quaedam in hoc, quaedam considerare debemus in alieno negotio. que per σύγκρισιν nostrum negotium respiciant, ut praeuiso & praecognito copulationis genere ad argumentum nostri negotij facta collatione copulentur. Verum huius respectus nouem modi sunt, scilicet ut sit adiunctum negotio nostro, et quod maius est, et quod minus, quod simile, quod aeque magnum, quod desperatum. quod contrarium. & genus. & pars, et euẽtus. Haec itaque nouem omnia ioni & puncti sunt τοῦ πρός τι. i. ad aliquid. itaq; quasi semper in binis sunt, & recte, nisi enim ad aliquid nullus potest esse respectus. Itaque cum dicimus maius. tunc intelligimus maius, si minus consideremus. Rursus tunc intelligimus minus, si maius cõsideremus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoscimus. Verum nunc uideamus, quẽadmodum hos respectus negotiorum cõsiderare debemus.

Maius, & minus, et aeque magnum, ex ui, & ex numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis consideratur.} Haec tria. i. maius & minus & aeque magnum, tribus modis cõsiderare debemus: ui, numero, figura. Vis est, quae singulis nominibus uerbisq; constat, & persona: omnis enim res, & omne dictum factũmue habet uim suã, etenim si dicas parricidium, statim quantum hoc sit, & in qua ui sit, animo existimamus. Ita homicidium, adulterium, & reliqua, facile quid sint, cum fuerint audita, cognoscimus. Similiter & personae habent uim suam. etenim cum dixeris Ciceronem,

ronem, statim ex boni uiri consideratione, quæ in illo uis sit, agnoscimus. Deinde cum dixeris Catilinam, ex consideratione pessimi hominis, statim quæ in illo uis sit, agnoscimus. Numerus est, cum minus ac maius non ex ui, sed ex rerum uel ex personarum numero demõstramus. Figura est, quæ in toto negotio cõsideratur. i. per omnia illa septem elementa, ut consideres quid factum sit, quis fecerit, ubi fecerit, quando fecerit, quemadmodum fecerit, & reliqua. quæ, inquit, figura totius negotij ita est, ut corporis statura, in qua statura omnia lineamenta corporis cõtinẽtur. Itaque ut melius intelligamus, notum proponamus exemplum, illud scilicet quod Cicero negotio suo adiunxit. Nam cum Catilinam diceret occidendum, ex adiuncto, quid maius uel minus esset, argumẽta collegit. Quod utiq; maius & minus & æque magnum ex ui, numero, figura, iam dudum diximus approbandum. ita et Cicero, An uero P. Scipio Pontifex Max. Tiberiũ Gracchum mediocriter labefactantem statum Reip. priuatus interfecit: Catilinam orbem terræ cæde atq; incendijs uastare cupientem, nos consules perferemus? Hic ex ui rerum intelligimus, minus esse statum Reip. quàm orbem terrarum. deinde similiter ex ui intelligimus, minus esse labefactare, quàm uastare. Ita ex ui personarum, cũ Gracchus & Catilina nominãtur, Catilina magis timendus agnoscitur. Præterea ex numero intelligimus, maius eẽ duos consules quàm Scipionem. Hic figuram non posuit totius negotij. i. quemadmodum occiderit Gracchum Scipio, ubi occiderit, quando occiderit, unde occiderit. Verum hæc, quia nihil proderant, prætermisit, atque uno uerbo conclusit, quod ait, Interfecit. cuius uerbi cõsiderata ui, maius esse intelligimus interficere, quàm ex urbe eijcere. Verũ

nit: scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atq; hoc quidem satis considerandum est, nullam esse legem, nisi Reipub. causa scriptã. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset Reipub. salutis causa, id non ex Reipub. salute interpretari. Quod si leges omneis ad utilitatem Reipub. referri conuenit, hic autem saluti Reipub. profuit; profecto non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse.

Quatuor autem partibus constat argumentatio, cũ aut proponimus, aut assumimus sine approbatiõe. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione prætermissa, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id quod scriptum est in lege sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium uoluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntas cognosceretur: nec tamen Epaminundæ permitteremus, nisi extra iudicium quid esset, ut is nobis sententiã legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cũ præsto lex sit, non ex eo quod apertissime scriptum est, sed ex eo quod suæ causæ conuenit scriptoris uoluntatem interpretari. Quòd si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptũ est in lege sequamini; quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis?

Assumptionis autem approbatiõe prætermissa, quadripartita sic fiet argumentatio. Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere nõ debemus. Si quid enim perfidia illorũ detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem iure accusare possimus. Ac primo quidem decipi incommodũ est, iterum stultum, tertio turpe. Carthaginenses autẽ persæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraq; approbatione prætermissa, tripartita fit hoc pacto. Aut metuamus Carthaginenses oportet, si incolumes eos reliquerimus; aut eorum urbem diruamus: ac metuere quidem non oportet. restat igitur, ut urbem diruamus.

Sunt autem qui putant nonnunquam posse complexione supersedere oportere, cũ id perspicuum sit, quod

in alijs exemplis & ex figura debet comparatio fieri, ut maius aliquid minus'ue demõstres, si dicas illud tũc factum est, ibi factũ est, ita factũ ẽ, ppea factũ est, & reliqua, quæ in elementis principalibus continentur.

Simile autem ex specie comparabili.} Cum facimus argumentum ex adiuncto negotio p similitudinem, in ea similitudine qualitas consideranda est. Superiora enim maius & minus æque magnum ex quantitate cognoscimus: nec putemus hoc esse par, quod simile. etenim par ex mensura definita, & ex comparata utriusq; quantitate cognoscimus. Simile autem non in eo quantum sit, sed in eo quale sit attendimus. ita non ex mensura fit simile, sed ex uultu, & superna quadam facie declaratur. Simile, Icon, Parabole, Paradigma. Simile itaq; duobus modis considerare debemus, in specie formarum, & natura rerum. Et scriptores quidem artiũ simile genus ponunt, subsimilia tria. εἰκὼν. i. imaginem. παραβολὴν. i. collationem. παράδειγμα. i. exemplum. Per imaginem simile fit, cum ex simili specie uultus uultibus comparamus, ut, Os humerosq; deo similis. Per collationem simile facimus, cum rerum diuersarum cõferimus & copulamus non speciem, sed naturam. ut, Qualis mugitus, fugit cum saucius aram Taurus.

aut, Pœnorũ qualis in aruis
Saucius ille graui uenãtum
uulnere pectus,
Tũc demũ mouet arma leo.

Hic enim Virgil. ut probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectum, sed iratũ magis, quia uix hoc creditur, negotio suo fidem fecit ex adiuncto negotio per similitudinem, quæ fit in parte naturæ. Sic, inquit, & leo magis irascitur, postq̃ fuerit uulneratus. Per exemplũ autem tunc simile facimus, si in exemplo ipso qualitas ostendatur. Sæpe enim exẽplum in q̃

titate uersatur. i. in id, uel nume ro, uel figura. Inuenitur tamen & qualitas sine exemplo. ut Cicero, cum circa bellum causarũ similium cõparat naturas, ait, Vt Helena, inquit, Troianis, sic tu Antoni huius belli semen fui sti. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab codẽ cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, uitæ mors } Aristoteles oppo sita genus posuit, contrariũ, disperatum, ad aliquid, sub oppo sitis. Contrarium porro Aristoteles sic definiuit, sub eodem ge nere species multum inter se di uersæ hac ratione, ut omnia ad unum illud genus referantur, quod supra omnes res principa les Græci posuerunt. i. τὸ ὄν, quod Latini ens uocant. i. quod esse possit. Verum contraria tribus modis inueniri possunt: cum aut sub eodem genere species multum inter se distant, aut cum sub singulis generibus diuersis species etiam diuersæ sunt, aut cũ duo genera inter se diuersa sũt. Itaq; hic Cicero in diuersis generibus posita, contraris demõ strauit, frigus & calorem: His autem genus qualitas, sed diuersa. deinde similiter sub diuersis generibus species longe inter se diuersas posuit. i. uitam et mortem. Vitæ autem genus bonum, mortis malum. itaq; cõtraria sunt, quæ se è regione spectant, & quæ ex diuerso posita plena sunt. Disperatum autẽ est id quod ab aliqua re, &c. } Sub disperato autem Aristoteles duas species posuit: Priuantia, & negatiua, Priuatiua sunt, ut cæcitas, infelicitas. uisio & felicitas habitus sunt: cæcitas et infelicitas id agunt, ut prima id quod habuerunt, non habeant. Nunquam enim cæcitas fiat necesse est, nisi uisio ante tollatur. nec est infelicitas, nisi prius felicitas excludatur. Idcirco ergo hæc priuantia nominata sunt, quòd primorum priuationẽ secunda demonstrent. Negantia porro sunt, quæ negatione sepa

conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipartitam quoq; fieri argumentationem, hoc modo. Si peperit, uirgo non est, peperit autem. hic satis esse dicunt propone re, & assumere, quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda esse, & illud uitium quod illis displicet, magnopere uitandum est, ne quod perspicuum sit, id in complexionẽ inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem & assumptionem, hoc modo: Quòd si leges omnes ad utilitatem Reip. referri conuenit, hic autem saluti Reip. profuit: profecto non potest eodem facto & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amẽtia est, in eorum fide spem habere: quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum quod conficitur, inferatur ad hunc modum: Vrbem igitur diruamus. Aut ut id quod eam rẽ, quæ conficitur, sequatur necesse est, id est huiusmodi: Si peperit, cum uiro cõcubuit, peperit aũt. conficitur hoc; Concubuit igitur cum uiro. Hoc si nolis inferre, & inferas id quod sequitur, Fecit igitur incestum, & concluseris argumentationem, & perspicuã fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet. in breuibus id solum, quod cõficitur, exponere. In his, in quibus exitus perspicuus est cõsecutiõe uti.

Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumẽtationẽ, poterunt dicere sæpe satis esse, hoc modo argumẽtationem facere: Quoniam peperit, cum uiro concubuit. nam hoc nullius neq; approbationis, neq; assumptionis uel eius approbationis, neque complexionis indigere. sed nobis ambiguitate nominis uidẽtur errare. Nam & argumentatio nomine uno res duas significat. ideo quòd & inuentum aliquam in rem probabile, aut necessarium argumentatio uocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiusmodi; Quoniam peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. nos autem de expolitiõis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit, atque hac distinctione alia quoque, quæ uidebũtur officere huic partitioni propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ, si quid habet pbabile, aut necessariũ, quoquo mõ cõmoueat auditorẽ necesse est. Quod si solũ spectaretur id qđ inuẽtũ ẽ, ac

rantur: ut sapit, non sapit. sedet, nõ sedet. Negatio hic illud agit, ut primũ neget, nõ tñ cõstituat secũdũ. Nã cũ ait, non sedet solũ sedere negat, nõ tamen cõstituit utrũ stet, an ambulet: sed sufficit ei negare, qđ sedeat. Hic aũt Cicero in disperato sola negãtia posuit. i. sapere, nõ sapere, esse tñ inter disperata & priuãtia nosse debemus. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. } Notum est quid sit genus. i. sub quo multæ sunt partes. Partes autẽ sunt eæ quæ sub genere sunt. Verum cum de his facimus argumentum, ex adiunctis negotio facimus argumentum. Quoties autem de genere quæstio est, ex specie faciẽdum est argumentum: quoties de specie quæstio est, ex genere faciẽdum est argumentum, ut Cicero cum pro Roscio ageret. i. speciem suscepisset (Roscius enim ad filium species est) argumentum fecit ex genere, cum dixit, tam feros mores in filium cadere non potuisse. Filius enim genus, Roscius species est. Ita & cum de genere quæstio est, ex specie colligendum est argumẽtum: ut si quæratur, an omnes matres ament filios suos, & tu ex specie facias argumentum: Adeo omnes matres non amãt filios suos, ut Medea filios suos etiam occiderit. ita & in reliquis. Euentus est exitus alicuius negotij, in quo quæri solet quid ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturumq; sit. } Euentũ illum accipiamus, qui unicuique rei naturaliter uidetur adiunctus. qui rem suã, postquam res ipsa contigerit, necesse est consequatur, & tunc uere de euentu facere possimus argumentum, si ipse euentus certus sit. Alioqui si euentum illum accipiamus, qui ex casu uenit, fieri inde non potest argumentum, qđ adiũctum negotio eẽ possit. Facit itaq; de euẽtu argumẽtũ si cũ quẽ pbaueris insolẽtẽ futurũ, spondeas arrogãtẽ, ita insolentiæ euentum arrogantiã doces, quam

nihil, quo pacto tractaretur, id quod esset excogitatũ referret, nequaquam tantum inter summos oratores, & mediocres interesse existimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si nõ similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationem, hoc est tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumẽtatione nõ semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatiõe alterutra, tum utraq; tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quę proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile sit factu. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoq; rationibus tractari argumentationes in philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorrere ab usu oratorio uidentur. Quæ pertinere aũt ad dicendũ putamus, ea nos commodius, quàm cæteros attendisse non affirmamus, sed perquisitius, et diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

ces, quam rursus arrogantiam ad odium causam esse demonstras. Quare hoc in genere, ut commode, quid euenturũ sit ante aĩo cõcipi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est.} Vt, inquit, ex euentu facile possimus argumenta colligere, primo ipsi nobiscum pertractare & considerare debemus, quis uniuscuiusque rei esse soleat euentus. Et ut sciamus naturalem euentum, non fortuitum nobis considerandum, denique soleat, inquit, euenire. Cõsuetudo perpetua est. Quod perpetuum est, fortuitum esse non potest. Ergo considerandus nobis erit in rebus singulis certus & naturalis euẽtus. Quarta autem pars est ex iis quæ negotiis dicebamus esse attributa, in hac hæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur.} Negotio quatuor esse diximus attributa. dictum iam de tribus attributis est, ostendimus quæ essent continentia cum ipso negotio, in gestione negotii, adiuncta negotio. ¶Nunc de his docendum est, quæ gestum negotium consequũtur. Quod quidẽ quartum attributum uidetur cum ea parte pugnare, quæ in primo attributo est post negotium. Scimus enim quinque esse in primo attributo. summam negotii, causam ipsius summæ, et factum triplex, ante negotium, in negotio, post negotium. Hoc extremum factum, quod est post negotium, uidetur simile esse huic attributo, de quo nunc agimus, quod dicitur consecutio. nam utrunq; post negotium est. Sed hoc distant, quòd supra post negotium facta illius consideranda sunt de quo agitur, & qui aliquid fecisse memoratur: hic autem facta consideranda sunt, sed extranea. Itaq; considerãda sunt, quæ gestum negotium consequantur. Hæc in duobus semper debemus attendere, in personis, & in natura gesti negotii. In personis fit, si animaduertamus, quid de gesto negotio homines fecerint, aut senserint, aut iudicauerint, ut de facto Milonis, ut de lege Clodii. In natura ipsius negotii fit, si res illa facta sit, cui necesse sit euentum aliquem esse coniunctum, ut parricidium furor necesse est consequatur, & rursus, parricidam uerisimile non sit dormisse. Hæc enim gestum negotium consequuntur, quæ nõ in personis animaduersa sunt, sed in natura gesti negotii. In his itaq; duobus & Cicero animaduertenda dixit ea quæ gestum negotium consequuntur. Ac primo de personis. Primo, inquit, quod factũ est, quo id nomine appellari conueniat.} Vbiq; hoc consequitur. Res enim prima est, dein rei nomen, Homo autem necesse est rei nomen ponat. ita Cicero de nomine constituendo disputat in Diuinatione: Non tam, inquit, hæc accusatio quàm defensio est existimanda. Deinde, inquit, eius facti qui sint principes & inuentores, qui denique authoritatis eius & inuentionis comprobatores atq; æmuli.} Hæc quoq; post rem sint necesse est, neque enim potest inueniri, nisi quod latet. Est porro quod latet animaduertẽdum, itaq; qui fuerint illi qui primi illud fecerint, unde nunc agitur, qui deinde factum ꝓbauerint, ac secuti sint. Si optimi sunt, laudas factum: si pessimi, reprehendis. Vt Cicero in Diuinatione dicit, semper homines nobiles accusasse. & eos cũ magno commodo Reip. magnã semper gloriam consecutos.

Deinde ĩquit, et quæ de ea re, aut eius rei sit lex.} Lex etiam consequitur. lex enim semper in re, quia res talis uisa est, constituitur. Verum quod ait De ea re, totum est. Quod ait eius rei pars est. Interdum enim totum factum aliqua lege aut damnatur, aut absoluitur, interdũ pars facti. Deinde quod ait, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium: & hæc omnia gestũ negotium consequuntur. Nam & consuetudo rei iam ante gesta est, & rursus rem gestam solet aliqua actio conseq., uel iudiciũ, ut præiudicium naturæ esse uideatur. Deinde necesse est ante aliqd fieri, ut ex eo scientia consequatur uel artificium. Verum hæc oĩa & in personarum actibus prouidenda sunt, & in negotii ipsius natura. Iccirco ait. Deinde quid ex natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter.} Ait, negotii ipsius animaduertendam esse naturam. i. quæ soleant euentus factum illud consequi. Sed hic euentus ab illo euentu, quem in adiunctis negotio demonstrauimus, hoc distat, quòd ille euentus naturaliter certis rebus affixus est, & rem suam quadam ui ac necessitate consequitur. Hic autem euentus interdum necessarius & naturalis est, ut parricidium furor necesse est consequatur. Interdum uarius & cõmutabilis, ut amor noceat necesse est, & ut non noceat necesse est. Sæpe enim malum euentũ amor habet, sæpe bonum. Deniq; ut ostenderet Cicero euentũ istũ ex natura negotii ita esse considerandum, ut scias & in contrariũ posse conuerti: Deinde, inquit, quid ex natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter, & raro. Vulgo. i. passim, frequenter. Ergo firmius argumentum est, si de quo agimus euentus frequentius consequatur, si dicas, amor magis nocet. Præterea hoc sciamus, interesse inter istum euentum, & illum superiorem: quòd hic totius negotii euẽtus est, ille uero uniuscuiusq; rei. Ait enim supra. Quare hoc in genere, ut commodius quid euenturum sit, ante animo cõcipi possit, quid quaq; ex re soleat euenire, considerandum est. Postea homines id sua authoritate comprobare, an offendi in his consuete-

rint. Et hic euentus, qui naturam negotij consequitur, qualis apud homines habeatur .i. bonus an malus, attendendum est. Ita et supra dixit, attendendum qui homines primum fecerint, qui deinde comprobauerint. non enim ex eo quia aliquid consequitur, argumentū est: sed quia aut bonum, aut malum est, quod consequitur. i. nō quia est quod consequitur, sed quia tale est. ita semper non ex re, sed ex qualitate fit argumentum. Et cætera quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. } Interdum enim uicinior, interdum tardior est euentus. utputa si quem uoluero occidere, uicinus est euentus, ut mox me oderit. deinde si trado alicui disciplinam, tardior hic euentus. Primo enim fortassis offenditur, deinde amat ac diligit. Deinde postremo attendendum est. } Dat postremum breue & commune præceptum, utrum aliquid honestū sit, an utile. In his est considerandum, quæ gestum negotium consequuntur. Verum quæ sint partes honestatis atq; utilitatis, in deliberatiuæ præceptis se demonstraturum esse promittit. Omnis autem argumentatio, quæ ex his locis, quos commemorauimus sumetur, aut probabilis, aut necessaria esse debebit. } Ait supra, cum de confirmatiōe loqueretur, Huius, inquit, partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuidentur. Veruntamen non incōmodum uidetur, quandam syluam atq; materiam uniuersam ante permixtam & confusam exponere omnium argumentationum. Tria nobis in confirmatione traduntur, materia, argumentum, argumentatio. Materiam nobis iam tradidit. id est locos de quibus argumēta caperemus: quos locos diuisit in attributa personæ, & in attributa negotio. Attributa personæ undecim esse dixit, negotio quatuor. atq; horum omnium partes enumerauit, ac tradidit. Nūc itaque dicturus est de argumento. Nec nos confundat, quòd pro argumento argumentationem ponit. Antiqui genus ponebant argumentationem. sub argumentatione uero argumentum & argumētationem. Itaque hoc uerbo communiter utebantur, ut pro argumēto recte argumentatio diceretur. Verum antequam dicamus quæ genera sint argumentorum, dicamus prius quid considerare & cōferre debeamus, ut argumenta faciamus. Secundum Aristotelem decem categoriæ sunt. i. decem res, in quibus omnia quæ in mundo sunt continentur. Harum rerum una substantia est, reliquæ nouem qualitates. i. quæ substantiæ accidant. Itaq; cum res nuda est, nihil aliud quàm res est. Tunc autem ex ea possumus facere argumentum, si eius qualitatem inspiciamus. Itaq; omnia uerba & nomina habent res suas, habent & qualitates: quæ qualitates cum sibi cōueniunt, faciunt argumentum. cum non conueniunt, non faciunt argumentum. utputa ponamus Occidit, occidit res est: huius rei quæ sit qualitas attendamus, id est, quædam asperitas, quædam immanitas. Deinde ponamus inimicum. Rursus inimicus res est, eius rei porro qualitas similiter aspera atque crudelis. Itaq; quoniam utraq; sibi hæc qualitas conuenit, factum est argumentum. Ita duæ similes qualitates cum fuerint copulatæ, faciunt aliam qualitatem, id est, occidit, quia inimicus fuit: quæ qualitas est, ut argumentum probabile esse uideatur. Ita si dicas Occidit, quia gladio percussit: argumentum est, quia utriusq; rei qualitas est similis. Alioqui cum in eo quod est occidit, iam nota sit & res, & qualitas rei: deinde ponas uirgam, cuius res & qualitas nota est: quoniam similes sibi non sunt, istæ qualitates coniunctæ in unum non faciunt argumentum, si dicas, Percussit uirga, & occidit. Semper itaque nō res, sed qualitates rerum debemus attendere, atque conferre, ut argumenta faciamus. Argumentorum porro genera duo sunt, probabile & necessarium. Probabile est, quod uerisimilitudine fidem facit: utputa quia inimicus fuit, occidit. uerum de probabili post dicemus. Nunc autem de argumēto necessario disputabimus. Necessario demonstrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum uiro concubuit. Necessarium est, inquit, quod aliter ac dictum est, nec fieri, nec probari potest. necessarium argumentum ad fidem cogit, ac trahit. probabile autem, irrepit atq; persuadet. Necessarium porro tale est argumētum, si ea proferas quorum talis sit natura, ut sic fieri necesse sit. Si dicas, si natus est, morietur. Si peperit, cum uiro concubuit. Hæc necesse est, ut se consequantur. quod si necesse habes credere, necessarium factum est argumentum. Illud tamen scire debemus, argumentum necessarium penè non esse, solumq; esse inter homines probabile. Nempe nobis necessarium uidetur ex uero constare. nam si probabile ex uerisimili, ex uero necesse est necessarium. Inter homines autem uerum latet, totumq; suspicionibus geritur, ergo necessarium non potest esse argumentum. Sed quantum inter homines potest necessarium? quantum secundum opinionem humanam ualet. Alioqui secundum Christianorum opinionem non est necessariū argumentum: si peperit, cum uiro concubuit. Neq; hoc rursus, si natus est, morietur. Nam apud eos manifestum est, sine uiro natum, & non mortuum. Ergo necessarium illud argumentum est, quod iam opinione persuasum est. Atq; ut scias hoc necessarium nō esse, omnino necessarium ostendit. Cicero etiam hoc hominibus persuadet, cum ait, Necessarie demonstrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri nec probari possunt. Ergo si probantur, iam non erūt necessaria. Quicquid enim probatur, potuit & non credi. Itaq; necessarium argumentum teneamus illud, quo facile populo persuadet orator. Hoc necessariū tribus modis fieri docet, quos modos in genere dictionis ponit. hic enim iam dictio est, superius in materia locos posuit, de quibus conducta ad argumentationem dictio nasceretur. Fieri itaq; necessarium argumētum docet, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehenditur. } Complexio forma dictionis est, posita in rationibus necessarijs. Verū complexio duplici latere constat. unde quicquid fuerit electum, necesse est ut contrarium sit. In complexione itaq; duo genera sunt proponendi: nunc per simplex, nunc per necessarium. Simplex hoc modo: Si hoc est, cur illud facis? Si illud est, cur hoc facis? Deinde per necessarium, sic: Aut hoc cōcedas necesse est, aut illud. Ita hic exemplum complexionis cōsiderare debemus, factum per simplex.

Si improbus est, inquit, cur uteris? sin probus, cur accusas? } Ita & in Verrinis Cicero. Aut amicos, inquit, confiteare Siculos necesse est, aut inimicos. si amici sunt, credamus testibus: si inimici sunt, inuiti pecunias contulerunt. Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur. } Enumeratio quoq; forma dictionis est, posita in rationibus necessarijs. Verum in enumeratione multa ponuntur: et exclusis multis, unum quod reliquum est, confirmatur. Vtputa si hoc non est, si illud & illud nō est, restat igitur ut istud sit. Ita in Verrinis, Si neq; Carbo attigit, neq; Sylla uidit, neq; in ærarium relatū est, restat igitur ut tu Verres pecuniam sustuleris. Verum enumeratio duobus modis fit, cum aut multis rei rebus exclusis, unam quæ reliqua est, confirmas. aut cum rei rebus exclusis contrarium confirmas. Multis rei rebus exclusis, una quæ reliqua est, confirmatur, ut supra ipse Cicero contra Hermagoram. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum: aut & iudiciale, & demōstratiuū & deliberatiuum. Hic multa enumerauit. Sed exclusis duabus rebus, reliqu am

bus, reliquam tertiam confirmauit. Nullum, inquit, causæ genus esse non potest dicere, qui artis præcepta dat: unum esse non potest dicere, quia hoc & hoc. Relinquatur ergo, inquit, ut omnia tria genera causarum sint. Ergo hic multis rei rebus sublatis, postrema est confirmata. Deinde omnibus rebus exclusis, contrarium sic cõcluditur, ut hic ipsum exemplum positum est. Necesse est, inquit, aut inimicitiarum causa ab hoc eē occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia at si horum nihil est, ab hoc non esse occisum.} Itaque hic res est occisio: huius rei omnes res sustulit. i. causas occidēdi postremo contrarium concludit: si igitur horum nihil est, non occidit. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur.} Et in hoc necessarium est argumētum, sed in una re positum, & ideo simplex conclusio nominatur. Vtputa, si illo tempore, quo uos me istud fecisse dicitis, ego trans mare fui: relinquitur, ut id ego non fecerim, sed nec potuerim facere. Hic itaque simplex res est. In superioribus uero duplex, in complexione scilicet, & enumeratione. Et complexio quidem aperte duas res continet. aut hoc est, inquit, aut illud, si illud est, cur facis? si illud non ē, cur non facis? Enumeratio etiam cum multas in se res habet collocatas, duplex tamen est. Ea enim omnia quæ tollis, quamuis multa sint, in una tamen parte ponuntur. in altera id quod concludis, siue aliquid de rebus sit, siue contrarium rei, ut supra docuimus.

Atque hoc diligenter uidere oportebit.} Præcepta dat, ut necessaria argumenta non sola dicendi specie faciamus. i. ne complexio uel enumeratio in solo genere dicendi posita esse uideatur, sed ut rationes ipsæ, & res necessariæ sint, & hoc genere dicendi proferantur triplici: scilicet aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. Dictum itaque de necessario argumento, & quale sit, & quot modis dictionis proferatur, nunc de probabili incipit disputatio. Quod ut melius intelligamus, propter uim expositionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

		{ Complexio
	{ Necessarium.	{ Enumeratio
	{	{ Simplex conclusio
	{	{ Id quod fieri solet.
Argumentum {	{	{ Id quod est in opinione
est aut	{	{ Ea quæ habent ad hæc quandam similitudinem.
	{	{ Contrarium.
	{ Probabile,	{ Paria.
	{ per	{ Eas res quæ sub eadem ratione cadunt.
		{ Vera.
		{ Falsa.
		{ Verisimilia.

Probabile autem est id, quod ferè solet fieri, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinē, siue id falsum est siue uerum.} Dictum est de necessario argumento, & de eius modis, tribus scilicet: nunc de probabili argumēto dicamus, in quo solo uirtus omnis fidei continetur. Vt supra enim diximus, necessarium inter homines non est, præsertim cum ēt ipsum probetur. Probabili itaque solo omnis fides nititur, adeo ut Græci officium & finem oratoris sic definierint, πιθανῶς πρὸς πίστιν λέγειν. i. probabiliter ad fidem dicere. Probabile autem per seipsum nō potest definiri, neque in præceptum quoddam exprimi. sed probabile erit argumentum, pro moribus patriæ, populi, temporis. neque enim omnibus unum atque idem probabile est, aliud enim iustum Romanis, aliud barbaris uidetur. Itaque ut probabilia argumenta faciamus, primum nobis patria inspicienda est, in qua sumus, & eius patriæ inspiciendi mores: deinde inspicienda ē ciuitas, quæ pars patriæ est. omnis ciuitas habet proprios mores. Deinde inspiciendum est tempus, tempora enim sæpe mutātur. Postremo etiam eius apud quem dicimus cognoscenda natura est, ut secundum mores eius probabilia argumenta faciamus. Itaque hæc præcedunt, antequam probabilia argumenta proferamus. Verum ipsum probabile argumentum primo in tria diuiditur. i. in id quod facile ferè solet fieri, & in id quod in opinione positum est, & in id quod habet ad hoc quandam similitudinem. deinde in quatuor, signum, credibile, iudicatum, comparabile. Verum illa tria, res sunt, quibus probabile conficitur argumētum. Illa autem quatuor q̃ sequuntur, rerum harum trium effectus sunt. Primo itaq; illa tria uideamus, in quæ probabile diuiditur argumentum. Per id quod solet fieri probabile argumentum, sic fit, si ea ad fidem colligas, quæ in actus consuetudine uersantur: utputa si mater est, diligit filium: si auarus est, negligit iusiurandum. ita & Terentius, meretrices malas, auaros lenones, tristes senes, edaces parasitos esse commemorauit. Hæc itaq; ad fidem dicta sunt per id quod ferè solet fieri. Deinde per id quod in opinione positum est, probabile argumentum sic fit. si ad fidem non ea quæ in usu sunt agendi, sed ea quæ in opinione sunt posita, colligamus. Si dicas inferos esse, & impijs apud inferos pœnas, si dicas omnes qui philosophantur, contra deos facere. Multi enim credunt, quòd philosophi cōtra deos faciant. etenim si deos asserunt, & me forte stultum esse dicunt, quoniam me talem Deus esse uoluit, contra deos faciunt, cum me reprehēdunt. Deinde in Rep. cum bella, aut pax ex Dei uoluntate contingant, ipsi autem multa cupiunt persuadere contra Deos faciunt, si id nō asserunt agendum, quod deorum uoluntate contingit. Ergo ut diximus, ex his quæ in opinione sunt posita, probabile colligitur argumentum, si dicas inferos esse, uel non esse: deos esse, uel non esse: mūdum natum, mundum non esse natum. Istæ opiniones δόξαι dicuntur. δόξα enim Græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupātur. Adeo manifestum est, omnia quæ in mundo aguntur, argumentis probabilibus persuaderi, quando etiam philosophorum professionibus ex opinione nomen impositum est, ut dogmata dicantur. Tertium illud est, ut doceamus quemadmodum probabile fiat argumentum, ex eo quod habet ad hæc quandam similitudinem. i. per similitudinem. utputa si is qui patriam prodit, pœnam meretur: ille qui patriam defendit, præmium meretur. Verū hic ex altero alteri fides fit, & sic quasi fuerat nominandum. Sed Cice. non quēadmodum fieret argumentū, sed unde fieret indicauit, cum ait: Aut qđ habet, ad hæc quandam similitudinem. Ad hæc. i. ad superiora, ad id quod ferè solet fieri, & ad id quod ferè in opinione positum est. etenim hoc argumentum tertium, ubi ex altero alterum probamus, nunc tale potest esse, ut soleat fieri: nunc tale, ut in opinione positum eē uideatur, ut soleat fieri: Si is qui patriam prodit, pœnā meretur: ille qui patriam defendit, præmium meretur. Vt in opinione, sic: Si impijs apud inferos tormēta præparata sunt, innocētibus quies parata est. Itaq; hoc qđ habet ad hæc q̃dā similitudinē. i. similitudo, tribus modis ꝓbabile efficit argumentum: aut ꝑ contraria, aut per paria, aut per eas res quæ sub eandem rationem cadunt. Per contraria sic. Nam si ijs qui imprudenter læserunt, ignosci cōuenit. ijs qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Hic contraria sunt, prodesse, & nocere. sed ipsa contraria non faciunt argumentum, nisi habeant inter se aliquam similitudinem. hic

itaq; animorum similitudo est. nam si ille imprudenter obfuit, hic necessitate profuit, neq; ille uoluit obesse, neq; hic uoluit prodesse. ergo si ignoscitur ei, qui non uoluntate, sed imprudentia læsit: & illi gratia non habenda est, qui non uoluntate profuit, sed necessitate. Per paria sic: cum non ex contrarijs rebus, sed ex similibus per naturam ꝓbabile colligimus argumentum: utputa, Nam ut locus in mari sine portu nauibus intutus est, sic animus qui sine fide est, amicis non potest esse portuosus. Ex his autem quæ sub eandē rationem cadunt, probabile facimus argumentum, cum ea sibi contulerimus, quæ ad aliquid sunt: utputa locare, conducere, emere, uendere. Hæc uerba ad se inuicem spectant. Itaq; ex unius rei ratione alterius rei rationem probare debemus. utputa nescio quis qui patre uendente emit filium, iniquam rem dicitur fecisse. hic facis argumentum probabile. nam si is qui uendidit, rem iniquam fecit: & hic qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod Cicero posuit exemplum, apud Rhodios: portorium res uilis uilis erat: & Hermocreon uir amplissimus, id conduxit portorium: defenditur, quòd rem turpem non fecerit. Facis itaq; argumentum per eas res, quæ sub eandem rationem cadunt. Nam si Rhodijs turpe non fuit locare, ne Hermocreonti quidem turpe est conducere. Siue autem, inquit, uera sint, siue falsa, ea unde facimus argumentum, nihil ad nos, dummodo ad fidem faciendam probabilia esse uideantur. Falsum est, siue uerisimile, si dicas: Non occidit Medea filios, quippe mater filios nunquā potuisset occidere. Hic falsum est quod asseris: tamen fecisti argumentum probabile, per id quod ferè solet fieri, ut Medea filios nō occidisse credatur. aut si dicas, quia multus in calceis puluis fuit, ex itinere regressus est. Verum est autem argumētum probabile si dicas: quoniam cicatrix est, uulnus fuerit necesse est. Nunc autem ut probabilis argumenti omnes partes scire possimus, hæc nobis quoque animaduertenda est pictura.

{   { Signum
{ Per id quod fe- { Credibile
{ re fieri solet   { Iudicatum
{   { Religiosum.
Probabile ar- { Per id qđ in opi- { Commune
gumentū fit { nione positū est { Approbatum
{   { Comparabile.
{ Per ea quæ habent ad { Imago
{ hæc quandam similitu { Collatio
{ dinem   { Exemplum.

Omne autem (ut certas quasdam in partes tribuamus) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. } Supra diximus, probabile argumētum in tres partes diuidi: in id qđ ferè solet fieri, in id quod in opinione positum est, & in id quod habet ad hæc quandam similitudinem. Sed has tres partes ipsas res esse diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus hæc rursus quatuor collata sunt. id est quod ex illis rebus conficitur, aut signum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Atque ut sciamus hæc quatuor illis tribus esse connexa, id quod ferè solet fieri, nihil aliud habet in se nisi aut signum, aut credibile. Deinde id quod in opinione positum est, nihil in se habet iudicatum. Postremo id quod habet ad hæc quandam similitudinem, nihil aliud habet nisi comparabile. Videamus itaq; hæc quatuor in illis tribus esse. Nec hæc tātum sibi copulata sunt, sed omnia quæ in argumento sunt probabilia, etiam argumentis attributis personæ, & attributis negotio constat esse connexa. Nam quatuor negotio esse dicimus attributa, continentia cum ipso negotio, & in gestione negotij adiuncta negotio, quæ gestum negotium consequuntur. Ita que in continentibus cum ipso negotio, & in gestiōe negotij signū est. In his autem quæ adiuncta sunt negotio, comparabile est, in attributis uero personæ, credibile est. ita uidemus & locos argumētorum, & res, & exitus, certis rationibus sibi esse copulata. Nulla itaq; uideatur esse confusio, quod probabile argumentum tā diu dum in tria diuisimus, nunc in quatuor, quia id quod ferè solet fieri, duo in se continet, signum & credibile. quod in opinione positū est, unum habet in se. i. iudicatum, quod habet ad hæc quandam similitudinem, similiter in se unum continet. i. comparabile. Itaque probabile argumentum in quatuor partes nūc diuiditur. nam aut signū est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, qđ sub sensum aliquem cadit. } Quinque sensus sunt in homine, uisus, auditus, odoratio, sapor, et tactus. itaq; quicquid sub hos sensus cadit, cum ad argumentum fuerit attractum, signum est: quod signum ꝑ se, non ad se ualet. sed ex eo aliud proficiscitur. i. aliud asseritur. utputa si agatur, an nescio quis ex itinere uenerit, et asseras eum uenisse: nam in calceis eius multus puluis est puluis hic signum est, et signum quod sub sensum oculorum cadit. Aut si dicas, quia cruētus est, hominem occidit. deinde si dicas: seditio facta est, non tumultus auditus est. hic tumultus signum est, sed signum, quod sub aurium sensum cadit ita & reliqua similia. Verū hoc argumenti genus, id est signum, non satis ad fidem ualet, sed alterius utpote firmioris argumenti indiget approbatione. Ita probabile quidem est argumentum, sed non ualidum, semperq; hoc argumento coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmius argumentum, aut testimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, signum esse in eo quod ferè solet fieri, utiq; cū dico ex itinere uenit, nā multus ī calceis puluis ē: & hominē occidit, nā cruentus ē: argumētū facio ex his quæ ferè solēt fieri. nā qui ex itinere uenit, solet fieri ut puluerulētus sit, et q hominē occidit, solet fieri ut cruētus sit. Ex signo uero in oīa tpa circa factū facere possumus argumētū, utputa occidisti hominem, quia cruentus es, & hic cruor signū est. Occidisti aūt hominem, tēpus præteritū: deinde occidis hominē, nam uulnus infigis, signū est. Occidis hominem, tempus præsens: deinde occidere uis hominem, nam armatus incedis, hic armatus incedis signum est. occidere uis hominem, tempus futurum. ita signum ad omne tempus argumentum est. Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo. } Credibile est, inquit, argumentum, quod per seipsum fidem facit. neque ad probandum desiderat testem, sed facile cum prolatum fuerit apud opinionem, & sententiam iudicis persuadetur. Hoc credibile in eo esse diximus, quod ferè solet fieri, & rursus in attributis personæ. ita in exēplo, qđ subdidit Cicero, utrūque uideamus. Nemo est, inquit, qui non liberos suos incolumes et beatos esse cupiat } Vtique & solet fieri, ut nemo sit qui nō amet liberos suos. et attributum personæ ē. i. fortunæ, quòd liberi nominantur: & quod ait, Nemo est. Iudicatum est res assensione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. } Iā & hinc in tria diuisit iudicatum. nam assensio in religione est, authoritas in communi, iudicium in approbato. in tria enim iudicatū diuisit, in religiosum, in commune, in approbatum. Religiosum est, īquit, si quid de re aliqua iurati iudices iudicarūt. & ideo religiosum, quia iurati iudicauerunt: qđ assentiri nos necesse est. Animaduertamus tamen, ut iudicium gestum semper negotium consequatur. Commune est, quod omnes uulgo probarunt. } Commune est, inquit, quod ex more uulgi, iusti authoritatem tenet, ut necesse sit

maioribus

maioribus natu assurgi, ut supplicum misereri, hæc ut sequamur, habemus uulgi authoritatem. Deinde hoc etiam animaduertamus quòd consuetudo quæcunque rem semper aliquam consequatur. Inter id quod ferè solet fieri, & commune, hoc interest. id quod ferè solet fieri, ex quadam natura est: commune iudicato stringitur.

Approbatum est, quod homines, cum dubium esset quale haberi oporteret } Approbatum est, inquit, quod cum dubium esset circa qualitatem bonam malámue, ad unam partem homines inclinauerunt. Vt, inquit, cum sororem Horatius occidisset, & de facto eius populus esset incertus, tamen absolutus est. Deinde, ut Tiberius Gracchus censor insciēte collega quosdam è senatu mouisset, & de eius facto dubitaretur. postea tamen eius factum populus approbauit. nam eum consulem fecit. Ita religiosum, & commune, & approbatum, quia in iudicato sunt, gestum semper negotium consequuntur. Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet. } Dictum est iam de signo, de credibili, de iudicato: restat extremum, ut de comparabili dicat. Comparabile est, quod res inter se diuersas aliqua ratione coniungit. Hæc comparatio, id est, similitudo partes habet tres: Imaginem, quam Græci εἰκόνα appellant: Collationē, quam Græci παραβολὴν appellant: Exemplum, quod Græci παράδειγμα appellant: Imago est, oratio circa res diuersas, aut corporum, aut naturarū comparans similitudinem. ut, Os humerosq; deo similis, ut

Qualis mugitus fugit cum saucius aram Taurus. Collatio est oratio quæ res in se diuersas ex simili cōparatiōe coniungit, ut è istud: Ac ueluti magno in populo cum sæpe coorta est Seditio, Exemplum est, quo rē aliquā alicuius hominis aut negotij authoritate, uel casu, aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur sic, ut

Antenor potuit medijs elapsus Achiuis
Illyricos penetrare sinus. Dehortamur sic:
At non uiderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes.

Hæc quidem nos exempla grammaticalibus artibus supposuimus. Cicero autem se exempla his quæ sunt in comparabili suppositurū esse promittit, cum cœperit de elocutione tractare. Nūc autem de inuentione tractatus est. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est: nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonstratus est. } Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonstrata sunt. ita inquit, ut rei ipsius natura flagitabat. Sed hic confuse omnia prolata singulatim. se autem circa singulas causas traditurum esse præcepta in secundo libro, promittit. In præsentia tantummodo numeros, & modos, & partes. } Numerū accipimus attributa psonæ undecim, negotio quatuor, deinde genera argumētorū duo, necessariū, pbabile. Modos aūt accipiamus. i. in necessario argumēto, cōplexionē, enumerationē, simplicē cōclusionē, deinde in probabili argumēto, id qđ ferè solet fieri, qđ in opinione positum est, quod habet ad hæc quandam similitudinē. Partes autem accipiamus, signū, credibile, iudicatum, comparabile, & ea quæ sub his sunt. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit. } Possunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos præcepimus inueniri. Sed hæc ipsa argumēta debemus, inquit, artificiosa dictione distinguere, quia & suaue, & necessariū est. Itaq; nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricam translaturus est. Habebitq; locum de syllogismis, ad quos capiendos & tenendos, lectorem uehementer hortatur, ut ipse ait. Quòd non rei solum magna est utilitas, sed præcipiendi quoq; summa difficultas. } Diximus itaq; argumentum probabile in quatuor diuidi, signum, credibile, iudicatum, cōparabile. Credibile esse diximus in duobus, negotio attributis & personæ. Signum esse diximus in duobus negotio attributis, in continentibus cum ipso negotio, & in gestione negotij. Comparabile esse diximus in adiunctis negotio. Iudicatum uero in his quæ gestum negotium consequuntur. Itaque omne argumentum factum ex attributis personæ, credibile dicetur. Deinde omne argumentum factum ex continentibus cum ipso negotio, & ex his quæ in gestione negotij sunt, signum dicetur. Deinde omne argumentum factum ex his quæ negotio adiuncta sunt, comparabile dicetur. Postremo omne argumentum factum ex his quæ negotio adiuncta sunt, & negotium consequuntur, iudicatum dicetur, sed cum probabile fuerit. Alioquin in omnibus attributis tam personæ quàm negotio, & necessarium esse poterit argumētum: cuius tres partes esse diximus, complexionem, enumerationem, simplicem cōclusionem. Omnis igitur argumētatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. } De materia & argumento iam dictum est. Nunc tertium illud est ut de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem, & quam Cicero ex dialectica sumptam, in rhetoricam posuit laxiorem. Argumentatio est itaq; artificium non inueniendi, sed dicendi. Hæc duobus modis fit: aut p inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & Aristoteles in argumentatione duo esse dixit, isagogen, & syllogismum. Atque Aristoteles breuiter ac strictim omne exemplum inductionem esse dixit, quòd animus auditoris ab eo, quod non dubium est, ad credendum id quod dubium est, inducatur. Duo itaq; sunt genera argumentandi, inductio, & ratiocinatio. Verum inductione philosophi utuntur, & hic nunc ad exemplum inductio philosophica inducitur ad hoc, ut intelligamus quid sit inductio, uel quemadmodum fiat. Post autē præcipiet qualis inductio possit esse oratoris. Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius quicum instituta est. } Generaliter hic inductionem definiuit, qua definitione ostendit ubiq; nos inductione uti posse, & in philosophica & in oratoria, & in quacunque contentione uerborum, etiam in fabulis. Nam ubique necesse est persuadere, & ideo personam certam hic nō posuit, sed hoc ait. Inductio est oratio quæ rebus non dubijs captat assensionem eius quicum instituta est. Eius, inquit. i. siue ille philosophus sit, siue iudex, siue orator, siue amicus, siue inimicus. Inductio itaq; sic facienda est, ut primo proponamus illa quæ extra negotium sunt, sed tamen quæ ad negotium per similitudinem spectant, & talia, inquit, esse debent illa quæ proponimus, ut necessario is cum quo agis, ita esse fateatur, atque consentiat. Quod cum cōsenserit, tunc paulatim ad id unde dubitabatur descendas, & his quæ supra concessa sunt, simile esse confirmas. Dat ergo nunc exemplū philosophicum. Aeschines socraticus fuit. i. discipulus Socratis. is multa scripsit. Quodam etiam loco inducit Socratem referentem. nam is erat mos discipulis, ut ingenio proprio repta ad magistros referrent, & quasi ab eis inuenta ponerent. Induxit inquam Aeschines Socratem, referentem quid esset, uel quemadmodum esset locuta Aspasia cum uxore Xenophontis, uel cum ipso Xenophonte nam Xenophon, & eius uxor frequenter discordabant. Persuadet ergo Aspasia, ut in gratiam reuertantur. Aspasia autem peritissima fuit philosophiæ. Hac itaq; inductione usam induxit Aspasiam apud Aeschinem Socrates. Interrogauit, inquit, Aspasia Xenophontis uxorem: Si, inquit, uicina tua aurū melius habeat quàm tu habes, illuisne, an tuum malis? Tum, inquit, Xenophontis uxor inducta similitudine superiorum, quoniam sententiam mutare nō poterat, tacita erubuit. Postea, inquit, Aspasia conuertit se ad Xeno

phontem ipsum, & similiter cum illo instituit inductionem. Dic mihi, inquit, Xenophon si uicinus tuus equum, aut fundum meliorem habeat quàm tu habes, tuúmne malis, an illius? id est, nisi in gratiam regressi fueritis semper, & tibi uxor lectissima, & tibi uir optimus deerit. Hæc itaq; inductio hoc egit, ut Xenophon et uxor eius ab his quæ uelle se negare non poterant, ad id etiam quod dubium habebant per similitudinem deducerentur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est.} Socrates, inquit, in disputationibus suis inductione frequenter utebatur. propterea inquit, quod optimum docebat, ut non à se rebus platis, sed confessionibus suis aduersarius uinceretur. Hoc in genere præcipiendū nobis uidetur, primū, ut illud quod inducemus p similitudinē eiusmodi sit, ut sit necesse concedi. } In inductione, inqt, tria semper spectare debemus, Primo, ut silitudines tales proponamus, ut eas sit necesse concedi, nam illud dubium esse non debet, unde alteri fidem uolumus facere. Deinde, inquit, illud, quod confirmamus, ei rei quam proponimus simile esse debet, ne nihil egerit propositio, si illud dissimile est cuius causa proposuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, ut nemo intelligat quò spectet similitudinis propositio. Ne cum quispiam intellexerit se ex confessione propositionis etiam illi rei fidem facere quam negant, aut non respondeat, aut male prauéq; respondeat. Si autem nesciat quo tendat similitudinis propositio, securus confitetur. qua confessione etiam illud quod negabat ante, ita ut tu uis concedit esse. Cum autem, inquit, hoc diligenter in facienda inductione seruaueris, ut & propositio similitudinis concedatur, & illud propositioni simile sit, cuius causa similitudo proposita est, & nemo uideat quò propositio illa contendat, officio tuo per ista diligenter impleto: rursus debebis responsionem contendentis attendere. unum autem de tribus faciat necesse est: nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad hæc singula dat præcepta, quid in his singulis tu facere debeas. & primo à difficiliore parte incipit: Si, inquit, negabit ita esse illud unde contentio est, atq; illud quod in propositis concessisq; similitudinibus continetur, duo, inquit, facere debemus. aut illas res quas ante concessit, similes docere huic rei esse de qua contentio est: aut si pernegabit, alias inducere similitudines. Sin autem, inquit, confitebitur, habita argumentatio concludenda est. Deinde, inquit, si tacebit, duo facies: aut responsionem de eo elicies: aut si respondere noluerit, quia genus cōfessionis est taciturnitas, concludenda est argumētatio. Ita, inquit, hoc genus argumentandi tripartitum semper est: Prima, inquit, pars constat ex una similitudine, pluribúsue, ut in hoc ipso exemplo confessionem tacentium confirmat Aspasia. Et tu, inquit, mulier uirum optimum uis habere, ut tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime cupis. Deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit. Quare, inquit, nisi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior neq; fœmina lectior in terris sit. Ergo in hac causa quæ.} Dedit supra philosophicæ inductionis exemplum, dat nunc in rhetorica non quo, inquit, diuersa præcepta sint, sed ne quis forte præceptum in philosophia datum in rhetorica uidere non possit. Exēplum autem nunc ponit apud Græcos peruagatum, cuius exempli huiusmodi thema est. Epaminundas imperator cū ei successum fuisset, retinuit apud se exercitum aliquot amplius diebus, quàm ex lege oportebat: illis ipsis diebus Lacedæmonios funditus euertit, ac uicit. Accusatur, quòd contra legē exercitū retinuerit. Proponitur aūt hic tacita exceptione lex illa. Qui successori ex lege exercitū statim nō tradiderit, pœnas soluat. In hoc themate pōt qlē esse cōpēsatiuus status principalis, feci, sed profui. uerū secūda conflictio in scripto et uoluntate consistit. Scripto utitur accusator, qui dicit, à uerbis legis recedi nō oportere. Voluntate utitur Epaminundas, qui dicit, legem iubere quidem exercitum tradi, sed si nihil urgeat. Alioqui si reipublicæ causa paucis diebus retineatur, nullam pœnam subesse retinēti. Itaque hic inductionē potest facere accusator ille, qui contra sententiam legis scripta defendit: & similitudinem non extra causam, sed ex eadem causa facit. Si, inquit. Epaminundas id quod ait legis scriptorem sensisse, ad legem suis uerbis addat, id est damnandum esse qui exercitum non tradet, præter eum qui reip. causa retinuerit, hoc si addat, nunquid pati potestis? non opinor. Deinde, si hoc idem legi additū uos uestra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? non patietur. Ergo, inquit, qđ addi ad legē p uerba non potest, id tanq̄ additū sit, sequi non debetis, quod si, inquit, sententiam scriptoris neque Epaminundæ neq; nostris literis uidemus corrigi posse, multo magis illud re ipsa & iudicio uestro mutari non potest, quod ne uerbo quidem mutari potest. Verum hoc scire debemus, in dialogis sermonē esse, non dictionem. dictionem autē esse oratoris in ciuilibus causis. Iccirco ait: Aut aliter hoc in sermone atq; in dicendo sit utendum, Sermo philosophi, dictio oratoris. Oratio autem potest & ad dialogum conuenire, si sit paulo splendidior elocutio: proprium tamen oratoris est. Deinde notare debemus, omnem magistratus prætores appellatos. ut hic, cum Epaminundas Thebanorum imperator, quòd ei qui sibi ex lege prætor successerat, cum imperatori succedere debeat imperator. Ratiocinatio est oratio, ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se ui & ratione confirmet.} Argumentationum duæ partes sunt, inductio & ratiocinatio. De inductione iam dictum est, nunc de ratiocinatione tractatus est, id est de syllogismis. Verum ut ad genus speciem referamus, syllogismus non argumenti nomen est, sed argumentationis: ita inductio non inueniendi modus est, sed forma dicendi. Quamobrem sic definiuit ratiocinationem, id est syllogismum. Ratiocinatio est, inquit, oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, q. expositum, & ex se cognitum, sua se ui & ratione confirmet. Et in hac definitione multa communia esse possunt cum inductione. Nam quod ait, oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, tam ratiocinationis est, quàm inductionis. hoc autem proprium ratiocinationis, quod ait, Quod expositum, & per se cognitum sua se ui & ratione confirmet. Inductio enim non per se cognoscitur, neq; sua se ui & ratione confirmat, sed ut fidem faciat, probandæ rei similitudines ante præcedunt. Recte itaq; ratiocinatio definita est, id est oratio, quæ ex confesso argumentum continens, non similitudine, sed per se cognoscitur, & sua se ui & ratione confirmat. Verum quod diximus, ex confesso argumentum continens. nisi enim quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum: si inimicus fuit, occidit. Ideo non est argumentum, quia non probat. eadē enim facilitate, qua assumitur inimicus fuit, improbabitur. unde nō sequitur quod occidit. Sed si confiteatur inimicum, argumentum probabile fit, si igitur inimicus fuit, occidit. Hoc de genere, qui diligētius considerandum putauerunt. } Ratiocinatio est igitur oratio per se cognita, ac sua ui & ratione confirmata, ex re cōfessa sumptum ad fidem proferens argumētum. Verum, ut diximus, hæc oratio est pertinens ad syllogismos. Syllogismorū autem multi quinque multi plurimas partes, multi, inquit, tres esse dixerūt. sed utrorūq; inquit, rationes debemus inspicere: quia & breuis inspectio est, & oratori res necessaria. Opus quidem, inquit, utrorūq; consimile ē. nam alteruter & propositionem habet, & approbationem pro-

positionis

positionis: & rursus assumptionem, & approbationem assumptionis, & conclusionem. Verum, inquit, qui syllogismũ in quinq; partes diuidunt, has singulas partes numerãt, ut propositio una pars sit, approbatio propositionis altera, tertia assumptio, inde approbatio assumptionis, ut quinta pars sit conclusio. Illi autem qui tres partes in syllogismis esse contendunt, propositionem & approbationem propositionis unam partem numerant, rursus assumptionẽ & approbationem assumptionis alterã partẽ numerant, tertiã uero cõclusionẽ. Itaq; utrorũq; opus simile, sed in mẽbris opis numerus diuersus. Iã uero quinquepartiti sylli, siue tripartiti in ipsis libris exẽpla poterimus agnoscere. Verũ quędã precepta ĩ his partibus posita intelligamus. ppõ, inqt, generalis in suo esse debet, & id qđ assumẽdũ ẽ, hs se necessario cõtinens. Approbatio enim multis uerbis & diuersis rationibus facienda est. Assumptio uero ex ui propositionis capienda est ut hic assumptio est: Nihil autem melius consilio, quàm omnis mundus administratur. hæc assumptio ex ui propositionis assumpta est. quæ est enim propositio? Melius accurantur quæ consilio reguntur, quàm quæ sine consilio administrãtur. Deinde, inquit, etiam assumptionis approbatio multis rationibus facienda est. Extrema conclusio est, quæ quatuor modis fit: quos modos alio in loco ostendemus, cum de bipartito syllogismo cœperimus habere tractatum. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui, inquit, quinquepartitam esse dicunt argumentationem, hoc asserunt. quod supra ostendimus. i. separari propositionem ab approbatione sua, & rursus assumptionem ab approbatione sua. Qui autem tripartitã esse dicunt. } Illi, inquit, qui tripartitam argumentationem esse contendunt, eodẽ modo quidem tractant argumentationem: nam & propositiones habent, & approbationes, & rursus assumptionem cum approbationibus suis: sed hæc bina connectunt, & reddunt singula, ut propositionem cum approbatione sua simul iungant, & rursum assumptionem & approbationem eius unum efficiant. Negant autem recte neq; propositionem, neq; assumptionem dici, nisi fuerint approbata: tuncq; esse aiunt propositionem argumentationis, si approbata sit. Sin autem approbata non sit, esse quidem propositionem, sed argumenti, non argumentationis, in qua argumentatione latior et expolitior elocutio est. Itaq; qui hoc contendunt, negant esse amplius quàm tripartitam argumentationem. ab his Cice. dissentit, et contra disputat: probatq; illorum sententiam, qui dicunt quinquepartitam argumentationem. Itaq; hoc Cice. secundum artem testibus & argumentis probat. testibus sic: Quam omnes, inquit, ab Aristotele & Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodum, inquit, superius argumentationis genus. i. inductionis, Socrates maxime, & omnes Socratici tractauerunt: ita hoc genus argumentationis. i. ratiocinatio quinquepartita, ab Aristotele & Theophrasto uel Peripateticis frequẽtatum atque tractatum est. Sed quia orator Rhetoricam scribens importune penè philosophos ad testimonium uocat, quia de dialectica iste tractatus est, recte philosophos sibi adhibet, quia rhetoricam scribit. adiungit & multos oratores elegantissimos atque artificiosissimos iudicatos, qui usi sunt hac argumentatione quinquepartita. deinde inquit, à Rhetoribus his qui elegantissimi atq; artificiosissimi putati sunt. Itaq; testibus probauit, non errare illos qui afferant quinquepartitam argumentationem. sed quia poterat dici Ciceroni, etiam illi quos commemoras errauerunt, ostendit se exẽplum non temere illorum secutum, probatq; argumentis suis non errare eos qui quinquepartitam argumẽtationem, errare autem eos qui tripartitam esse contendant. Itaque hæc est quæstio, utrum tripartita, an qua tripartita, an quinquepartita sit argumẽtatio. Cicero multis syllogismis suis nunc quinquepartitis, nunc tripartitis probat, quinquepartitam esse argumẽtationem. & primo asserit, propositionem & approbationem inter se esse diuersa. in qua assertione primo argumenti, deinde exẽpli est syllogismus. dehinc simili ratione asserit, assumptionem & approbationem eius inter se esse diuersas: in qua rursus assertione primo argumẽti, deinde exempli est syllogismus. Itaq; postquam probauit propositionem & assumptionem ab approbationibus suis longe esse separatas, concludit, commode partitos esse eos qui quinquepartitam dixerint argumentationem. Quinque igitur partes sunt eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. Illius autem argumentationis quæ per inductionem tractatur, tripartita est argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus, argumentum nunc uicinum esse quæstioni, nunc à quæstione longinquum. argumentũ enim prolatum, nunc ipsi quæstioni prodest, nunc ei rei quæ uicina est quæstioni. Itaq; argumentum nunc uicinum est quæstioni, nunc loco tertio, nunc quarto, nunc quinto nascitur. Aristoteles autem dicit, etiam loco decimo posse fieri argumentum. Sed cum sæpe argumentum tam longe à quæstione sit, hoc tãtum syllogismi est, ut id quod longe à quæstione est, eidem quæstioni dicendi ratiocinatione contingat. Ac uicinum argumentum tale est: quoniam hic inimicus fuit, occidit. longe à quæstione, argumentum tale est, inimicus occidit. hoc quia generale est: primo differendũ est utrum inimicus semper occidat: quod postquam asserueris, non statim probas hunc occidisse: sed ad hoc proficit, ut rursus doceas hunc inimicum fuisse. quod postquam asserueris hunc inimicum fuisse, tũc demum redis ad quæstionem: ergo hic, quia inimicus fuit, occidit. De inde longe petitum argumentum etiã illic licet animaduertere, ubi Cicero redarguit Hermagorã non recte sub qualitate posuisse deliberationem & demonstrationem, ubi primum docet genera esse causarum. Quòd si genera sunt causarum, partes generis causæ esse non posse: ut si partes generis causæ esse non possunt, multo magis partes partium esse non posse. Postremo redit ad quæstionem: Male igitur deliberatio & demonstratio sub qualitate ponuntur. Itaq; argumentum nunc longe à quæstione est, nunc uicinũ est quæstioni. Deinde debemus hoc animaduertere, argumentum quodcunq; sumimus, utrum in genere sit, an in specie si in genere, sine dubitatione proponere debemus, deinde approbare eãdem propositionẽ, tertio loco speciem assumere, quarto loco assumptionẽ speciei uarijs rationibus approbare, postremo concludere. Huius syllogismi subijciamus exemplum illud ipsum Epaminundæ. Omnes leges iudices ad commodum reip. referre oportet. & cætera. Hæc propositio est generalis sine ulla dubitatione. deinde approbat eandem propositionem: Ea enim uirtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, &c. Tertio loco species assumitur: Ergo in hoc quoq; iudicio definite literas legis perscrutari, &c. Quarto loco approbat assumptionem: Considerate quid magis utile fuit Thebanis, quàm Lacedemonios opprimi &c. Postremo concludit, Quòd si leges oẽs, &c. Hoc autem argumentum longe à quæstione petitum cognoscimus facile. Argumentum uero quod in specie est, semper cum dubitatione proponitur, si hoc est, illud igitur non est: aut hoc faciamus, aut illud faciamus. Verum cum in propositione Si est dicitur, propositio hypothetica dicitur. Argumentum igitur, quod in specie est, debet semper cum dubitatione proponi. huius propositionis facienda est approbatio. deinde assumptio eiusdem speciei facienda

est per eandem speciem, sed per confirmationē, cuius assumptionis facienda est approbatio: tunc erit postrema cōclusio. Talis in Miloniana oratiōe syllogismus est. Si, inquit, doceo causas fuisse Clodio ut occideret Milonem, probo insidiatorem, hanc propositionē approbauit. & si boni ne magno quidem emolumento impelluntur ad fraudem, improbi sæpe paruo, deinde ipsam speciem assumit p confirmationem, habuit autem causas Clodius. Hanc rursus assumptionem multis rationibus approbat, postremo concludit: Quare si habuit causas Clodius, ut occideret Milonem, constat insidiatorem fuisse. Ergo quoties argumentum in genere fuerit, species assumenda est, quoties argumentum in specie fuerit, ipsa species assumenda est, sed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propositione uim totius argumentationis consistere. Siue autem in genere, siue in specie sit propositio, ex ipsa tamen semper generatur assumptio. Docuit itaque quinquepartitam argumentationē per exemplum Epaminundæ. Deinde docuit quadripartitam argumentationem duobus modis, nunc propositionis approbatione, nunc assumptionis approbatione sublata. Deinde docuit tripartitam argumentationem, utraque approbatione sublata. Nunc quæstio est, an sit bipartita argumentatio. Si peperit, uirgo non est: peperit aūt.} Multi dicunt eē bipartitam argumētationem, hac ratione. Si, inquiunt, approbationes sæpe, quia manifestæ sunt, subtrahuntur, cur non & conclusio cum manifesta ē, subtrahatur, ut sit bipartita argumentatio per propositionem & assumptionem. Si, peperit, uirgo non est: peperit autem. Cicero hanc illorum sententiam reprehendit, dicitq; semper argumētationē concludendā esse, nec unquam tamen utendum esse manifesta conclusione. Tunc autē hoc fieri posse, si conclusionum genera cognoscamus. sunt autem quatuor. Quarum conclusionum una talis, cum breuiter conclusionis * facimus, propositionis & assumptionis, & post adiungimus id quod ex omni argumentatione conficitur. Dat aūt ipse exemplum. Quòd si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit; profecto nō potest eodem facto & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Secunda autem conclusio talis est, ut argumentatio ex contrario concludatur, & dat exemplum. Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Propositio enim huius syllogismi talis est. Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Hoc postquam probatum est, ita concludi oportuit: Igitur Carthaginensibus fidem non habere debemus. Sed contrarium potius in conclusione constituit: Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Tertia conclusio talis est, ut id solum quod ex omni argumentatione cōficitur inferamus. & dat exemplum: Vrbem igitur diruamus, &c. Quarta conclusio talis est, cum nō id qd conficitur, in conclusione ponimus, sed id

quod eam

quod eam rem quæ conficitur cōsequatur. & dat exemplum. Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem. Hic conficitur, Cum uiro igitur concubuit. Sed hoc in conclusione, quia manifestum est, non ponit: sed illud ponit, quod manifestam ipsam conclusionem cōsequitur: Igitur fecit incestum. Etenim si cum uiro concubuit, id cōsequitur, ut fecerit incestum. antiqui autem quemcunq; hominis coitum, incestū appellabant. Quare in longis argumentationibus.} Dat præceptum, ut sciamus, qua conclusione unaquæq; argumentatio, concludenda sit. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam conductiones facere in conclusione debemus. aut si erunt in memoria, quæ supra dicta sunt, argumentatio nobis ex contrario concludenda est. Verum longa argumentatio non partibus, sed mensura partium constat. i. non quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa est, sed in quacunque argumentatione, quoties latiores fuerint approbationes, tunc longæ erunt argumentationes. Ita & quinquepartita argumentatio, ex modo approbationum breuis poterit inueniri. Quare inquit, quæcunque longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda est, aut per conductionem. id est συναγωγὴν, aut per contrarium. Quoties autem breuis fuerit argumentatio, hoc solo quod conficitur, concludenda est. In illis uero argumentationibus, quæ exitum manifestum habent, consecutionem ponere in cōclusione debemus.

Si qui autem ex unaquaque parte putabant constare argumentationem.} Reprehendit etiam illos qui ex una parte dicunt fieri posse argumentationem. Hi, inquit, errant de nominis ambiguitate. Nam argumentatio duas significationes habet, & argumenti, & argumentationis. Quare cum dicunt, si peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferunt, non expolitionem. i. argumentum proferunt, non argumentationē. Sed talis argumentatio esse non potest, nisi cum expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit, & illi errant, qui dicunt aliquando subtrahi posse nunc propositionem, nunc assumptionem Nam quoniam utraque harum mouet auditorē neutra necesse est subtrahatur expolitioni. Itaque magnopere studendum est, quia inuentio cunctis oratoribus cōmunis est. Sed ipsi oratores dicendi modo aut optimi sunt, aut mediocres, aut infimi. Variare autem orationem magnopere oportebit.} Propter fastidia, uaria, inquit, uti oratione debemus, ut nunc per inductionem argumentemur, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus, nunc quinquepartitam, nunc tripartitam faciamus argumentationem. Deinde, ut non semper prima sit propositio, sed aliquando assumptio prima sit. Hæc, inquit, ut melius inspiciamus, aut inscribamus ipsi, & nos exerceamus: aut si id piget facere, ea quæ supra posita sunt exempla, uideamus, & in ipsis hanc exerceamus uarietatem. Illud autem præcipit, syllogismos omnes in dialectica contineri, hos paucos inde deriuatos qui oratori conuenire uidebantur. Deniq; isti non syllogismi, sed epicheremata dicuntur.

DE REPREHENSIONE.

EPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur aut infirmatur aut alleuiatur.

REprehensio est, per quam argumentando aduersariorum cōfirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur.} Iā de quatuor partibus orationis dictum est, de exordio, de narratione, de partitione, de confirmatione. Nunc secundum ordinem de reprehensione tractandum est. Reprehēsio est oratio, quæ post nostrā confirmationem aduersariorū confirmationem reprehendit. Hæc duo agit, aut omnino tollit quod aduersarius dixit, aut

infirmat

infirmat, ac leuius reddit. Verum ipsa reprehensio ex illis locis argumentorum capitur, ex quibus confirmatio. i. ex attributis personæ & attributis negotio. materia enim argumentorum communis est tam confirmanti, quàm reprehendenti. Et cum tria sint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio: materiam non reprehēdimus, quo nuda atq; communis est, sed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. & quoniā in confir-

Hæc fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd quibus ex locis aliqua res confirmari potest, ijsdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerãdũ est in his oĩbus ĩuentionibus, nisi id quod personis, aut negotijs attributum est. Quare inuentionem, & argumentationum expolitionem sumptã, ex illis quæ ante præcepta sunt, hanc quoque in partẽ orationis trãsferri oportebit. Veruntamen ut quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos rephensionis, quos qui obseruabũt, facilius ea, quæ contradicentur, diluere aut infirmare poterũt.

Omnis argumentatio reprehenditur: si aut ex ijs, quæ sumpta sunt, nõ conceditur aliquod unũ plura'ue; aut his concessis, complexio confici ex his negatur; aut si genus ipsum argumentationis uitiosum ostenditur; aut si contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur.

Ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur: cum aut id quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi; aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur; aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbatur; aut quod signum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse; aut si cõplexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur; aut si enumeratio falsa ostenditur; aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendimus.

Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: Nemo est qui nõ pecuniam, quàm sapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est, qui non officij cupidior sit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut si quis quem constet esse auarũ, dicat alicuius mediocris officij causa se maximam pecuniam neglexisse. Aut si quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu euenire, hoc pacto. Qui pauperes sunt, ijs antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factã esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut si id quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fuluio: Nemo potest uno aspectu neq; præteriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id ex ijsdem locis, quibus cõfirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum uerum esse ostendi oportet: deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factum esse, quod non oportuerit, aut non fa-

in confirmationem uel reprehẽsionẽ cõmuniter hactenus præcepta tradidimus, debemus scire certos modos reprehensionis. Sunt autem quatuor principales modi: si aut sumpta reprehendamus, aut conclusionẽ, aut genus argumentationis. At si hæc tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremũ est facere debemus, ut aliud contra argumẽtum firmum, aut firmius proferamus. Sumpta sunt, quæcunque nobis ad fidem sumimus. ad fidem autem sumimus argumentum. ergo argumenta sumpta sunt. Et quoniam argumentum non nisi ex confesso fit, recte ea quæ ex confessis argumenta sumimus, sumpta dicuntur. Sunt autem sumpta semper quatuor pbabilia, tria necessaria. Probabile etenim argumẽtum in quatuor diuiditur: Credibile, signum, comparabile, iudicatum. Necessariũ in tria diuiditur: Complexionem, enumerationem, simplicem conclusionem. Itaq; quia septem argumenta, septem sumpta sunt: de quibus argumentis cum aduersarius, quodcunque sibi ad fidem sumpserit, tu cõtinuo certis modis poteris reprehendere, quos modos à Cicerone traditos in singula sumpta reprehendenda diligenter debemus attẽdere atque retinere. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo. } Enumerauit septem esse sumpta. Nunc docet unumquodq; sumptũ quot modis reprehendi possit, & à probabili argumento incipit, in quo quatuor continentur: Credibile, signum, comparabile, iudicatum. Itaque inquit, si aliquid ab aduersario pro credibili argumento fuerit prolatum, quinque id modis possumus reprehendere. Si aut, inquit, qđ solidum aut primum est argumentum, ipsum falsum esse doceamus. Aut si ex cõtraria quoque parte credibile esse mõstremus. aut si omnino erit incredibile, aut si id quod paucorum ẽ, omnium esse dicatur. aut si id quod raro contingit, fieri omnino denegetur. Falsum est, quod in re falsum est, & quod omnino aliter esse contendimus. sicut ipse ait: Nemo est, qui non pecuniam, quàm sapiẽtiam malit. Hoc itaq; falsum est, ut etiam si unus fuerit inuentus qui sapiẽtiam malit, argumentum aduersarij falsum esse dicatur. Ex cõtrario quoque credibile erit, si quid ab aduersarijs pro credibili prolatum, nihilominus credibile sit si cõuertatur. utputa, Quis est q non officij cupidior quàm pecuniæ sit? Hoc utiq; aduersario pro credibili prolatũ est, quod conuersum nihilominus credibile est, si dicas, Quis est qui non pecuniæ cupidior quàm officij sit? Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte conuersum nihilominus credibile potest uideri. Incredibile autẽ dicetur, quod ab hominum opinione dissentit. Et hoc intererit inter falsum & incredibile, quòd falsum ĩ ipsa re est, incredibile uero in opiniõe. Itaq; inquit, incredibile est, utputa si auarus dicatur, mediocris officij causa maximam pecuniã contempsisse. Hoc itaque apud opinionem hominum credi non potest, quomodo enim auarus maximam pecuniam contemneret, mediocris officij causa, qui ob paruã pecuniã sæpe officia magna contemnit? Inter falsum & incredibile hoc interest, q. falsum & credibile esse potest, & incredibile. deinde, quod incredibile est, uerum eẽ potest, & falsum. Sed uerum duplex est: nunc id quod uere gestũ est, nunc id quod uere gestum esse quibusdam rationibus approbatur. Itaq; sæpe quod uerum est, & quia falsum esse non potest, incredibile est. Verum enim, q. Simon uolauit, sed tamen incredibile est. Deinde si dicas, Vno die duas controuersias pscripsi. cum non perscripseris, in re quidem falsum: sed tamen

ctum, quod oportuerit. Postremo scisse eum, de qua quaeritur, eius rei legem, & consuetudinem. nam eae res sunt signo attributae, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut à se potius, quàm ab aduersarijs stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur.

Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, simile id negare esse, quod confertur ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur; & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur. ex quo docebimus aliud de eo, quod comparabitur & de eo quod cum comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quae per inductionem tractatur, erit reprehendenda.

Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, commemorando non modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus reprobatum: & demonstrando difficilius, & maius fuisse id iudicatum quod afferatur, quàm id quod instet: ex contrarijs locis, si res aut uera, aut uerisimilis, permittet, infirmari oportebit: atq; erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id quod agatur, pertineat id quod iudicatum sit: & uidendum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum; ut de ipso qui iudicarit, iudicium fieri uideatur. Oportet autem animaduertere, ne, cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus autoritas iudicati maxime pôt infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quae quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quae uero sicuti necessaria inducentur; ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neq; erunt eiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio, quae utrum concesseris, debet tollere, si uera est nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo. Nam si ueretur, quid eum accuses, qui est probus? Sin inuerecundum animi ingenium possidet, quid eum ac-

quia fieri potuit, credibile est. Rursus credibile argumentum reprehendi potest, si quod paucorum est, omnium esse dicatur: utputa, qui pauperes sunt, his non officium magis quàm pecunia cordi est. Hoc quia generaliter dictum est, reprehendi potest. nam possunt aliqui pauperes inueniri, quibus officium magis cordi sit quàm pecunia. Nec nos moueat, quòd in argumento credibili, quod quidem ex personis fieri diximus, exemplum de loco posuerit. credibile enim argumentum. i. probabile. maxime quidem personarum est. Sed fit etiam ex attributis negotio. i. ex loco, tempore, uel reliquis. Itaq; sub hoc modo reprehensionis duo exempla posuit: unum à persona, aliud à loco. Illud autem quod tertium uidetur, exemplo illi, quod sub extremo modo positum est congruum, non tertium est exemplum. sed secundi conclusio. ut primum exemplum à personis sit, Qui pauperes sunt, his antiquior officio pecunia est. Secundum exemplum à loco sit, Qui locus desertus est, in eo caedem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Itaq; hoc praeceptum tenere debemus, quod ex attributis personae maxime credibile argumentum conficitur. Est tamen & in factis credibile. Signum autem non nisi ex factis conficitur. Scire tamen debemus, ex attributis personae fieri & necessarium argumentum, si dicas, Pedibus aeger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Postremo credibile argumentum potest reprehendi si id quod raro fit, nunquam fieri posse dicatur. Utputa, nemo est qui puellam praeteriens adamet. Hoc rursus generaliter quia dictum est, potest reprehendi. Nam frequenter & semel uisa puella, potest adamari: ut in Eunucho adamat Cherea: & in Virgilio,

Vt uidi, ut perij, ut me malus abstulit error.

His itaq; quinq; modis credibile poterit reprehendi: si aut perspicue falsum esse ostendatur, aut conuersum ex contraria parte nihilominus credibile sit: aut si incredibile demonstretur: aut si quod paucorum est, omnium esse dicatur. aut si quod raro fit, id nunquam fieri posse dicatur.

Quod autem pro signo sumetur id ex ijsdem locis quibus confirmabitur, infirmabitur.} Dixit, quot modis credibile possit reprehendi, nunc transit ad signum Si inquit, ab aduersario aliquid pro signo proferetur, id ijsdem locis reprehendi potest quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione signum esse dixit, quicquid in sensus cadit, maxime signa sunt, & quae in controuersijs frequentius necesse est inueniri: oculorum, & aurium. Oculorum: pallet, pulueruslentus est, cruentus est: Aurium uero; hoc dixit, hoc locutus est. Itaq; praeter haec signa quae oculis digitoq; monstrantur, omne factum ac dictum signum est, quae facta et dicta negotio attributa sunt. i. continentia cum ipso negotio. Quae facta & dicta tripliciter considerantur, ante negotium, in negotio, post negotium. Itaque cum ex his quae negotio attributa sunt, argumenta sumpserimus, signum est. i. ex his quae continentia cum ipso negotio sunt, & quae in gestione negotij continentur. deinde si ex his fecerimus argumentum quae personis attributa sunt, credibile erit, & hoc ideo argumentum dicetur, ut quasi argumentum à personis fiat, signum à negotijs, & ideo Cicero in Ceciliana: Argumentis agemus, signis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur si aduersarius, inquit, aliquid pro signo protulerit, ijsdem ex locis reprehendere debemus, quibus confirmatur. & quoniam ignoratur quibus ex locis signum confirmari debet, id ipsum docet. Confirmatur autem quatuor modis. Primo, inquit, signum ipsum manifestum esse debet. i. ut cum

dixeris

dixeris pallet, uere palleat. Deinde postquam constiterit esse signum, constet rursus eius rei esse signum de qua agitur ut si dicas, occidit, nā cruentus est. Et quoniam diximus factum omne signum esse, in facto autem & facta & dicta sint. Confirmamus, inquit, signum, si aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, ut aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet, tunc autem grauius delictum ē si faciamus quæ non facienda sunt, quia in eo quod facimus faciendum uel non faciēdum, inest scientia delinquentis. scit enim quis aut faciendum est, aut non faciendum. iccirco postremum illud addidit ad cōfirmationem signi, ut non modo aliquid fecerit, aut nō fecerit, sed etiam scierit faciendum esse, aut non esse faciendum. Postremo, inquit, scisse eum de quo queritur, eius rei legem & consuetudinem. Itaq; quatuor modis signum confirmamus. Primum, ut uerum sit: deinde, ut eius rei de qua agimus, signum sit: deīde, ut doceamus, aut id factum esse quod nō oportuerit, aut id non factum quod oportuerit. postremo ēt, scisse eum utrum fuerit faciendum uel non faciendū. Hæc quatuor confirmando signo attributa sunt, quorum si aduersarius quodlibet ad confirmandū protulerit, tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debebis, inquit, aut nō esse signum. id est si dicatur, homicidium fecit nam puluerulentus est: utique ad homicidium pulūis signum esse non potest. Aut parum magno esse signo. } Etenim nō modo signum proferendum est, sed & plenum signum. Vnde illud in Terentio: Iam scio, magnum signum. Aut à se potius quàm aduersarijs stare. } Si dicatur, scelus fecit, nam erubuit: cum tu contra possis dicere, Immo scelus non potuit facere, quia eru-

cuses, qui id parui auditu existimet?

Hic siue uereri dixeris, siue nō uereri, cōcludendū hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conuersione, sic reprehendetur. Imo uero accusandus est: nam, si ueretur, accuses. nō enim parui auditu existimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamē accuses. non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione hoc modo rephenditur. Verum si ueretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet.

Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod uelimus cōcedere, aut infirmū aliquid annumeratum, quod aut contradici possit, aut causa nō sit quare nō honeste possimus cōcedere. Præteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus. Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis; aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueris necesse est. sed neq; emisti, neq; hæreditate uenit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commode reprehēdetur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius p̄dæ sectiōe uenerit; quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur; hoc est, si exempli causā ut in eodem uersemur, poterit ostēdi hæreditate uenisse, aut si extremum illud non erit turpe cōcedere: ut si quis, cum dixerint aduersarij, Aut insidias facere uoluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es; amico se morem gessisse fateatur.

Simplex autē conclusio reprehēditur, si id qđ sequitur, non uideatur necessario cum eo quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem; Si spiritū ducit, uiuit; si dies est, lucet: eiusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohærere uideatur. Hoc autem; Si mater est, diligit; si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi ut demonstretur nō necessario cum priore posterius cohærere. Hoc genus & cætera necessaria, & omnino oīs argumentatio, & eius reprehēsio maiorem quandam uim continet, & latius patet, quàm hic exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partē aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnę, atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs, quę sumuntur, aliquid non cōceditur, sic infirmabitur.

buit. Aut omnino falso dici. } Si dicatur, nescio quem pallere, cum non palleat. Aut in aliā quoque suspicionem duci posse demonstrabitur. } Si dicatur, Quia pallet, occidit hominem, cum sit pallor & ægritudinis. Itaq; si quid ad confirmandum signū fuerit prolatum, his quinque modis reprehēdi oportebit, quod quidem se in secundo libro de coniecturali causa signātius tractaturum esse promittit.

Cum autē pro comparabili. } Comparabile argumentum ex similitudine consistit. quod ut reprehendas, id quod aduersarius simile esse uult, tu contra dissimile debebis asserere. Dissimile autē aliquid aut simile sit, octo rebus ostenditur: Genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Verum in his animaduertere debemus qđ aduersarius comparet, ac simile esse persuadeat. quod postquā perspexerimus, illud ipsum nos dissimile debemus ostendere. qđ aduersarius simile esse contendit. Alioqui stultum est, ut cum aduersarius res inter se esse dicat similes per naturā, nos eas, aut magnitudine esse dicamus dissimiles, aut genere, aut loco uel cæteris. Sed id q. simile esse dicitur in natura, nos contra in eadē natura dissimile debemus ostendere. quod rursus dicitur simile esse in persona, nos in eadem persona dissimile esse doceamus. Octo itaq; modis dissimile aliquid necesse est comprobare: Genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Generis triplicem significationē scimus esse. Est autem genus. i. sanguis, aut patria est genus, sub quo plures partes continentur. est genus, rerū qualitas. Hic itaq; genus duo illa significat, sub quo sunt species, et illud qđ qualitatem designat, Genus illud sub quo species sunt, ita ad similitudinē dicitur, ut in hoc exemplo: Si ijs qui imprudentes læsere, ignosci oportet: his qui necessario pro

fuere, gratiam haberi nõ oportet. in his enim ambobus unum genus est, uoluntas absens: cuius species sunt, imprudentia et necessitas. Itaque hæc specie diuersa, genera ad similitudinem referuntur. i. quia in utroque absente uoluntas. Illud autem genus, quod qualitatem significat, confertur, cum utile utili, honestum honesto conferimus, utputa, tā hoc utile quàm illud. Tertium illud genus, quod aut sanguinem ostendit, aut patriam, ad locum referri oportebit. Natura autem confertur, ita ut in hoc exemplo, in quo populi natura cum maris comparatur. Vt mare, inquit, quod sua natura tranquillum sit, uentorum ui agitari, atque turbari: sic rēp. sua sponte placatā, hominum seditiosorum uocibus & uiolentissimis tempestatibus concitari. Vim sæpe esse diximus; singulorum uerborum simplicem significationem. Hoc est illud nescio quid, quod intelligimus, cum dictum fuerit sacrilegium. Iā magnitudo erit ipsius uis exaggeratio, utputa sacrilegiū atrox. In loco illam quæ iam abunde tractata est, qualitatem loci inspiciamus. Tempus item suis inspectum semper partibus conferamus: ut si opportunitas est, opportunitatem: si spatiū, spatium conferamus. Persona autem omnino manifesta est. Opinio uero est iudicium populi. Hæc ita cõferetur, si dicamus: sic de illa re iudicatum ē, sic de hac iudicatum, aut iudicandum est: aut aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum, aut iudicandum est. ut si pro nobis est, confirmetur: si contra, mutetur opinio. Ac si quo in numero illud, quod per similitudinem affertur } Hoc nõ quasi alius aliquis modus conferendi est, ne forte quis credat, sed opinionis expositio. Quæ quidē unam partem tenet solam. } id est illam. cum ab aduersarijs cõiuncta dissoluimus. Si iudicatū aliquod infertur, quoniam id ex

Cum autem his concessis, complexio ex his non conficitur; hæc erunt consideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo. Si cum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, cõtraq; cum quis uelit hac argumentatione uti: Si uenisses ad exercitum, à Tribunis militaribus uisus esses: nõ es autem uisus ab his, non es igitur profectus ad excercitū. Hic cum cõcesseris propositionem, & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim quàm cogebatur illatum est. Ac nunc quidē quo facilius res cognosceretur, perspicuo & grandi uitio præditum posuimus exemplū: sed sæpe obscurius positum uitium pro uero probatur, cum aut parum memineris, quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum, si cõcesseris ex ea pte, quā ipse ītellexeris, eā partē si aduersarius ad aliā partē p cõplexionē uelit accõmodare; demõstrare oportebit, non ex eo qđ ipse cõcesseris, sed ex eo, qđ ille sumpserit, confici cõplexionē ad hunc modū: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis; & si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigetis autem pecuniæ; mercaturæ enim, nisi ita esset, operam nõ daretis: pauperes igitur estis. hoc sic rephenditur. Cū dicebas; Si pecuniæ indigetis, pecuniā nõ hētis: hoc intelligebā; Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis. & idcirco concedebam. Cum autem hoc sumebas Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis aūt pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non cõficitur hoc, Pauperes igitur estis. cõficeretur autem, si tibi primo quoq; hoc cõcessissem; Qui pecuniam maiorem uellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitū putant, quid cõcesseris; & idcirco id quod non conficitur, quasi conficiatur, in cõclusiõe infertur, hoc modo; Si ad illum hæreditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant pluribus uerbis, post assumunt; Ad illum autem hæreditas ueniebat. deinde infertur, Ille igitur occidit. id quod ex ys, quæ sumpserant, nõ conficitur, quare obseruare diligēter oportet, & qđ sumatur, & qđ ex his cõficiatur.

Ipsum autem genus argumentationis, uitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso uitium erit, aut si nõ ad id quod instituitur, accõmodabitur: atque in ipso uitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si uulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si nõ concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum.

Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo; Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit;

his locis maxime firmatur. } Et ad hoc nihilominus confirmandum. ipse nobis indicat confirmationem. Nā quatuor modis dicit confirmandum nobis esse iudicatum: quibus utiq; sublatis, infirmari posse declarat. Hoc est: Laude eorum qui iudicarunt: similitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum est. commemorando non modo non esse reprehēsum iudiciū, sed ab omnibus approbatum, & demonstrando fuisse id difficilius & maius iudicatū quod afferatur, quàm id quod instet. Cum enim afferimus iudicatum, ut id nostræ causæ prosit, necesse est primo à laude eorum qui iudicarunt id quod iudicatū proferimus, ordiamur. per iudicantium enim authoritatem iudicati auctoritas confirmatur. Deinde ut id quod iudicatum proferimus, simile ei quo de agatur esse mõstremus. tum enim nos iudicatum adiuuabit, si huic simile demonstretur. Verum hæc similitudo octo illis similiter partibus facienda est: hoc est, genere, natura, ui, magnitudine, loco persona, tempore, opinione. Et omnino hoc iam tenere debemus, quamcunq; similitudinem his nobis partibus esse faciendam. Deinde tertio modo iudicatum confirmamus, si ostendamus ipsum iudicatum non esse reprehensum. Et non modo non reprehēsum, sed etiam ab omnibus approbatū, ut hi iudices de hoc negotio similia sperare cogantur. Extremum illud, si difficilius & maius iudicatum, quàm id quo de agitur, esse doceamus. Nunquā enim iudex in minore negotio facere dubitabit id, quod iam iudicatum in maiore perspexerit. His itaq; locis iudicatum confirmatur: ysdem conuersis infirmatur. i. ut iudices uituperes, ut negotiorū dissimilitudinē doceas, ut reprehensum iudiciū illud demonstres: & ut illud iudicium minus ac facile, hoc uero difficile ac maius ostendas.

deinde

deinde doceas quæ uitia in aduersario perscrutari atque inuenire debeamus. 1.ne forte illud iudicatum, quod affertur, huic negotio nihil prosit, & ne illud proferatur iudiciũ, in quo iudices cõtraxisse constet offensam. Tertio illud considerandũ, ne cũ pro nobis similia sint multa iudicia, ab aduersario unum aliquod dissimile proferatur: statimq; frangatur, quod quasi probabile pro probabili ꝓfertur. Nam id quod uere probabile est, nullo modo, aut difficilime poterit infirmari. Hoc est quod ait. Cõtrarijs locis, si res aut uera aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit. Quæ uero sicuti necessaria inducentur.} Trãsit à probabili ad necessarium argumentum, quòd necessarium argumentum, si necessarium rebus ipsis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi. sin autem non rem, sed modum ac formam necessariæ argumẽtationis habuerit, reprehendetur. Nouimus itaq; tribus modis fieri necessariam argumentationem, per complexionem, per enumerationem, per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua utrum concesseris, id contra te futurum est. Hæc ita ut diximus, si omnino necessaria est, non poterit reprehendi. Sin autem solam formam necessariæ argumentationis tenebit, duobus modis reprehendetur: aut per conuersionem, aut per alterius partis infirmationem. quos modos facile poterimus agnoscere, si ipsa necessariæ argumentationis forma ponatur. Sin ueretur, quid eũ accuses qui probus est? Si non ueretur, quid accuses, qui parui auditu æstimat?} Hoc per conuersionem sic reprehendimus, ut cancellato uelut i respectu, primam propositionem ad secundæ propositionis dimittamus euentum, deinde secundam propositionem ad primæ propositionis subiungamus euẽtum: ita tamen, ut euentibus negatio ad

Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat.

Commune est, quod nihilo magis ab aduersarijs, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco iudices, quia ueram causam habebam, breui peroraui.

Vulgare est, quod in alium rem quoq; non probabilem, si nunc concessum sit, trãsferri possit, hoc modo: Si ueram causam non haberet, uobis se iudices non commisisset.

Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem uenisset, non commisisset: aut perspicue rem turpem leui tegere uult defensione hoc modo:

Cum te expetebant omnes florentissimo in
Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Remotum est, quod ultra, quam satis est, petitur, hoc modo. Quòd si non P. Scipio Corneliã filiam Tiberio Graccho collocasset, atq; ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ nõ essent. quare hoc incommodum Scipioni ascribendum uidetur. Huiusmodi est illa quoq; conquestio:

Vtinam, ne in nemore Pelio securibus,
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita est quàm res postulabat.

Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus, atq; inutilis est ciuis. nam hoc non magis seditiosi, ꝙ̃ ambitiosi, quàm calũniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum continens, sic: Stultitia, est immensæ gloriæ cupiditas. est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam non ex omni genere definita.

Controuersum est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

Eho tu, dij, qbus est potẽtas motus superũ, atq; inferũ,
Pacem inter sese cõciliant, conferunt concordiam,

Perspicuũ est, de quo non est controuersia: ut si qs, cũ Orestẽ accuset, planũ faciat, ab eo matrẽ eẽ occisã.

Non concessum est, cum id quod augetur, in controuersia est, ut si quis, cum Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacem necatum.

Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine qui dicat, aut eo tẽpore, quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re de qua agitur, indignum propter inhonestam rem uidetur.

iuncta copuletur, hoc modo. Si ueretur, accuses, quia id nõ parui auditu æstimat: deinde si non ueretur, accuses, quia non probus est. ita conuersionum euentum accusandum esse asserit, quem aduersarius dixerat non accusandum. Accusatio autem hic non publica est, sed priuata obiurgatio. unius uero partis huiusmodi reprehensio est. Cum ex propositis duobus unũquodque frangitur. altero enim infirmato, uacillat alterum. Si uetetur accusã.} Facile enim uerecundus ab errore flectetur.

Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus quod uelimus concedere, aut infirmare } Enumeratio pars necessariæ argumẽtationis est. Hæc cuiusmodi sit, supra diximus. Verum cum ab aduersario proponetur, duobus modis poterit reprehẽdi, si aut aliquid prætermissum eẽ in enumeratione doceamus, quod pro nobis sit: aut si omnia quidem enumerata sunt, sed in his aut contrarium ponimus, et falsum esse monstramus: aut confitemur aliquid ita esse, & ostendemus esse pro nobis. Primus itaq; modus ubi aliqd præteritum demonstramus, quod ꝓlatum nostræ causæ proficit: ut est illud de equo, quem posi aduersarij enumeratione, ex hostibus captum esse memorauit, id est, ex præda, quæ propria cuiq;, non quæ cõfusis omnibus fuerit communiter distributa.

Altero autẽ modo reprehenditur.} Alter est modus reprehensionis in enumeratione, in quo duo respicimus, utrum aliquid cõtrarium poni possit, an aliquid confiteamur ex his quæ aduersarius enumerauit, ꝓpterea quòd honestum est. Contrarium ponimus, si cum aduersarius equũ neget hæreditate uenisse, nos hæreditate uenisse doceamus. Confitemur autem aliquid quod honestum sit: ut si aduersarius dicat, aut insidias facere uoluisti, aut amico morem

Offensum est, quod eorum qui audiunt, uoluntatem lædit: ut si quis apud equites Romanos *cupidos iudican di, Cæpionis legem iudiciariam laudet.*

Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ hi qui audiunt, fecerunt: ut si quis apud Alexandrum Mace*donem contra aliquē urbis expugnatorē diceret, nihil esse crudelius quàm urbes diruere, cum ipse* Alexan*der* Thebas *diruisset.*

Inconstans est, quod ab eodē de eadem re diuerse di citur: ut si quis cum dixerit, qui uirtutem habeat, cum nullius rei ad bene uiuendum indigere, neget postea sine bona ualetudine posse bene uiuere: aut se amico adesse propter beneuolentiā; sperare enim aliquid com modi ad se peruenturum.

Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte offi cit, ut si quis hostium uim, & copias, & felicitatem au geat cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumē tationis, horum aliquo in uitio reperietur. Si plura pol licitus, pauciora demōstrabit, aut si cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulie rum genus auarum est: nam Eriphyle *auro uiri uitam uendidit. Aut si nō id, quod accusabitur, defendet: ut si quis cū ambitus accusabitur, manu se fortē eē defendet, ut* Amphion *apud* Euripidem. *Item, apud* Pacuuium, *qui uituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis uitio uituperabitur: ut si quis doctrinā ex ali cuius docti uitiis reprehendat. Aut si quis, cum aliquē uolet laudare, de felicitate eius non de uirtute dicat. Aut si quis rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram uituperarit; aut si alte ram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem: ut si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non; pa cem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demō stret. Aut si, cum de certa re quæretur, de communi in stituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur fal sa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quòd ea maxime uitā beatā efficiat. Aut si infirma, ut* Plautus,

Amicum castigare ob meritam noxiam
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est aua ritia, multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia, plurimæ enim delectationes sunt in amicitia.

gessisti, aut cupiditate elatus es: nos dicamus amico morem gessisse. quod utique in cōfessio ne tu pe non est, maxime si ea quibus cum hoc positum est cō sideremus. Ita in reprehensione enumerationis, aut prætermis sum aliquid ostendimus, quod ta men illatum ꝓ nobis sit: aut ex oībus quæ posita sunt, nunc ali quid per cōtrarium refutamus, nunc quia pro nobis est, confite mur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id quod sequi tur, non uideatur necessario cū eo quod antecessit.} Hæc quo que si ex utroq; quo constat. i. si ex proposito & adiūcto erit necessaria, reprehendi omnino nō poterit. Est autem huiusmo di: Si dies est, lucet: si natus est, morietur. Vtique hoc ita neces sarium est, ut frāgi omnino nō possit. Tunc autem simplex cō clusio poterit reprehēdi, si ostē deris adiunctum non cohærere proposito. Vtputa, Si mater ē, diligit: si aliquando peccauit, nū quam corrigetur. Vtique hoc tum adiunctum consideras ne cessario cohærere nō posse, ne cessario esse non poterit, eritq; potius probabile. Ita necessariū per se constat, probabile multis asseritur argumentis. Hoc aūt, Si aliquando peccauit, nūquam corrigetur: multis asserendum est argumētis. Quod uero mul tis asseritur argumentis, neces sarium non est. Recte igitur hu iusmodi reprehensa conclusio est, si formam necessariam, rē uero probabilem continere mō stretur. Verum hæc cuncta præ cepta de dialectica traxit, quæ magna & difficilis est: de qua si facultas fuerit, postea tra ctaturum se esse promittit. Cū igitur ex iis quæ sumuntur, ali quid non conceditur sic infirma bitur.} Omnem argumentatio nem quatuor modis dixit posse reprehēdi. Si aut sumpta repre hendamus, aut cōclusionem, aut si genus ipsum argumentatio nis uitiosum esse monstremus; aut si contra firmum argumen tum aliud nostrum æque fir mum, aut firmius opponamus. Itaque iam sumptorum dicta re prehensio est. Sin autem, inquit, reprehendi sumpta nō poterūt, tunc erit reprehendenda cōclu sio conclusione. Itaque hoc ani maduertendum est principa liter, ne cum in propositione sit aliud, aut esse possit, aliud con cludatur. Hoc itaq; uitium erit dicentis. uitium porro, aut aper tum, aut obscurum. Atque aper tum in conclusione uitium erit, si res cum alia in propositione teneatur, alia omnino res in cō clusione ponatur: utputa si aga tur, an nescio quis ad exercitū sit profectus, & cōtra eum qs sic uelit argumentari: Si uenis ses ad exercitum, à tribunis mi litaribus uisus esses: non es aūt uisus ab his, nō es igitur ad ex ercitum profectus. Hic utique apertum uitium est nam propo sitio tenet, Si uenisses ad exerci tum: Conclusio, Non es igitur ad exercitum profectus. cum iu xta propositionem debuit con cludi, Non igitur ad exercitum uenisti. Hoc itaque apertum ui tium. In obscuro autem duo no bis attendenda sunt, ne aut am biguitatis ꝓpositionis, aut obli uione fallamur. Ambiguitas in propositione talis est: Si indige tis pecuniæ, pecuniam nō habe tis. Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, sed maiorem ha bere desiderat, īdiget pecuniæ. indigere enim uolūtatis est. Hic itaque propositio ambigua est. Si indigetis pecuniæ, pecuniam nō habetis. huius propositionis quācumque aduersario proposi tam conclusionem alterius rei interpretatione poteris repre hendere. Vt si conclusione men dicos posuerit, tu dicas eos qui pecuniæ indigeant, non te men dicos intellexisse, sed eos qui cū haberent, maiorem tamen pecu niam uellēt. Deinde si ille huius modi homines in cōclusione po suerit, tu contra in propositio ne dicas te intellexisse mendi

cos. ita

Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem ęque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versatur. cum aliquid quod contra dicatur, æquum esse cōcedimus: sed id quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur, quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimavimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus.

cos, ita adversarij conclusionem propositionis visa ambiguitate subvertes. Deinde aliud obscurius vitium est, cum obliviscimur quid in propositiōe sit positum, & aliud in conclusione conficitur: utputa, Si ad illum hæreditas veniebat, verisimile est ab illo necatum. Hic verisimilitudo posita est. Deinde hanc propositionem pluribus verbis approbant, scilicet ut memoria propositionis ex animis auferatur. Post assumunt, Ad illum autem hæreditas veniebat. Postremo inferunt conclusionem, Ille igitur occidit. Utique in hac conclusione oblivio nostra tentatur. Supra enim positum est, verisimile est ab illo necatum. Hic post approbationem longissimam propositionis non concludit: Verisimile est igitur ab illo necatum, quod probabile est: sed, ille igitur occidit, quod necessarium est, quoque à probabili propositione dissentit. Itaque diligēter debemus attendere, ut conclusionem adversarij aut ambiguitate propositionis convertamus. aut quia meminimus quid in propositione sit positum, eandem conclusionem falsam esse doceamus.

Ipsum autem genus argumentationis vitiosum his de causis ostēdetur. } Tertius reprehensionis modus est, cum ipsum genus argumentationis vitiosum esse monstratur. Verum hoc tenere debemus, quod sumpta sola nuda, & generaliter potentia modis suis reprehenduntur. Genus autem argumentationis in causa & in specie positum considerare debemus, quod quidem sumptis suis, & forma dictionis, quantū in se est, integrum est. Sed cum in causa positum quid operetur attendimus, tunc in eo vitia possumus invenire. Itaq; ipsum genus argumentationis duobus modis vitiosum est: cū aut in ipso vitiū erit, aut cum ad id quod instituit, non accommodabitur. In ipso vitium esse quatuordecim modis possumus invenire. Deinde nō accommodari ad id quod instituit, duodecim modis possumus deprehēdere. quæ omnia Cicero partim quia apta sunt, solis propositionibus: partim quia obscuriora sunt, ēt exemplis proposuit, & explicavit. nos eadem persequi, imo repetere, longum ac superfluum est. Quartus modus erat reprehensionis. per quem contra firmam adversarij argumentationem æque firma, aut firmior ponitur. } Quarta reprehensio pertenuis est, & defectis omnibus extrema necessitate ponenda. nam & sumpta vera esse concedimus, & conclusionem recte habitam fatemur, & ipsum genus argumētationis vitiosum non esse concedimus. sed contra firmam adversarij argumentationem nos, quoniam nihil possumus reprehendere, aliam argumētationem æque firmam aut firmiorem proponimus. Verum hoc in deliberativo genere causæ usu provenit, cum aut utile aliquid adversario concedimus, sed nos aut utilius, aut honestius aliquid demonstramus: aut honestum aliquid adversario concedimus, sed nos honestius aliquid, aut necessarium esse monstramus. Verum nunc transit ad conclusionem, id est, sextam, eandemq; extremam partē totius orationis. Quo loco Hermagoras digressionem supponit i. orationem, in qua præter cōtroversiam causæ, aut laus nostra, aut adversarij vituperatio cōtineatur, aut quæ ad aliā rem transitū faciat, nō per argumētationē, sed p amplificationem. hāc Tullius nō partē orationis vult esse, sed in oībus orationis ptibus insertari, ac subijci posse declarat: ut certis locis post rē aliq̄ probatā, aut amplificationē aliquā subijcias, aut laudē, aut vituperationē. itaq; nō digressionē sexto loco, sed cōclonē Tullius ponit.

DE CONCLVSIONE.

ERMAGORAS digressionem deinde tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digreßiōe ille putat oportere quandam inferri orationem à causa atq; à iudicatiōe ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut adversary vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabūtur.

Conclusio est exitus, & determinatio totius orationis. } Conclusio ē, inquit, finis ac terminus orationis, sed totius orationis. Nos epilogos accipiamus. huius conclusionis partes sunt tres: enumeratio, indignatio, conquestio. Verum hoc distant, quòd indignatio & conquestio tantum animos movent, diverso tamē exitu, nunc vero iracundia contra adversarios commoventur, nunc misericordia circa nos. Enumeratio vero & animos movet, & fidē facit, nam cum repetit quæ dicta sunt, fidem cum vero omnia coacervat & colligit, animos movet. hæc enumeratio nō semper uniformiter ea quæ dicta sunt colligere debebit. ne cum odiosum, tum etiam quod maxime contrarium est fieri videatur ex arte. Itaq; supradictorū repetitio varianda est. Variatur autē modis quatuor, si aut ōas res quas ante dixisti, breviter perstringas & colligas, quidem factu facile est: aut si in memoriam audientium revoces, quas partes in partitione pposueris, & quibus rationibus unā quāque partem cōfirmaris: aut si interroges iudices, quid amplius velint cognoscere, cum hoc & hoc docuerimus, an hoc et hoc planum fecerimus, atque hæc nunc per nostrarum argumentationum repetitionem, vel confirmationem: nunc etiam per adversariorum argumentationum reprehensionem. Deinde hæc ipsa enumerationum genera non semper à nostra persona facienda sunt, sed nunc à nostra, nunc a supposita, nunc à re. À nostra persona quemadmodū accipiat orationem, in promptu est. Suppositæ autem personæ accōmodatur oratio, si dicas: nam si legis scriptor assistat, et quærat à nobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum. Rei etiā sic accōmodatur oratio, si aut lex, aut locus, aut urbs, aut monumentū aliquod accipiat orationem. Per enumeratiōem sic: Quod si leges loqui possent,

Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quòd de causa digredi, nisi per locum communem displicet, quo de genere posterius est dicẽdum. Laudes autem, & uituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas: Nunc de conclusione dicemus.

CONclusio, est exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis treis, enumerationem, indignatione, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse & diffuse dictæ unum in locum coguntur, & reminiscendi causa unum sub aspectum subyciuntur. hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin uarie fiet, & hanc suspitionem, & satietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, & ita omneis transire breuiter argumentatiões. Tum autem id, quod difficilius est, dicere quas parteis exposueris in partitiõe, de quibus te pollicitus sis dictũrum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unãquamque partem confirmaris: tum ab ys qui audiunt, quærere quid sit, quod sibi uelle debeant demonstrari. hoc modo: Docuimus hoc illud planum fecimus. ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes trãsire separatim, tum id quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere, & cum tuam argumentationẽ dixeris, tum contra eam, quod afferebatur quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationẽ auditoris memoria, & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc alys actionis quoque modis uariare oportebit. Nã tũ ex tua psona enumerare possis, ut qd, & quo loco qdque dixeris admoneas, tũ uero personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationẽ ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nã si legis scriptor existat, & quærat à uobis, quid dubitetis, quid possitis dicere, cum uobis hoc, & hoc sit demonstratũ: Atque hic item ut in nostra persona licebit alias sigillatim transire omneis argumentationes, alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret quærere, alias hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum. Res autẽ inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi loco, urbi, monimẽto attribuetur oratio per enumerationẽ, hoc modo: Quid si leges loqui possent, non'ne hæc apud uos quererentur?

nónne hæc apud nos quererentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum nobis hoc et hoc planum factum sit? Verum etiam in his enumerationibus, quæ aut suppositæ psonæ, aut rei dantur, ita ut in nostra persona illa omnia enumerationũ genera uarianda sunt, ut nunc singulatim singula nostra argumenta pcurrantur, nunc partitionis promissio suis rationibus exæquanda sit, nunc interrogatio ad iudices faciẽda, nũc & nostrarum & aduersariorũ argumẽtationũ copulãda collatio. Cõmune aũt præceptũ hoc datur ad enumerationem, etc.} Cõmune aũt hoc erit ĩ enumeratione præceptũ, ut ex unaquaque argumentatione, quoniã nõ põt recenseri unũquodque, quod ualidum ẽ deligatur, ut memoria renouetur, non omnis repetatur oratio. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnũ odiũ, aut in rem grauis offensio concitetur.} Indignatio et conquestio tantummodo motus excitant ad iracundiam, uel odium, indignatio ad iram, ad misericordiam conquestio: quæ utraque iysdem locis sumi poterit, q bus argumentatio cuncta constitit. i. ex attributis personæ, & attributis negotio. Ex his enim & fides comparatur, & cumulus. Verum indignatio propria ueluti accusatoris est, ut iram in reum suscitet: conquestio autem uelut propria defensoris est, ut in reũ suscitet miserationem. Sed cum indignatio uel cõquestio apud personas agentiũ pro proprietate præualeant, utrunque tamen ab utroque faciendum. nam & accusator irã in reum, miserationem uero p se suscitare debet: & rursus defensor miserationem pro se, irã uero in accusatorem suscitare debebit. Hoc ita faciendum, quẽadmodum etiam ab utroque, et propriæ argumentationes confirmãtur, et aduersariorum reprehenduntur. Verum cum indignationi & conquestioni item dederit generale atque commune præceptum, quod ex attributis psonæ uel negotio sumi põt, dat iñ singulis pprios locos: indignatiõi quindecim, cõquestioni sexdecĩ. Nec nos locorũ ipsorũ ordo moueat q ĩ quosdã numeros ordinantur. nulla etenim ẽ ipso ordine rerũ accessis ẽ, nullus gradus ad maius, aut ad minus. Sed iccirco locis ipsis numerus datus ẽ, qa melius et tenẽtur sæpe præcepta, nullamque recipiunt confusionẽ, si ad memoriam numeris collocentur. quãquam indignationis primũ locum recte sumpserit, quod ex rebus omnibus à numinibus traxit exordium. Sed, ut diximus, in hoc locorum numero rerum ordinem nolo queramus, sed ex more manifestioris præcepti factum esse meminerimus. Iam ipsi loci diligẽter inspiciẽtibus manifesti sunt. i. res que præcapiuntur, facile perspici possunt. Illud tamen præceptum tenere debemus, siue in indignatione, siue in cõquestiõe, nos locis oĩbus uti non oportere, sed his quos causa suggerat. neque his omnibus, sed quo ad iudicantium animi moueantur. Quod si etiam uno aliquo loco factum uiderimus, orationẽ cõtinuo finire debemus. Ita enim uel lacrymæ dũ incipiũt, ac recentes sunt, plurimũ ualent. Conquestio est oratio auditorũ misericordiam captans.} Diximus conquestionis opus hoc esse, ut aĩos iudicãtiũ ad misericordiam moueat. Huic aũt dat pprios locos sedecim, in quibus (ut diximus) nõ erit nobis rerum ordo querendus, sed quicũque locus ad misericordiã efficiẽdam pro negotij qualitate sumendus. Hoc autem scire debemus, multos esse communes locos & indignationi, & cõquestioni: & recte. neque enim iudex potest nobis præbere misericordiã, nisi irã aduersariorũ consequatur, aut irasci poterit aduersario, nisi in hoc ipso nobis animũ præbeat misericordẽ.

uos quærerentur? Quidnã amplius desideratis iudices cum uobis hoc, & hoc planum factum sit? In hoc quoq; genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumeratione͂, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur quod erit grauissimũ, & unumquodque quàm breuissime transeatur, ut memoria non ratio reuocata uideatur.

Indignatio, est oratio, per quã conficitur, ut in aliquem hominem magnũ odium aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse omnibus ex locis ijs, quos in confirmandis præceptis posuimus, tractari indignatiōem. Nam ex ijs rebus, quæ psonis, atq; negotijs attributæ sunt, quæuis amplificationes, & indignationes nasci possunt. sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus.

Primus locus sumitur ab authoritate, cum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis quorũ authoritas grauissima debeat eē q locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, uatibus, ostētis, prodigijs, responsis, similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus.

Secundus locus est, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignatione͂ ostenditur, an ad omneis, an ad maiorē partem, quod atrocissimũ est: an ad superiores, quales sunt ij, quorum ex authoritate indignatio sumitur, quod indignissimum ē: an ad pareis animo, fortuna, corpore, quod iniquissimũ est: an ad inferiores, quod superbissimum est.

Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit euenturũ, si idem cæteri faciant, & simul ostendimus, huic si cōcessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros, ex quo quid mali sit euenturũ, demonstrabimus.

Quartus locus est, per quem demonstramus multos alacres expectare quid statuatur: ut ex eo quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint.

Quintus locus est, p que͂ ostendimus cæteras res perperam cōstitutas, intellecta ueritate commutatas corrigi posse: hanc esse rem quæ si sit semel iudicata, neq; alio cōmutari iudicio, neq; ulla potestate corrigi posit.

Sextus locus est, per quem consulto, et de industria factum esse demonstratur, & illud adiungitur, uoluntario maleficio ueniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire.

Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per uim, per manum opulentam: quæ res ab legibus, ab æquabili iure, remotissima sit.

Octauus locus est, per quem demōstramus nō uulgare, neq; factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus id maleficium, de quo agitur, atq; id à feris quoque hominibus & à barbaris gentibus, & immanibus bestijs remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicentur. & deinceps si qua proferantur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos, in eos, quibus cum uitam egeris, in eos apud quos educatus sis, in eos à quibus eruditus sis, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos, in eos qui neq; lædere alium nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio summũ in eum, qui uiolarit horum aliquid, odium commouere poterit.

Nonus locus est, per quem, cum alijs, quæ constant esse peccata, hoc de quo quæstio est, comparatur: & ita per contentionem quāto atrocius, & indignius sit illud de quo agitur, ostenditur.

Decimus locus est, per quem omnia, quæ, in negotio gerendo acta sunt, quæq; post negotum consecuta sunt, cum uniuscuiusq; indignatione & criminatione colligimus, & rem uerbis, quammaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus: ut id quod indignum est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac si præsens uiderit.

Vndecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret.

Duodecimus locus est, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu euenerit.

Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demōstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur.

Quartusdecimus locus est, per que͂ petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent; si ad mulieres, de uxoribus; si ad senes, de patribus, aut parentibus.

Quintusdecimus locus est, per quem dicimus inimi

tis quoq; & hostibus ea quæ nobis acciderint, indigna uideri solere. & indignatio quidem his fere de locis grauissime sumetur. Conquestionis autem huiusmodi de rebus parteis petere oportebit.

Conquestio, est oratio auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & misericordem cõficere oportet, quo facilius cõquestione commoueri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ uis in omneis, & hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita, grauiter, & sententiose, maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit.

Deinde primus locus est misericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur.

Secundus, qui in tempora distribuitur, per quem quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur.

Tertius, per quem unumquodq; deploratur incommodum: ut in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt.

Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ, ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passi pperssuri'ue sint.

Quintus est, per quem, omnia ante oculos singillatim incommoda ponẽtur: ut uideatur is, qui audit, uidere: & re quoq; ipsa quasi adsit non uerbis solum ad misericordiam ducatur.

Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, nõ modo id nõ adeptum esse, sed in summas miserias incidisse.

Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo qui illis charus debeat esse, nos cum uideant recordentur.

Octauus, per quem aliquid dicitur esse factũ, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non uidi, non postremam eius uocem audiui, nõ extremũ eius spiritum excepi. Item: Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, à feris diu uexatus, communi quoq; honore in morte caruit.

Nonus, per quem oratio ad mutas, & experteis animi res refertur, ut si ad equum domum, uestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorũ qui audiunt, & aliquẽ dilexerunt, uehementer cõmouetur.

Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur.

Vndecimus, per quẽ aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei cõmendatio fit.

Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentissime uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari.

Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignũ est, ut seruis, libertis, clientibus, supplicibus.

Quartusdecimus, qui per obsecratiõem sumitur, in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, & supplici oratione, ut misereantur.

Quintusdecimus, per quem, non nostras, sed eorum qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus.

Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamẽ amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, si quid acciderit, demonstramus. Nam sæpe uirtus, & magnificentia, in qua grauitas, & authoritas ẽ, plus proficit ad misericordiam commouendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Appollonius, Lacryma nihil citius arescit. Sed quoniã satis uidemur de omnibus partibus orationis dixisse, & huius uoluminis magnitudo longius processit; quæ sequuntur deinceps in secundo libro dicemus.

M. FA-

M. FABII VICTORINI IN LIBRVM CICERONIS DE *Inuentione secundum Commentarius.*

Crotoniatæ quondam cum florerēt omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, qđ religiosissime colebāt, egregijs picturis locupletare uoluerunt } Omnis præfatio quasi similitudo est ante id quod dicturi sumus, ita in ea sēper similitudo capiāda est. quāquam sæpe ad hoc deducitur, ut similitudo tollatur. Vnde siue futura similitudo est, siue non, in eo quod præfatio præparatur, animaduertendum semper est, utrum etiam toto similitudo præfationis paretur, an partibus, an in parte, frequenter enī cuncta conueniunt, frequenter diuersis in præfatione positis, cum ea re ad quam præfatio ducitur, quædam in præfatione similitudo confertur: Hic ad qđ ducitur præfatio, illud est, Ex multis artium scriptoribus. electa multa, & ad unam quā scripsit artem, quo pulchrior redderetur, præcepta ex mltis multa collecta. Huic igitur rei præfatio illa est, Zeusim pictorem nobilem Helenæ simulachrum pinxisse: sed cum conductis & in unum uocatis quinque uirginibus, quicquid esset pulcherrimum delegisse. hoc ut perspici licet, in summa conuenit: quia hic & ille multa de multis. Verum præfert Tullius opus suū, quod magis multa ipse. siquidē præteriti temporis scriptores, & præsentis in iudicio habuit. & nō unius ciuitatis, nec unius linguæ: quippe cum et græcos, & latinos. at uero Zeusis ex una ciuitate, & ipsius temporis eligendi habuit facultatem.

Crotoniatæ quōdam cum florerent. } Si partibus conductus tota conueniūt, pulchra semper & præcipua præfatio esse dicetur. Crotoniatæ Romani sūt cum florerent omnibus copijs, Romanis conuenit. Item conuenit, & in Italia: cum in primis beati numerarentur. Iunonis uero templum quód locupletare egregijs picturis uoluerunt: sic & eloquentiæ uel facundiæ templum, Zeusis & Tullius. cum multa dicendi genera sint, ut inter picturas multas Helena, ita inter cæteras dictiones eminet semper oratoria. & ut Zeusis in pingendis fœmineis uultibus summus, ita in orationibus Tullius. Pinxit Zeusis multa, quæ usq; ad nostram memoriā manent. secula posteriora tenent, qcqud pinxit oratio Tulliana, Zeusis Helenæ se simulachrum pingere uelle dixit: non enim Helenam, sed simulachrum fuerat traditurus. ita Tullius scribendo artes, nō orationes, non ipsam eloquentiam, sed simulachrum eloquētiæ fuerat traditurus. Hoc conuenit et illa sententia, quód ex animali exemplo mutum in simulachrū ueritas transferebatur. Mutū enim simulachrum eloquentiæ ars eius, ipsa autem eloquentia quasi animal. Ita per partes poterit et rei ad quam confertur præfatio, conuenire, relicto eo quod postea præponitur. quod cum Tullius ex omnibus multa quæsierit, & omni tēpore Zeusis ex una ciuitate & uno tempore comparauit. *Ac si par in nobis.* } Finito præfationis uno genere, similitudinis scilicet nunc prælationem, quæ etiā ipsa in præfatione faciēda est, incipit dicere. *Exēplorum eligendi potestas.* } Ideo hoc opus esse posse melius, principe illo, atq; inuentore Tisia. Corax et Tisia artes primi oratorias apud græcos scripsisse dicūtur, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat. Gloria Xenocratis philosophi motus Aristoteles, philosophiā exercuit. gloria Isocratis motus, rhetoricæ præcepta conscripsit. *Artis sibi curam assumebat.* } Voluit enim Aristoteles propter Isocratem, cum philosophus esset, etiam præcepta dicendi tradere. *Alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari.* } Non intelligere, omnium potest esse, & est uitium cōmune singulare uitium est, ut cum nō intelligat, in eo quasi intelligat perseueraret. *Hæc cōmode perscripsisse uideamur.* } Id

M. TVLLII CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA LIBER. II.

CROTONIATÆ *quondam, cum florerēt omnibus copijs, & in Italia cū in primis beati numerarentur; templū Iunonis, quod religiosissime colebāt, egregijs picturis locupletare uoluerūt. Itaque Heracleotem Zeusim, qui tunc longe cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras tabulas cōplures pinxit, quarum nonnulla pars vsque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit: & vt excellētem muliebris formæ pulchritudinē muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulachrum uelle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. Putauerunt enim, eum, si quo in genere plurimū posset, i eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeusis ilico quæsiuit ab his quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus*

est, ut præcepta commode tradidisse uideamur. Arrogãter assenserimus.} Hoc enim magnum uitium, temere assensisse.

Igitur primus liber exposito genere huius artis, & officio, et fine, et materia, et partibus, genera controuersiarum, et inuentiones, & constitutiones cõtinebat.} Propositurus quid dicendũ sit in secundo libro, prius enumerat quid ĩ primo dixerit, de genere, de officio, de fine, de materia, de partibus, de inuẽtione, & eius constitutionibus, cæterisq; rebus, item de partibus orationis: quas cum pleno præceptorum genere compleuerit, confirmationem & reprehensionem non ad causarum species, sicut oportuerat, applicauit. Dedit enim præceptũ, quomodo in omni causarum genere argumentandum sit. Ergo nunc ad species applicata argumentatione dicturum se pollicetur: ita tamen ut non de expolitione argumẽtationis, quę in primo plenissime tractata est. sed de argumentis loquatur in unoquoque genere causarum, id est in coniectura siue qualitate, translatione, & cæteris his incidentibus, & potuit quidem hoc esse cõtentus, ut specialiter de constitutiõibus diceret in quocunque genere causarum, quæ essent confirmandi præcepta, q̃ reprehendendi. Verũ quoniam ipsa quoque genera causarum propter suos fines diuersos diuersa præcepta desiderãt, cũ iudicialis hẽat æqtatẽ, demonstratio honestatẽ, deliberatio honestatẽ et utilitatẽ, confirmandi et reprehẽdẽdi præcepta q̃ sunt in cõstõnes singulas diuisit, in iudiciali genere causarũ, in postrema libri parte de deliberatione & demonstratione propter fines proprios aliquot tractaturus. Exposito genere.} Quod eloquentia magna & ampla pars est ciuilis cuiusdã questionis. Et officio.} Officium eius artis est, dicere apposite ad persuadẽdum. Finis, per

corporum viribus, & dignitatibus antesteterũt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cum puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, sorores sunt apud nos virgines. Quare quæ sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id quod pollicitus sum vobis, vt mutum in simulacbrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio virgines vnum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poetę memorię tradiderunt, quòd eius essent iudicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere iudicium debuisset. Neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad venustatem vno in corpore se reperire posse, ideo quòd nihil simplici in genere omni ex parte perfectũ natura expoluit. Itaque tanquam cæteris non sit habitura, quod largiatur, si vni cuncta concesserit, aliud alij commodi aliquo adiũcto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, vt artem dicendi perscriberemus; non vnũ aliquod propositum exemplum, cuius omnes partes, quocunque essent in genere, exprimendę nobis necessario viderentur; sed omnibus vnum in lócum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimę pręcipere videbatur, excerpsimus, & ex varijs ingenijs excellentissima quęque libauimus. Ex ijs enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia nobis visa ẽ aut à bene inuentis alicuius recedere, si quo in vitio eius offenderemur, aut ad vitia quoque eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quòd si in cęteris quoque studijs à multis eligere homines commodissimum quodque, quàm sese vni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in vitijs pseuerarent, aliquanto ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo picturę scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, q̃ ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quę tum erant eligere potuit: nobis omnium quicunque fuerunt ab vltimo principio huius præceptionis, vsque ad hoc tẽpus expositis copijs, quodcunque placeret eligẽdi potestas fuit. Ac veteres qui-

suadere dictiõe. Materia q̃d cunq; in ciuilibus negotijs reperitur. Non autem omnia, ut uoluit Gorgias Leontinus, nec etiam causas & quæstiões omnes, ut uoluit Hermagoras. Partes autem eius sunt, Inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio. Genera controuersiarum.} Id est genera causarum: iudiciale, deliberatiuum, demonstratiuum. Inuentiones.} Nam de quinque partibus orationis solam inuentionẽ tractat: deinde partes orationis, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem, quo pacto tractari conueniret argumentationes, syllogismum, et inductionem. Hic tantum ipsa inuenta.} Id est, argumẽta ipsa, non expolitionem, aut sentẽtiæ dictionem. Cõstitutiones omnes iudiciali in genere causarũ tractabuntur. Nũc à cõiecturali constitutione proficiscamur, cuius exemplum sit hoc expositum.} Secundus liber confirmationem & reprehensionẽ ipsis constitutionibus applicauit, cũ primus liber generaliter omnẽ materiam omnibus dederit. Ac primo de coniectura proponit exemplum, non ipsum exemplũ tractaturus, quoniam in exemplo non omnia inesse possunt, quæ cadunt in coniecturã. Qũia enim exempla, quæ in coniectura ueniunt, uel uenire possunt, præcipienda fuerant in argumẽtis. ergo de cõiectura erit præceptio, quia exinde in thema quodlibet coniecturale, si necessarium fuerit, facile poterit deuocari. Hoc autem fieri à Tullio intelligamus, etiam in omnibus constitutionibus, ut exemplum cuiuslibet constitutionis det. non tamẽ ipsum tractet exẽplum. Proposito itaque exẽplo coniecturali secundum præcepta primi libri, docet quæ sit intentio, quæ depulsio, ex quibus duobus patefit quæ sit constitutio: deinde admonet, q. in coniectura factum non conceditur.

eademq;

dem scriptores artis vsque ab principe illo, atque inuẽtore Tysia repetitos vnum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque pręcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligẽter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi præstitit, vt nemo illorum pręcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes qui quod illi pręcipiant velint intelligere, ad hunc quasi ad quendã multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atq; hic quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit, vt cęteros & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem, qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophię partibus operę plurimũ consumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat, tamen permulta nobis pręcepta dicẽdi reliquerunt. Atque alij quoque alio ex fonte pręceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicẽdũ, si quid ars proficit, opitulati sunt. nam fuit tempórę eodem quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates. cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus: discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte pręcepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familijs; quarum altera cum uersaretur in philosophia, nõnullam rhetoricę quoque artis sibi curam assumebat, altera vero omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata: unum quoddã est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commode dici uidebantur, in suas arteis contulerunt, quos ipsos simulatq; illos superiores nos nobis omnes quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoq; nonnihil in commune contulimus. Quòd si ea quę in his libris exponuntur, tantopere eligẽda fuerunt, quanto studio electa sunt; profecto neq; nos, neq; alios industrię nostrę pœnitebit: Sin autem temere aliquid alicuius pręteryisse, aut non satis eleganter secuti uidebimur; docti ab aliquo, facile & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte, & diu perseuerasse turpe est, propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscuiusq; uitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione simul quęrentes dubitanter unumquodq; dicemus; ne dum paruulum hoc consequimur, ut satis commode hęc pscripsisse uideamur, illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere atq; arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni uita studiose quoad facultas feret, conse

eademq; quæ quæstio est, ipsa est iudicatio. Occideritne. } In coniectura enim factum non conceditur. unde non potest ex deductione rationis, & refutatione nasci post quæstionem primam alia quæstio; quæ dicitur iudicatio. subiungit post admonitionẽ, dare se præcepta huic constitutioni, & argumentorũ locos omnes coniecturæ conuenientes, ex quibus in quamlibet coniecturam, qui necessarij fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur coniecturæ loci hi principales: à causa, à persona, à facto. A causa est, quamobrem fiat aliquid: & quæ parit uoluntatem. de causa enim loquitur hominis, non rei: qua causa uolumus probare, quod uoluit facere is cui intenditur factum. Persona autem omnis ille est, qui fecisse dicitur: hoc est, illa ex omni uita per attributa personis sumpta approbatio, ad id quod intenditur factum. At uero à facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ probant factũ illud unde indicium est. Nam factum tria significat. est factũ & illud qđ intenditur, ipsum illud quod dicitur occidisti. Est factũ tertium hoc, quod tribuit argumẽtum ad factum illud unde iudicium est: ut transisti, clamasti: quibus probatur Occidisti. hoc ergo ultimum est, quod dixit. A facto. } quod ipsum perspicietur in tribus illis: ante negotiũ in negotio post negotium simul cum finitimis, per quæ se explicant facta, loco, tẽpore, modo, occasione, facultate. Ergo hæc tria sunt, quæ coniecturæ suggerunt argumenta, causa, persona, factum. Causa ipsa diuiditur in duo, in impulsionem & ratiocinationẽ. } Impulsio motũ habet repentinũ, nõ uoluntarium, ut amor, uinolentia, & omnino omnia huiusmodi quæ ueniam merentur, si confiteatur idipsum quod fecisse arguitur. nam si negat. argumenta sunt à causa: ut sit, Fecisti, quia uinolẽtus fuisti. fecisti, quia amore

fecisti. fecisti qa iracũdus es: q. bus causis probatur facere potuisse, q. negat. Ratiocinatio autem causa est etiam ipsa uoluntatis. hæc ratio faciendi fuisse ostendit uoluntatem, aut non faciendi: quæ sumitur ex ratiocinatione uel boni, uel mali, siue iam præteriti boni, siue futuri pariter mali, uel præteriti, uel futuri. qđ nos diximus malũ, uel bonum, id est ut gloriæ causa, ut amicitiarũ, ut inimicitiarũ uel ciscẽdarũ, et metus, et pecuniæ. His igitur cõmodis, uel incõmodis, hos gradus dat primos. cõmodi retinendi utiq; qđ habẽt, & augendi, deinde adipiscendi, id utique est quòd nõ habebat. contra incommodi reijciẽdi pariter, & hic id quod habebat i minuendi, deuitandi utiq; quod futurum erat. Ita tria hæc tribus superioribus respondent: cõmodis incommoda, illic retinendi, hic reijciendi: illic augendi, hic minuendi: illic adipiscendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accedent, ut aliquid commodi simamus, uel ut maius commodũ consequamur, uel ut maius incõmodum uitemus: aut rursum, ut incõmodum aliquod prætereamus, uel ut maius commodum adipiscamur, uel ut maius incõmodum deuitemus. Nam & suscipi cõmodum paruum potest, ut maius aliquod cõmodum cõsequamur, uel incommodum maius uitetur. & rursum commodum contemni potest, uel ut maius commodum cõsequatur, uel ut maius incommodum uitetur: et rursus rerum commodum cõtemni potest, ut Leno cõtentus fuit sine lucro meretricem dare, ne ab Aeschino uerberaretur. & uelut in Verrinis accipi potest, Malo non habere, quàm rogare. Rursus contempto commodo suscipi maius cõmodum potest, ut Terentianum illud est in suasione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum. Quæstio uero eadem cõiecturalis est, quæ & indicatio, quia ratio deest.

non enim factum in confesſione eſt. ideo eadem erit iudicatio, quæ quæſtio. et in horum loco rum quæ coniecturalia ſunt, et in cæterorum.i.cæterarum conſtitutionum cõueniunt in locos.

Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capiẽda eſt.} Omnis hic locus de cauſa, ſiue impulſionis, ſiue ratiocinationis cõiecturæ, maximum eſt fundamentum. non quòd cum cauſa ſit, continuo et facinus comprobetur: ſed quoniam facinus nullum eſt, quòd non ante cauſa præceſſerit. Supponit deinde locos quibus accuſator utitur, cum aſſerit impulſione aliquid eſſe factum. ex quibus primus eſt, amplificatio eius rei quæ impulſionem pariat. deinde approbatio, quid ex ea fiat per exempla, ut amore ſe interfecit. Tertio loco comparationem facimus, & declarata impulſiõe, euentũ eius cauſæ fuiſſe cõcludimus. his tribus locis accuſator utitur in impulſione. In ratiocinatione uero hi ſunt, quos nunc dicã: demonſtratione, quid petierit, quid fugerit: argumenti, quanta res ſit quam appetierit, aut fugerit. Præter hæc duo, unum etiam illud accuſator conſiderare debebit, ne forte iſta quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque conſecutus ſit commoditatem, neque ullum malum fugerit: ſed dicendum eſt, ei ita fuiſſe uiſum, quia arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. opinio autem dupliciter decipit, mõ dũ rẽ aliter putat, atq; eſt eadẽ res: mõ dũ aliter euenit, quàm putauit. Res fallit, ſi mala creditur, cum bona ſit: uel contra, uel neutrum, uel utrũque. Ergo cum hoc intelligi posſit, quòd opinio fallat homines tum in re, tum in euentu, cum in re reus uti hac cœperit forte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam uita, aut fratris, aut amici: Accuſator debet uerum argumentum concedere. eſt enim credibile,

quemur. Nunc autem, ne longius oratio progreſſa uideatur, de reliquis, q̃ pręcipiẽda uidẽtur eſſe, dicemus.

Igitur primus liber, expoſito genere huius artis, et officio, & fine, & materia, & partibus; genera controuerſiarum, & inuentiones & conſtitutiones & iudicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omneis omnia pręcepta. Quare cum in eo cęteris de rebus diſtinctius dictum ſit, diſperſe autem de confirmatione, & de reprehenſione, nunc certos confirmandi, et rep̃hendendi in ſingula cauſarũ genera locos tradẽdos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in primo libro non indiligenter expoſitum eſt, hic tantum ipſa inuenta unamquanq; in rẽ exponentur ſimpliciter ſine ulla exornatiõe, ut ex hoc inuenta ipſa, ex ſuperiore autem expolitio inuentorũ petatur. Quare hęc, quę nunc pręcipientur, ad confirmationis & reprehenſionis parteis referre oportebit.

OMnis & demonſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum, quę ante expoſita ſunt, conſtitutionis genere uno pluribus'ue uerſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cum communiter quędam de omnibus pręcipi poſſint, ſeparatim quoque alię ſunt cuiuſq; generis, & diuerſę pręceptiones. Aliud enim laus, aliud uituperatio, aliud ſententię dictio, aliud accuſatio, aut recuſatio conficere debet. In iudicijs quid ęquum ſit quęritur. In demõſtrationibus, quid honeſtum. In deliberatiõibus, ut nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid utile. Nam cęteri utilitatis modo finem in ſuadendo, & in diſſuadẽdo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuerſi ſunt, eorum pręcepta eadem eſſe non poſſunt. Neque nunc hoc dicimus non eaſdem incidere cõſtitutiones: ueruntamen oratio quędam ex ipſo fine, & genere cauſę naſcitur, quę pertineat ad uitę alicuius demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem. Quare nunc exponendis controuerſijs in iudiciali genere cauſarum, & præceptorum uerſabimur. Ex quo pleraque in cætera quoq; cauſarũ genera ſimili implicita controuerſia nulla cum difficultate trãſferentur, poſt autem ſeparatim de reliquis dicemus.

Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum. In itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quendam, & ſecum aliquantum nummorum ferentem eſt comitatus: cum hoc, ut ferè fit, in uia ſermonẽ cõtulit: ex quo factum eſt, ut illud iter familiarius facere uellẽt. Quare, cum in quandam tabernam diuertiſſent, ſimul cænare, & in eodẽ

Sed confirmare debebit, hoc ei, qui arguitur non ita uiſum fuiſſe. & hoc approbare ex attributis perſonæ, non hanc illum habuiſſe opinionem, ſed illã potius habuiſſe, quòd talis eſt, q. ſcilicet perſonæ eſt. Sic argumentabitur accuſator de eo cuius opinio falſa eſt in re. Cum autem euentus fallit, quod accidit exẽpli modo, cum aliquis miſſo telo alterum interfecit, ut in ſcholæ controuerſijs. Vt, uero in cauſis forenſibus, cum quis eum dicatur necaſſe, cuius hæres non ſit, ſed tantum ſperarit hæredem, accuſatoris eſt locus, cogitationem ſpectari debere, non euentum. & hæc de ratiocinatione. In cauſa autem omni, ſiue in impulſione, ſiue in ratiocinatione laborandum eſt, fuiſſe illis poteſtatem, aut facultatem, aut uoluntatem. Poteſtas eſt, qua poſſe oſtenditur: facultas eſt, qua adiutores, & cætera demonſtrantur: uolũtas eſt, qua uelle, uel uoluiſſe aliqd declaratur. Ita aliud erit uoluntas, aliud cauſa, ſiue impulſio ſit, ſiue ratiocinatio. illa enim efficiunt uoluntatem. Non autẽ quod efficitur, hoc eſſe debet, quod ẽ illud quod efficit. Nam ſæpe & cauſæ ſunt, & deeſt uoluntas: quæ probari poteſt uel fuiſſe, uel non fuiſſe, tametſi cauſa præceſſit. Hoc ex perſonæ potius attributis confirmabitur, quibus talis doceatur, ut potuerit cauſis cõmoueri. Hæc igitur accuſator dicet, & cum uolet alios defendere, quibus fuiſſe cauſa faciendi declarabitur. Deinde adiunget etiã alios locos, quos defenſori Tullius dabit ad ſe purgandum. Quibus locis utetur, ſicuti diximus, accuſator, cum defendet alios: ſed hoc breui faciet. Illorũ enim defenſione alterũ alius uult accuſare, non ipſos oſtendere innocẽtes. Ita in maiore eſſe actu nõ poteſt, quod alteri proficit. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo coniectura capienda eſt, quæ parit uoluntatem

tatem, uelle uel uoluisse. i. causa qua quid ortum sit, ostendimus attributum personæ. i. persona. Attributa autem negotio. i. qđ ait facto, causa distribuitur in impulsionem, & ratiocinationem. Rationem scilicet, non ratiocinationem illam, ut supra legimus syllogismi. Vt amor, iracundia, ægritudo. } Inter iracundiam & iram hoc interest, quòd iracundia perpetua est, ira ad tempus suscipitur. Atq; hoc fit, ut iracundia sit impulsio, ira ratiocinatio: ut odio qs iratus, uel metu occidisse dicatur, quod est ratiocinationis, cæterum iracundum esse, quia semper est ad impulsionem, dicimus, quæ propter talem naturam admissum facinus posit ostendere. Aegritudinem uero morbum animi posuit, non corporalem, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiscendi causa, aut maioris uitandi incōmodi suscipitur. ut aliquid cōmodi suscipiatur ꝑpter duas res: uel ut maius aliquod commodū consequamur, uel ut maius incōmodum deuitemus. Hic locus est}. i. causa. Nisi aliquid qua re factum sit ostēdatur. } Quæ sit causa quæ parit uolūtatem, siue per impulsionem, siue per ratiocinationem. Ergo accusator, cum impulsiōe aliquid factum esse dicet. } Locis confirmationis à causa per impulsionē primo datis, redit ad reprehensionis modos, qui simili impulsu aliquid commiserunt, & similitudinum collatione, ut applices exemplum, & doceas simile comparando. Et ipsius animi affectionis explicatiōe. } Curandum est ut ipsius affectionis, hoc est, rei sit explicatio. Vt non mirum uideatur si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. } id est, ut uerisimile probet, & per exemplum, & per explicationem animi affectionis, ut quoad eius fieri possit, quantum in hac re fieri potest, quid in opinione eius quem atr-

loco somnum capere uoluerunt, Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inuētum, cū in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum uidelicet qui nummos haberet, animaduertisset, noctu postquam illos arctius, ut fit, iam ex lassitudine dormire sensit, accessit: & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium prope appositū è uagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentum in uaginam recondidit, ipse sese in lectum suū recepit. Ille autem cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit comitem illum suum inclamauit semel, & sæpius. Illum somno impeditum non respondere existimauit. ipse gladium, & cætera quæ secum attulerat, sustulit. solus profectus est. Caupo non multo post clamat hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum, qui ante exierat, consequitur. in itinere hominem comprehendit, gladium eius è uagina educit, reperit cruentum. homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, occidisti. depulsio, non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, occiderit'ne.

Nunc exponemus locos, quorū pars aliqua in omnē coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horū locorū expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omneis in omnem causam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur, sic omnem in causam non omnis argumentorum copia. sed eorum necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso, coniectura capienda est.

Causa, distribuitur in impulsionem, et in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionē animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit, & id quod fecit, impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit.

Ratiocinatio autem, est diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certa de causa uitasse, aut secutus esse animus uidetur. ut si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si deniq; (ut omnia generatim amplectamur) alicuius retinendi, augendi, adipiscendi'ue commodi, aut contra reijciendi, diminuendi, deuitandi'ue incommodi causa. Nam horū in genus alterutrum illa quoq; incident, in quibus aut

guet, fuerit, ut non solum quid cōsecutus sit, uerumetiam quid sperauerit. Si ostendi potest ei uisum esse qui arguatur, ut uoluntatem criminetur, etiāsi effectus defuit, ut ex eo causam habuerit, quia timuit, quia sperauit, etiamsi nihil aut commodi aut incommodi acceperit. Nā opinio dupliciter fallit homines. } Opinio fallit in re, cum opinio uera non est, et errat ab eo quod in uero est, ut cum res mala sit, bona credatur. uel contra, euentus fallit opinionē, cū opinio quidem uera est, sed eam interueniens casu decipit, ut cū res bona est, et bona creditur, sed aliquo casu in malum uertitur. tam in causa ipsa hoc modo possumus dicere. i. ut dicamus, Heo occidisti, quia te hæredem fore putasti, licet alium hæredem fecerit. Ita semper in opinione est & euentus. fallit & res, cum aut alniusmodi est quàm creditur, aut aliter creditur, quàm putatur habuisse prouenire. Aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. } cum aut ipsa res qualis sit ignoratur, aut cū res certa fuerit, aliter eueniat quàm putatum est: aut id quod bonum est, malum putant, & reliqua. Hoc intellecto. } quod homines impellantur non sola ratiocinatione uera rerum, uerumetiam falsa. Hoc intellecto, quòd fefellit eū res. illi ita nō esse uisum, ut quāuis uerum sit quod dicatur. ipsi tamen non fuerit ista sententia. Ex ijs quæ ad personam pertinēt. } Attributa personæ, quæ probant personam: ut si qui dicatur alium occidisse, ac uoluerit. Exemplum ad euentum falsum probandum posuit, non ad probationem causæ per coniecturam. Aut eum necasse, cuius testamento non sit hæres. } Exemplum in causa. Nō quo casu utatur, ad rem pertinere. } τὰ κεφάλαια coniecturæ sunt. ἡ ἔκβασις. i. euentus, accidentia, effectus, casus, potestas. Si aut nesciisse, aut non af-

fuisse. } Non fuit necesse facecere, etiamsi causa fuisset. Et si fuisset causa uidelicet propter æs alienum, non tamen necessitas ut deos patrios uenderet. Defensor autem ex contrario. Primum impulsionem aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedet, extenuabit. } Dati sunt loci accusatori, quibus uti debeat ad probationem causæ per impulsionem. Item alij dati sunt, quibus uti debeat ad probationem causæ per ratiocinationẽ. Nũc supponit defensoris locos in infirmanda impulsione, & in firmanda ratiocinatione. Infirmandæ impulsionis loca sunt quatuor: negare, minuere, negare eius effectum quæ intenditur, impulsionis ipsius naturam docere. Confirmare exemplis, & similitudinum propositione. Ratiocinationis loci sunt quatuor. Quoniam ratiocinatio est aut in re, aut in opiniõe. In re, commodi, uel incõmodi, loci eius erunt, negare, commodum minuere, dicere alijs magis fuisse, aut tantũ & sibi quãtum & alijs, aut incommodum maius quàm commodum. Pariter & de incommodis ista dicẽtur, quòd dicitur enitatum nullum fuisse incommodum, non tã tum fuisse incommodum, alijs magis fuisse incommodum, aut alijs tantum quantum sibi, aut maius commodum quàm incommodum. Sin accusator dixerit. } Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmitatis loci sunt quatuor: non tale esse uel commodum uel incommodum, ut possit aliquem fallere: maxime se non potuisse, quod firmabitur persona. Post hæc omnia, defensor uti poterit omnibus locis accusatoris, si in alios crimen transferre uoluerit. Quẽadmodum enim accusator cum conuincat, defendit alios, et utitur partibus ac locis defensoris: ita et defensor, ut se purget, accusabit alios, & in hoc utetur partibus ac locis accusatoris: aut si fuisse concedet, extenuabit quæ auget accusator.

incommodum aliquod maioris uitandi incommodi causa, aut maioris adipiscendi commodi suscipitur, aut cõmodum aliquod maioris adipiscendi cõmodi, aut maioris uitandi incommodi præteritur. Hic locus, sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum & quandam commotionem animi affectionemq́ uerbis, & sententijs amplificare debebit, & ostendere quanta uis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandum est, ut non mirum uideatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, uerum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit; & id augebit quammaxime poterit, ut quoad fieri possit, idonea quammaxime causa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quãtam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, et omnino quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in ueritate modo, uerum etiam uehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut nõ esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest ei uisum esse qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res alriusmodi est, ac putatur, aut non is euẽtus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id quod bonum est, malum putant: aut contra quod malũ est, bonum: aut quod nec malũ est nec bonũ, malum aut bonum: aut quod malum aut bonum est, nec malum nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit ullã pecuniã esse fratris, aut amici uita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suauiorem, nõ erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id qđ tã uere, et pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi nõ esse ita uisum, quod oportet ex ijs q̃ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit cum aliter accidit, atque ij, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut si quis dicatur, alium occidisse, ac uoluerit, quòd aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus

Ex persona autem coniectura capitur, si eæ res quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur. } Explicitis præceptis omnibus ad causam pertinentibus, subiũguntur præcepta psonæ attributa, & quẽadmodum his uti possit accusator, quẽadmodum etiam defensor in coniecturali constitutione. Et hæc quidem personæ attributa in primo libro quãquã singula exposuerit, & explicarit: hic tamen nunc breuiter repetit, quæ ipsa sint, & quid sint post præcepturus, quemadmodum his uti possit accusator, quemadmodũ defensor. Quo in genere est uirtus, & scientia animi. } quæ est stultitiæ contraria. Amor, iracundia. } Affectio enim facile euentum suum declarat, signumq́; ipsa est eius rei quã ex se parit. Et ipsorum uis } quid ipsa sint, nõ quid ex se gignant. Et quæ res harum aliquam rem consequantur. } Quid ex se gignant, non quid ex se ipsæ possint. Ac psonis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit, iprobatione hominis uti. } Expositis breuiter attributis psonæ, quia ita res repetita poscebat, dat accusatori ex his præceptum, ut excutiat uitam præteritam. Parum est enim causam commendasse solam, si non quæ ab hac impelli posset, persona consentiat. Ergo accusator ex uita præterita proferre debet similia peccata, similes causas in rebus, uel in paribus, uel minoribus, uel maioribus: uel si similes proferre non poterit, dispares proferat. atq; hæc nocentis uitæ sunt. Si innocentis uita præterita est illius qui reus est, locus communis inducitur, uitam præteritam spectari non oportere: quod ea poterit esse occulta: aut fortasse ad peccandum cum animus fuerit, defuerit causa, uel potestas, uel occasio. Deinde alius locus

communis

communis, non ex uita præterita præsens iudicium, sed ex præsenti iudicio uitam expectari oportere. Sin autem uita alicuius ignorabitur, prætereundus ab accusatore hic locus est: dicendumq́; cur prætereatur, quòd ignoretur uita statimq́; ad alia argumenta properandum, quæ sunt ex ipso negotio in factis dictisq́; eius qui reus ē collocata.

Defensor autem primum, si poterit, debebit uitam eius qui insimulabitur, quàm honestissimam demonstrare. } Qui defensoris à persona contrarij loci sunt. Nam primū laborare debet, ut honestam rei uitam demōstret, quæ declarabitur officijs, uel communibus & notis, uel maximis & raris, aut cum periculo, aut cum labore præstitis, officij causa, non necessitatis, & præstitis in parentes, cognatos, amicos, Rempublicam. Sed ista beneficiorum commemoratio parua est, quia multorum uita exemplo est, naturā posse mutari, ut morum instituta perseuerarint. declarandum est, nihil aliquando deliquisse, nunquam ab officio recessisse. Fuisse & causas, & facultatē nunquam tamen noluisse peccare. Atque in his ostendendis occasionibus laborandum est, earum rerum copiam fuisse in faciendo, facere noluisse, quarum rerū nunc crimē in iudicio est: ut si auaritiæ, cupiditatis. Deinde locus communis inducendus est, quo indignum esse conquestione declarandum est, ut qua causa impelluntur ad peccandū uitijs omnibus pleni, hac cuius uita præterita purgata sit, impulsus eē dicatur. Deinde alius locus communis, uitam honeste actam reo debere pdesse, ipsam esse certissimam testem morū, & uoluntatum. Criminationem inimicorum inuidia facile posse componi. Hæc, si honesta uita est. At si inerunt aliquæ turpitudines, laborandum est, ut falsa esse dicamus inimicorum criminatione collecta: uel eo uitio

ptus sit, aut eum necasse cuius testamento non sit hæres, quòd eius testamento se hæredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione, et spe ad maleficium profectus sit considerare. et quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit alij nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tā idoneam nemini. Sin fuisse alijs quoque causa faciendi uidebitur, aut potestas alijs defuisse demonstranda est, aut facultas, aut uoluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicet. Facultas, si ratio, adiutores, adiumēta, et cætera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis uacuus et integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciēdum est, et in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum uideatur. atque accusatori quidē hæc ferè sunt in causa facienda, & cōsideranda. Defensor autem ex contrario, primum impulsionē, aut nullam fuisse dicet aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandū, quæ uis & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur, in quo et exempla, & similitudines erunt proferendæ & ipsa diligenter natura eius affectionis quàm leuissime quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli, et turbulento ad quoddam mitius, et tranquillius traducatur, et oratio tamē ad animum eius, qui audiet, et ad animi quendam intimum sensum accommodetur.

Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm alijs, aut incommodū sibi maius, quàm commodum dicet, ut nequaquam fuerit illius cōmodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod subeatur, comparanda. qui omnes loci similiter incommodi quoque uitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei uisum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum; quanquam in falsa fuerit opinione, demonstrādum erit defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit ueritatem ignorare. Quòd si id conce-

mentis admissa, quo facilius ueniam promereremur: negligētia, necessitate, aco'escētia, uel quolibet alio affectu animi non perniciosio, amore, uel aliquo huius generis. Postremo laborandum est, ut turpitudines uitæ præteritæ, uel in dissimili genere uitiorum esse doceātur. ut quoniā innocentem probare non possumus, ab hoc tantum facinore, quod in iudicio est, remotum esse doceamus. Sin uero uita turpissima, nullo genere defensionis supra posito purganda, locus communis induci debet, uitā præteritam spectari non debere: neq; de moribus hoc crimē, quod intenditur, comprobari.

Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur. } Restat tertia pars probationis in coniectura ex negotio. Huius partes quatuor sunt, ut in libro primo expositum est. Etenim attributa negotio quatuor sunt, continentia cum negotio, in gestione negotij, adiuncta negotio, quæ gestū negotium consequuntur. Hæc breuiter hic repetit, quoniā iam in libro primo tractata sunt. ac dicit in coniecturam omnia genera incidere, nō omnes partes in continētia negotij. Ante negotium, in negotio, post negotium, facta omnia in suspicionem uocemus. Item in gestione negotij, locum, tēpus, occasionem, facultates. De modo conticescens, quòd rei manifesta, & in confessione habitus modus semper est. Item adiūcta negotio, uel maiora, uel minora, uel paria, uel similia, maximeq́; euentus coniecturæ prodest. Quarta etiam pars, quæ gestum negotium consequatur, ad coniecturam tribuet argumenta. ubi quæritur lex, consuetudo, actio, usus, exercitatio. Atque hæc sunt attributa negotio: ex quibus cum ducitur argumentum, impletur argumentatio ex negotio. Inuenitur aūt argumentatio, præterea quæ

datur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc quid eius iuris esset, sed id quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod uerum pro uero probasse. Quòd si dubitauerit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum certū in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis utetur; sic ijs locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen uolet transferre.

Ex persona autem coniectura capitur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omneis in primo libro exposuimus. nam et de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque et agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo, et proprio uocabulo agitur ut si dicamus idcirco aliquem Callidium uocari, quòd temerario, et repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus Græcis imperitis uerba dedisse, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. Omnia enim hæc, vir an mulier, huius an illius ciuitatis sit, qbus sit maioribus, qbus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur suspiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus, et eruditus sit, quæritur; & quibuscum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domestico uiuat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum seruus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut deniq; aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniā in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quę contraria sunt, res ipsa causa posita docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nā affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere coniecturā, ut amor, iracundia, molestia: propterea quòd & ipsorum uis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt.

Studium autem quoniam est assidua & uehemens ad aliquam rem applicata, magna cum uoluntate occupatio; facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium, est aliquid faciendi, non faciendi'ue excogitata ratio. Item facta & casus, & ora-

communiter sumatur ex attributis negotio, & attributis personæ, ut attributa personæ non mihi personam, hoc est, uitam præteritam hominis declarēt, sed hoc facinus approbēt quod intēditur. sicut declarabūt quæ supponuntur exemplo. Suspiciones ducentur } .i. coniectura capitur, & ex ipsis omnibus partibus pertentabitur, ut non mixta sint attributa personæ, sed tantū sola sint facta in ipso negotio, uel actiōe totius negotij implicta. Hoc enim in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas. } Modum in cōiectura non posuit, quia in facinore confessio semper inspicitur. Sunt autem aliæ aliquæ suspiciones, quæ communiter et ex negotiorum & ex personarum attributionibus sumūtur. } Coniecturæ argumenta suggerūt, causa, persona, factum: utique ideo tria. quia singula. suis igitur rationibus causa, suis persona etiam approbatur. Eodē modo factum, quòd cum singula suis rationibus per se in coniectura fidem præstent, merito ad probationem coniecturæ triplex materia collocatur. Monet tamen ratio duo, personam scilicet, atq; factum, ad unam fidem posse cōsociari: ut ex utroque materiæ genere, negotiorum .i. factorum, & personarū fides coniecturæ quæstionibus afferatur. Hoc ut facilius fiat, intellectuq; capiatur, meminisse debemus attributa personis, quæ utiq; cum sint, ipsam uidētur approbare personam, quā cum probauerit, iam coniecturæ locus est: A. tali uiro id qd intenditur facinus non potuisse committi. Ergo attributum personæ facit personæ fidem: facto autem prodest approbata persona. Quod cum ita sit, nouum præceptum dedit, posse quoque ex personæ attributis & negotiorum probari factum, hoc est negotium. Idcirco Tullius præceptum dedit, posse quoq; ex attributis personæ & negotiorū approbationes nasci, ex utraq; uero suspitione communes. Inter attributa personæ accipimus, fortunam, naturam, uictū, studia, facta, casus, orationes, consilia, habitum. Hæc utiq; si attributa personæ accipimus, sicut supra diximus, personam probabunt. Verum perspiciente ratione, & negotium probare poterunt. In fortuna, inquit, spectatur dignitas, diuitiæ, conditio. hæc licet personæ attributa sint, tamen cum dico diues est, affectat tyrannidem, seruus potuit occidere, consul non perdidit patriam: argumentum ex factis ac personæ attributis facio. Pari modo de consilio, si quibus consilijs aliquando usus sit, dicā. persona ē approbata, si quo nunc usus sit consilio, personæ attributo factum probabo. Ergo satis clarum est, in cōstitutione coniecturali argumēta fieri posse communiter, et de personæ attributis & negotiorum, ut factum probetur. Maxime cum quæri oportet. } Præcipit præterea in hac constitutione considerandum principaliter, quod in quæstione ē, an fieri potuerit, deinde an ab alio potuerit, deinde an facultas fuerit. Inter posse & facultatem hoc interest, cum substātis efficiētiæ rei inest, aut deest, de facultate tractatur: ut sunt uires, ministeria, pecunia. At si aut per naturam res negatur, aut per locum, aut per tempus, de eo quæritur, an potuerit. Si dicatur Tullius interfecisse Romulum, quod utique fieri nō potuit per tēpus, nec haberet posse. Item loco fit, si scilicet alicuius qui arguitur cædis, ab eo loco ubi cædes facta est, absentia declaratur. Tertio quæritur, utrum id facinus sit, quod patuere fuerit necesse: item q. spem celandi non haberet. deinde quæritur, an necesse fuerit id fieri. In quibus omnibus spectatur semper consilium. Quòd si in his consilium cernitur, & factum probatur, consilium au-

tem

tiones, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suspicionis. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti, parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui in simulatur, in eam suspicionē adducetur, ut à tali culpa non uideatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum causa quare peccauerit, non intercesserit, sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare uitam eius quem arguit, ex antefactis accusator improbare debebit, & ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. Si id non poterit, si quam in similem ante suspicionem uenerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua cōmotum peccasse, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore. ut si quis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re, eius aliquod factum auarum. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atq; ex dispari quoq; genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarij oportebit. ut si auaritia inductū arguas fecisse, & auarum eum, quem accuses, demonstrare non possis, alijs affinem esse uitijs doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoq; in re eum deliquisse. Quātum enim de honestate, & authoritate eius qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quē hortandi iudices erunt, vt veterem famā hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri. Quare nō oportere hanc rē ex superiori uita spectari, sed superiorem uitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

Defensor autem primum, si poterit, debebit uitam

tem attributum personæ est, ergo attributo personæ factum probatur. Huius rei docendæ causa supra positum thema tractādo excusit, habere argumenta.

Ante rem.} quòd in itinere se tam familiariter applicauit.

Quòd sermonis causam quæsierit, quòd simul diuerterit, cœnarit.} Hæc per se clara sunt, et ex sequenti contextu magis patescent. Item in re.} nox, somnus. Post rem.} quòd solus exierit, quòd ille tam familiarē comitatū æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit.} Hæc ante rem, in re, post rē attributa negotio sunt, quæ faciunt fidem negotio. Sed quoniam in his omnibus etiam consilium spectatur, fiet, ut cum consilium personæ sit attributū & hæc omnia negotio sunt attributa, efficiatur negotij ex attributis personæ & negotijs cōmuniter approbatio. Quæritur enim, utrum diligenter ratio faciendi uideatur habita, et excogitata: an ita temere, ut non uerisimile sit quēquam tā temere ad maleficium accessisse. in qua re quæritur, num alio modo cōmodius fieri potuerit, uel à fortuna.} Frequēter enim si pecuniæ, si adiutoris adiumenta desint, uidetur facultas faciēdi defuisse. quod utiq; impugnari non potest, nisi per cōsilium: ut alio modo fieri potuerit, uel fieri à fortuna. Ergo ad expugnādas facultates, quæ desunt, sibi subueniat sæpe consilium, cū dicitur aut alio modo fieri potuisse, aut per fortunam, cōsilio, quod personæ est attributū, res probatur. Ex hoc & ex superioribus illa conclusio est, nasci posse communiter argumenta, & ex personæ attributis, et ex negotiorum. Hanc igitur rationem si diligenter attendere uoluerimus, ista attributa inter se apte coniuncta & copulata cernemus negotiorum & personarum. Subiungit, non oportere his oībus præceptis subijci exempla: ut doceat, quemadmodū his uti accusator debeat, quemadmodum defensor, ut in superioribus docuit, et dicit nō necessarium esse, non facile. Nō necessarium ita, quòd si qui aliquid diligentiæ afferre uoluerit ad ista præcepta, ista omnia per materiæ genere facile cognitione retinebit. Non enim præceptor omnia tribuit, sed ex dictis ad similitudinem, non dicta intelligenda supponit. Non facilem autem.} Ideo dixit, quòd infinitum sit illis omnibus præceptis exempla supponere, quomodo ante rē dicat accusator, quomodo defensor, quomodo in re, quomodo post rem. Itē alia quæ multa sūt. Huc accedit, quo maior difficultas sit, quòd illa omnia per partium. i. accusatoris & defensoris locos uersa utilitate tractātur. nec enim inutiliter conueniūt. Vnde illud melius est, considerare cuncta ex proposito themate negotij. & sic item, & aduersarij rationē diligenter attendere, & sic suspiciones atque argumenta colligere. Quare quid factum sit, quo consilio, qua spe perficiendi, cur hoc modo factum, cur ab hoc factum, cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo scit, cur scit, cur hic scit, cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factū nō sit: cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium: cur de industria factum, aut rem ita sit cōsecutum: an constet oratio uel cum re, uel ipsa secum: hoc huiusne rei sit signū, an illius, an & huius & illius, & utriusq; potius: quid factum sit, quod nō oportuerit: aut non factum sit, quod oportuerit. Hic adhibita intentione, cum cōiectura omne negotij corpus intrauerit, tum facilius uidebitur esse præceptio, ut locos omnium argumētorum se quodammodo offerentes uidere possimus. Ex quibus ut supra diximus, modo ex singulis attributis, modo ex coniunctis argumenta nascentur, quæ aut probabilia erunt, aut necessaria ad eas res quæ rem

eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios, etiam quæ magis rara, et eximia sunt, si ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cum necesse non esset officij causa, aut in Remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt facta esse dicet. Deinde se nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse: quod eo confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, uoluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: vt si cum auaritię causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecunię cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, vt cum animus omni in vita fuerit à vitijs remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoq; hominem ad peccãdum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuiq; perniciosissimum, non uitam honeste actam tali in tempore quamplurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit, non ex ante acta uita, quæ neq; ad tempus fingi, neq; ullo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falso venisse in eam existimationem dicetur, aut ea ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentię, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse uideatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia, leniri poterit oratione: negare oportebit de vita eius & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur; quare ante factis omissis, illud, quod instet, agi oportere.

Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur, atque hæ suspiciones partim ex negotio separatim partim communiter ex personis, atq; ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negocijs attributę sunt, diligenter considerabimus. Ex ijs igitur in hanc constitutionem conuenire uidentur genera eorum omnia, partes generum pleræq;. Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cum

credibilem aut incredibilem facere possunt, quæ rem, inquit, non personam, cuius scilicet attributum est, sed cum facti suspicione iunguntur. Et hic rei eius unde iudicium est, non personæ, cuius attributum est, ut non id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse. } Annotanda noua locutio, pœnitet me non illius rei, sed pœnitet me hanc rem. Cum ex singulis, tum ex coniunctis. } Aut à causa, aut à persona, aut à factis, aut ex coniunctis argumenta certa nascentur, ut attributa personæ attributa facto uideãtur. Accedunt autem sæpe ad coniecturã quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnis uterque simili uia præceptorũ torquere ad suæ causæ commodum debebit. } Præter hãc materiam, qua coniecturæ argumenta tribuuntur à causa, à persona, à facto, accedunt aliæ probationes soli coniecturæ, semper adiunctæ, tormenta, testimonia, rumores. Hæc enim in alijs constitutionibus non ualent, quia non adhibẽtur ista, nisi cum res negatur: quæ omnia ista ad partis commoda retorquenda sunt. Hoc probationis genus Græci ἄτεχνον uocãt, quòd cum his orator utitur, fidem quidem facit, sed non ratione. Hoc Tullio minime placet. dicit enim, etiam hæc probationum genera indigere arte, & pari modo, ut ex causa, & persona, & facto, argumenta duci, cum de tormẽtis, testibus, rumoribus disputatur, ex illis scilicet attributionibus, quæ aut negotio, aut personis uidentur esse subiectæ. nanq; cũ contra testes dicitur, aut pro testibus, utrique attributa personæ contingenda sunt per naturam, uictum, & cætera, ut fides sit data testi, ut aut possit, aut non possit adhiberi. Hoc & in tormentis. nam eius qui torquetur excutienda persona est. Ergo omnia argumentis probanda sunt. quorum argumentorum genera duo sunt; unũ propriũ, commune aliud. Proprium est, quod ipsius causæ et negotij ẽ. ut Sex. Roscius cum cædes facta est, Romæ non fuit: non ergo patrem interfecit. Commune est, quod trãsferri in similes causas potest. Filius patrem interfecit. reclamat istiusmodi suspiciõibus ipsa natura. Hoc argumenti genus quia transferri in similes causas potest, cõmunis locus dicitur. Locorum aũt communium genera duo sunt. unum, cum certæ rei certa est amplificatio: aliud, cum rei dubiæ est disputatio. Amplificatio rei certæ est, ut in parricidam, in sacrilegum. Dubiæ uero rei communis locus est, qui à Græcis dicitur κοινὸς quæ habet partes duas: quæ icirco locus cõmunis dicitur, quòd ex materiæ genere non certũ quid designat, sed habet tractatum ex generalitate communi: ut suspicionibus credi oportere, uel non oportere. Sed hanc thesim ciuilem moralẽmue teneamus, non illã quæ apud philosophos naturalis est. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autem raro debet) ornat orationem. Neque interponẽdus locus, nisi cum aliquid iam probatum est. etenim si locus communis generalia loquitur, quasi causam tenens, descendit ad causam. Ius iudicem tenet, quia iure iuratus sedens audire desiderat, unde sententiã prolaturus est. Ergo aut parte causæ probata iudicij, uẽdũ est, aut in peroratione. i. epilogis, ut aut renouetur, aut suscitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionem cunctia ornamenta desiderat, quæ aut uerborum sunt, aut sententiarum, quæ dum apte ac necessario dicũtur, oratorem ab oratore discernunt. Etenim cum loci communes causarum sint, cõmunes oratoribus similitudine dictiõis eẽ nõ possunt. Quæstiones, testimonia, rumores, cum authoritas fidem facit, cũ tormenta sunt. } Hæc autẽ oĩa,

quæ non oratione argumentorum fidem faciunt, à Græcis ἄτεχνοι nominantur, n n quidem recte. Vterque simili uia præceptorum, & accusator, & defensor. } Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratiõe. Ideo fit ut arte egeat huiusmodi disputatio, quoniam & contra hæc, & pro his sæpe dicendum est, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. *Quæ ex confessione argumentis materiam tribuunt: ut ex facto, inquit, duci oportebit.* Ecce iam non est πίστις ἄτεχνος, id est, fides sine arte. Cæterum hoc artificij non putant intelligere, cum appellant σοφούς. Aliter de hoc genere ac de omni coniectura præcipiendum putant, ut dicant alias diuisiones esse ad probationem coniecturæ, non quas supra diximus, causam, personam, factum. nam cum & eius qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio & ipsius rumoris causæ, ut ea quæ materiam argumentis præbent: & cum illa quæ quasi habere artem negantur, ijsdem attributionibus tribuant tractatum, probatio ex ijsdem attributionibus reperietur, quæ semel præcepta sunt de coniectura. *Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ, & locus cõmunis argumentum est.* Argumentorum autem duo genera, unum, quod ipsius causæ proprium est: aliud, quod & ipsius, & similium. Hoc quod secundum est, locus communis appellatur. Verum locorum communium genera sunt duo, ut & ipse declarat, In omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. hoc argumentum est solum, non argumentum per locum communem. *Quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes.* } *Credendum, non*

ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciẽdi facultas quęsita uideatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. deinde ipsius est negotij gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quę negotio attributę sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas, quorum uniuscuiusque uis diligenter in confirmationis pręceptis explicata est. Quare ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse uideamur, breuiter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerũ, ꝑpter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde uidendum est, quid adiũctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, quid ęque magnum sit, quid simile. ex quibus cõiectura quędam ducitur, si quemadmodum res maiores, minores, ęque magnę, similesq; agi soleant, diligenter considerabitur.

Quo in genere euentus quoque uidendus erit, hoc est quid ex vnaquaq; re soleat euenire, magnopere cõsiderandum est: ut metus, lętitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quęruntur ea, quę gestum negotiũ confestim, aut ex interuallo cõsequũtur, in qua uidebimus ecquę cõsuetudo sit, ecquę lex, ecquę actio, ecquõ eius rei artificiũ sit, aut vsus, aut exercitatio hominũ, aut approbatio, aut offensio: ex quibus nõnunquam elicitur aliquid suspicionis.

Sunt autem aliquę suspiciones, quę communiter, & ex negociorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex uictu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quę rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iũgũtur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione: Primum, potuerit'ne aliquid fieri, deinceps ecquid ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde vtrum id, facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse. Item quod spem celandi habet. Deinde necessitudo, in qua non necesse fuerit id aut fieri aut ita fieri quæritur. quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quòd in

credendum. Suspicionibus credi nõ oportere, aut oportere. } Id est thesis. *Per conquestionem.* } quod est proprium epilogorum.

De quibus ante dictum est. } in libro primo, hoc est in epilogis. i. in cõclusione. *Aliquam probabilem utraque ex parte rationẽ.* } Hæc thesis est, Credendum, non credendum. *Certioribus illis.* } auditoribus scilicet. nam tum ei conceditur commune quiddam dicere. Non debet enim locus communis induci, cum adhuc nihil probatum est.

Et animus auditoris renouatur ad ea quæ restãt. } Post probationem per locum cõmunem. *Aut omnibus iam dictis exuscitatur.* } quia & in epilogis sunt loci sæpe communes.

Omnia enim ornamenta locutionis. } Id est figuræ, quæ sunt aut schemata dianœas, aut schemata lexeos, aut schemata λόγου, ut quidam uolunt: sic oratorum quoque multorum cõmunes loci sunt. Nam cum loci communes ideo dicantur, quòd in similes causas conueniant: cum ab oratoribus tamen dicantur, diuersitate dicẽdi uix possint esse communes. *Verborum & sententiarum.* } lexeos & dianœas schemata. *Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere communium locorum.* } ut & genera duo dixerit communium locorum, id est, certæ rei & incertæ, & quemadmodum sint dicenda præceperit. sed hoc generaliter in omnibus constitutionibus. Nunc autẽ in hanc constitutionẽ proprios coniecturæ locos communes dabit. *Nunc exponemus, in coniecturalem constitutionem qui loci cõmunes incidere soleant.* }

itinere se tam familiariter applicauerit, quòd sermonis causam quęsiuerit, quòd simul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox. somnus. Post rem, quòd solus exierit, quòd illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim utrum uideatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, an ita temere, ut non uerisimile sit quęquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur num quo alio modo commodius potuerit fieri, uel à fortuna administrari. Nam sæpe, si pecunię, si adiumēta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi nō uidetur. Hoc mō, si diligēter attēdamus, apta īter se eē ītelligimus hæc quę negotijs, & illa quæ personis sunt attributa.

Hic neque facile est, neque necessarium distinguere ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Nō necessarium, propterea quòd causa posita, quid in quāque conueniat, res ipsa docebit eos qui non omnia hic se inuenturos putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt cōparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent.

Non facile autem, quod & infinitum est tot de rebus utranque in partem singillatim de unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utranque partem causæ solent conuenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit.

Facilius autem ad inuentionem animus incedet, si gesti negotij & suam, & aduersarij narrationem sæpe & diligenter pertractabit, & quid quæquē pars suspicionis habebit, eliciens considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perspiciendi quidque factum sit, cur hoc mō potius, quàm illo; cur ab hoc potius, quàm ab illo; cur nullo adiutore, aut cur hoc; cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit; cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factum nō sit; cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium; aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit; constet'ne oratio aut cum re, aut ipsa secū; hoc huius'ne rei sit signum, an illius, an huius & illius, & utrius potius; quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omneis totius negotij parteis considerabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus ante dictum est; & cum ex singulis, tū ex coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere uersabitur.

Accedunt

Locorum communiū genera dicta sunt, quemadmodum dicantur preceptum est. Ita omnia quæ de locis communibus præcipienda uidebantur, exposita etiam sunt. Nunc subiungit certos coniecturæ locos, qui in aliam constitutionem non cadunt. Sunt enim coniecturæ tantum, & in quamlibet coniecturā dicta similitudine transferentur. Suspicionibus credi oportere, & non oportere. } & reliqui, uel qui suppositi sunt, uel qui esse possunt. qui omnes ex thetico genere orti, in contrarium argumēta sumunt, et non tam loci communes, quàm locorum communium loci sunt. Sunt alij proprij in coniectura accusatoris, & proprij defensoris. Atque accusatoris duo, unus qui atrocitatem facti cumulat, alter per quem negat malorū misereri oportere. Defensoris etiam similiter duo sunt. unus declaratio calumniæ accusatorum, alter conquestio captandæ misericordiæ. distant autem à theticis hoc modo, quòd illi habent ex utraque parte tractatus, et in contrarium suggerunt argumenta. hi unius tantummodo partis sunt, & aut indignationem solam, aut solam exprimunt conquestionem. Ita duo genera locorum communium esse manifestum est. Vnum, quod ex duplici tractatu generaliter constat, quod theticum dicitur: aliud, qđ generali quidem, sed unius partis, aut indignatione sola, aut conquestione tractatur. Sciamus autem hos omnes locos, id est, ista duo genera ex ijsdem attributionibus tractari, ex quibus argumentationes, id est ex attributis personæ, & attributis negotio: illa tantum distantia, & dicendi diuersitate, ut argumentationes subtilius, tenuius, acutius explicentur: loci uero communes grauius, ornatus uerbis, & sententijs excellentibus, nam in argumētationibus sola quæritur ueritas. In locis autē communibus, quanquam & ueritas asseratur, tamen quod est illorum proprium, rei probandæ amplitudo captanda est. Vnde satis clarum est, etiam locos argumentationum uim tenere, ita tamen, ut amplius aliquid agere uideantur, cum præter fidem rei cumulū uideantur implere. qui in contrarias partes deducuntur, thetici sunt: Credi oportere, & non oportere: & multa talia.

Certus autem locus accusatoris per quē auget facti atrocitatem. } Superiores loci in contrarias partes deduci possunt. Isti uero loci proprij dantur aut accusatori, aut defensori suo. Cæteræ argumentationes aut à personæ, aut à negotij attributis: ut id quod dicitur, uerū esse uideatur, quod est proprium argumentationis sumptum. Et si hoc quoque uideri oportet, ut & in locis cōmunibus ueritas quæratur, sed orationes modo distent ab argumentatione.

Accedunt autem ad coniecturam sępe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia uterq; simili via præceptorum torquere ad suę causę commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij videntur errare, qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere, et ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & ueritas ex iisdem attributionibus reperietur.

Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solum, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, vt ab ea separatim in omneis eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. Pars autem est peruagatior, & aut in omneis eiusdem generis, aut in pleraſq; causas accomodata.

Hę ergo argumenta, quę transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem. ut si quis hoc uelit ostendere, eum, qui parentem necarit maximo supplicio esse dignum: quo loco nisi perorata, & probata causa, non est vtendum. Aut dubię, quę ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumētandi, ut suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est: pars per aliquam probabilem vtraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atq; illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causę locus tractatus est, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quę restant, aut omnibus iam dictis exuscitatur. Omnia enim ornamēta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimū consistit, & omnia quę in inuentione uerborum, & sententiarum aliquid habeat dignitatis, in communeis locos conferuntur. Quare, non vt causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi et uerborum, et sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate, et grauiter, quēadmodū natura ipsorū desiderat.

Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorū communium. Nunc exponemus in cōiecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: Suspicionibus credi oportere, et non oportere; Rumoribus credi oportere, et non oportere; Testibus credi oportere, et non oportere; Quęstionibus credi oportere, et non oportere; Vitam ante actam spectare oportere, et non oportere; Eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, et non esse eiusdem; Maxime spectare causam oportere, et nō oportere. Atque hi quidem, et si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias parteis diducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem, et alter per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, et per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi et cęteri omnes loci communes ex iisdem pręceptis sumuntur, quibus cętere argumentationes: sed illę tenuius, et acutius, et subtilius tractantur, hi autem grauius, et ornatius, et cum uerbis, tum etiam sententiis excellentibus. In illis enim finis est, ut id quod dicitur, uerum esse uideatur; in his tametsi hoc quoque uideri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

Cum est nominis controuersia, quando uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua dicitur. } Sequitur definitiua constitutio, quia coniectura præceptis superioribus terminata est. Hæc definitiua. } quia tunc exoritur, cum nominis controuersia est: & quia uis nominis definienda uerbis est, definitiua dicitur constitutio. Huic supponit exemplum. Cum reus sit pater maiestatis, qui filium prohibuit seditiose concionantem, i. filium tribunum plebis. Et in hoc themate etiam alia constitutio uel relatiua, uel compensatiua, uel absoluta. Nā licuit mihi, pater sum: Absoluta est; meruit, Relatiua est; profui, Compensatiua. Verum hoc in themate non quid sit considerari Tullius uoluit, sed interim monuit id percipi. Atque hoc exemplū ideo dedit, ut finem tantum consideremus, quia nunc pp finem subiecit exēplum. Præcipit autem in omni hoc libro cōsiderationē adhibendam esse circa oēs cōstitutiones, & earum partes, & cōtrouersias. i. legales quæstiones. Perceptis omnibus in omni causa in qualibet materia, oīa quæ inuenta fuerūt genera quæstionum possint tractari, sumptis suæ partis præceptis, utrū in themate coniectura fuerit,

DE CONSTITVTIONE DEFINITIVA.

Cvm est nominis controuersia, quia uis uocabuli definienda verbis, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hęc causa. C. Fla

eius diuisiõibus utamur. Itemq; & alterius, uel aliarum, si quæ inciderint, constitutiones. Subiũgit igitur. in definitione loca à parte accusatoris. Sunt autem quatuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitiõis in ipsam certã spem de qua agitur, distinctio definitionis aduersæ partis, quæ constat ex locis quatuor: si demonstretur falsa, si turpis, si inutilis, si collatio utriusque definitionis fiat. Falsa demonstrabitur ex opinione hominum, si docebimus de eo unde quæritur, quemadmodũ æstimet populus, quemadmodum in consuetudine locutionis utatur eo uerbo quod definimus. Turpis aut inutilis demonstratur aduersariorum definitio ex honestatis partibus, & utilitatis, de quibus in deliberatiuo genere, hoc est, in postrema huius libri parte tractabit. Exprimemus igitur quæ incommoda futura sint, si ita accipietur, qđ definitum est ab aduersario. Collatio uero definitionũ, qui quartus in reprehensione locus est, hoc aget, ut nostram definitionem ostendat ueram, honestam, utilem: quòd aduersarij ostendimus falsam, turpem, inutilẽ. Afferemus præterea ad definitionis nostræ cõfirmationem res, aut maiori, aut minori, aut pari negotio similes. ut ad definitionem nostram similium comparatione collecta, ostendamus quãto uerior, honestior, utilior sit nostra descriptio. hæc in simplici definitione. Sed si duæ res pluresue definiẽdæ sunt, ista oĩa pro definiendarum numero duplicãtur. Quæritur enim sæpe, fur sit, an sacrilegus, qui uasa ex priuato sacra surripuit, uel đ sacro priuata. Quoniã à pte accusatoris, et qđ sit sacrilegiũ, et qđ sit furtũ definiẽdũ ẽ, in singulis definitiõibus illa supra posita præcepta cõplebit, definiet, approbabit, deducet, infirmabit. quæ cum fecerit in definiendo sacrilegio, faciet rursus in definiendo furto, mutata tãtum ter

minius, is qui consul rempub. male gessit bello Punico secundo, cũ tribunus plebis esset, inuito senatu, et omnino contra voluntatem omnium optimatum per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus consilium plebis habẽtem de templo deduxit. Accersitur maiestatis. Intentio est, maiestatem minuisti, quòd tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est, non minui maiestatem. Quæstio est, maiestatem'ne minuerit. Ratio: In filium enim quam habebam potestatem, ea vsus sum. Rationis infirmatio: At enim, qui patria potestate, hoc est priuata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, minuat'ne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hãc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omneis videbit constitutiones, et earum parteis, et controuersias, si quę forte in eas incident. nam de omnibus perscribemus.

Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de vi quæritur, breuis, et aperta, et ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter expositum pluribus verbis est, et rationibus confirmandum, et ita esse, ut descripseris, ostendẽdum. Postea ad id quod definieris, factum eius qui accusabitur, adiungere oportebit, et eo, quod ostenderis, esse: verbi causa, maiestatem minuere, docere aduersarium maiestatem minuisse, et hunc locum totũ communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur, post erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur: hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodũ et quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinãdi eo verbo vti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, et si quæ incommoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis et utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem confere-

tia parte præcepti. Accusator enim qui sacrilegium uult probare, negare uult furtũ. Ita definitione sacrilegij, quod probare nititur, utetur illis supra positis præceptis. In definitione uero furti, quia furtum negabit, utetur præceptis defensori datis, id est, ut post definitionem, & eius approbationem separationem speciei faciat à definitiõe, fietq; in hoc themate & in huiusmodi complexione, ut definitionum uerlat simuliter præcepta etiam defensor. Nam quoniam furtum probare uult ille qui se defendit, post definitionẽ, & eius approbationem, deductionem faciet ad species. Contra, cum sacrilegium definierit, qui hoc admisisse se non uult, ille faciet loco tertio separationem speciei à definitione. Ergo his modis & partibus definitionem suam accusator implebit. Habebit autem communem locum ex ipsa definitiua constitutione sumptum in malitiam eius, qui nõ modo rerum, uerumetiã uerborum potestatem sibi arrogare conetur: ut & faciat qđ uelit, & quod fecerit, id quo uoluerit nomine appellet. Exemplum generis. } id est finitiui.

Flaminius qui consul Rẽp. } Historiam à post sequẽtibus dedit. Iudicatio est ex ratione & refutatione rationis controuersia. Ad hãc iudicationem argumentationes omnes afferre oportebit. } Ad hanc iudicationem, id est, definitiuam, ne aliam cum feceris constitutionem, hic aliam facias iudicationem, & non conueniat. Hæc præcepta quæ nũc finitiui status ponimus & earum partes propter qualitatem, quæ partes plures habet, et cõtrouersias legales status dicit. Maiestatem minuere est. } Definitio est rei de qua quæritur, pluribus uerbis et rationibus confirmandæ. superior definitio est, hæc confirmatio definitionis. Postea ad id quod definieris, deductio definitionis ad speciem. Hoc ex opinione

hominum

mus, & nostram ueram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra.

Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ, ut si queratur, fur sit, an sacrilegus, qui uasa ex priuato sacra surripuerit: erit utendum pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda.

Locus autem communis in eius malitiã, qui nõ modo rerum, uerum etiam uerborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit, & id quod fecerit, quo uelit nomine appellet.

Deinde defensoris primus locus est, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere, est aliquid de repub. cum potestatem non habeas, administrare. Deinde huius confirmatio est, similibus & exemplis, & rationibus, postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ ijsdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, cõficitur, et cętera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa non res solum conuertere, uerumetiam uerba commutare conari. Nam illi quidem cõmunes loci, qui aut calumniæ accusatorũ demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrẽdi causa sumuntur ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur.

hominum sumetur. } quomodo destruatur descriptio aduersæ partis. Veram, honestam, utilem demõstrabimus. } Cum tria dederit defensori uitia definitionis. i. falsam, turpem, inutilem: tria dat accusatori contra ornamẽta definitionis. i. ueram, honestam, utilem: ut etiã ex collatione melior accusatoris definitio probetur. Deinde simili ratione causa tractanda. } ut definias, approbes, deducas ad speciem: infirmes definitionem aduersæ partis, docendo falsam, turpem, inutilem. Compares ẽt quæ utilior est, uel reliqua, aut à maiore, aut à minore, aut à pari. sed in tot definitiõibus oĩs hæc quot res definiendæ sunt.

Deinde defensoris primus est locus, item nominis breuis & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo. } Et huic dat quatuor ad alienam definitionis locos. sed in quibusdam partibus in tertio loco discrepauit. Supra enim i. in parte accusatoris, hæc quatuor sunt: definitio, approbatio propriæ definitiõis, deductio in spẽ ꝓpria definitionis, destructio definitionis alienæ. At hic in partes defensoris est similiter definitio, siue approbatio eius, & quod mutat separatio definitionis à specie de qua queritur, destructio definitionis aduersæ partis defensoris. Deinde primus locus ẽ, et reliqua. } Datis oĩbus locis accusatori ad suam definitionẽ defensori quoque ad defensionẽ eiusdẽ ꝓprios locos tradit. Ex quibus primus ẽ definitio, & ipsa breuis: deinde eius affirmatio. Tertio loco à definitione sua separatio eius speciei de qua queritur. Post quem locum locus communis infertur, per quem facti utilitas aut honestas augetur. quem quidem locum habet etiam accusator, sed ex contrario. ille enim indignitatem rei auget, hic utilitatem. Quarto loco sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, eadem illa omnia retinens, quæ definitionis reprehensio includit id est ut falsa, ut turpis, ut inutilis doceatur, fiatq; utriusque definitionis etiam à defensore similiter comparatio. Omnia enim defensor facere poterit, ac dicere, quæ accusator, præter locum communem eiusdem accusatoris. Habebit autem defensor locum communem, per quem indignabitur accusatorem sui periculi causa non res solum conuertere, & aduertere, uerumetiam uerba mutare conari. Hic similiter locus defensoris ex ipsa definitiua constitutione susceptus est: unde proprius hic locus constitutionis defensoris. Nam esse quidem possunt alij communes loci, ex causa & ex negotio nati, non ex constitutione: ut in calumniatorem, ut conquestio misericordiæ, ut indignatio facti, & cætera huiusmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non constitutionis definitiuæ, ut diximus, sed ex compositione circumstantiæ, quam περίστασιν nominamus, petantur. Sed hi communes loci non in omni causa sunt, sed in omne genus causæ incidunt: hoc est, in omnes constitutiones incidũt non in omnes causas, quas unaquæq; habere poterit constitutio. Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis, in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui, qualesq; sint, explicantes. Vtemur autem his, & eos inducemus in orationem, cum causæ ipsius necessitas flagitabit. Similibus exemplis & rationibus. } quæ ad defensionem suam poterit pertinere. Ab illa definitione separatio. } ut separet factum suum ab ea definitione quã habuit aduersarius. Per quem facti utilitas aut honestas adaugetur. } Quomodo accusator ad speciem descendit, ut iungat definitionem suam cũ specie: sic defensor descendit ad speciem, ut separet definitionẽ suam à specie, id est, à facto un de quæstio est, et uterq; utetur loco communi. Sed accusator, ut augeat, per indignationem: reus utile esse doceat, & honestum.

Omnibus locis quos accusatori præscripsimus. } ut & hic rursus conuertat in definitionem aduersarij præcepta superiora, & dicat eam falsam, turpem, inutilem: comparet ex minore, maiore, pari, quæ habet scilicet accusator. nam & hic proprium locum cõmunem de fine habebit. Nam & extra finem, quem potest causa suggerere, habere potest uterq; alium locum communem. Post eadem præter communem locum fiat collatio ipsarum definitionum per minora, maiora, paria. nam illi quidem communes loci, qui in quacunque parte esse possunt, causa suggerẽte, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere dicuntur: ut non proprius sit locus cõmunis ex fine natus, sed ex negotij genere, cuius circumstantia pro qualitate, uel quantitate periculi locos communes dabit. Non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. } Hi loci commu

nes, qui ex cōpositiōe negotiorū nascūtur, nō in oībus causis sunt, quia nō oīs causa silr cōponitur. sed cadūt in oīs genera causarū, id est, in oēs cōstitutiones. quia quelibet constitutio, nō atroci negotiorum, compositione fingitur, modo simpliciter cōponitur.

CVm autem actio, translationis, aut commutationis indigere uidetur. } Tertia est constitutio, quæ translatio est, quia ita Tullius ordinem dedit. Hæc cōmutationem iudicij cum actione tenet, cū persona, locus, lex, crimen, pœna mutatur, uel cætera quæ similia sunt. His singulis supponere exempla, & infinitū & superuacuum est, uel quia multis modis efficitur, uel quia omnibus modis ad dicendū una præceptio est. Omnis aūt translatio apud antiquos temporibus Tullianis in ipsa causarum actione aut nō erat, aut rarior inueniebatur. Prætores etenim qui ius dicebant, & iudices causæ dabant. & controuersiæ uel agendi genus instituta actione formabant, ita sibi præscribebant. Prætor, qua accusator, qua reus deberet actiōe uti, præscribendo quid fieret, excipiendoq; quid non fieret, translationis controuersiā actionibus auferebat. Erat præterea institutum, ut à causa caderet is, qui non quemadmodum oportebat egisset. Ergo etiā propter hæc forma taliter ad iudicium ueniebat. Apud ipsum uero prætorē cum litis ipsius forma componeretur, illic partes aut excipiebāt aliquid, aut simplicem actionem accipiebant. Vnde in ipso, ut dixi, iure, hoc est, apud prætorem de modo agēdi cum quæreretur, tractaretur exceptio, atque translatio. Cum autem iā litis forma esset accepta in iudicio, nulla iā poterat esse translatio. Ergo in iudicijs translatio rarius inuenitur: & si quando inuenta fuerit, ipsa per se parū firmitudinis tenet, assumitq; uires alia constitutione firmaore. Hoc nanq; præceptum Tullianum est, translationē ex alia constitutione firmari. Ad quod præceptum exemplum subiūgit non ut translationem doceat, sed ut ostendat translationem alia cōstitutione firmari. Reus parricidij factus, probatis alijs criminibus, an damnandus sit, quæstio est. Vtitur translatione reus, cum dicit se non parricidij damnandum esse, quia nihil inde approbatum: sed aliorum criminum, quæ probata sint, affici oportere supplicio, ac ne eo quidem, quòd non inde iudicium constitutum sit. Ita si neque probatorum criminum pœna esse debet, quia non inde iudicium costitutum est: neque parricidij, quia nihil probatum confirmat, non esse damnādum. Veruntamen purgandis alijs criminibus per cōiecturam opera danda est, ut reus nō opera tantum translationis utatur. Ergo probatum illud est, translationem alia constitutione firmari. Subiungit uero exemplum translationis. Cum agit iniuriarum cui præcisa manus est, & is qui præcidit, exceptionē postulat, ut in hoc iudicio de maleficio nō fiat preiudiciū. In hoc genere constitutionis præcepta hæc sunt. quæ utriq; parti dātur ut explicent quid fieri soleat, à quo, per quos, quomō, quo tēpore, quemadmodum agi, quemadmodum iudicari, quemadmodū statui: quod utique ex partibus iuris agnoscitur, de quibus partibus in qualitate est tractaturus. debet etiam tractari, quid in similibus rebus fieri soleat. Aut enim in iure cautum est id de quo quæritur, aut solet sic fieri, aut non solet: aut id quod in iure solitum est, id quod simile est, applicatur. Deinde per coniecturam tractandum, utrum malitia agatur aliud, cum aliud simulatur, an stultitia, an necessitate. Locus autem communis unus est contra translationem, fugere iudicium & pœnam, cum scilicet qui translatiōe utatur. À translatiōe unus locus communis est, perturbari omnia, si non eo pacto agantur quo oportet. Hæ sunt tres constitutiones, quæ species non habent: coniectura, finis, translatio. Translationem autem intelligamus formam esse status, scilicet legalis: præscriptionem uero eandem appellari posse, & eandem exceptionem, sed ab oratoribus. In iure autem, præscriptionem dici, ipsum propositum ius: exceptionem autem, eius ipsum

DE TRANSLATIONE ET COMMVTATIONE.

CVm autem actio, trāslationis, aut commutationis indigere uidetur, quòd non aut is agit, quem oporteat, aut cū eo qui cū oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oporteat; constitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translatorū genera quæramus; sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendū est. Atq; in nostra quidem consuetudine multis de causis fit ut rarius incidāt translationes. Nam & prætorijs exceptionibus multę excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus constitutum, ut à causa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunq; uersantur. Ibi enim & exceptiones postulantur & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, si quando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmentur autē assumpta alia aliqua constitutione. Vt in quodam iudicio, cum uenefici cuiusdam nomen esset delatum, & quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quędam crimina testibus, & argumētis confirmarentur, parricidij autē solum mentio facta esset, defensor in hoc ipso multum oportet ut diu consistat, cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: id autem si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causæ subscriptum, et ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum, Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationē necessario consequatur. Hic defensor pœnæ commutationem ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Veruntamen cęteris quoque criminibus defendendis coniecturali constitutiōe trāslationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi. Cum ad uim faciē dam quidam armati uenissent, armati contra præsto fuerunt, et cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus

præcisa est, iniuriarum. Postulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem, extra quam i reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit, iudicium purum postulat; ille quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est: Excipiendū sit, an non? Ratio: Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis: Eiusmodi sunt iniuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tpe iudicari. Iudicatio: Atrocitas iniuriarū satis'ne causæ sit, quare dū de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præiudicetur. atque exemplum quidē hoc est.

In oī aūt cā ab utroq; q̄ri oportebit, à quo, et p quos, et q̄uo, et quo tpe aut agi, aut iudicari, aut qd statui d̄ ea re cōuenit. Id ex ptibus iuris, de qbus post dicendū ē, sumi oportebit, et rōcinari, qd in similibus rebus fieri soleat, et uidere utrū malitia qd aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quòd alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudiciū, aut actio constituta, an rectè sine ulla re eiusmodi res agatur.

Locus autem cōis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium, ac pœnam, quia causę diffidat. A' trāslatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, et in iudiciū ueniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum nō oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore, atq; hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ parteis nō habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, et parteis eius consideremus.

ius ipsum propositum aduersus se actor al us excipit, interposita aliqua conditione. Sit nobis præscriptio iniuriarum de cæde exceptio, nisi præiudicium faciat. Singula translationem genera quæramus.} Vt exemplum sit, quemadmodum alia lege, quemadmodū alio crimine, et ad singula, qbus translatio uidetur impleri. Sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est.} Cum enim præcepta in omni genere translationis eadem sint, ad diuersitatem frustra exempla quæreretur. Eadem enim præceptorum ratio in omnibus translationis partibus, et ubiq; seruabitur. Multis de causis fit, ut rarius incidant translatione.} Quoniam per prætoris formulas actionibus integritas datur, neque in iudicijs ulla potest esse præscriptio, qui non quemadmodum oportet egerit apud prætorē.

Quare in iure plerunque uersantur trāslationes.} ibi enim exceptiōes postulantur. In causis autē aut raro, aut nunquā, priuatorum iudiciorum causa constituetur: ideo nō pōt in iudicijs esse translatio, sed est apud prætorē. Hic defensor pœnæ cōmutationē.} Quoniā cū dicit nū hac pœna afficiēdus est, sed tali aliorū criminū probatorū: cū q; tali non oporteat, quia eius crimen non probatum est, ita nē alia quidem pœna affici oportere dicit, quæ sit aliorum criminū: unde commutatione pœnæ uis accusationis tota tollitur. Cæteris quoque criminibus defendendis, quæ probata dicuntur, coniecturali constitutione trāslationem confirmabit.} ut infirmatis etiam criminibus illis, quæ probata dicuntur, reus possit releuare personam. Exemplum autem translationis in causa positum nobis sit huiusmodi.} Illud exemplum quod supra datum est, ad hoc datum ē, ut probaretur, translationem alia constitutione necessario cōfirmari. nunc dat exemplū trāslationis. Postulat is quicum agitur, à prætore exceptionem, ne præiudicium fiat in hac iniuriarum damnatione futuri criminis, quod de capite est, id est cædis. Indignum sit, non primo quoque tempore iudicari.} Vt etiam in iudicio iniuriarum indignum sit, non etiam de cæde iudicari. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est.} in qualitate absoluta. Contra eū qui translationem inducit.} qui accusatur iniuriarum. A trāslatione autem omniū fore perturbationem.} hoc est, à parte ea que utitur translatione. nā illa superior contra translationem est. Quo pacto oporteat.} hoc est, si cum eo agatur, quicum non oporteat. Cætera uero quæ de hac constitutionē dici possunt, alijs libris à Cicerone explicata sunt. nunc aliam constitutionem aggreditur, nempe generalem, et eius partes.

DE GENERALI CONSTITVTIONE.

CVm et facto, et facti nomine concesso, neque ulla actionis illata controuersia, uis et natura, et genus negotij ipsius quæritur; constitutionem generalē appellamus. Huius primas esse parteis duas nobis uideri diximus, negotialem, et iuridicialem.

Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris ciuilis habet implicitam controuersiam. Ea est huiusmodi. Quidam pupillum hæredem fecit, pupillus autē ante mortuus est, quàm in suam tutelam ueniret. De hæreditate ea, quæ pupillo uenit, inter eos qui patris pupilli hæ-

NVnc generalē cōstitutionem et partes eius cōsideremus.} Generalis, hoc est, qualitatis cōstitutionis præcepta supponit: cuius species duas esse dixit, iuridicialem et negotialē. Duas enim, deliberatiuam et demonstratiuam in priori libro sustulit: Ac nunc prius de negotiali tractat, quoniam simplex esse noscitur. iuridicialis uero in species est distributa. hæc negotialis habet litem, cum quæstio est quid esse debeat, quod colligitur ex iure iam constituto, quomodo id sit habendum, unde cōtrouersia est. Supponit exemplum, q secūdi hæredes sibi eam hæreditatem uendicent, quæ uenerit pupillo, quam sibi uendicant agnati. Facit intentionem agnatorum deinde depulsionem hæredum secundorum. Tunc quæstionem, quorum sit hæreditas. Affertur ratio à secundis hæredibus, quòd unius pecuniæ hæredes diuersi esse non possint. Fit refutatio sed non est una pecunia. Erit iudicatio, an una pecunia sit. Hic admonet, posse in una et simplici constitutione inueniri plurimas rationes, refutationesq; rationū, et itē iudicatiōes, ut in hac causa. Nam cum ratio sit, nō posse plurimis

de causis unius pecuniæ hæredes esse diuersos, cumq; in superioribus refutatio facta sit, Nō est una pecunia: omissa hac refutatione, alia refutatio supponi potest. uti dicatur, esse posse unius pecuniæ hæredes plures diuersis de causis. Et aperte in ipso Tullio positum est, quæ rationes sint, quæ refutationes. Dat autem huic constitutioni locos ad argumenta communiter utrique parti, uel omnibus partibus, si plures existent, ut ius unde constet considerent. Cōstat autem ex tribus duci natura, consuetudine sequenter, deinde lege. Postremo naturam eius diuidit in sex partes, quas ipse partitus est, & definiuit. Item consuetudinis certas species à pretoribus positas dereliquit. Res firmissimas subiecit, pactum, par, iudicatum. Legitimi autem scientiam ediscendis legibus reliquit. Vis, & natura, et genus ipsius negotij quæritur. Quale sit negotium, in tribus his quæritur: ui, natura, genere, iustum an iniustum, utile an inutile. Ante mortuus est, quàm in suā tutelam ueniret. } ut non posset facere testamentum, quia minor esset. Cuius agnati. } id est, petitores. De qua is cuius agnati sumus, testatus non est. } id est, pater pupilli, uel pupillus ipse. Ratio ē. } Ratio quæstionis eorum qui possessores sunt. Pater enim & sibi & filio testamētum scripsit. } Quamdiu non licebat filio scribere testamentum. Infirmatio rationis. } à parte petitoris. Non filio. } Si extrinsecus aliquid aliunde filius haberet. Sed sibi iussit esse. } Id est, rebus suis substituit. Iudicatio. } Ex ratione & refutatione rationis. Possit'ne quisquam de filij pupilli re testari. } quam nō ipse haberet, & quam pupillus aliunde quæsisset. An hæredes secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoque eius pupilli hæredes sint. } Quia secundus hæres cum dicitur, eius est secundus, qui hæreditatem remisit. Vnde hæres esse non potest, nisi eius cui secundus hæres est. Eius autem hæres non potest esse, cui non est secundus. Aut si hac erunt usi infirmatione. } Duas infirmationes ex parte posuit petitorum, id est agnatorum, contra unam rationem possessorū, hoc est hæredum secundorum. quòd diceret unius pecuniæ plures hæredes dissimilibus de causis esse non posse, erit una infirmatio, Non est una pecunia. Item alia esse possunt unius pecuniæ dissimilibus de causis, diuersi hæredes dissimilibus generibus heredes esse: ut alius testamento, alius lege, alius agnatione. Nunc huius generis praecepta uideamus. } Exemplum dedit qualitatis, & negotialis: dedit & præceptum, quomodo rationes multæ esse possent: nunc subiungit, in hanc negotialem qualitatem, quemadmodum & unde argumenta socianda sint. Vtrique. } id est, petitori & possessori. Aut etiam omnibus, si plures ambigent. } Si plures contra unum posfidentem petant, ut non duæ partes sint, sed plures. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur: ut constet ius, natura, usu, lege. Omnium autem trium supponit partes. Quædam autem ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura. } Interdum enim sequitur consuetudinem. Hoc autem quia consuetudo, non quia scimus utile esse quod sequimur. post autem probata quædam aut à consuetudine, aut à uero. A' consuetudine. } Quoniam consuetudo est. Aut à uero. } quoniam ratio eius perspecta est, & utilitas uisa. Vindicationem. } pro uindicta.

redes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est: Possessio hęredum secundorum est. Intentio est agnatorum: Nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est: Imo nostra, qui hęredes secundi, testamento patris sumus. Quęstio est, vtrorum sit. Ratio est: Pater enim sibi, & filio testamentum scripsit dum is pupillus esset; quare, quę filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis: Imo pater sibi scripsit, & secundum hęredem non filio, sed sibi iussit esse; quare pręterquam quod ipsius fuit in testamento, vllius uestrum esse nō potest. Iudicatio: Possit'ne quisquam de filij pupilli re testari, an hęredes secūdi ipsius patrisfamilias, nō filij quoque eius pupilli hęredes sint. Atque hoc nō alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut vsquequaq; dicatur hic admonere. Sunt causę, quę plures habent rationes in simplici constitutione, quod fit, cum id quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectū, aut probabile videri potest, vt in hac ipsa causa. Supponatur enim ab hęredibus hęc ratio: Vnius enī pecunię plures dissimilibus de causis hęredes esse nō p̄nt; nec vnquā factum est, vt eiusdem pecunię alius testamēto, alius leges hęres esset. Infirmatio aūt hęc erit. Nō est vna pecunia, ppea quòd altera iā erat pupilli aduētitia, cuius hęres non illo tpe in testamēto q̄squā scriptus erat, si qd pupillo accidisset: & de altera patris ēt nūc mortui volūtas plurimū valebat, q̄ iam mortuo pupillo, suis hęredibus cōcedebat. Iudicatio est: Vtrūne pecunia fuerit. Aut si hac erūt vsi infirmatiōe, posse plures esse vnius hęredes pecunię dissimilibus d̄ causis, de eo ipso iudicatio nascit: Possint'ne eiusdē pecunię plures dissimilibus generibus esse hęredes. Ergo vna ī cōstitutione itellectū est, quo mō et rōnes, & rationū infirmationes, et p̄terea iudicationes plures fiant. Nūc huius generis pręcepta videamus.

Vtrisq;, aut ēt oībus, si plures ambigent, ius ex quibus rebus cōstet, est cōsiderandū. Initiū ergo eius ab natura ductū videtur. Quędā aūt ex vtilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura in consuetudinem venisse. Post autem approbata quędam, aut à consuetudine, aut à vero vtilia visa, legibus esse firmata.

Ac naturę quidem ius est, qd̄ nobis non opinio, sed q̄dam innata vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruantiam, veritatem.

Religionē eā, q̄ i metu, et cerimonia deorū sit, appellant. Pietatē, q̄ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos, officium conseruare moneat.

Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorũ, & honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat.

Vindicationem, per quam vim, & contumeliam defendẽdo, aut vlciscendo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse chari debent, & per quam peccata punimus.

Obseruantiam, per quam ętate, aut sapiẽtia, aut honore, aut aliquas dignitate antecedentes reueremur, et colimus.

Veritatẽ, ꝑ quã damus operã, neq̃d aliter q̃ꝫ cõfirmauerimus, fiat, aut factũ, aut futurũ sit. Ac naturę q̃dẽ iura minus ipsa q̃rũtur ad hãc cõtrouersiã, quòd neq; ĩ hoc ciuili iuř versantur, et à vulgari ĩtelligẽtia remotiora sunt: ad similitudinẽ vero aliquã, aut ad rem amplificandã sępe sunt inferẽda.

Cõsuetudinis aũt ius esse putať, id q̃d volũtate oĩum sine lege vetustas cõprobarit. In ea aũt, iura sunt q̃dã ipsa iã certa pp vetustatẽ. Quo ĩ gñe & alia sunt multa, et eorũ multo maxima pars, q̃ ꝑtores edicere cõsueuerũt. Quędã ãt gña iuris iã certa cõsuetudĩe fcã sũt, q̃d genus, pactũ, par, iudicatũ.

Pactũ ẽ, q̃d inter aliquos cõuenit, q̃d iã ita iustũ putatur, ut iuri ꝑstare dicatur. Par, q̃d inter omneis ęquabile est.

Iudicatum, de quo iã ante sentẽtia alicuius, aut aliquorũ cõstituta est. Iã iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex ꝑtibus iuris q̃cq̃d aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci videbitur, q̃sq; attẽdere, atq; elicere ꝑtẽtãdo unãquãq; partẽ iuris debebit. Locorũ aũt cõmuniũ q̃m, ut ante dictũ ẽ, duo sunt genera, quorũ alterũ dubię rei, alterũ certę cõtinet amplificationẽ; q̃d ipsa causa det, et q̃d augeri ꝑ cõmunẽ locũ possit, et oporteat, cõsiderabitur. Nã certi q̃ in oẽs incidãt loci ꝑscribi nõ pñt. In plerisq; fortasse ab authoritate iuriscõsultorũ, & cõtra authoritatẽ dici oportebit. Attendẽdũ est aũt & in hac et in oĩbus, num quos locos communeis, pręter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius consideremus.

dicta, pro ultione. Ad hanc controuersiam.} id est, causæ genus iudiciale. Consuetudinis autem ius esse putatur, id quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit.} Initis partibus iuri naturali suppositis, nunc consuetudinis iuris partes subijcit. Voluntate omnium sine lege uetustas comprobarit.} Vt prudentium ratio authoritate data consuetudini, de consuetudine in posteros miserit legem. Quædam sunt iura ipsa iam certa propter uetustatem, utputa, maioribus assurgatur: ius est hoc, sed consuetudinis. Multo maxima pars, quæ pretores edicere consueuerunt.} Non ex legum præceptis & iussionibus, sed ex consuetudine, quæ proponatur à prætoribus ex bono & æquo. Par quod in omnes æquabile est.} Vt qui proponit aliquid, tale proponat, ut quo iure alium teneat, hoc se alliget. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit.} Hæc quæ dicta sunt, de consuetudine tractata sunt. Nunc cum superesset ius legitimum, cognitionem eius ad eos *transtulit, qui legitima iura fecerunt.*

His ergo ex partibus iuri, quod aut ex ipsa re, aut ex simili, aut maiore, minoréue nasci uidebitur.} Diuiso iure omni in naturam, consuetudinem, leges, dat præcepta ut argumenta sumamus, uel quæ ex ipsa re sumuntur, uel quæ ex simili, aut maiore, aut minore. Locos autem communes dare se negat posse certos in singulas constitutiones. Etenim cum duo genera sint, quorum alterum rei dubiæ approbationem ducendæ generalem tractatum habet, alterum rei certæ continet amplificationem, necessario causæ ipsius facultas suggerit, si quid amplificationis, aut indignationis conquestionisq; nascitur. Sed quoniam in negotiali qualitate iuris, de iure tractatus est, erunt loci communes, uel ab authoritate iurisperitorum, uel contra eorum authoritatem. Hæc de negotiali.

Subiungitur iuridicialis. quæ ipsa cum genus sit, in duo diuiditur: in absolutam, & assumptiuam Absolutæ supponit exemplum, quod trophæum æneum contra morem post uictoriã Graij, de Graijs statuerunt. Facit intentionem & depulsionẽ, supponitq; rationem postea, sed absolutæ cõstitutionis, ut nascatur iudicatio. Iuste fecimus, quia æternum uirtutis nostræ monumentum relinquere uolumus. Sin autẽ dicatur, ideo æneũ, quia meruistis, erit ratio de relatiua qualitate. Vnde ĩtelligimus, in unam causam cõstitutiones incidere posse plurimas principales. Verum etiã absoluta qualitas eosdem habebit locos argumentorum, quos negotialis, ex partibus iuris natura, ad utilitatem suam consuetudinis legum. Sed in absoluta ipsa *ipsa iura proferimus, ut factum defendas, uel lege, uel consuetudine, uel natura. in negotiali autem hæc iura proferuntur, ut possit constitui quo iure esse debeat id de quo negotium est, quia eius constitutionis ad futurum spectat intentio. Aut ex ipsa re, aut simili, maiore, minoréue nasci uidebitur.} Aut enim in iure posita est hæc species, quæ quæritur. litis autem ex eo quòd in iure est, ad hoc negotium similitudo traducitur. Dubiæ rei.} thesis scilicet. Certe continet amplificationem.} Locis communibus iã re probata, argumentum facies. Illud enim adhuc in quæstione est, quod augeri per communem locum possit & oporteat, considerabitur.} De re probata locum cõmunem per argumentum, non*

DE IVRIDICIALI CONSTITVTIONE.

IVridicialis est, in qua æqui & iniqui natura, & prę mij aut pœnę ratio quęritur. Huius partes sunt duę, quarũ alterã absolutã, alteram assumptiuã noĩamus.

Absoluta est, quę ipsa in se, non vt negotialis implicite & abscondite, sed patentius & expeditius recti et non recti quęstionem continet. Ea est huiusmodi. Cum Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & ferè

mos esset Grays, cum inter se bellum gessissent, vt ij qui uicissent, trophæũ aliquod in finibus statuerent ui ctoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt trophæum.

Accusantur apud Amphictyonas, id est apud com mune Græciæ concilium. Intentio est: Non oportuit. Depulsio est: Oportuit. Quæstio est: Oportuerit'ne? Ratio est: Eam enim ex bello gloriam virtute peperi mus, vt eius æterna insignia posteris nostris relinque re uellemus. Infirmatio est: Attamen æternum inimi citiarum monimentum Graios de Grays statuere non oportet. Iudicatio est: Cum summę uirtutis celebrandę causa Graij de Grais æternũ inimicitiarũ monimentũ statuerit, recte'ne, an cõtra fecerint. Hãc ideo rationẽ subiecimus, vt hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nã si eam supposuissemus, qua fortasse vsi sunt, non enim iuste, neque pie bellum gessistis, in relationẽ criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrũq; aũt causæ genus in hãc causam icidere pspicuũ est. In hãc argumẽtatiões ex ysdẽ locis sumẽdæ sunt, at q; in causam negotialẽ, de qua ante dictũ est. Locos aũt communes & ex causa ipsa, siquid inerit indignatio nis, aut conquestionis, & ex iuris utilitate, & natura multos, & graueis sumere licebit, & oportebit, si causę dignitas uidebitur postulare. Nunc assumptiuam par tem iuridicialis consideremus.

Assumptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se fa ctum probari non potest, aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes sunt quatuor, Com paratio, Relatio criminis, Remotio criminis, Conces sio. Comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cuius id causa fa ctum est, defenditur. Ea est huiusmodi. Quidam im perator, cum ab hostibus circunsederetur, neque effu gere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret. itaq; fe cit. Armis & impedimentis amissis, prę ter spem mi lites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit huc definitio, quid sit lædere maiestatem: sed nos hunc lo cum, de quo agimus, cõsideremus. Intẽtio est: Nõ opor tuit arma & ipedimẽta relinq̃re. Depulsio est: Opor tuit. Quæstio ẽ: Oportuerit'ne? Ratio est: Milites enĩ oẽs pyssent. Infirmatio est, aut cõiecturalis: Non periis sent. aut altera coniecturalis: Non ideo fecisti. Ex qui bus sunt iudicationes: Periyssent'ne? & ideo'ne fecerit?

thesis. Nam certi qui in omnes incidant loci, perscribi non pos sunt.} In singulas constitutio nes certi loci & proprij dar non possunt. Merito ergo et in negotiali. Quoniam tamen in negotiali de iure tractatur, lo ci communes hic esse possunt cõ tra authoritatem iurisperito rum, ab authoritate iurisperito rum. Nunc iuridiciale genus & partes eius consideremus.} Ipsa enim est quæ diuiditur.

Absoluta ẽ, quæ ipsa in se non ut negotialis.} In negotiali quæ ritur, quid esse debeat iuris: in absoluta, quid est iuris. Non ut negotialis.} Negotialis enĩ non habet ius certum, sed quæ ritur de eo iure quod eẽ debeat in negotio præsenti. Absoluta est, quæ ipsa in se, non ut nego tialis.} In negotiali qualitate, ius efficitur sententia iudicis: in absoluta quod positum ius, & notum est, ab oratore sumitur. Implicite, & absconditæ.} Quia adhuc incertum est, & quæritur quod esse debeat. In hanc argumentationes ex ijsdẽ locis sumẽdæ sint, atque in cau sam negotialem, qua de ante di ctum ẽ: ut ex partibus iuris na turæ, consuetudinis, legum argu menta sumamus. Hoc tamen, cũ & in negotiali hæc sint, distat absoluta ab negotiali: quòd illa latius assumit, ut probet, quem admodum nouum ius esse possit de quo quæritur: absoluta autẽ ipsa iura, ut probet factum.

Assumptiua igitur tũc dicitur, cum ipsum ex se factum proba ri nõ potest.} Assumptiuæ qua litatis præcepta tractaturus, docet quid ipsa sit, & eius par tes quatuor supponit. Ac primã compensationem, quam & com parationem appellat. huius exẽ plum subijcit, Imperatoris eius qui instrumenta & arma tra diderit, ut exercitum ab obsidio ne hostium liberaret. hic quoniã finitiuus status esse potuit, quid sit lædere maiestatem. Certi enim nominis reus est.} Cuius constitutionis. i. finitiuæ tracta tu omisso, ipsam considerat compensationem. Ac præce pta hæc cõstituit, ut si quid per coniecturam tractandum sit, prima parte tractetur, uel hoc non obfuisse, uel hoc non futurũ fuisse, propter quod istud unde reus sit, dicatur esse cõmissum. Ista coniecturalia sunt. Item si definitio fuerit cum alio qui cer ti nominis reus est, transferẽda huc sunt omnia quæ sunt defini tionis. monetq; nunc alteram, nunc utrãque constitutionem. i. & finem et coniecturam in pri ma parte tractari, et itẽ alias, tractis. s. huc rõnibus singularũ et cõfirmatiõis et infirmatiõis. Ipsius aũt compensationis præ cepta hæc sunt, ut cõparemus, id quod admissum est, & pro pter quod admissum est, ex par tibus honestatis, utilitatis, ne cessitatis: ut neq; fuisse aut ho nestum, aut utile, aut necessariũ. Vbi & gradus tangi potest, nõ tam utile, non tam honestũ, non tam necessarium: quæ partes. i. utilis, honesti, necessarij, plenius intelligẽtur in præceptis delibe ratiuæ. Sic facta separatione, & eius beneficij quod præstitis se se dicit, & eius maleficij qđ admisit, actio postrema ducẽda est ad formam deliberatiuæ, ut ita agatur, quasi suadeat, aut dissuadeat orator, faciendum, aut non faciendum. quoniam ac cusatoris pars est utiq;, ut dis suadeat: defensor uero hæc oĩa contraria actione cõuertet. Cũ ille coniectura usus fuerit, conie cturaliter respondeat. Item con tra fidem assumat argumẽta of ficij. ipsius autem compensatio nis cõtrarias partes tenebit, ut doceat utile, honestum, necessa rium fuisse quod fecerit. Aut tã to opere per gradum utile fuis se, honestum, necessarium. Loci communes ab accusatore erunt duo. in eum qui de turpi facino re confiteatur, & quærat ali quam defensionem: et alter, ip sius inutilitatis & turpitudinis expresio cum indignatiõe. A defensore tres sunt: nihil per se

aut hęc comparatiua, cuius nunc indigemus: At enim satius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, vtrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem uenire? Hoc causæ genus ex his locis tractari conuenit. Oportebit adhibere cęterarum quoque constitutionum rationem, atque pręcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cũ eo quod crimini dabitur, ij qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficij vocabitur in iudicium, sicut ĩ hac causa (nam maiestatis accersitur) definitione, & definitionis pręceptis uti oportebit. Atque hęc quidem plerunque in hoc genere incidunt, ut coniectura, & definitione vtendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis pręcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandum vt idipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quàplurimis infirmet rationibus. quod facile est, si quàplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à cæteris generibus controuersiarũ sic ex sua vi considerabitur: si illud qđ cõparabit, aut nõ honestũ, aut non vtile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere vtile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demõstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabitur nõ ita fieri solere, neq; oportere, neq; esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, vt propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere. Et hoc extenuando maleficij magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur honestius, vtilius, magis necessarium fuisse illud quod vitarit reus, quam illud quod fecerit.

Honesti autem, & vtilis, & necessarij uis, & natura in deliberationis pręceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuã, iudicationem ex-

turpe aut inhonestum putari, nisi animo faciētis consideretur: alter, amplificatio beneficij præstiti: tertius, expositio ipsius et periculi, & beneficij. Ex quibus sunt iudicationes duæ.} scilicet iudicationes coniecturales.

Aut hæc comparatiua, cuius nūc indigemus.} Hæc iudicatio propria est ipsius compēsatiuæ constitutionis. Hoc causæ genus.} Compensatiuum scilicet. Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationē atque præcepta.} si tamen incidant cæteræ constitutiones. Istæ enim cōstitutiones quæ in assumptiua sunt qualitate, possunt præcedentes oēs constitutiones recipere: ut hæc nunc, quæ compensationis est, habet & finem & coniecturā. Ideo quæcūq; genera sunt quæstionum, suis constitutionibus tractāda sunt. Ac maxime cōiecturis faciendis.} Vt per coniecturam, quæ quasi incidens ē, compensatio illa tollatur, qua is qui accusatur maiestatis, utitur dicens, periturum fuisse exercitū, nisi arma cōcederet. Ii qui accusabuntur, comparabunt.} Vt periturum fuisse exercitum negemus: quod sumit hic, qui arma produxit & instrumenta.

Aut si alia ratione.} Quoniā superius duas rationes & duas iudicationes posuit coniecturales, non futurum fuisse ut periret exercitus, & non hoc animo factum: iccirco hic eandem rationem repetit, ut coniecturā dicat in hanc cōstitutionem tractandam. Ex coniecturali constitutione sumetur.} Quia partibus suis ipsa tractanda est. Sin autem certo nomine maleficij.} ut nūc certo nomine reus est maiestatis. Potest enim sine certo nomine reus esse, & non statim ad definitionem astringitur, cum criminis nomen nullum uidetur obiectum. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudicium.} Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius status, id est finis, quem statum finem & supra posuit, dicendo: Quid sit maiestatem minuere, præcepta tractare. Sin aliud quoque aliquod genus.} Quarumlibet constitutionum, uel præcedentium, uel sequētiū.

Quàm plurimis infirmet rationibus.} Vt dicat non futurū fuisse, ut periret exercitus. aut aliter, Non hoc animo fecisti, sed ut perderes fecisti. Deinde oportet accusatorē illđ qđ ipse arguat, ab eo quod defensor cō paret, separare.} Post illa superiora etiam hoc dicere oportebit accusatorem, contendere, cōparare. Et hoc extenuando maleficij magnitudinem simul adaugere.} Vt extenues, quod præstitisse se dicit: augeas, qđ admisit. Deinde oportebit illam ipsam comparatiuam iudicationem exponere, tanquā causam deliberatiuā.} In omnibus assumptiuis qualitatibus post omnia argumenta ex constitutione, quæ sunt ꝓpria, locus extremus interponitur quasi deliberatiuæ causæ, in qua quæritur quid faciendū sit, ut ex hoc probetur quid facīēdum fuerit.

Tanquam causam deliberatiuam.} Vt non iudicialis causa sit, sed deliberatiua, & eodem genere agatur, quasi sola ipsa esset. i. causa deliberatiua. In aliquam consultationem} ut deliberatiua, non iudicialis causa sit. hoc est enim consultatio.

Defensor autē quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones inducentur.} Si accusator cōiectura, retorto contra genere dicendi, coniectura & defensor utetur. pari genere et finem, pari genere etiam comparationē ex contrario tractabit: ut quod ille inutile, hic utile: qđ ille inhonestum, hic honestum dicat, & cætera his similia. Relatio criminis est, cum reus id qđ arguitur confessus, alterius se inductum peccato iure se fecisse demonstrat.} Secundam speciem assumptiuæ qualitatis relationem posuit. Hanc definiunt per definitionem. Quæ consti-

tatio tunc est, cum alterius peccato se fecisse reus dicit quicquid admisit. huius exemplum subiecit Horatium, qui sororem suam flentem interfecit. Et subiungit præcepta. primum, ut si qua constitutio ante ipsam relatiuam tractari possit, excutiatur circa ipsum qui reus ē: Nō hoc animo fecisti. Hoc utiq; sic factū est et in cōparatione. Deinde quoniā relatio refert actus ad alterum, ut se defendat: dicit eum Feci, sed ille meruit. Necessaria etiam hic cæterarum constitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura esse potest, & finis, & qualibet alia cōstitutio. Ergo accusator in defensione eius in quem reus transfert crimē, tractabit alias constitutiones. Hoc pacto fit, ut licet relatio sit constitutio, in hanc tamen adhibeamus alias constitutiones, duobus modis: uel circa personam ipsius rei, quo animo fecerit: uel circa psonam illam in quam reus trāsfert crimen. Post hæc igitur tractanda est ipsa relatio criminis quā in præceptis ab eodē subiectis cuiuis facile est recognoscere. usque ad illam partem, quæ semper (sicut in superiore præcepto traditum est) propositio nem habet quasi deliberatiuam, quæ ex utilitatis honestatisq; partibus quid agēdum est, quasi res in consultatione sit, declaratur. Defensor habebit cuncta contraria. sed si incidentes constitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuersa parte tractabit. Itē per præcepta conuertendo modum, ad suam partem argumentando deducit eū, locis communibus tam accusatori quàm defensori datis: quos ipse supponit. Postea si qua facultas erit. } Ante relationem criminis, & eius argumenta, cæteris constitutionibus accusator & reum onerare debebit, & illum defendere i quem reus transfert crimen: nāq; dici potest, Quod fecisti, non hoc ani-

ponere tanquam causam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem uenissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit.

Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductę, in iis ipse quoq; ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit, cæteros autem omneis locos, qui ad ipsam comparationē pertinebunt, ex contrario tractabit.

Loci autem communes erūt accusatoris in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est nullum factum inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honestum putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honestate, aut facti necessitate demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, vt ipsi se quoq; idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. Relatio criminis est, cum reus id quod arguitur cōfessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat. Ea ē huiusmodi. Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu, & lamentatione. indigne passus, virginem occidit. accusatur. Intētio est: Iniuria sororem occidisti. Depulsio est: Iure occidi. Quæstio est: Iure'ne occiderit. Ratio est: Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Roma. vicisse moleste ferebat. Infirmatio est: Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua iudicatio fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris, & populi Romani victoria non gauderet; oportuerit'ne eam à fratre indemnatam necari.

Hoc in genere causæ, primum; si quid ex cæteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit, per

mo fecisti: quod est alterius cōstitutionis: deinde, & ille quem meruisse dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit: quod utique aliarum est constitutionum. Ita antequā ex præceptis relationis aliquid agamus, constitutionibus reliquis, & circa rei personam uti possumus, ut eum arguamus: & circa personam eius in quem crimē transfertur, ut eum defendētes reum accusare possimus. Postea translationis uti partibus. } præscriptione, Non tibi eum licuit occidere. Deinde negare debebit, audire oportere id } ut dicamus, Hodie audiēdus tu non es, siquidem & tu illam qua punitus es, audire noluisti. Et id quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere. } Mentiris, quòd dicis sororem fleuisse, quia non est inde iudicatum.

Nunc apud iudices accusent, quam sine iudicibus ipsi condēnarint. } Modo crimen ingens, posteaquam pœnas sumpsisti de sorore. Ac si idem facere ipse qui nunc accusat, ualuisset, ne hoc quidem ipso quicquā opus fuisse iudicio } ut et hic qui Horatium accusat, potuisset sine iudicio illam quasi peccantem occidere. Si uero cæteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. } Soritici syllogismi fecit formam, qui in infinitum semper de intecta rei definitione porrigitur, ut granum, cumulus, aceruus. occidit Horatius, occideret accusator, ita sēper sine iudicio erit pœna. Potuisse hunc ipsum de illa sumere supplicium. } quasi de sorore.

Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dicito. } Vt dicas iustum, honestū, utile, uel contra: quæ omnia in deliberationis præceptis tractātur. Vt refelli, & in contrariam partem cōuerti possint. } Vt cum supra uerbi causa dictū sit ab accusatore, non debuisse à fratre interfici sororem. dicat hic, magis à fratre debuisse.

Vt ne ab ipso quidem, qui fecisset, in

cisset, in dubium uocaretur. } Vt negare non posset, quod ad misisset, quod haec uictoriã Romanam lugeret. Ex iudiciorũ perturbatione } Quoniam non erat occisa iudicio, quae occisa est. Remotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium aut in aliud dimouetur, &c. } Definitio. Haec tertia species assumptiuae qualitatis, remotio criminis dicitur, quae definita est sic. Cum intentio facti remouetur, uel in alium, uel in aliud ipsa autem remotio nunc rei est, nunc causae: sed si causa remouetur, uel in hominem remouetur, uel in rẽ. Sin aũt res remouetur, tãtũ in hominẽ, remouetur, uel ab homine. Causae remotionẽ ĩ hominẽ docuit p exẽplũ, de legato Rhodiorũ. causae remotionẽ in rem, in eodem exemplo ostẽdit, cum dixit, mortuo quaestore si legatus uiaticum nõ accepisset. Verum praecepta tradit. quibus uteretur accusator, cum argueret eum qui causam facti in hominem remoueret. Et ẽ primũ, ut accusator eum defendat, in quem culpa remouetur. sed si hoc non potuerit, dicat hoc iudicium aliud esse, illud aliud. deinde dicat unicuiq; suum esse officium, hunc non potuisse peccare, illum reum esse posse. non debere tamen coniungi defensionem huius cum illius accusatione. Haec in remotionis partibus integris complendis accusatoris sunt. Defensoris autem haec: primum, ut quaecunque accusator ex alijs cõstitutionibus argumenta fecerit, soluat: deinde, accuset eum cuius causa peccasse dicit: deinde doceat, se aliter facere nec potuisse, nec debuisse: non potuisse ex utilitatis partibus, non debuisse ex honestatis. de utroque autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat à se omnia facta esse, quae facere potuerit. Percurret omnia uitae suae praeterita dicta, facta, consilia, ut probet suam nõ fuisse culpam, cum hoc

aliquam constitutionem, illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re cõuenerit, ac simul ostendere non oportuisse ante supplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque, & iudicia demõstranda sunt, p q̃ potuerit id peccatũ, qđ spõte sua reus punitus sit, moribus, & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse qui conferat, iudicium fieri noluerit, & id quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudẽtiam demonstrare eorũ, qui cum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint, & de eo iudicium faciant, de quo iã ipsi suppliciũ sumpserint. Postea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius, quàm potestatem habeant progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias ĩiurijs ulciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, uoluisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisset iudicio. Si vero caeteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem poenas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quae ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, vt legem qua lege fecerit, proferat. Deinde (quẽadmodum in comparatione praecipiebamus) vt illud quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quam maxime: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema est vt in comparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis, praeceptis dicto. Defensor autem, quae per alias constitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit: Primum augendo eius, in quem refert crimen culpã, & audaciã & quammaxime per indignationem, si res feret iuncta conquestione ante oculos ponendo. Postea leuius demõstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, et suũ

non impleuerit. Cum uero causa non in hominem, sed in rem remouetur, omnia eadem praecepta accusatoris & defensoris erunt, excepta uel accusatione hominis in quem remotio fit, uel defensiõe rei. Remotio cum fit, dedit exemplum de adolescẽte, qui porcam tenuit. remouet enim à se factum, & dicit non fuisse suae potestatis facere, uel nõ facere. Hic nascitur illud nouum, ut fiat remotio rei non in hominem, sed ab homine, et existat constitutio ab accusatore, cum dicitur: Quod fecisti, non tu facere debuisti. Exemplum dedit de praetore, qui cum consules deberent, populum ad arma conuocauit. Hic praecepta dat, uti exprimamus quid cuiusque sit potestatis, quid officij, ex utilitatis partibus, et honestatis, & ut hoc probemus exẽplis. deinde adiungit locos communes, si qui esse possint aut indignationis, aut conquestionis, ut uterque sibi pro suis partibus sumat. In aliũ, aut in aliud dimouetur. } Aut in personam, aut in rem. De utroque distinctius, & de honesto, & de utili. Sin autem in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouetur. } Hucusque in personam, nunc in rem causa remouetur. Accusatione alterius, et culpae depulsione dempta, caeteris similiter uti locis oportebit. } In tua depulsione reliqua talia perseuerant in rem, qualia fuerunt in personam. Ipsius autẽ rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officiũ suum reus pertinuisse. } Nunc remotio rei. nã supra causae docuit remotionem & in hominem, & in rem: sed remotio rei tãtum in hominem fit: & fit duobus modis. nã nũc remotio fit rei ab eo qui reus est, nunc remotio fit rei ab eo qui accusator est: quod erit nouũ, ut status ab accusatore nascatur. Atque in hoc genere. } remotiuae constitutionis, ubi tantum res, non causa remouetur.

supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, vt refelli, & contrariã in partẽ cõuerti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rõnibus infirmare.

Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, leuabitur. Primũ si eiusmodi demonstrabitur iniuria, vt non modo viro bono, verum etiam homini libero videatur non fuisse tolerãda. Deinde ita perspicua, vt ne ab ipso quidem qui fecisset, in dubium vocaretur. Deinde eiusmodi, vt in eam is maxime debuerit aïaduertere, qui animaduertit, ut non tam rectum, non tã fuerit honestum in iudiciũ illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & ab quo sit vindicata. Postea sic rem fuisse apertam, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandũ est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & pspicuas res esse, ut de his non mõ nõ necesse sit sed ne vtile quidem, quin mox iudiciũ fiat expectare.

Locus communis accusatoris in eum, qui, cũ id quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei cõparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hic vtilitatis iudiciorum; demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem qui sumpserit audaciã & crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in eius quem ultus sit, audaciam cum cõquestione, rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio, eius qui fecerit, & causa & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam charam esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit uindicata.

Remotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in aliũ, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nã tum causa, tũ res ipsa remouetur.

Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit. Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti nõ sunt. Accusantur. Intentio est: Proficisci oportuit. Depulsio est: Non oportuit. Quæstio est: Oportuerit'ne. Ratio est: Sumptus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est: Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Iudicatio est: Cum iis, qui legati erant, sumptus qui de publico debebatur, nõ daretur, oportue

Concessio est, per quam nõ factum ipsum probatur ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur, &c. } Quarta species est in assumptiua qualitate, concessio. Hanc definit ita, cum non factũ purgamus, sed ut ignoscatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationẽ. & purgationem definit ita: cũ non factum purgamus, sed uolũtatem, id fieri dicit tripliciter: si aut impudentes faciamus, aut casu, aut necessitate. imprudentiæ dat exemplum de uitulo immolato. Item casus de eo qui hostias præsto non habuit ad diem certum. Item necessitatis, derostrata naui in portu, ubi nõ licebat inuenta. Hæc tria exempla ideirco iũcta posuit, quia eorum omnium similis præceptio est. nãque ut & in superioribus ita & hic primum coniecturaliter agendum ab accusatore. ut id quod reus negat se uoluntate fecisse, consilio factum doceat, ac uoluntate. Deinde subiungit finitiui status tractatum, qui, ut supra docuit, quadruplex est, definitio breuis, astrictio definitionis: & tertio loco, si asserit, deductio est definitionis ad speciem: si uero non asserit, separatio definitionis à specie, quarto loco fit destructio definitionis partis aduersæ. Verum hi commissa destructione definitionis partis aduersæ, reliqua tria cõplebuntur: ut breuiter definiat casum, imprudentiam necessitatem, deinde adiungit approbationem definitionis per exẽpla. tertio loco separet à definitione, quod reus fecit: & id ostendat esse dissimile, quod sit eius factum non ignorabile, non fortuitum, non necessarium demonstrabit post hæc potuisse uitari, potuisse prouideri. & id doceat, quemadmodum deinde adiungat accusator alteram definitionem, per quam nomina alia supponat imprudentiæ, casui, necessitati, inertiam, negligentiam, fatuitatem. Post hæc illud adiicit, uti excutiamus, ne forte necessitas habuerit turpitudinem: ut disputari possit mori melius fuisse, ne tantam turpitudinem subiremus. Post hæc dicit adiungendum esse tractatum de iuris et æquitatis natura, de qua et ĩ negotiali qualitate tractatum est, & maxime in absoluta iuridiciali: quæ duæ qualitates solis uidentur distare temporibus, uã rerum tractatu eodem continentur. Post hæc dicit adiungenda exempla, si tamen facultas dabit. in quibus doceamus simili de causa nescio quibus ueniam non esse concessam, & adiungamus illis fuisse magis tribuendam. Postremo ex partibus deliberationis turpe et inutile doceamus esse concedi, & magnum periculum futurũ, cum tanta res admissa sit, si nõ fuerit à iudicibus uindicata. Cõtra hæc defensor conuersione utetur horum omnium, ut & in superioribus docuimus. maxime autem ut defendat uoluntatem, & augeat quod uoluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius se potuisse facere quã fecit. Deinde inducat locum cõmunem, uoluntatem expectari oportere. deinde cõquestionem, cum culpa careat, se affici supplicio, communem hominum esse infirmitatem. Loci uero communes accusatoris hi sunt, in eũ qui confitetur, & alteri peccãdi licentia tribuitur, si nõ de facto, sed de uoluntate quæratur. Defensoris conquestio est de calamitate, quòd non culpa sua, sed ui maiore peccarit. Alter locus, de fortunæ potestate, & infirmitate hominum. Tertius locus: animum, non euentum considerari. Post hæc exempla atq; tractatus admonet, quod in oĩbus exemplis supra positis leges sint. Vnde necessario incidũt tractatus etiam legales. sed hoc negat esse mirandum, quòd causarum genera quædam simpliciter explicantur, quædã cõiuncta sunt. unde qui omnia præcepta cognouerit, quicquid perspexerit in exemplo, translatione locorum

rit'ne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum sicut cæteris, si quid aut ex coniecturali, aut definitiua, aut ex alia cōstitutiōe sumi possit, uideri oportebit. Deinde pleraque ex cōparatione, & ex relatione criminis in hāc quoq; causam cōuenire poterūt.

Accusator autem, illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit. Sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium, illius, sed huius quem ipse accuset, culpam ptinere. Postea dicet, suo quenque officio cōsulere oportere, nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illū, sicut hunc accusari oportere, & non cum huius defensione coniungi illius accusationem.

Defensor autem cum cætera, si qua ex alys incidēt constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demonstrabit. Deinde cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut nō potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quòd non potuerit, ex vtilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata demonstrabit: quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De vtroque distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quòd minus quàm conuenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. De inde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis, & study fuerit in ipso, & id signis confirmandū huiusmodi, ex cæterea diligentia, ex ante factis, aut dictis, atque hoc ipsi vtile fuisse facere. Inutile autem nō facere, & cum cætera vita magis hoc fuisse consentaneum, q̄ quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, ut in hac eadem re si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset, accusatione alterius & culpę depulsione dempta, cæteris similiter vti locis oportebit, & ex cōcessiōis partibus, q̄ conuenient, assumere, de qbus post nobis dicēdū erit.

Loci autem communes ydem vtrisque ferè, qui superioribus assumptiuis incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit; supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suū reus pertinuisse, nec, si quod in eo sit delictum sibi attribui oportere. Id genus causæ ē huiusmodi. In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu impe-

ne locorum necessaria persequetur. nam hic & leges sunt, necessario quæ legū præcepta sunt, complere debemus: de quibus post dicetur. Nūc tamē ea præcepta posuit, quæ concessioni, de qua tractatus erat, conuenirent. Si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam induci ab accusatore oportebit, ut dicat accusator p coniecturā, aut prudēter fecisse, aut non casu fecisse, aut non necessitate, sed uoluntate fecisse. Atq; tum ex his locis iuris atque æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali p se hoc ipsum ab rebus oībus separatim considerare, quoniā conuenit negotiali absoluta qualitas tractata rebus, & distat tantūmodo tpe: quia negotialis de futuro iusto agit, absoluta de præterito. Si aut in ijs, aut in alijs exēplis scripti quoq; controuersiam aliunctam uidebit. } Hoc præcepto ostendit, incidere sēper legales posse cōtrouersias constitutionibus principalibus, nec aliqñ legales status posse existere pricipales. Deprecatio est, in qua nō defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur, } Secunda pars concessionis deprecatio est. Hanc definiuit ita, cū nō factū defendimus, sed aperte ueniam postulamus. Hoc aūt actionis genus nō frequenter incurrit in iudicijs, sed in Senatu aliquoties, & apud populū. Dat exēplum uel Quinti Numitorij, uel Syphacis, ubi aptē nulla alia cōstitutione uenia postulata sit, subiungit præcepta, primo eius q̄ ut ignoscatur postulat ut sua beneficia cōmemoret, si qua habuerit ī uita præterita, & ea doceat esse maiora q̄ esset factū unde reus est. deinde maiorū suorū beneficia ostēdat, deinde dicat se nō odio neq; crudelitate fecisse qđ fecerit, sed stultitia, aut alicuius impulsu, deīde polliceatur, se alicubi pfuturū. deinde ostēdat se cōsanguineū magnis ac principalibus uiris, uel amicū. deinde amplitudinē suā & uolūtatis et generis, et eorū uoluntatē ostēdat qui de se iudicēt, & oīa quæ psonæ amplitudinē honestatēq; demonstrent exaggeret. sed hæc cū cōquestione potius quàm cū arrogātia. Post hæc adiungere exēpla debet, in qbus doceat, aut simili đ causa ignotū multis, aut maiora cōcessa delicta. deīde doceat se in ptāe item fuisse, & id ignouisse q̄plurimis. Postremo ipsum peccatū extenuare debebit, & cōparare, pp paruum admissum se hominē tali honore excellentē, supplicio affi:i nō oportere, quo afficiūtur cæteri q maiora cōmittūt. Hæc cōfirmare locis cōibus, qui ad captandā misericordiā in primo lib. uidētur exposita. Sed cōtra hūc q dicit, primū maleficiū augebit. deinde dicet, nihil iprudēter factū, sed crudeliter et inimice oīa. ipsū immisericordē, inimicū, supbū, inimicū sēper fuisse, amicū nunq̄ futurū. et si beneficia ptulerit ille q ueniā petit, is qui cōtra dicit, docere debebit, causa alia, nō beneuolētia præstitū: aut aliud maius postea cōsecutū, & hoc malo beneficia supiora deleta: aut leuiora beneficia maleficijs, aut ut honor habitus ē bn̄factis, p maleficio pœna sumatur. Deinde ut p locū cōmunē dicat turpe esse & inutile ignosci. deinde optatum fuisse, ut reus aliqñ fieret, et nūc nō uindicari. Postremo cogitare debere, quali, aīo circa cū fuerit, & quali odio. Loci cōes eius erūt, indignatio maleficij, & alter, ut eorū misereātur qui fortuna, nō malitia peccauerint. Nam & in senatu de Syphace diu deliberatū est, &c. } Ita hic docet postulatā esse uenā per deprecatiōnē. nā semper aīo bono in populū fuisse, nō tā facile pbabat, cū coniecturali constitutione uteretur. Ita excludatur eius coniectura, qua factum negabatur, quod erga populum Romanum bono animo fuisset, & relinquebatur sola deprecatio.

ratoris. Fœdere autem ab senatu improbato & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoq; dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est: Dedi oportet. Depulsio est: Non oportet. Quæstio est: Oporteat'ne. Ratio est: Non enim meũ fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis non haberem & priuatus essem, & esset summa cũ authoritate & potestate imperator, quĩ uideret vt satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est: Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est: Cum is, qui potestatis nihil habuerit iussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus'ne sit hostibus, nec'ne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quòd in illo concedit se reus oportuisse facere id quod fieri dicat accusator oportuisse: sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ uoluntati suæ fuerit impedimento, sine concessionis partibus. Nam earum quædam maior uis est, quod paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neq; ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quòd accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Vt si quis eum accuset, qui cum prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum consules adessent. Nam vt in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum dimouebat, sic ĩ hoc ab eius officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouẽdo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab vtroq; ex omnibus partibus honestatis, & omnibus vtilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando quid cuiusq; officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit, & fuerit'ne ei, quo dẽ agitur, id iuris officij potestatis attributũ, nec'ne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

Cõcessio est, per quam non factũ ipsum ĩprobatur ab reo, sed vt ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quã eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, casum, necessitudinẽ. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat. Vt apud quosdã lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam cũ aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu quem conspiciebant, potiti essent, ei deo qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ, eius, cui vitulum immolari nõ licebat. Imprudentes legis cum exissent, vitulum immolauerunt. Accusantur. Intentio est: Vitulum immolasti ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est: Nesciui non licere. Infirmatio est: Tamen quoniam fecisti, quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est: Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sit'ne supplicio dignus.

Casus autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ uis voluntati obstitisse, vt in hac. Cum Lacedæmonijs lex esset, vt hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset: hostias is, qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in vrbem ex agro cœpit agere, tum subito magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas, is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & vehemẽs factus est, vt eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor suæ voluntatis ostendendæ causa hostias constituit omnes in littore, vt qui trans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est: Hostiæ, quas debuisti ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio: Flumen enim subito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est: Tamen quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est: Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio'ne dignus sit.

Necessitudo autem infertur, cum vi quadam reus id quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, ut si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorum inuitis nautis, Rhodiorum ĩ portum nauim coegit. Quæstor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est: Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio: Vi & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est: Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est: Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis vi tempestatis in portum coniecta sit, oporteat'ne eam publicari. Horum trium generum idcirco vnum in locum contulimus exempla, quòd similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam

ab accusatore induci oportebit: vt id quod voluntate factum negabitur, cōsulto factum suspicione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id quod reus inferat separare, id est ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demōstrare, potuisse euitari; & hac ratione prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset: aut nisi fecisset, præcaueri. & definitionibus ostendere non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quiduis perpeti, mori deniq; satius fuisse, quàm eiusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex iis locis de quibus in negotiali parte dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & cōtentione, magis illis ignoscendum fuisse, & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab aduersario commissa sit permagnum esse, et magno futurum detrimento, si ea res ab iis qui potestatem habent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem cōuersis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autē in uoluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ uoluntati fuerit impedimento, & se plus quàm fecerit facere non potuisse, & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere & se conuinci non posse quòd non absit à culpa, & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum, qui culpa caret supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris unus in confessione, & alter quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur. Defensoris autem conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & vti suum animum, non euentum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarū ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit.

Ac neminem mirari conueniet, si aut in iis, aut in aliis exemplis, scripti quoque controuersiam adiunctam uidebit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quòd quædam genera causarum simpliciter, & ex sua vi considerantur, quædam autem sibi aliud quoque aliquod controuersiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in unamquanque causam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet. vt in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto, & sententia nominatur. Sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus.

Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur, hoc genus uix in iudicio probari potest, ideo quòd concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum uindex esse debet, vt ignoscat impetrare. Quare parte eius generis, cum causam non in eo constitueris, vti licebit. Vt si pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in Rempublicam multa sint beneficia, dixeris, possis, cum videaris non vti deprecatione, vti tamen ad hunc modum. Quòd si iudices hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore multorum suorum rectè factorum causa, vni delicto vt ignosceretis postularet; tam dignum vestra mansuetudine, quàm virtute huius esset iudices à vobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudiciis non versatur, nisi quadam ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu, aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in consilio de Siphace diu deliberatum est, & de. Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius concilium diu ductum est, & magis in hoc quidem ignoscendi, quàm cognoscendi postulatio valuit. Nam semper animo bono se in populum Roma. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione vteretur, quàm vt propter posterius beneficium sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi vt ignoscatur, postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia; & si poterit, ostēdere ea maiora eē, quàm hæc quæ deliquerit: vt plus ab eo boni, quàm mali

profectum esse videatur. Deinde maiorum suorum beneficia, si qua extabunt, pferre. Deinde ostendere non odio, neq; crudelitate fecisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorũ, qui sibi ignouerint, cõfirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, vsui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinem suæ volũtatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum velint, & dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cũ conquestione sine arrogantia in se esse demonstrabit, vt honore potius aliquo, quàm vllo supplicio dignus esse videatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt, ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendũ fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuãdum, vt quam minimum obfuisse videatur, & aut turpe, aut inutile demonstrãdum tali de homine suppliciũ sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit, ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita.

Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia reus proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiã demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta, aut leuiora beneficia, q̃ maleficia, aut cum beneficiis honos habitus sit: pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile ignosci. Deinde de quo, vt potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam, & cogitare oportere quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis, erit indignatio maleficii: & alter locus, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sint.

pe, aut

DE PRÆMIO ET POENA.

QVoniam igitur in generali constitutione tam diu pp eius partiũ multitudinẽ cõmoramur; ne forte varietate, et dissimilitudine rerũ deductus alicuius aĩus ĩ quẽdã errorẽ deferatur, qd ẽt nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendũ videtur. Iuridicialẽ causam eẽ dicebamus, in qua æq, & iniqui natura, & præmii aut pœnæ rõ q̃reretur. Eas causas, in qbus de æquo, & iniquo q̃ritur exposuimus. Nunc restat vt de p̃mio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, q̃ ex p̃mii alicuius petitiõe constant. Nã & apud iudices de p̃mio sæpe accusatorũ quæritur, & à senatu, aut cõcilio aliqđ p̃miũ sæpe petitur. Ac neminẽ conueniet arbitrari nos, cũ aliquod exẽplũ ponamus, quod in senatu agatur ab iudiciali genere exemplorũ recedere. Quicquid enim de hoĩe pbãdo, aut imprcbãdo dicitur, cũ ad eã dictionẽ sententiarũ quoq; rõ accõmodetur, id nõ, si p snĩæ dictionẽ agitur, deliberatiuũ est. Sed qa de hoĩe statuit, iudiciale ẽ habẽdũ. Oĩno aũt q diligẽter oĩum causarũ uim, & naturã cognouerit, cũ genere primo, tũ ẽt forma eas intelliget dissidere.

Cæteris, aũt partibus aptas inter se omnes, & aliã in aliã implicatã videbit. Nũc de p̃miis consideremus. L. Licinius Crassus consul quosdã in citeriore Gallia, nullo illustri neq; certo duce, neque eo noĩe, neq; numero p̃ditos, ut digni essent, qui hostes Romani po. esse dicerentur, quòd tñ excursionibus, & latrociniis infestã puinciã redderẽt, consectatus ẽ, & cõsecit. Romã rediit, triũphũ ab se-

QVoniam ergo in generali constitutione tam diu propter eius partium multitudinem commoramur, et cætera.} Omnes quatuor constitutiones cum suis speciebus exposuit. Supererat iam de cõtrouersiis legalibus disputari, sed quoniam partitus qualitatem, species ei duas dederat, iuridicialem et negotialem, ipsamq; rursus iuridicialem diuidens in absolutam et assumptiuam, species ei duas dederat, iuridicialem ipsam ita defi nierat, ut in ea æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæreretur: æqui & iniqui natura in omnibus exposita est supra tractatibus circa omnes species iuridicialis. unde nunc necessario admonet, de pœnæ ac præmii ratione esse tractandum, quod mul-

ta existunt genera causarum ex præmii petitione similiter & pœnæ. nam Cicero de præmio tantum loquitur. Nos tamen et ad pœnæ actionẽ ratione tradita, præceptum de præmio per similitudinem transferemus. Petũtur, inquit, præmia, & apud iudices, & in senatu, et in aliquo cõsilio. Hic admonet, quod in senatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiuo dicendi genere sumptum esse tractatum, cũ de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moueat, quoniam et apud senatum licet sentẽtiæ dictio sit. Quod dicẽdi genus deliberatiuæ conuenit, tamen iudiciale genus dicẽdi est existimandum, cum & in senatu licet de probando homine, improbandoq; tractetur. & omnino, qui, ista tria

natu postulat. Hic, vt et in depcatione nihil ad nos attinet, rõnibus & infirmatiõibus rõnũ supponendis ad iudicationẽ puenire, ppea quòd nisi alia quoq; incidet cõstitutio, aut pars cõstitutiõis, simplex erit iudicatio, & in qõne ipsa cõtinebit'. In depcatione, hmõi: Oporteat'ne pœna affici. In hac, huiusmodi: Oporteat'ne præmium dari. Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus.

Ratio igitur præmij quatuor est in parteis distributa. In beneficia, in hominem, in pmij genus in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tpe, ex aĩo eius q fecerit, ex casu cõsiderãtur. Ex sua vi qrũntur, hoc mõ: Magna an parua, facilia an difficilia, singularia sint an vulgaria, vera an falsa quadã ex orone honestẽtur. Ex tpe aũt, si tũ cũ indigeremus, cũ cæteri nõ possent, aut nollẽt opitulari, si tũ cũ spes deseruisset opitulatus sit. Ex aĩo, si nõ sui cõmodi causa, sed eo cõsilio fecit oĩa, vt hoc cõficere posset. Ex casu, si nõ fortuna, sed industria factũ videbit', aut si industriæ fortuna obstiterit. In hominẽ aũt, qbus rõnibus vixerit, qd sumptus ĩ eã rẽ, aut laboris in sumpserit, & si qd aliqñ tale fecerit, nũ alieni laboris, aut deorũ bonitatis pmiũ sibi postulet, nũ aliqñ ipse talẽ ob causam aliquẽ pmio affici negarit oportere, aut num iã satis p eo, qđ fecerit honos habitus sit, aut nũ necesse fuerit ei facere id qđ fecerit, aut num hmõi sit factũ, vt nisi fecisset, supplicio dignus esset, nõ qa fecerit, pmio: aut nũ añ tps pmiũ petat, & spẽ incertã certo uẽdites ptio: aut nũ quo suppliciũ aliqđ vitet, eo pmio postulet, vti de se piudiciũ fcm ẽẽ videat'. In pmij ãt gñe, qd, et qtũ, & qã ob rẽ postulet, et quo, et qto quęq; res pmio digna sit, cõsiderabit'. Deĩde apud maiores qbus hoĩbus, et qbus de causis talis honos sit hĩtus, qret'. Deinde, ne is honos nimiũ puaget'. Atq; hic eius, q cõtra aliquẽ pmiũ postulãtẽ dicet, locus erit cõis, pmia virtutis et officij scta et casta ẽẽ oportẽ, neq; ea aut cũ iprobis cõicari, aut ĩ mediocribus hoĩbus puulgari. Et alter, minus hoĩes virtutis cupidos fore virtutis pmio puulgato. Quę enĩ rara et ardua sint, ea ex pmio pulchra, et iucũda hoĩbus videri. Et tertius, si existãt q apud maiores nr̃os ob egregiã virtutẽ tali honore dignati sunt, nõ'ne de sua gloria, cũ pari pmio tales hoĩes affici videãt, delibari putẽt: & eorũ enumeratio, & cũ eis quos cõtra dicat, cõpatio. Eius aũt q pmiũ petet facti sui amplificatio, & eorũ q præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus.

Facultates autem considerantur cum aliquod pecuniarium pręmium postulatur, in quo vtrum copiáne sit agri, vectigalium, pecunię, an penuria consideratur.

Loci communes: facultates augere, non minuere oportere: & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet. contra autem, de pecunia ratiocinari sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur, & se non pretium pro facto, sed honorem, ita vt factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de ijs controuersijs, quę in scripto versantur, dicendum videtur.

ista tria genera causarum forma quadam & primo genere distant, altiore tamen et pleniore intellectu implicata sibi & connexa, suis partibus continentur. Nã primo & apud iudices de præmio sæpe accusator quæritur, & cæte.} Accusatoribus lege præmia dabantur hoc ipso quòd accusabant. exemplum dat Tullius in Diuinatiõe: Nullo præmio adductus sum. item, Non enim spolia Caij Verris concupiui. Id si non per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum ẽ. & cæ.} Deliberatiuum enim sic definierat, ut diceret: Cum res posita in consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Ergo cum agitur in senatu de homine probando, uel improbando non deliberatiua exinde dicenda est, quia habet sententiæ dictionem: sed iudicialis causa magis, qa de hoĩe probando, improbandoq; tractatur.

Nunc de præmijs consideremus, &c.} Hinc dare præcepta incipit, quæ seruanda sunt cum præmiũ postulamus qđ solum supererat de constitutione iuridiciali tractata, ut natura æqui et recti, aut præmij & pœnæ ratio quæratur. Dat exemplum in quo præmium postulatur, de eo qui triumphũ petit. post quod exemplum admonet, neque hic, neque in deprecatione nos facta intentione, & depulsione, & nata quæstione, aut rationem inquirere, aut depulsionem rationis, sed ipsam esse iudicationem, quæ sit quæstio. In deprecatione hoc modo: Oporteat'ne affici pœna. In præmij petitione: Oporteat'ne dari præmium. Diuidit ergo dicenda in præmij petitione in quatuor, in beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates: quibus singulis partes certas ipse supponit, simulq; docuit locos cõmunes, quos tantum in his partibus ex quatuor habemus, in præmij genere, & in facultatibus. Hæ enim duæ partes affectus tenent: & possunt audientes publicæ rationis præmium, & facultas plurimum commouere. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est. Nunc de ijs controuersijs quæ ĩ scripto uersantur dicẽdum uidetur.

COnstitutiones rationales esse status, & in primo docuimus, & ipsos esse principales. hoc quemadmodum compleremus in dicendo supiore tractatu docuit. Sed quia sunt præter ea genera controuersiarum quæ uersantur in scripto, quæ incidunt constitutionibus, quæ ipsa quinque sunt necessario etiam de his dat præcepta. In scripto uersatur controuersia, & cætera.} Sunt autem controuersiæ quinq;: ambiguitas, scriptum & uoluntas, leges contrariæ, ratiocinatio, & definitio. Scripti autem controuersia est, cum in quocunque scripto nascitur controuersia, aut in legibus, testamentis, pactis & dictis, & cæteris quæ in scriptura sunt. Ergo principalis est ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita est. Cũ quid senserit scriptor obscurum est.} ideo quia duas aut plures res significat. Huic exemplum dedit, ut hæres daret uasa cælata uxori quæ uellet. Quoniam, ut diximus, constitutiones non sunt, sed incidentes sunt controuersiæ, non constituit quæ sit intentio, quæ depulsio: neque quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ indicatio: sed continuo dat præcepta, quæ sunt parti utrique communia. Sunt autem hæc. Primũ ut ne genus ambiguum, et doceamus locutionis ipsius consuetudinem: deinde ut superiora uerba, & inferiora consideremus, ex quibus colligamus quæ sit uera sententia. Deinde excutiamus personam eius qui scripsit, ut ex cæteris dictis eius factis scriptis animo atque uita quid senserit possit intelligi. Deinde excutiamus omne scriptum, ne in aliquo uerbo aut nos adiuuet aut impugnet aduersariũ. Deĩn de dicendum id quod aduersarius intelligat minus commode fieri, quàm quod nos intelligamus. Huic præcepto exemplum dat: Meretrix coronam auream ne habeto; si habuerit, publica esto. Hic enim tractari potest, non bene sentire eum qui publicandam dicit esse meretricem, quòd publicæ meretricis nullus est usus, nulla administratio, hoc est nullum quodammodo uectigal, in auro uero publicando magnam esse utilitatem. Post hæc adiungit utilitatem præcepti, ut interpretemur quanto utilior res, aut honestior prætereatur, si id intellectum fuerit quod aduersarius interpretatur. Hoc autem apertius fiet, si id quod nos interpretamur, doceamus esse honestũ, utile, necessarium. Sed quoniam scripti cõtrouersia, sicuti supra docuimus, potest esse & in testamento & hoc exemplũ dedit, potest aũt esse & in lege. adiecta itaq; præcepta: si ambiguitas fuerit in lege, ut quæramus ne forte quod aduersarij intelligant. alia lege cautum sit. Deinde ut dicamus, quemadmodũ scribi oportuisset, si id sentiret quod aduersarij dicũt, ille qui scripsit. Huius præcepti & argumenti de themate supra posito sumpsit exẽplum, ut doceat scriptorem si hæredi consulere uellet, ut ea uasa daret quæ illi cõmodum erat dare, non ascriberet quæ uellet. Hoc enim non ascripto, quæ hæres uellet ipse daret: nunc quia ascripsit, utrique eorum cautum uoluit: quia hoc non ascripto, cõsuluisset hæredi. Ergo concludit præceptum, in huiusmodi causis ita debere tractari: Si hoc modo sensisset, illo uerbo usus esset: si hoc non esset, isto loco uerbũ posuisset, aut non posuisset. Deinde adiungit præceptum, ut quæramus hoc quo tempore scriptum sit, quod scriptum est: quia ex hoc intelligitur uoluntas scriptoris. denique quasi deliberatiuo modo tractandum quid utilius, quid honestius sit. Esse autem locos cõmunes utriq; parti, si quid per amplificationem dici possit. Quod illius rei neque administratio, &c.} Quã aduersarius dicit. Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, &c.} Fictam materiã, id est theticam legem sine certa persona. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, &c.} Non in aliqua alia scriptura. Alia in lege cautum esse doceatur, & cæ.} id est, quo modo tu intelligis. Permultũ autem proficiet illud demonstrare, & cætera.} Adiungit aliud præceptum, esse considerandum quemadmodum scribi possit ab eo qui scripsit, si sic sensisset quẽ admodum dicit aduersarius.

DE CONTROVERSIIS

quæ in scripto versantur.

IN scripto versatur cõtrouersia, cum ex scriptionis ratiõe aliquid dubij nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurũ ẽ, quòd scriptum duas, pluresue res significat, ad hũc modum. Paterfamilias, cum filiũ hæredẽ faceret, vasorũ argenteorũ cẽtum põdo vxori suæ sic legauit: Hæres meus uxori meæ vasorũ argẽteorũ pondo cẽtũ, quæ volet dato. Post mortẽ eius vasa magnifica, & ꝑtiose cælata petit à filio mater. Ille se q̃ ipse vellet, debere dicit. Primũ, si fieri poterit, demonstrandũ est, nõ esse ambigue scriptũ, ꝓpterea quòd oẽs in consuetudine sermonis sic vti solẽt eo verbo vno, pluribusue in ea sentẽtia, in qua is q dicet accipiẽdũ esse demõstrabit. Deinde ex superiore & inferiore scriptura docẽdũ id qđ quæratur, fieri ꝑspicuũ. Quare si ipsa separatim ex se verba cõsiderentur, oĩa, aut pleraq; ambigua visum iri. Quæ aũt ex oĩ considerata scriptura perspicua fiãt, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, ex dictis, aĩo, atq; vita eius sumi oportebit; & eã ipsam scripturã, in qua inerit illud ambiguũ de quo quæritur, totã oĩbus ex partibus ꝑtẽtare, si qd aut ad id appositũ sit, qđ nos ĩterpretemur, aut ei, qđ aduersarius intelligat aduersetur. Nã facile, qd verisimile sit eũ voluisse, q scripsit ex oĩ scriptura, & ex ꝑsona scriptoris, atq; ijs rebus, q̃ personis attributæ sunt, cõsiderabitur. Deinde erit demonstrandũ, si qd ex ipsa re dabitur facultatis, id qđ aduersarius intelligat, multo minus cõmode fieri posse, quàm quod nos accipimus, quòd illius rei neq; administratio neq; exitus vllus extet; nos qđ dicamus, facile & cõmode trãsigi posse; vt in hac lege; (nihil enim prohibet fictã legẽ exẽpli loco ponere, quo facilius res intelligatur;) Meretrix coronã aureã ne habeto; si habuerit, publica esto. Cõtra eũ, q meretricẽ publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neq; administrationem esse vllam publicæ meretricis, neque exitũ legis in meretrice

Ex scripto

publicandā. at in auro publicando & administrationē, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse.

Ac diligēter illud quoq; attēdere oportebit, nū illo probato, quod aduersarius intelligat vtilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id quod nos demōstrabimus, honestū, aut vtile, aut necessariū demōstrabimus, & si id qđ ab aduersarijs dicet, minime eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo cōtrouersia, dare operā oportebit, vt de eo qđ aduersarius intelligat, alia ī lege cautū esse doceat. Permultū aūt pficiet illud demonstrare queēadmodū scripsisset, si id quod aduersarius accipiat, fieri aut intelligi voluisset, vt in hac causa, ī qua de uasis argēteis, quęritur, posśit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quę volet, si hęredis voluntati permitteret. eo enim nō adscripto nihil inesse dubitatiōis, qn hæres, quæ ipse uellet, daret. Amentiæ igitur fuisse, cum hæredi uellet cauere, id adscribere, quo nō adscripto nihilo minus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus ī causis vti oportebit. Si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset; non isto loco verbum istud collocasset. nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptū sit, quærendū est, ut quod eū voluisse in eiusmodi tempore verisimile sit ītelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honestius, & illi ad scribendū & his ad cōprobandū sit demōstrādū, & ex his si quid amplificatiōis dabit, cōibus vtrinq; locis vti oportebit.

Ex scripto & sententia controuersia consistit, cum alter uerbis ipsis quę scripta sunt, vtitur; alter ad id quod scriptorem sensisse dicet, oēm adiungit dictionē. Scriptoris aūt sententia ab eo, q sententia se defendet, tum semper ad idē spectare, & idē uelle demonstrabitur; tū aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tps id qđ instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo. Paterfamilias, cū liberorum nihil haberet, uxorē autē haberet, in testamento ita scripsit. Si mihi filius genitus fuerit unus, pluresúe, is mihi hęres esto. Deinde, quæ assolent. Postea. Si filius ante moritur, quàm in tutelā suam uenerit, tu mihi, dicebat, secundus hęres esto. Filius non est natus: ambigunt agnati cum eo, qui est secundus hæres, si filius ante, quàm in tutelam suam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici ad tempus, aut ad euentum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari; propterea quòd ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicet, suam esse hæreditatem defendit.

Ex scripto & sententia controuersia consistit, &c. Legales controuersiæ sunt quinque, quæ extra cōstitutiones tractatus suos habent. ex his Tullius primam tractauit ambiguitatē. Scriptum, et uoluntas nunc explicatur. Scriptum autem omne accipere debemus, quicquid in legibus, aut in testamentis, aut edictis, aut in omnibus scriptis intelligitur. Hoc definiuit ita: Cū alter utitur uerbis quæ scripta sunt, alter scriptoris sententiam interpretatur, & ad id qđ scriptum est, animum scribentis adiungit. Is tamen qui sentētijs utitur, duplici modo asserit sententiam scriptoris: aut enim semp dicit scripti eius unum eundēq; sensum esse, aut ad tempus: aut ex euētu accipi oportere id qđ sentit ille qui scripsit. Dat exēplum, quemadmodum unum & idem semper intelligatur in sententia scriptoris. Cum hæres secundus institutus interpretatur se hæredem esse iustum, siue natus filius esset, ut his hæres eēt, qui natus fuerat: siue natus non fuisset, ut alius nullus esset q̄ ipse, qui secundus est institutus. Hanc sententiam unam memorat, & semper eandem esse. At uero cum sentētia scriptoris ita exponitur, ut ex facto, aut ex euentu ad tempus interpretāda sit, docet omnes sub qualitate assumptiuæ partis in hoc genere contineri, in qua cōpensatio est, aut relatio criminis, aut remotio, aut concessio. in his enim omnibus speciebus assumptiuæ qualitatis necessario lex præcedit, quæ cum scriptum habeat, habebit & sententiam, quam is qui ea utitur dicit ad tempus accommodari. Dat exemplum, et docet non ad idem spectare in his exemplis sententiam scriptoris, sed ex tempore semper intelligi. Post hæc subiungit præcepta, quibus uti debet is q scriptum defendit, & is qui scripto se tuetur. Sunt autem hæ laudes scriptoris. Communis locus, in quo docetur nihil à iudicibus spectari oportere nisi scriptum & magis si legitimum scriptū sit. Tertio loco debet inducere factum ab aduersario, postea comparare cum scripto id quod factum est. deinde dicere, quod iudex in legem iuratus sit. deinde ĩterrogare quid sit quod ex aduersa parte dicatur. Modis autem uarijs interrogare, modo iudicem, modo aduersarium, modo ipsum se cum admiratione interrogare, & interrogare hæc, utrum scriptum negetur esse sic quemadmodum loquitur. & an ab aduersario aliud factum sit quàm dicatur, an cōtra dici nihil possit, deinde concludere. Cum scriptum ita sit, et ab aduersario factum, & ita factū non negetur, quod summa stultitia sit contra dicere. Deinde recitatio sequitur ipsius scripti frequens, & comparatio facti cum scripto uario modo, nunc ad te ipsum ut redeas, nunc ad iudices ista tracties. Sed ad iudices cum dicitur, ostendendum est quid sequi iudices debeant: quod duabus de causis sit apud iudices dubitatio, si aut obscure scriptum sit, aut aduersarius aliquid neget. at hic utrunq; manifestum esse unde iudices parere legi oportet, non interpretari legem. Post hæc subiungunt ea quæ cōtra eū dītr q utitur sētentia. Et quoniā supra diximus sentētia aut idem semp spectat, aut ad tēpus accommodatur: si ad idē spectare dicitur, sentētia, ille qui scripto nititur, dicit non oportere nos de uolūtate quærere, cū scriptū extet, qđ indiciū ē uolūtatis. Deinde ĩcōmodū eē, si hoc instituatur, ut ab scripto recedatur. nam si nec scriptores ratū crederēt esse, & sibi debebunt interpretari hēre qđ scripserint, & iudicium incertum sequentur, si à scripto recedere cœperint. deinde dicere magis uoluntatem eum sequi qui scripta defendat, quàm eum qui interpretetur. certius enim iudicium est uoluntatis ipsum scriptum. Hæc aduersus eū, qui sen-

Alterū aūt genus est eorum, qui sentētiā inducūt, in quo nō simplex volūtas scriptoris ostēditur, quæ in oē tps, & in omne factum idem valeat, sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur.

Ea partibus iudicialis assumptiuæ maxime sustinetur. Nā tū inducitur cōparatio, ut in eo, qui, cū lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodā in bello, & auxilia quædā in oppidū recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quòd ꝓpe muros castra hostes haberēt. Tū relatio criminis, vt in eo, q, cū cōis lex oīum hominē occidere vetaret, tribunus militē suū, qui uim sibi inferre conabatur occidit. Tū remotio criminis, vt in eo, q, cū lex qbus diebus in legationē ꝓficisceretur, ꝯstituerat, quia sumptū nō dedit quæstor, ꝓfectus non est. Tū cōcessio ꝑ purgationē, & ꝑ imprudentiā, vt in vituli īmolatione: & ꝑ vim, ut in naui rostrata: & ꝑ casum, vt ī Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita snīa inducetur, vt vnū quiddā uoluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in eiusmodi re, et tpe hoc voluisse doceatur. Ergo is, q scriptū defendet his locis plerūq; oībus, maiore aūt parte semp poterit vti. Primū scriptoris collaudatione, et loco cōmuni, nihil eos, q iudicēt, nisi id qđ scriptū sit, spectare oportere, & hoc eo magis, si legitimū scriptū ꝓferetur, id est aut lex ipsa, aut ex lege aliqd. Postea, qđ vehemētissimū est, facti, aut intētionis aduersariorū cum ipso scripto cōtētione, qd scriptum sit, quid factū, quid iuratus iudex: quē locum multis modis variare oportebit. Tū ipsum secū admirantē quidnā contradici possit, tū ad iudicis officiū reuertētē, & ab eo quærentē, quid ꝑterea audire, aut expectare debeat: tū ipsum aduersariū, quasi intentātis loco ꝑducendo, hoc est interrogando, vtrū scriptū neget esse eo mō, an ab se contra factū esse, aut contra contēdi posse neget, vtrū negare ausus sit, se dicere desiturū. Si neutrū neget, & contra tñ dicat nihil esse, quo hominē impudentiorē quisquā se uisurū arbitretur: in hoc ita cōmorari cōueniet, quasi ꝑterea nihil dicendū sit, et quasi cōtra dici nihil poßit, sæpe id qđ scriptū est, recitādo, sæpe cū scripto factum aduersarij cōfligēdo, atq; īterdū acriter ad iudicē ipsum reuertēdo. Quo in loco iudici demonstrandū est, qd iuratus sit, qd seq debeat, duabus de causis iudicē dubitare oportere, si aut scriptū sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cum et scriptū sit aperte & aduersarius oīa confiteatur, tū iudicē legi parere, non interꝑtari legē oportere. Hoc loco confirmato, tū diluere ea quæ contra dici poterāt, oportebit.

Cōtra aūt dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scri

tentiam semper ad idem spectare dicit. Sin autē ad tempus accommodari sententiam dicit aduersarius, debet ille qui scripto nititur: negare iustum esse. ut cū aliquis se contra legem fecisse fateatur, afferat causam uel tēporis uel euentus, uel aliā similem. Deinde debet dicere, semp accusatorum fuisse, ut cum crimen intenderent, facti causam afferrent. nunc reorum esse, ut cum fecerint quod non licebat, facti sui afferant causam. Post haec tres locos debet afferere q pro scripto nititur. sunt autem hi: Nulla in lege causam contra scriptum accipi, in hac lege nō accipi, hanc causam minime accipi. Hac, ut dixi, debet afferere, ac primum illud in nulla lege causam accipiendam esse. habebit haec praecepta, quód scriptori neque ingenium defuit ad inuenienda omnia, neque sermo ad proferenda: si aliquid excipiendum putaret, esse consuetudinē scriptoribus excipere. Hoc probabit. si recitet leges que habent exceptionem. Erit autē uehementius. si eius ipsius scriptoris aliam legem recitet, aut in ipsa lege aliquod caput inueniat, quod excipiat. Deinde quasi per definitionē inducere. quoniam nihil aliud est causam accipere, nisi legē tollere. Idq; fieri, si causa accipiatur que extra legem est. i. extra scriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, si causa semper accipiatur, & iudicibus errorē mitti, cum á scripto recesserint, & semper causas sequantur, que scriptæ non sint. omnes ciues quid agant ignoraturos, si ex suo consilio quisq; agat, & causā legi applicet. Postremo hos locos īducet, quód omnes actus reipublicæ legibus exerceantur quód hi iudicent qui á negotijs suis absint, quód iurent in uerba certa, quód nullam excusationē aut aliquam causam recipiant, qua cum teneatur ad iudicandū abesse possit: nisi si eadem causa utatur, que sit in ipsis legibus instituta. quod si omnes legibus tenentur, iniquum esse aduersarios non teneri. Deinde per argumentationē illam, que inductio nominatur explicare, an permittant iudices ad legem addi eam causam, qua se tuetur aduersarius. Quod si ipsi non permitttant, aut etiam si uelint ipsi addere, populus sinat, si neque ipsi neque populus permittat addi causam, iniquum esse, ut hodie ita iudicent, quasi iam causa legi uideatur ascripta: indignum esse derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogari est, in uituperationem uenire. Abrogari, totam penitus tollere. Tertium uero est, cum pars aliqua cōmutatur, & uertitur. Deinde adiungere, populum hodie nihil scire iniquum esse, ut illo inuito & ignaro aliqđ de legibus iudicetur, esse certum ferendæ legis tempus. quod si aliquis hanc legem ferat, scire se uelle, ut si aliquid sit captiosum aduersarium'ue, contra dicat. eē turpia & inutilia haec que aduersarij dicunt. nunc legē qualiscunq; sit debere seruari. Post populo si displiceat, licentiam commodari, ut uel abroget, uel corrigat legem. Deinde postremo loco concludet, neminem permissurū fuisse de populo, ut aduersarius hanc causam adderet legi, etiāsi sine alicuius periculo hoc fieri posset.

Cum semper ad idem spectare, & idem uelle demōstratur.} semper hoc esse in hac lege, q senserit scriptor. Vt q nos sensisse scriptorem dicimus.} id est ad quam sententiam scripta uerba accommodamus, ipsa semp sit. neq; aliquo tēpore mutetur, ne existat aliquando diuersa. Interdum inquit is qui se sententia defendit, contra scriptum sic dicit, hoc sensisse scriptorem, ut non semper idem sit, quod sensisse dicitur. Sed pro tempore, ꝑ euentu sit alia atque alia sentētia. et his duobus praeceptis supponit exempla. Semper ad idem specta-

idem spectare hoc modo. } Vnius partis, uel praecepti, & tractatus exemplum.

Quàm suā in tutelā uenerint. } inter annos quatuordecim, quibus expletis potest facere testamentum. Cum eo qui est hæres. } Secundus scilicet. & tunc hæres, si filius ante quàm in suam tutelam ueniat moriatur in hoc genere non potest hoc dici, quod interpretatur scripti semper eandem sententiam non ad tempus accommodari. Qua fretus & ille qui contra scriptū dicit. } id est, secundus, qui secundus de numero factus hæres ab agnatis, scripto ab hæreditate summouetur: quia scđs scriptus cū sit, nō nato filio secundus non est. Quæ in omne factum idem ualeat. } non quod supra, sed hic pro tempore, ut quid fiat lex sanserit. Cū prope muros hostes castra haberent. } Probauit huc usque compensatiuam subesse interpretatæ uoluntati contra scriptum, cum uolūtas expectatur ex tempore, subiungit & relatiuam subesse. Tum remotio criminis. } Adiungit nūc & remotionē criminis subesse interpretatæ uoluntati. Contra scriptum cum uolūtas mutatur, ut ad tempus sit. Supponit etiam quartā speciē assumptiuæ, id est concessionem ei subesse. Tum concessio p purgationem. } Quia concessio in purgationē et ī deprecationem diuiditur, sed deprecatio non subest. Purgationem speciebus suis subijcit. Quare aut ita sententia inducetur. } Redit ad conclusionem duorum praeceptorū supra positorum, cum uoluntatem interpretantur cōtra scriptū.

Scriptum ergo is qui defendit. } Hinc incipiunt praecepta, quibus uti debeat is qse defendit scripto. Quid

ptor, & scripsisse aliud demonstrabitur, vt in illa de testamēto, quā posuimus cōtrouersia: aut si causa assumptiua inferetur, quā ob rem scripto nō potuerit, aut non oportuerit obtēperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is q scripto vtetur; hoc dicet, nō oportere de eius volūtate nos argumētari, qui ne id facere possemus, iudiciū nobis reliquerit suæ volūtatis: multa incōmoda cōseq, si instituatur, vt à scripto recedat. Nā vt eos q aliqd scribāt, non existimaturos id, qđ scripserint, ratū futurū, et eos q iudicent, certū qđ sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere cōsueuerint.

Quòd si voluntas scriptoris cōseruāda sit, se nō aduersarios à volūtate eius stare. Nā multo ꝓpius accedere ad scriptoris uolūtatē eū, qui ex ipsius eā literis interptetur, q̃ illū, q sñiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, qđ ille suę voluntatis, quasi imaginē reliquerit, sed domesticis suspicionibus ꝑscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sñia stabit, primū erit cōtradicendū, quàm absurdū nō negare cōtra legē fecisse, sed quare fecerit, causam aliquā inuenire. Deinde conuersa oīa esse, ante solitos esse accusatores iudicibus ꝑsuadere affinē esse alicuius culpæ eū, qui accusaretur, causam ꝓferre, q̄ eū ad peccandū impulisset, nūc ipsum reū causam afferre quare delique it. Deinde hāc inducere partitionē, cuius in singulas parteis multæ cōuenient argumentationes. Primū nulla in lege vllā causam cōtra scriptū accipi cōuenire. Deinde si in cæteris legibus cōueniat, hanc esse hmōi legē, vt in ea non oporteat. Postremo si in hac quoq; lege oporteat, hāc qdē causam accipi minime oportere. prima pars his ferè locis confirmabitur. Scriptori neq; ingeniū, neq; operā, neq; vllā facultatē defuisse, quo minus posset aperte ꝑscribere id, qđ cogitaret. nec fuisse ei graue, nec difficile eā causam excipere, quam aduersarij ꝓferant, si qequā excipiendū putasset; consueuisse eos qui legē scribant, exceptionibus vti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maxime videre, si qua in ea ipsa lege qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret, & ostenderet causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere, ideo quòd cum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit.

Quòd si sit institutū, oībus causam dari, & potestatē peccādi, cū intellexerint vos ex ingenio eius qui contra legem fecerit, non ex lege, in qua iurati sitis, rē iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus viuendi rationes perturbatū iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices neq; quid sequantur habituros, si ab eo qđ scriptū sit, recedant, neq; quo pacto alios improbare possint, quòd contra legē iudicarint, et cæteros ciues, qd agāt, ignoraturos, si ex suo

factum sit. } Ab eo uidelicet qui ex legis uerbis arguitur. Quid iuratus iudex, & cætera. } id est, in quam rē iuratus iudex sedeat, hoc est in leges sedeat iuratus.

Siue utrum neget, &c. } id est, aut scriptam esse legem, aut hoc fecisse. Contra aūt dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, et scripsisse aliud demonstrabitur. } Contra autem dicetur ab eo qui se cōtra istum, qui scripto nititur, uoluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam transierit: uerum ut intelligamus contra quos locos eius qui uoluntate defendit, respondere possit.

Aut à causa assumptiua inferetur. } Quoniam cum ad tempus uoluntas scripti accipienda ostenditur, necessario p assumptiuæ qualitatis spēm argumēta sumūtur.

Si aliud sensisse scriptor aliud scripsisse dicatur is. } Prīa pars qua is utitur, q se uolūtate defendit, cōtra quā nunc praecepta dat scriptori. Sin causam afferet is qui à sententia stabit. } Secūda pars, qua utitur is qui uoluntate se defendit, cōtra quam praecepta nunc dat scriptori. Sin causam afferet is qui à sentētia stabit. } Dictus primus locus est ab eo qui scripto nititur, p partes suas: qui per praecepta. Sequitur secundus locus, in quo ostenditur, si in cæteris legibus causa accipiatur, in hanc legem causam accipi non oportere. Hoc ut probari possit demonstrandum ē, quia lex uel scriptū quodlibet ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas pertineat: unde inutile, turpe, nefas esse doceatur, legi tam diligenter scriptæ non obtemperari. Deinde docendum, quod oīa cauta in hac lege sint, &

quisq; consilio, & ex ea ratione q̃ in mẽtem, aut in libidinem uenerit, nõ ex cõi ꝓscripto ciuitatis vnãquãq; rẽ administrabit. Postea q̃rere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotijs, cur reip. munere impediãtur, cum sępius suis rebus et cõmodis seruire possint, aut in certa uerba iurent, cur certo tp̃e conueniant, certo discedant, nihil quisq̃ afferat causę, quo minus frequenter operam reipub. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit, an se legibus obstrictos in tantis molestijs esse æquum censeãt, aduersarios nr̃os leges negligere cõcedant. Deinde itẽ quærere ab iudicibus, si eius rei causam, ꝓp quã se reus contra legẽ fecisse dicat, exceptionẽ ipse in lege adscribat, passuri'ne sint. Postea hoc, qđ faciat, indignius, & imprudentius esse, q̃ si adscribat. Age porro, qđ si ipsi velint iudices adscribere, passurus'ne sit populus: atq; hoc eẽ indignius, quã rem verbo & literis mutare nõ possint, eam re ipsa, et iudicio maxĩe cõmutare. Deinde indignũ esse, de lege aliqđ derogari, aut legẽ abrogari, aut aliq̃ ex ꝑte cõmutari, cũ populo cognoscẽdi, & ꝓbãdi, aut ĩprobãdi ꝑtãs nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimũ futurũ. Nõ hũc locũ esse, neq; hoc tp̃s legũ corrigendarũ; apud populũ hoc, et per populũ agi cõuenire: quod si nunc id agãt, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones videre, & dissuadere velle.

Quòd si hæc cũ summe inutilia, tũ multo turpissima sint, legẽ cuiuscemodi sit in p̃ntia cõseruari à iudicibus, post si displiceat, à populo corrigi cõuenire. Deinde si scriptũ nõ extaret, magnopere quæreremus; neq; isti, nisi extra periculũ quidẽ esset, crederemus. Nunc cũ scriptum sit, amentiam esse eius, q peccarit potius, q̃ legis ipsius verba cognoscere; his et hmõi rõnibus ostẽditur causam extra scriptũ accipi nõ oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendũ, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, vtilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur ꝑtinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter ꝑscripta demonstrabitur, ita cautũ vnaquaq; de re, & ita quod oportuerit exceptum, vt minime conueniat quicquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui ꝓ scripto dicet, maximè necessarius per quem ostendat oportet, si cõueniat causam cõtra scriptũ accipi, eã tñ minime oportere, q̃ ab aduersarijs afferat. Qui locus idcirco est huic necessarius, quòd semp̃ is, q contra scriptũ dicet, æq̃tatis aliqđ afferat, oportet. Nã summa impudentia est, eum q contra qđ scriptũ sit, aliqđ ꝓbare velit, non æquitatis ꝓsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa q̃ppiã accusator deroget, oĩbus partibus iustius, & ꝓbabilius accusare videatur. Nã superior oratio hoc oĩs faciebat, vti iudices ẽt si nollẽt, necesse esset: hæc aũt ẽt si necesse nõ esset, vt vel-

prospecta, & excepta, quæ excipienda, perspicienda, cauendaq; esse uidebantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur, hanc causam accipi non oportere: in quo quoniam, aduersarius, qui contra scriptum dicat, aliqua æquitate se tuetur, laborandum est uti doceat qui se scripto defendit, illud æquum non esse quod aduersarius dicit. Quo loco bene tractato, ut doceat æquum non esse, efficiat, ut non oporteat concedere aduersario. Nam superiores loci hoc agebant, quasi non liceret id fieri, quod aduersarius uellet. is autem locus, hic dixi ĩ quo docetur æquũ nõ esse quod aduersarius dicit, demonstrabit eum non oportere audiri, cum iustum nõ uideatur esse quod dicit. Deinde discendendum erit ad assumptiuæ qualitatis species per tractatus, ab eo qui scripto nititur uti ꝑ ea præcepta, quæ supra dicta sunt, cõpẽsatiõis & relationis, remotiõis, concessionis, explicet locos partis suæ: q nititur contra eum qui se uoluntate defendit, supponendo causam ex locis assumptiuæ qualitatis. deinde rationes afferendæ sunt, & causæ, quare aut in lege, aut testamento ita scriptũ sit qđ scriptum est, ut ex hoc modo non scripta tantum defendere, uerum uoluntates interpretari uideatur ille qui scripta defendit. Primum nulla in lege ullam causam, &c. } Præcepta partitionis, quibus uti debeat is qui se scripto defendit. Prima pars his ferè locis confirmabitur, &c. } In nulla lege causam accipi oportere. Deinde itẽ quærere. } Hoc totum per inductionem, ut ex eo quod conceditur, id quod non conceditur concludatur. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere, &c. } Secunda pars incipit de partitione eius, qui contra sententiam scriptum defendit. Si quid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, & cæ. } Id est æquitate. Quoniam ille qui se sententia defendit, contra scriptum æquitatem debet asserere: necessario is qui se scripto defendit, debet rursus detrahere æquitati.

Contra scriptum autẽ qui dicet primum inducet eum locum, per quem æquitas causæ demonstretur, &c. } Nunc tractatus est eius q uoluntate se tuetur cõtra scriptũ, qđ supra tractatum est. isq; ĩducet primũ locũ æquitatis, ut ostendat quæ & qualis illa sit causa quam adhibet per interpretationem legis. deinde assumptiuæ partis cuiusque præcepta seruabit dicens: hoc quidem scriptum in lege ẽ, sed ego feci ut prodessem, uel reliqua, quæ assumptiuæ sunt qualitatis, ut facta ipsa sua enumeret, & exequatur: deinde tres illos compleat locos ex aduersa parte, quibus usus est is qui scripta defenderat. Hic ex contrario doceat, in omnes leges accipi causas, & in hanc legem accipi debere, & hanc causam accipi debere. In oẽs leges accipi causas in hanc non accipi, iniquum aliquid constitui: ut omnia supplicia culpæ, & malitiæ uindicandæ causa constituta sint. nunc se nihil malitiose fecisse. ipsum scriptorem si hodie præsens esset factum suum probaturũ: aut si ipse hoc ageret, facturum fuisse. Hac de causa uiros bonos electos, & dignitate & ætate, ut non scripta legis recitarent. sed interpretarentur. ipsum legis scriptorem non bar-

baris

baris hominibus ac stultis commisisse scripta sua. nam si hoc crederet, diligenter cunctas exequerentur. nunc quædam posuisse, ex quibus etiam non scripta cognosci possint per intellectam uoluntatem. Postea dicendum est quid fieri potuisset, aut quid accidere potuisset. in quib. causa cum collocatur, ostenditur recedendum fuisse à scriptis propter uel necessitatem, uel honestatem. Omnes leges comprehendere omnia non posse quæ uelint exprimere, uel excipere sed esse naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. deinde locum hunc debebit exequi, quia neque sermo hominum, neque scriptũ ali quod plenè se exprimat, aut eloquatur uoluntatem, sed semp expectari ex scriptis reliqua, quæ in uoluntate intelligi possint. Deinde utilitatis & honestatis partes explicãdæ sunt. in quibus docebimus quid nos fecerimus & quid aduersarij uelint: ut nostrum utile, aduersariorũ inutile demõstretur. Deinde locum communem debemus inducere, non literas nos sequi oportere, quæ et tenues & obscuræ sunt notæ uoluntatis: sed ipsam illam uoluntatem. Deinde inducere definitionem, quid sit lex. & sic definire, ut hoc potius uoluntas, quàm scriptura uideatur: meritoq; iudices inseruiant legi, qui uoluntatem legis interpretantur. iniquum esse affici supplicio eum qui non aperte contra legem fecerit, sed ex aliqua ratione utilitatis Reipub. His rationibus & rebus, tres illi loci approbantur, qui sunt contrarij superioribus tribus: uti doceamus, et accipi causam in omnibus legibus, & in hanc legem accipi, et hãc causam accipi. Praeterea operam dare debemus, ut ẽt

lent contra iudicare. Id aũt fiet, si quibus ex locis culpa demõstrabitur, nõ esse in eo q cõparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, de quibus ante, ut potuimus diligẽter perscripsimus, si de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandam transferemus, aut si causæ, & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, ut sententia quoque, & uoluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse uideatur, aut alijs quoque constitutionibus factum coarguetur.

Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstretur, aut ostendet, quo animo, quo cõsilio, qua de causa fecerit, & quãcunq; causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus ante dictũ est. Atq; hoc in loco cũ diutius commoratus sui facti rationẽ & æquitatem causæ exornauerit, tamen ex his locis ferè contra aduersarios dicet, oportere causas accipi demonstrabit, nullam esse legem quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri uelit, omnia supplicia quæ à legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ uindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum si existat, factum hoc probaturum, & idem ipsum, si ei tales res accidissent, facturum fuisse, & eare legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptũ suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & uoluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi essent, idcirco eum quæ perspicua uideret, nõ adscripsisse. neque enim uos scripti sui recitatores, sed uoluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersarijs, quid si hoc fecissem? qd si hoc accidisset? eorũ aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tum ne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo oĩa scriptis, sed quędam quæ pspicua sunt, tacitis exceptiõibus caueri. Deinde nullam rẽ neq; legibus, neq; scriptura ullá, deniq; ne ĩ sermone quidẽ quotidiano, atq; imperijs domesticis recte posse administrari, si unusquisq; uelit uerba spectare, & nõ ad uolũtatem eius, q uerba habuerit accedere. Deinde ex utilitatis, & honestatis partibus ostẽdere, q̃ inutile, aut q̃ turpe sit id qđ aduersarij dicãt fieri oportuisse, aut oportere, & id qđ fecerimus, aut postulemus q̃ utile, aut q̃ honestũ sit. Deinde leges nobis charas esse nõ pp literas, q̃ tenues, & obscuræ notæ sint uolũtatis, sed pp earũ rerũ qbus descriptũ est utilitatẽ, & eorũ q scripserunt, sapientiam, & diligentiam. Postea quid sit lex

scriptum ipsum si quo pacto possimus, conuertamus, ut id uideatur tenere uerbis, quod nos interpretamur. Faciamusq; tale aliquid, quale supra fecit qui scripto nititur, ut ad scriptum applicet uoluntatem. Sic hic qui uolũtate nititur, in scripto debet aliquid inuenire quod interpretetur, quod conueniat uoluntati. Id faciet, si ambiguũ aliquid in scripto inuenerit: aut per collectionem ex eo quod scriptum est, id quod scriptum non est, ostẽderit. Sic fieri, ut cum leue nescio quod inuenerit in scripto, tamen cum æquitatem ostẽderit in sua causa esse, plurimũ proficiet: & subducet aduersario argumentum suum, in quo ille posuit, scripta tantum iudices sequi debere. cũ & hic docere cœperit, in scripto esse aliquid quod prosit ei uoluntati quam interpretatur. Postremi loci sunt communes, qui fieri poterunt ex partibus assumptiuæ qualitatis, quod supra diximus. Verum erit proprius locus eius qui scripta defendit, leges ex se intelligi debere, non ex utilitate interpretãtum. deinde erit alter, nihil legibus charius esse debere. At uero erunt alij loci communes eius qui se uoluntate defendit, leges in consilio scriptoris esse, & utilitate communi. Deinde indignum esse æquitatem literis premere & urgere, cũ æquitas magis in uoluntate cernatur. Ex his locis, quos tres in partitione supra posuit, & accipi causam, & in hac lege accipi, & hanc causam accipi. repetit per anacephalæosin in conclusione tres illos quos in partitione poni locos dixit, & pro scripto, & contra scriptum. Aut ex scripto non scriptum aliquod inducere.} Id est, syllogistice tractare.

Cũ æquitate causa abundabit necessario multũ proficiet.} Fit et hic conclusio, ut & is qui se uoluntate defendit, operam det ut ipsum scriptum pro se faciat, uel ambiguo aliquo reprehẽso uerbo, uel cæteris, ut nõ uoluntate tantum, sed etiã scripto uti uideatur: quemadmodum illi ipsi supra qui se scripto defendit, ita præcceperat, ut non sola uerba amplecteretur, sed etiam scriptoris ostenderet uoluntatem. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utranque partẽ conuenient.} Vt aut remoueat, aut compenset, aut referat, aut concludat. Ex contrarijs aũt legibus controuersia nascitur, cum ĩter se duæ uidentur leges, aut plures discrepare, hoc modo.} De legalibus cõtrouersijs tertia est, quæ ex cõtrarijs legibus constat. Nam dicta est ambiguitas, dicta ẽt controuersia quæ constat ex scripto & uoluntate. Cõtrariæ uero leges nunc duæ sunt, nunc plures, nunc una si duplex est: quanquam & una simplex facere leges cõtrarias potest. At una duplex facit leges contrarias, cum una pars nititur legis parte, altera rursus alia legis parte dimicat & repugnat. Apud rhetores ẽ ista controuersia: Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet. ut rapta una parte nitatur, ac dicat mortem se optare debere raptoris: altera nuptias inducat, ac fiant leges contrariæ ex duplici parte legis. Itẽ una lex contrarias leges facere potest, hoc modo: Cum lex est, ut uir fortis petat præmiũ quod uolet: & duo adolescentes filij fortiter fecerunt, petit præmij nomine unus, ut pater eius qui reus factus fuerat p̃ditionis, an-

describere, ut ea uideat in sentẽtijs, nõ ĩ uerbis cõsistere, et iudex is uideat legi obtẽperare, q̃ sñia eius, nõ q̃ scripturã sequatur. Deinde q̃ indignũ sit eodẽ affici supplicio eum, qui ꝓpter aliquod scelus, & audaciam cõtra legem fecerit, & eum qui honesta, aut necessaria de causa nõ ab sentẽtia, sed ab literis legis recesserit: atq; his, & hmõi rõnibus & accipi causã, & in hac lege accipi, & eã causam quã ipse afferat, oportere accipi demõstrabit. Et quẽadmodũ ei dicebamus, q̃ à scripto diceret, hoc fore utilissimum, siquid de æquitate ea, q̃ cum aduersario staret, derogasset: sic huic qui contra scriptum diceret, plurimum proderit ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam cõuertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eã partẽ, quæ sibi prosit defendere, aut uerbi definitionẽ inducere; & illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad suæ causæ cõmodum traducere; aut ex scripto, nõ scriptũ aliquod inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quacũq; autem in re, q̃uis leuiter probabili scripto ipso se defenderit, etiã cũ æquitate causa abundabit, necessario multũ proficiet, ideo quòd si id quo nititur aduersariorũ causa subduxerit, omnẽ illã eius uim, & acrimoniã lenierit, ac diluerit. Loci autẽ cõmunes certis ex assumptiõis partibus in utrãq; partẽ cõueniẽt. Preterea eius, qui à scripto dicet, leges ex se, nõ ex eius qui cõtra cõmiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere: contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate cõmuni nõ in uerbis cõsistere. Quàm indignum sit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius qui scripserit defendatur.

Ex cõtrarijs autẽ legibus cõtrouersia nascitur, cũ inter se duæ uidentur leges aut plures discrepare, hoc modo: Lex est: Qui tyrannum occiderit, olympionicarum præmium capito; & quam uolet sibi rem, à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex. Tyranno occiso, quinque eius proximos cognatione, magistratus necato. Alexandrum, qui apud Phæreos in Thessalia tyrannidem occuparat; uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filiũ suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerũ occidi dicũt oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utrãq; in partem ijdem loci, atq; eadem præcepta conuenient, ideo quòd uterq; suam legem confirmare, contrariam infirmare debebit.

Primũ igitur leges oportet cõtendere, cõsiderando utra lex ad maiores, hoc est ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari nõ possint, quia discrepant inter se, ea maxime conseruanda putetur, quæ da maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit. Nã postrema quæq;, grauissima est. Deinde utra

te iudicium liberetur: alter petit, ut agatur iudiciũ. ita ex una lege diuersa petẽtiũ, uoluntate leges contrariæ esse dicentur. Verũ his omissis, Tullius definit quæ sint leges contrariæ. deinde posuit exemplum de eo qui tyrannum occiderit, ut præmium accipiat. deinde alteram legem proponit, ut tyranno occiso quinque proximi sanguine interficiantur. deĩde reliqua præcepta dat communiter in utranq; partem. Etenim cum ambæ partes lege nitantur, quæ præcepta data fuerint uni parti, ad alteram partem, quæ etiam ipsa lege nitetur, præcepta eadem transferuntur. eritq; unicuique parti hoc principale, ut suam legem laudet, aduersarij uituperet, reprehendat. Erit ergo tractatus talis, utra utilior lex sit, utra honestior, utra magis necessaria, utra ad res plures p̃tineat, utra ad maximas, utra lex posterior sit, (melior enim, quæ posterior) utra lex iubeat, utra permittat, utra uetet. Nam iubet, desertor capite puniatur. Permittit, adulterum cũ adultera liceat occidere. deinde utra lex pœnam constituat ei qui non obtemperet, utra maiorem pœnam. deinde utra lex iubeat, utra uetet. In eo enim quod iubetur & permittitur, quasi unum genus sit, contrarium est in eo quod uetatur. Verum in eo quod imperatur, & permittitur, fit diuersitas quam supra posuit, cum illic est necessitas, hic modò uoluntas. At his duobus contrarium est quod uetatur, ut infamis ne militet, ut impudicus ne concionetur. Maior autem est authoritas legis quæ uetat, quàm illa quæ imperat. omnis enim lex quæ uetat, fortior propterea, quia corrigit illam quæ aut permittit, aut

lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id quod imperatur, necessariũ; illud qđ ꝑmittitur, volũtariũ ẽ. Deinde in vtra lege, si nõ obtẽperatũ sit, pœna afficiatur, aut ĩ vtra maior pœna statuat. Nã maxĩe cõseruãda ẽ ea, q̃ diligẽtissima et sctã est. Deinde vtra lex iubeat, utra vetet. nã sæpe ea q̃ vetat, q̃si exceptiõe quadã corrigere vr̃ illã q̃ iubet. Deĩde vtra lex de genere oĩ, vtra de ꝑte quadã, vtra cõiter in plureis, vtra in aliq̃ certã rẽ scripta videat. nã q̃ in partẽ aliq̃, & q̃ in certã q̃dam rẽ scripta est, prõptius ad causam accedere vr̃, et ad iudiciũ magis ꝑtinere. Deĩde ex lege vtrũ statim fieri necesse sit, vtrũ hẽat aliq̃ morã, et sustẽtationẽ. nã id qđ statĩ faciẽdũ sit, ꝑfici prius oportet. Deinde operã dare, vt sua lex ipso scripto videat̃ niti. Cõtraria aũt, aut ꝑ ambiguũ, aut per rõcinationẽ, aut ꝑ definitionẽ induci, quo sanctius, et firmius id videatur ẽẽ, qđ aptius descriptũ sit. Deinde suæ legis ad scriptũ, ipsam sñiam quoq; adiũgere. cõtrariã legẽ itẽ ad aliã sñiam traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare qdẽ videantur inter se. Postremo facere si causa dabit facultatẽ, vt nr̃a rõne utraq; lex cõseruari videatur, & aduersariorũ rõne, altera sit necessario negligẽda. Locos aũt cões, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex vtilitatis & honestatis amplissimis ꝑtibus sumere demõstrãtẽ ꝑ amplificationẽ ad vtrã potius legẽ accedere oporteat. Ex rõcinatiõe nascitur cõtrouersia, cũ ex eo, qđ vspiã ẽ, ad id qđ nusq̃ scriptũ ẽ ꝑuenitur, hoc pacto: Lex est: Si furiosus ẽ, agnatorũ gentiliũq; in eo pecuniaq; eius, ꝑtãs esto. Et lex: Pr̃ familias vti sup familia, pecuniaq; sua legauerit, ita ius esto. Et lex: Si pr̃ familias ĩtestõ morit̃, familia pecũiaq; eius agnatorũ gẽtiliũq; esto. Quidã iudicatus est parẽtẽ occidisse, ei statĩ quòd effugiendi ꝑtãs nõ fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt: os aũt obuolutũ est folliculo, et ꝑligatũ. Deinde est in carcerẽ deductus, vt ibi esset tãtisper dũ culeus, in quẽ cõiectus in ꝑfluẽtẽ deferretur, cõparet̃. Interea qdã eius familiares, in carcerẽ tabulas afferũt, & testes adducũt. Heredes, quos ipse iubet, scribũt: tabulæ obsignãtur. De illo post supplicũ sumitur. Inter eos, q hæredes in tabulis scripti sunt, & ĩter agnatos de hereditate cõtrouersia est. Hic certa lex, q̃ testamẽti faciẽdi ys, q in eo loco sint, adimat ꝑtãtẽ, nulla ꝑfertur. Ex cæteris legibus, et q̃ hũc ipsum supplicio hmõi afficiũt, & q̃ ad testamẽti faciẽdi ꝑtãtẽ ꝑtinẽt, ꝑ rõcinationẽ veniendũ est ad eiusmodi rõnẽ, vt quæratur, habuerit'ne testamenti faciendi ꝑtãtẽ. Locos aũt in hoc genere argumentãdi hos et hmõi quosdã ẽẽ arbitramur. Primũ eius scripti qđ ꝑferas laudationẽ, & cõfirmationem. Deinde eius rei, qua de q̃ratur cũ eo, de quo cõstat collationẽ eiusmodi, vt id de quo q̃ritur, rei de qua cõstet, simile esse videatur. Postea admirationẽ ꝑcõtatione, q fieri possit, vt q hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodẽ

tit, aut imperat. Etenim cũ omnem hominem ad concionẽ uenire liceat, & sit hæc lex quæ quasi ꝑmittat, hæc quæ uetat, infamis ne concionetur, corrigit illam legẽ, qua aut iubetur aliquid, aut permittitur. Deinde cõsiderandum, utra lex de parte constituta sit: utra de oĩ uel re, uel actu: utra lex specialiter scripta sit, utra generaliter. Melior enim quæ de specie descripta est, non communiter. Et est communiter, ut, hominem occidere ne liceat: specialiter, uirum fortem occidere ne liceat, & alia huiusmodi. Deinde considerandum, ex qua lege statim fieri aliquid, aut non fieri necesse sit, & ex qua sit aliqua tarditas. nam est tarditas, ut in illa lege: legatus intra diem trigesimum proficiscatur. Hæc oĩa cum dicta fuerint, operam dare debeat unaquæq; pars, quæ pro lege sua nititur, uti doceat legem suam & iustam esse, et apertam: aduersario non autem uel iniustam, uel obscuram, uel ambiguam. Aut ratiocinatiõe colliget, quòd uelint adhibere aliquã definitionem aduersarij, ut intelligi possit quid in lege sit: in nostra autem lege oĩa esse manifesta. Deinde debemus adiũgere uoluntatem, ut ad scriptum uolũtas quoque interpretata cõsentiat. dare etiam operam, ut aduersariorum lex contrariã habeat uoluntatem Et si fieri potest, aduersariorum legis ita est interpretanda sententia, ut penè etiam ipsa lex aduersariorum per sententiæ interpretationem ꝑ nobis facere uideatur, ut ambæ leges nostræ sint partis: una nostra per scriptũ aduersariorum per uoluntatem. Postremi sunt loci communes, qui in legibus cõtrarys sumi possunt, ex utilitate & honestate legis cuiuscũque. Ea maxime conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. } Præceptum hoc est: Cõparandas leges esse. utrũ inter se duæ uel tres discrepent leges. & seruari non possunt ambæ, quia discrepent: ea maxime conseruetur, quæ sit in comparatione utilior, honestior, aut magis necessaria. Ex ratiocinatione autem nascitur controuersia, cum ex eo quod uspiam est, ad id quod nusq̃ scriptum est, uenitur. } Ratiocinatio syllogismus dicitur, controuersia legalis ẽ. habet tractatum, cum ex eo quod scriptũ est, id quod scriptum non est colligitur. Cicero ait, cũ ex eo quod uspiam sit, ad id quod nusquam est scriptum, uenitur, & habet modos suos quibus comprehendatur, uel simile cum colligimus, uel cũ minus colligimus ex maiore, uel cum consequens dat exemplum. sed hæc in Marcomãno exẽpla sunt posita. Dat exemplum Cicero de eo qui damnatus paricidij, in carcere testamentum fecerit: Nulla quidem lex testamentum facere prohibet eum qui damnatus sit paricidij: sed sunt aliæ leges quæ multa facere prohibent paricidij reum & damnatũ: ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi testamenti illũ non habuisse potestatem. Item multæ leges sunt testamentorum faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi testamenti potestatem nõ habuisse. Tractatus uero habet locos argumẽtorum tales. Primum ut scriptum laudemus, & confirmemus: deinde conferamus cum eo facto quod colligimus ascriptum: deinde, ut simile esse doceamus. deinde, ut si illud æquum sit, hoc quoque esse

sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quòd cum de illa re esset scriptum, de hac re is qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa eē prꝏterita, quæ idcirco prꝏterita nemo arbitretur, quòd ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi poßint. Deinde æqtas rei demōſtrādā est, ut in iuridiciali absoluta.

Contra aūt qui dicet similitudinem infirmare debebit: qđ faciet, si demonstrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur, diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si quo in numero illud quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cuius causa affertur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cū re differat, demonstrabitur, vt non idem videatur de vtraq; existimari oportere. Ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus vti; iisdem ratiocinationibus, de quibus ante dictū est, utetur: si non poterit; negabit oportere quicquam, nisi quod scriptū sit, cōsiderare, periclitari omnia iura, si similitudines accipiātur; nihil esse penè, quod non alteri simile esse videatur; multis dissimilibus rebus, in unamquāq; rem tantū singulas esse leges; oīa posse īter se vel similia, vel dißimilia demōſtrari.

Loci cōes à rōcinatione, oportere coniectura ex eo, quod scriptū sit, ad id quod non sit scriptū ꝑuenire, & neminē posse oēs res ꝑ scripturam cōplecti, sed eū cōmodißime scribere, qui curret, vt quædā ex quibusdā intelligantur. Cōtra ratiocinationem, huiuscemodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere, quibus velit.

Definitio est, cū in scripto verbū aliquod est positū, cuius de ui q̄ritur, hoc mō. Lex. Qui in aduersa tēpestate nauī reliquerint, oīa amittūto: eorū nauis, & onera sunto, q in naui remāserint. Duo qdā, cū iā in alto nauigarēt, & eorū alterius nauis, alterius onus esset; naufragū quēdā natātē, & manus ad se tendētē aīaduerterūt: misericordia cōmoti, nauim ad eū applicuerūt, hominē ad se sustulerūt. Postea aliq̄to ipsos quoq; tēpestas vehementius iactare cœpit, vsq; adeo, vt dn̄s nauis, cum idem gubernator esset, in scaphā cōfugeret; & inde funiculo, q à puppi religatus scaphā annexā trahebat, nauim quoad posset moderaretur; ille aūt, cuius merces erāt, in gladiū in naui ibidē incūberet. Hic ille naufragus ad gubernaculū accesßit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autē fluctibus, & tēpestate iā cōmutata, nauis in portū ꝑuehit. Ille aūt, q in gladiū incubuerat, leuiter saucius facile est ex vulnere recreatus. Nauim cū onere horū triū suā q̄sq; esse dicit. Hic oēs scripto ad causam accedūt, & ex nōis vi nascitur controuersia. Nā & relinquere nauē, & remanere in naui, denique nauis ipsa qd sit, definitionibus quæritur. Iisdem aūt ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio tractabitur.

æquam iudicemus. deinde ut doceamus, cum de hoc scriptū sit, cur de alio scriptum nō sit, quod quasi manifestum fuerit ex eo quod scriptum est, etiam quod scriptum nō sit, & iccirco à scriptore legis pretermissum esse uideatur. Deinde doceamus, ī multis legibus multa prætermitti, sed accipi hæc ac si non sint preterita, ex his scilicet quæ scripta sunt. hæc dicit qui utitur collectione. Qui contra pugnantem omnia laborare debet, ut similitudinem tollat: & dicat aliud esse in eo quod scriptū est, aliud in eo quod admissum est. Ac propterea esse dissimile, & non debere accipi ex eo quod scriptum est, id quod non scriptum est, cum sit multa distantia dissimilitudinis & similitudinis, de quibus in primo libro exposuit Cicero. Addere preterea etiam poterit is qui contra collectionem nititur, uti & ipse utatur aliqua collectione. Quod si contigerit, iisdem argumentis utetur quæ supra dedimus ei qui utitur collectione. Sin autem non poterit uti, hoc aget, ut ostendat scriptum solum cōsiderari oportere. Periclitari iura omnia, si similitudines accipiantur. nihil enim esse penè, quod non alteri simile esse uideatur. Postremi loci sunt communes ab eo qui utitur ratiocinatiōe, extra scriptum per coniecturam, id quod scriptum non est accipi oportere. deinde, neminem posse scriptura cōplecti uniuersa. illum tantum modo bene scribere legem, qui quedam contingat, ex quibus alia quæ preterijt intelligi possint. Loci uero communes contra eum qui collectione nititur, isti sunt. Coniecturam non esse firmū argumentū, sed eē diuinationem. deinde, stulti esse scriptoris, non omnia quæ cauēda sunt in lege conscribere.

His qui in eo loco sint, adimat potestatem, neque permittat: sed ut quasi permissio esse uideatur, collectio sit ex alijs. Definitio est, cū in scripto uerbum aliquod est positū, cuius de ui quæritur, hoc modo.} Subiungit postremam legalem controuersiam, quam definitionē noīauit, quæ nulla parte distat à constitutione rationali, nisi quod uerbum in lege positum, uel in scriptura aliqua cum definitur quod significet quid sit, tunc fit legalis definitio. Supponit exemplum de his qui nauem suam esse dicunt, quòd unus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in scapham fugerit, hic cum cōtēdant cuius nauis sit, ex lege initium capiunt controuersiæ. Quæritur tantum uerbum, quod in lege positum est, quid sit nauis. deinde, quid sit nauē deserere. et qd sit in naui remanere. Hæc sola discretio est data inter definitionem legalem, & constitutionem, id est rationalem statum. Præcepta autem dicendi eadē seruabimus, quæ supra sunt posita, ut definiamus & cætera quæ præcepit.

GENVS CAVSARVM DELIBERATIVVM.

Vnc expositis ijs argumentationibus, quæ ĩ iudiciale causarũ genus accõmodantur, deinceps in deliberatiuũ genus, & demonstratiuũ, argumẽtãdi locos, & præcepta dabimus, nõ quo non in aliqua constitutione oĩs semper causa uersetur, sed quia ꝓprij tm̃ harum causarũ quidã loci sunt, nõ à constitutione separati, sed ad fines horũ generũ accõmodati. Nã placet in iudiciali genere finẽ esse ęquitatẽ, hoc ẽ partẽ quãdã honestatis. In deliberatiuo aũt Aristoteli placet vtilitatẽ, nobis & honestatẽ & vtilitatẽ; in demõstratiuo aũt honestatẽ. Quare in hoc quoq; genere causæ, q̃dã argumẽtatiões cõiter, ac similiter tractabuntur, q̃dã separatius ad finẽ, quò referri oẽm rationẽ oportet, adiungẽtur. Atq; uniuscuiusq; constitutionis exẽplũ supponere nõ grauaremur, nisi illud videremus, quẽadmodum res obscuræ, dicendo fierẽt apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

Rerum expetendarũ tria genera sunt, par aũt numerus vitãdarũ ex cõtraria parte. Nã ẽ quiddã, quod sua ui nos alliciat ad sese, nõ emolumento captãs aliquo, sed trahens sua dignitate; qđ genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam uim, & naturam, sed propter fructũ, atq; vtilitatem, quod pecunia est. Est porro q̃ddam ex horum partibus iunctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & prę se gerit quãdam vtilitatẽ, quo magis expetatur, vt amicitia, bona existimatio. Atq; ex his horũ contraria facile tacentibus nobis intelligent᷑. Sed vt expeditius ratio tradatur, ea q̃ ꝓposuimus, breui noĩabũtur. Nã in primo quidẽ genere q̃ sunt honesta appellabũtur. Quæ aũt in secũdo, vtilia. Hęc aũt tertia, q̃a ptẽ honestatis, & vtilitatis cõtinẽt, & q̃a maior est vis honestatis, iũctæ res oĩno ex duplici gñe ĩtelligent᷑, sed ĩ meliorẽ ptẽ uocabuli cõferãtur, & honesta noĩent᷑. Ex his illud conficitur, vt appetendarũ rerũ partes sint honestas & vtilitas; uitãdarũ, turpitudo, & inutilitas. His igit᷑ duabus rebus duæ res grãdes sunt attributę, necessitudo, et affectio, quarũ altera ex ui, altera ex re, & ꝑsonis considerat᷑. De vtraq; post apertius ꝑscribemus. Nũc honestatis rationes primum explicemus. quod autẽ totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare, cum eius duę partes sint, quarum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius consideremus.

Est igitur ĩ eo genere oẽs res una ui, atq; uno noĩe amplexa uirtus. Nã uirtus, est aĩ habitus naturę mõ rõni cõsentaneus. Quã ob rẽ oĩbus eius partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis cõsiderata. Habet igit᷑ parteis quatuor, prudẽtiã, iustitiam, fortitudinẽ, tẽperantiã. Prudentia, est rerum bonarum, & malarũ, et vtrarũq; scientia. Partes eius, memoria, intelligẽtia, ꝓuidẽtia. Memoria est, ꝑ quã aĩus repetit illa, q̃ fuerunt. Intelligẽtia est, ꝑ quã ea ꝑspicit, q̃ sunt. Prouidentia est, ꝑ quã futurũ aliq̃d vr̃ ante, quàm factũ sit. Iustitia, est habitus aĩ cõi vtilitate conseruata, suã cuiq; tri-

Nvnc expositis ijs argumentationibus, quæ ĩ iudiciale causarum genus accommodãtur. } Finitis omnibus præceptis quæ data fuerant ad omnes constitutiones, & ad omnia genera controuersiarum quæ in legibus, sunt, tuntaxat in iudiciali genere causarum, trãsit Tullius ad deliberatiuam causam, & ad demonstratiuam. Nõ quòd alia præcepta esse possint deliberatiuæ & demonstratiuæ q̃ fuerint supra in iudiciali genere, duntaxat in constitutionibus. Nam pari modo coniecturæ finis, & cæteræ constitutiones, & oĩa genera cõtrouersiarum uersantur in deliberatiuo & demonstratiuo, quemadmodum in iudicialibus. unde nõ alio modo dicenda sunt in iudiciali, et alio in cæteris, sed eadem dicendi ubiq; præcepta seruabuntur. Verũetiam quoniam in primo libro docuit, & hic admonet, fines suos certos habẽt genera ista controuersiarum, necessario propter fines alia quædam præcepta, & alia quædam argumenta tradenda sunt de quibus nunc tractabit. Finem habet utilitatem, ut Aristoteli placet: ut Ciceroni, utilitatem et honestatem: demonstratiua finem habet honestatẽ. Ergo propter fines quasi alia argumenta sunt necessaria. aliud enim cogit in tractatu præter cõstitutionem quamlibet, ille qui æquitatem cupit iudicibus persuadere: aliud, ille qui ostendere cupit utilitatem & honestatem: aliud, qui ostendere uult honestatem. Vnde ipsius utilitatis & honestatis præcepta dãda sunt, quæ deliberatiuæ causæ uidentur & demonstratiuæ, propter fines proprios cõuenire. Et poterat quidem supponere exempla deliberatiuæ per singulas constitutiones, hoc ẽ, ut doceret incidere in deliberatiua coniecturã, finem, & reliquas constitutiões: item pari modo in demõstratiua. Sed quoniam res aperta est, dicere præterijt, ne rem satis claram dum apertiorem per exẽpla uult reddere, obscuriorẽ exẽplorum diuersitate fecisset. Rerum expetendarũ tria genera sunt. par autem numerus uitãdarum ex contraria parte. } Deliberatiuæ et demonstratiuæ causæ fines dixit esse, utile & honestum. uerum est quiddam honestum, quod purum solum, & per se honestum est. aliud uero honestum, quod habet mixtã utilitatẽ, qđ iccirco honestum dicitur, quia semper in copulatis rebus nomẽ à meliori parte componitur. ut demõstratiuam causam cum intelligamus habere laudem et uituperationem, quidam tamen hanc eandem causam à parte meliore. sicut diximus, laudatiuam esse dixerunt. Ergo cum honestũ nũc per se solum sit, nunc sit aliud, quod iunctum est ex utilitate, tamen etiam hoc honesti nomen nuncupatur. Sũt igitur tria quæ expetuntur, honestum purum, honestum cum utili, & ipsum utile purũ ac separatum. Sed his tribus expetẽdis, hoc

buẽs dignitatẽ. Eius initiũ eſt ab natura pfectũ. Deinde q̃dã in cõ
ſuetudinẽ ex vtilitatis rõne venerunt. Poſtea res & ab natura p-
fectas, & ab conſuetudine pbatas legũ metus, et religio ſanxit. Na
tura ius eſt, quod non opinio genuit, ſed q̃dã innata uis inſeruit, vt
religionẽ, pietatẽ, gratiã, vindicationẽ, obſeruantiã, veritatẽ. Re
ligio eſt, q̃ ſuperioris cuiuſdã naturæ, quã diuinã uocant, curã, ce-
rimoniãq; affert. Pietas, p quã ſanguine coniũctis, patriæq; beneuo
lis offm̃, & diligẽs tribuitur cultus. Grã, in qua amicitiarũ, & offi
ciorũ alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas cõtine
tur. Vindicatio eſt, p quã vis & iniuria, & oĩno oẽ qđ obfuturũ ẽ,
defendendo, aut vlciſcendo ppulſatur. Obſeruãtia eſt, p quã hoĩes
aliqua dignitate añcedentes cultu quodã, & honore dignantur. Ve
ritas eſt, p quã ĩmutata ea, q̃ ſunt, aut ante fuerũt, aut futura ſunt,
dicuntur. Cõſuetudine ius eſt, qđ aut leuiter à natura tractũ aluit,
& maius fecit vſus, vt religionẽ, aut ſi qd eorũ, q̃ ante diximus, ab
natura pfectũ maius factũ pp conſuetudinẽ uidemus, aut qđ in mo
rẽ vetuſtas vulgi approbatione pduxit, qđ genus, pactũ, par, iudi-
catũ. Pactũ eſt, qđ inter aliquos cõuenit. Par qđ inter omneis æqua
bile eſt. Iudicatũ de quo alicuius, aut aliquorũ iã ſententijs conſtitu
tũ eſt. Lege ius eſt, qđ in eo ſcripto, qđ populo expoſitũ eſt, vt obſer
uet, cõtinetur. Fortitudo, eſt cõſiderata periculorũ ſuſceptio, & la
borum ppeſſio. Eius partes magnificentia, fidẽtia, patiẽtia, perſe-
uerãtia. Magnificẽtia, eſt rerũ magnarũ, & excelſarum cum ani-
mi quadã, & ſplendida propoſitione agitatio, atq; adminiſtratio.
Fidẽtia eſt per quã magnis, & honeſtis in rebus multũ ipſe aĩus in
ſe fiduciæ certa cũ ſpe collocauit. Patiẽtia eſt honeſtatis, aut utili-
tatis cauſa rerum arduarum ac difficiliũ volũtaria, ac diuturna p
peſſio. Perſeuerãtia eſt in rõne bene cõſiderata ſtabilis, & ppetua
pmãſio. Tẽperãtia, eſt rõnis in libidinem, atq; in alios nõ rectos ĩ
petus aĩ firma, & moderata dñatio. Eius partes ſunt, cõtinẽtia, cle
mentia, modeſtia. Cõtinẽtia eſt, p quã cupiditas, cõſilij gubernatio
ne regitur. Clementia, p quã aĩ temere in odiũ alicuius inuectiõis
concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quã pudor honeſtus
clarã, & ſtabilẽ cõparat authoritatẽ. Atq; hæc oĩa pp ſe ſolũ, ut ni
hil adiungatur emolumenti, petenda ſunt. Qđ vt demõſtretur, ne
que ad hoc nr̃m inſtitutũ ptinet, & à breuitate pcipiẽdi remotum
eſt. Propter ſe aũt vitãda ſunt, nõ ea modo, q̃ his cõtraria ſunt, vt
fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia, verũ ẽt illa, q̃ ppinqua vi
dentur, & finitima eſſe. abſunt aũt lõgisſime, qđ genus fidẽtiæ con
trariũ eſt diffidentia, & ea re vitiũ eſt. Audacia nõ contrariũ, ſed
appoſitũ eſt, ac ppinquũ, & tñ uitium eſt. Sic vnicuiq; virtuti fini-
timũ uitiũ repertetur, aut certo iã noĩe appellatũ, vt audacia, q̃ fi-
dentiæ, ptinacia, q̃ perſeuerãtiæ finitima eſt, ſupſtitio, q̃ religioni p
pinqua eſt, aut ſine vllo certo noĩe. q̃ oĩa itẽ uti contraria rerũ bo-
narũ in rebus, vitãdis reponemus. Ac de eo qdẽ genere honeſtatis,
qđ oĩ ex parte pp ſe petitur, ſatis dictũ eſt. Nunc de eo, ĩ quo vti-
litas quoq; adiungitur, qđ tñ honeſtũ uocamus, dicendũ vr̃. Sũt igi

eſt, honeſto, utili, & illo tertio quod mixtum eſt, adiunguntur duo ad tractatum neceſſaria, neceſſitudo et affectio. de quibus plenius poſtea diſputabitur. Atque honeſtũ ipſum quod propter ſe expetitur, cum ĩ duas partes, ut diximus, diſtributum ſit, prius tractat de eo ipſo quod purum eſt, nullo utili ſociato, quam diximus eẽ uirtutẽ. hanc diuidit in partes quatuor, prudẽtiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam. Et definit prudentiam, eiq; tres ſpecies ſubiungit, memoriam, intelligentiam, prouidentiam, quæ ratione temporum conſtant. præteriti temporis ẽ memoria, præſentis intelligentia, futuri prouidentia: has ſimiliter definit. Itẽ definit iuſtitiam ſecundũ uirtutẽ, eiq; ſubijcit partes ſimiliter tres, naturalem iuſtitiam, conſuetudinis iuſtitiam, legitimam iuſtitiam. eaſq; ſimiliter definit, & dat exempla. Subiungit tertiam uirtutem, quam appellat fortitudinem. hãc definit, & ei ſubijcit partes quatuor: magnificentiam, fidentiam, patientiam, perſeuerãtiã. quas item definit, ſicuti oĩa. Quarta poſtremo ſubiungitur uirtus, quæ tẽperantia dicitur, & dat ei partes tres: continentiam, clementiam, modeſtiam, quas partes definit ita, ut omnia ſuperiora. Quibus explicitis, aperte docuit id ſolum quod propter ſe expetitur, & quid ſit, et quale ſit. Verum cum honeſtũ hoc intelligamus eẽ, qđ propter ſe expetitur, nõ propter aliquod emolumentum, quod ipſum uitique uitius eſt, quoniam incidebat quæſtio, an uirtus, id eſt, honeſtum propter ſe expeteretur. (Epicurei enim dicunt, uirtutem expeti ipſam propter uoluptatem) huius quæſtionis cum latior uideretur eſſe tractatus, diſtulit, & negauit ad hoc inſtitutum debere ſociari, ubi tantum præcepta traduntur. nõ rerum diſputatio continetur. Nam primo in genere, quæ ſunt honeſta, appellantur: uirtus, ſcientia, ueritas: quæ nullam ob utilitatem, ſed propter ſe expetuntur. Veritas eſt, per quam ĩmutata ea quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. } Hucuſq; naturam et iuſtitiã, cũq; his quæ naturaliter iuſta ſunt, explicauit, nunc ea docebit cũ partibus ſuis, quæ per conſuetudinem iuſta ſunt. Iuſtitiam enim triplicem eſſe uoluit, naturalẽ, conſuetudinis, id eſt, morum, legum. Lege ius eſt, qđ in eo ſcripto, quod populo expoſitum ẽ } Hucuſque iuſtitiam conſuetudinis dixit, nũc incipit legum. Fidentia eſt, p quam magnis & honeſtis ĩ rebus. } In honeſtis actibus. fidentia eſt: cæterum in malis confidẽtia. Nam. Multũ ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit. } Vt ẽ illud: Turne fui meri to, ſi qua eſt fiducia forti. Neq; ad hoc noſtrũ inſtitutum pertinet. } Epicurei enim & ipſam uirtutem dicunt propter ſe non expeti, ſed ppter uoluptatẽ, quæ ſecta Epicureorum eſt. hoc utiq; reuincendũ. Sed quia lon-

gioris

gloriæ tractatus est, & alterius operis. (Rhetorica enim nunc exponitur) ideo & hinc dicere prætermisit. Propter se autem uitanda sunt }. Docuit honestatem sequendam, subiūgit uitādam turpitudinem. Sed turpitudo in his est, quæ contraria sunt uirtutibus. Fidentia (ut supra posuit) uirtus est. huic contraria est diffidētia, & audacia uitanda. pari modo inter uirtutes, & contraria media īueniuntur: quæ licet uicina sint uirtutibus, tamen uitanda sunt, ut uitantur ipsa contraria. hæc autē quæ uicina sunt, ita sunt ut certum nomen teneāt nunc, ita ut uocabulum non habeant. Fidentiam diximus esse uirtutē, diffidentiam uitium. At id quod fidentiæ uitium ē, habet nomen, quod appellatur audacia. Item religio uirtus est, irreligiositas uitium. atq; religioni uicina uitium tamen est, & superstitio noīatur, quæ & ipsa sit uitanda. Sed hæc ut dixi, media uel uicina habent nomina. nam sunt aliqua quæ non habent, ut iustitia cum uirtus sit, iniustitia uitium, punire hostes etiam uictos, uicinum iustitiæ, tamen quia parcē dum uictis est, uitium est aliquando, cui rei uocabulum non est, ut asperitas, aut crudelitas, superstitio, audacia. Sunt igitur multa quæ nos tum dignitate, tū fructu quoque suo ducunt ad se. }. Docuit ea quæ propter se expetēda sunt, itemq; dixit quæ propter se uitanda, quo honesta, pura nominauit. Nunc docet illa quæ mixta sunt,

tur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoq; suo ducunt ad se. quo in genere & gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, ē frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, & verecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundātia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari voluntate. Hic, quia de ciuilibus caussis loquimur, fructus ad amicitiā adiungimus, ut eorū quoq; causa petēda uideatur, ne forte q nos de oī amicitia dicere existimāt, reprehēdere īcipiāt. quanquā sunt qui pp vtilitatē mō petēdā putāt amicitiā, sunt qui ppter se solū, sunt qui ppter se, & utilitatē: quorū qd uerissime cōstituatur, alius locus erit cōsiderādus. Nūc hoc sic ad usum oratorū relinquatur, utrāq; ppter rem, amicitiā esse expetendam. Amicitiarū autē ratio quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt, & quia partim ueteres sunt, partim nouæ, partim ab illorū, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles, ex causarū dignitatibus, ex tēporū opportunitatibus, ex officijs, ex religiōibus, ex uetustatibus hēbitur.

Vtilitas autē aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus, quarū tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur. ut in repub: quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij, quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia uero quæ iam quiddam magis amplum, & minus necessariū cōficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarū ac societatum multitudo. Quibus rebus nō illud solum cōficitur, ut saluæ & incolumes, uerum etiā ut amplæ, atq; potentes sint ciuitates. Quare utilitatis duæ ptes uidētur eē, incolumitas, & potētia. Incolumitas, ē salutis tuta, atq; integra cōseruatio. Potētia ē ad sua cōseruāda, et alterius obtinēda idonearū rerū facultas. Atq; in ijs oībus q̄ añ dicta sunt, qd difficulter fieri & qd facile fieri possit, oportet cōsiderare. Facile fieri id dicimus, qđ sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia, q̄ breuissimo tēpore cōfici potest. Difficile aūt fieri, qđ quāquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atq; aut omnes aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis; tamē his susceptis difficultatibus, cōpleri, atq; ad exitū perduci potest. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus; nunc restat, ut de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine, & affectione perscribamus.

Puto igitur esse hāc necessitudinē, cui nulla ui resisti potest, q̄ neq; mutari, neq; leniri pōt. Atq; ut aptius hoc sit, exēplis licet uirei qualis & quanta sit, cognoscamus. Vrī posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est, atque ita necesse, ut uis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis, cui nulla ui resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest.

& habent partem honestatis, partem uero utilitatis, quæ tamen etiam ipsa honestatis nomine appellauit. sunt autem: gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Hæc definiuit; in quo simili modo amicitiam docet esse, honestatem quidem mētis, sed cum aliqua utilitate sociatam. Loquitur enim de amicitia ciuili quæ utilitate non caret. deinde partes eius amicitiæ narrat, et causas. postremo adiūgit illud tertium, ut separatam utilitatem ē suis partibus doceat esse, cum ipsa illa commoditas honestate carens perspicitur, uel in Republica, uel in singulis ciuibus. Hæc autem ī Republica nunc ad uires pertinet ciuitatis, nunc ad ornamētum, quæ ipsa tamen in utroq; conuenienter nominatur. Sed uires nomine appellat incolumitatis. At uero ornamētum potētiam esse dicit, ut sint partes utilitatis duæ, incolumitas, & potentia. Atq; in ijs oībus quæ antedicta sūt. }. Post hæc tractat, quod Græci appellant πλάτος, latum: quod fieri possit, aut non possit. in quo etiā illud docet, qđ huic uicinum ē, et qđ facile fieri possit. Propē enim fieri non posse creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hæc sunt de tribus, hoc est, honesto, puro, sine utilitate: deinde mixto cum utilitate: tertio de sola utilitate. Vtilitas autē aut in nostris rebus, aut in corpore posita ē, aut in extraneis rebus. }. Hucusque de honesto cū utili, nunc de sola utilitate differitur. Quoniā

ergo de honestate & de utilitate diximus, nūc restat, ut de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus.} Honestati & utilitati supra positæ atq; tractatæ, duas res necessario dixerat attributas necessitudinem & affectionem, de his nūc præcepit. ac necessitudinem docet esse illam, quæ neque mutari, neque ab exitu suo flecti possit. Affectionem uero, quæ ex tēpore, aut negotiorū euētu, aut hominum administratione sæpe mutatur, ut res nō tales sint, quales esse consueuerūt. Ac necessitudinem, quæ prima est, in duo diuidit. ut unæ necessitas sit, quæ aliter exitus suos habere non possit, sed sua vogat effecta sine illa exceptione, dicit esse alteram necessitatē, ubi fieri aliter possit, cum aliquid admittitur.

Huiusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incident, rectè necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori possit'ne fieri, quæstione considerabitur. Atq; etiam hoc mihi uideor uidere esse quasdam cum adiunctiōe necessitudines, quasdam simplices, et absolutas. Nam aliter dicere solemus: Necesse est, Casilinenses se dedere Annibali. aliter autem: Necesse est Casilinum uenire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adiunctio est hæc: nisi malint fame perire. si enim id malunt, non est necesse. Hoc inferius non item, propterea quòd siue uelint Casilinē ses se dedere, siue famen perpeti, atq; ita perire, necesse est Casilinum uenire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis uidebitur incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit, quod multa dicamus, cum eam nulla ratione leníre possimus: cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci uelimus, tum adiunctio illa quid habeat utilitatis, atq; honestatis, erit considerandum. Nam, si uelis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conueniat ad usum ciuitatis, reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi ppter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus.

Præter hæc autem esse multas inuenias res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales necesse est interire sine adiunctione, ut cibo utantur non necesse est, nisi cum illa exceptione, extra quam, si nolint fame perire. Ergo ut dixi, illud quod adiungitur, semper cuiusmodi sit, erit cōsiderandū. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: Necesse est hoc faciamus, si honeste uolumus uiuere. aut ad incolumitatem, hoc modo: Necesse est, si incolumes uolumus esse. aut ad commoditatem, hoc modo: Necesse est, si sine incommodo uolumus uiuere. Ac summa quidē necessitudo vr esse honestatis, huic pxima incolumitatis, tertia ac leuissima cōmoditatis, quæ cū his nunq̄ poterit duabus contendere.

Hasce autem inter se sæpe necesse est comparari, ut quanq̄ præstat honestas incolumitati, tamen utri potissimum consulendum sit deliberetur. Cuius rei certum quidam præscriptum uidetur in perpetuum dari posse. Nam qua in re fieri poterit, ut cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, uirtute aliquādo, & industria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda; cum autem id non poterit, honestatis. Ita in hmōi quoq; re cū incolumitati uidebimur cōsulere, vere poterimus dicere, nos honestatis rōnem habere, qm̄ sine incolumitate eam nullo tpe possumus adipisci. Qua in re vel cōcedere alteri, vel ad cōditionē alterius descendere, & in pñtia qescere, atque aliud tps expectare oportebit. In cōmoditatis uero rōne mō illud attendatur, digna'ne causa uideatur ea, q̄ ad vtilitatē ptinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate q̄dam deroget. Atque in hoc loco mihi caput illud uidetur esse, vt quæramus quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, vt proinde vti quæque res erit, laboremus, & grauissimam quanque causam vehementissime necessariam iudicemus.

Affectio, ē q̄dā ex tpe, aut ex negotiorū euētu, aut administratiōe, aut studio hoīum cōmutatio rerū, vt nō tales, q̄les ante habitę sint, aut plerūque haberi soleāt, habendæ videantur esse. vt ad hostes trāsire turpe videtur esse, at non illo aīo, quo Vlysses transijt: & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo consilio, quo Aristippus fecit.

Sunt igitur res quædam ex tpe, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ, quibus in omnibus quid tēpora petant, aut quid personis dignum sit considerandum est, & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tpe, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendum, locos sumi oportere arbitramur.

Postremū

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

Laudes autem, & uituperationes ex ijs locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis uolet, partiatur in aïum, et corpus, & extraneas res licebit. Animi est uirtus, cuius de partibus paulo ante dictũ est. Corporis ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera quæ simili esse in genere intelligentur. Atq; in his id quod in omnia ualet, ualere oportebit, contraria quoq;, & quæ, & qualia sint, intelligemus. Videre autem in laudando, & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stultitia, & uituperare superbia est. Animi autem, & laus honesta, & uituperatio uehemens est.

Nũc quoniã omne in causę genus argumẽtãdi ratio tradita est, de inuentiõe, prima ac maxima parte rhetoricæ satis dictũ uidetur. Quare quoniã & una pars ad exitũ hũc ab superiore libro perducta est, & hic liber nõ parũ cõtinet literarũ, q̃ restãt, in reliquis dicemus.

Postremum causæ genus demonstratiuum est, quod adiungit: dat præcepta, quibus laudes uituperationesq; tractentur, id est, quibus locis. Ac primum dicit eosdem locos esse laudi & uituperationi, quos in primo libro iudicialis causæ, hoc est, omnia attributa personæ. Partitur tamen breuiter laudes & uituperationes animi, uel corporis, & extrinsecus. Animi uirtutes artes, scientiæ, uel contra uitia corporis totius: uel in partibus, ut pulchritudo, ualetudo, integritas & cætera huiusmodi. Extrinsecus sunt, patria, parentes, cognati, amici, magistratus, diuitiæ, & cætera huiusmodi. Postremum præceptum dat, in laude & uituperatione non tã nos cõsiderare debere quid corporis sit, quid extrinsecus sit, quàm quid sit in animo. omnia enim uel laudanda, uel uituperãda, nõ rebus externis, nõ rebus corporis, sed animo metiuntur. Sin aliquæ res inciderint difficiles. } De impossibilitate dicit. Quædam simplices. } Vt aliter omnino fieri non possint. Casilinẽses se dedere Annibali. } Nisi uelint fame perire. Ergo hic excep. } Casilinũ uenire in Annibalis potestatẽ. Hic aliter omnino fieri non potest. Tum adiunctio. } Vbi exceptio. Nisi propter aliquam causam } ita non est necessitas in ciuili quæstione illa, quæ sine conditione est. Partim autem ex his multas esse res. } Id est, necessitudines. Nam omni tempore id pertinebit, id est, exceptio ipsa. ac summa quidem, necessitudo uidetur esse honestatis. Duo sunt quidem, honestum & utile. sed utili cum duo subiaceant cõmoditas & incolumitas, quasi tria effecta sunt. uerum honestas præponenda, secundo loco habenda incolumitas est, tertio commoditas, deinde & quæque res sit aut honestatis aut incolumitatis. At nõ eo consilio, quo Aristippus. } Vt sociorum cadauera tempestatibus liberaret. Laudes autem & uituperationes. } Demonstratiua, quæ superat, sola tractatur per honestatem. quæ demonstratiua partes habet duas, laudem & uituperationem. utrũque tamen ex attributis personæ tractatur. Cum sint X I. attributa personis, quibus approbatur cuiusque persona, nomen hominis certis suis designans, & sanguinem, & hominem nominibus explicatur, cum nullo socium neque nomine, neque attributo. natura est attributũ extra ipsum hominem, ut in patria gente, sanguine, cæterisq;. Hæc enim licet dent homini commodũ, non tamen proprium. In ipso uero homine est natura circa corpus & animam, quæ dat plurimas & animo & corpori qualitates. Ergo natura accidens res est, quæ apertiorem hominem ad unumquodque facit. itaque non orator natura est, sed oratorius, id est, qui orator esse possit. Verum has qualitates, uel diligentia comparat, facitq; perfectas, & habitus nominatur: aut in has casu quodam, ac repentino motu frequenter incidimus, & affectio dicitur. aut in has inclinamur studio quodam, quod ipsum studium per se nihil aliud est quàm uoluntas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficimur qualitatibus his modis, ortu & natali: et est natura afficimur repentinis casibus: & affectio est. afficimur industria, ac cõstantia & perseueratione: & habitus est. At uero ipsum studium, quod esse definimus applicatam in qualitatẽ aliquam animi uoluntatem, hoc inquam studium nunc affectio est, si pro tempore est: nunc, si perseuerauerit, habitus, ipsum studium non iam quasi præceptio quædam uest rei eius cui nomen est studium. si perseuerauerit, sed ut studium intelligam, illud debeo considerare. quod ipso studio petitur, ut literatura, aut geometria. quod si perceptum sit, habitus studio perceptus est. Ergo natura accidens qualitas est, ut animæ, uel corpori, uel extrinsecus: & accidens ab ortu, ac natali. Accidit autem mari, uel fœminæ. nam marem esse, aut fœminam, non iam inter commoda computatur. Affectio est accidẽs qualitas, uel sponte, uel studio mox desitura. nam si permanet, fit habitus dicta affectio quod inficiat qualitate. Et erit affectio incipiens habitus, uel uictus, non enim omnia ad exitum tendunt. Habitus est præceptio qualitatum. nam hæc præcepta philosophi dixerunt. hic qualitates uel commoda sunt, uel incommoda. Quæ quoniam tribus modis qualitates eueniunt, multa his commoda uel incommoda cõmuniter eueniunt. Verum per existentiam ea quæ eueniunt secernentur. nam alia uis in eo commodo quod per naturam est, alia in eo quod per affectionem, alia in eo quod per habitum. Habitus nõ potest esse, nisi hoc q̃d non aliud est atque illud quod habetur. nam quòd ignis calet, putans aliqui habitũ esse, quia perpetuum sit: cum hoc ipsum sit ignis, ut caleat. itaq; potius natura est. Habitum multi non nisi deo dant, & uerũ est. ille enim habet omnia percepta. At uero homo nunquam ita quid perceptum habet, ut nõ ĩ profectu quotidie sit, & hunc profectum dixerunt προκοπὴν, id est, progressionem quandam, alij habitum dixerũt. ergo pro existimatione maioris perceptionis in homine habitum intelligimus: ut si affectione quadam aliquid quis agat, ut orator in foro. non perfectus tamen, si in eo progressio ẽ aliqua, habitus dicetur, & certe pro commodo suo uel habitum, uel affectionem faciet: non ex altero uero erit. In rebus enim noĩa sunt certa, quæ alterũ significẽt: ut iracũdus habitus ẽ, iratus affectiõis. & huiõi pfectus cũ studio et diligẽtia euenit, habitus est: cũ naturaliter, natura. Studiũ est aũt, uel adipiscendi aliq̃d, uel retinẽdi uolũtas. i. quo uel adipisci aliq̃d uel retinere optamus, uel adepta retinemus. Victus ẽ, uel q̃ ipse hõ agit, uel q̃d circa ipsum agitur. oĩa

quæ habet, quæ natura, habitus, affectio, studium. Nam oratorem
esse, quod est, habitus est, & uictus est, si in ea exercitatiõe sit. Ita
que Cicero qui assiduo studio, perseuerante diligentia ita rhetori-
cam percepit, ut ea in eo perpetua esset, habitum consecutus est.
Sed quia eius actum sibi instituit ad usum uitæ, id est in eadem re,
& in habitu, & in uictu: itaque multum plerunque de uirtute habi
tus detrahit, si uictus abfuisse dicatur. Nam licet orator plenus sit
perceptione ipsius artis, tamen aliquantum argumento detrahit,
si neges in eadem exercitatione uixisse. ut ipse cõtra Cæciliũ, quia
auferi uictũ, ĩfirmat habitũ, cũ dicit: Qñ tute tui periculũ fecisti?
Plerũque etiam si nihil agat ex habitu, hoc ipsum quod nihil agit,
est illi uictus, id est, uitæ modus, nam in uictu ẽ, quibus amicus uta
tur: ita in uictu est, & si non utatur. Et certe, quia nihil horum de
bet deesse personæ, potest habitũ habere ex geometriæ preceptio-
ne, in qua nihil agit, & uictum de usu rhetoricæ. Victus autem oĩs
ad qualitatem tendit. sed ea qualitas uel in affectione, uel in habi-
tu erit. Deinde uti oratione, uel aliquid rhetoricæ nosse, quod est
affectionis: & ad loquendum aut discendum aptum esse, quod est na
turæ: aut loqui, aut studere, uel quod est studij, & cætera huiusmo
di habet uictus. Verum in hoc cõsiderabitur uictus circa hæc oĩa,
si ita agat uitam, ut hoc exerceat. Non enim quia natura loqui,
aut studere possumus, quod proprium naturæ est, iccirco & inde
uiuimus. sed si sit ordinata sic uita nostra ad omnem substantiam
rei familiaris querẽdam, ut inde uiuamus, id est, inde nobis omnia
suggerantur ad uictum, merito uictus ex exercitatione dicitur. Itẽ
& si sit habitus. & non in ipso habitu agat uitam, et uirtutẽ ora
toriæ consecutus sit, erit habitus non uictus. eodem modo & affe-
ctio est, si est pro tempore, id est, prout res aliqua tulerit, ut locus
fuerit non perpetua consuetudine inde uiuendi. Eodem modo et stu
dium est, si non studium quodlibet in exercitatione uitæ tulerit, un-
de uictus nominandus sit uerbotenus: ut causas agere, ut docere est
huius studij sed quia ordinata uoluntas est ad usum uitæ merito di-
citur & uictus. in singulis enim his res quæque in eo quod sunt di
stribuendæ sunt: ut item seruus circa hæc quod in hac conditione ẽ,
fortuna est: si seruitute seruiat tota uita, uictus est. sic & cætera
de fortuna. Facta uero, & casus, & orationes, & consilia, aut su
peruenientia, accipienda erunt suis nominibus. Nam uictus nõ est
sine factis, casu, orationibus, consilijs, sed sic uenit, fuit, ut dicere
posset, ut ei aliquid accideret, ut consilio uteretur. Et hæc omnia
si sic accipimus, ut actiones non ordinatas, neq; institutas toto ui-
uendi tempore, erunt suis nominibus. sin autem in eo genere uiuen-
di posita fuerint, in quo omnia sunt constituenda tibi, constituendi
ad uitam uniuersam uictus nominabitur, non suo quidem nomine. Fa
cta autem, casus, orationis, consilia, cum ex futuro tempore argu
mentum dabunt, ex præteritis confirmabuntur. Nam quia hoc illi
accidit, iõ hoc illi accidet: quia fecit hoc ideo facturus est: quia hoc
dixit, hoc ideo dicturus est: quia hoc consiliatus est, ideo hoc consi
liaturus est. Negotium factum, uel dictum est, unde iudicium est. in
iudicium enim, uel in deliberationem, uel in demonstrationem non
uenitur nisi propter factum. Singula igitur queq; quæ homini aut
obijciuntur, aut de homine queruntur, facta sunt. ipsa igitur singu
la facta negotium sunt. Sunt alia facta, quæ probationem tribuũt
ipsi facto. unde queritur, sub quolibet statu sunt tria facta, quæ ex
tra ipsum factum, & extra facta quæ uicina sunt ad factum, &
probant factum uitæ præteritæ: hæc personæ attributa dicuntur.
Ergo cum negotium factum dictumue sit. habeat attributa qua-
tuor, continentia cum negotio inquit, in gestione negotij, adiuncta

negotio, quæ gestum negotium consequuntur. Ex his duo prima
continentia cum negotio, & in gestione negotij, totum tenent quic
quid habere potest causa omnis, id est, negotium omne per partes
suas gestum. duo alia sunt, ex quibus assumuntur primum ab ora-
tore ea quæ negotio adiuncta sunt. Quartum autem illud, quod est
consecutio, non negotij ipsius gestio est, sed aut extrinsecus uenien
tia per homines habet, aut per naturam generaliter, ut post doce
bimus. Igitur prima de attributis continentia habet partes quinq;,
summam negotij, summæ causam, facta illa quæ probant factum,
diuisa per tria tempora & omne ipsum, quod diximus negotium
esse, factum scilicet, continetur ab his, à summa quæ breuem propo
sitionem habet totum claudens: ut patriæ, inquit, proditio, & cæ-
tera habet & causam, quæ gemina est: impulsio, & ratiocinatio.
impulsio est, per quam cuius causa factum sit: ratiocinatio est, per
quam factum sit demonstratur. Sequitur per tria tempora facto-
rum enumeratio, quid ante rem factum, quid in re, quid post rem
sit. Igitur quodlibet negotium de statibus interim loco sit exempli:
Milo occidit, non occidit: occidit & non occidit partes sunt singu-
læ quæstionis. Sed iam parentis occisio, hominis occisio, patriæ p
ditio, summa est: ergo factum solum negotium est: propositio facti
cum persona eius qui arguitur, uel quolibet alio modo inuidiam cõ
parans, aut extenuans, summa dicetur. Et hæc est quam Cato in li
bro suo appellat uires causarum. Hoc argumentũ sequitur causam,
quam partiti sumus, quæ utique aduersus negantem factum danda
est, ut fecisse doceatur. Quemadmodum aũt tractetur uel ab accu
satore, uel à reo, in secundo habemus. Quòd si alius status fuerit
præter coniecturam, non causa erit, sed ratio: de cuius tractatu in
secundo docuit. Post hæc sequuntur facta omnia ante, & post: in
quibus omnia illa quæ in gestione negotij posita sunt, si tamen pro
sunt, assumuntur. unicuiq; enim facto inest locus, tempus, modus, oc
casio, facultas. In gestione negotij locus uel naturalis est, uel qua
litatiuus. Naturalis locus est, cum argumentum præstat: non erit
illud argumentum à loco, sed à facultate. Qualitatiuus autem lo-
cus præstat argumẽtũ ex opportunitate: quæ opportunitas: qui-
bus rebus possit intelligi, ipse posuit. Tempus quid esset, dudum ge
neraliter docuit: pars quædam, inquit, æternitatis. hoc quoque in
tria tempora diuisit, quæ ipse tempora partitus est. nam præteri-
tum tribus modis consideratur: præsens & futurum, binis. Verum
hæc omnia magis ad cognitionem tẽporis, ut dixit, quicquid esset
insinuare cupiebat, quàm ut apta sint in gestione negotij. Quid er
go aptum huic parti erit? nam huic attributum est tempus, extisti
ma lo eiusdem temporis, & collatio cum gestione: ut id quod factũ
dicis, eo tempore ex quo argumentũ sumis, fieri potuisse uideatur.
Itaq; sic ait. Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotiũ.
Occasio autem, opportunitas est quædam temporis ad aliquid fa-
ciendum hæc opportunitas tribus modis consideratur. Modus au
tem est, quo non solum factum indicatur, sed quemadmodum factũ.
qui modus & animum indicat, id est uoluntatem. diuiditur autem
per prudentiam, aut per imprudentiam. his queritur, clàm, palàm,
ui, persuasione, imprudentia. purgatur casu, necessitudine, & affe-
ctione animi. Facultates autem duplici modo argumentum præ-
stant. nam eiusmodi sunt, ut per eas aut facilius aliquid fiat, aut si-
ne his effici non possit. Adiuncta negotio, ad factum quod in nego
tio ponitur: unde iudex laturus sententiam est, ut probari quoquo
modo possit, per quamlibet constitutionem: sumuntur de his rebus
argumenta, quæ res possunt in ipsum factum affictione quadam
contineri. Has res affecta nominamus. Verum affecta accipimus,

nunc de

nunc de ipso negotio, id est, de omni causa, rebusq; in causa gestis, nunc ad res in causa gestas, alia quasi quodammodo extrinsecus, quæ conuenire uideantur, aut inde ut proueniant, aut ad illa consti ela sint. hæc affecta quæ supra diximus, negotio adiuncta, & consequentia negotium dicuntur. Illa prima continentia in gestione. sed de illis iam supra dictum est. Adiuncta uero ea sunt, quæ illis ipsis supra positis singulis aliquo modo uel extrinsecus cohærent, ut summæ, ut causæ, cæterisq;, sed cum non in ipsa sint, sed aliunde assumantur, conuenientia tamen erunt in collatione, siue aliena sint, non hinc nata, cum erit aut maius, aut minus, aut par: itemq; simile, contrarium, disparatum. Si uero his adiūcta ita sunt, ut extra tamen sint, erunt aut genus, aut pars, aut euētus. nihil enim horum non ex his ad hoc est, non tamen in causa positum. Et si positum est in causa, id est in negotio, quæ hypothesis est, id est quæstio circa personam propriam, ueluti non positum putetur. Ergo genus sit licet, causæ tamen quia genus est, uelut extra causam est, cum persona propris inest in causa. item species. Iam uero euētus cum tria tempora teneat potest esse ex causa, id est ex negotio de quo loquor: qui probat quid est de negotio, quod euenit rebus gestis, id quod in negotio est. Quoniam tamen & præteriti temporis euentus, & futuri temporis euentus aliquoties sumitur, & hic uideri extraneus potest à negotio, ex negotio tamen oriens. unde probatum est, adiuncta nunc omnibus modis externa affecta, tamē aliquo modo adiungi, ut cætera quæ supra diximus. Nunc aliqua ex ipso, uel in ipso negotio, alio modo tamen se habentia, quàm gesti negotij textus ipse & ordo cōsistit circa personam, certissimæ quæstionis maius & minus, & æquo magnum: tum ex ui, tam ex numero, & ex figura negotij consideratur. Vis in eo est, quo ipsa significatione uerborum diuersas res intelligimus. Itaq; cum prolata uerba distant sensibus nostris, significatione ea quæ proferuntur ui distant, id est potentia quadam, qua quid queq; res possit intelligimus, de numero perspicuum est. Figura est textus & ordo negotij, per circunstantias suas Simile autem ex specie, aut ex cōparabili, aut ex conferenda aut assimilanda natura indicatur. Simile, hoc est species comparabilis, & simulanda natura est in illis octo: genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. sed ipsum simile, quod per hæc supra posita efficitur, illic est in contrarijs partibus, & quæ sub eandem rationem cadunt. hoc distinctius positum est in differentijs. De consecutione in superioribus duobus attributis negotio negotium omne teneri diximus. tertium, quod est adiunctum negotio, ueluti extra esse præcipimus, sed naturaliter cohærere, extra ipsam hypothesin, aut ab oratore assumi. quanquam & ea quæ extra sunt, naturaliter ab oratore sumantur, & de hoc præcepta iam dedimus. Quarta attributio, quæ consecutio nominatur, & ipsa ea tenet quæ extra sunt, adherentia tamen rebus negotij, quæ non ab oratore ex uoluntate sumantur, sed quæ ipsis rebus negotij rationabiliter acciderunt Ac prope ea omnia, quæ in quarta attributione in consecutione sunt, id uidētur esse qd' euētus. Verū euētus aliud ē, aliud cōsecutio, uel res cōsecutionis. Etenim euentus cōsideratio ē, ex quadā natura rerū, qua id pspicitur qd ex quaq; re euenerit, eueniat, euenturum sit. In consecutione autem non ex rebus quid eueniat tractat orator, sed quid rebus eueniat, id est quid rebus contingat. Deinde quòd in euentu duo sunt, ut arrogantia & odium in hac consecutione unum. Nam ipsi facto consecutio est, quod uel raro uel frequenter. Hæc autem omnia collocata sunt in hac constitutione: aut nomen contingit rebus, uel imitator, uel inuentor. Lex de ipsa re. consuetudo, pactum ut frequenter fiat, uel non frequenter. utilitas uel honestas, & cætera quæque ut dixi, rebus accidunt, non ex rebus ipsis, sed ad res ipsas quadam gestione proueniunt.

FINIS.

MARINI BECICHEMI SCODRENSIS CASTIGATIONES

in Ciceronis Rhetoricos de Inuentione, ex Epistola ad Dominicum Bonum.

INsignis tua probitas, nec ullo indiget præcone: insignis est & eruditio, qua in tot tantisq; occupationibus & familiaribus & publicis, errores tollere quæris ex his operibus, quæ sunt in manibus omnium, & negliguntur: uti sunt libri Rhetoricorum Ciceronis de Inuētione, quos magistri quotidie discipulis enarrant, nec unquam castigant: uel inscitia, uel negligētia, uel utroq; uitio. In trāscursu locos tibi signaui: & quia non contentus, iussisti ut eos tumultuarie colligerem, & per epistolam ad te darem, feci. An effecerim aliquid, Minerua tua subtilis & acuta uiderit. Ordinē hunc seruaui, ne labor inquisitionis tibi daretur, ut Tulliana uerba prætexerentur singulis nostris, quæ subsequuntur, Castigationibus, hunc in modum.

QVo tempore quidā magnus uidelicet uir & sapiēs cognouit quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum, si quis eā posset elicere, & præcipiendo meliores reddere. } Vera lectio, ut arbitror, est, Meliorem. nam de opportunitate, quæ humanis inest animis, loquitur. Si quis eam posset, inquit, elicere, & præcipiendo meliorē reddere. Profecto nemo nisi graui ac suaui commotus ratiōe, cum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset sine ui descendere. } Oratione, non ratione legēdum esse, & cæci, ut aiunt, uiderent. Quo magis huiusmodi offensacula miror. Omnis res, quæ habet in se positam in dictione aut disceptatione aliquam controuersiam. } Ac, libentius quàm Aut legerim.

Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationem. } Tu uide, ne melior sit lectio appositissima.

Nam plerisq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicunt: Accessi ad ædes, puerum uocaui. } Manuscripti codices, Dicit. sed & Dicunt defendi potest à grammaticis. Hoc igitur uitādū est, ne cuius genus posueris, eius secum sicuti aliquam partem diuisam ac dissimilem ponas in eadem partitione. } Error turpissimus, & multiplex. Sic corrige: Hoc igitur uitandum est, ne cuius genus posueris, eius speciem sicuti aliquam diuersam partem ac dissimilem ponas in eadem partitione. Ac personis has res attributas putamus: nomen, naturam, uictum, formam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. } Fortunam, scribi debere, præter antiquæ manus fidem, et omnes rhetorici docent, Cicero & interpres Victorinus, cuius uerba sunt hæc: Personis aūt attributa sunt XI. nomen, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studium, consilia, facta, casus, orationes. Studiū est autem, animi assidua & uehemēs ad reliquam rem, applicata magna cum uoluntate occupatio: ut philosophiæ, poeticæ, geometriæ, literarum } Emendatius sic legetur: Studium est autem, animi assidua & uehemens ad aliquam rē applicata, magna cum uoluptate occupatio: ut philosophiæ, poeticæ, geometriæ, literarū. Quod enim est ad reliquam rem hoc loco? Tempus autem id quo nunc utimur est (nam ipsum quidem de-

finire difficile est)pars quædam æternitatis, cum alicuius annui mensura, diurni, uespertini nocturniue spatij ex certa significatione.} Quidam codices, Menstrui: Vetus lectio probior habet Generale post Quidem: & Mensurni, non mensura, non menstrui: Exq; præpositionem respuit, hoc modo. Tempus autem id, quo nunc utimur, est (nam ipsum quidem generale definire difficile est) pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, mensurni, diurni, uespertini nocturniue spatij certa significatione. Prisciani quoque authoritas Mensurni, non menstrui, legendum, censet, his uerbis: Quercus etiam, quernus corilus colurnus, tacitus taciturnus, mensis mensurnus. sic enim Cic. posuit, pro menstruus, in primo Rhetoricorum: Pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, mensurni, diurni, nocturni, uespertini certa significatione. Hæc ille in primo.

Consideratur aūt tempus & anni, & mensis, & diei & noctis, & uigiliæ, & horæ, et aliqua parte alicuius horum.} Rectius cū ppositiōe legetur, Et ī aliqua pte alicuius horū. Deinde: Et quæ ea, de re, & aut eius rei sit lex, cōsuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde, Natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter & raro.} Ego hanc lectionem corruptam esse semper existimaui. & ueriorem lectionē esse: Deinde si quid ex natura eius, etc. In qua opinione me confirmat prisca manus. Approbatū est, qđ homines, cum dubium esset quale haberi oporteret, sua constituerit authoritate: ueluti Gracchi patris factum, quem Po. Ro. ob id factum q. insciente collega in censura nihil gessit, post censuram fecit consulē.} Corrupte legi, In censura nihil gessit. nemo nō uidet, nisi qui ignorat significationem huius uocis Nihil quæ quidem in antiquis codicibus non habetur. Quid hunc tanta Thebanorū gloria tam claro, quàm exornato trophæo carius atq; antiquius habere cōuenit.} Libet Clara, pro claro reponere, refragantibus etiam cunctis exemplaribus uulgo impressis, & plerisq; manuscriptis. Quòd si leges oēs ad utilitatem reip. referri conuenit, hoc autem reipublicæ profuit, profecto non potest eodem pacto & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse.} Habent antiqui codices non Hoc, sed Hic autem reipub. profuit: & aptius, ut arbitror. Aut si quod in quibusdam rebus aut hominibus accidit, id hominibus dicatur usu euenire, hoc pacto.} Emendatius legetur, Id omnibus dicatur usu euenire. Quis negabit, qui Ciceronis præceptum & uerba hoc loco percipit? nec suspicari possum, hunc errorem in omnibus exemplaribus nisi librariorum incuria inualuisse. Hanc si quis partem putant esse orationis, sequatur Hermagoram licebit.} Quisquis non nescit discernere inter congruum & incongruum sermonem, discernit hoc loco solœcismum esse, nisi Putarit, pro putāt scribatur. Ideo quo nihil simplici in genere ex parte perfectū natura expoliuit.} Nisi deesset dictio ad sensum maxime spectans, non admonerem, legendum esse Omni ex parte, non Ex parte: ut sit, Nihil simplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Et hi qui aliter hoc de genere ac de communi coniectura præcipiendum putant.} Si totum locum cōsideres, legendum cōtendas De omni, non De communi.

PLVRIMI IN VICTORINO LOCI IN omni Librariorum editione corrupti, suæ sinceritati restituti per Marinum Becichemum Scodrensem, ex Epistola ad Marcum Dandalum equitem.

HIeronymus Donatus, Platonicus, nostræ ætatis Demosthenes, & oratorum, quos quidem uiderim, audiuerimq;, facile princeps, ex patria soluens, iamq; triremibus in pelagus prouectus ut ad Cretam magni Iouis insulam euolet, dux inclytus, literas ad me dedit sua manu (ut semper solet) exaratas, amoris dulcissimi, suauissimæq; humanitatis plenas: his inquit, Velut testamento quodam Marcum Dandalum animæ dimidium meæ, tibi patronum, patrem, tutorem, & denique alterum me relinquo. Duplicem igitur personam nunc mihi geris, & M. Danduli, hoc est amici & fautoris præcipui, qualem tete mihi semper ultro exhibuisti: & Hieronymi Donati, qui mihi author est famæ, salutis, & breuiter terrestris deus. qui inter magna, ampla, & innumerabilia beneficia, Brixiens. ecclesiæ canonicatum, quæ talis ac tāta est dignitas, suis liberis ademit, Marioq; filio meo duodecimum ætatis annum agenti Cæsarea quadam liberalitate, me nec rogante, nec cogitante, nouissime donauit: suisq; pecunijs tabellarios et libellos Romā misit, & Apostolica authoritate firmatū, ab omni potentiorū iniuria seruauit. Et quoniam uacuis ad principes manibus ire minime decet, cum ex quibusdam nugarum mearū libellis, ad manus uenissent Castigationes quædam, quas nobis Ciceronis Rhetoricos publice enarrantibus auditores nostri collegerunt in Marium Fabium Victorinum rhetorem acutissimum, qui & auream statuam in foro Traiani ob oratoriæ artis præstantiam meruit, & diuum Hieronymum in eloquentia tantum Christianæ religioni instituit, eas ad te dedi. Dolebam equidem, uir clarissime, nec sine dolore maximo uidere poteram, cum authorem ita fœde laceratū, discerptum, fœdatum, ut uix hominis umbram, uix sensus alicuius integritatem, uix Latini sermonis simulacrum habere uideretur, Tu qui bonarum artium studia & tueri & augere soles, quamdiu domo abfueris, has lucubratunculas ad leuandum & desiderium domesticarum rerum & publicarum solicitudinem succisiuis horis uiuearis: quas in epistolæ, siue libelli manis, formam contraximus, ut esset sine onere breuis peregrinationis comes, si placuerit; si displicuerit, minor iactura. Quicquid est, quod tuo nomine primum in lucem exijt, cognoscere non dedignaberis.

COrrupte apđ Victorinum legitur iustitiæ diffinitio: {Iustitia ē animi habitus ita informatus, ut omnibus mentis tribuat dignitatem.} Legendum est sine dubio, Meritis: itaq; ferè manuscripti codices habēt. Itē ubi legitur: {Rhetor est qui docet literas, atq; artis traditor eloquentiæ.} Scribendum est ex sinceris codicibus, Atq; artes tradit eloquentiæ: quàm lectionem probat sensus ipse, præterq̄ quòd Traditor uerbum insolens est elegantissimis scriptoribus. Quòd autē in illud Cic. Et maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates: ita scriptū reliquerit, {Illic enim aliquid operatur eloquētia ubi populus maior est:} omnis libraria fides testatur, Nā quòd aliquis corrigat Magis (bona cum uenia dictum accipiat) uidetur ignorasse elegantiam & emphasim huius sermonis Aliquid: quia uim maiorem exprimit. unde doctus poeta dixit, quod & à Plinio repetitum est. Nanq; tu solebas

Meas esse aliquid putare nugas: Persius,
Sese aliquid credens. Iuuenalis:
Est aliquid, quocunque loco, quocunque recessu.
Vnius sese dominum fecisse lacernæ. Ouidius,
Est aliquid solitis collum tetigisse lacertis,
Præsentesq; oculos admonuisse sinu. Idem:
Est aliquid fatoq; suo ferroq; cadentem,
In solita moriens ponere corpus humo.

Quanti momenti est & illud Quintiliani: Est aliquid consummata eloquentia. Non enim id significat, quod plures arbitrantur: sed

tur:sed

tur;sed continet non leue pondus sententiæ, quæ non effertur. Cicero ad Atticum lib.4. Disrumpuntur hi qui me posse aliquid doluerunt. Apud eundem,cæterosq; authores clarissimos,oratores, historicos,poetas legimus emphaticoteron dici:Hic se aliquem putat,ille se aliquem credit, Tu te aliquid esse arbitraris , Vos aliquid posse existimatis,Est aliquid hoc,Est aliquid illud, Est aliqs, & alia huiusmodi.Tali sententiæ pondere dixit Rhetor eruditissimus Marius Fabius.Illic enim aliquid operatur eloquentia, ubi populus maior est.nã theatro gaudet magno: quoq; maior est populus,eo sese magis eloquẽtia attollit,quæ in turba & turbis admirabilis apparet.Virg. Ac ueluti magno in pplo cum sæpe coorta ẽ

Seditio , sæuitq; animis ignobile uulgus,
Iamq; faces & saxa uolant,furor arma ministrat,
Tum pietate uirum ac meritis si forte uirum quem
Conspexere , silent , arrectisq; auribus astant.
Ille regit dictis animos , & pectora mulcet.

Habent etiam omnia exemplaria: Deinde dicendum est hoc loco , quid sit ciuitas. Et dictio Deinde delẽda est,utpote superflua, quæ etiam in antiquis codicibus non est. Et paulo post: Amicus est , qui nihil usu uitæ similis pio ac fideli amore coniungitur. } Nisi Mihi pro Nihil reponas,ridicula erit lectio. Vti & illud : Deinde etiam istum,sapientem & magnum uirum. sic enim corrigendum est, ubi iustum librarij reposuere. Est et locus ille animaduersione non indignus: Nam nemo ei iniuriam facit,nemo seruis eius prodest posteris liberis eis prodest. Amicus ergo si quid præstat, etiã utile est} Confusa sunt,& corrupta uerba.quæ in suum nitorẽ ita redigẽda sunt,& distinguẽda: Nã nemo ei iniuriã facit,nemo seruis eius. Deinde cõma fiat: Prodest in posterũ liberis eius, prodest amicis. Ita enim legẽ iũ est,nõ posteris,nõ amicus. Deĩde fiat distinctio,& sequantur: Ergo si quid præstat etiam,utile est. Fateor minus annotatione dignum esse illud: Sapientia igitur sola duobus modis aliquid persuadet: aut cum tacet , & aliquid facit, & id quod facit,quia bonum est,alter imitatur idem: ut quicquid tacitus fecerit sapiens,id alter re,non uerbis doctus imitetur. } Legendum est enim,id est,pro idem. Tale est quod mox sequitur : Negat inopẽ dicendi idem,quæ uerbis naturalibus uteretur. } Legendum: Negat inopem dicendi,id est. Leuiora adhuc fortasse uidebuntur quæ subiunguntur: Tamen sermonem seruatum possumus inuenire. Primo itaque,&c } Quis non uidet Ordinem , non sermonem scribi debere ? prout & in quibusdam manuscriptis habetur . Habent oĩa fermè exẽplaria. Sed quia iste primus uir disciplinam accipere nõ potuit , perfectus sui natura & usu . qum enim cognouit habitum suum , & diu secum pertractando cognouit esse in hominibus bonam naturam , quæ ut perfecta esse potuisset præceptorum adhibuit disciplinam. } Scribendum est, Habuit usum , pro habitum suum: & posset,pro potuisset. Mox paulo. Ergo in hominibus fuit materies , id est perfecta natura qua præfecta præcepta fuerunt inuenta per sapientiam, insinuata per sapientiam. Legi debere puto, Quam perfectam præcepta fecerunt inuentam per sapiẽtiam, insinuatam per eloquentiam. Non multo post : Indistorta enim membra,nec quæ uexta naturam sui appetunt,apposita sunt: uirtus non potest cadere. } Cæci uident,legi debere: Appetenter apposita sunt. Et post paululum: Sic uestis etiam habet rem , utilitatem texturæ.habet speciem, gratiam scilicet circa aspectum faciet . } Manifestus est error, non tamen dissimulandus cum in cunctis ferè exemplaribus inoleuerit: Gratam , non Gratiam repone.

Infra: Tertia illa est honesto illi contraria. } In ueteribus libris hæc post uerbum Contraria, & ante peruertere , sequuntur uerba,quæ impressi omnes quotquot hactenus uidere potui desiderant: Omne enim, quod in usu est,& rem habet, & speciem . Sed nunc in rem inclinatius,nunc in speciem: ut sapientia in rem inclinatior,eloquentia autem in speciem . Est uulgatis in exemplaribus, Temeritas enim et inconsiderantia: at in antiquis, Inconsideratio. illa habent,Causæ,non euentus incendium : hæc,Causæ uero euentus incendium. Item: Si enim hostem oderis, non inuades,sed inimicus est. } Etiam qui prima grammatices elementa discunt , non ignorant. Es secundam uerbi substantiui , non tertiam personam , necessario exigi. Item : Ostendit hæc qui agat orator. } Sinceri codices,Ostendit hic quid agat orator. Demum legitur circa finẽ præfationis: Ita illa ad scientiam solam proficit,hæc ad scientiam. quæ in hac actu fit. & statim post: Cumq; per hanc uitari uitia dico,non tamen cum utentur ostendo. Prisca manus non ponit Hac, qđ ẽ puerile erratũ,sed sincerã seruat lectionem: Quæ in actu fit. Et loco Cum,habet Quo modo: ut sit ,Tñ qño utentur ostendo.

Corrupte legitur apud eundem Victorinum: Vt animal genus, etiam hoc modo piscis,equus,animalia. } Legendum est enim,Vt animal genus est,iam homo,piscis,equus,animalia: tum ex eiusdem ratione,et ex antiquis codicibus. Item error est infra: Vna quæ res certas solemni cursu, & sine ullo tumultu agit: & altera,quæ in lite ac disceptatione uersatur. Et hoc modo quicquid agit, duobus modis agit: factis,& dictis. Ita ciuilis est ratio in factis, & dictis: sed quæ facta & dicta in actu atq; in opere constitutæ sunt. } Corrigo : Vna,quæ res certas solemni cursu & sine ullo tumultu agit: altera,quæ in lite ac disceptatione uersatur : ut homo quicqđ agit,duobus modis agit,factis & dictis. Ita ciuilis est ratio,una in factis & dictis, sed quæ facta & dicta in actu atque opere constituta sunt. Item corruptus est locus ille: Multi,inquit,dicunt ciuilem scientiam sine eloquentia stare non posse. } Negatio illa adulterina est,& peruertit sensum: ideirco delenda . quæ castigatio ex sequentibus comprobatur: Multi,inquit, dicunt ciuilem scientiam sine eloquentia stare posse. cuncta enim per naturam , id est per sapientiam facile posse cognosci . Multi autem dicunt ciuilem scientiam sola eloquentia constare posse,illudq; esse iustum,uel iniustũ, quod eloquentia potuerit persuadere . Sed ego, inquit, ab utrisque dissentio. Puerilis quoque menda est,ubi de officio facultatis rhetoricæ loquitur: Ergo officia pro personis diuersa sunt. aliud enim est officium patris,aliud amici,aliud,ut ad rẽ redeamus, artis oratoris. Artis adulterina est dictio,& ideirco spongia delenda. Et paulo post : Nam in euentu,id est qui finem in officio constituit , &c. } Male distinguitur,& legitur Nam. est enim legendum,Nõ: quia hæc clausula pendet superiori. Sed non,inquit, intellexit Ciceronem. qui finem in rebus ipsis posuit,non in euentu: id est, qui finẽ in officio constituit. [Vbi de materia artis tractatur , sic legitur in uulgatis exemplaribus : Qui ut uideamus à pleno excedit , & excessit,non ad id quod habet modũ. } Probior est antiqua lectio: Qui,ut uidemus, à pleno excedit , & excessit, non id quod habet modum,sed in infinitum, Turpissima est menda illa quæ inoleuit in omnibus ferè exemplaribus: Hunc etiam Hermagoram,qui neque arte scripsit,confutat,ac lacerat: dicitq; hunc uehementer errasse,quod materiam oratoris in duas partes diuidat , in causam & in quæstionem. } Quis in literatoribus nedum in literatis est qui non uidet scribendum esse? Nũc etiam Hermagoram,qui æque, artem scripsit. Quo modo enim non scripsit Hermagoras artem? si & Cicero,& Fabius,& cæteri testãtur eum scripsisse,& sex-

centas ex eius arte authoritates adducunt. Impressorum autem somnolĕtia fecit, ut legatur: Deinde quàm astute ibi Hermagoræ, ubi sibi alienis multa conquirit. } Cum omnino legendum sit: Deinde quàm astute ibi Hermagoræ dat ingenium & diligentiam, ubi sibi de alienis multa conquirit. Considera, ni piget, & illud in tractatu de Inuentione: Alij Stadiagon græco uocabulo quidem, quod in ea de incerto inuestigando maximum certamen habeatur: an legendum sit. Stadiaron, ex manu scriptis codicibus. Quãuis ἀγὼν particula significet certamē, quod ipsius Victorini expositioni maxime iudicio meo conuenit. Vide ēt an mendosa est etiam lectio hæc: Nam describenda sunt nobis Pregellani, qui semper uidebantur aduersi. } Ex antiquaria librorum fide legendum, Qui semper populum Roma. uidebantur aduersi & infensi. Mox paulo mendum est puerile: sed quoniam ubique inoleuit, tollendum: Deliberat senatus an Carthagini pareat? parcat scribendum esse, ne infantes quidem ignorant. Negligentia uero librariorum non multo post omisit non uerba, sed uersus integros. In cunctis librariorum officinis sic impressum fuit? Quare definitionibus nostris nomen illi aliud quàm aduersarij uolunt, imponere debemus. } In sinceris codicibus hi sequuntur uersiculi, qui necessario sequi debent ad sensum præcedentium. Non est sacrilegium, cum ab eo quid de templo detrahitur, cuius tutelæ atq; custodiæ commissum est. Si præceptor discipulum uerberat. iniuria non est: si iure factum est aliquid, non potest iniuria dici. Item corriges infantiam illorum qui legũt paulo mox. Homo est, qui rectum uerticem rotundo capite attollit, cuius sunt sub collo humeri, brachiaq; dimissa, & cætera in hunc modum. Sed, ut ipse ait: sed breuiter describenda. } Cum manu scripti codices habeant: Homo est, qui rectum uerticem rotundo capitis attollit, cuius sunt sub collo humeri, brachiaq; demissa, & cætera ĩ hunc modum. Sed, ut ipse ait, breui describenda. Perperam quoq; legitur, Generis est controuersia, cum & quid factum sit conuenit. Tulit coniecturam. Deinde cum ait: & quo id factum nomine appellari oporteat, constat, tulit finē. Ergo superest, ut quale, uel quãtum sit id quòd factum est uideamus. Et dat exemplum, utrum iustum an iniustum sit, utrum utile an inutile sit. Quod cum quæritur, nomen rei, sed rei qualitas quæritur. & ideo qualitas apposita est. } Vera lectio est, Cum ait, et quid factum sit: &, Ideo qualitas appellata est: non autem apposita est. Et: Quod cum quæritur, non nomen rei, sed qualitas quæritur.

Falso scriptum est in Victorini codicibus omnibus, qui ex officinis impressorum emanarunt: Ergo Cice. primum dicit deliberationem, & demonstrationem, quæ prima sunt, secunda esse non possunt. } Cum pueri, qui uix prima constructionis elementa percipiunt, percipiant non Possunt legi debere, sed Posse. Cæci autem sunt qui legunt apud eundem Victorinum: Harum prima, ut diximus, substãtia uocatur, reliquæ nomen in substantia sunt, quæ accidentes uocantur. } Cũ legendum esse Nouem, uel ex præcedentibus uerbis perspicere potuerint. Aristoteles ait, res omnes quæ in dictis & factis & in omni mundo aguntur: decem esse, quæ rerum nomina ponemus: Prima substantia est, & quæ sequuntur. } Pudendus est error, et duplex in ea lectione, Cum uero generis nomen acceperint, in eo quod genus sunt, & partes esse non possunt; hoc est quod ait: Eidē genus, id est simile ac iudiciale esse, & pars non potest. Ergo si genus generis pars esse nō potest, multo minus partis generis partes putabuntur. } Atque ita restitues pristinam lectionem: Eidem genus, id est simile ac iudiciale est, esse & pars non potest: non autem, Iudiciale esse. Et, multo minus partis generis pars putabitur: non, partes putabuntur, ne solœcismus sit. Illa autem uerba, quæ post tres uersiculos subsequuntur: Nam aut nullũ, &c. genus causæ est: non scientiæ tãti Rhetoris, sed temulentiæ chalcographorum ascribenda sunt. Statim post: Nam qui artes scribit, multasq; dicit esse causas, nullam non potest dicere: Tulit rem unam. } Quisquis intelligit quæ differentia sit inter Tulit & Tollit, tollet Tulit, & scribit Tollit. Item: Nam demonstrationis finis & honestas deliberationis utilitas iudicialis æquitas. } Qui discernit uerbum substantiuum à copula, reponet Est, non Et: ut sit, Est honestas. Friuolum est et illud notare, notãdum est tamen adolescentulorum gratia: Sed primum quàm de eodem syllogismo tractemus. } Legendum esse: Prius. illud ipsum Primum clamitat: ut & in illo, Si dicas, iuuentas utique consideratione temporis, iuuentas ante senectute est. nonne iuuentus uociferatur se nunquam in recto dictam fuisse à Mario iuuentas, semperq; iuuentus? & legendum: Si dicas, iuuentus utique consideratione temporis iuuentus ante senectutem est. Animaduertendum ad hæc, quod ubi scriptum est, Hic quoque aduersarius syllogismum quadripartitum. } animaduertamus, reponendum esse cunctis tacentibus, ipsa partitio syllogismi ostendit. Vti, Postremo concludit propositionis secundam partem: non autem, secundum. Item, Multo igitur minus recte partis eius quam hic dicit partes putabuntur: prout habent uetusti codices, non autem Quod.

Codices omnes corrupti sunt, in quibus legũtur uerba illa adulterina in Victorino. Vbi Cice. inquit, Placet autem ipsi intentionis esse depulsionem. Rursus, inquit, si finem per seipsum consideremus, nihil aliud quàm finem inspiciemus: nec in eo quod finis est, possimus translationem intelligere. Ita ergo cōstitutiones singulæ habent proprium suum in quo positæ genere commixtionem constitutionis alterius non admittunt. Si ergo cōstitutiones singulæ per semetipsas consideratæ habent proprium suum, commixtionem alterius non admittunt. } Hæc inquam uerba adulterina sunt, nec in antiquis codicibus reperiuntur: nec ad interpretis, nec ad eius quē interpretatur Victorinus sensum faciunt. Hanc autem castigationem quilibet, si modo & ab eruditione & ab omni ratione non erit alienus, facile probabit: si quæ præcedunt & quæ subsequuntur, sublatis his quæ diximus connectet hoc modo, Ipsi autem placet, constitutionem intentionis depulsionem esse. & cōcedit ei alias definitiones: Siue, inquit, constitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dicat, siue defensoris primam deprecationem, necesse est deliberationem & demonstrationem neque constitutionem esse, nec partem constitutionis. Cōtra non pauca desunt uerba inferius, & quædam etiã subditicia sunt, ubi legitur: Deinde, inquit, coniecturalis causa: Si. inquit, coniecturam per id quod est, attendamus, nihil aliud inuenimus, quàm coniecturam solam: nec in eo quod coniectura est, possimus intelligere. Rursus inquit, si finē per seipsum consideremus, nihil aliud quàm finem inspiciemus, nec in eo quod finis est possimus translationem intelligere. Si ergo cōstitutiones singulæ per semetipsas consideratæ habent proprium suum, in quo positæ genere, commixtionem constitutionis alterius non admittunt. } Lectio corrupta esse uidebatur: sed quemadmodũ restitui posset, non constabat. Nam quamuis legendum esse uaticinarer inuenimus, ubi impressi codices habent incipiemus, & uerba illa, In quo positæ genere, à librariorum somnolentia interposita: tamen nunquam diuinassem, quæ uerba ab ipsis librarijs essent prætermissa. Ambigenti uetus lectio suppetias tulit, quæ talis est: Deinde inquit, coniecturalis causa: si inquit, coniecturam per id

quod est attendamus, nihil aliud inuenimus, quàm coniecturam solam: nec in eo quod coniectura est, possumus finem intelligere. Rursus inquit, si finem per seipsum consideremus, nihil aliud quàm finē inueniemus: nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Ita ergo constitutiones singulæ, in quo positæ genere cōmixtionem constitutionis alterius, non admittunt. Si ergo constitutiones singulæ per semetipsas consideratæ habent proprium suum, commixtionem constitutionis alterius non admittunt.

Verba Victorini ita circumferuntur: Ratio est autem, quando omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Ideo ait: Cum omnis oratio nō in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit Quoniam & orationem scriptio, & oppositio orationem habet.} Legendum est: Quoniam & orationē scriptio, & scriptionem oratio habet. Quid enim est, Et oppositio orationem habet? Nihil certe ad intellectum scribentis. Vbi uulgo impressores reposuerunt: Quoniam omnis de facto iam cōfessio est.} codices antiqui melius: Quoniam omnis ratio de facto iam concesso est. quam probant etiam quæ statim sequuntur: Iccirco in omnibus constitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præterquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confessio est. Et post in tractatu exordij, ubi scriptum est. Verum cum ait maxime, ostendit & alijs causis offendi iudices: sed his plerunque, si aut in negotio ipso inest aliqua turpitudo, ut res ipsa præter personas, aut iudicis, aut gentis pariat offensionem.} Non gentis, sed Agentis, uel potius Agentium, legendum est. Corrupta est etiam lectio illa: Hæc inquit narratio remota à ciuilibus causis, duo mēbra habet. nam aut propter negotia exponenda sumitur, quod est comœdiographorum, uel tragœdiographorum, uel propter personas.} Ita corrigenda, ex uetustissimorum codicum fide, & ex authoris mente: Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus causis, duo membra habet. nam aut propter negotia exponenda sumitur, quod est maxime historiographorum, aut propter personas exprimendas, quod est comœdiographorum, uel tragœdiographorū. Atq; ita legi debere, quiuis mediocriter eruditus potest perspicere ex his, quæ paulo supra dixit: Tertium genus narrandi est, qđ extra oratorem est: hoc ē qđ ait, Remotum à ciuilibus causis. est autem poetarum uel historiographorum. Consimiliter quæ subsequuntur respondent.

Lectio uulgata est: Verum hic hoc animaduertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo quid faciat collegerit.} Fateor me non intelligere quid uelint innuere hæc uerba: cum prius dicat, Partitio est totius causæ per partes constitutio. diuisio est rerum sub partitione iacentium. Placet igitur, ut iuxta priscæ lectionis fidem potius legas: Verum hic hoc animaduertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo quid sit, sed ab eo quid faciat, collegerit. Et hoc in illud Ciceronis: Recte habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Est & ille locus apud Victorinum castigatione non indignus: Illa superior species, cum proposuerit quid conueniat, at ipsam se inclinat.} Quidam codices, Id ipsam. mendum est in utraq; lectione, quod unius elementi mutatione tolletur, si Id pro Ad, Ipsum pro Ipsam legas: ut sit, illa superior species (hoc est, quæ quid cum aduersarijs conueniat, docet, & quid in controuersia sit) cum proposuerit quid conueniat, idipsum ad se inclinat, ut pro se faciat id quod aduersarius confitetur. Quis est adeo iudicij expers, qui non perspicue intelligit, mendose legi in partitione? Tamen partes generi iungere non debemus in tractabimus: uel, inde tractabimus.} An non potius legendum, In tractatibus: prout præcedens & subsequens sermo exigit? In partitione tamen, inquit, partes generi iungere non debemus, in tractatibus quæstionum debemus de generis partibus disputare. Solicite etiam consideraui de loco illo: Postquam idipsum statueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata. quia fuerat iam ante cogitata ratio, quid, uel quod cōsiliū est.} Et emendatior codex ueræ lectiōis admonuit, quæ huiusmodi est: Postquam idipsum statueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata: ita excogitata ratio cōsilium est. Nam illā dictionē Quid, siue Quod, addidit imperitia cuiuspiam.

Subieci & uerba illa ut magis perspicuus sit error. Verum hæc occasio, ut diximus, ex actibus nostris, uel ipsius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem Integra commentaria duo uerba maxime necessaria habent, quæ librarij omiserunt. Verum hæc occasio, ut diximus, ex actibus nostris uel ipsius mundi qualitas prouenienis, parit nobis ad aliquid opportunitatē. Verba quæ desunt in uulgo impressis codicibus, ubi de probabili loquitur, sic restitues: Istæ opiniones δόγματα dicuntur: δόξα græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Et infra: Sed has tres partes ipsas res esse diximus, de quibus probabile fit argumentum. uerum in his tribus rebus rursus quatuor collata sunt id est quod ex illis rebus conficitur, aut signum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.} Sribendum est ex ueteri lectione, Collocata, non collata: quod & sensus ipse per se probat. Restitues etiam quæ desunt uerba, ubi de comparabili loquitur: Hec comparatio, id est, similitudo, partes habet tres: imaginem, quā græci εἰκόνα appellant: collationem, quam græci παραβολὴν appellant: exemplum, quod græci παράδειγμα appellant.

In tractatu de Inductione, sic uulgo scriptum est in Victorino: Interrogauit, inquit, Aspasia Xenophontis uxorem: Si, inquit, uicina tua aurum melius habeat quàm tu habes. tum, īquit, Xenophōtis uxor, inducta similitudine superiorum, quoniam sententiam mutare non poterat, tacita erubuit.} Ex uerbis Ciceronis, imperfectam esse sententiam facile cuiq; cōstat, & uerba deesse post illud, Quàm tu habes. quæ quidē hæc sunt, in manuscriptis exēplaribus: Cuius habere mauis tuum an illius? Respondit illa, illius. Deinde inquit: Si uirum, inquit, meliorem habeat quàm tu habes, utrúmne tuum mauis, an illius? deinde sequuntur: Tum Xenophontis uxor inducta, &c. Nam uerbum Inquit, superfluum est, nec in eisdem exēplaribus reperitur. Desunt etiam non uerba, sed clausulæ, in sequentibus: Postea, inquit, Aspasia conuertit se ad Xenophontem ipsum, & similiter cum illo instituit inductionem: Dic mihi, inquit, Xenophō, Si uicinus tuus equū aut fundū meliorē habeat q̃ tu habes tuūne mauis an illius? Id est, nisi in gratiā regressi fueritis, semper & tibi uxor lectissima, & tibi uir optimus deerit.} Qui non uidet mutilam & imperfectam sententiam, omni in literis iudicio caret. Quid frigidius? qđ ineptius? quid magis absurdum? quid magis alienum quàm dicere: Tuúmne mauis an illius, id est, nisi in gratiam regressi fueritis. Sic legendum est ex sinceris codicibus: Dic mihi, inquit, Xenophon, Si uicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat quàm tu habes, tuúmne mauis an illius? Illius, inquit. Quid si, inquit, uxorem meliorem habeat quàm tu, tuámne mauis an illius? tacuit Xenophon. Tunc inquit Aspasia: Quoniā id mihi uterque uestrum respondere noluit id quod uolueram responderi, ego dicam quid uterque uestrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon uxorem optimam cupis, & tu uirum optimum.

quare nisi & tu uir optimus fueris, et tu fœmina lectissima, idest, nisi in gratiam regressi fueritis, semper & tibi uxor lectissima et tibi uir optimus deerit. Et infra, Et tu inquit mulier uirum optimum uis habere, & tu Xenophon uxorem habere letissimam maxime cupis. deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit: neque uir melior, neque fœmina lætior in terris sit. Reddit supra physicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica. Non quo inquit, diuersa præcepta sint: sed ne quis præceptum in philosophiam datum, in Rhetorica uidere non possit. } Tu ex fide antiquæ lectionis, ex ipsius Ciceronis uerbis, ueram & castigatam, & integram lectionem ita restitues: Et tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime cupis, deinde ex hac confessione quid cōficiatur ostendit: Quare, inquit, nisi hoc perfeceritis, ut neque uir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profecto semper id quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis.

Victorinus deinde ponit hæc Ciceronis uerba: Sed quia non satis alicui uidebitur. & subiungit sua huiusmodi: Dedit supra philosophicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica: non quo, inquit, diuersa præcepta sint, sed ne quis forte præceptum in philosophia datum, in Rhetorica uidere non possit.

Exemplum quod ex Cicerone recitat Marius Fabius, à librarijs sic repositum fuit: Si, inquit, Epaminundas id quod ait legis scriptorem sensisse, ad legem suis uerbis addat: idem damnandum esse, qui exercitum non tradat, præter eum qui Ro. Populum causa retinuerit: hoc si addat, nunquid pati potestis? Non opinor. Deinde si hoc, id est, legi additum, uos uestra authoritate ad populū feratis, nunquid id populus patietur? } Sed sic scribendum censeo, ex Ciceronis mente, ac uerborū contextu competenti: Si, inquit, Epaminundas id quod ait legis scriptorem sensisse, ad legem suis uerbis addat: id est, damnandum esse qui exercitum non tradat, præter eum qui R.P. causa retinuerit, hoc si addat, nunquid pati potestis? Non opinor. Deinde si hoc legi additum, id est, si uos uestra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? In quo loco agitur de argumentatione concludenda, sic ferè legitur: Quarum conclusionum una talis, cum breuiter facimus propositionis & assumptionis, & post adiungimus id quod ex omni argumentatione conficitur. } Nisi adijcias statim post Breuiter, Anacephaleosin, nec sensus sequitur, nec grammatica constructio. Eadem adiectio mox statim facienda: Quoties inquit longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν in conclusione facere debemus. } Male sine ea uoce passim scribi, sicq; à magistris ludi omnibus ferè legi uideo.

Item paulo post: Aut per conductionem, id est aut per contrariū. } Eadem uox repetenda, hoc modo: Quare, inquit, quæcunque longa argumentatio fuerit duobus, modis concludenda est: aut per conductionem, id est, ἀνακεφαλαίωσιν, aut per contrarium.

Grauarer plura huiusmodi errata colligere, ni adolescentulorū utilitati magis quàm famæ consulerem: qui aut laborem suscipere recusant, aut per se perspicere non possunt sine his instrumentis, quæ nobis Deus ut studiorum uigilantia, assiduaq; diligentia concessit. Vbi de signo: Et quoniam diximus factum omne signum esse, in facto autem & facta & dicta sunt: confirmamus, inquit, signum, si aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, ut aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod nō oportet: tunc autem grauius delictum est, si faciamus quæ non facienda sunt. } Adde, Aut non faciamus quæ facienda. quam additionē uetera exemplaria habent, & sequentia comprobant: Quis, inquit, in eo quod facimus, faciendum, uel non faciendum, inest scientia delinquentis: scit enim quæ aut faciendum est, aut non faciendum. Icctreo postremum illud addit ad confirmationem signi, ut nō modo aliquid fecerit, aut non fecerit, sed etiam scierit faciēdum esse, aut non esse faciendum. Desunt etiam quædam uerba, quædam superflua sunt, ubi loquitur de modis, quibus argumentatio reprehendi potest: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ: & ille qui habet, & maiorem habere desiderat, indiget pecuniæ: indigere enim uoluntatis est. } Legendum: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: utiq; hoc ambiguum est. nam & ille qui omnino pecuniam non habet, indiget pecuniæ, &c.

Adhuc uulnera fœda à librarijs Victorino facta, sanare curabimus In secūdo libro, ubi legitur: Verum quoniam ipsa quoq; genera propter suos fines diuersos, diuersa præcepta desiderant, cum iudicialis habeat æquitatē, demonstratio honestatem, deliberatio honestatem & utilitatē, confirmandi & reprehendendi præcepta. quæ sunt in constitotione, singulas diuisit, in iudiciali genere causarum, in postrema libri parte de deliberatione & demōstratione propter fines proprios aliquot tractaturus. } Scribendum est: Præcepta, quæ sunt in constitutiones singulas dabit, non autem, Constitutione diuisit: &, Aliqua tractaturus, non aliquot. At ubi desunt uerba illa, sic enim uulgo legitur: Materia quod non aūt oīa, ut uoluit Gorgias Leontinus: aut etiam, ut uoluit Hermagoras. } sic restitues lectionem: Materia, quod hypothesis sit: non autem omnia, ut uoluit Gorgias Leōtinus: aut etiam thesis, ut uoluit Hermagoras. Maior deprauatio, & error magis pudendus est, in quo loco de coniecturali constitutione tractatur. Sic enim legere est: At uero à facto probationes habebunt, facta illa omnia quæ probant factum illud, unde iudicium est. Factum tria significat. est factum & illud quod intenditur, ipsum illud quod dicitur Occidisti. est factum tertium hoc quod tribuit argumentum. At factum illud unde iudicium est, ut trāsisti, clamasti, quibus probatur Occidisti: hoc ergo ultimum est quod dixit à facto. Quod ipsum perspicietur in tribus illis: ante negotium, in negotio, post negotium, simul cum sententijs, per quæ se explicant facta loco, tempore, modo, occasione, facultate. } Quo modo factum tria significat, si duas tantum significationes explicat? quomodo inquit Victorinus, est factum tertium, si primum non præmisit? Scribendum igitur: Nam factum tria significat est factum uitæ præteritæ, quod personam probat: est factum & illud, quod intenditur, ipsum illud quod dicitur Occidisti: est factum tertium, hoc quod tribuit argumentum, &c. Non multo post in quibusdam exemplaribus quædā uerba desunt, in quibusdam quædam superflua sunt, in quibusdam quædam corrupta & inuersa. tu locum sinceritati suæ hunc in modum reddes: ita tria hæc tribus superioribus respondēt, commodis incommoda: illic retinendi, hic reijciendi: illic augendi, hic minuendi: illic adipiscendi, hic deuitandi. quibus etiam illa accident, ut aliquid cōmodi sumamus, uel ut maius cōmodū consequamur, uel ut maius incōmodū uitemus: aut rursum, ut icōmodū prætereamus, uel ut maius cōmodū adipiscamur, uel ut maius incōmodū deuitemus. Nā & suscipi cōmodū paruū potest, ut maius aliquod cōmodum consequamur, uel incommodum maius uitetur: Et rursus commodum contēni potest, uel ut maius commodum consequamur, uel ut maius incommodum uitetur. ut leno contentus fuit sine lucro meretricem dare, ne ab Aeschine uerberaretur: & uelut in Verrinis accipi po

test, Malo non habere quàm rogare. Rursus contempto commodo, suscipi maius commodum potest. ut Terentianum illud in suasione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.

De modis ratiocinatiõis sic uulgo legitur Victorinus: { Argumenti quanta res sit, quam appetierit, aut fugerit, præter hæc duo unũ etiam illud accusator considerare debebit, ne forte ista, quæ secutus sit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neq; consecutus sit commoditatem, neq; ullum malum fugerit. Sed dicendum est, ei ita fuisse uisum, quia arguitur, & sit sua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atq; est eadẽ res: modo dũ aliter euenit, quàm putauit. Res fallit, si mala creditur, cũ bona sit: uel cõtra, uel neutrum, uel utrũq;. Ergo cũ hoc intelligi possit, q. opinio fallit homines, tũ in re, tum in euentu. In re reus, uti acceperit forte, defensione non sibi antiquiorem fuisse pecuniam uita, aut fratris, aut amici. Accusator debet uerum argumentum concedere. est enim credibile, sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita uisum fuisse: & hoc approbare ex attributis personæ, non illum habuisse opinionem, sed illã potius habuisse: quod talis est scilicet, quod scilicet personæ est.} Tu corriges Augmenti, ubi legitur Argumenti, Immo ubi uno, ut sit: Immo etiam Illud accusator, & cætera. Itẽ Qui, pro quia repones: Qui arguitur. & Forte, pro sorte: ut sit, Cũ in re reus, uti acceperit forte, defensione. Item ubi legitur, Non illum habuisse opinionem: adijce Hanc: ut sit lectio, Non hanc illum habuisse opinionem. In fine, Quòd talis est scilicet, q. s. personæ est, corrupte legitur. melius, Quòd talis est, quòd scilicet personæ est, in quibusdam legitur exemplaribus. Nam sublato uerbo substantiuo, quod ante Scilicet est, lectio castigata erit, Quod talis scilicet personæ est. Depranate etiã legitur. { Si in ratiocinatione opinio ponetur infirmitatis loci sunt quatuor, nõ tale esse, uel commodum, ut possit aliquẽ fallere: maxime se non potuisse, quod firmabitur p sons. Post hæc oĩa, dfensor uti poterit oĩbus locis accusatoris, si ĩ alios crimẽ trãsferre uoluerit. Quẽadmodũ enĩ accusator, cũ cõuincat, defendit alios, & utitur ptibus ac locis defensoris, ita et defensor, ut se purget, accusabit alios, & in hoc utitur partibus ac locis accusatoris: aut si fuisse concedet, extenuabit, quæ anget orator. } Legendũ est, Infirmantis loci sunt quatuor, nõ infirmitatis, & Accusator ut reum conuincat: non autem, cum conuincat. Et, Quæ auget accusator, non orator.

Affirmaui, & constanter affirmo, omni libraria fide aduersus reclamante, multos esse erorres & pueriles quidem, in Victorino, in quem nimis licentiose grassata est librariorum inscitia. qualis est. ille: { Vñ illud melius cõsiderare ex ꝑposito themate negotij, et si itẽ & aduersarij rationẽ diligenter attendere, & sic suspiciones atq; argumenta colligere. } Nónne legendum esse, Et suam & aduersarij rationem, & pueri cognoscerent? Et loco haud nimis remoto. { Locorũ autem communium genera duo sunt: unum, cum certæ rei certa est amplificatio: aliud cum rei dubiæ est disputatio. Amplificatio certæ est, ut parricidam, in sacrilegium: Dubiæ uero rei communis locus est, qui à græcis dicitur, quæ habet partes duas: quæ iccirco locus communis dicitur. quòd ex materiæ genere non certum quid designat, sed habet tractatũ ex generalitate cõi: ut suspicionibus credi oportere uel nõ oportere. sed hanc thesim ciuilẽ moralẽue teneamus, non illam quæ apud philosophos naturalis ẽ. quælibet aũt horũ locorũ cũ interponitur, interponi aũt raro debet, ornat orationẽ: neq; interponendus locus, nisi cum aliquid iam probatum est. Etenim si locus communis generalia loquitur, quasi causam tenent, descendit ad causam: ius iudicem tenet, quia iure iuratus sedens audire desiderat, sententiam prolaturus est. Ergo ut parte causæ probata iudici utendum est, aut in peroratiõe. i. epilogis, ut aut renouetur aut suscitetur auditor. Omnis enim locus cõis locutionum cuncta ornamenta desiderat quæ aut uerborum sunt, aut sententiarum: quæ dum apte ac necessario dicuntur, oratorem ab oratore discernunt. Etenim cum loci cões causarum cões oratoribus similitudine dictionis esse nõ possunt.} Deest uerbum Thesis, post illud, A' græcis dicitur: quod aĩaduertere poterant castigatores Victorini, ex eo quod statim sequitur. Sed hanc thesim ciuilem, &c. Et infra: Hoc argumẽtum est solũ, non argumentum per locum cõem: quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes: credendum, non credendum: suspiconibus credi oportere, aut non oportere. i. thesis. Et mox paulo: Hæc thesis est: credendum, non credendum. Quod autem in parricidam, in sacrilegum non sacrilegum scribendum sit, pudet dicere. Non ita. quasi causam tenens descendit ad causam. cum scribendum sit, Discedit à causa. Sic ubi est, Iudici utendum est, ego libentius legerim, & melius legi crediderim: Ergo aut causæ parte probata inducendus est, aut in peroratione, id est epilogis. & subiungit causam: Vt aut renouetur, aut suscitetur auditor.

Mendosa sunt hæc etiam apud Victorinum. { Vt ea quæ materiam argumentis præbent: & cum illa quæ quasi habere artẽ negantur, iisdem attributionibus tribuant tractatum. { Delẽdum est Cum: & ante Tractatum addendum In approbatione: ut est in antiquis exemplaribus, & sententiæ ratio exigit. Manifestaria est & illa depranatio. { Vtrũ in themate cõiectum coniectura fuerit, eius diuisionibus utamur: uel aliarum, si quæ inciderint constitutiones.} Scribendum est, suffragante ueterum librorũ fide, omisso uerbo adulterino: Cum in themate coniectura fuerit, eius diuisionibus utamur. Itemq; & alterius, uel aliarum, si quæ inciderint constitutiones. Corrupta etiã sunt quæ sequuntur. Subiungit igitur in definitione loco à parte accusatoris: sunt autẽ & ista quatuor. } Definitio approbatio definitionis, deductio definitionis in ipsam certã spẽ de qua agitur. } Corrigendum est Locos pro loco, sublataq; coniunctione Et, utpote otiosa: definitio pro definito, speciem pro spem. Sic paulo post legitur: { Turpis, aut inutilis demõstratur aduersario & definitio ex honestatis partibus, & utilitatis. } Castigandum autem, pro aut: aduersariorum, pro aduersario, Et copula obliterata.

Tanta fuit incuria & correctorum ignauia seu negligentia, ut locos insignes neglexerint, et pueriles admiserint corruptiones. qualis est ea. Exemplum generis. i. finitiui. C. Flaminius, ijs qui consul R. historiam à post sequentibus dedit. Qua sanè lectione quid uoluerint intelligere, planè non intelligo. tu Hanc repone, loco à. Et infra scribitur: { Nã ẽẽ qdẽ pñt alij cões loci ex causa & ex negotio nati, non ex constitutione: ut in calumniatorem, ut conquestio misericordiæ, ut indignatio facti, & cætera huiusmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, nõ constitutiones definitiuæ, ut diximus, sed ex compositione circunstantiæ, quam nominamus, procreantur. } Quæ lectio inoleuit ex negligentia magis q̃ ex ignorantia. Haud dubie Victorinus ita scriptum reliquit: Ex compositione circunstantiæ, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Nec ita multo post legere ẽ: { Hac de his locis cõmunibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui, qualesq; sicut explicantes. } Et hanc nugationem habent codices omnes uulgo, quos uidimus impressos. Vera & emendata

lectio habet Ac,non hac:sint,non sicut.ut sit: Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali constitutione fecimus mentionem,qui,qualesq; sint explicantes. Miror & mendum illud non fuisse animaduersum,uel ex Ciceronis uerbis & ipso sensu.Subiungit uero exemplum trãslationis. { Cum agit iniuriarum,cui præcisa in annis est.Et his qui præcidit, exceptionem postulat.} cũ Manus,non in annis,castigata sit lectio. Adiicio & illam corruptionem,quæ statim sequitur:{ Deinde per cõiecturam tractandum,utrum malitia tractandum aliud,cum aliud similiter in stultitia,an necessitate.} Mihi uerbum Simuletur, ubi ẽ similiter,reponendum uidetur. Nec est negligenda offensio, quæ duplex est mox paulo:{ Sit nobis præscriptio iniuriarũ de cæde exceptio nisi præiudiciũ facias.} Vetus manus melius: Sit nobis præscriptio iniuriarum actio,ne præiudicium facias de cæde. Notandũ est & illud:{ Nunc subiungit in hanc negotialem qualitatẽ, quemadmodum & unde argumenta facienda sint. } Codices antiqui,Facienda. Miror & hoc non esse animaduersum:Sed in absoluta ipsa iura proferimus.ut factum,defendas:cum Proferas legendum esse,ipsum illud,Vt factum defendas,doceat. Locus etiã qui sequitur non est otiose prætereundus:{Hoc tamẽ, cũ & in negotiali hæc sint,distat absoluta ab negotiali: quòd illa latius assumit,ut probet, quemadmodum nouum ius esse posit,de quo quæritur,absoluta autem ipsa iura assumit, ut probet factum. Malim nãq; ita legere: Distat absoluta à negotiali,quòd illa ius assumit, ut probet,quemadmodum nouum ius esse posit, de quo quæritur. absoluta ante ipsa iura assumit, ut probet factum. Non multum ab hoc distat & ille.{Huius constitutionis idem finitiuæ tractatu omisso,ipsam considerat compensationem. Ac præcepta hæc constituit,ut si quid per coniecturam tractandum, si prima parte tractetur,uel hoc non obfuisse,uel hoc non futurum fuisse. } Prisca exemplaria habent.Id est loco idem,Sit loco si. Vel non hoc animo fecisse.pro uel hoc non obfuisse.Sed & uulgatam quis lectionem tueri posset in illo,Vel hoc non obfuisse,&c. Non multum ab hoc diuersus est.{Loci cõmunes iuerunt accusatoris in eũ qui cum de facto turpi aliquo aut inutili,aut utrunque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Relatio criminis,& cætera. } Prætermissa fuerunt ab impressoribus hæc uerba, quæ ante illud, Relatio criminis, in priscis exemplaribus leguntur. Qui dicit feci, sed profui, confitetur, fe.i: & defensionem sibi aliunde conquirit,in huiusmodi hominem uel reum dicit inuehendũ.

Inualuit,& hæc lectio:{ Siquidẽ & tu illam qua punitus es,audire uoluisti.} quæ à labe uindicabitur,si nimis antiquam declinationem Punitus es tollas,et puniisti reponas, & Quam pro qua, ne solœcismũ Marius fecisse uideatur.Soritici syllogismi fecit formã,{ Qui in infinitũ semper de intecta rei definitione porrigitur} Prima,ut dici solet,fronte hæc lectio recta uisa est.Postea rectius consideranti uisum est, non Intecta, sed Intenta Victorinum scripsisse. Vti paulo ante: Modo crimen ingeris, posteaquam pœnas sumpsisti de sorore:non modo crimẽ ingeris,ut uulgo legitur.

Sic infra mendose legitur, {Deinde adiungat ad probationẽ definitionis:}pro,approbationem. Item,{Quod sit eius facinus non ignorabile.}Cum Leuius scribẽdum sit,non Eius. Sic:{ Quoniã conuenit negotiali absoluta qualitas.} cum & rei ueritas exigat & manus prisca habeat,Iuridiciali, non Negotiali.

FINIS.

INDEX RHETORICORVM AD HERENNIVM,

ET DE INVENTIONE, ET

commentariorum in eosdem.

BB

Expositionis

Repetitio

FINIS.

SERIES CHARTARVM.

*, A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P,

Q, R, S, T, V, X, Y, Z, AA, BB.

Terniones omnes, AA, BB, exceptis, qui sunt duerniones.

Venetijs apud Hieronymum Scotum.
MDXLVI.

Capitolo sopra da me [detto] e il novo [?] celesti corpi santi

Questi versi dicde a me et ai miei condiscipuli il P.re Costantino Corsforo maestro di Rhetorica nel Collegio Clementino a esporre in latino in versi Essametri, et [...] iambi o in altra sorte di versi l'anno 1617: gli esposi, ma perch non riuscirno molto beine non gli ho [posti] qui

Sacrati alberghi avventurose grotte
Li[...]unat sepolcri ossa [...],
Ch'informasti già fur da spirti amici,
Di qual sig[no] da cui già foste prodotte
Qual notte tenebrosa in quest' os[...]
Et sotterran[ee] luoghi sora [?] si asconde
Ne si permette all' huom ch'in[...]i circonde
Di Arabi incensi, et fior novelli et puri [...]
Qual tempo, [...]dito, o fera etade
Celar i santi nomi à noi potea
Onde dal Tebro al vago fium[e] Hebreo
Non possa risonar vostra pietade.
O qual fera mano l'habito chiuse.
Ch'ad honorarmi già conduceà
Et con audita spietata et rea
Con lo commosso tonta chi ui confuse [?].
Fu forsi questa invenzione del rio
Ac[...] avaro commun necido[...] incombe
Giacendo voi già ceppi [?] o ame incurbe
Le lodi nostre in sempiterno oblio.
Ecco si mette il ciel, e forio [?] ui scuotra
Rimovendo il terren che ui racchiude,
Et a gloria mi do che con stenti et sude
Con [...] et con pelea si grand' opra.
Ai e dolce il gir col petto inguisa d'angue
Serpendo, et di cercarmi mi contrarco;
Poi che [...] mi senti il piede ghiaccio
Dal cuor mirando il vostro sparto sangue.
O mie care fatiche, o miei sudori
Felicemente spars[i] ecco vi ottiene
In ricompensa il cuor dell'esud[...] pene
Soave melodia di mille odori.
O odorosi sentieri tombe fragranti
Soavissimi avelli ossa odorate;
Anzi rose amenissime et beate
Voi sete et hora son gli avelli santi.
Cedon godono a voi i odori [...] loci.
I più odorosi fior, gl' incensi Eoi
Non sembran odorosi appò di voi,
Che confortate gli stanchi spirti miei.
L'altre caverne in se ne han serpenti
Qui dal cald' humor nati, et nodriti:
Chi fia appresso di voi, ch' alcun ne additi
O [...] il sibilo ne senti?
Quindi chiamar posso io queste caverne
Nelle tenebre lor più liete assai,
Che nella luce sua l'horto onde i quai
Commun cacciarci, et dalle stanz' eterne.
Qui fermarsi osò il serpe antico,
Ch' il primo padre al precipitio indusse
(Amara rimembranza) et in lui distrusse
Il ben che a Dio lo mantenerea amico.
Quindi fuggono i serpi della terra
Non solo, ma dell' inferno ancora,
Che gl'[...] scelerato talhora
L'huom, e poi con punto di sottera.
Entrino i peccatori in queste tombe,
Che ne lor ciechi, et [...] horrori
Incaminar potran i loro errori,
Et come entrando [...] esciran colombe.

O